

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

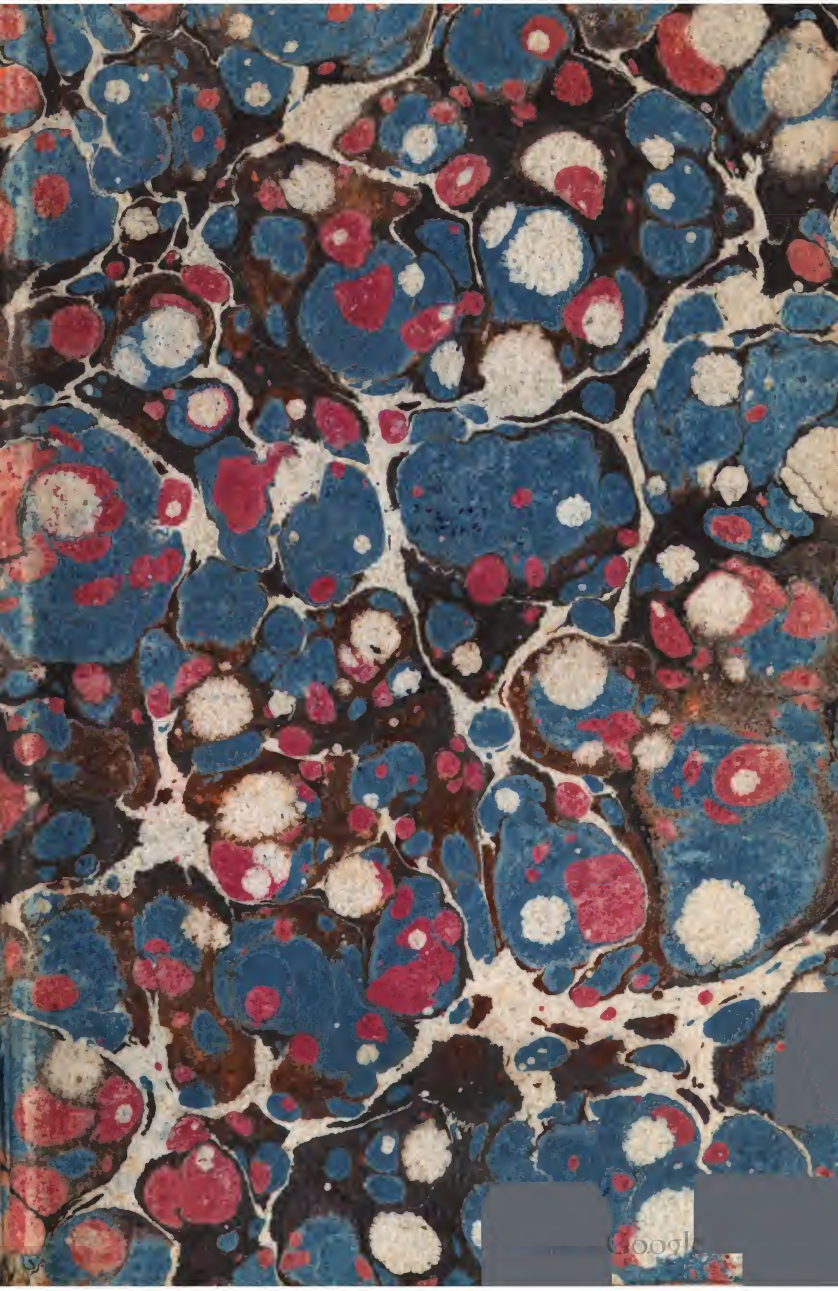
Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

B

1,236,626

Լ Ր Ո Ւ Մ Ն ԼԻՆԱՏՄԱՐ ՎԵՐՈՒՑ

ԵՒ ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆՑ

Ս Ր Ր Ո Ց :

Լ. յս եմ համառօտ ճառք 'ի վր Տէրունա-
կան տօնից , լը կարգի Տնօրէնուէց :

Իբրեւ Հանգիստարան Վարուց Իմն և Բրկէն մերոյ
Յնի Բնի , և Մօրն Յնի' սք Ածածնի :

'ի Հ. Մերտիչ Վալէ Աւերեան , 'ի մարանուէ
մեծին Միեթարայ Աբայ հօր :

Հրամանա Տն Տն Սրեմննոյ Ագոնց' Ագբայի և
Արքեպիսկոպոսի :

Աւերեանք Խճառէր Մանուկ Ազայի կարնեց-
նայ մահանոյ Ածառուրեան :

ՀԱՏՈՐ. ԺԼ.

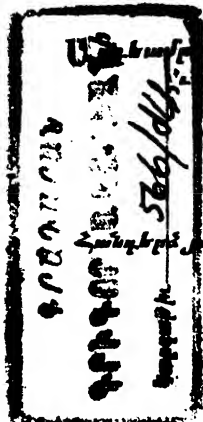
Տօնական ճառք :

Հանգիստ յուրեւածով Ներածուէ , որ և բովան-
դակուի զործոյս ողջն :

1814. 'ի Վ. Ե. Ե. Տ. Կ. Խ. Կ. Կ.

'ի Վ. անս Սնն Ղազարա :

PRAD

EDEN

33

Bulw

V. 11

ԾԱՆՈՒՅՈՒՄՆԵՐ

Օր 'ի հանրախան նախերգանս խոստացար'
Ձին հարսոյ գործոյս , Վն փեղանախան փո-
նոյ , համ ընթացից կենաց փն և փերածօրն , ժամ է
արդ խարաբել արբ՝ յառաջիկայս հարսոյ առանձինն .
'ի նոյն յաւելեալ և պնացունաճ խոստման մերոյ ,
պառաջախանախան համարեալ ճառա՝ իբրև Բովանդա-
կումն համօրէն գիտելեաց յաղագս վաւերացանումն
Բովանդաճ գործոյս , և աղբերաց համօրէն վարուց
սԷց :

Ըրդ՝ յայս հարսոյ փօնախան , զոր անունանէմք | քանն
վարուց և վկայախանումնեց սԷց փօնելեաց , Գրանեա
նախ ներքողախան և յորդորախան Ղառա յարմարեալ
դիւրիմաց ոճով՝ 'ի պէտս փօնասիրաց՝ ըստ խորգի փե-
րանախան փնօրէնումնեց , չափով և ելն , որպէս ճաշակ
որոպէսեաց յարդունի կոկնոց երկնաւոր լազաւորին
սեղանաւորելով 'ի միւսնարումն հաւարացելոյ . ապա
նէ ոչ առ յեռն պարարտս կան խնդրելեաց՝ անբա-
ւաւիչ ճառից և մարենից սԷ վԷպաց Վն աղին իրաց :
Իցե՞ն թէ և մերս ստիաւամանեաց առացունաճ ըստ
հեքոյ աւանդապահից առաջնոց՝ Լցուսցին փորք 'ի
շարե պփովելի փափառումն անասիրաց :

Ղապանէս և զինի զխարեոր փեղեկումնէն խնդրելէս
 Բանասիրաց, մէյնի՞նչ հասարակեալ իցէ սպառնալի վա-
 րուց և վէպաբանութիւն սէր . ո՞ր այն իցեն աղբիւրք՝
 յորոց Բղխէն աւանդի պարմութիւն նոցա . զինչ խորի
 իայցէ ընդ Ղաւարներս և ընդ Յայսմաւորս . և
 քիչնչ հնումն նոցա . ո՞րպէսի՞ հին և միջին և վեր-
 ջին իարգաւորութի Տօնացոյցին և Ղաշոյցին մերոյ .
 և որ՝ ի նոյնս հային հեգարհին խնդիրք, առ ի պէտս
 հասարակութե ճշմարտութե, և հասարակուն ամբումն
 սրբից հաւաքացելոց՝ ի փոխել զորս փոխենն՝ ուրա-
 խաւմբ, մինչև արժանապին փոխելից լինել սէր ի
 վերինն եկմ :

Արքունի եղև գեղոր գործունեաց.
 յանորդուց փան իմ հաղթեալ:

ՏՕՆԵԿԵՆ ՇԵՌԻՐ

Ըստ կարգի Տնօրինական խորհրդոյ :

ՃԱՌ. Ա.

Դ ՅԵՈՒՄԻ անարատ հոգին Սարգիստի
յաննայէ :

ՏՏՕՆԵԿԵՆ ՇԵՌԻՐ
ուրախութիւն ոչ միայն զօր գաղ-
թիչեան աւետեաց , յորում
յղացաւ կոյնն անարատ անա-
րատաբար և անսերմնապէս զանձորդին հոգ-
ւովն սքիւլայլե զօրն՝ յորում ինքն անարատն
մարիամ յղացաւ 'ի մօրէ իւրմէ յաննայէ
գործակցութիւն հօր իւրոյ յովակիմայ . այս-
է օր ստեղծմանն մարիամու , և հիմնարկու-
թիւն նորոյ Եի : Ըւետմանն օր՝ յղութի յի ,
իսկ այսօր յղութի կուսի . յայնմ աւուր ան-
մարդօցաւ , իսկ այսօր ծնօղ ան հաստեցաւ .
և եթէ այս ոչ լինէր , և ոչ բանն մարմին լի-
նէր . եթէ ոչ աննա աւետեօք յղանայր զմա-
րիամ , զիարդ մարիամ աւետեօք յղանայր
զանձ .

զնծ . ապա ուրեմն ոնկ օրհնեալ է պտուղ զ
 բովայնին մարիամու : (Ծ , օրհնել է և ինքն
 Ս'արիամ 'ի կանայս' պտուղ որովայնին ան-
 նայի . և ոնկ ուրախուի տիեզերաց աւետա-
 րանեցաւ մարդեղուի բանին 'ի կուսէն , նոյն
 պէս և եղանուի կուսին զաւակ յովակիմայ
 և աննայի' սկիզբն և արմատ ուրախութե
 մերոյ ճանաչի . վոյ և իրաւամբք եղև սո-
 նելի' յերկրորդ դոգցես կարգի տրուեալն
 սօնից' յետ առաջնոց գլխաւորագոյն տօնա-
 խմբութեց :

Լ'պաքէն յիշատակ լինի առ ոմանս և յղուե
 կարապետին յովհաննու յեղիսաբեթէ , իբ-
 րև առիթ սկզբնաւորիչ տիեզերական ցըն-
 ծուէս . զի ոնկ ծագումն արուսեկի' աւետա-
 բերէ ծագմանն արևու , նոյնպէս և եղանուի
 ոնկ կարապետին' մարդեղութեան բանին :
 Լ'յլ ոնկ անբաւ միջոցաւ տարաւորոհի աշտի-
 ճան յովհաննու 'ի տիրամօրէ , ապա և յարդ-
 սօնի միոյն 'ի միւսոյն նոյնպէս : ( ) Ի յով-
 հաննէս ճրագ , իսկ մարիամ մայր լուսոյ
 և ծնօղ արեգականն արդարութե . յովհան-
 նէս մարգարէ' մեծ 'ի ծնունդս կանանց .
 մարիամ օրհնել 'ի կանայս' թագուհի տե-
 սանողաց , և մայր մարգարէուէ և տն մար-
 գարէից . յովհաննէս սպասաւոր թ'գորին
 երկնաւորի , մարիամ դուստր և հարսն և
 մայր և դշխոյ' երկնի և երկրի արքայուհի .
 և որ յառաջիկայս հայի խորհուրդ առաւել ,
 մկրտիչն յովհաննէս յորովայնի մօր սրբի 'ի
 ձեռն կուսին . իսկ կոյսն անարատ' սր ստեղ-
 ծեալ

Ժեալ յորովայնի մօր իւրոյ . վոյ և յղութի նր անարատ կոչի և է . զոր արժան է պան-

ծացուցանել յաւուրս հանդիսի :

Սարիամ եթէ անարատ մայր , ապա և ա նարատ զաւակ . եթէ յղացաւ անարատաբար ներգործապէս , և զնձ վայելչապէս ծնաւ , ապա և յղացաւ անարատաբար կրաւորապէս , և նայ ծնող սահմանեցաւ վայելչապէս՝ ծննդեամբ ի յաննայէ : Յայս առցես ինձ զեկեղեցւոյ ըղձաձայնութի . ի նթառամ ծաղիկ , անդատապարտ շառաւիղ . դու ծաղիկ անթառամ՝ տոհմի ոեռիս մարդկութե , և շառաւիղ օրհնութեան նախնոյ ծնողին մեր բնութե . և՛ անդաստան մաքուր ի փշոց մեղաց . և՛ ամպ թեթեւ լուսաւոր , անբնդունակ խոնաւութե . և՛ ամպ թեթեւ յերկրային ցածկութեց նբ կոյս : Ող և զանհրաժեշտ առածս հոգեկիր հռետորին գրիգորի . Սեղուցելոյ կնոջն առաջնոյ՝ առանց յանցանաց զաւակ գովեցար , և նմ անբժաց բնասրութե՝ պսակ սրբութե դու դաւանեցար : ի նկըցորդ ի մասնէ հողածնելոցս հասարակաց . ոչ բերող ծանրութեան բնակակիր համառ տեղծս կարեաց , այլ քրովբէօրէն հրաբերան բղիւօղ նշուլից : Եւ զայս նմ իմանամք պաշտօնեայքս լուսածին կուսին , նաև յորժամ ստեպ նունագեմք , սրբուհի անարատ , անարատն իսկուհի . մաքուր աղաւնի , և հարսն երկնից մարիամ : Ող և զասեղն մաքրազարդեալ կմսրբեալ յորովայնէ , ոչ թ մարգարէիցն երեմիայի և յովհաննու՝ յանսրբութե ի

ի սրբութի է իմանալ փոխադրութի , այլ քա
 և մաքուր հաստեղ յորովայնի մօրն , և յադ
 դանդէ սրբեալ ք սահմանեալ ի բնակութի
 և ի մայրութի սրբութե սքց : Լ՝ԱԼԹէ մը
 պէս , լուր :

ԼԹէ ոչ յառնէր խնդիր առ անծաբանս , ոչ
 ինդրեաք և մեք զորպէսն անգննելի խոր
 հրդոյս . այլ այսպէս գիտեաք և աներկբայ
 դաւանեաք ընդ հօրս մեր առաջինս՝ ջերմ
 պաշտօնասէրս անարատ կուսի անծամօրն .
 այլ զի յարեաւ և ծաւալեցաւ յամենեցուն
 լսելիս , բեր և մեք փոքր ի շատե տաղուք
 բան յստակ և գիւրիմաց ժողովրդեան , ըզ
 մթինս և զխորագոյնս՝ անծաբանից թողել ,
 մանաւանդ թէ նմին իսկ ամենաառ անծամօրն
 և այ գլխովին :

Ի՛նչիկիւրիս՝ ուր յաւուր յայսմիկ ազգովմբ
 ուխտեն պաշտպան կալ անարատութ յղուե
 կուսին , տեսանէի և զուամիկս անգամ անծա
 բանել ձեռնադրուք նրբախօսին սկովտայ՝
 օրինակ զայս . կարօզ էր ան և կամեցօզ , ա
 յա և արար . այս է , կարէր ան և կամէր
 պահել զկոյնն ազատ և անարատ ի սկզբնա
 կան մեղաց նախահօրն , որով ամենեքեան
 մեղաք յադամ . արդ ուր գոյ կարել և կա
 միլ՝ վճարելէ անմինչ : Եւ չունի որ ասել ,
 եթէ ան ամենակարօզ՝ ոչ զանմ զոր կարէ՝
 կամի . ապա թէ ոչ՝ յանբաւս ցանբաւս գործք
 ի վեր ելանէին յաւիտենից մինչև յաւի
 տեանս . զորս ոչ կամեցաւ և ոչ կամի առ
 նել : Ի՛նչ զի առ ձեռն պատրաստ է լու
 ծուան .

ծումն . մեք զառաջիկայս գիտեմք նյ և՛ կա-
րելի և՛ կամելի . իսկ որ զհակառակն խոր-
հին , տեսցեն՝ թէ կարօղ իցեն իրաւամբք
Ժխտել նյ . կամ՝ զկարելն կմ զկամիլն :

Ոմանք առ այս զի՞նչ . ենթադրեն՝ ոչ եթէ
զւած անկարող գու , այլ՝ զիրն անկարելի լը
ենթադրու թեն նյ . զի մի հակասութի՛ի
ներքս . մտցէ . զի որովհետե լը վճռոյն նյ՝
ւամ աղամորդի աղամաւն մեղաւ , կմ գրե-
ցաւ ապստամբ յնյ , և շաղախեցաւ զանգ-
ուածն աղամեան ողջոյն , ապա և կոյսն լը
որում դուստր աղամայ ոչ մնայ ասեն արտա-
քոյ վճռոյս . ապա թէ ոչ՝ լինի նամ ստորասա-
կան , և ոմն բացասական . որ է լը իմաստա-
սիրաց հակասական :

Տուր պինի նծասէր դու՝ յետինդ գիտուք
ի տխմար անուանեալ Ժողովրդեան , միայն
թէ իցես նախապատիւ՝ ի ջերմեռանդն պաշ-
տաման անարատ կուսին . գողջիր . զհակա-
սութեան մարդկան զկանոնս անգիտանամ ,
բայց ոչ և յայսմ՝ տգիտանամ , զի նծ ամե-
նակալ և ամենաբարի բաղում անգամ արար
և առնէ ինչ ինչ՝ ի միում կարգի արտաքոյ
նոյն կարգի , և այնպէս լինի մին արտօնուք
յմ առանձնաչնորհ ձրիւք անմասն ի վիճա-
կէ վիճակակցաց իւրոց . զի նամ հուր է այրե-
ցող . բայց արար նծ , զի հուր հնոցին բա-
բելոնի , և մորենւոյն՝ որ էր տիրապէս օրի-
նակ կուսին , իցէ ոչ այրեցող . վս զի նոր է
բնութե և շնորհաց . վս և զայրեցող բնու-
թին անկիզանող առնէր . զջուրն կարկա-
ռաւ

ուակոյտ արար , և 'ի վիմէ ջուր բղխեցոյց , որ և այս օրինակ կուսական ծննդեան . իսկ նշանակ անարատուն հոգւոյն և մարմնոյն՝ կրկնակի 'ի գեղմն գեղեցնի . է՛ զի յամ վայրս տեղացեալ՝ անխոնաւ պահեաց զգըզաթն . և է՛ զի 'ի ցամաքուտ վայրի զգեղմն և եթ կացոյց ջրալից , իմա՛ զմարիամ շնորհալից՝ ազատ 'ի հասարակացն արկածից , լեռնարան եօթնարփին շնորհաց հոգւոյն , և վերընկալ անձային բանին :

Ի՛նչ և թանձրագոյն օրինակ . 'ի սաստկաստուոյց վայրս 'ի ձմերանի ոչ միայն ջուրք պաղին , այլև գինին ողջոյն 'ի կարասն . բայց սակայն 'ի միջակին մնայ բնաւորական ջերմութիւն մասն անարատ գինւոյ . և զիարդ չմնայր վառարան սիրոյն մարիամ անարատ 'ի պաղիլ անդ բնութես 'ի սիրոյն նյ : Ի՛նչ և թանձրագոյն քեզ օրինակ . եթէ կապտեցէ որ 'ի ձեռաց քոց զհարիւր ոսկին , դու մարդկօրէն ուժով տկարութեդ բուռն առնես և հնարիս գէթ զմին պահել քեզ 'ի բռին , մանաւանդ եթէ մին այն առաւել է արժողութիւն քան զիննսունեինն . քանի՞նչ անձ զկոյսն , որ էր միակ ընտրեալն և սահմանեալն 'ի մայրուի իւր , կարող էր և կամէր պահել , զիպի անկցի 'ի ձեռս աներեւոյթ աւազակապետին :

Տես , զի՞նչ ասէ գիր . վաթսուն են թագուհիք , և ութսուն հարձք , և օրիորդք՝ որոց ոչ գոյ թիւ . մի է աղաւնի իմ , կատարեալ իմ . և զիպի մին աննման և անհամեմատ գտաւ

գտաւ 'ի կանայս . ոչ ապաքէն յօրինակ կուսին . որնքս և 'ի վր բերէ . ամենեւին գեղեցիկ եւ մերձաւոր իմ , և արատ ինչ ոչ գոյ 'ի քեզ . և թէ՛ մայր քո ծնցի մարմին անտըխեղծ : Եւ այն զի՝ ասացեալ էր սողոմոնի այլուր , եթէ յարանց զմի 'ի հազարաց գտի , 'ի կանանց և ոչ զմի . այլ անձ եգիտ զինդրելին . զի այնպիսի իսկ վայել էր մեզ տիրամայր կոյս՝ Եւ և անարատ , զատեալ 'ի մե-

ղաւորաց :

Եւ պա ուրեմն կարօղ էր անձ և կամեցող պահել զմարիամ 'ի սկզբնական մեղացն արաւտաւորութե՛ առանց իրիք հակասուէ . այն պէս՝ ոմ պահեաց զանարատ կուսութիւնը 'ի յղանալ և 'ի ծնանել զանորդին . զոր եթէ ոչ հաւատքն ուսուցանէր , թերեւ հակասական իսկ կարծիւր . ուր գիտէ ամբաստան , թէ ան կին մայրանայ կորստեամբ կուսական ծաղկի . բայց սակայն ի հաւատոց եղև ոմն կին՝ մայր , անթառամ և անխախտելի կուսութիւն . վստ զի եղև այ մայր , և անձ եղև մարդ 'ի կնոջ . որ 'ի վեր է քան զմիտս և զխորհուրդս . ուստի և հրաշափառ հաղորդութիւք յատկութեց 'ի քո՝ ի ձայնին հակասականք , անեղն եղեալ , անչարչարելին չարչարել , անմահն մեռեալ և կենդանի . ոմ և յահաւոր խորհուրդ ամենամեծ հաղորդութե՛ անկարելիք ներգործութեւք եղանին հանապազօր : Եւ զի՝ անձ զայս անձ հնարինս հնարաւորեաց , զի ոչ տկարացի առայն անձ ան , զիարդ երկուսոցի որ ընդ կա-

կարելիքն պահեաւ մօր իւրոյ՝ ի սկզբնական
արատոյ . եթէ զծառն տեսաք անարատ ,
զիարդ ոչ ծանիցուք և զբունն կ'ըզարմատն
անարատ . եթէ սկիզբն տը է , ապա և զանդ-
ռնածն . ապա թէ ոչ՝ և անդրադարձի բա-
ցասութիւն . զոր մի լիցի ասել :

Ի այց արդ՝ ասիցես , և սկիզբն աղամեան
և զանդռնած որդւոցն աղամայէր շաղախել
մեղօք . և միթէ նոր զանդռնած ստեղծա-
կոյնն ի մեղաշաղախ ազգէ մարդկութեաւ .
Եւ ես հարցանեմ . իսկ զիարդ քո ի նմին
ի զանդռնածոյ հնոյն աղամայ՝ նոր աղամ-
հնոյն նորոգօղ , տը և օրբութի սքջ : Եւ զի
նծ էր , ասես : Եւ սա՝ անծածին , նոր եւայ՝
հնոյն լուծիչ անիծից : Ի պա թէ ոչ՝ երկիւր ,
մի արդեօք լը մօրն՝ և որդւոցն արատ գնի-
ցես . զոր քաւ լիցի ասել . ապա ուրեմն ընդ
միածնին և զմիամայրն մարիամ անարատ ի
մասջիր . զի ի գոյացութի նր է և եթ՝ բու-
վանդակ գոյացութի մարմնոյ անորդւոյն .
որմիս խոստովանիս և հաւատաս : Եւ զի այս
այսպէս , անմարթ է խտիր դնել աստանօր
լը կարելն և լը կամելն այ անարատ պահել
զմայր իւր , և լը պահելն ներգործութիւն ,
որ լը մեղ է աներկբայելի :

Այ կապիմք յառանձին յայտնութիւն , թէ-
պէտեւ ի մեր կոյս են . այլ կապեմք զբան
մեր լը յայտնութիւն յովհաննու որդեգրի կու-
սին և անաբան աւետարանչի . որ ի տես-
լեան անդ ակնարկէ զմիածնին աղատացել
մարդն հանդերձ ի ձեռաց վիշապին . զի ոչ
է .

Եթէ մայրն ըմբռնեցաւ , և որդին աղատ
գտաւ , այլ վժշակաւիկն և մայրն պահեցաւ
և պահպանեցաւ . և կարի խկ քաջ . զի և
մեք վժ քեի և քիւն ասեմք պահեալ զանա-
բատն մարիամ անարատ 'ի յղութե . վժյ և
զանարատուի մարիամու ոչ լոկ փրկութի ,
այլև նախափրկութի իմանամք անձառելի
խորհրդով . և յայտառնումք զգեղեցիկ խոս-
տովանութի կուսին . * Եւ ծագուեցէ անձն
իմ զեղ , և ցնծացաւ հոգի իմ յիմ փրկիչ
իմ ։

Եւ ուստի՞ փրկեաց կմիւն փրկեաց տրն ըզ-
մարիամ . այն՝ որ զփրկիչն հանդերձեալ էր
ծնանել , զիարդ կանխաւ փրկեալ լինէր ,
Եթէ ոչ՝ նախապահեաւ փրկուի . Եւ ինձ
յայտնագոյն օրինակ ամի . Եթէ Թագաւոր
երկրաւոր՝ խօսեցի զօրիորդ որ գեղեցիկ 'ի
հարսնութի իւր՝ 'ի լինել ծնող Թագածա-
ւանդ զաւակի , յայտ է թէ զանարատն ամիւն
և զանմանն և զանղուգականն ընտրէ՝ կա-
տարեալ 'ի կատարելոց յիմ կարգի . ապա
Եթէ նախ քան զլինել հարսանեաց՝ անկցի
Թշնամութի իւր տանն խօսեցելոյ կուսին ,
կամ մերժէ և զկոյնն զայն , վժյ և չառնու-
այլ զնա . և կմեթէ առնուլ կամի հատաւ-
տութի , 'ի մերժել անդ զտունն իւր բովան-
դակ՝ ոչ մերժէ զսէր իւր 'ի նմանէ . և այն-
պէս առնու ոմ սիրելի , և ոչ ոմ ատելի . զի
պոք է հակաստեղան , սիրել ատելով , և ա-
տել սիրելով . Եւ պա Եթէ գերեզմարդ ունին
յարձակիլ 'ի տունն խօսեցելոյն , նախ զնա
հնա

հնարի փրկել , և ապա զայլ . և կամ եթէ
ազգ նր և տուն նր իցէ աննշան և անշուք ,
զիտեցեալն 'ի ձեռն նշանին նշանաւոր առ-
նէ , զանազատն ազատագրէ , զի արժանի
լիցի ինքեան . 'ի փոքր օրինակէս զմեծն ի-
մասջիւր խնամակալութիւնն 'ի վր հանդեր-
ձեալ հարսին իւրոյ և մօր իւրոյ՝ անարատին
մարիամու . զոր ող 'ի յաւիտենից սահմա-
նեալ էր պահել ինքեան , նոյնպէս և պա-
հեաց 'ի ժամանակի՝ նախափրկելով ինքն Տօբ
և ազատագրելով . սիրեաց զնա 'ի յաւիտե-
նից , և միշտ սիրելի ծանեալ . մայր նոյ վրձ
ռեաց զնա գոլ , և միշտ իբրեւ յածամայր
հայեր 'ի նա ակն ամենատես . վրջ և էր կոյսն
մաքուր՝ միշտ անարատ յաչս նոյ 'ի դիտման
և 'ի գործադրութե , ուստի և փրկեալ նա
խագրաւ փրկութիւն . սորին վր 'ի վր բերէ
Թք անծածինն . * հայեցաւ 'ի խոնարհութիւն ա-
զախնոյ իւրոյ . արար ինձ մեծամեծս հզօրն .
և Թք է անուն նր ॥ :

Եւ տէ ձեզ ով տօնասերք և անասեր պաշ-
տօնեայք կուսին՝ այսչափ ինչ գիտել 'ի գի-
տելեաց . մնայ միայն զպտուղն քաղել տօ-
նիս յանձնաւորն 'ի դրախտէս . զի թէ պար-
զապէս տօն յղութե կոչեցի անարատ կու-
սին , և եթէ տօն անարատ յղութե անուն
նեացի կուսին , չիք ձեզ խտիր կմօ օգուտ 'ի
զանազանութե այտի առ անձն կուսին հայի . այլ
ձեր օգուտն է հայել յանձինս ձեր : Խնդա-
կից լերուք անամօր կուսի՝ ընդ անարատ
ստեղ-

տեղծումն նր՝ . ուրախակից և ծնողաց նք
ընտրելոց յովակիմայ և աննայի . այլ առա-
ւել նմանօղ լերուք՝ անարատ քաղաքակա-
րութե՝ ծնողացն , ևս առաւել ծնիցելոյն ա-
նարատ կուսի :

Հայպա ը կարեւոր յորդորանացս տօնիս՝ առ-
ջուք օրինակ յանարատ կուսէն՝ յանփորձա-
կան օրիորդէն՝ յանվտանգելի ազատէն , մա-
քուր և անարատ վարուք փայլել հանապազ
առաջի նյ : | ունացեալքս և սրբեալքս և
արգարացեալքս՝ ի սկզբնական արատոյ վե-
րջտին ծննդեամբ քբ աւազանին՝ անձնա-
պահ լիցուք՝ ի ներգործական մեղացն աղ-
տեղութի . և եթէ աղտեղեցաք զպատմու-
ճան հողւոց մերոց , կի՞մ եթէ պատառեցաք
իսկ գլխովին՝ , նորոգ յղասցուք հոգեպէս ,
նորոգ ծնցուք հոգեւորապէս , և վերստին
զգեցցուք զպատմուճանն առաջին՝ ճշմարիտ
խոստովանութ և ապաշխարութ , և յայտ-
հետէ և անդր զգոյշ լիցուք անձանց յամ
մեղաց , և նախ յառթից մեղաց . զի առիւթքն
են զգուշալի՝ առ ի կարօղ լինել աղատա-
նալ ի մեղաց :

Եւրոյն ծագեաց ոնկ երկինք պայծառ ի յերկ-
րի , և օրքան զօր արտափայլեաց զչոզ շնոր-
հաց իւրոց ոնկ զլոյս տունջենացին . մեք ե-
կեալքս նովաւ ի խաւարէ՝ ի լոյս մի մեղէն
միւսանգամ զանձինս յածեսցուք թ խաւար
մեղաց . նա արեգակնաբար ծագեաց ընդա-
բոյս մաքրութի ջինջ յատակութե և անա-
զօտ լուսաւորութե , և ժամ ի ժամէ վե-
ր

րացել և բարձրացեալ՝ 'ի գեղեցիկ կամարն եղև հասու անամայրուէ՝ 'ի գերագոյն գագաթն երրորդ երկնից , ուստի լուսաւոր առնէ միածնին իւրով զամ մարդ՝ որ գալոց է յՅ . մեք գրեալքս նովաւ յորդիս լուսոյ և յորդիս տունջեան՝ մի տաքուք տեղի խաւարին խորհրդոց խաւարասէր թշնամւոյն : Լոյսն մաքուր՝ ոչ միայն բացասականաւ , ող առի , մաքուրթէ՝ էր կատարեալ անարատ անդատին 'ի յղուէ և 'ի ծնէ , իմ ազատ յամ անմաքուրթէ մեղաց , այլև լրութի գեղապճնեալ դրական մաքուրթէ , իմ կատարեալ սրբութի՝ որ 'ի լիութի շնորհաց . մեք եթէ 'ի դրականէն անբաժ տեսանեմք զան ձինս , իմասցուք՝ եթէ և 'ի բացասականն պակասիմք . չեմք , ասեմ , ազատ յաղտից և յախտից մեղաց , և զիմրդ շնորհօք զարդարեսցուք զհոգիս :

( )Ն առեղ , առ սրբուհին անարատ դիմեսցուք՝ աւուրս շնորհիւ , և բարեխօս ունելով առ նա զծնօղս նր զյովակիմ և զաննա , և զնա առ միաժին իւր և հօր երկնաւորի , մաղթեսցուք մաքրել զմեզ 'ի յաղտոյ մեղաց , և մաքրազարդել շնորհօք Խր հոգւոյն . տալ մեզ անարատ լինել յամի , և որբափայլ զարդուք ճոխանալ ամ առաքինուեց . շուշանափայլ պայծառութի , վարդագեղ վայելչութի , և լուսատեսիլ զոճարթութի ազգի ազգի շնորհաց իւրոց պսակել զմեզ՝ իմ նմանութե փառաց իւրոց և անորդւոյն . ող զի եղիցուք որդիք արժանաւորք մօրն լուսոյ , և եղ .

եղբարք անդրանկին մերոյ հարազատի՝ յնի քսի նն մերոյ և փրկչի՝ նախափրկողի մօր իւրոյ անարատի . և պարզերես համարձակութիւն մատիցուք յերկնային խորանս՝ հանդիպել փառաւորուն փառաւորեալ զշխոյիս մերոյ , ցնծալ ի փառս նր յաւեժական տօնախմբութիւն ի դասս երջանկաց , և օրհնել և փառաւորել զփառաւորիչն նր զերեքսրբեան մի յորութի և զմիասնականս երրորդունի յաւիտեանս յաւիտենից . ամէն :

Ղարձեալ 'ի նոյն խորհուրդ , 'ի վերայ բնաբանին .

Ղ. Յ խորհուրդի խորհուրդի 'ի ներքոյ :

Նորաշապայծառ կոյս անարատ , արփիա , գեղ լուսածին մայր անեղ արեգին , առ քեզ են աչք իմ , 'ի քեզ է ակնկալութիւն իմ՝ 'ի դիմաց բոլորից քոց պաշտօնէից , ոնց յիմ ժամ , ևս առաւել յաւուրս հանդիսի . զի լուսաւոր արասցես զաչս մտաց իմոյ , և տալցես ինձ բան 'ի բանալ բերանոյ իմոյ՝ խօսել զքէն զարժանն ի կարգի տօնախմբութեան յղութե մօրդ անարատի : Այլ եթէ ոչ այս , գէթ չխօսել զանարժանն քու՜մդ գերարժանապատիւ բարձրութե , մանաւանդ թէ՛ և անսահմանելի վսեմունդ . որ յիմ կողմանց է գերագոյն , իմ մասսամբ է պանծադոյն , և իմ իմ տեսութե լուսաբուն . և այն՝ ըստ այնմ , որ մեզս է ինչպէս երեւելի բացուստ

ի բաց և արտաքուստ արտաքս . զի՞նչ ապա պարտ է ասել զներքնոցն և զանտեսիցն , յորս հիմնացեալ են երևելիքն :

Հիմն քո աներեւոյթ ո՞րքան է խորանիստ ՚ի խոնարհութե , որ ՚ի վեր ունի զերկնաբերձ շինուած հրաշակաւոյց անամայրուէ . արմատ քո անտեսանելի՝ ո՞րչափ արդեօք համայնածաւալ ՚ի բիւրապատիկ առաջս խորին բարեմասնութե , որ ՚ի վեր ունի զերկնատարած վերքերութի անհասական տնկոյն՝ որթոյն ճշմարտի , որ է որդի նյ և որդի կուսիդ միածին անձառ : Հոտ անուշուէ քումդ սրբութե իբրև ՚ի դրախտէ հոգւոյն ծաւալեալ՝ զմայլեցուցիչ է երկնի և երկրի . զո՞ր ապա ՚ի ներքս ՚ի հոգւոյդ բուրաստանի բնաւորեալ ունիս բուրումն անմահութե : Հոտ հսկողերձից քոց՝ քան զամ խնկենեաց դերազանց . և արդ զի՞նչպիսի իցէ անձնական անուշութի մայրօրինակ սրտիդ , որ այսչափ ՚ի մեզ քաղցրանայ յարտաքին վերարկութիս , այս է ՚ի հովանաւորութիս բազմազեղ քո բարեգթութե :

Եթէ այսչափ ազնուագին , և տիրանայ անդին զգեստութե պատիս ՚ի հանդերձս ոսկեհոռոս զարդարեալ և սրածուծեալ , այս է՝ զարեգակն արկեալ զքե , և զլուսինն լէ ոտիւք ստոճեցատեսակ , քանի՞ն իցեն իսկութիք այսց փառաւորուէց ՚ի ներքին անդ սահմանի գոյացութե անձինդ փառաւորելոյ՝ յերկնից արքայէն իբրև դուստր թագաւորի , հարսն թիւրի , և մայր թիւրի , ով թագու

գուհիդ օգոստատիրուհի երկնի և երկրի :

Օհ ոչ վայրապար վկայեաց հոգին . Լ՝ Թ
փառք դստեր թագաւորի ի ներքոյ :

Ար այն իցեն ամ փառք , ո՞ տայր մեզ դի-
տել՝ ով պաշտօնասէրք կուսին . զի նչ այն
իցէ ի ներքոյ , ո՞ պատմիցէ . զի արտաքոյ մե-
րոց մնայ տեսութեց . և ոչ եթէ մերոցն մե-
այն , այլ և բազմաչեայ քերովբէից : Լ՝ յԼ
քանզի ուր անձեռնհաս են միտք , այնչափ
հասանել օրէն՝ որչափ և զօրեն , եթէ բնաւ
ձիր փութով , և եթէ երկնաձիր լուսով , հա-
մարձակիմք ի սիրոյ սրտին բաղձանաց՝ գործ
ծակցութիւն խորհաց անարատ կուսի , յորոյ
ի փառս հայի բանս , մանր կրկտել զիմաստ
դաւթեան առածին զիւրմէ հարազատ դըս-
տերէն մարիամայ , որ և դուստր հօրն երկ-
նաւորի , թէ Լ՝ Թ փառք դստեր թագաւորի
ի ներքոյ :

Փառքդ անուն՝ նշան է արտաքին՝ ներքին
մեծուն . նշան երեւցուցիչ իմիք արտաքոյ՝
բաց յիսկութիւն ներքնոյ . վր զի նախ՝ որպէս
նոյն լը ձայնին և ըստ իրի՝ փառքն է վարկ ,
այս է համարումն և կարծիք բարեւաւուն .
յորմէ և առ հելլենացիս՝ փառք և կարծիք՝
միօրինակ վերաձայնին , տօքսա . և ի մեզ
հրաշափառն՝ զգերագոյնս փառք , և զար-
տաքոյ կարծեացն՝ անխտիր ակնարկէ . որ
առ հելլենս բառատօքսոս :

Փառք սսին երկրորդ՝ պանծալի պանծալի
ձիրք երեւալք լը արժանաւորութիւն յանձին
փառաւորելոյն , և գործք արժանիք ճշմա-

րիտ պարծանաց . և ը այսմ փառքն և պար-
ծանքն նոյնանան երբէք երբէք . որպէս և
հռովմայեցիք զեղկաքանչիւրն միով բացա-
դրեն ձայնիւ , կլօռիա :

Փառք ասին երրորդ՝ շուքն և պատիւն և ան-
գովութիք և փառաւորութիք ընծայեալք ար-
ժանաւոր անձին՝ եթէ բանիւ և եթէ սպա-
սահարկութիւն : Այս անփառք՝ ներքին են
միանգամայն , և արտաքին . ունին հիմն 'ի
ներքս , և զեղուն զիմն արտաքս : Այլ 'ի
դուստր թագաւորի 'ի փառաւորեալ կոյսն
անարատ՝ ասէ հոգին 'սբ , որ փառօք պսա-
կեաց զնա , անփառք են 'ի ներքոյ :

Ո՛վ սքանչելեացս . խորհուրդ ամենահնար
անմեղծութե գեղեցիկ բովանդակեալ տե-
սանի 'ի խորութե բանիցս . զոր այսպէս ինձ
իմասցիք : Այսքէն անփառք երկրաւո-
րացս՝ առաւել արտաքին են , քան ներքին .
այստ է 'ի գերապանծ կարծեցեալ փառաց
արքունեաց , որ եթէ ոչ արտափայլեցէ՝
կամ իշխանութիւն 'ի վր' հպատակաց , որ են
սրտաքին անձինք , կիմ մեծութիւն գանձուց՝
որ նոյննայ արտաքոյ են անձին արքայի , կիմ
չքով մեծագին սպասուց և զարդուց , հան-
դերձանաց և հանդերձից՝ որք նոյնօրինակ
արտաքոյ իւր են , ոնկ և գովութիւն , երկրպա-
գութիւն , և այլ անշանակօք պատուոյ՝ որք
արտաքուստ ընծային , ևս առաւել ղարկ-
մամբ կիմ կարծեօք , որ 'ի միտս այլոց , և ոչ
'ի միտս անձին մեծ համարելոյ , լինէր թա-
գաւորն զլիսովին ոչ եթէ արքայ փառացի ,
կիմ

կի՞ փառաւոր թիւր , այլև ոչ թիւր անգամ ,
այլ իբրև զմի 'ի սոսկականաց : Ո՛չ այսպէս
է յած փառաց թիւրն . ամ փառք նր են 'ի
ներքոյ՝ իսկուծե էուէ ինքնաբաւ անպե-
տուծե . և միայն նշանակք փառաց նր ար-
տափայլեն ուն զարեգակն :

Յորմէ քաջայայտ է և աներկունանալի , թէ
նա է յորդիս մարդկան և յարարածս ամ ա-
ռաւել անամերձ և անանման , ոյր փառքն
իցէ առաւել ներքին՝ քան արտաքին . իսկ
արդ՝ լսեմք 'ի հոգւոյն նյ , զի ամ փառք ա-
մենասք կուսին են 'ի ներքոյ , ապա չի՞ք ոք
իբրև զնա անամերձ և անանման , ոչ միայն
իսկուծի էական ազգակցուէ լն նյ՝ բանիւ
անամայրուծե , այլև լրուք կատարելուծե
անձին իւրոյ , որով ընտրեցաւ անարատն մա-
րիամ 'ի լինել դուստր և հարսն և մայր նյ :
Ո՛րնչ զի՝ ուն չի՞ք 'ի մարիամն ամենափառա-
ցի՝ ինչ մի անփառաւոր , նոյնպէս և չի՞ք ինչ
մասն փառաւորուծե նր՝ որ չիցէ ներքին և
անասիւ . փառաւոր է՝ նոյննա և անային՝
ներքսապէս և էապէս՝ նախասահմանուծի
նր . նոյնօրինակ և համաքատակ փառաւոր՝
ստեղծագործուծի նր . նմանօրինակ փա-
ռաւոր՝ հրաշափառ յղուծի և ծնունդ նորա՝
ներգործական և կրաւորական . յար և նման
և ամ տնօրինականք նր , որ այն իսկ են տնօ-
րէնուծիք պանծալի զաւակի նր յը միած-
նին , որոց ամի գործակից և գործօնեայ
գլխովին ճանաչի մայրն ամենօրհնեալ :

Եւ պարզաբար ասել . միօրինակ 'ի ներքուստ
Են

են փառացի ամ գոյացական և պատահական մատուցի փառաւորեալ կուսին՝ որ հոգեդէն և որ մարմնեղէն , որ հոգեւոր և որ մարմնաւոր . որ ժամանակեայ և որ յաւիտեանական . որ բնաւոր և որ գերբնաւոր , որ ֆիզիքական և որ բարոյական : Թող որոշեացեն զայս ամ մի առ մի 'ի սրտի' սիրողք և սիրականք անարատ կուսին յայսմ աւուր գոյաւորելոյ 'ի հաստէն իբրեւ նոր արարած չնաշխարհիկ՝ տարաւորագոյն անժամանակէք գերքան զարուսեակ , ոնչ գուտար հօգն լուար , և ծնող արեգականն արդարուն . յայսմամ 'ի միտ առնուն լի կարի զխորութի իմաստից հոգւոյն՝ յասել անդ . ամ փառք գտներ Թագաւորի 'ի ներքոյ :

Եւ լինա՞նք կնիք հաստատուն անարատ յղուն անարատ կուսին առնուլ զառածդ հոգւոյն շնորհիցի . և կարի յիրաւունս . զի թէ պապաւեր կուսին անարատութի եղանակութե , ի յղութե և գոյաւորութե յարգանդի մօր իւրոյ , ոչ եթէ ամ փառք նր լինէր 'ի ներքոյ , այլև ոչ մի փառք նորա լինէր արդեօք տիրապէս ներքին , այլ՝ անմի գողցես տրտաքին . որով և վկայութի հոգւոյն 'ի գեաին անկանէր : Եւ զի ոչ լինէր այնուհետեւ գոյաւորեալ ոնչ առաւել անժամերձ 'ի բնէ իսկութե իւրոյ քան զարարածս ամ , այլ յեւ նեալ քան զհրեշտակս՝ որ 'ի չնորհս ստեղծան : Եւ թէ սա ինքն է Թագուհի նոյ , ոնչ ոչ իցէ 'ի չնորհս առաւել ան ստեղծել . այն՝ զորմէ և հրեշտակապետն իսկութե վկայեաց ,

եաց , եթէ մի երկնչիւր մարիամ , զի գտեր
 քարհսյայ . ոչ եթէ այժմ ինչ , այլ անդրս .
 տին յեղանուէ քումմէ . զի եղեր՝ առ . ի լի
 նել մայր այ . ի պա թէ ոչ՝ և ոչ զադամաւ
 և զեւայիւ գերազանցէր , որ ՚ի շնորհս հաւ
 տեցան : տինա և ոչ զուստերօք և զդստե
 րօք նց զանցանէր՝ յորոց մէն մի խոստովան
 լինի , և ոչ կարէ սւրաստ լինել , թէ անօրէ
 նութի յղացայ , և ՚ի մեղս ծնաւ զիս մայր
 իմ : և ուր մնայր այնուհետեւ պարծանք պար
 ծանաց տունել մարիամաւ ՚ի հոգւոյն , եթէ
 ամ փառք նորա ՚ի ներքոյ , եթէ զուգա
 պէս ընդ մեղ հեռի լինելոյ անդատին յե
 ղանութենէ իւրմէ մեղօք հասարակաց , և
 գերեալ օրինօքն մեղաց . և ապա ազատել
 ՚ի գերութէ , մաքրել յաղտոյ , և նորոգել
 ՚ի հնութէ . որ են փառք անփառացիք , հա
 տարակաց՝ հատարակ : Օր ոչ տանի ածել
 անգամ զմտաւ ընդատուն ընտանեակն կու
 սին՝ հրեշտակն ՚ի մարմնի սքն դրիգոր նա
 րեկացի՝ արբեալն ՚ի սիրոյ կուսական կա
 թին անարատ յղացելոյն մարիամաւ , ան
 կցորդ զնա անուանելով ՚ի միմեկէ հողածնե
 լոցս հասարակաց . մաքուր որովս զլոյս , ան
 խառն իրրեւ զօդ . նոյն են և իմաստք երգո
 ղին , անթառամ ծաղիկ՝ անդատապարտ շա
 ռաւիղ . ոչ այլ են և հոգւոյն իմաստք ՚ի
 բնաբանիս , ամ փառք գոտեր թագաւորի ՚ի
 ներքոյ :

Վերջեցիկ յանդգնուի ՚ի վիճ բերեմ . այն
 չօփ պայծառ նշմարել ինձ . թուի ՚ի բանա

յայ-

յայտոսիկ զանարատ յգուծի կուտին , ('ի տունէ , ունի խոստովանիմ յուսով , նորին անարատ մօր և կուսի) , մինչ զի զայսօրինակ պարզաբանեալ լերծանեմ . Եւ փառաք պարծանաց և մեծ փառաւորութիւնք անձնի , նմ մօրն նոյ երկնաւոր թիւրի , հաստատեալ է 'ի ներքին յայն փառս գոլոյ նորա դուստր թիւրին երկնաւորի . նմ 'ի ստեղծուել և 'ի յղանալ նոյ իբրեւ զաւակ ծնեալ՝ ոչ 'ի մարմնոյ և յարենէ , այլ յայ . ոչ որպէս , դուստր յովակիմայ և աննայի , և սերունդ աղամայ և եւայի , այլ իբրեւ դուստր երկնից արքայի՝ հօր նոյ բարձրելոյ , հանդերձեալ հարսնանալ հոգւոյն նոյ , և մայր լի նել որդւոյն նոյ : Եւ զիմիդ այնուհետեւ արատ մարդկային 'ի կոյսն անարատ . զի ծնեալն 'ի մարմնոյ մարմին է , և ծնեալն 'ի հոգւոյն՝ հոգի է . և ունի ծնեալն յայ գոյալցապէս՝ նմ միածին բանն հայրական , ան է ճշմարիտ , նոյնպէս և ծնեալն յայ բարոյապէս՝ նմ միամայրն մարիամ սահմանեալ 'ի մայրութիւն անորդւոյն , անային է բոլորովին ստուգապէս . և եթէ ոչ լինէր այսպէս փառաւորութիւնն ներքին , նմ բոլորովին անային , ոչ լինէր արգեօք և անձնին . այլ զի ծնաւ նախ յայ հոգեպէս , մարթացաւ և զանձն ծնանել մարմնապէս , և լինել ազգակից նոյ ճշմարտապէս : Եւ վնի ճշմարտեալ տեսանեմք այլեւայլ տեսութիւնք զգերահրաշ բանս գրոց 'ի վն անորդւոյն և անձնօր . ուն է սա՝ որ երեւեալս է իբրեւ զառաւօտ ,

գե .

գեղեցիկ ունի լուսին , ընտիր ունի զարեգակն ,
իբրև զհիացումն կարգեալ :

Նազէր երբեմն լի առաւօտս և արուսեակն
առաջին լուսատեսիլ . այլ եղև ընդ երեկո
գիշերավար՝ խաւարասերն . վոյ և անկանէր
յերկնից որնս փայլակն , և լինէր խանձող
դժոխային . ծագեաց և ադամ լի եւայի ուն
լուսին լրացեալ , այլ անդէն և անդ սկսաւ
մաշիլ և պակասիլ . մինչև վերածնիլ և նո
թոգիլ՝ զօրուծք նոր արեգական , և նորոյ
լուսնի՝ որ մայր ընտրեցաւ արեգականս .
զօրուծք ասեմ քոյի և տիրամօր կուսի . զի
սոցայս ծագումն էր անծահրաշ և անաղօտ ,
լոյս , և լուսածին կոյս , անմասն ՚ի խաւա
րէ , անշաղախ ՚ի մեղաց , անարատ ամենեւին
և գեղեցիկ . զի և ՚ի դէմս յոյի և մարիամու
յայլևայլ կարգի արդարացեալ է բանն . ա
մենեւին գեղեցիկ ես մերձաւոր իմ , և ա
րատ ինչ ոչ գոյ ՚ի քեզ : Վեղեցկուծի հոգ
ւոյն մարիամու՝ ՚ի յոյ առեալ լինի , և գե
ղեցկուծի մարմնոյն յոյի ՚ի մարիամայ ա
ռաւ . քանզի և անարատ հոգին մարիամու
՚ի յոյ արարաւ , և անարատ մարմին յոյի ՚ի
մարիամայ մատակարարեցաւ . և այս լիցի
վերջին ապացոյց անարատուն զանգունածոյ
կուսին , և լրումն ներքին փառաւորութեան
դստեր թիրին՝ որ եղև մայր թիրին :

Տեսե՞ր զփառս անմ դստեր թիրին ՚ի ներ
քոյ . տեսե՞ր զներքին փառս նոյն անպատում .
միակ փառք՝ միանգամայն և անմ փառք . և
զի՞նչ ասեմ , եթէ տեսեր . գէթ լի աղօտ
ակն .

ակնարկեցեր . զի որ ինչ ասի 'ի մէնջ զփառաց կուսին' է սին սոսկ նշանակ , ուն վարկ արտաքին 'ի ներքին փառացն յիշատակուէ յղացեալ 'ի միտս մեր . և իցէ՞ թէ անարատ խորհրդով յղացուք զխորհուրդս անայինս : Իսկ զի՞նչ իցէ ներքինն նի՞ փառաց իսկուի , որ անմերձենալին է մերումս տեսուէ . փառաքել և եթ մնայ , և ասել ստէպ . իցէ՞ թէ հասցուք , երբ իցէ՞ զի մտցուք , և տեսցուք զներքինս նորա զփառս՝ յարքունիս վերինս միածնին իւրոյ :

||Վ տիրամայր կոյս անարատ , այդմ ցանկամբ տեսութե՛ն՝ 'ի դէմ յանդիման տեսուէ յերանաւէտն արքայութե՛ն . զի զկնի անճառական ստյծաւուէ երբեակ լուսոյն՝ մօրդ լուսոյ հանդիպումն է մեզ ըղձալի և ուրախարար յաւէժաբար : ||Ճ շատանամք աստաւնօր վարկմամբ փառաց քոց , այլ զբուն պանծալի փառս քո . անձկամբ տեսանել , և փառաւորել արժանապէս վերապատուութիւն . ոչ զարտաքին շուք հանդիսին վերականել բաւական գրեմք , այլ տենչացեալ եմք փարիլ զներքին ճոխութիւն փառաւորուէ անձինդ . փարեանց զմեօք աստ մայրաբար , զի և մեք համարձակ լիցուք փարիլ անդ զբն որդիաբար . մաքրեալ զմեզ յանմաքրութեց մերոց 'ի յերկրի , զի արժանասցուք զամենամաքուրդ ողջունել յերկինս . տհր մեզ անարատ քաղաքավարութիւն անցուցանել զանցաւոր զկեանս Յիս , զի զանարատ մայր մեր տօնեսցուք յանանց 'ի կեանս անպատում փառ .

փառաւորութիւն յաւիտեանս :

Եւ յորքիկ և որ սոցին հանգոյն խանդակաթ ձայնարձակութիւնք առ 'ի մէնջ առ 'նք անծա-
ծինն՝ լինին , և պարտին լինել յամ ժամ ,
ևս առաւել 'ի տօնս տօնս՝ զորս կատարեմք
'ի պատիւ նորա և 'ի փառս : Եւ ի նմին
պարտ է և օւնկնդիր լինել ներքին ազգա-
րարութե մօր մերոյ , զոր առնէ հանապազ
իրել 'ի պննի նախասացեալ հեծուէ սրտի
վերոյ , ուն թէ ասելով առ մեզ . 'Ի փտեմ ,
զիցանկայք դալ և տեսանել զներքին փառս
իմ առ աթոռոյ անծութե բարձրելոյն . և
յիրաւի . զի այժմ ի հայելի օրինակաւ ճա-
նաչէք զիս , թերևս ոչինչ աւելի քան զմար-
դարէս , որք զնմանութիւնս իմ՝ քան զիսկու-
թի թարգմանէին , մորենեալ , ծաղկեալ
գաւազանաւ , պարտիզաւ , ազգերաւ , փա-
կեալ դիւամբ տուաւրին , տաճարաւ , տապա-
նակաւ ուխտի , ոսկի սափորով , այլովքն
հանդերձ . այլ ինձ 'ի ժամուս հերիքանայ
չափաւոր ձեր գիտութի , միայն թէ ի չա-
փու գիտութե և յարգիցէք զպաշտօննս իմ .
եթէ զայս գիտէք , երանելի ևս էք՝ եթէ
առնիցէք զայդ : Եւ ան են ինձ փառքն իմ ,
զոր ունիմ առաջի ձեր ըստ ձերումդ տկար
տեսութե , այն է վարկն՝ որով վարկանիք
զիս ստուգապէս . ուն և եմ իսկ մայր տի և
մայր ձեր . հապա գէթ ըստ այսմ՝ ստոյգ ,
թէպէտև անբացայայտ՝ ծանօթութե հա-
ւաքոց , վարեցարձիկս յիմ ծառայութի որ-
գիական . և ես ցուցից ձեզ յերկինս զլրումն
ներ-

ներքին փառաւորութեց իմոց՝ որ յերկնաւոր արքայէն և յիմմէ անդրանկէն :

Եթէ դստեր երկրաւոր Թագաւորի , կամ հարսին արքայի , և կամ մօր ինքնակալի՝ ի ծառայութե կայիք , ևս առաւել եթէ յորդեգրուի վերառել լինելիք , զո՞րպիսի վարս յանձին բերելիք . զի՞նչ առնելիք , զի՞նչ ոչ առնելիք . իմ արդկութե ասեմ և իմ սնարգանաց ձերոց , գոնեա նովին չափով զիս պաշտեցէք , ուրախամիտ , գո՛ւարթամիտ , ՚ի սերտ սրտէ , իմ սիրով և հաւատով , մաքուր և անարատ սրբութիւն , և կատարեալ համբերութիւն , լի իմ յուսով բարութե , եթէ վարձս իմ վաստակոց առնուք՝ բիւրապատիկ առաւելութիւն հանդերձ . Թող զի և ձեզ անզուգական փառք են՝ սպաս տանել իմումս փառաւորութե , եթէ գիտէք՝ թէ ում ծառայէք , և եթէ գիտէք զպանծիւն սնն ձանց ձերոց . արդ այսուհետե գիտասցիք չնորհօք միածնի իմոյ և իմն :

Եւ միթէ չիցէ՞ն իրաւացի իմ իրօք մայրենի առաջարկութիւնս տիրամօր մերոյ . ապա ուրեմն և հետևորդքն ՚ի մէնջ իրաւամբք և արդեամբք կատարեսցին : Ապա ուրեմն և բանիւ՛ և դործով՝ զփառս կուսին մեծացուցուք ՚ի փառս իմ , փառատրելով զնա արժանաւոր երգովք , գովութիւն , ներբողական ճառիւք , յորդորական քարոզիւք , տառախմբութիւն , և անմոռաց մտածութիւն և յիշատակութիւն մեծութե նր յինքեան , և մեծութե երախտեաց նր առ մեզ . ինչպէս
ազգս

ազգս շնորհաց և խնամոց անամայրութե :
 Եւ գլուխ ամի , մեք լիցուք փառք անարատ
 կուսին՝ անարատութիւն վարուց . որ է վախ-
 ճան և նպատակ բանիցս , նի է գործ : Որով
 և վերջին փառաց նի յերկինս արժանասցուք
 լինել ժաման , տեսանել ասեմ՝ զամենօրհ-
 նեալն 'ի կանայս դշխոյական մեծութիւն ընդ
 աջմէ միածնին 'ի փառս անձառս , յաւի-
 տեանս յաւիտենից . ամէն :

XX

ՃԼՈՒՐ :

ՊՆԾՆՈՒՆՈՐ ՍԷ ԽԹԱԾՆԻ :

Նորանշան սքանչելիք բարձրելոյն յեր-
 կիր 'ի խոնարհ յայտնեցաւ այսօր ,
 ով հանդիսացեալ ժողովուրդք . իբրեւ նոր
 առաւօտ ծագեալ , և արուսեակ զոճարթա-
 րար . նոր արեւելք լուսաւորութե հոգւոց .
 մինչև 'ի հիացման լինել և դասուց հոգե-
 ղինաց , և բարբառել առ միմեանս . ով է
 սա՝ որ երևեալս է իբրեւ զառաւօտ , գեղե-
 ցիկ ոնի զլուսին , ընտիր իբրեւ զարեգակն .
 որպէս հիացումն կարգեալ : Երգեցէք երգ-
 նոր , ցնծացէք որդիք մարդկան , ոնի յորդո-
 քակաւ նոճագէ եկեղեցի յաւուրս հանդի-
 սի . քանզի և 'ի վեր նոր երգովք պարեն այ-
 սօր զոճարթունք երկնից , և երկինք զար-
 դուք իւրեանց՝ իբրեւ օրինակօք ծնիցելոյն
 սքանչելոյ՝ ձայնակից լինին ուրախուե ձե-

րոյ

ըոյ բնակիչքդ երկրի :

Իսկ արդ ասիցէք . մի՞թէ քո՞ ծնաւ այսօր՝
 փրկիչ և նորոգիչ Քի նոր արարչութիւն . զոր
 երկինք առհասարակ մեզ երկրաւորացո աւ
 ւետարանեցին ի աւետարանի՝ լուսանշող
 փառօք , փառաբանութիւն հրեշտակաց , և
 ծագմամբ նորանշան աստեղն ի արեւելս :
 Վեղեցիկ իմաստասիրէք , և ոչ օտարանայք
 'ի ճշմարտունի . զի զծագումն տեսեալ նծաւ
 մօրն՝ նծորդւոյն ծագման լինիք խելամոռա
 այլ լիցի ձեզ նախ քաջ ճանաչել զյարգ
 ծննդեան ծնողին , զի և զծնելոյն առ 'ի
 նմանէ ըստ ժամանակին 'ի միտ առնուցուք
 զմեծութիւն : ( ) Ի թէ ոչ մարիամ , ուր յս .
 եթէ ոչ արեւելք , ուստի՞ արեւ . եթէ ոչ ա
 ռաւօտ կանխեալ , զիարգ միջօրեայ պայծա
 ւացեալ . եթէ ոչ նոր սքանչելիք լինէին
 յայ այսօր ծագմամբ անարատ կուսին 'ի
 յաննայէ , ի՞նչ ակնունեաք սքանչելի նորո
 գուն մերոյ ծագմամբ փրկչին 'ի կուսէն :
 'Իոր և նորահրաշ ձայնեմ զխորհուրդ առ
 նիս՝ զծնունդ ասեմ 'Եր նծամօր . ոչ ի կեր
 պի հրաշական ծագման յամուլ արդանդէ
 և 'ի ծնողաց անցելոց զաւուրքք . զի այդ և
 'ի հնումն իրադարձեցաւ յօրինակ նորա առ
 արրահամաւ 'ի սարրայէ , և 'ի հնոյն ան
 նայէ՝ 'ի մօրէն սամուէլի , օնգ և 'ի մուտս
 նորոյն հրաշագործեցաւ ծնունդ մկրտչին յե
 դիսարեթէ ազգակցէ կուսին . այլ՝ ի
 կուէ անձին ծնելոյ , որ պարգևեցաւ մեզ
 յայ նոր և անզուգական պարգև անհնաւ
 ր

լի՝

Ի նորոգել հրաշապէս զհնութիւնս մեր .
քանզի այսօր ծնաւ մայր նորոգողի բնութեան
յոյ փրկչին մերոյ . այսօր ծնաւ մայր նորա-
ծնեալս եկեղեցւոյ . այսօր ծնաւ մայր նո-
րոյ օրինիս շնորհաց , մայր շնորհաց , և մայր
շնորհալի :

Եկայք նորասէր որդիք մարդկան՝ սիրե-
ցուք զնորութիւն նորոգիչ հնութե , և ոչ եղ-
ծիչ լաւութե . գովեսցուք զնորն՝ որ ոչ հնա-
նայ , և ոչ ապականի , այլ տայ մեզ նորոգիլ
յանապական և յանմահական ի կեանս . և
պահեսցուք յանձինս զնորոգութիւն նոր մար-
դոյն՝ որ լի անհատական հաստատեալ է , և մի կեր-
պարանեսցուք հնութե հին մարդոյն , որ
զնորն իսկոյն հնացոյց : Ոչ ապաքէն նորա-
տեղծն աղամ լի նորօրինակ նորածնին ե-
ւայի՝ անդէն և անդ հնացան մեղօք . և ի
նորասքանչ երիտասարդութե յանկարծա-
կի իմն ծերացան և ապականեցան՝ անձամբ
յանձինս վճիռ ընկալել մահու . զնոր պատ-
մուռանն անախտութե պատառեցին , և կա-
րօտացան հնոտի կարկատանաց տերեւոյ :

Եւ զի ոչ զորդւոց նոց համարիցին . ոչ ապա-
քէն թշուառութե՝ ի թշուառութի հասին
յետին . յապականութե ապականութե ևս
վատթարագոյն , և ի փառու փառութե անհո-
րօքելի գլխովին երեւցաւ սերունդ մարդ-
կութեան մինչև ցայս օր . օր օր հնեալ ի դա-
րուց յաւուրս տարւոյ , յորում նոր և գերա-
հրաշ ծնունդ ընծայեցաւ անապական կու-
ղի անձամբ , անկցօրդ ի մասնէ հնութեան

հողածնելոցս հասարակաց : Եւ որպէս ի նարատ յղուծք գոյաւորեցաւ անշաղախ սկզբնական յանցաւորութիւն , նոյնպէս և նորահրաշ ծննդեամբ ծագեալ յՅ՝ որնպիս լոյ գերամաքուր , եկաց մնաց յամ՝ ի կեանս՝ ան մերձ ՚ի թուանից հնոյ օձին , ամիւն ազատ և ՚ի ներգործական յանցանաց . որնպիս անապատ նոյնպէս և անախտ , մաքուր և անբիծ , տիրապէս միշտ նոր և անհնանալի՝ այսօրածինս ալս գշխոյ փառաց շնորհալի . որնպիս ծագից անթառամ , ոնկ տակի անապական , ոնկ աստղ բեւեռական , ոնկ երկինք վերնական . լուսաւ ձեւ խորան , տաճար սրբութե , հարսն երրորդութե , դուստր աննման :

Եւ զի այս այսպէս , յաւուրս տիեզերական ցնծութե ի ծնունդ տք անծանին՝ յանթիւն համարոյ բարի բարի արգասեաց սրբութե և շնորհաց նր զմին զայս առցուք մեզ օրինակ , իմ նմանող լինել նմ՝ ի պահել զձիրս շնորհալի նորածնութե յամ՝ ի կեանս անապական վարուք , աւուրս շնորհիւ և բարեխօսութիւն նորածին կուսին :

Նմար և դու հոգեորանպիս ՚ի հոգւոյն՝ ով հաւատացեալք քոի՝ վերածնութիւն տք աւազանին . և ուր ՚ի քեզ նշանակ այդր հրաշալի ծննդեան . ուր շնորհն այն պանծալի՝ ով ապաշնորհ . ուր նորութիւն և գեղեցկութիւն անծապարդե , որ ոչ այլ երեւի . զի ես տեսա , եւմ ոնկ զիս , նոյնպէս և զքեզ հնացեալ մեղօք , և ծերացեալ և ապականեալ հնոսի վարուք տգեղութե : Սարիամ ծնեալ ՚ի շնորհս՝

Հնորհո՛ւ երթալով երթայ զօրուծէ՛ ՚ի զօրուծի լիուլի Հնորհօք՝ հովանաւորութիւն հոգւոյն ւայ . իսկ մեք՝ զի Հնորհօք ծնաք Եւ միւրութե , զիմրդ օր քան զօր տկարութիւն ՚ի տկարութի անկաք : Ս՛արիամ՛ի մայրութիւն ւայ ծնանի , և ըստ նմին արժանաւոր զանձն ընծայեցուցանէ՛ քաղաքավարեալ ՚ի մարմնի անարատ վարութե սերովբէն հողեղէն և մարմնաւոր քերովբէն , հոգեղինաց՝ հրեղինաց՝ և լուսեղինաց վերագոյն , իբրև դուստր միական՝ հօր երկնաւորի , և հարսն անարատ հոգւոյն սրբուէ : Եւ մեք քնեանքս , որով և մարիամեանքս , յորդեգրութի հօր ւայ կու շեցեալք եղաք , այլ ոչ ընտրելք , զի օտարախորթ գտաք երկրաքարչ վարութե ախտաւորութե և ստահակութե և ստամբակուէ . յեղապրութի քնի հրաւիրեցաք , և անհարազատ երեւեցաք . տաճար հոգւոյն սքայ անո՛ւնեցաք , և անձամբ զանձինս քակեցաք՝ զշինածն ւայ :

Եւ արդ եկայք յաւուրս շինութե նոր տաճարին անձառ լուսոյ , և նոր խորանի արեգականն արդարութե , հնարեսցո՛ւք նովաւ նոր նորոգութի հոգւոց մերոց , ՚ի նորայսն ակնարկելով ձիրս գեղեցիկս , և ՚ի նմանութի անդր նի թեւակոխելով . զի եթէ հրաման առաք լինել կատարեալ ո՞նց հայրն մեր երկնաւոր կատարեալ է , նովին և պատուէր ընկալաք լինել նմանօղ կատարելութեց մօր մերոյ՝ ըստ մերումն կարի , և առաւել քան զկար՝ ո՞ն կարողութիւն և տիրամօրն ձեռն :

տունը : Եւ այն զի՝ դիւրագոյն է մատչել
'ի նմանութի նմանւոյ մերոյ՝ հողեղէն մարմ-
նոյ . և սա առաւել նորածին մանկան տղայոյ
միայն թէ կամիցիմք . զի 'ի նմանութե՛ առ
տի գեղեցիկ արարածոյ՝ 'ի նմանութի արար-
չին 'ի վեր ելանիցեմք :

Տես ինձ ո՞վ նախանձաւորդ սրբութե՛ առե-
նասրբութեան , տես զմարիամ՝ նորածին՝ աշ-
մենեւին գեղեցիկ և անարատ՝ ըստ անսուտ
վկայութե ստեղծողին . տես զմի աղաւնի
կատարեալ , մաքուր աղանի , և աչք նորա
աղանոյ՝ լի հոգերգողին . ձիննափայլ մաք-
րութի՛ հոգւոյ պայծառ , և մարմնով կայ-
տառ , հեղիկ և քաղցր բարութ՝ հանգոյն ա-
ղու աղանոյ , և ամ շնորհօք և պարգեօք
հոգւոյն առլցեալ , և լեաբոյս աւաքինու-
թի՛ք դրախտ ան զարդարեալ . զաւակ սի-
րուն յաչս ծնողաց՝ միամայրն մարիամ , և
ևս սիրելի յաչս արարչին , որ ընտրեաց զնա
յիւր ծնողութի : Եւ ևս անկարանայ բանս
նկարել զնմանութի՛ ինչ մարիամու նորած-
նելոյ , եթէ ոչ զհանդերձեալ պտուղ որո-
վայնի նորա յուշ ածելով , յորժամ տեսցեն
հրեշտակք և մարդիկք զառ 'ի նմանե՛ ծնել
ածորդին՝ յարեւման ծնողին . զի յայնժամ
լինի 'ի միտ առնուլ զկատարեալ գեղեցկու-
թի՛ կուսիս ծնելոյ յաւուր յայսմիկ . զի եթէ
նման զնմանն ծնանի , ո՞ւմ արդեօք զած ծնա-
նել անկ , բայց ան՝ կամ ազգակցին ան : Եւ
ահա այսպիսի ոք ընծայեցաւ այսօր 'ի լոյս՝
սահմանեալ 'ի ծնողութի՛ ան . և զի՛նչ զնա
ան

անուններսցուք . եղակա՞ն , այլ 'ի վեր քան
զեղականքս . արարա՞ծ , բայց 'ի վեր քան
զարարածս ամ . վոյ եթէ ոչ անունսն , ուր
ոմն իղձ լինէր անունել 'ի տեսանել զնա ,
իրաւամբք ազգակից ան՝ կմծագգի ճանա-
չի , նախ շնորհօք անամայրութե՛ , և ապա
խականան առնչուք յանամայրութե՛ վիճակի :
Տեսե՛ր , զի որ զգափ առնուլ կամի գեղեց-
կուէ հոգւոյն մարիամու , և մեծուէ շնոր-
հաց նր , և ամ կատարելութեց , յանչափն
ան՝ 'ի վեր նայել ունի մտօք . այս է յարա-
րիչ անդր վերականել , զի ծանիցե՛ թէ որպի-
սի արարած է մարիամ՝ ծնող արարչին :

Եւ արդ անէ ասան , որպիսի նորահրաշ և
անսպասուամ գեղ փայլման ունէր լինել 'ի
մարիամ այն ինչ ծնեալ՝ լուսարան եօթ-
նարփին շնորհաց , և որպիսի 'ի սնեալն օր
լըօրէ շնորհալի հասակաւ՝ և իմաստութե՛ք
և առաքինութե՛ք 'ի վեր քան զտեսութի մեր :

Ասան զի և էացաւ և գոյացաւ , և ծնաւ և
սնաւ , և աճեցաւ և մեծացաւ հոգւով և
մարմնով առ ի՞նչ . առ 'ի լինել անծախն ,
քի ան մայր . որով և տիեզերաց մայր և թա-
գուհի , Յատիկին՝ դշխոյ երկնի և երկրի .
հրեշտակաց տիրուհի , մարդկան արքայու-
հի , և սանգարամետականաց սարսիչ ինքնաւ
կալուհի : Այլ խորք շնորհաց մարիամու , ո՞վ
բարձրութի փառաց նորածին և լուսածին
կուսի . ո՞վ լայնութի արձակածաւալ և ան-
վայրափակ մեծութե՛ օթարանի անսպարազիր
անունէ : Եւ ո՛ր այնուհետեւ մնայ մեզ զա-

աւաքինութիւնս նո՞ւ ստուգեազրել՝ առ . 'ի յան-
ձինս կերպարանել :

Ո՛չ այդպէս . եթէ ան ինքեմ խոնարհե-
ցաւ առ մարդիկ 'ի տալ նո՞յ զօրինակ , խո-
նարհի և անծածին 'ի նոյն պէտս սիրողանոս .
զի որ մեծն էր և 'ի նորածին փոքրկութե ,
խոնարհ է անմի՛ւ և 'ի ծայրագոյն մեծութե .
Ո՛ր 'ի հայիք ասէ 'ի բարձրութի իմ , ոյք նմա-
նող ինձ կամիք լինել , այլ 'ի խոնարհութի .
սեղ և ան իմ հայեցաւ 'ի խոնարհութի ա-
զախնոյ իւրոյ , և հաճեցաւ առնուլ զիմ
կատարեալ նմանութի ճշմարիտ մարգեղու-
թի՛ք 'ի կուսէս . մի հայիք լոկ 'ի մեծութիւն
իմ , զի արար ինձ մեծամեծս հզօրն 'ի վեր-
քան զտեսութի մտաց ձերոց , այլ և 'ի փո-
քրկութի իմ . զի փոքր էի յաչս իմ քան զան-
որդիս մարդկան , որով և մեծացայ յաչս ան-
հետեւ , զի որչափ աճեցի և անայ շնորհօք ,
ոչ բարձրացաւ և ոչ մեծացաւ սիրտ իմ յիս ,
այլ 'ի անոր ան իմ . վոյ և խոնարհութի մե-
ծացուցանէր անձն իմ զանոր , և ցնծայր հոգի
իմ յանձ փրկիչ իմ : Ո՛ր զի ոչ յայն ակնար-
կէի , զի մայր ընտրեցայ , այլ՝ զի աղախին
գտայ . ոչ յայն՝ զի ծնող եմ ան , այլ՝ զի ա-
րարած եմ . ոչ զի զաւակ իմ է անծորդին ,
այլ զի է արարիչ իմ և փրկիչ իմ :

Ի՛նքեմ հրաշալի քաղաքապարուե տիրածին
կուսի , և գերեմիկ առաքինութե մօրն լու-
սոյ . հնարս իմանալ փոքրկանաւոյ յաչս ան-
ձին յանպայման մեծութե , և խոնարհելոյ
ևս քան զևս 'ի գերակատար աշտիճանի ան-
բաւ

բաւ բարձրութե : Լ՛րդ զայս գիտելով չափ՝
 ո՛ր կարէ այսուհետե ասել ՚ի մէնջ , թէ չկա
 րեմ նմանել մարիամու յայսպիսում առա-
 քինութե յետին խոնարհութե . ոչ ապա-
 քէն դիւրագոյն է խոնարհիլ ՚ի ցածագոյն
 վայրէ՝ քան ՚ի բարձրաւանդակէ . և ո՛ր այլ
 ցածագոյն քան զմեզ յիմի , և ո՛ր բարձրա-
 գոյն քան զմարիամ՝ բաց ՚ի բարձրելոյն . և
 տակայն մարիամ խոնարհի մայր բարձրե-
 լոյն , տինա և բարձրեալն ինքնին խոնար-
 հի . և դու ոչ կարես խոնարհիլ . ո՛վ անբե-
 րելի ամբարտաւանութե . և ոչ միայն չեռ-
 նարհիս քան զայլս , այլև բարձրանալ կա-
 միս յայլոց վր՝ . ո՛վ յանդուգն լրբութե :
 Լքւ ոչ գիտես , զի վր ոչ խոնարհելոյդ՝ ՚ի
 խոնարհ անկանիս , և լինիս ՚ի վայր և ՚ի վայր .
 ապա եթէ խոնարհէիր , լինէիր ՚ի վեր և ՚ի
 վեր . զի իմ որ բարձրացուցանէ զանձն , խո-
 նարհեսցի . և որ խոնարհեցուցանէ զանձն ,
 բարձրացի :

Խոնարհուէ մարիամու լեր նախանձող ո՛վ
 դու , զի հասցես ի կարի և ՚ինմանութի բար-
 ձրաբերձ պարծանացնր . Կր՝ մաքուր կուսուէ
 և միշտ կուսուէ . ջերմ սիրոյ և կատարել սի-
 րոյ և գերագոյն սիրոյ . իսպառ համբերուէ ,
 կամաւոր աղքատութե , յճէ մեռելութե ,
 և իմ հանդիսից արիական առաքինութե :
 և անսպառ զանձուց հոգեւորական մեծու-
 թե . զոր չէ մարթ բանիւ բովանդակել . զի
 ամբիւն անձամբ և անձուտե տակադոյն գտա-
 նի ճոխութի մարիամու . քանզի տու ՚ի կա-

ներքին փառաւորութեց իմոյ՝ որ յերկնա .

ւոր արքայէն և յիմմէ անդրանկէն :

Եթէ դստեր երկրաւոր թագաւորի , կամ հարսին արքայի , և կամ մօր ինքնակալի 'ի ծառայութի կայիք , ևս առաւել եթէ յորդեգրուի վերառել լինելիք , զորպիսի վարս յանձին բերելիք . զի՞նչ առնելիք , զի՞նչ ոչ առնելիք . իմարդկութե ասեմ և իմ սնարգանաց ձերոց , գոնեա նովին չափով զիս պաշտեցէք , ուրախամիտ , զոճարթամիտ , 'ի սերտ սրտէ , ամ սիրով և հաւատով , մաքուր և անարատ սրբութիւն , և կատարեալ համբերութիւն , լի ամ յուսով բարութե , եթէ վարձս իմ վաստակոց առնուք՝ բիւրապատիկ առաւելութիւն հանդերձ . թող զի և ձեզ անզուգական փառք են՝ սպաս տանել իմումս փառաւորութե , եթէ գիտէք՝ թէ ում ծառայէք , և եթէ գիտէք զպատիւն անձանց ձերոց . արդ այսուհետեւ գիտասցիք

չնորհօք միածնի իմոյ և իմն :

Եւ մի թէ չիցեն իրաւացի ամ իրօք մայրենի առաջարկութիւնս տիրամօր մերոյ . ապա ուրեմն և հետեւորդքն 'ի մէնջ իրաւամբք և արդեամբք կատարեսցին : Եւս ուրեմն և բանիւն և դործով՝ զփառս կուսին մեծացուցուք 'ի փառս նոյ , փառատրելով զնա արժանաւոր երգովք , գովութիւն , ներբողական ճառիւք , յորդորական քարոզիւք , տառախմբութիւն , և անմոռաց մտածութիւն և յիշատակութիւն մեծութե նոյ յինքեան , և մեծութե երախտեաց նոյ առ մեզ ի ազգս ազգս

ազգս շնորհաց և խնամոց անծամայրութե :
 Եւ գլուխ անի , մեք լիցուք փառք անարատ
 կուսին՝ անարատութի վարուց . որ է վախ-
 ճան և նպատակ բանիցս , իմ է գործ : Որով
 և վերջին փառաց նիշ յերկինս արժանասցուք
 լինել ժաման , տեսանել ասեմ զամենօրհ-
 նեալն 'ի կանայս դշխոյական մեծութիւն ընդ-
 աջմէ միածնին 'ի փառս անճառս , յաւի-
 տեանս յաւիտենից . ամէն :

XX

ՃԼ Ռ . Բ .

ՊԻ Ժողանդ սբ անաթի :

Նորանշան սքանչելիք բարձրելոյն յեր-
 կիր 'ի խոնարհ յայտնեցաւ այսօր ,
 ով հանդիսացեալ ժողովուրդք . իբրեւ նոր
 տաւաւօտ ծագեալ , և արուսեակ զոճարթա-
 րար . նոր արեւելք լուսաւորութե հոգւոց .
 մինչև 'ի հիացման լինել և դասուց հոգե-
 զինաց , և բարբառել առ միմեանս . ով է
 սա՝ որ երեւեալ է իբրեւ զառաւօտ , գեղե-
 ցիկ ունի զլուսին , ընտիր իբրեւ զարեգակն .
 որպէս հիացումն կարգեալ : Երգեցէք երգ-
 նոր , ցնծացէք որդիք մարդկան , ունի որդո-
 քակաւ նոճադէ եկեղեցի յաւուրս հանդի-
 տի . քանզի և 'ի վեր նոր երգովք պարենս այ-
 սօր զոճարթունք երկնից , և երկինք զար-
 դուք իւրեանց՝ իբրեւ օրինակօք ծնիցելոյն
 սքանչելոյ՝ ձայնակից լինին ուրախութե ձե-
 րոյ

ըոյ բնակիչքդ երկրի :

Իսկ արդ ասիցէք . միթէ քո՞ ծնաւ պստը՝
 փրկիչ և նորոգիչ Յի նոր արարչութիւն . զոր
 երկինք առհասարակ մեզ երկրաւորացս աւ
 ւետարանեցին ի աւետարանի՝ լուսանշոյլ
 փառօք , փառաբանութիւն հրեշտակաց , և
 ծագմամբ նորանշան աստեղն ի արեւելս :
 Ղեղեցիկ իմաստասիրէք , և ոչ օտարանայք
 ՚ի ճշմարտութիւն . զի զծագումն տեսեալ նծա
 մօրն՝ նծորդւոյն ծագման լինիք խելամուտ
 այլ լիցի ձեզ նախ քաջ ճանաչել զյարգ
 ծննդեան ծնողին , զի և զծնելոյն առ ՚ի
 նմանէ ըստ ժամանակին ՚ի միտ առնուցուք
 զմեծութիւն . () ի թէ ոչ մարիամ , մեր յո .
 եթէ ոչ արեւելք , ուստի՞ արեւ . եթէ ոչ ա
 ռաւօտ կանխեալ , զիարդ միջօրեայ պայծա
 ւացեալ . եթէ ոչ նոր սքանչելիք լինէին
 յայ պստր ծագմամբ անարատ կուսին ՚ի
 յաննայէ , ի՞նչ ակնունեաք սքանչելի նորո
 գութ մերոյ ծագմամբ փրկչին ՚ի կուսէն :
 Ի, որ և նորահրաշ ձայնեմ զխորհուրդ տօ
 նիս՝ զծնունդ ասեմ՝ քր նծամօր . ոչ ի կեր
 պի հրաշական ծագման յամուլ արդանդէ
 և ՚ի ծնողաց անցելոց զաւուրքք . զի այդ և
 ՚ի հնումն իրադարձեցաւ յօրինակ նորա առ
 արրահամաւ ՚ի սարայէ , և ՚ի հնոյն ան
 նայէ՝ ՚ի մօրէն սամուէլի , օղ և ՚ի մուտ
 նորոյն հրաշագործեցաւ ծնունդ մկրտչին յե
 ղիսաբեթէ ազգակցէ կուսին . այլ ի
 կուէ անձին ծնելոյ , որ պարգևեցաւ մեզ
 յայ նոր և անզուգական պարգև անհնաւ
 ր

լի՝

Ը՛ի նորոգել հրաշապէս զհնութիս մեր .
քանզի այսօր ծնաւ մայր նորոգողի բնութեա՛
յսի փրկչին մերոյ . այսօր ծնաւ մայր նորա-
ծնեալս եկեղեցւոյ . այսօր ծնաւ մայր նո-
րոյ օրինիս շնորհաց , մայր շնորհաց , և մայր
շնորհալի :

Եկե՛ցք նորասէր որդիք մարդկան՝ սիրես-
ցուք զնորութի նորոգիչ հնութե , և ոչ եղ-
ծիչ լաւութե . գովեսցուք զնորն՝ որ ոչ հնա-
նայ , և ոչ ապականի , այլ տայ մեզ նորոգիչ
յսնապական և յանմահական ի կեանս . և
պահեսցուք յանձինս զնորոգութի նոր մար-
դոյն՝ որ լը Խյն հաստատեալ է , և մի կեր-
պարանեսցուք հնութե՛ք հին մարդոյն , որ
զնորն իսկոյն հնացոյց : Եւ ապաքէն նորաւ
տեղծն աղամ լը նորօրինակ նորածնին ե-
ւայի՛ անդէն և անդ հնացան մեղօք . և ի
նորասքանչ երիտասարդութե յանկարծա-
կի իմն ծերացան և ապականեցան՝ անձամբ
յանձինս վճիռ ընկալել մահու . զնոր պատ-
մուճանն անախտութե պատառեցին , և կա-
րօտացան հնոտի կարկատանաց տերւոյ :

Եւ զի՛նչ զորդւոց նոց համարիցին . ոչ ապա-
քէն թշուառութե՛ ի թշուառութի հասին
յետին . յապականութե՛ ապականութի ևս
վատթարագոյն , և ի փտութե փտութե աննո-
րոգելի գլխովին երեւեցաւ սերունդ մարդ-
կութեա մինչև ցայս օր . օր օրհնեալ ի դա-
րուց յաւուրս տարւոյ , յորում նոր և գերա-
հրաշ ծնունդ ընծայեցաւ անապական կու-
օի Խծամօր , անկցօրդ ի մասնէ՛ հնութեան

Գ

C

հո.

հողածնելոցս հասարակաց : Եւ որպէս ա-
նարատ յղութիւն գոյաւորեցաւ անշաղախ 'ի
սկզբնական յանցաւորութիւն , նոյնպէս և նո-
րահրաշ ծննդեամբ ծագեալ յ'որպէս լոյս
գերամաքուր , եկաց մնաց յ'ամ 'ի կեանս' ան-
մերձ 'ի թունից հնոյ օձին , ամիւն ազատ և
'ի ներգործական յանցանաց . որպէս անապատ
նոյնպէս և անախտ , մաքուր և անբիծ , տի-
րապէս միշտ նոր և անհնանալի՝ այստրածինս
այս գշխոյ փառաց շնորհալի . որպէս ծաղիկ
անթառամ , ոնկ ոսկի անապական , ոնկ աստղ
բեւեռական , ոնկ երկինք վերնական . լուսա-
ձեւ խորան , տաճար սրբութե , հարսն եր-
րորդութե , գուստր աննման :

Եւ զի այս այսպէս , յաւուրս տիեզերական
ցնծութե ի ծնունդ . առ անծնին՝ յանթիւն
համարոյ բարի բարի արգասեաց սրբութե
և շնորհաց նր զմին զայս առցուք մեզ օրի-
նակ , իմ նմանող լինել նմ 'ի պահել զձիրս
շնորհալի նորածնութե յ'ամ 'ի կեանս անա-
պական վարուք , աւուրս շնորհիւ և բարե-
խօսութիւն նորածին կուսին :

Նար և դու հոգեւորանա 'ի հոգւոյն՝ ով
հաւատացեալդ քի՛ վերածնութիւն աւա-
ղանին . և ուր 'ի քեզ նշանակ այդր հրաշա-
լի ծննդեան . ուր շնորհն այն պանծալի՝ ով
ապաշնորհ . ուր նորութիւն և գեղեցկութիւն
անծապարդ , որ ոչ այլ երեւի . զի ես տեսա-
նեմ ոնկ զիս , նոյնպէս և զքեզ հնացեալ մե-
ղօք , և ծերացեալ և ապականեալ հոգի
վարուք տգեղութե : Սարիամ ծնեալ 'ի
շնորհս՝

Յնորհո՛ւ երթալով երթայ զօրուծէ՛ ի զօրուծի լիուլի շնորհօք՝ հովանաւորուծք հոգւոյն ւայ . իսկ մեք՝ զի շնորհօք ծնաք Եւ մկրտուծէ , զիարդ օր քան զօր տկարուծէ՛ ի տկարուծի անկաք : Եւ արիամ՝ ի մայրուծի ւայ ծնանի , և ըստ նմին արժանաւոր զանձն ընծայեցուցանէ՛ քաղաքավարեալ ի մարմնի անարատ վարուք սերովբէն հողեղէն և մարմնաւոր քերովբէն , հոգեղինաց՝ հրեղինաց՝ և լուսեղինաց վերագոյն , իբրև դուստր միական՝ հօր երկնաւորի , և հարսն անարատ հոգւոյն սրբուէ : Եւ մեք քթեանքս , որով և մարիամեանքս , յորդեգրուծի հօր ւայ կոչեցեալք եղաք , այլ ոչ ընտրելք , զի օտարախորթ գտաք երկրաքարչ վարուք ախտաւորուծէ և ստահակուծէ և ստամբակուէ . յեղբայրուծի քնի հրաւիրեցաք , և անհարազատ երևեցաք . տաճար հոգւոյն սքլ անո՛ւնեցաք , և անձամբ զանձինս քակեցաք՝ զշինածն ւայ :

Եւ արդ եկայք յաւուրս շինուծէն նոր տաճարին անձառ լուսոյ , և նոր խորանի արեգականն արդարուծէ , հնարեցողք նովաւ նոր նորոգուծի հոգւոց մերոց , ի նորայսն ակնարկելով ձիրս գեղեցիկս , և ի նմանուծի անդր նր թեւակոխելով . զի եթէ հրաւման առաք լինել կատարեալ ունի հայրն մեր երկնաւոր կատարեալ է , նովին և պատուէր ընկալաք լինել նմանօղ կատարելուծեց մօր մերոյ՝ ըստ մերումս կարի , և առաւել քան չկար՝ նոն կարողուծք և աիրամօրն ձեռն .

տողութիւն : Եւ այն զի՝ դիւրագոյն է մատչել
'ի նմանութիւն մանուկ մերոյ՝ հողեղէն մարմ-
նոյ . ևս առաւել նորածին մանկան տղայոյ ,
միայն թէ կամիցիմք . զի 'ի նմանութեաւ
տի գեղեցիկ արարածոյ՝ 'ի նմանութիւն արար-
չին 'ի վեր ելանիցեմք :

Տէս ինձ ո՞վ նախանձաւորդ սրբութեամբ
նասրբուհւոյն , տէս զմարիամ՝ նորածին՝ ա-
մենեւին գեղեցիկ և անարատ՝ ըստ անսուտ
վկայութե ստեղծողին . տէս զմի ազաւնիք
կատարեալ , մաքուր աղանի , և աչք նորա
ազաւնոյ՝ լի հոգերգողին . ձիւնափայլ մաք-
րութիւն հոգւոյ պայծառ , և մարմնով կայ-
տառ , հեզիկ և քաղցր բարութ՝ հանգոյն ա-
ղու աղանոյ , և ամ շնորհօք և պարգեօք
հոգւոյն առլցեալ , և լեռնոյս առաքինու-
թիւնք դրախտ ան զարդարեալ . զաւակ ու-
րուն յաչս ծնողաց՝ միամայրն մարիամ , և
ևս սիրելի յաչս արարչին , որ ընտրեաց զնա
յիւր ծնողութիւն : Այլ և անկարանայ բանս
նկարել զնմանութիւն ինչ մարիամն նորած-
նելոյ , եթէ ոչ զհանդերձեալ պտուղ որո-
վայնի նորա յուշ ածելով , յորժամ տեսցեն
հրեշտակք և մարդիկք զառ 'ի նմանէ ծնել
ածորդին՝ յարեւման ծնողին . զի յայնժամ
լինի 'ի միտ առնուլ զկատարեալ գեղեցկու-
թիւն կուսիս ծնելոյ յաւուր յայսմիկ . զի եթէ
նման զնմանն ծնանի , ումարդեօք զա՞ծ ծնա-
նել անկ , բայց ան՝ կամ ազգակցին ան : Եւ
ահա այսպիսի ոք ընծայեցաւ այսօր 'ի լոյս
սահմանեալ 'ի ծնողութիւն ան . և զի՞նչ զնա
ան

անունանեցուք . եղական , այլ 'ի վեր քան
զեղականքս . արարած , բայց 'ի վեր քան
զարարածս ամ . վոյ եթէ ոչ անունն , ու
ոմն իղձ լինէր անուննել 'ի տեսանել զնա ,
իրաւամբք ազգակից այ՝ կմծազգի ճանա-
չի , նախ շնորհօք անամայրութե , և ապա
խականն առնչուք յանամայրուն վիճակի :
Տեսեր , զի որ զգափ առնուլ կամի գեղեց-
կուն հոգւոյն մարիամու , և մեծուն շնոր-
հաց նր , և ամ կատարելութեց , յանչափն
ան 'ի վեր նայել ունի մտօք . այս է յարա-
րիչ անդր վերականել , զի ծանիցէ՝ թէ որպի-
սի արարած է մարիամ՝ ծնող արարչին :

Եւ արդ անէ ասան , որպիսի նորահրաշ և
անպատում գեղ փայլման ունէր լինել 'ի
մարիամ այն ինչ ծնեալ՝ ընդառան եօթ-
նարփին շնորհաց , և որպիսի 'ի սնեալն օր
ըօրէ շնորհալի հասակաւ և իմաստութե
և առաքինութե 'ի վեր քան զտեսութի մեր :

Ասան զի և էացաւ և գոյացաւ , և ծնաւ և
սնաւ , և աճեցաւ և մեծացաւ հոգւով և
մարմնով առ ինչ . առ 'ի լինել անծին ,
քայլ մայր . որով և տիեզերաց մայր և թու-
գուհի , Յատիկին՝ գշխոյ երկնի և երկրի .
հրեշտակաց տիրուհի , մարդկան արքայու-
հի , և սանդարամետականսց սարսիչ ինքնա-
կալուհի : Ավտորք շնորհաց մարիամու , ով
բարձրութի փառաց նորածին և լուսածին
կուսի . ով լայնութի արձակածաւալ և ան-
վայրափակ մեծուն օթարանի անպարագիր
անունն : Եւ ուր այնուհետև մնայ մեզ զա-

աւարինութիւնս նոյն ստոճեցեալքերէլ՝ առ 'ի յան-
ձինս կերպարանել :

Ո՛չ այդպէս . եթէ ան ինքնին խոնարհե-
ցաւ առ մարդիկ 'ի տալ նոյն զօրինակ , խո-
նարհի եւ անաճին 'ի նոյն պէտս սիրողանց .
զի որ մեծն էր եւ 'ի նորածին փոքրկութե ,
խոնարհ է անմիւս եւ 'ի ծայրագոյն մեծութե .
Ո՛ր հայիք ասէ 'ի բարձրութի իմ , ոյք նմա
նօղ ինձ կամիք լինել , այլ 'ի խոնարհութի .
ոնք եւ ան իմ հայեցաւ 'ի խոնարհութի ա-
ղախնոյ իւրոյ , եւ հաճեցաւ առնուլ զիմ .
կատարեալ նմանութի ճշմարիտ մարդեղու-
թե 'ի կուսէս . մի հայիք լոկ 'ի մեծութիւն
իմ , զի արար ինձ մեծամեծս հզօրն 'ի վեր-
քան զտեսութի մտաց ձերոց , այլ եւ 'ի փո-
քրկութի իմ . զի փոքր էի յաչս իմ քան զամ ,
որդիս մարդկան , որով եւ մեծացայ յաչս նոյն
Տեսէք , զի որչափ աճեցի եւ անայ շնորհօք ,
նոյն բարձրացաւ եւ ոչ մեծացաւ սիրտ իմ յիս ,
այլ 'ի նոր անձ իմ . վոյ եւ խոնարհութե մե-
ծացուցանէր անձն իմ զմօր , եւ ցնծայր հոգի
իմ յանձ փրկիչ իմ : Եւ զի ոչ յայն ակնար-
կէի , զի մայր ընտրեցայ , այլ՝ զի աղախին
գտայ . ոչ յայն՝ զի ծնօղ եմ նոյն , այլ՝ զի ա-
րարած եմ . ոչ զի զաւակ իմ է անորդին ,
այլ զի է արարիչ իմ եւ փրկիչ իմ :

Ինչպէս հրաշալի քաղաքավարութե տիրածին
կուսի , եւ գերեզիկ առաքինութե մօրն լու-
սոյ . հնարս իմանալ փոքրկանալոյ յաչս ան-
ձինս յանպայման մեծութե , եւ խոնարհելոյ
եւ քան զէս 'ի գերակատար աշտիճանի ան-
բաւ

բաւ բարձրութե : Լ՛ըդ զայս գիտեալ չափ՝
 ո՞ր կարէ այսուհետեւ առել ՚ի մէնջ , լե՛ չկա-
 րեմ նմանել մարիամու յայսպիսում առա-
 քինութե յետին խոնարհութե . ո՞չ ապա-
 քէն գիւրագոյն է խոնարհիլ ՚ի ցածագոյն
 վայրէ՝ քան ՚ի բարձրաւանդակէ . և ո՞ր այլ
 ցածագոյն քան զմեզ յիմի , և ո՞ր բարձրա-
 գոյն քան զմարիամ՝ բաց ՚ի բարձրելոյն . և
 սակայն մարիամ խոնարհի մայր բարձրե-
 լոյն , աինա և բարձրեալն ինքնին խոնար-
 հի . և դու ո՞չ կարես խոնարհիլ . ո՞վ անբե-
 րելի ամբարտաւանութես . և ոչ միայն չեռ-
 նարհիս քան զայլս , այլև բարձրանալ կա-
 միս յայլոց վր՝ . ո՞վ յանդուգն լրբութես :
 Եւ ո՞չ գիտես , զի վր ոչ խոնարհելոյդ՝ ՚ի
 խոնարհ անկանիս , և լինիս ՚ի վայր և ՚ի վայր .
 ապա եթէ խոնարհելի , լինելի ՚ի վեր և ՚ի
 վեր . զի իմ որ բարձրացուցանէ զանձն , խո-
 նարհեցի . և որ խոնարհեցուցանէ զանձն ,
 բարձրացի :

Խոնարհութե մարիամու լեր նախանձող ու՛
 դու , զի հասցես ի կարի և ՚ի նմանութե բար-
 ձրաբերձ պարծանացնր . Գր՝ մաքուր կուսուե
 և միշտ կուսուե . ջերմ սիրոյ և կատարելաբ-
 րոյ և գերագոյն սիրոյ . իսպառ համբերութե ,
 կամաւոր աղքատութե , յժէ մեռելութե ,
 և ամ հանդիսից արիական առաքինութե :
 և անսպառ զանձուց հոգեւորական մեծու-
 թե . զոր չէ մարթ բանի՛ բովանդակել . զի
 իմի՛ն ինձամերձ և ինձուրեւ սակագոյն գտա-
 նի ճոխութի մարիամու . քանզի առ ՚ի կա-

բող լինել մարիամու լինել անամայր և հա-
ղորդել որդւոյն այ զիւր զգալի նմանութիւն.
Ծնողական , կանխաւ ընկալաւ 'ի նմանէ զի-
մանալի զնմանութիւնն անճառական . զի
եթէ զմեզ առնէ շնորհն՝ անծեղէն բնութեն
հաղորդակից , զի՞նչ իմաստով զկուսէս վեր-
ամբարձելոյ 'ի շնորհ անամայրութե . Ով
որքան մեծ է 'ի քեզդ աւարտել խորհուրդ
որբաւհի :

Յայս խորհուրդ խորին յառեալ հոգւոյ ա-
կամբ՝ արժան էր մեզ փոխակերպիլ 'ի սէր
գլխովին իսկուհւոյն նորածնելոյ . և խըն-
դալ լէ ծնունդն նր՝ Եւ խնդակցութիւնն ոչ լոկ
լէ երջանիկ ծնողսն , այլ լէ համօրէն լու-
թէ երկնի և երկրի . զի լէ ծնանիլ մարիա-
մու՝ հիմն եղաւ նորոյ Եւ , նորոյ երկնի և
նորոյ երկրի , յորում արդարութիւն բնակէ :
Այլ զի՞նչ օգուտ լիութե ան բարեաց , ե-
թէ մեք մերկ և թափուր գտանիցիմք մե-
րովս անարժանութիւնսն բարութեց . զի՞նչ
օգուտ 'ի նորահրաշ ծննդենէ կուսին՝ հան-
դերձելոյ ծնանել մեզ զկեանս , եթէ մեք
ոչ ծնանիմք 'ի նոր կեանս , այլ և յառաջին
մահունէ մեզաց յերկրորդ մահն բերիմք
կորստեան . զի՞նչ օգուտ տօնել ուրախութիւն
զնա մերովս խորթաբարոյ գնացիւք . որ է
մահ հոգւոյ :

Սի այդպիսի սիրելիք , աղաչեմ , մի . այլ տա-
նեսցուք ստուգութիւն , ուրախասցուք և ճշմար-
տութիւն ուրախ առնելով յայսմ օրէ և անդր
զբեր .

զբերկրեւէն միշտ կոյս՝ զօրհնեւէն ՚ի կանայս՝
նորանոր աւետեօք բարի բարի գործոց առա-
քինուէ ի նորուն նմանուէ։ Նոցոք հոգե-
պէս , ՚ի յաննայէ՝ որ Թարգմանի շնորհք , և
լիցոք զաւակ յովակիմայ՝ ստուգաբանելոյ
ապատրաստուի . սնունդ առցուք հոգւով՝
գաստիարակեալ ՚ի շնորհս ի շնորհալի կու-
սին . աճեսցուք զաճումն ինչ , և մեծա-
ցուք հաւատով յուսով և սիրով . զօր ամ նոր
ժնցուք , և իբրև զարդի ծնեալ մանուկն
մարիամ խօսուն՝ անխարդախ կաթին փա-
փաքեսցուք մաքուր սրբուէ . զօր ամ նորո-
գեսցուք հոգւով՝ նորափետուր զարդարել
մաքրական վարուք . նոր և անարատ և անա-
պական պահեսցուք զզգեստ հարսանեաց՝
միշտ և հանապաղ ՚ի պատրաստի կալով , զի
երբ և կոչեսցէ զմեզ ձեր՝ մտցուք ՚ի հարսնա-
բանն վերին , տեսանել անդ զհանդէս փա-
ռաց երկնաւոր փեսային հոգւոց մերոց՝ զոյգ-
ի փառաւորութե ամենօրհնեալ մօր նորա
և կուսի . որ ընծայեցաւ յերկրէ յերկինս
հարսն սիրելի երեք փառատրեան անութե
հօր և որդւոյ և հոգւոյն սբյ . նմա փառք
յաւիտեանս , և յաւիտենից յաւիտեանս .
ամէն :

Ղարձեալ 'ի խորհուրդ ծննդեան կուսինս
'ի պատիւ անունն նր :

Եւ անուն խառն Սարգիս :

Եւ անուն տօնելի՝ միայն : Նի , և Սարգիս մօրն յի : Եւ անուն օրհնեալ իմն միայն ի տիրամօր . զոր յայտնաբանէ եղիսարէթ հոգւոյն սքի . օրհնեալ ես դու 'ի կանայս , և օրհնեալ է պտուղ որովայնի քո : Ղուչէ և անձադարն դաւիթ , 'ի նա օրհնեսցին իմ , ազգք , 'ի նորն և 'ի տիրամայրն ակնարկելով տիրապէս . և զի կանխէ նուագել , եւ զիցի անունն իմ օրհնել յաւիտեան , զի յառաջ քան զարեւել անունն նր . և մեք վերագոչեսցուք իբրեւ 'ի նուագս գեղեցիկ արձագանգաց ձայնիս , եղիցի և անունն տիրամօր օրհնեալ յայտնէտէ մինչև յաւիտեան . զի և ոչ անունն մարիամու յետոյ է քան զարեւել զի մայր եղև արեւու , ծնող ասեմ արեւաբանն արգարութե , և ինքն անունն ազիր նր . իմ , ծնաւ զորդին իւր զանդրանիկ , և կոչեաց զանունն նր յի՝ մայրն յի : Եւ յորմէ յայտ է , զի անունն ազրութին կապեալ է ի ծննդեան , կիմ ի վերստին ծննդեան . իմ և տօն անունն յի լինի յութեորդ աւուր ծննդեան իւրոյ , և տօն անունն մարիամու յութեորէս ծննդեան իւրոյ : Եւ զի ասէ աւետարանն սբ . անունն կուսին մարիամ , որով տայ իմանալ զյատուկ և

և զսեպհական անուն եգեալ ՚ի ծնողաց՝ ոչ առանց խորհրդոյ , և ոչ արդեօք առանց յայտնութե . զի թէ յովհաննէսդ անուն յայտնութի ցուցաւ ՚ի տնէ զաքարիայ և եղիսաբեթի , քանի՞ ևս անունն մարիամու՝ յովակիմայ և աննայի :

Իսկ խորհուրդ անունն բազմապատիկ՝ ընթացմանակ թարգմանութե եբրայական կոչմանս Սիբեմ , որ ՚ի մեզ Սարիամ , և առ այլս մարիա . քանզի ստուգաբանեալ լինի , Բարձրացել . Տիրուհի . լուսաւոր . Նով , կիմ ծովագետ , աստղ ծովու , և որ ՚ի նոյնս հային . զորս ընայլեալ տեսութե օրէն է ստուգել յանձին մարիամու . այլ շաբականն և երգաբանք մեր առաւել ընտրեցին լուսապայծառ թարգմանել :

Կեղեցիկ է և խորհրդածութի շարակնոցին ՚ի նշանակել անգ զանուն կուսին մարիամ , զուգաթիւ աւուրց վեցեակ դարուց անցաւորաց ՚ի սկզբանէ Թի՝ ընվեց տառից անունն իւրոյ . կամ թունակից հաշուն՝ միոյ միոյ ՚ի տառից անուննդ մարիամ , որ առնէ 5422 . ըն որում ոմանք յազամայ մինչև ՚ի քմ դնեն ամս 5420 , կիմ 5422 : այլ մեք յեւ կարեւորսն ուշ կալցուր :

Եւրուի բերէ մտաց քննողաց՝ պարզ ասացունաճն աւետարանական . * Եւ անուն կուսին մարիամ . յորում բովանդակեալ հաւարի զամ , զոր արժան էր գիտել մեզ զայն պիսւոյ կուսէ՝ որ ՚ի մայրուի հրաւիրի տյ . ոչ արդեօք պէտք էին ճառել զմեծութե նո

նորա և զարմանեաց . գէթ չէ՞ր հարկաւոր
վկայել՝ թէ էր արդար և անարատ , որպէս
գլուխեփայ , զգաքարիայ և զեղիսաբեթէ .
մանաւանդ թէ պիտոյ իսկ էր լը մերոց կար-
ծեաց բազմապիսի անուամբ զնա մեծացու-
ցանել , հրեշտակ 'ի մարմնի անուանել , կմ-
գերազոյն քերովբէից , անհամեմատ 'ի կա-
նայս , և կոյս աննման արձանագրել : Եւ
և ոչ զմի յայսպիսեաց առնէ աւետարանիչն ,
այլ հոգւոյն ազգամամբ պարզաբար զայս առ-
նէ , * և անուն կուսին մարիամ :

Եւ յիրաւի . զի ո՞նց լաւ է անուն բարի՝ քան
զմեծութի բազում , այսպէս և միակ գովու-
թիւն կուսին առ յայ միով եւթ անուամբ՝
քան զբազմութի գովեստից առ 'ի մարդ-
կանէ . լաւ է այնպիսի ունել անուն բարի ,
յորմէ և չարք ակնածեսցեն , քան մեծա-
նալ ճոխագոյն պատուով՝ որ իցէ 'ի բերանի
բազմուէ , և ոչ 'ի սրտի . լաւ է անուն բա-
րի ստանալ գործովք բարութե , քան ունել
մեծութի բազում , և ոչ ումեք բարերարել .
և ո՞նց այլ բարի և բարերար՝ յետ անոր , բաց
յնծածնէն մարիամայ կուսէ . վայ և ար-
դիւնական անուան նր զհետ քայ ան բա-
րութի և ան մեծութիւն . ըմ , * Եւ զում
դատերք ստացան զմեծութի , բազումք ա-
րարին զգորութի , այլ դու առաւել եղեր և
անցուցեր զամենեքումք :

Եւ թէ անուն լաւութե սարրայի , մեծու-
թե եսթերայ , զօրուն յուդիթայ , ընտրու-
թե մարիամու քեռն մովսեսի և ահարոնի՝

ոնց

ոնք մարգարէութեան , և այլոցն ամենեցուն
'ի կանանց և յօրիորդաց անհաճոյից , այլ
այնչափ է խտիր ի նս , և ի կոյսն մարիամ
ծաղիկ նազարէթեան , որչափ ի ստունէր և
ի ճշմարտութի , ի աղախին և ի տիկին .
զի նոքա նաժիշտք մարիամու , և մարիամ
դշխոյնց : Ի նունն նց իւղ եղեալ յաման ըն-
տրուէ . տալ զհոտ անոյշ 'ի գալստեան մա-
րիամու , որ է պսակ պարծանացնց . իսկ ա-
նունն մարիամու իւղ թափեալ , որոյ անու-
շահոտութի լցան տիեզերք . վայ և օրիորդք
սիրեցին զնա , և ընթացան զհետն 'ի հոտ
իւղոյն . և պատիւ համարեցան գէթ ան-
ունանակիր լինելն :

Օ ի և ոչ այլ անուն կայ պանծալի կանանց
ազգի' յետ ծննդեան կուսին , ոնք անուն կու-
սին մարիամ . զի նա գտաւ օրհնեալ 'ի կա-
նայս , և օրհնութե նց պատճառ լուծմամբ
յանիծից կնոջն առաջնոյ . ուստի և պար-
ծանք բնութե կանանց , կուսից և ամուսնա-
ցելոց առհասարակ՝ գոյուլ կոյս և մայր մի-
անգամայն . որ է հրաշափառագոյն : Ինչ
զի ոչ միայն յատուկ անուն կուսին , այլև
սեպհականեալ անունք իբրեւ մակագրա-
կան կմ ներբողական , առաւել հանդիսա-
ցեալ է 'ի կանանց ազգի առ հաւատացելն
քան զայլոց սրբութեաց 'ի հնումն և 'ի նո-
րումն . քանզի 'ի պատիւ և 'ի յիշատակ ան-
ունն Ե անծանի վերակոչին 'ի մկրտութե ,
մարիամ , տալիթա (որ է աղջիկ , կմ կոյս ,
աամկ . գլղ , ոնք թէ գոյ) , սրբութի , իս-
կու .

կուհի , երանուհի , տիրուհի , Թագուհի ;
դշնոյ . և նմանութե՞ան Թառամ , համաս-
փիւռ , մանուշակ , վարդուհի , շուշան , և
որ սոցին նման են . վ՞ր զի անուշահոտութի
անուան տիրամօր կուսի բուրէ ի նմ կողմն
'ի գրախտի եկեղեցւոյ : Լ՝յլ իւրաքանչիւր
որ 'ի վիճակելոց այսպիսի պատուական կոչ-
մանց տիրուհւոյն մերոյ՝ տեսցէ և զգոյշ լի-
ցի , զի մի անպատիւ արասցէ զգլուխն իւր՝
զերկնի և երկրի արքայուհի , զորոյ կրէ զայն
և է կոչումն ընդանի . ուր և որք զայլոց 'ի
սքց կրեն զանունս . ապաթէ ոչ՝ լսէ զիւ-
րաւացին բան , ո՞վ դու կամ զանունդ փո-
խեա՛ կմ զգործի . զի ոչ անունն մեծացու-
ցանէ զորք , և պատուական ընծայեցուցանէ ,
այլ՝ գործն . և ի՞նչ գործոյն արժանի գտանի
բարի անուն և քարեհամբաւութե և գո-
վութե յայ և 'ի մարդկանէ . և այսպիսի ա-
նուն բարի ասի լինել լաւ քան զմեծութի
բազում :

Լ՝յլ ուր ի՞նչ մեծութե փոքրկացոյց զանձն
վ՞րմեր , և ապաստար անդամ զինքն կոչեաց ,
նոյնպէս և մարիամ՝ տիրամայր ընտրեալ՝
տակաւին աղախին զանձն անունանէր . իսկ
յ՞ժի արք և կանայք մեծամիտք՝ որ ծառայ
են և գերի մեծութե իւրեանց և ախտից ,
տեարս և տիկնայս զանձինս անունանել տան .
և ոչ 'ի միտ առնուն , թէ գործ է գտանել
անուն՝ զոր ի՞նչ անունեսցէ յարգեանց . ուր
գրեւէ զփրկէն յե , եթէ հայր շնորհեաց
նմա անուն՝ որ 'ի վեր է քան զնմ անուն :

զի

զի յանուն յոի քոի ամ ծունր կրկնեսցի , երկնաւորաց և երկրաւորաց և սանգարամեւ տականաց . և որդին շնորհեաց մօր իւրում անուն , որ ՚ի վեր է քան զամ անուն փրկելոյ իւրոց , ք յառաջին ճակատու գրեաց զնա ՚ի զպրօութեան կենաց , խորհրդաբար որպէս նոր ադամ անունանելով զանուն մարիամու կեանս . զինա է մայր ամ կենդանեաց հոգւով . և ետ նմա պատիւ , զի և յանուն մաքիամու ամ ծունր կրկնեսցի՝ երկնաւորաց և երկրաւորաց և սանգարամեւ տականաց :

Եւ յաջափ է մեծութի և զօրութի անունան մարիամու . մինչ զի զոր օրինակ չիք անուն այլ ՚ի վր երկրի՝ քան զանուն յոի փրկչի , որով արժան իցէ կեալ մեզ , նոյնպէս և չիք այլ անուն՝ յոր արժան իցէ ապաւինիլ մեզ յետ յոի , ոնչ անուն մօր նր մարիամու . զի զոր առնէ նորն տիրաբար , զնոյն և տիրամայրն առնէ տիրապէս մայրաբար . մին ոնչ թէր , միւսն ոնչ թագուհի . նա ոնչ ամ , և սա ոնչ ամածին :

Որին վր իրաւամբ վերակարգայ եկեղեցի ստէպ ստէպ առ մարիամ . * Եւ յայ մեր և ապաւեն՝ մայր նմ , մայր հաստատուէ մարդկան , օգնական և շնորհ Թի , մարիամ մայր և աղախին փրկչին մերոյ . տթա փրկուէ , յոյս հաստատութե մարդկան , միջնորդ օրինաց և շնորհաց ։ Օ ի թէպէտե յոյս մեր է յո փրկիչ , բայց և յոի է հաճոյական դիմել մեր առ մայր իւր . մի՛ զի փառք է ինքեան մեծացուցանել զմայր իւր , և կատարել

րեւ զխնդիր նր և զմիջնորդութի և զբարեխօսութի վս մեր . և միւս ևս՝ զի գիտէ զտկաւրութի մեր , որով առաւել համարձակիմք առ մայր (Թագաւորին դիմել , քան առ Թագաւորն . և վսկ իսկ կացուցել է զմայր իւր գանձապետ 'ի վր իմ գանձուց իւրոց՝ բաշխել առատապէս ի մայրենի գթոյ իւրոյ 'ի վր տառապեալ ազգի մարդկան . զի եթէ կոստանդիանոս հրաման ետ մօր իւրում հեղինեայ գշխոյի՝ ծախել որչափ ինչ կամք իցեն նմա 'ի գանձէ իւրմէ 'ի պէտս աղքատաց և 'ի շինութի եկեղեցեաց , քանի՞ ևս յս հրաման տայ մօր իւրում մարիամու օգոստատիրուհւոյ տիեզերաց՝ օփռել և տալ աղքատաց յանսպառ և յանծախելի գանձուց շնորհաց և պարգեաց իւրոց՝ 'ի ճոխացուցանել զաղքատութի հոգեաց մերոց , և առնել զմեզ տաճար նայ կենդանի :

Հայպա 'ի յիշատակէ աստի ամենսրհնեալ անունն մարիամու յաւուրս ծննդեան իւրոյ՝ առցուք գեղեցիկ համարձակութի ստէպ կարգաւոյ զանուն նորա՝ Եւ , և խնդրելոյ 'ի նմէ զիմ պէտս մեր՝ մանաւանդ զհոգեւորս . բայց խնդրեսցուք հաւատով , զի առցուք . զառեալ շնորհս պահեսցուք , զի կրկին ևս առցուք շնորհս փոխանակ շնորհաց . և անդադար գոհացուք վս առելոց շնորհաց և պարգեաց , զի մի ապաշնորհութե անարժան գտցուք միւսանգամ լուսնելութե . և յամի մեծացուցուք զանունն իւր լուսնի իւրում իմծորդւոյ յաւիտեան :

Գ

ՃԼԹ

XX

ՃԼ Ռ. Գ. :

Յեժայումն Կուսին :

Լյս երրորդ տօն է ամենօրհնեալ Կուսին մարիամու սոհմանելոյ յայ յածա մայրութի : Երբ եթէ յղութի Կուսին՝ երբն անթառամ ծաղիկ , ամենեկն գեղեցիկ և անարատ . և ծնունդն՝ ոմ պտուղ սքանչելի , հաճոյ աչաց արարչին իւրոյ , և քաղցր ի կերակուր՝ արժանի հանելոյ ի սեղանն ան , ապա ընծայումն անձնանունէր՝ է ստուգանքս կթել և քաղել անձամբ զանձն հասունացեալ , և ընծայել տնկողին իւրում ի ձեռն ծնողաց իւրոց ի տաճարի՝ այ : Եւ հայեցաւ թո՛ք աղաչեմ ի պատուական ընծայս Եղևնելի տն՝ առաւել քան զողջակէզս և զգոհս գառանց պարարտաց , ևս առաւել յօրինակ ընծայմանն՝ առաւել անծահաճոյ քան զպատարագն աբելի և արահամու :

Երկին և երեքկին է ընծայաբերութի խոնարհագունին յազգի մարդկուէս՝ մատաղ օրիորդի միոյ , մարիամու Կուսի ասեմ՝ ինու զարեթէ գալիլեացւոց , առ բարձրեալն անձ մի և երեքանձնեայ : Եւ զի ընծայի ի ծնողաց , ընծայի և յանձնէ , այլևայլ խորհրդով մի քան զմի բարձրագունիւ՝ քան զմտածութի անգամ ընծայաբերիցն . ընծայի և ի դիմաց մարդկուէս՝ ոմ մի . միայն անմեղ

Դ.

D

և

և անարատ զաւակ , ընտրեալ 'ի բիւրուց ,
յիմ որդւոցն ասեմ ադամայ և եւայի . վայ
և 'ի նախաստեղծից տաւել յուսով ըն-
ծայի , զի թերևս սա իցէ մայր փրկութեան
Յի , և հանգուցիչ յաշխատուէ մեղաց իւ-
րեանց :

Ըսլ որ պանծագոյնն է՝ և գերագոյն և
հրաշալի , ընծայի մարիամ կոյս՝ յայ առ ան-
իբրև արժանաւոր անամայրութե . 'ի միած-
նէն իմա հօր՝ առ հայր , համակամ հաճուի
Ծա հոգւոյն , 'ի հաշտեցուցանել զանձ ընդ
մարդկան ազգի : Ըսլ լայս մի ոք անհաւա-
տասցի . զի թէ ոչ բանն էական ընծայէր և
ընծայեցուցանէր զհանդերձեալ իւր ծնող
լն մարմնոյ՝ առ ծնողն լն անուրէ , ոչ ար-
գեօք լինէր մարիամ հողածինն՝ անածին .
որոնք եթէ չընծայէր և մարիամ զանձն իւր
յաղախնուի նոյ , ոչ արգեօք 'ի վեր ելանէր
'ի մայրութի նոյ : Ըսլ պա ուրեմն ընծայեաց ,
որով ընծայեցաւ . և ընծայեցաւ , որով ըն-
ծայեաց . որ է խորագոյն և իսկագոյն խոր-
հուրդ տօնիս տիրապէս :

Պարձեալ կրկին և երեքկին ընծայ պատ-
ուհական , ընծայեալ բոլորապտուղ նոճիրա-
նօք 'ի սկզբնութե , 'ի յառաջագիմուե , և
'ի կատարելութե հասակին , եթէ լն կարգի
պատմական աւանդութե , և եթէ առաւե-
լապէս ըստ յառաջագրութե անծային խոր-
հոգոյն : Ըսլ զի երկցս ասի ընծայելոյ մա-
րիամ՝ 'ի ծնողաց իւրոց երանելեաց 'ի յովա-
կիմայ և յաննայի . նախ՝ ուխտակատարուի

որտից

արտից իւրեանց . զի զոր աւետեօք ընկալան
ուխտական զաւակ յանյոյս ծերուն և յան
արգասաւոր ամուլթե , իսկ և իսկ ը ծնա
նիլն մատուցին նյ տնկագործողին զպտուղ
որովայնի իւրեանց . երկրդ՝ յեռամեայ հա
սակի ը սամուէլի որդւոյ ամուլն աննայի՝ և
սա ինքն ամուլն աննա տարեալ ՚ի տաճարն
նյ ընծայէր զտաճարն նյ զմիամայրն մա
րիամ . և հրամանաւ քահանայից ՚ի տուն
բերեալ անդրէն՝ սնուցանէր նյ իբրեւ ա
ւանդ նյ ցամն հասակի եօթներորդ . ապա
այնուհետեւ զերրորդն կատարէր ընծայումն
բոլորական՝ յանձնելով զնա ՚ի կուսաստան
տաճարին , ը ձեռամբ՝ ուն կարծի՝ համա
նուն աննայի մարգարէութեոյ , կալ անդ
այլ ևս ամս եօթն՝ մինչև յարբունս հարս
նութե ը կարգաւորութեն նյ : Եւ տարեւ
է ուրեմն ընծայս ՚ի ծնողաց կուսէ . այլ մեզ
խնդրելի ընծայումն կուսին ՚ի կուսէ անտի՝
նոյնպէս երեքկին :

Եւ իս զառաջինն ընծայեաց անձամբ զանձն
նյ ամենաւոր կոյսն՝ վաղադոյն քան զամ
մարդ՝ ը ճանաչել զինքն և զարարիչ իւր .
որնչս ամենեցուն մեզ բանաւոր արարածոց՝
պարտ և արժան է՝ և հարկ իսկ է առնել՝ ը
բանալ նսխկին բանավարութե՝ ծագմամբ
բնաւորական լուսոյ բանի , որնչ յարչալոյս
մարդկութե՝ և ը արեւագալ բնութե . զի
այս է սկիզբն նմ պատարագաց՝ խնդրելին
և սիրելին հաստչին մերոյ : Եւ այց վիհ մեծ
եր , թող թէ խտիր , ը մերս և ը նորայն ըն
ծայ .

Ղարձեալ 'ի խորհուրդ ծննդեան կաւսին
'ի պատիւ անուան նր :

Եւ անուն խառն Սարգիս :

Եւ անուն տօնելի՛ միայն : Նոյ , և Սարգիս մօրն յոյ : Եւ անուն օրհնեալ՝ ան միայն ը տի-
րամօր . զոր յայտնաբանէ եղիսաբէթ հոգ-
ւովն սքով . օրհնեալ եւ դու 'ի կանայս , և
օրհնեալ է պտուղ որովայնի քո : Ղուկէ և
անծահայրն դաւիթ , 'ի նա օրհնեսցին ամ-
ազգք , 'ի տրն և 'ի տիրամայրն ակնարկե-
լով տիրապէս . և զի կանխէ նուագել , եւ
զիցի անուն ան օրհնել յաւիտեան , զի յա-
ռաջ քան զարեւ է անուն նր . և մեք վերա-
գոչեսցուք իբրեւ 'ի նուագս գեղեցիկ արձա-
գանդաց ձայնիս , եղիցի և անուն տիրամօր
օրհնեալ յայամհետէ մինչև յաւիտեան . զի
և ոչ անուն մարիամս յետոյ է քան զարեւ .
վաս զի մայր եղև արեւու , ծնող ասեմ արե-
գականն արգարութե , և ինքն անուանա-
դիր նր . իմ , ծնաւ զորդին իւր զանդրա-
նիկ , և կոչեաց զանուն նր յո՛ մայրն յոյ :
Վորմէ յայտ է , զի անուանադրութին կա-
պեալ է ը ծննդեան , կիմ ը վերստին ծնն-
դեան . վաս և տօն անուան յոյ լինի յու-
թերորդ աւուր ծննդեան իւրոյ , և տօն ան-
ուանն մարիամս յութօրէս ծննդեան իւ-
րոյ : Եւրդ ասէ աւետարանն՝ Թ . անուն կու-
սին մարիամ , որով տայ իմանալ զյատուկ
և

և զսեպհական անուն եգեալ՝ ի ծնողաց՝ ոչ առանց խորհրդոյ, և ոչ արդեօք առանց յայտնութե. զի թէ յովհաննէսդ անուն յայտնութի՞նցուցաւ ի թոնէ զպարիայ և եղիսաբեթի, քանի՞ ևս անունն մարիամու՝ յովակիմայ և աննայի:

Իսկ խորհուրդ անունն բազմապատիկ՝ ընթացմանակ թարգմանութե երայական կողմանս ՍԷրբեմ, որ ի մեզ Սարիամ, և առ այլ մարիա. քանզի ստուգաբանեալ լինի, իարձրացել. Տիրուհի. Ուսաւոր. Սով, կիմ ծովագետ, ասող ծովու, և որ ի նոյնս հային. զորս ըն այլեւի տեսութե օրէն է ստուգել յանձին մարիամու. այլ շարականն և երգաբանք մեր առաւել ընտրեցին լուսապայծառ թարգմանել:

Իեղեցիկ է և խորհրդածութի շարանացին ի նշանակել անգ. զանուն կուսին մարիամ, զուգածիւ աւուրց վեցեակ դարուց անցաւորաց ի սկզբանէ թի՛ ըն վեց տառից անունն իւրոյ. կամ թունակից հաշունի՝ միոյ միոյ ի տառից անունանդ մարիամ, որ առնէ 5422. ը որում ոմանք յազամայ մինչև ի քո դնեն ամս 5420, կիմ 5422: այլ մեք յևս կարեորսն ուշ կալցուք:

Իսլուի բերէ մտաց քննողաց՝ պարզ ասացունածն աւետարանական. * Եւ անուն կուսին մարիամ. յորում բովանդակեալ համարի զամ, զոր արժան էր գիտել մեզ զայն պիսւոյ կուսէ՝ որ ի մայրուի հրաւիրի մի. ոչ արդեօք պէտք էին ճառել զմեծութի նո

նորա և զարժանեաց . գէթ չէ՞ր հարկաւոր
վկայել թէ էր արդար և անարատ , որպէս
գլխիսեփայ , զգաքարիայ և զեղիսաբեթէ -
մանաւանդ . թէ պիտոյ իսկ էր ը մերոց կար-
ծեաց բաղմապիսի անունամբ զնա մեծացու-
ցանել , հրեշտակ 'ի մարմնի անունանել , կմ
գերագոյն քերովբէից , անհամեմատ 'ի կա-
նայս , և կոյս աննման արձանագրել : Եւ
և ոչ զմի յայսպիսեաց առնէ աւետարանիչն ,
այլ հոգւոյն ազգամամբ պարզաբար զայս առ-
սէ , * և անուն կուսին մարիամ :

Եւ յիրաւի . զի ոնկ լաւ է անուն բարի՝ քան
զմեծութի բազում , այսպէս և միակ գովու-
թիւն կուսին առ յայ միով և եթ անունամբ՝
քան զբազմութի գովեստից առ 'ի մարդ-
կանէ . լաւ է այնպիսի ունել անուն բարի ,
յորմէ և չարք ակնածեսցեն , քան մեծա-
նալ ճոխագոյն պատռնով՝ որ իցէ 'ի բերանի
բազմուէ , և ոչ 'ի սրտի . լաւ է անուն բա-
րի ստանալ գործովք բարութե , քան ունել
մեծութի բազում , և ոչ ումեք բարերարել .
և ո՞չ այլ բարի և բարերար՝ յետ անոր , բաց
յնծածնէն մարիամայ կուսէ . վրայ և ար-
դիւնական անունն նի զհետ քայ ամբ բա-
րութի և ամ մեծութիւն . ը , * Եւ զում
գատերք ստացան զմեծութի , բազումք ա-
րարին զգորութի , այլ դու առաւել եղեր և
անցուցեր զամենեքումբ :

Եւ եւ անուն լաւութե սարրայի , մեծու-
թե եսթերայ , զօրուէ յուդիթայ , ընտրու-
թե մարիամու քեռն մովսեսի և ահարոնի՝
ոնկ

ոնք մարգարէութեան , և այլոցն ամենեցուն
'ի կանանց և յօրիորդաց անձաճոյից , այլ
այնչափ է խտիր ի նս , և ի կոյսն մարիամ
Ժողիկ նազարէթեան , որչափ ի ստոճեր և
ի ճշմարտութի , ի աղախին և ի տիկին .
զի նոքա նաժիշտք մարիամու , և մարիամ
դշխոյ նց : Ի նուն նց իւղ եղեալ յաման ըն
տրուէ . տալ զհոտ անոյշ 'ի գալստեան մա-
րիամու , որ է պսակ պարծանաց նց . իսկ ա-
նունն մարիամու իւղ Թափեալ , որոյ անու-
շահոտութի լցան տիեզերք . վայ և օրիորդք
սիրեղին զնա , և ընթացան զհետն 'ի հոտ
իւղոյ նր . և պատիւ համարեցան գէթ ան
ունանակիր լինելնր :

Օ ի և ոչ այլ անուն կայ պանծալի կանանց
ազգի'յետ ծննդեան կուսին , ոնք անուն կու-
սին մարիամ . զի նա գտաւ օրհնեալ 'ի կա-
նայս , և օրհնութե նց պատճառ լուծմամբ
յանիծից կնոջն առաջնոյ . ուստի և պար-
ծանք բնութե կանանց , կուսից և ամուսնա-
ցելոց առհասարակ՝ գոլով կոյս և մայր մի-
անգամայն . որ է հրաշափառագոյն : Ինչ
զի ոչ միայն յատուկ անուն կուսին , այլև
սեպհականեալ անունք իբրև մակագրա-
կան կմ ներքողական , առաւել հանդիսա-
ցեալ է 'ի կանանց ազգի առ հաւատացելս՝
քան զայլոց սրբուհեաց 'ի հնումն և 'ի նո-
րումն . քանզի 'ի պատիւ և 'ի յիշատակ ան-
ունն Թաթնի վերակոչին 'ի մկրտութե ,
մարիամ , տալիթա (որ է աղջիկ , կմ կոյս ,
աամկ . գրգ , ոնք Թէ գոյ) , սրբուհի , իս-
կու .

կուհի , երանուհի , տիրուհի , Թագուհի ;
դշիտոյ . և նմանութեամբ անթառամ , համաս-
փիւռ , մանուշակ , վարդուհի , շուշան , և
որ սոցին նման են . վժ զի անուշահոտութի
անուան տիրամօր կուսի բուրէ ի նմ կողմն
'ի գրախտի եկեղեցւոյ : Եւ իւրաքանչիւր
որ 'ի վիճակեւոց այսպիսի պատուական կոչ-
մանց տիրուհւոյն մերոյ՝ տեսցէ և զգոյշ լի-
ցի , զի մի անպատիւ արասցէ զգլուխն իւր՝
զերկնի և երկրի արքայուհի , զորոյ կրէ զայն
և է կոչումն ընդանի . ուր և որք զայլոց 'ի
տէր կրեն զանուանս . ապաթէ ոչ՝ լսէ զիւ
բաւացին բան , ուր դու կամ զանունդ փո-
խեալ կմ զգործդ . զի ոչ անունն մեծացու-
ցանէ զորք , և պատուական ընծայեցուցանէ ,
այլ՝ գործն . և ինչ գործոյն արժանի գտանի
բարի անունն և քարեհամբաւութե և գո-
վութե յայ և 'ի մարդկանէ . և այսպիսի ա-
նուն բարի առ ի ինեւ լաւ քան զմեծութի
բազում :

Եւ ուր ինչ մեծութե փոքրկացոյց զանձն
վժմեր , և սպասաւոր անգամ զինքն կոչեաց ,
նոյնպէս և մարիամ՝ տիրամայր ընտրեալ՝
տակաւին աղախին զանձն անուանել . իսկ
յժի արք և կանայք մեծամիտք՝ որ ծառայ
են և գերի մեծութե իւրեանց և ախտից ,
տեաքս և տիկնայս զանձինս անուանել տան .
և ոչ 'ի միտ առնուն , թէ գործ է գտանել
անուն՝ զոր ինչ անունեսցէ յարգեանց . ուր
գրեւէ զփրկէն յսէ , եթէ հայր շնորհեաց
նմա անուն՝ որ 'ի վեր է քան զնմ անունս

զի

զի յանուն յոի քոի ամ ծունը կրկնեսցի ,
երկնաւորաց և երկրաւորաց և սանգարամե-
տականաց . և որդին շնորհաց մօր իւրում
անուն , որ ՚ի վեր է քան զամանուն փրկելոյ
իւրոյ , ք յառաջին ճակատու գրեաց զնա ՚ի
դպրութեան կենաց , խորհրդաբար սրպէս
նոր ազամ՝ անունանելով զանուն մարիամու
կեանս . զի նա է մայր ամ կենդանեաց հոգ-
ւով . և ետ նմա պատիւ , զի և յանուն մա-
րիամու ամ ծունը կրկնեսցի՝ երկնաւորաց
և երկրաւորաց և սանգարամետականաց :

Եւ յօչափ է մեծութի և զօրութի անուն
մարիամու . մինչ զի զոր օրինակ չիք անուն
այլ ՚ի վր իրերի՝ քան զանուն յոի փրկչի , ո-
րով արժան իցէ կեալ մեզ , նոյնպէս և չիք
այլ անուն՝ յոր արժան իցէ ապաւինիլ մեզ
յետ յոի , ոնչ անուն մօր նր մարիամու . զի
զոր առնէ նորն տիրաբար , զնոյն և տիրա-
մայրն առնէ տիրապէս մայրաբար . մին ոնչ
Թիքր , միւսն ոնչ Թագուհի . նա ոնչ ամ , և
սա ոնչ ամածին :

Որին վր իրաւամբ վերակարդայ եկեղեցի
ստէպ ստէպ առ մարիամ . * Եւս մեր և ա-
պաւէն՝ մայր մն , մայր հաստատուէ մարդ-
կան , օգնական և շնորհ Թի , մարիամ մայր
և աղախին փրկչին մերոյ . տԹառ փրկուէ ,
յոյս հաստատութե մարդկան , միջնորդ օ-
րինաց և շնորհաց ॥ : Օ ի Թէպէտե յոյս մեր
է յո փրկիչ , բայց և յոի է հաճոյական դի-
մել մեր առ մայր իւր . մի՛ զի փառք է ին-
քեան մեծացուցանել զմայր իւր , և կատա-
րել

բեւ զխնդիրն ինքն և զփոխորդութի և զբարեխօսութի վր մեր . և միւս ևս՝ զի գիտէ զտկարութի մեր , որով առաւել համարձակիմք առ մայր թագաւորին դիմել , քան առ թագաւորն . և վսկ իսկ կացուցել է զմայր իւր գանձապետ ՚ի վր իմ գանձուց իւրոց՝ բաշխել առատապէս ը մայրենի գթոյ իւրոյ ՚ի վր տառապեալ ազգի մարդկան . զի եթէ կոստանդիանոս հրաման ետ մօր իւրում հեղինեայ գշխոյի՝ ծախել որչափ ինչ կամք խցեն նմա ՚ի գանձէ իւրմէ՝ ՚ի պէտս աղքատաց և ՚ի շինութի եկեղեցեաց , քանի՞ ևս յս հրաման տայ մօր իւրում մարիամնու օգոստատիրուհւոյ տիեզերաց՝ օփռել և տալ աղքատաց յանսպառ և յանծախելի գանձուց շնորհաց և պարգեաց իւրոց՝ ՚ի ճոխացուցանել զաղքատութի հոգւոց մերոց , և առնել զմեզ տաճար ինչ կենդանի :

Հայպա ՚ի յիշատակէ սուտի ամենօրհնեալ անուան մարիամնու յաւուրս ծննդեան իւրոյ՝ առցուք գեղեցիկ համարձակութի ստեպ կարդալոյ զանուն նորա Խաչ , և խնդրելոյ ՚ի նմէ զիմ պէտս մեր՝ մանաւանդ զհոգեւորս . բայց խնդրեսցուք հաւատով , զի առցուք . զառեալ շնորհս պահեսցուք , զի կրկին ևս առցուք շնորհս փոխանակ շնորհաց . և անդադար գոհասցուք վր առելոց շնորհաց և պարգեաց , զի մի ապաշնորհութե անարժան գտցուք միւսանգամ լռունելութե . և յիմի մեծացուցուք զանունն իմ ը միածնի իւրում իմօրդւոյ յաւիտեան :

Գ

ՃԼՌ

XX

ՃԼ Ռ. Գ :

Յեժայուհի Կուսին :

Լյս երրորդ տօն է ամենօրհնեալ Կուսին մարիամու սահմանելոյ յայ յեծա մայրութի : Երգ եթէ յղութի Կուսին՝ երբեք անթառամ ծաղիկ , ամենեկն գեղեցիկ և անարատ . և ծնունդն՝ ողորմաբան չելի , հաճոյ աչաց արարչին իւրոյ , և քաղցր ի կերակուր՝ արժանի հանելոյ ի սեղանն ւայ , ապա ընծայումն անձնանունէր՝ է ստուգանքս կթել և քաղել անձամբ զանձն հասունեցեալ , և ընծայել տնկողին իւրում ի ձեռն ծնողաց իւրոց ի տաճարի՝ւայ : Եւ հայեցաւ զհաղաչեմ ի պատուական ընծայս լուսնելի տն՝ առաւել քան զողջակէզս և զզոհս գառանց պարարտաց , ևս առաւել յօրինակ ընծայմանն՝ առաւել նծահաճոյ քան զպա-

տարագն աբելի և արահամու :

Երկին և երեքեկին է ընծայաբերութի խոնարհագունին յազգի մարդկունես՝ մատաղ օրիորդի միոյ , մարիամու Կուսի ասեմ ի նու զարեթէ գալիլեացւոց , առ բարձրեալն նծ՝ մի և երեքանձնեայ : Եւ զի ընծայի ի ծնողաց , ընծայի և յանձնէ , այլեայլ խորհրդով մի քան զմի բարձրագունի՛ն քան զմտածութի անգամ ընծայաբերիցն . ընծայի և ի դիմաց մարդկունես՝ ող մի միայն անմեղ

Դ

D

և

և անարատ զաւակ , ընտրեալ 'ի բիւրուց ,
յսմ որդւոցն ասեմ ադամայ և եւայի . վսյ
և 'ի նախաստեղծից առաւել յուսով ըն-
ծայի , զի թերեւս սա իցի մայր փրկութեան
Յի , և հանգուցիչ յախատուէ մեղաց իւ-
րեանց :

Եւ յի որ պանծագոյնն է՝ և գերագոյն և
հրաշալի , ընծայի մարիամ կոյս՝ յայ առ ան-
իբրեւ արժանաւոր անծամայրութե . 'ի միած-
նէն իմա՛ հօր՝ առ հայր , համակամ հաճութե
սբ հոգւոյն , 'ի հաշտեցուցանել զանձ ընդ
մարդկան ազգի : Եւ լէ այս մի՛ ոք անհաւա-
տասցի . զի թէ ոչ բանն էական ընծայէր և
ընծայեցուցանէր զհանդերձեալ իւր ծնօղ
լը մարմնոյ՝ առ ծնօղն լը անծուրէ , ոչ ար-
դեօք լինէր մարիամ հողածինն՝ անծածին .
որպէս եթէ չընծայէր և մարիամ զանձն իւր
յաղախնուի նոյ , ոչ արդեօք 'ի վեր ելանէր
'ի մայրութի նոյ : Եւ պա ուրեմն ընծայեաց ,
որով ընծայեցաւ . և ընծայեցաւ , որով ըն-
ծայեաց . որ է խորագոյն և իսկագոյն խոր-
հուրդ տօնիս տիրապէս :

Պարձեալ կրկին և երեքկին ընծայ պատ-
ուհական , ընծայեալ բոլորապատուհնունիրա-
նօք 'ի սկզբնութե , 'ի յառաջադիմունե , և
'ի կատարելութե հասակին , եթէ լը կարգի
պատմական աւանդութե , և եթէ առաւել
լապէս ըստ յառաջադրութե անծային խոր-
հրդոյն : Եւ զի երիցս ասի ընծայել նոյ մա-
րիամ՝ 'ի ծնողաց իւրոց երանելեաց 'ի յովա-
կիմայ և յաննայէ . նախ՝ ուխտակատարութե
սրտից

արտից իւրեանց . զի զոր աւետեօք ընկալան
ուխտական զաւակ յանյոյս ծերուէ և յան
արգասաւոր ամուլթէ , իսկ և իսկ լը ծնա
նիլն մատուցին նյ տնկագործողին զպտուղ
որովայնի իւրեանց . երկրդ՝ յեռամեայ հա
սակի լը սամուէլի որդւոյ ամուլն աննայի՝ և
սա ինքն ամուլն աննա տարեալ 'ի տաճարն
նյ ընծայէր զտաճարն նյ զմիամայրն մա
րիամ . և հրամանաւ քահանայից 'ի տուն
բերեալ անդրէն՝ սնուցանէր նյ իբրև ա
ւանդ նյ ցամն հասակի եօթներորդ . ապա
այնուհետև զերրորդն կատարէր ընծայումն
բոլորական՝ յանձնելով զնա 'ի կուսաստան
տաճարին , լը ձեռամբ՝ ուն կարծի՝ համա
նուն աննայի մարգարէութեոյ , կալ անդ
այլ ևս ամն եօթն՝ մինչև յարբունս հարս
նութէ լը կարգաւորութեն նյ : Ատարեչ
է ուրեմն ընծայս 'ի ծնողաց կուսէ . այլ մեզ
խնդրելի ընծայումն կուսին 'ի կուսէ անտի՝
նոյնպէս երեքկին :

'Ախ զառաջինն ընծայեաց անձամբ զանձն
նյ ամենածք կոյսն՝ վաղագոյն քան զնմ
մարդ՝ լը ճանաչել զինքն և զարարիչ իւր .
որպէս ամենեցուն մեզ բանաւոր արարածոց՝
պարտ և արժան է՝ և հարկ իսկ է առնել՝ լը
բանալ նախկին բանավարութէ՝ ծագմամբ
բնաւորական լուսոյ բանի , որպէս յարշալոյս
մարդկութէ՝ և լը արեւագալ բնութէ . զի
այս է սկիզբն նմ պատարագաց՝ խնդրելին
և սիրելին հաստչին մերոյ : Ապց վիհ մեծ
էր , թող թէ խտիր , լը մերս և լը նորայն ըն
ծայ .

Ծայրումն նախանուճէր . զի թէ այն՝ որ կարապետ և սուպասաւոր հանգերձեալ էր լինել բանին նոյն՝ ոնց արուսեակ նախընթաց արեգականն արդարուե՛ն , յորովայնի մօրն արթնացեալ՝ խաղայր , խայտայր և կայտուէր լէ առաջ ան իւրոյ և տիրամօր իւրոյ , և երկիրպագանէր յղացելոյն յորովայնի կուսին՝ հոգւով և ճշմարտութեւ , և բանայր զբերան մօրն՝ օրհնել զտիր իւր և զտիրամայր , զի՛նչ ոք ասիցէ զնմին իսկ զտիրածին կուսէն՝ ող ստեղծաւ ոնց արեւելք քերարփին , և մայր և ծնող հանգերձեալ քոլ էական լուսոյ՝ անծորդւոյն . ոչ ապաքէն աներկբայ հաւատալ արժան է , եթէ զոյգ լէ եղանուե՛ն իման ստեղծման հոգւոյն բանականի , գոյի՛ւ չափ զանձն ընծայէր արարողին՝ հոգւով և ճշմարտութեւ՝ հովանացեալն՝ ի հոգւոյն սթյ . և եթէ զօրինակն անգիտանամ թաքուն խորհրդոյս , ոչինչ երկուճանամ լէ հաւաստիս իրացն . վոյ և զառածն երկրորդեմ , եթէ որ փութով տայ՝ կրկին տայ , ապա մարիամ՝ որ փութով և վաղագոյն ետ զանձն նոյն քան զամ կանանցածինս , որնքս բանաւոր պատարագ և խօսուոն պաշտօն նախընծայ , կրկին և երեքկին հաճոյական ընծայ նուիրեաց իւրումն արարչի :

Եւ ինձ այնուհետեւ հետաքննելի , և ձեզ կարի զգուշալի , զվայրկեանն և զժամն և զօրն և զտարին խնդրել նախկին ընծայութեւ . զի այս նմ. միայն է գիտելի՝ որ ընկալաւ զայնպիսի անհամեմատ ընծայ՝ ի մարդկու .

կութէս անձառ մարդասիրութիւն իւրով՝ ի
 Ժամանակին, զոր ինքն սահմանեաց յառաջ
 քան զյաւիտեանս՝ որնպս ծնող և սկիզբն և
 հիմն և արմատ մեծի պատարագի անբաւու-
 թեան էակցին իւրոյ և անդրանկի : Եւ պա-
 զանպատումն ի գաղտնիս անդ այլ գանձեւ
 տեսցո՛ւք զյայտնին մեզ . զի թէ սկզբնուի
 ընծայիս գտաւ անթարգմանելի, թերեւս
 յառաջագիմութիւն իցէ պատմելի :

Յառաջագիմութիւն կուսի զայն ասեմ,
 յորժամ արտաքոյ գերբնականին մեզ ան-
 մատչելոյ՝ բնաւորական օրինօք աճելուե-
 հասակի և զգօնուեալ աճումն առեալ ինչ
 խելահաս լինէր և բանավար : Եւ որ անմիջ
 ճշմարտեալ է այս, զի մարիամ կոյս անա-
 րատ՝ լի անդատին եօթնարիփն շնորհօք հոգ-
 ւոյն, և զարդարեալ ամ ձրիւք բնութե յան-
 կաւորօք կատարելութե մարդկութեւ, ան-
 շուշտ քան զամ ուստերս և զգտերս և այլի՝
 վաղագոյն ընդունէր և արծարծանէր զկայ-
 ծակն բանի, զարթնութի ասեմ հոգւոյ ի
 մարմնի, լուսաւորագոյն և պայծառ ծանօ-
 թութիւն անձին և արարողին . ոչ եթէ ի սո-
 վորական ամս ընտրութե այլոց ի մանկանց
 եօթնամենից կմբկեցատմենից, ուր և զհնգա-
 մեայց ոմանց, և զչորեքամեայց անգամ ու-
 նիմք ի տեսոյ և ի լոյս զօրինակս բացման
 բանավարութե, այլ յէս նո՛ւազագոյն հա-
 սակի . մինչ զի վայելական տեսութիւն յերեք-
 ամեայ տիս կարծեմ զմիտս մարիամու լու-
 սանշոյլ ճաճանչիւք բանականին պայծառա-

զարդելէլ . և զոր այլք 'ի տղայոց յայնմ հասա-
կի թոթովէն բարբառ մարդկոյին անգէտ
մտօք , յիմաստուն օրիորդն մարիամ՝ գի-
տութիւն խօսել և յօգել զնմ բան , ոչինչ է
երկունանալի , յորմէ հետէ բարբառ արձա-
կէր կատարեալ ձեռով . զի մի լինիցի մօր բաւ
նին՝ ոնկ մանուկ տխմար՝ անբանական և ան-
բանաւոր խօսել երբէք բան :

Արում տպաւորագոյն 'ի գէպ եկեալ տեսաւ
նեմք և զաւանդն պատմական , որ մի եռազ
մեայ ընծայմանն 'ի ծնողաց , զոր և առաւել-
լապէս դիտէ եկեղեցի տօնախմբել . իբր զի
և ինքն յայնժամ կոյսն անարատ և իմաս-
տուն՝ անձամբ զանձն ընծայեաց նոյն բաւ
նաւոր պատարագ՝ առաւելքան զընծայուի
առ 'ի ծնողաց : Ա՛րնչ զի՝ փոքր և նոճաստ
դատեալ է յաչս իմաստնոց պատմելն քան
զեղեալն . զի ուր պատմութիւն զարտաքինն
և եթ ձեւացուցանէ կերպարան երեքամեայ
զաւակի ինքնամատոյց լինելոյ յօտս քահա-
նայապետին իբրեւ նոյն փոխանորդի՝ լէ եթ
նաստիճան սանդուղս ուրեմն 'ի մէջ տաճա-
րի , ձեզ մնայ ուլ իմաստուն լսելիք անձատեք՝
զէս գերագոյնն իմաստասիրել ըստ ներքին
մարդոյն մարիամու . նոյն թէ՛ այն , որ հան-
դերձել էր լինել անձնաւոր տաճար նոյն բա-
նին , և պատարագել հօր զանզուգական ըն-
ծայ՝ զնոյն և զիւր ասեմ միածինն , որպիսի և
որչափ այժմ յիւրոյին ինքնանոճէր ընծայ-
ման կանխէր զառ 'ի նոյն պատարաստութիւն
հոգւովն սքով . որքան տենչիւ սիրոյ սիրա-
բուն

բուն սրտի բուրանունէր պատարագ զանձն
ընծայէր . որպիսեալ գերաբուն և հրաբուն
եռանդեամբ անձնընծայ լինէր . որպիսի խո-
նարհութիւն , զինչպիսի լուսաւորութիւն մտաց ,
և որդունակ ողջակիղմամբ կամաց :

Աւր այնուհետեւ կրկին և երեքկին ասել
զընծայիս զչափ . այլ անչափութիւն 'ի չափա-
ւորութեան ասել հերիքացի . ուր յիմ սրտի
և յիմ անձնէ և յիմ մտաց և յիմ զօրութեան
իւրմէ զհոգին ի մարմնոյ պատարագէր , և
զկուսական մարմինն ի հոգւոյն վերընծայ-
էր . ող և զգգայարանս ներքին և զարտա-
քին , զկարողութիւն և զներգործութիւն ,
զձիրս բնութեան և զընորհաց . զոր ունենին՝ և
զոր կարէր ունել , միաձոյլ միապաղաղ միա-
բոլոր ընծայեաց՝ մի միայն կատարեալն յոր-
դիս մարդկան՝ կատարեւապէս , զքոյս՝ ա-
սելով առ հաստիչն իւր , 'ի քոյոց քեզ մա-
տուցանեմ՝ գոյի՛ն չափ զկեանս իմ . զի քո
եմնոր ոգեսէր :

Այս յառաջագիմութիւնէր կատարեալ , որ
ձգէր այնուհետեւ զկոյսն յաշտիձան գերա-
գոյն 'ի վեր քան զմիտս և զխորհուրդս . զի
թէ ողորմութիւն ընչից՝ փոխ տալ ինչ է համա-
րեալ , և բազմապատիկ հատուցման արժա-
նաւոր , ապա որ տայ զինքն փոխ ինչ՝ որպէս
առաջինն աննա զսամուէլէ սիրուն զաւա-
կէն ասէր , եթէ պամ զսա փոխ ինչ , զինչ
ոչ ի յունիցի յիւր . հաւատամ , զի թէ տացէ
որ ոչ ի իւրեւ փոխ , այլ ի իւրեւ ընծայ անդարձ ,
ի յունիցի զիմ գլխովին . և այսպէս եղև մի-

այն մարիամ, վնջ նա միայն եղև վերընկալ
 անծային բանին, քո ոչ միայն անծընկալ, այլ
 և անծածին :

Եւ քանզի յօրէ անտի ընծայման կուսին
 հանդիսացաւ յառաջադիմութի նր և ար-
 տափայլեաց ընտրութի նր յանձնայրուի,
 այնուհետև ձգեալ լինէր 'ի վերաձգողէն 'ի
 կատարելութի 'ի վեր քան զբնութի արա-
 րածոց՝ երկրաւորաց և երկնաւորաց, սերով-
 բէն հողեղէն և մարմնաւոր քերովբէն . եւ
 հանդիսանայր անարատ քաղաքավարութի
 կուսին՝ ոչ ոնկ զնախահարց և զարդարոց և
 զմարգարէից, որք 'ի հնումն բարեհաճոյա-
 ցան ան, և ոչ ոնկ զառաքելոց և զվնչպաց և
 զձգնաւորաց և զմարտիրոսաց և զկուսա-
 նաց՝ որ 'ի նորումն ընտրեցան, այլ՝ գեր 'ի
 վերոյ ամենեցուն, ոնկ զպսակ ամ սքց, և
 մայր և ծնող ամարդարոց . զի հանդերձել-
 էր ծնող լինել սքցն սքց, և թագուհի հրեշ-
 տակաց՝ թ ող թէ մարդկան :

Ս Եւ օր քան զօր՝ և ժամ 'ի ժամէ, թ ող
 թէ տարւոջէ 'ի տարի, կանգնաւ հսկայից
 չափէր, տինա և հրեշտակային կանոնաւ՝
 զընթացս կատարելութե կոյսն ամենասք,
 ըստ ներքնոյն կատարեալն անդատին՝ ըստ
 տաքնոյն արտափայլեալ 'ի կատարելութե
 ը վերբերութե հասակին : Ս 'ինչ զի եօթ-
 նամեայ հասակի նր վիճակ՝ յորում ընծայե-
 ցաւ զվերջին ընծայումն 'ի կուսաստան տա-
 ճարին, թողեալ զհայրն և զմայրն՝ առ 'ի
 լինել անծընկալ տիրապէս, անցեալ զանցել
 էր

էր զհաստիօք արանց կատարելոց , Թո՛ղ Թէ
 իմաստնագունիցն 'ի կանայս . մինչև հրեշ-
 տակաց վկայել՝ Թէ չի՞ք նման նորա յորդիս
 մարդկան , վայ և ճանաչել զնա իբրև 'ի հո-
 գեղինաց կարգի՝ ցանկալի զօճարԹնոց , և
 քոյր իւրեանց անոճանել՝ ի՞նչ հոգերգողին :
 Իսկ կրկին եօթներորդն՝ չորեքտասանե-
 րորդն ասեմ ամ հասակին ընծայեցոյց զմա-
 թիւմ առաջի . այ՛ ո՞նչ գերագոյն և բարձրա-
 գոյն քան զհաղարամեայս , քան զնախկին
 իմն արարածս , ո՛չ միայն զհողանիւթ նա-
 խաստեղծս ասեմ անմանս , այլև զաննիւ-
 Թականս՝ մի քան զմի գեղափայլս , որ են
 հազարք հազարաց և բիւրք բիւրուց պաշ-
 տօնեայք արարչին , վեհագոյն գտեալ բազ-
 մաչեայց և բիւրաչեայց և համօրէն դասա-
 կարգութե երկնայնոց : Այլ որ յառաջն 'ի
 զօճարԹնոց անտի սպասաւորել լինէր ան-
 տեսաբար ո՞նչ զքոյր , այնուհետև ակներև
 տեսուի՞ պատգամաւորս յիծակոյս կողմա-
 նէ լուսնէր զականաւորս 'ի նոցանէ զգաբ-
 րիւնեանս՝ ո՞նչ Թագուհի ընտրեալ , և հրա-
 ւիրեալ ո՛չ 'ի հրեշտակականն պատիւ՝ 'ի վեր
 ելանել՝ անլի՞ց սպասահարկութիւն առաջի
 փառաց աթոռոյն , այլ 'ի մայրութի գլխո-
 վին անծորդոյն՝ որպէս դուստր հօր . այ՛ , և
 հարան հոգւոյն . այ՛՝ ընծայեալ յերկրէ յեր-
 կինս , ծնող լինելով բանին 'ի յերկրի :
 Թո՛ղ այսուհետև յուսի՞ ինձ մատիցեն գիտ-
 նաւորք Եի , մանաւանդ Թէ՛ և գիտնագոյնք
 ի՞նչ , Թարգմոնել և ճառել զառաջիկայս
 ըն

ընծայումն կուսին՝ զկատարեալն 'ի կատարե-
րելութե , յորժամառ պատգամն տիրականն՝
նունիրական բանիւ՝ ասէր ամենասրբունհին՝
ընտրեալն յօգոստատիրունհի . Լ՝հաւաստիկ
կամազախին տն , եղիցի ինձ ը բանի քում .
Եւ ո՞ ոչ ասիցէ , Թէ այս է պտուղ նախա-
նունէր ընծայման , և 'ի վեր ք զիմ ընծայ-
ումն . զի՞նչ քան զայս գերահրաշ պատիւ ,
և զի՞նչ քան զայս խոնարհ ընծայումն . այն-
չափ անծրնկալ լինել կրաւորապէս , ք ըռ-
նելի ան , մինչև լինել անծրնկալ ներգործա-
պէս , ք ըռնող ան՝ որնս ծնող և մայր . և
այնչափ խոնարհութ զանձն ընծայել ան , զի
և յետ ընտրուե յանձամայրութի՝ ազախին
զանձն դաւանել , պատրաստական աղախին
և խոնարհ աղախին :

Լ՝յլ զայս 'ի տօն աւետմանն (թողեալ ձեզ
խորհրդածել , յայժմու տօնիս ընծայման
զայն և եթ կամիմյուշ ածել՝ և յուշ առնել
տօնասիրացդ , զի (թէ չէր մարիամեանն ըն-
ծայումն առաջին՝ մեծ 'ի սկզբնութե , ոչ
լինէր և երկրորդ ընծայումն նր մեծագոյն
'ի յառաջադիմութե . և եթէ ոչ այս , և ոչ
ամենամեծն լինէր ընծայումն վերջին 'ի կա-
տարելութե . վնյ և ոչ աւետումն գաբրիէ-
լեան և ոչ խորհուրդ անձամայրութե 'ի վթ
հասանէր : Լ՝պա ուրեմն ը հիմանն և շին-
ունած իւր , ը շինունածոյն և հիմն իւր . հիմն
խոնարհութի , և շինունածն ան առաքինու-
թի՝ սրբութե , կուսութե , արդարութեան ,
անպաշտութե , և ան անձայն կարգաց .
իսկ

խակ լրումն և գազաթն անեղաչէն խորանայարկ կամարանման բարձրաբերձ շինուածոյս՝ որ մինչև յերրորդ յերկինս հասանէ և անցանէ , անամայրութի : Շինողն նա ինքն բարձրեալն յաւիտենից՝ ինքն բնուէ և շնորհաց և փառաց . այլ հիմն է խոնարհ ընծայութի մարիամու . ըմ , զի հայեցաւ ի խոնարհութիւն աղախնոյ իւրոյ . և արար ինձ մեծամեծս հզօրն :

Օ այս ես եղբարք խորհրդածութի յաւուրս հանդիպի՝ կարծեմ մեզ միակ և ճշմարիտ խորհրդակառարութի տօնի ընծայմանս . նր բոլորանունէր ընծայումն և անձանց մերոց ի ձեռս արարչին մերոյ՝ ան խոնարհութիւն , յորում է անձամարտութի և արդարութի . զի եթէ խոնարհութիւն հիմն արկցուք անձանանունէր պատարագիւս մերոյ , ընծայեմք նոյն և ընծայեցուցանեմք ընծայ հաճոյական՝ ի շինել և զմեզ տաճար և բնակարան անունէ իւրոյ , թէ ոչ մարմնապէս՝ ըն տիրամօր կուսին , գէթ հոգեպէս , որ մեզն է անկ :

Եւ պա թէ ոչ այս մեր անբերելի ամբարտաւանութի և ամբարհաւաճութի՝ տնկեալ ի բնութիւնս մեր ի նախաչարէն և յառաջին հպարտէն , և ուն փուշ և տատակ բուսել ի համօրէն անդաստանի մարդկութեան , ոչ թողու մեզ ընծայել նոյն ինչ մի ճշմարտութի , թող թէ դանձինս մեր . այլ տայ մեզ՝ փոխանակ ընծայելոյ՝ ընծայեցուցանել և եթէ դանձինս իբրեւ արժանաւորս ի պատուաւոր քան ի պարտաւոր ծառայութիւնս նոյն . և ոչ տայ

տայ մեզ յիշեւ զանաւան բան , եթէ՝ ոչ որ
զանձն ընծայեցուցանէ , նա է ընտրել , այլ՝
զոր տրն ընծայեցուցանէ , ո՞նչ զմարիամ :

Արդիք մարիամու՝ յետ անդրանկին իւրոյ
միածնի , նմանօղ լերուք մօր ձերում . հայ-
եցարո՞ւք յընծայումն և յօրինակ ընծայման
կուսի , և այնպիսի ընծայ ընծայեցէք և ըն-
ծայեցուցէ՛ք այ զանձինս ձեր , ամ խոնար-
հուք և անթերի լրականուք . ոչ լոկ փոխ
տալով զձեզ տն , այլ՝ ոնչ ձրի առիք , և ձրի
տուք , անդարձ ընծայատունութիւն տունդին
ձեզ զձեզ : Ա՛յ և մի լիցի մեզ արդեօք զմի
և եթ մասն յանձնեց տալ այ , և զմիւսն մեզ
պահել . ոնչ զայն՝ այ , և զկայսերն կայսեր՝
զատանել խորհելով . մերս ամ և մեք բո-
վանդակ՝ այ եմք . ըստ այնմ , այ եմ ես :
Եւս առաւել՝ մի զլաւն մեզ , և զյոռին այ
հանցուք բաժին ի կայսերի չարի . այլ զլաւն՝
զբարին , զհաճոյն , և զկատարեալն յամի
այ պատարագեցուք ըստ նոր հաբելի՝ մե-
րիամու . զլաւն ասեմ այն , զժամանակի ,
զգործոյ , զմտաց և զկամաց , և զամ զօրու-
թեց հոգւոյ և մարմնոյ . խորհրդով և բա-
նիւ և գործով ընծայելք և մարիամացելք ,
բարեխօսութիւն մանաւանդ թի և ձեռամբ՝
նորուն մարիամայ տիրամօր կուսի և մօր մե-
րոյ օհնաբանելոյ . զի թի նա անծածին եղև
ներգործաբար , քի է զանձ ծնաւ , մեք գոնեա
լինիցիմք՝ որնպս պարտիմք՝ կրաւորաբար , քի
յայ ծնեալք . և եթէ որդիք , և ժառանգք
այ և ժառանգակիցք քնի . որ է պտուղ կա-

տա

տարեալ ընծայութե . զի տամք զփոքրն , և առնումք զմեծն . տամք նոյ զանձինս , և ընդունիմք զանձինս՝ աստ և 'ի հանդերձելումն անկորուստ ժառանգութե յաւիտեանս : Եւ ինձ , ով տիրուհի իմ օգոստափառ և ծերանածին , մայր իմ տիրամայր գթած՝ որ անածին , որ ակնունիմ առաւելագունի իմն յայսմ տօնի՝ շնորհի , լը որում 'ի շնորհաւոր պաւուս ընծայման քո ծնեալ՝ և 'ի լոյս կենաց ընծայեալ , և լը քումդ ձեռնտոճուէ և քո իսկ հզօր ձեռամբ և մաքրական աջով՝ քեզ և որդւոյ քում ընծայաւորեալ՝ յուխտ մխիթարուէ և որդեգրութե կուսիդ , շնորհեա՛ ազաչեմ զկարեւորն և զօգտակարն անձին իմոյ՝ առաւել քան զոր խնդրեմ և իմանամ , զշնորհս ասեմ . ծառայելոյ քեզ որդիաբար . որով և նոյ , և մարդկան վ'ն նոյ մտերմաբար , յօգուտ եկեղեցւոյ և ազգի , յառիթ փրկութե հոգւոյ և հոգւոց , 'ի փառս բարձրելոյ հօր և որդւոյ և հոգւոյն սթ , և 'ի պատիւ անունն քոյ բարձրացելոյ ամեն օրհնեալ դշխոյ փառաց :

ՃԼ ՈՒ Դ՛:

{Յտեպումն Կոսթն :

Յանչափ ուրախութենէս և յանպայման
ցնծմանէ սրտիս ընդ մեծահրաշ խոր-
հուրդ աւետաւոր տօնիս՝ ո՞նչ այլ յայլմէ յիս
խնքն եղեալ , համարձակիմ յատենիս այսօր
զջուարթնոյն առնուլ զդէմս գաբրիէլի , և
հրեշտակաձայն բարբառ արձակել աւետեօց
առ մարիամ ծնող բանին նոն այ . Սուրբ
լեր բերկրեալդ , նոր լէքեզ : Համարձակե-
ցարո՞ւք և դուք հաւատացեալքդ քորի , և
հրեշտակացարո՞ւք , և երկրորդեցի՞ք և ե-
րեքկնեցի՞ք զուրախարար կուսին՝ զձայն ա-
ւետեաց . Սուրբ լեր բերկրեալդ մարիամ,
նոր լէքեզ . ուրախ լեր և բերկրեալ շնորհա-
լիդ կոյս , և ուրախացո՞ և բերկրեցո՞ զմեզ
լէքեզ . զի նա՞ լէքեզ է , որով և ընդ մեզ ,
այս է էմմանուէլ : Սղջոյն լէքեզ մարիամ,
որ ողջունաբեր աւետեօք զուարթնոյն կրե-
ցեր ՚ի քեզ այսօր զտոճօղն ողջունի և ողջու-
թե՛ և առողջուե՛ հոգւոց և մարմնոց՝ զլէմզ
յայտնեալն նա՞ մարմնով : Սղջոյն լէքեզ ա-
մենասք կոյս և մայր՝ օրհնեալդ ՚ի կանայս .
օրհնեալ ես դու ՚ի կուսանս և ՚ի հարսնա-
ցեալս՝ անհարսնացե՛լ մայր և կոյս , և օրհ-
նեալ է պտուղ որովայնի քո . զի այսօր օրհ-
նեցան ՚ի քեզ նոմ ազինք . և յայսմ հետե՛

րա

րանեսցեն քեզ ամազգք :

Ուրախացիր սրբուհի , տիրուհի , թագուհի , երկնի և երկրի արքայուհի , պարծանք ազգի մարդկան , ուրախութիւն հրեշտակաց , և ցնծուի տիեզերաց . մեծացիր , և մեծա, ցուածիւր զոր՝ հոգեպէս , և մարմնապէս , զառ ի քէն տղայացեալն ան . ցնծա՛ յանձն փրկիչ քո , և յորդի քո միածին . զի արար լէ քեզ մեծամեծս հզօրն , զխոնարհ դարձրաւ ցոյց , և զաղքատդ լցոյց բարութիւն , ինչ և իւրե . զի չիք ոք բարի , թող թէ բարուի , բայց մի ան . | ցոյց զքեզ նախ շնորհօք , և ապա անձամբ . վոյ և եղեր սափոր ոսկի՝ լի երկնային մանանայիւ . տապանակ ուխտի , տաճար և աթոռ ան բանին . տապան նոր նոյն՝ ապրեցուցիչ քի , և տաղաւար աբրա համեան անձնակալ . ծառ կենաց՝ տունօղ զպտուղն կենաց , և բարունակ ողկուզաբեր քի փրկչին մերոյ . ոչ միայն բնակարան բանին , այլև մարմնարան . ոչ միայն դուստր հօր , այլև հարսն հոգւոյն սթյ , և իսկանդ ծնօղ և մայր որդւոյն միածնի . վոյ երկրորդեմք զուրախութեան աւետիս յաւուրս տօնի . ուրախ լեր բերկրել , ան լէ քեզ , և ի քեզ , և ի քէն :

Ուսպիսում մեր ճշմարիտ և ջերմեռանդն ուրախակցութե՛ տեսէք , որպիսի շնորհալուր ուրախութիւն փոխատրէ տիրամայր նրկոյս . Ձեզ են ասէ աւետիքս , և որդւոց ձերոց , ով մանկունք նորոյ սիրման , և ամ հեռաւորաց՝ զորս կոչեսցէ ան լէ մեր ի նորս

նորս Ժողովարան , քի յեկեղեցի , որ և կոչա-
րան . զի թէպէտեւ ինձ աւետեաց գաբրիէլ ,
բայց վստիքով ձեռնով . վստիքով ձեռնով .
լուսնով փրկանակ բանին՝ եղէ և մայր եկեղեց-
ւոյ նմ և մայր փրկուէ . վստիք և ես աւետա-
բանեմ ձեզ ուրախութի մեծ , որ եղիցի ամ
Ժողովարան . զի որ ծնանելոցն է յինէն որ-
դին նոյ՝ յս կոչեսցի , քի փրկիչ . ձեր ուրեմն
է տօն ուրախութեան օրս այս իմոյ աւետեաց :
Վարձեալ ասեմ , ուրախ լերուք ի տօն .
վստիք իմ ինչ եկն բարբառս այս գաբրիէլեան
աւետեաց , այլ վստիք ձեր . զի ոչ վստիք իւր բերէ
ծառն զպատու իւր , այլ վստիք ճշմարտաց . և
պատու ծառայս որպիսի . եթէ ծառ բարի
պատու բարի առնէ , ապա և ծառ կենաց
զպատու կենաց , այն իսկ է անմահարար մե-
ռեալ բնութեան աղամեան զարմիր . տեսա-
նէք , զի ձեզ են աւետիքս և որդւոց ձերոց .
և որ աւետիք մեծ քան զկենդանութի ի մե-
ռելոց , և այն՝ հոգւոց կենդանութի , ոնկ
և մարմնոց յարութի . զի որ ուտէն զիս՝ և
նա կեցցէ վստիք իմ , ասէ իմ միածին . և ես ա-
սէ յարուցից զնա յաւուրն յետնում :

Նրկին ձեզ աւետիք որդիք մարդկան՝ ձայ-
նէ տիրամայր , զի լինելով իմ մայր նոյ՝ լի-
նիմ և ձեզ ի մայր , ոնկ և նոյն ի հայր , որ ա-
ռաքեաց զբանն լինել որդի մարդոյ , և գրել
զմարդիկ յորդիս նոյ : Նրեքին աւետիք
ձեզ ինչ առ ի միածնէս . գերեզնոցդ ազա-
տութի , բանտարկելոցդ արձակուրդ , ազ-
քատացդ հարստութի . և գլուխ նոյն՝ հե-

Պ

աւ

ապրիլի 25-ին՝ մերձաւորուի , ազգակցուի
 Հանդերձ իսկապէս . զի ես մարիամ ազգա-
 կից ձեր՝ հարսնացայ ւայ , և ծնայ մարմնով
 զորդին ւայ . որով և անորդին իմ եղև ճշմա-
 րիտ մարդ՝ ձեզ ազգակից . և արդ ուրախ
 շերուք և դուք որդեակք իմ , իմ ընտանիք :
 Սպասեալ իսկ հրաշքով անսխալ անսխալ
 զաւոր աւուրս աւետման մեծի , ինքնին իմառ
 տասիրէք , եթէ կրկին է խորհուրդ հրաշա-
 փառ աւետեացս . գալուստ գալորիէ լի աւե-
 տեօք առ կոյսն մարիամ , և առ նմին գա-
 լուստ առաքողին՝ ցի բանին ւայ՝ ի յարգանդ
 կուսին . իմա , ը ասել մարիամու առ հրեշ-
 տակն , ահաւասիկ կամ աղախին տն , եղև
 ցի ինձ ը բանի քում , էջ և ինքն բանն ան-
 ի կոյսն : (Կա տօնս աւետման՝ է միանգա-
 մայն առնուլ կուսին զաւետիս գալստեան
 անորդուին ի յերկնից , և միանգամայն առ-
 նուլ բանին մարմին ի կուսէն ճշմարիտ մար-
 դեղութիւն ի յերկրի . է հաշտիւ ւայ ը մարդ-
 կան , և հաշտեցուցանել զմարդիկ ը իւր .
 տալ մարդկութեան ւայ մարմին , և առնուլ
 յայ հոգի : Քոխեցաւ ուրեմն այսօր և ան-
 փոխելի վճիռն ւայ . զի այն՝ որ ասացն , մի
 մնացէ հոգի իմ ի մարդկանդ յայդմիկ վա-
 լինելոյ դոցա մարմին , այսօր ասաց և հառ-
 տատեաց անյեղ լի , բնակեցէ հոգի իմ՝ ի
 մարդիկ վա լինելոյ իմ մարմին : Քոխեցան
 այսօր և երկինք յերկիր , և երկիրս յերկին .
 զի ուր աթոռ ւայ՝ անդ և երկինք . և ահա
 բանն մարմին եղև , և բնակեաց ի մեզ՝ բազ-
 մաւ

Ե

Ե

մեալ

մեալ յաթոռ շնորհաց և փառաց 'ի մարտա-
զարգեալ որովայն կուսին :

Եւ որ սքանչելին է՝ և խորհուրդ խորհրդ-
գոց անճառ , անփոփոխելին . բնութի միա-
նայ ի փոփոխելի բնուէ , և մնայ ինքն՝ ան-
փոփոխ . անեղն եղանի՝ մնալով յանեղուն .
ստեղծօղն ստեղծանէ իւր մարմին ստեղծա-
կան 'ի կուսէն , և հոգի հաստէ իւր՝ մտա-
ւոր և բանասոր , իւրացուցեալ զմերն իբրեւ
ստացօզ զստացել , և զիմն յազապս իմ ապ-
նու կերպարան՝ ամիս նման մեզ , բաց 'ի մե-
ղաց . և այնպէս որդին այ որդի մարդոյ լի-
նի՝ ճշմարտապէս , և ոչ կարծեօք , մարմնա-
ցեալ և մարդացեալ 'ի սբ և յածածին 'ի
միշտ կուսէն հոգւոյն սբ : Եւ նսկիզքն սկզ-
բնասորեալ . անժամանակն ի ժամանակաւ
մտեալ , կատարեալն յաճումն եկեալ , Եւրն
'ի ծառայի կերպարանս եղեալ :

Նրեշտակք 'ի վերառա զարմացան և սոսկա-
ցան ի անհնարինս խորհուրդ ահագին՝ մեծ
և սքանչելի . և տիրապէս 'ի միտ առին այ-
սօր , եթէ ոչ տկարացի առ այ ամբան :

Օ ի թէպէտե գիտել գիտէին , եթէ մի 'ի
կարելեաց անտի բանիցէ առնուլ այ բնութի
հոգեղէն , ինչ որում աննիւթականն գերա-
գոյն փակէ ինքն և զաննիւթականս ամ ,
այլ ոչ գիտէին . և ոչ կարէին հաւատալ՝ ե-
թէ անմարմին բանին մարթ իցէ մարմին
զգեհուլ . զի ծագէ 'ի ծագ տարակային այ
աղբիկ՝ իբրեւ ծայր ներգործական , և ծայր
կարողական . զայ և խելամուտ եղեալ իող

հըր .

հրդոյս եղելոյ յեկեղեցւոյ՝ ուսանի իւր առաջ-
քելոյ 'ի ձեռն եկեղեցւոյ զբաղմանս պատիկ
իմաստութիւնն նոյ . ոմն և նոր ուսումն յաւե-
լաւ 'ի միտս հրեշտակապետս , յորժամ բանն
ոչ միայն մարմին եղև , այլև համեցաւ բնա-
կել 'ի մեզ՝ զողջեա որպէս 'ի յարդանդ կու-
տին , տալով մեզ 'ի ճաշակումն զպատուա-
կան մարմին իւր և զարիւն . զի և այս խոր-
հուրդ եկեղեցւոյ հետեւորդ տառնոյն՝ 'ի
մեզ է քան զարարածոց մեծութիւն . այլ մեզ
յառաջինն դարձցուք :

1) Եւ ժամուս մի առ մի թարգմանել զան-
թարգմանելիս , եթէ որպէս 'ի կատարման
անձառ խորհրդոյ մարգեղութենն նոյ , որ և
տնօրէնութիւն և տնտեսութիւն վերաձայնի ,
յայտնեցաւ տիեզերաց խորին խորհուրդ ա-
մենաթեւորդութեն՝ որ յառաջն լուսնայն
և եթէ քարոզեալ լինէր միայն նմախօս նա-
հապետաց և մարգարեից . զի որդին նոյ՝ որ
գի մարդոյ լինելով , յայտնի կացոյց զհայր
իւր՝ որ առաքեալացն զնա , և զհոգի իւր թե՛
որ հոգեւորացաւ կուտին , և արար զդուռն
հայն աղամայ՝ մայր նորոյն աղամայ , ա-
ռանց գիտելոյ զայր՝ արտաքոյ օրինաց բնու-
թեն . և այնպէս որդին նոյ անմայր՝ եղև որդի
մարդոյ անհայր :

2) Եւ յայտնեցաւ և անբաւ իմաստութիւնն նոյ ,
որով եղիտ հնարս կանգնելոյ զանկեղ բնու-
թիւնս ազամեան՝ խոնարհելով յերկնից 'ի
յերկիր . ոմն որ կամիցի կանգնել զմանուկ
գլորեալ , որչափ և մեծագ իցէ՝ այնչափ ա-

ռաւել խոնարհէ զանձն առ 'ի կանգնելոյ
զանկեալն . ապա թէ ոչ՝ ոչ կանգնէ առանց
խոնարհելոյ իւրոյ : Եւ այն է սքանչելի ,
զի որդին նոյ խոնարհի յերկիր , և մօտանէ 'ի
սենեակ կուսական որովայնի , անմեկնելի
յերկնից և 'ի հայրական ծոցոյ . որ էրն յամ-
տեղիս և անբովանդակելի 'ի վայրաց՝ պա-
րագրի 'ի ծոց մայրենի . և բազմեալ յաթոռ
սրտին մարիամու՝ հանգչի միանգամայն 'ի
քրովբեական աթոռ , և ղեկավարէ զտիե-
ղերս ի հօր և ի հոգւոյն սթյ :

Յայտնեցաւ և անբաւ մարդասիրուն նոյ ,
զի զոր ոչն արար վո հրեշտակաց , արար վո
մարդկան . վոյ մարդասէր անուն ընկալաւ՝
քան հրեշտակասէր . զի այս օրէնք են մե-
ծին՝ ձեռնառու լինել փոքուն և տկարին -
խնայել 'ի դաւաճանեալն՝ քան 'ի դաւաճա-
նօղն . 'ի խոնարհն քան 'ի մեծամիտն . թող
զի մեծ է մեծացուցանել զազբատն՝ քան
զոր ձօին է յաչս իւր . և սէր է ողորմիլ ա-
ռաւել կարօտելոյն : Եւ այս է ասելն տիրա-
մօր կուսի . ցրունեաց զամբարտաւանս . մօտ
սրտից իւրեանց զչար հրեշտակս , և բարձրա-
ցոյց զխոնարհս՝ զադամեան բնութիս . ըզ-
բաղցեալս լցոյց բարութիւն , և զմեծատունս
արձակեաց ունայնս : Եւ որ մեծն է , այն-
պէս սիրեաց նո զՅ , Յի զմարդիկ , մինչև
զորդին իւր միածին ետ . այն՝ որ կարօզ էր
և այլօրինակ տնօրինել զմարդկան փրկուի .
և որդին նոյ այնպէս սիրեաց զմարդիկ , մին-
չև լինել որդի մարդոյ , և դնել զանձն 'ի
վո

վր փրկութե մարդկան . այլ իցէ՞ թէ ծա-
նիցուք զանճառ զայս մարդասիրութի՝ մար-
դիկս անմարդիք : Վ' այ որչափ սքանչանան
հրեշտակք առ այսպիսի սէր նոյառ մարդիկ ,
նոյնչափ և հիանան ի ապշութիւն որդւոց
մարդկան՝ որք չառնուն 'ի միտ զանբաւ ե-
րախախտ :

Հայտնեցաւ և անբաւ կարողութիւն իմաս-
տութե , և անբաւելի արդարութիւն ի ողոր-
մութե . զի ոչ միայն ամենահնար զօրութիւն
և գիտութիւն միաւորեաց զծայրս յանչափս
տարածիգս , միաւորելով զանճեղէն բնութիւն
անեղական և անսխլութական ի մարդկային
բնութեան եղականի և հողեղինի 'ի մի անձն
բանին՝ անշփոթելի և անբաժանելի յաւի-
տեան , այլ և հաշտեցոյց և միացոյց զան-
վրէպ արդարութի իւր ի անսպառ ողորմութե
իւրում . ուն զի յանցաւոր մարդկութիւն՝ ի-
րաւամբք տարամերժեալն յերեսաց նոյ , ի
որում ի պարտեօք անկեալ անչափութե՝ զոր
անկարանայր չափաւորն հատուցանել եր-
բէք և արդարանալ , գտցէ զուրորժուի յար-
դարադատ տնէ՝ իբրեւ հատուցե՛լ նմ լիով
և իրաւամբք զիւրն պարտիս . և այս որնոյս .
լինելով նոյ մարդ , և հատուցանելով նոյ ուն
անճ և մարդ . ապա թէ ոչ՝ զի՞նչ պէտք էին
անչափականին նոյ գալ 'ի մեր չափաւորութի ,
և անախտ բնութե՝ ախտակից մեզ լինել .
ուր կարող էր լոկով ողորմութիւն՝ տիրաբար
քառիչ լինել , եթէ ոչ և արդարութիւն կա-
մէր զիրան վճարել :

Լա ահա սկիզբն և գլուխ աւետեաց՝ ի տօշնի աւետմանս . զի ԹԺ մարդացաւ , բանն մարմնացաւ ի կուսէն՝ յազագս մեր մարդկան և վս մերոյ փրկութե , իջեալ յերկնից ի յերկիր . վս և տօնս ուրախութե՝ տօն է մարդեղութենն նայ : Լա սակայն անուանեալ տօնախմբութիս յաւետեաց անտի վս այսր բանի՝ զոր ետ հրեշտակն կուսին՝ լինել մայր բանին նայ . որ և եղև իսկ ի նմին աւուր և ի ժամու : Լայց ոնկ աւետիքն տջսօր յայտնեցաւ , նոյնպէս և լրումն աւետեաց ի ծննդեան նոյն արտափայլեցաւ . նմին իրի և տօնս աւետման առաւել առ կոյսն վերածի , որ արժանի եղև ծնող լինել բանին նայ . այսօր ինքն ընկալաւ զաւետիս , և յաւուր ծննդեան ինքն տայ մեզ աւետիս : Լա յիրաւի . զի թէ ոչ նախ աւետիս ընդունէր մարիամ , ուր էր մեզ այսպիսում հասանել աւետեաց . և եթէ ոչ տայր հաւանութիւն կոյսն առ պատգամն երկնառաք , անկատար մնայր և խորհուրդն . և ուր էր մեզ այնուհետեւ գտանել զայլ մարիամ , զայլ կոյսասեմ նման աննման . կուսիս՝ արժանաւոր մարմնարան բանին :

Սորին վս շնորհապարտ զանձինս խոստովանեցուք՝ յետ նայ՝ և մօրն նայ . և զաւետիս նր՝ մեզ գրեացուք . ի ուրախութի նր որնայ ի մերս ուրախացուք . և որպէս նա ուրախարար զմեզ պտղով որովայնի իւրոյ , ուրախարացուք և մեք զնա յամ ի կեանս մեր գործովք բարութե՝ իբրեւ համեղաճաշակ պտղովք

պտղովք ը հաճոյս նր և միածնի նր . և մի
պակասեցին 'ի բերանոյ մերմէ օրհնութիք
կուսին ը կուսածին փրկչին . զի և տիրա-
մայր . կոյսն . ամենասարգուհի՝ հանդերձ ան-
պրկով իւրով օրհնեցէ զմեզ ան հոգեւոր
օրհնութ յատախ և 'ի հանդերձեւ կեանս .
ամէն :

ՃԼԻԻ . Ե .

Հայեւութի հոսանք :

Բարեւոյն բնութի է բարեբարել . սոյնդ
ոնք բարի անկոյն բարեբեր լինել , լու-
սոյ՝ լուսաւորել , հրոյ՝ ջեռուցանել , աղբեր՝
գրկացուցանել . ուրախ անձին՝ ուրախացու-
ցանել . ժիր և փոյթ ոգւոյ՝ զոգիս վառել
զքնկերացն . գործասէր մեղով՝ մեղու իւ-
րով և զմեր քիմն քաղցրացուցանել , անու-
շահատ վարդի բուրել զհաճութի 'ի հատո-
տեւիս ախորժեղեաց : Արեւս և որ ճաշակէն
զհամեմն՝ բղխէ 'ի բերանոյ բուրումն անու-
շից . և որ որոճէն զխորհուրդս բարիս՝ բղխէ
'ի չրթանց իւրոց զբանս բարիս . և որ լու-
նի . աւետիս բարեաց , եթէ աննախանձ է
բնութ , հաղորդս առնէ զայլս իւրումն խըն-
գութն , և խնդայ ը խնդացօղս . մինչև ա-
ւետաւորեալն՝ աւետաւոր լինի և անձամբ ,
և լցեալն բարութ՝ զեղու զբարիս առ մեր-
ձաւորս և առ հեռաւորս , մանաւանդ եթէ
իցէ մարդասէր և անձասէր :

Բայտ սոցին սարասի և յաւուրս խորհրդեան
է տեսանել . մարիամ կոյս լուսածին , օթա-
րան եղեալ ան՝ միայն բարւոյն , խորան լու-
սոյ , վառարան անձային բոցոյն , ծառ . կե-
նաց , աղբիւր ջրոյ կենդանւոյ , մայր ցնծու-
թե տիեզերաց , և ամ քաղցրութե լեռնա-
րան , և աւետեաց աւետարան , ոչ հանդուր-
ժէ ինքեան միայնոյ պահել զանդուգակեան
զվայել , այլ լե լեռնել զաւետիս և զաւե-
տեացն լրումն միանգամայն՝ բանինն ան ,
զոր յղացաւ 'ի հոգւոյն որդ , յարուցել փու-
թանկս յաւուրսն յայնոսիկ՝ դիմէ 'ի լեռնա-
կողմն յուգայ 'ի տուն զաքարիոյ քահանայի
առ ազգական իւր եղիսաբէթ՝ մասնաւորեւ
և նմա և զաւակի նր զիւր և զիւրոյ միած-
նին զնորհա բարեաց :

Անաւանդ զի լուաւ 'ի հրեշտակէն , եթէ
և նա յղի է 'ի ծերութե իւրում . և կրկին
լցաւ մարիամ ուրախութ . մի՛ զի այց արար
որ ազգականի իւրում յամլութե նր՝ բառ-
նալ զնախատինս նր 'ի մարդկանէ . և միւս
և ան զի սովին ապացուցիւ հաւատարմացոյց
կուսին զինդրելին՝ հրեշտակ ան . իբր զի
անհամեմատ հրաշիւք լինիցի ինքն կոյս և
'ի մայրութե . և զի եղև խորհուրդն իւրա-
նին ան , ծածկեալ 'ի մարդկանէ , որնք և
յարդարոյն յովսեփայ , առիթ առնու կոյսն
իմաստուն և լի հոգւով ան և ան՝ զաւր-
թութիւն ազգականին իւրոյ եղիսաբէթի ,
և այնպէս յուրախակցութի նր բերի՝ հա-
մակամութի յովսեփայ խօսեցելոյն , կմթէ
և

և ուղեկցուած թիւսկ նր . զի այցելուած թիւս
 րով ուրախ արասցէ զազգականն իւր յուրա-
 խուածի հոգւոր՝ քան մարմնաւոր , յամային
 քան ՚ի մարդկային . վս զի թէպէտև ինքն
 ոչ ումեք եհան ՚ի վեր զամամայրուածեանն
 խորհուրդ , բայց գիտէր՝ թէ ամորդին իւր
 յայտնէ զայն՝ արպէս և զիարդ ինքն գիտէ :
 Իւստի և ը մտանելն ՚ի տուն եղիսաբեծի՝
 ողջոյն տայ նմա՝ ոչ որնա քան սովորական ,
 բայլ ոն խաղաղուածի երկնաւոր՝ զօրուած
 ան քանին ՚ի նմա բնակելոյ մարմնապէս . ոչ
 ողջունէ ոն ազգակից և եծ սիրական , այլև
 ոն պաշտպան և ձեռնտու օգնական՝ աջով
 հզօրին , սրտէ ՚ի սիրտ ոն մայր առ որդի՝
 բարեխօս լինելով և միջնորդ թիւրամայրն
 առ թիւրն փառաց պարածածկե՛լ յարգան-
 դի իւրում , զի սրբեսցէ յորովայնի անդե-
 ղիսաբեծի զմանուկն մարդարէ , և անա-
 րատ պահեալ զգաւակ ծերուծէ և ամլուե՛
 ողջանդամ հոգւով և մարմնով ընծայեցուս-
 ցէ ՚ի լոյս կենաց , լինել արուսեակ նախն .
 Թացծագման արևուն ՚ի կուսական արգան-
 դէ իւրմէ :

Իս եծէ ոչ այս խորհուրդ լինէր կուսին՝
 ազգեալ ՚ի հոգւոյն սթյ , և ոչ այսպիսի ող-
 ջոյն խորհրդաւոր՝ եդեալ ՚ի բերան նր ՚ի
 բանէն նյ , ՚ի միածնէ իւրմէ ասեմ , դժպա-
 տեհ իմն թուէր արդեօք յառնել Թագուհ-
 ւոյն և երթալ յոտս աղախնոյն , առնուլ
 զնրն և տանել յոտս ծառային : Իս քան
 զի այց արար ամ ՚ի վր խոնարհուե աղախ-
 նոյ

նոյ իւրոյ մարիամու՝ առնելով զնա՝ տիկին
 և մայր , կարի պատեհ եղև և նմա այց առ-
 նել ազգականին և զաւակի նր՝ 'ի մեծարել-
 զնս՝ 'ի պարծանս փառաց յաւիտենականին ,
 եթէ ազգակցութի մարիամու՝ և ինքեանց
 յազգակցութի նյ 'ի վեր ելին , իբր մեծա-
 ւորք աղբերն լուսոյ , օրպէս և ազգախառ-
 նութի արքայական ցեղին յուգայ և քահա-
 նայական ցեղին զեւայ՝ ցուցցի կուսածինն
 յո թիւր և քահանայապետ մշտնջենաւոր ,
 և ամլածինն յովհաննէս ապասաւոր և պորչ
 տօնեայ նորուն :

Ի այց գալուստ փրկին յոսս յովհաննու ծառ-
 ապի իւրոյ՝ յայտ առնէր և զայն խորհուրդ ,
 թէ նախասրբելով զնա՝ յարգութեցէ 'ի պաշ-
 տօն սրբութե. ն մկրտուէ . զի որ հանդերձ
 ձեալ էր 'ի նմանէ մկրտիլ 'ի չափ հասակի ,
 և վերածնել զտիեզերս նր մկրտուի , մկրտ-
 տեցէ զնա հոգւով նախ քան զծնանիլն յԾ :
 'Ի կարեցաւ անդանօր և խորհուրդ իջման
 նն հոգւով յայցելուի ծառայից իւրոց յա-
 ւիտենից ննջեցելոց՝ որք ի նախահօրն յան-
 ցաւորութե իջեալ նստէին 'ի ստուերս մա-
 հու . քանզի և մանուկն յովհաննէս՝ որ հան-
 դերձեալ էր լինել կրկին կարապետ՝ ծառ-
 ման նն յԾ , և այցելութե առ երամս ար-
 քարոց 'ի դժոխս , 'ի ժամու անդ 'ի մօրն ու-
 բողայնի յայնպիսում էր վիճակի . փակեալ
 ոչ միայն 'ի խաւարի մարմնոյ , այլ և 'ի ոկչ-
 քնական մեղաց միութե . 'Ի պա այցելուեա
 տօն՝ զտիբամօրն այցելութի յայտարարող
 առ

առ եղիտաբեթ , յայտ առնէ և զմն այցե-
լուծի առ յովհաննէս :

Երբ՝ ծագեաց մայրն լուսոյ զլուսացնցուդ
Ճառագայթս պարածածկեալ արփռոյն իւ-
րոյ՝ ի տուն եղիտաբեթի , և արտափայլեաց
բանիւ՝ ողջունի իւրոյ՝ զտունօղն ողջունի բո-
բանն նայ՝ զեկեալ հասեալ խաղաղութիւն
և փրկութիւն ձի . անդ լուսաւորեաց զմիտս
եղիտաբեթի՝ ճանաչել զեկաւորել նորմ փա-
ռաց , և մաքրեաց և սրբեաց զյովհաննէս
յորովայնէ մօր իւրոյ ամենասք պտղով կու-
սական որովայնի իւրոյ :

Եւ խաղաց հոգի մնալի վր մանկանն եղի-
տաբեթի , մեծին տսեմ՝ ի ծնունդս կանանց ,
և ի վր եղիտաբեթի . մանուկն յովհաննէս
խաղայր և խայտայր հոգեւրց զունարթունք
նայ կայտառ զունարթուն , և յորովայնէ յո-
րովայն երկիրպագանէր նմն իւրոյ և նայ . և
զի անձայն էր ի ժամանակն որ հանդեր-
ձեւ էր լինել ձայն բարբառոյ յանապատի ,
դնէր բան ի բերան մօրն աղաղակել մեծա-
ձայն զխորհուրդն նայ : Եւ եղիտաբեթ լսել
հոգւով սքով՝ ի ձայն բարձր զայս հրաշալի
գաւանութի առնէր պինի գեղեցիկ ողջու-
նի տիրածին կուսին՝ օրհնառաք խնդակցու-
թիւ առ եկեալն ի խնդակցուն . ( ) օրհնեալ
ես դու ի կանայս , և օրհնեալ է պտուղ ար-
բովայնի քո . և ուստի՝ է ինձ այս , զի եկեա-
ցէ մայր նմն իմոյ առ իս . զի ահաւասիկ իբ-
րեւեհաս ձայն ողջունի քո յականջս իմ , խա-
ղաց մանուկս ցնծալով յորովայնի իմում . և
է .

Երանի՛ որ հաւատայցէ՛ եթէ եղիցի կատա-
րումն ասացելոցս նմա՛ ի տնէ :

Եւ ո՞ պատմեաց քեզ եղիսաբէթ , եթէ
կոյսն անարատ եւ անիորձ՝ եղև յղացեալ ,
և հանդերձեալ է զէմմանուէլն ծնանել՝ ի
նուլ զառածն եսայեան . և թէ՛ մայր եղև
տն՝ աղգականդ քո մարիամ . և թէ՛ նա է
օրհնուէ ծառ , և պառուղ նր՝ պտուղ օրհնու-
թէ : Ոչ ահա ասացի ասէ ցտիրամայրն զուս-
տին՝ զոր հարցանէք . քզի գիտացի հոգւոյ
եթէ խաղալ մանկանս յորովայնի իմու-
ցնծալ է լառաջ տն իւրոյ , որ յորովայնի
կուսին . զի անծային աղգեցուծէ էր գործ՝
գործ մանկանս . ոպ և իմ բանք ոչ են յի-
նէն , այլ՝ ի հոգւոյն ւայ :

Եւ կարի իսկ քաջ . քանզի զոր օրինակ այր
թգր թէպէտև ծպտե՛լ շրջիցի , յերևելի ե-
րևելի գործոց իւրոց՝ զոր առնէ զճանապար-
հայն լռելեայն , որնպս տալով պարգևս ար-
քայաւայելս , ի զօրութէ անտի իւրմէ ճա-
նաչի . նոյնպէս և երկնաւոր թգրն հոգւով
իւրով ներգործելով յանձին յովհաննու և
մօր նր՝ ի ձեռն ողջունի մօր իւրոյ՝ ծանու-
ցաւ տր փառաց , և ծնող նորա՝ տիրամայր .
վայ և յայտնաբարբառ խոստովանութի քա-
հանայուհւոյն և մարգարէամօրն՝ եղիսա-
բէթի ասեմ , որով զկոյսն նք դաւանեաց
մայր տն իւրոյ , առաջին եղև քարոզութի
մարդեղութե որդւոյն ւայ ի սկզբան անդ-
նորոյ օրինացս . և ի նմանէ ուսաւ զառա-
ջինն՝ եկեղեցի ւայ՝ անծածին խոստովանել
զկոյսն

գլխոյսն ամենամեծ . որպէս և զաքարիա քահանայն 'ի բանալ լեզունին 'ի ծննդեան յովհաննու . մարգարէ բարձրելոյ կոչեալ զմանուկ իւր , և զտղայացեալն յորովայնի կուսին տը և տծ ծանոյց տիրապէս . և զմայր փրկչին՝ տիրածին և տծածին՝ արեւելք արե-

զականն արդարութե :

Իսկ զիսչ յաւելուած բանին եղիսաբեթի , եթէ ելանի՞ որ հաւատայցէ՞ եթէ եղիցի կատարումն ասացելոցս նմ 'ի տնէ : Օ արթոյց զիս , ասէ եղիսաբեթ , ով տիրամայր՝ բան քո ողջունի՞ զօրութիւննայ բանին , որ 'ի քեզդ կրի , աներկբայ հաւատալ՝ եթէ արդարեւ 'ի գլուխ ել և ելանէ միշտ անսուտ խոստումն այ առնահապետսն և առ տեսաւնոս և առ մեզ գլխովին՝ վո՞րդալտեան բաւնին յ'ծննդեամբ 'ի կուսէն , յառաջընթացութիւն կարապետին իւրոյ հոգւով և զօրութիւն եղիայի . և ահա 'ի միտ առի , թէ յիս է նոր հեղիաս , և 'ի քեզ տրն նորա : Եւ յլ նա է երանելի՝ որ նախքան զկատարումն հաւատոյ կատարման ասացելոցն 'ի տնէ . և ոչ ոնք այրն իմ զաքարիա՝ թէպէտ քահանայ ընտրեալ , որ դժուարահաւատ դտաւ առ աւետիս որդեծնութե և լինելոյ որդւոյ իւրոյ կարապետ որդւոյն այ , վո՞րդ և ցարդ ևս պապանձե՛լ կայ , մինչև ելցէ զաւակս 'ի լոյս ոնք ձայն բարբառոյ միածնիդ . և յայնժամ՝ 'ի կատարիչ հաւատոցն՝ թերևս արձակեսցի և հօրն լեզու : Եւ յլ ես հաւատացի և հաւատամ , զի ոնք 'ի քեզ կատարեալ

բեալ է բանն ան, նոյնպէս և 'ի մեզ կա-
տարեացի բանն նոյն :

Եւ զի՞նչ առ այս՝ մարիամ լուսածին մայր .
| | Եւ ծագուեցէ՛ անձն իմ զմոր , և ցնծացաւ
Հոգի իմ . յանձն փրկիչ իմ . և որ 'ի կարգին՝
գերհրեշտակային նուագ ցնծութե և երգ
գովութե առ բարձրեալն , բարձր և խորին
և լայն և երկայն խորհրդովք լի . զոր ձեռ
թողում պաշտօնաւոր լսելեացդ և ասե-
լեացդ զօր ան՝ որոճել 'ի սրտի ոգւով .
| | Եւ անուշ զձաշակ անծախալ՝ բա-
նից մօր բանին : Եւ ատ լիցի ինձ 'ի ժամհան-
դիսի բեմառացութեա՛ն՝ զառաջին և եթ տուեա
երգոյս ըն առաջին մասին պարզելով սեղա-
նաւորել առաջի ուխտի եկեղեցւոյ 'ի կո-
չունս ուրախարար տօնիս այցելութե : :

Եւ պաքէն մեծացոյց և մեծացուեցէ՛ նք կոյս
անծախին մարիամ զմոր՝ 'ի բոլոր անձնէ , Հոգ-
ւով և մարմնով : 'ի բոլոր անձնէ , զի ոչինչ
անձին ընծայեաց , և ոչ զանձն ընծայեցոյց՝
'ի լուր գովութե 'ի բերանոյ եղիսաբեթի .
այլ զանձն մեծութի իւր՝ անձն խոնարհութե
ան իւրում ընծայեաց . զանձն փոքրկացոյց
իւրեւ խոնարհ աղախին , և զանձն մեծացոյց՝
որ արար ընդ մեծամեծս : Եւ յս է Հոգւով և
մեծացուցանել զանձն՝ Հոգւով և ճշմարտու-
թե անձն երկիրագանելով , բազմելոյն յեր-
կինս 'ի վեր յաթոռ քերովբէական , և 'ի
խոնարհ սիրտ իւր , որ եղև քերովբէից գե-
րագոյն՝ էին աթոռ : Իսկ մեծացուցանէ
մարմնով զառաջինքնէն՝ մարմնացեալն անձն
մայր .

մայրորդինակ տնտեսութիւն մինչև 'ի ծնունդ ,
ոնց և 'ի ծննդեան , և 'ի աննդեան կուսա-
կան կաթամբ , և յաճման հասակի ամ խնա-

մովք ը կարի և առաւել քան զկար :

Եւ ո՞րաւական իցէ ասել , թէ ո՞րպիսի փո-
խարինօք մեծացոյց և մեծացուցանէ նաև
նաժորդին զմայր իւր ամենօրհնեալ . զի թէ
մարիամ մարդկօրէն մարթացաւ արժանա-
պէս պաշտել զմիածին իւր , ապա և յո նաժ-
օրէն պատուեաց զնաժամայրն . և ետ նմա
անուն՝ որ 'ի վեր է քան զնմա անուն՝ զկնի
տնունն իւրոյ . և կատարեաց զնաժաղգե-
ցիկ գուշակութիւնն , թէ յայսմ հետէ ե-
րանեացեն ինձ նմազգք :

Եւ որ եկաց մարիամ տիրամայր յայցելուէ
իւրում 'ի տան եղիսաբեթի իբրև ամիսս ե-
րիս , և դարձաւ 'ի տուն իւր 'ի նազարէթ ,
որ և տուն յովսեփայ խօսնաուն իւրոյ փե-
սայացելոյ կուսին կուսութիւն . զի ոնց եղի-
սաբեթի լցեալ էին աւուրք ծննդեան , և
չէր օրէն ճրագին յովհաննու լուցանիլ յան-
դիման արեգականն արդարութե , նոյննպս
և կուսին եռամսեան ժամանակ աւետման
պահանջէր 'ի տուն առանձնանալ , զի եր-
թալով երթայր և մեծանայր . իր յանձին
նք , և անձն նք մեծացուցանէր զնոր :

Եւ սոի խորհուրդ անհնարին 'ի միտս անկա-
նէր հարկաւ արդարոյն յովսեփայ , եթէ
ուստի՞ իցէ յղութի կուսին անարատի . զի
ոնց զինքն գիտէր անմասն յայնպիսուոյ գոր-
ծակցութե , քանզի և գաշամբ կուսական
մաք-

մաքրութե եր խօսելու թին՝ ոչ գիտել զմեծ
մեանս , այլ հրեշտակօրէն կալ առ միմեանս ,
նոյնպէս և զմարիամ գիտէր հաստատագոյն
յանապական սրբութե . թող զի և անթա-
ռամ ծաղիկ կուսութե՝ շուշանափայլ պայ-
ծառութիւն փայլէր 'ի դէմս նր՝ ուն զառա-
ջինն , և առաւել քան զառաջինն : Իսկ թէ
ի՛նչ և որպէս լինիցի նմա՝ կոյս լինել , միան-
գամայն և յղի , անկարանայր 'ի վր հասա-
նել . և ինչ առաքստեաց զխորհուրդն մեծ
և սքանչելի , եթէ այս է ասացեալն նշան
փրկուե Յիսամովսափնէն . ահա կոյս յղառ-
ցի և ծնցի զորդի , և կոչեսցեն՝ զանունն նր
էմմանուէլ : Եւ ինչև ազատէր ինքնին
զարդարն 'ի յուզմանց անհնարին մտածու-
թեց՝ տեսլեամբ հրեշտակի . որով իմացառ-
յովսեփ , եթէ սա է կոյսն այն նախաձայ-
նեալ 'ի մարգարէէն , մայր էմմանուէլի ,
որ թարգմանի ի մեզ անձ : Եւ այնուհե-
տե ոչ լուկ ուն 'ի քոյր կին հայեր 'ի նա՝ ուն
յառաջն , և ոչ սոսկ ուն 'ի հրեշտակ և եթ-
'ի մարմնի , այլ իբրեւ 'ի տիրանս թագուհի
երկնի և երկրի , իսկուք մայր այ ընտրեալ ,
և անծարեալ գլխովին . և ինչ նմին պաշտէր
զնա և պահէր՝ ուն գանձ անապական , և
տաճար այ կենդանւոյ :

Եւ մեզ , ովքեր հաւատացեալք , մնայնո-
ւին հոգւով պաշտել զտիրամայրն , և պաշ-
տօնակից լինել արդարոյն յովսեփայ . ո-
րում թողացոյց ինչ առ ժամանակ մի երկ-
բայիլ , զի մեզ մի մնասցէ տեղի երկբայե .

Ե

ԼՅ .

ըյ • քանզի ստուգել նր զճմարտութիւն
կուսութեան կուսին՝ եղև առաջին և ան
հրաժեշտ քարոզ ճմարտուն : Եւ օրինակ
պաշտելոյ նր զկոյսն և զկուսածին մարդա
ցել ինձն մեր յո՝ պարտի լինել մեզ օրինակ
պաշտելոյ զյո և զմարիամ սրբութիւն և ար
գարութիւն զնոմ աւուրս կենաց մերոց • ուղիւ
և արժանասցուք տեսանել ընդ յովսեփայ
նածահայր անուանելոյ՝ զծնեալն ինձ մարմ
նով վո մեր , և վայելել ի սէր նր և սքս
նածածնի միշտ կուսին՝ յաւիտեան :

Այսօր է զոր արար մը:

XX

Ն Լ Խ . Գ .

Պ . ծնունդն զի :

Հաւաստիկ աւետարանեմ ձեզ ընդ
 հրեշտակին ուրախութի մեծ , որ ե-
 ղիցի ամ ժողովրդեանդ . զի ծնաւ ձեզ այ-
 ոօր յն , իմ փրկիչ , որ է՝ քն , իմ օծելի , իմ որ
 և ամ , 'ի բեթղէմ քիչ Գաւթի հօր իւ-
 րոյ ի մարմնոյ . այն՝ որ ի ամուսն իմ է դաւ-
 թի , ի մարդկուէ որդի եղեալ նր , անա-
 պական ծննդեամբ յանարատ 'ի կուսէն՝ 'ի
 դատերէն դաւթի , ժառանգ աթոռոյ նորա
 անվախճան թիւրուք : Ի՞նչ որդի որդի հով-
 ժէ՛ր՝ յայրի անդ ծնանի , և 'ի մսուր անբա-
 ցին դնի , և նախ զառաջինն հովուաց աւե-
 տարանի . այլ ոնի թագաւոր փառաց՝ զհրեշ-
 տակս իջուցանէ 'ի փառաբանութի , և զթա-
 գաւորս շարժէ աստղագուշակ տեսլեամբ
 յարեւելից գալ յերկրագութի իւր , ազ-
 դելով 'ի նա՝ 'ի խնդիր ելանել անյադ փա-
 փաքմամբ՝ նորածին արքայիս երկնի և եր-
 կրի՝ 'ի հրէաստան , իմա՛ յերկիրն յուդայի ,
 հարցանելով՝ ո՞ւր է որ ծնաւ արքայն հրէից :
 Եւ ի նախաձայնէր ամառայրն դաւթ .
 յայտնի է 'ի հրէաստանի ամ , և յի՛շ վեծ
 է անունն նր . և թէ՛ ահա լուսաբ զնմանէ յե-
 փրաթայ (այն է 'ի սահմանս բեթղէմի) ,

և գտաք զնա 'ի դաշտս մայրեաց' 'ի մեռել
անբանից . ուն և միքիաս ձայնակցի . և դու
բեթղեհէմ տուն եփրաթայ ոչինչ կրտսեր
ես լինել 'ի հազարաւորս յուդայ . 'ի քէն
ելցէ ինձ իշխան , որ հովոճեացէ զժողովուրդ
իմ զիէլ . և ելք նորա 'ի սկզբանէ աւուրց
աշխարհի :

Եւս ուրեմն մի է անուն տօնիս , այլ բազմ
մահանդէս խորհրդովք լի . զի զյաւիտե-
նից ծնունդն առ 'ի հօրէ նախ մեզ յիշեցաւ
ցանէ , և զ'ի ժամանակի ծնունդ 'ի կուսե
հանդիսացուցանէ . միով բանիւ զսաղմախն
նսճագ . հնչեցուցեալ հրաշապէս , Տէր ասաց
ցիս , որդի իմ ես դու , և ես այսօր ծնայ
զքեզ . վա զի անձ էր՝ որ եղեն մարդ , և որ
գի կուսին որդի է նի՝ երէկ և այսօր , նոյն
և յաւիտեանս . Եւ էր և է՝ որ երեւեցաւ
'ի մարմնի , յայտնեցաւ հրեշտակաց , քարո
զեցաւ 'ի հեթանոսս , և փառօք նորա լցան
տիեզերք : Եւ մին իրի ծնունդ փրկչին՝ միան
գամայն և անձայայտնուի կոչի լի տեղւոյն .
այլ լի հանդիսացեալ սովորուն եկեղեցւոյ՝
յայտնուի կեանձայայտնուի գ. անուն առա-
ւել սեպհականելէ՝ տօնի գալստեան երկց
մեղուց յերկրպագուի նորածին թափին փա-
ռաց , զոյգ լի տօնի մկրտուէն նի՝ որ եղև յե-
րեսներօրդ ամի կենարարին . զի այսօրիւք
տնօրինական հանդիսիւք՝ յայտնապէս քա-
րոզեցաւ աշխարհի գալուստ փրկչին , և
ճշմարիտ անձուի նի՝ 'ի ճշմարտապէսն մար
դեղութե նի :

Յայտմ

Քնայամ վայրի բաղմապատիկ բանից մեզ
պէտք էին ՚ի ճառել զխորին տեսուեց ներ-
քին խորհրդոց փրկական տնօրէնուեցս , և
զհետաքննին տեղեկուեց վասն արտաքին
հանգամանաց իրացս , այլ զլսելեաց ձանձ-
քոյն կարճել կամեցեալ , ՚ի համառօտութի
բերիմք ի կարի . իբր զի փոքր ՚ի շատէ և եթ,
և այն ի կարգի պատմուե և ժմկին՝ ճառել
կամիմք զմիոյ միոյ ՚ի կարևոր խորհրդոց ,
հիմնելք ՚ի ծնունդ փրկչին ի մարմնոյ՝ ո՞ր ՚ի
սկիզբն մարդկօրէն վարուց և քնքաւարուն
մարդացելոյն վրմեր ՚ի կուսէն , առնուլ օրի-
նակ նմանելոյ տն՝ որ յանձն էառ մեզ նմա-
նել : Ի՞նչ և սկիզբն ճառիս՝ որ յաղագս
տղայացելոյ անորդւոյն , առնեմք զընաբան
աւետարանիւ մարգարէին , առելով՝ ոչ ևս ,
թէ ահա կոյսն յղացել ծնաւ այսօր անխաթ-
տելի կուսութիւն զորդի . որում անուն խոր-
հրդաւոր , անմահուել , որ թարգմանի ի
մեզ ան :

Ի՞նչ մեզ ան , գիտասցիք հեթանոսք և
պարտեցարուք . նա ինքն է յանորածին՝ ար-
քայն հրէից , որ անունանեցաւ քո , քո . և
սիա , լուարուք հրէայք և յիմարեցարուք .
նոյն ինքն է ան և մարդ ճշմարիտ , որդի
ան և որդի մարդոյ . բան ան և ան բանն՝
մարմին եղեալ , և բնակեալ ՚ի մեզ և ընդ
մեզ . ծաներուք և խօստովան եղերուք հա-
ւատացեալք քո՞ր որ ՚ի հրէից և ՚ի հեթա-
նոսաց , և յաղթօղ լերուք այսուհետև նո-

վաւ լըդէմ խուժադուժ դիւնի , մարմնոյ և
Ծի . ըստ այնմ , քաջալերեցարձեք , զի ետ
յաղթեցի Ծի . և իշխան Ծիս այսորիկ ըն-
կեսցի արտաքս :

Ի՞հա համառօտ տեսութի խորհրդոյ հրա-
շափառ ծննդեան փրկչին . պատերազմ էր
ցայնվայր ի ան և ի մեղս՝ զոր անամարտ
եմոյժ բանսարկու յԾ . ի կեսնս՝ զոր հա-
ղորդեաց մեզ արարիչն , և ի մահ՝ զոր առ-
թեաց մեզ մեղքն մեղաւոր 'ի ձեռն իշխան
նին մահու սատանայի . ի լոյսն ճշմարտու-
թե՛ն՝ զոր ծագեաց 'ի մեզ արեգակն եռա-
լոյս , և ի խաւար մեղաց՝ զոր խաւարասէրն
արկ զերեսօք տիեզերաց . և հեռացոյց 'ի
մէնջ զանձ մեր , որ ասէրն , ան մերձաւոր
եմ ես , և ոչ ան հեռաւոր . վոյ կարօտա-
ցաք նորօրինակ մերձենալոյ ան առ մեզ , և
լինելոյ ի մեզ մերձաւորութե ազգակցութե . զի
մարմնով մերով վանեսցէ զանմարմին թշու-
մին մեր , և մերձեցուցէ զմեզ առ ինքն ան
մեկնելի . քաւեսցէ զմեղաւորքս , հաշտե-
ցուցէ զյանցաւորքս , և լուսաւոր արասցէ
զխաւարեւքս . բժշկեսցէ զհարուճածեւքս ,
կենդանացուցէ զմեռեալքս , և ազատե-
ցէ զգերեալքս 'ի ծառայութե մեղաց և
մահու :

Սորին վոյերկինս 'ի վեր պաղատելով գո-
չէր 'ի խորոց սրտէ և 'ի խորոց անդնդոց
բնութիս ադամեան ստոճերանիստ . այց ա-
րա մեզ ան 'ի փրկութե քում . ան մեր ողոր-
մեա մեզ և օրհնեալ զմեզ , երեւցի զերեսս
քո

քո 'ի մեզ' և կեցցուք . զարթո՛ւ զզօրութիո
ւք , և եկ 'ի կեցուցանել զմեզ . 'ի քէն է
նոր աղբիւր կենաց , և լուսով երեսաց քոյ
տեսանեմք զլոյս . ծագեա՛ւ զողորմութիւն քո
նոր . արի՛ նոր՝ օգնեա՛ մեզ . արի՛ նոր՝ ընդհե՛ր
ննջես :

Եւ ահա այսօր 'ի լրման ժամանակաց ըստ
տաճմանելոյն նոյն , և 'ի լրման ուխտին առ
հարսն եղելոյ , և 'ի լրման իննամսեայ բնաւ
փաւն բանին մարմին եղելոյ 'ի կուսական արեւ
դանդի , զարթեալ անքուն ակն՝ բարձրեալն
զօրութիւն 'ի տկարութեն մարմնոյս . զի հա-
կառական զհակառակն բժշկեսցէ . այսօր
տեսեմյարեալ քո 'ի կուսական որովայնէ իւր
քե 'ի գահոյից հանգստեան իւրոյ արթուն
բնութիւն , պատրաստեալ իմովս չարչարելի
բնութիւն 'ի ճիգն համբերուն վա իմ , և յաշ-
խատութիւն պատերազմի ընդդէմ հալածչաց
բնութեն . ծագեաց ոնկ լոյս հրաշարի ընդ
անապական բիւրեղ կնքաւոր՝ լի կուսական
որովայն , և 'ի լոյս ընծայեցաւ արեգակն
արդարուն 'ի յերկրի . որով երկիրս երկինք
եղև . հալածեցաւ խաւարն առաջին , և նու
բողեցաւ հնութիւն մեր : Հապա ցնծացէք
որդիք մարդկան , զի նո՛ւ լի մեզ է , եղեալ
մարդ 'ի փրկել զմարդ , և անուննել զանձն
որդի մարդոյ՝ առ 'ի զմեզ գրել յորդիս նոյն
և 'ի զինունորուն երկնաւոր յաւաքս երկրաւ
որ ծագրի . և զօրագլուխ մեր ոչ ոք այլ ,
բայց նա ինքն յապտօրածին մանուկ , եղ-
բայր մեր անգրանիկ՝ և նոր :

Բարե անձառութե խորհրդոյս , և մեծուն
խորոցն նոյ բարձրելոյ՝ վս մեր խոնարհելոյ ։
Լակայք երկիրպագցուք հաւատով մանկա-
ցելոյ նոյ , և ՚ի միտ առցուք զսքանչելի ծը-
նունդ միածնին , զժամանակեայն ասեմ-
զյաւիտենականին . և համարձակ քարո-
ղեսցուք զծնեալն այսօր ՚ի մնուր անբանից-
բան մարմնացեալ ՚ի կուսէ , նծ և մարդ ք
բարձր և խոնարհ , անսկիզբն և սկզբնաւ-
րեալ , անմայր ՚ի հօրէ՝ յանժամանակ յաւի-
տենից , և անհայր ՚ի մօրէ՝ ՚ի ժամանակի
կրկնակի ծնունդ՝ կրկին կուսութիւն , հօրն
լուսոյ , և մօրն լուսոյ . լի որ հրեայք և հե-
թանոսք միանգամայն յապշու թի պարտին ։
Ոչ զանեղական ծնունդ բանին ՚ի յաւիտե-
նից առնուն ՚ի միտ , և ոչ զժամանակեայն
՚ի կոյս մօրէ . զի թէ զառաջինն լեռնէին ք
ձանապահ և ՚ի հաւատս հորդէին երկրոր-
դին ։ Եւ վսկ սկիզբն և արմատ քրիստո-
նէութե յայս կրկին ծնունդ հայի . զի ա-
ռաջինն զերրորդութեն զխորհուրդ բացա-
ծանուցանէ , և երկրորդն զմարդեղութե ք
մի քան զմի հրաշալի և ՚ի վերքան զբան ։
Եւ յլ զի՞ կայ իմ լի հրէի կմ լի հեթանոսի .
առ հաւատացեալսդ է բան մեր զբանէն նոյ
երեւելոյ ՚ի մարմնի , որ ընտրեաց զձեզ ՚ի
հեթանոսաց , և անունեաց զձեզ յանուն
իւր քրիստոնեայս . այլ տեսէք և գգոյշ լե-
րուք յանձինս ձեր , զի մի՞ օտարանայցէք ՚ի
քեզ , այլ ընտիրք գտանլիցիք գործովք քեզի .
զի ոչ անունն քեցուցանէ , այլ՝ գործն . և

զհա

զհաւատս առանց գործոց մեռել տե՛հ գիր ։
 Սորին վ՛ր զհաւատոյն բան 'ի ձեզ ապաս-
 տան արարեալ , զոր սրտի՛ն հաւատայք յար-
 քարութի , և բերանով խոստովանիք 'ի փր-
 կութի , զխորհուրդն ասեմ ծննդեան ան-
 արդւոյն 'ի կուսէն , մինչև բազմօրինակ ըն-
 թերցունածովք և երգովք օրհնութե՛ տօ-
 նախմբել , զգործն առաւել յիշեցուցանել
 ձեզ կամ է ինձ , յոր յորդոր տօնիս ձգէ և
 զիս և զձեզ ։

‘Ի,ա տօնէ ստուգապէս զծնունդ փրկչին ,
 յորոյ 'ի սիրտ ծնանի փրկիչն հոգևորանիս •
 նա պատունէ զծնեալն ք՞ն , որ ծնանի 'ի նոր
 կեանս ը քնի • նա առնու զնորհս ծննդեան
 ան , որ առնու յանձն զնմանութի առաքի-
 նութեց նորածին փրկչին • և որ առնու ըզ-
 շնորհս , նոյն և առնու զնմանութի նորին •
 ոպ այն թէ այնուհետև ճշմարիտ քրիստո-
 նէին՝ լինել յ՞ս ոմն յազգեաց վարուք • զի
 և քնս գիտեմ զքնինս ասէր անձաբանն գրիւ
 գոր :

Հապա առաքինիք հայեցարուք յառաքինու-
 թիս ան ձերոյ և վիշպի , զորս ուսուցանէ
 գործով քան բանի՛ն 'ի բեմէ մարոյն • հայե-
 ցարուք ասեմ 'ի քն յն՝ որ անն է փառաց ,
 որպէս խոնարհեալ յերկնից յերկիր՝ ծա-
 ռայի էառ կերպարան • թիքն թիքաց բազ-
 մեալն յաթոռ քերովբէական՝ յեօին խո-
 նարհութի բազմի յանբանից մնուր • յետին
 աղքատութի ազքատանայ վ՛ր մեր՝ որ մե-
 ծառուեն էր , և անիջևան 'ի յայրին իջևա-
 նի՝

Ֆի' իմա' ի գում մի անասնոց . իսպառ համ-
բերութիւն տանի եղանակի ձմերայնոյ , օրի-
նակի պանդխտութե , և ամ ձախողութեց
ժամանակին . կատարեալ հնազանդութիւն
անսպ իբրե գառն հեզ և անմռունչ ամ
ակնարկութեց՝ ոչ միայն հօրն երկնաւորի ,
և մօրն երկրաւորի , և յովսեփայ հայր ան-
ոճանելոյ ի յերկրի , այլև օգոստոսի կայ-
սեր և հերովդի արքայի , հպատակելով սո-
ցա առաւել ի գթունարինս՝ վտարանդութիւն
և հալածական վայրաքնակութիւն ի նորա
բողբոջ հասակի :

Եւ թէպէտև ամ առաքինութեց հայերի
զանձն իւր ընծայեցուցանէ իրն անդստին
ի մանկուէ , այլ ի վր ամի և ի վեր քան
զամ՝ զսէրն , որ է զօդ կատարման , աւանդ
գէ մեզ ի սկզբանէ ցվախճան . զի վր մեր
սիրոյ էջ յերկնից յերկիր , և կամաւոր վր
մարդկան՝ կրեաց սիրով զայս ամ . և յայտ
է թէ մարդասիրութիւն է պտուղ անսիրու-
թե . վր և սէրն անսիրոյն առ մարդիկ՝
էր արդասիք սիրոյ նր առ հայր իւր երկնա-
ւոր , և այսպէս՝ որչափ սիրէր զհայր իւր , և
պատուէր , և փառաւոր առնել կամէր , նո-
վին սիրով փութացաւ յանձն առնուլ զամ
աշխատուի , զի բարձցէ զմեզս մեր , և հաշ-
տեցուսցէ զհայր Է արարածս . որով հանգի-
ցէ սիրտ հօր իւրոյ և սիրտ մեր : Եւ յայտ
ակնարկէ փառաբանութի զօրաց հրեշտա-
կաց յաւուր յայսմիկ . զոր և մեզ արժան է
զուգաձայնութիւն նոճագեւ ի սրտէ . փառք
ի

Ի բարձունս ան , և յերկիր խաղաղութիւն ,
 Ի մարդիկ հաճութի :

Յորմէ յայտ է , թէ որ ոք ի մէնջ զփառս
 անձին իւրոյ խնդրէ , ոչ տայ փառս ան ի
 օրտէ , այլ օտարանայ ի նմանութեն քոր , որ
 զփառս հօր իւրոյ խնդրէր յամի , և ինքն ան-
 փառունակ կեանս վարէր , և անարգանաց
 զանձն պատրաստէր սիրով ի փառս հօր իւ-
 րոյ և ի փրկուի մեր : Ար ոք ի մէնջ խռով-
 արար է եղբարց իւրոց , կմ խռովեալ լը եղ-
 բարս իւր , անմասն է յերկնաւոր խաղաղու-
 թէ , և օտար ի քորէ , որ եղև խաղաղարար
 տիեզերաց խաղաղութի մեր և կեանք : Ար
 ոք ի մէնջ անձին հաճոյ լինել խնդրէ , և
 զանձին հաճոյս խնդրէ , կամ որ մարդկան
 հաճոյ լինել կամի՝ ք ան , հեռի է ի ճանա-
 պարհացն քոր . որ ոչ երբէք խնդրեաց զիւր
 հաճոյս , այլ եկն առնել և առնէր հանաւ
 պազ զհաճոյս հօր իւրոյ : Արդ իւրաքան-
 չիւր ոք ի մէնջ տեսցէ այսուհետև թողուլ
 զճանապարհս իւր անբարիս , և դառնալ ի
 ճանապարհս քոր ի ծննդենէ անտի նր մին
 չև ի կատարած կենաց , մերկանալ զհին
 մարդն գործովք իւրովք , և զգենուլ զնորն՝
 որ լը ան հաստատեալ է :

Եւ ո՞ւր յայսմ մեզ միջնորդ և բարեխօս , եթէ
 ոչ դու տիրամայր Թե կոյս անծածին . որում
 խնդակից լինիմք յաւուրս մեծի , յորում
 ծնար անձառապէս զորդիդ միածին զան-
 դրանիկ մեր եղբայր անունանել . և աւուրս
 շնորհիւ պաղատիմք ծնունել և զմեզ ի նոր
 կեանս

Տի՛ իմա՛ ի գում մի անասնոց . իսպառ համ-
բերութիւն տանի եղանակի ձմերայնոյ , օրիւ
նակի պանդխտութե , և ամ ձախողութեց
ժամանակին . կատարեալ հնազանդութիւն
անսպ իբրե գառն հեզ և անմուռն ամ
ակնարկութեց՝ ոչ միայն հօրն երկնաւորի ,
և մօրն երկրաւորի , և յովեփայ հայր ան-
ունենելոյ ի յերկրի , այլև օգոստոսի կայ-
սեր և հերովդի արքայի , հպատակելով առ
ցա առաւել ի գթունարինս՝ վտարանդութիւն
և հալածական վայրաքնակութիւն ի նորաւ
բողբոջ հասակի :

Եւ թէպէտև ամ առաքինութեց հայելի
զանձն իւր ընծայեցուցանէ ձորն անդստին
ի մանկուէ՛ , այլ ի վի՛ն ամի և ի վեր քան
զամ՝ զսերն , որ է զօդ կատարման , աւանդ
գէ մեզ ի սկզբանէ ցվախճան . զի վի՛ն մեր
սիրոյ էջ երկնից յերկիր , և կամաւոր վի՛ն
մարդկան՝ կրեաց սիրով զայս ամ . և յայտ
է թէ մարդասիրութիւն է պտուղ անսիրու-
թե . վի՛ն և սերն անսիրելոյն առ մարդիկ՝
էր արդասիք սիրոյ նի՛ առ հայր իւր երկնա-
ւոր , և այսպէս՝ որչափ սիրէր զհայր իւր , և
պատուէր , և փառաւոր առնել կամէր , նա-
վին սիրով փութացաւ յանձն առնուլ զամ՝
աշխատուի , զի բարձցէ զմեզս մեր , և հաշ-
տեցուցէ զհայր իւր արարածս . որով հանգի-
ցէ սիրտ հօր իւրոյ և սիրտ մեր : Եւ յայտ
ակնարկէ փառաբանութիւն զօրաց հրեշտա-
կաց յաւուր յայսմիկ . զոր և մեզ արժան է
զուգաձայնութիւն նուագել ի սրտէ . փառք
ի

ՅԻ ԲԱՐՃՈՒՆՍ ԾՅ , Ե յԵՐԿԻՐ ԽԱՂԱՂՈՒԹԻՒՆ ,

ՅԻ ՄԱՐԴԻԿ ՀԱՃՈՒԹԻ :

ՅՅՈՐԺԵ յԱՅՍԵ Ե , ԹԵ ՈՐ ՈՔ ՅԻ ՄԷՆՁ ՂԳԽԱՌԱ
ԱՆՃԻՆ ԻՐՐՈՅ ԽՆԴՐԵ , Ո՛Ջ ՄԱՅ ՓԽԱՌԱ ԾՅ ՅԻ
ՍՐԱԵ , ԱՅԼ ՕՄԱՐԱՆԱՅ ՅԻՆՄԱՆՈՒԷՆ քԾԻ , ՈՐ
ՂԳԽԱՌԱ ՀՕՐ ԻՐՐՈՅ ԽՆԴՐԵՐ յԱՄԻ , Ե ԻՆքՆ ԱՆ-
ՓԽԱՌԱՆԱԿ ԿԵԱՆՍ ՎԱՐԵՐ , Ե ԱՆԱՐԳԱՆԱԳ
ՂԱՆՃՆ ԱԿԱՐԱՍԱԵՐ ՍԻՐՈՎ ՅԻ ՓԽԱՌԱ ՀՕՐ ԻՐ-
ՐՈՅ Ե ՅԻ ՓՐԿՈՒԽ ՄԵՐ : ԱՐ ՈՔ ՅԻ ՄԷՆՁ ԽԱՌՈՎ-
ԱՐԱՐ Ե ԵՂԲԱՐԳ ԻՐՐՈՅ , ԿԻՄ ԽԱՌՈՎԵԱԼ Ը ԵՂ-
ԲԱՐՍ ԻՐ , ԱՆՄԱՍՆ Ե յԵՐԿՆԱԼՈՐ ԽԱՂԱՂՈՒ-
ԹԵ , Ե ՕՄԱՐ ՅԻ քԾԵ , ՈՐ ԵՂԵ ԽԱՂԱՂԱՐԱՐ
ՄԻԵՂԵՐԱԳ՝ ԽԱՂԱՂՈՒԹԻ ՄԵՐ Ե ԿԵԱՆք : ԱՐ
ՈՔ ՅԻ ՄԷՆՁ ԱՆՃԻՆ ՀԱՃՈՅ ԼԻՆԵԼ ԽՆԴՐԵ , Ե
ՂԱՆՃԻՆ ՀԱՃՈՅ ԽՆԴՐԵ , ԿԱՄ ՈՐ ՄԱՐԴԿԱՆ
ՀԱՃՈՅ ԼԻՆԵԼ ԿԱՄԻ՝ ք ԾՅ , ՀԵՌԻ Ե ՅԻ ՃԱՆԱ-
ԱՐԱՀԱԳՆ քԾԻ . ՈՐ ՈՋ ԵՐԲԷք ԽՆԴՐԵԱԳ ՂԻՐ
ՀԱՃՈՅ , ԱՅԼ ԵԿՆ ԱՌՆԵԼ Ե ԱՌՆԵՐ ՀԱՆԱԼ
ԱԿԱՂ ՂՀԱՃՈՅ ՀՕՐ ԻՐՐՈՅ : ԱՐԴ ԻՐԱՔԱՆ-
ՃԻՐ ՈՔ ՅԻ ՄԷՆՁ ՄԵՍԳԵ ԱՅՍՈՒՀԵՄԼ ԹՈՂՈՒԼ
ՂՃԱՆԱԱՐԱՀՍ ԻՐ ԱՆԲԱՐԻՍ , Ե ԴԱՌՆԱԼ ՅԻ
ՃԱՆԱԱՐԱՀՍ քԾԻ ՅԻ ԾՆՆԴԵՆԵ ԱՆՄԻՆՆԻ ՄԻՆ
ՃԵ ՅԻ ԿԱՄԱՐԱԾ ԿԵՆԱԳ , ՄԵՐԿԱՆԱԼ ՂՀԻՆ
ՄԱՐԴՆ ԳՈՐԾՈՎ ք ԻՐՐՈՎ ք , Ե ՂԳԵՆՈՒԼ ՂՆՈՐՆ՝
ՈՐ Ը ԾՅՆ ՀԱՍՄԱՄԵԱԼ Ե :

ԱԵ Ո՛ ԱՅՍՄՄԵՂ ՄԻՃՆՈՐԴ Ե ԲԱՐԵԽՍՍ , ԵԹԵ
ՈՋ ԴՈՒ ՄԻՐԱՄԱՅՐ ԾԲ ԿՈՅ ԱԾԱԾԻՆ . ՈՐՈՒՄ
ԽՆԴԱԿԻԳ ԼԻՆԻՄք յԱԼՈՒՐՍ ՄԵԾԻ , յՈՐՈՒՄ
ԾՆԱՐ ԱՆՃԱՌԱՄԵՍ ՂՈՐԴԻԴ ՄԻԱԾԻՆ ՂԱՆ-
ԴՐԱՆԻԿ ՄԵՐ ԵՂԲԱՅՐ ԱՆՈՒՆԱՆԵԼ . Ե ԱԼՈՒՐՍ
ՃՆՈՐՀԻՐ՝ ԱԿԱՂԱՄԻՄք ԾՆԱՆԵԼ Ե ՂՄԵՂ ՅԻ ՆՈՐ
ԿԵԱՆՍ

և գտաք զնա 'ի դաշտս մայրեաց' 'ի մեռել
անբանից . ոպ և միքիաս ձայնակցի . և դու
բեթղեհէմ տուն եփրաթայ ոչինչ կրտսեր
ես լինել 'ի հազարաւորս յուդայ . 'ի քէն
ելցէ ինձ իշխան , որ հովոճեացէ զԺողովուրդ
իմ զիէլ . և ելք նորա 'ի սկզբանէ աւուրց
աշխարհի :

Եւս ուրեմն մի է անուն տօնիս , այլ բազմ
մահանդէս խորհրդովք լի . զի զյաւիտե-
նից ծնունդն առ 'ի հօրէ նախ մեզ յիշեցաւ
ցանէ , և զ'ի Ժամանակի ծնունդ 'ի կուսէ
հանդիսացուցանէ . միով բանիւ զսաղմոսին
նոճագ . հնչեցուցեալ հրաշապէս , Տի ասաց
ցիս , որդի իմ ես դու , և ես այսօր ծնայ
զքեզ . վա զի անձ էր՝ որ եղևն մարդ , և որ
գի կուսին որդի է անձ՝ երէկ և այսօր , նոյն
և յաւիտեանս . Եւ էր և է՝ որ երևեցաւ
'ի մարմնի , յայտնեցաւ հրեշտակաց , քարո
զեցաւ 'ի հեթանոսս , և փառօք նորա լցան
տիեզերք : Եւ մին իրի ծնունդ փրկչին՝ միան
գամայն և անձայայտնուի կոչի լի տեղւոյն .
այլ լի հանդիսացեալ սովորուե եկեղեցւոյ՝
յայտնուի կ'անձայայտնուիդ անուն առա
ւել սեպհականելէ՝ տօնի գալստեան երից
մեղուց յերկրպագուի նորածին Թադրին փա
ռաց , զոյգ լի տօնի մկրտուէն՝ որ եղև յե
րեսներօրդ ամբ կենարարին . զի այսօրիւք
տնօրինական հանդիսիւք՝ յայտնապէս քա
րոզեցաւ աշխարհի գալուստ փրկչին , և
ճշմարիտ անձուի նի՝ 'ի ճշմարտապէսն մար
դեղութեն նի :

{ Եւս

Այսամ վայրի բազմապատիկ բանից մեզ
պէտք էին 'ի ճառել զխորին տեսուեց ներ-
քին խորհրդոց փրկական տնօրէնուեցս , և
զհետաքննին տեղեկուեց՝ վասն արտաքին
հանգամանաց իրացս , այլ զլսելեաց ձանձ
քոյթ կարճել կամեցեալ , 'ի համառօտութե
բերիմք ին կարի . իբր զի փոքր 'ի շատե և եթ ,
և այն ին կարգի պատմուե և ժմկին՝ ճառել
կամիմք զմիոյ միոյ 'ի կարևոր խորհրդոց ,
հիմնելք 'ի ծնունդ փրկչին ի մարմնոյ՝ ող 'ի
սկիզբն մարդկօրէն վարուց և քնքաւարութե
մարդացելոյն վժմեր 'ի կուսէն , առնուլ արիւ
նակ նմանելոյ տն՝ որ յանձն էառ մեզ նմա
նել : Ս՝ այ և սկիզբն ճառին՝ որ յաղապս
տալայացելոյ անօրգւոյն , առնեմք զընաբան
աւետարանիւ մարգարէին , առելով՝ ոչ ևս ,
թէ ահա կոյսն յղասցի և ծնցի , այլ թէ
ահա կոյսն յղացեալ՝ ծնաւ այսօր անխաթ
տելի կուսութիւն զորդի . որում անուն խորհ
հրդաւոր , Ս՝ ամանուէլ , որ թարգմանի՝ ի
մեզ ան :

Ինդ մեզ ան , գիտասցիք հեթանոսք և
պարտեցարուք . նա ինքն է յսնորածին՝ ար-
քայն հրէից , որ անունանեցաւ քս , քս . և
սիա , լուարուք հրէայք և յիմարեցարուք .
նոյն ինքն է ան և մարդ ճշմարիտ , որդի
այ և որդի մարդոյ . բան այ և ան բանն՝
մարմին եղեալ , և բնակեալ 'ի մեզ և բնդ
մեզ . ծաներուք և խօստովան եղերուք հա
ւատացեալք քսի՝ որ 'ի հրէից և 'ի հեթա-
նոսաց , և յաղթօղ լերուք այսուհետև նա

վաւ լըդէմ խուժադուժ դիւնի , մարմնոյ և
Ծի . ըստ այնմ , քաջալերեցար ուր , զի ես
յաղթեցի Ծի . և իշխան Ծիս այսօրիկ ըն-
կեսցի արտաքս :

Լճա համառուտ տեսութի խորհրդոյ հրա-
շարիառ ծննդեան փրկչին . պատերազմ էր
ցայնվայր լը անձ և լը մեղս՝ զոր անամարտն
եմոյժ բանսարկու յԾ . լը կեանս՝ զոր հա-
ղորդեաց մեզ արարիչն , և լը մահ՝ զոր առ-
թեաց մեզ մեղքն մեղաւոր 'ի ձեռն իշխա-
նին մահու սատանայի . լը լոյսն ճշմարտու-
թե՛ն՝ զոր ծագեաց 'ի մեզ արեգակն եռա-
լոյս , և լը խաւար մեղաց՝ զոր խաւարասերն
արկ զերեսօք տիեզերաց . և հեռացոյց 'ի
մէնջ զանձ մեր , որ ասերն , անձ մերձաւոր
եմ ես , և ոչ անձ հեռաւոր . վոյ կարօտա-
ցաք նորօրինակ մերձենալոյ ան առ մեզ , և
լինելոյ լը մեզ մերձաւորութե ազգակցութե . զի
մարմնով մերով վանեսցէ զանմարմին թշնա-
մին մեր , և մերձեցուցէ զմեզ առ ինքն ան
մեկնելի . քաւեսցէ զմեղաւորքս , հաշտե-
ցուցէ զյանցաւորքս , և լուսաւոր արասցէ
զխաւարեւքս . բժշկեսցէ զհարունածեւքս ,
կենդանացուցէ զմեռեալքս , և ազատեա-
ցէ զգերեալքս 'ի ծառայութե՛ն մեղաց և
մահու :

Սորին վոյ յերկինս 'ի վեր պաղատելով գո-
չեր 'ի խորոց սրտէ և 'ի խորոց անդնդոց
բնութիս աղամեան ստոճերանիստ . այց ա-
րա մեզ նոր 'ի փրկութե քում . անձ մեր ողոր-
մեա՛ մեզ և օրհնեա՛ զմեզ , երևեցո՛ զերեսս
քո

քո 'ի մեզ' և կեցցուք . զարթո՛ւ զգորութիո՞քո , և եկ 'ի կեցուցանել զմեզ . 'ի քէն է նոր աղբիւր կենաց , և լուսով երեսաց քոց տեսանեմք զլոյս . ծագեա՛ զողորմութիւն քո նոր . արի՛ նոր՝ օգնեա՛ մեզ . արի՛ նոր՝ ընդէն ննջես :

Եւ ահա այսօր 'ի լրման ժամանակաց ըստ սահմանելոյն նոյ , և 'ի լրմոն ուխտին առ հարան եղելոյ , և 'ի լրման իննամսեայ բնաւ փառեախն մարմին եղելոյ 'ի կուսական արգանդի , զարթեալ անքուն ակն՝ բարձրեալն զօրութե՛ք 'ի տկարութե՛ն մարմնոյս . զի հակառակաւն զհակառակն բժշկեացէ . այսօր տեսեմյարեալ քո 'ի կուսական որովայնէ իւրեք և 'ի գահոյից հանգստեան իւրոյ արթուն բնութի , պատրաստեալ իմով չարչարելի բնութե՛ք 'ի ձիգն համբերուն վն իմ , և յաշխատութի պատերազմի ընդդէմ հալածչաց բնութե՛ս . ծագեայ ոնկ լոյս հրաշարի ընդ տնայական բիւրեղ կնքաւոր՝ ի կուսական որովայն , և 'ի լոյս ընծայեցալ արեգակն արդարուն 'ի յերկրի . որով երկիրս երկինք եղև . հալածեցալ խաւարն առաջին , և նոքոքեցալ հնութիւն մեր : Հայա ցնծացէք որդիք մարդկան , զի նո՛ւ ի մեզ է , եղեալ մարդ 'ի փրկել զմարդ , և անունն էլ զանձն որդի մարդոյ՝ առ 'ի զմեզ գրեւ յորդիս նոյ և 'ի զինունորուն երկնաւոր յաւաքս երկրաւոր ծագրի . և զօրագլուխ մեր ոչ ոք այլ , բայց նա ինքն յապտօրածին մանուկ , եղբայր մեր անդրանիկ՝ և նոր :

Բարե անձառութե խորհրդոյս , և մեծուն
խորոցն նոյ բարձրելոյ՝ վժ մեր խոնարհելոյ :
Լեկայք երկիրպագուք հաւատով մանկա-
ցելոյ նոյ , և 'ի միտ առցուք զսքանչելի ծը-
նունդ միածնին , զժամանակեայն ասեմ .
զյաւիտենականին . և համարձակ քարո-
ղեսցուք զծնեալն այսօր 'ի մասը անբանից՝
բան մարմնացեալ 'ի կուսէ , նժ և մարդ , ք
բարձր և խոնարհ , անսկիզբն և սկզբնաւո-
րեալ , անմայր 'ի հօրէ՝ յանժամանակ յաւի-
տենից , և անհայր 'ի մօրէ՝ 'ի ժամանակի
կրկնակի ծնունդ՝ կրկին կուսութիւն , հօրն
լուսոյ , և մօրն լուսոյ . լը որ հրեայք և հե-
թանոսք միանգամայն յապշու թի պարտին :
Ոչ զանեղական ծնունդ բանին 'ի յաւիտե-
նից առնուն 'ի միտ , և ոչ զժամանակեայն
'ի կոյս մօրէ . զի թէ զառաջինն լուսնէին ,
ճանապահ և 'ի հաւատս հորդէին երկրոր-
դին : Եւ վժ սկիզբն և արմատ քրիստո-
նէութե յայս կրկին ծնունդ հայի . զի ա-
ռաջինն զերրորդութեն զխորհուրդ բացա-
ծանուցանէ , և երկրորդն զմարդեղութե .
մի քան զմի հրաշալի և 'ի վերքան զբան :
Եւ զի կայ իմ լը հրէի կմ լը հեթանոսի .
առ հաւատացեալսդ է բան մեր զբանէն նոյ
երեւելոյ 'ի մարմնի , օր ընտրեաց զձեզ 'ի
հեթանոսաց , և անոճանեաց զձեզ յանուն
իւր քրիստոնեայս . այլ տեսէք և զգոյշ լե-
րուք յանձինս ձեր , զի մի օտարանայցէք 'ի
քմէ , այլ ընտիրք գտանիցիք գործովք քմի .
զի ոչ անունն էեցուցանէ , այլ՝ գործն . և
զհա

զհաւատաւ առանց գործոց մեռելիս տէ գիր ։
 Սորին վ՛ր զհաւատոյն բան 'ի ձեզ ապա-
 տան արարեալ , զոր սրտի՛ն հաւատայք յառ-
 քարուծի , և բերանով խոստովանիք 'ի փր-
 կուծի , զխորհուրդն ասեմ ծննդեան ւծ-
 արդւոյն 'ի կուսէն , մինչև բազմօրինակ ըն-
 թերցո՛ւածովք և երգովք օրհնութե աս-
 նախմբել , զգործն առաւել յիշեցուցանել
 ձեզ կամ է ինձ , յոր յորդոր տօնիս ձգէ և
 զիս և զձեզ ։

Եւ , ա տօնէ ստուգապէս զծնունդ փրկչին ,
 յորոյ 'ի սիրտ ծնանի փրկիչն հոգևորանայս .
 նա պատճէ զծնեալն ք՛ո , որ ծնանի 'ի նոր
 կեանս լը քոի . նա առնու զշնորհս ծննդեան
 ւնն , որ առնու յանձն զնմանութի առաքի-
 նութեց նորածին փրկչին . և որ առնու ըզ-
 շնորհս , նոյն և առնու զնմանութի նորին .
 ունի այն թէ այնուհետև ճշմարիտ քրիստո-
 նէին՝ լինել յո ուն յազգեաց վարուք . զի
 և քոս գիտեմ զքոնս ասէր ւծաբանն գրի
 գոր ։

Հապա առաքինիք հայեցարուք յառաքինու-
 թիս ւնն ձերոյ և վիշպի , զորս ուսուցանէ
 գործովքան բանի՛ն 'ի բեմէ մարոյն . հայե-
 ցարուք ասեմ 'ի քո յո՛ որ ւորն է փառաց ,
 որպէս խոնարհեալ յերկնից յերկիր՝ ծա-
 ռայի էառ կերպարան . թիքն թիքաց բազ-
 մեալն յաթող քերովքէական՝ յետին խո-
 նարհութի բազմի յանբանից մնուր . յետին
 աղքատութի աղքատանայ վ՛ր մեր՝ որ մե-
 ծառուեն էր , և անիջեան 'ի յայրին իջեա-
 նի՝

Ֆի' իմա' 'ի գում մի անասնոց . իսպառ համ-
բերութիւն տանի եղանակի ձմերսյնոյ , օրի-
նակի պանդխտութե , և նմ ձախողութեց
ժամանակին . կատարեալ հնազանդութիւն
անսպ իբրեւ գառն հեզ և անմեղուն նմ
ակնարկութեց՝ ոչ միայն հօրն երկնաւորի ,
և մօրն երկրաւորի , և յովսեփայ հայր ան-
ոճանելոյ 'ի յերկրի , այլև օգոստոսի կայ-
սեր և հերովդի արքայի , հպատակելով առ-
ցա առաւել 'ի գթոճարինս՝ վտարանդութիւն
և հալածական վայրաքնակութիւն 'ի նորա
բողբոջ հասակի :

Եւ թէպէտև նմ առաքինութեց հայերի
զանձն իւր ընծայեցուցանէ նորն անդստին
'ի մանկութե , այլ 'ի վր նմի և 'ի վեր քան
զնմ՝ զսերն , որ է զօր կատարման , աւանդ
գէ մեզ 'ի սկզբանէ ցվախճան . զի վր մեր
սիրոյ էջ յերկնից յերկիր , և կամաւոր վր
մարդկան՝ կրեաց սիրով զայս նմ . և յայտ
է թէ մարգասիրութիւն է պտուղ նծսիրու-
թե . վր և սերն նծսրդւոյն առ մարդիկ՝
էր արգասիք սիրոյ նր առ հայր իւր երկնա-
ւոր , և այսպէս՝ որչափ սիրէր զհայր իւր , և
պատուէր , և փառաւոր առնել կամէր , նու-
յն սիրով փութացաւ յանձն առնուլ զնմ
աշխատուի , զի բարձցէ զմեզս մեր , և հաշ-
տեցուցէ զհայր Է արարածս . որով հանգի-
ցէ սիրտ հօր իւրոյ և սիրտ մեր : Եւ յայտ
ակնարկէ փառաբանութիւն զօրաց հրեշտա-
կաց յաւուր յայսմիկ . զոր և մեզ արժան է
զուգաձայնութիւն նոճադել 'ի սրտէ . փառք
'ի

Յի բարձունս ան , և յերկիր խաղաղութիւն ,

Յի մարդիկ հաճութիւն :

Յորմէ յայտ է , թէ որ ոք Յի մէնջ զփառս
անձին իւրոյ խնդրէ , ոչ տայ փառս ան Յի
սրտէ , այլ օտարանայ Յի մանուկն քնն , որ
զփառս հօր իւրոյ խնդրէր յամի , և ինքն ան
փառունակ կեանս վարէր , և անարգանաց
զանձն պատրաստէր սիրով Յի փառս հօր իւ
րոյ և Յի փրկուի մեր : Որ ոք Յի մէնջ խռով
անար է եղբարց իւրոց , կամ խռովեալ իւր
բարս իւր , անմասն է յերկնաւոր խաղաղու
թիւն , և օտար Յի քնն , որ եղև խաղաղարար
տիեզերաց խաղաղութիւն մեր և կեանք : Որ
ոք Յի մէնջ անձին հաճոյ լինել խնդրէ , և
զանձին հաճոյս խնդրէ , կամ որ մարդկան
հաճոյ լինել կամի՝ քնն , հեռի է Յի ճանա
պարհացն քնն . որ ոչ երբէք խնդրեաց զիւր
հաճոյս , այլ եկն առնել և առնէր հանա
պազ զհաճոյս հօր իւրոյ : Երդ իւրաքան
չիւր ոք Յի մէնջ տեսցէ այսուհետև թողու
զճանապարհս իւր անբարիս , և դառնալ Յի
ճանապարհս քնն Յի ծննդեան անտի նր մին
չև Յի կատարած կենաց , մերկանալ զհին
մարդն գործովք իւրովք , և զգեանու զնորն՝
որ իւր ան հաստատեալ է :

Եւ ո՞րայսմ մեզ միջնորդ և բարեխօս , եթէ
ոչ դու . տիրամայր Եւ կոյս անձին . որում
խնդակից լինիմք յաւուրս մեծի , յորում
ծնար անձառապէս զորդիդ միածին զան
դրանիկ մեր եղբայր անունանել . և աւուրս
չնորհիւ պաղատիմք ծնանել և զմեզ Յի նոր
կեանս

կեանս ինքն թողնուի , առնելով զմեզ նման
 նմա վարուք , որ եկն նմանեցաւ մեզ բա-
 րուք . զի ոնք ինքն մեր մարդացաւ վն մեր ,
 և էանց ինքն կիրս մարդկային կենցաղօյս ,
 խոյնակէս և մարդիկս շնորհք նք՝ և քոյին
 բարեխօսութիւն յանձնային վարս նք թեւակո-
 խեսցուք , և ինքն ապառուհիւրանս նորա անց-
 ցուք սիրով առանց պատուիրանազանցուն .
 և արժանաւորք եղիցուք հասանել առ նա
 յերկինս , և փառաց նք տեսող լինել քեզ
 փառաւորել հանապազ ինքն հրեշտակս ի յեր-
 կինս յաւիտեանս յաւիտենից . ամէն :

Պարգեւալ ի նորածին փրկիչն , վն անուան
 նադրութեան (Եւ) յութօրեայ թիւ փատուե .
 ի վն բնաբանին .

* Եւստան յի քի մի ծոանի իրիւնսցի ։

Ով է սա թագաւոր փառաց , յորոյ անուն
 երկրպագելի՝ մի ծոանի կրկնի . ով է սա ,
 եթէ ոչ՝ ինքն զօրութեց նստեալն ի քերով-
 բէս և սրբաբանեալն ի սերովակից ի հօր
 և ի հոգւոյն սք . վն երկրորդէ հոգեր-
 քօղն ի պինին . սա ինքն է թագաւոր փա-
 ռաց . զոր և փոզն տարսոնեան ի դաւթեան
 քնարի միաձայն հնչեցուցանէ՝ ինքն փառաց
 զնա վերաձայնելով : Ի՞նչ ուրեմն է ճշմար-
 տապէս , որ եղևն մարդ ճշմարտամիտ՝ բունն
 և տղա .

տղայացեալ 'ի կուսէ . զի ոչ որ տիրապէս
երկրպագելի՝ ծուներ կրկնելով յանուն նր ,
ոչ որ պարզապէս պաշտելի , ոչ որ այլ փա-
ռաց թաղաւոր ճանաչելի , բայց միայն ան-
լըս զիւրդ . ան , ասիցէ որ , անուն ընկալաւ
այսօր յի , որ և անունանեցաւ քի . ուր անու-
թին է անթարգմանելի և անանունանելի :
Լըս զի՞ զարմանաւ , եթէ անուն էառ , երբ
մարմին էառ . զարմացիր ի խոնարհութիւն ,
որում զհետ զայ կոչումն ընտանի . զի՞ զար-
մանաւ , եթէ 'ի մարդանալն՝ մարդկապէս
և անունանեցաւ , ուր և տղայաբար ծնաւ ,
և ուղ մանուկ ութօրեայ երբայեցի՝ թլփա-
տեցաւ ի օրինաց՝ տունդն օրինաց և անուն
երբայեցւոց . այլ ի խորհուրդն յառեաց
անօրէնութեան և անունանադրուեալ : Թլփա-
տութիւն 'ի մանկուե տէրիւն արար հեղման
արեան 'ի թողութի մեղաց մերոց մինչև 'ի
մահ խաչի . որով և թլփատութիւն խափա-
նէ այսուհետեւ , և զհինն 'ի նորս փոխե-
մկրտութիւն՝ զոր 'ի չափ հասակի ընկալաւ .
զի ծնեալքն 'ի Կր աւազանէն մանկուեք նա-
րոյ ուխտիս՝ մի լինիցին տղայք մտօք ի ծե-
րոցն երբայեցւոց , այլ 'ի չարեաց տղայաւ-
ցին , և մտօք կատարեալք լինիցին . զի ոչ
ևս են ի օրինօք խափանելեօք , այլ ի շնոր-
հօք յաւերժականօք : Եւ անունանադրուի
զեկեալ հասեալ փրկութի Եր աւետարա-
նի . քզի յի (ի երբայականին եաշունհ ,
ապրեցուցիչ) փրկիչ թարգմանի . որ ան-
մարդացելոյ է անուն և գործ սեպհական .
այ ,

Եւ , զի եւ Ե փրկեւ . և մարդացելոյ՝ զի իրաւ
 ւամբք լինիցի փրկու թի պարտաւորեւոցս :
 Որպէս և քօն անուն՝ (իւրապեցւոյն մե-
 սիահ ,) որ Ե յունարէն՝ օծեալ , զակնկա-
 լեալ փրկիչն հաւատարմացուցանէ . զոր քա-
 լոցն ասէին , և արդ եկն եհաս . և օծու թի
 իմա՛ ոչ միայն ող թիւրի և քահանայապետի
 ամենեցուն , և օծելոյն օծելոց , այլև որեւ
 միոյ միայնոյ և միածնի օծելոյն որ խառն-
 մամբ և սքանչելի իւսուսողածով , որով ան-
 մարդացաւ , մարդն անագաւ՝ ըստ անագաւ
 նին . զի ՚ի լինել եւ մարդ՝ մարդկութիւն աս-
 ւի և Ե օծեալ անու թի , իւրում անձն բա-
 ճին եւ անեղական և անսահման անձնաւո-
 թեաց և զեղական բնութի մարդկային սահ-
 մանաւոր՝ զառեալն ՚ի կուսէն անձառ միաւ
 ւորութի :

Եւ զի այս այսպէս , եթէ՛ յոր անուն , և
 եթէ՛ քօն , ոչ անու թին Ե յատուկ , և ոչ
 մարդկութեն առանձին , այլ՝ տնօրէնութե
 և միաւորութե . քօն է՝ եւ մարդացելոյ . վայ
 և Ե անուն երկրպագելի , որում անձն
 կրկնի և կրկնեցի : Եւ ժամ է տեսանել ,
 թէ որպէս անձն կրկնի նմա՝ երկնաւո-
 թաց , երկրաւորաց , և սանդարամետակա-
 նաց . և թէ յորոց սակի իցէ մերս վիճակ :
 Երկնաւորք՝ յայտ է թէ հրեշտակք , եւ
 երկրպագութի փրկիչն մերոյ՝ հոգւով և
 ճշմարտութի , ահիւ և խնդութի , սիրով
 և խոնարհութի , ծառայս պատրաստական
 զանձինս խոստովանելով ան իւրեանց և ա-
 րար

բարձի և թիւրի կամակատար մտօք : Եւ երբ
կրաւորք՝ մարդիկ , եթէ իցեն ճշմարիտ եր-
կրպագութե , 'ի հրեշտակաց համարի են , զօ-
րէնս և զպարտս ծառայութե՝ իւրեանց ճա-
նաչելով 'ի հարկէ , և զհարկաւորն կամա-
ւոր առնելով . և այնպէս ծուներ կրկնելով
տրտի , և կամօք իւրեանց պատարագ մա-
տուցանելով յոյ , և խոստովան լինելով ան-
տէան բարձրելոյն : Եւս թէ ոչ՝ 'ի դիւնաց
համարի գտանին , և ամոգւոց չարաց սան-
դարամետականաց , որք յակամայ կամս 'ի
հարկէ և 'ի բռնադատութե բնութե և յեր-
կիւղէ պատժոյ պատուհասին բերեալ , եր-
կրպագեն յոյ քօի իբրև ահաւոր թիւրի և
գատաւորի և նոն բոլորեցունց , միանգա-
մայն և հայհոյեն զանուն տաքն : Եւ երբ և
զմեր ծնրադրութիւն կ'ըզերկրպագութիւն
զննեսցուք :

Եւս չափ հարկաւոր է քննել մեզ և գիտել՝
թէ որպէս ծուներ կրկնեմք յանուն յոյ քօի ,
արդեօք անարժան երկրպագութե սանդա-
րամետականաց , եթէ արժանաւոր երկրպա-
գութե երկնաւորաց , որչափ հարկաւոր է
զնն ճանաչել , և զքն նոն և մարդ խոստո-
վանել , և անճամբ յոյ փրկչի 'ի փրկութե
անդր փութալ . զի և ոչ այլ անուն գոյ 'ի
զի՞ր երկրի՝ տուեալ 'ի մարդիկ , որով արժան
իցէ կեալ մեզ . ապա թէ ոչ՝ ոնչ կորուսանէ
նոր զայնոսիկ՝ ոյք ոչ ճանաչեն զնա , նոյննոր
և զորս ոչ գիտեն երկիրպագանել նմ հոգ-
ւով և ճշմարտութե . և ուր միայ այնու-
հե-

հետեւ գեղեցիկ և փառաւորեալ անունն յսի՝ փրկիչ , եթէ ոչ լինիցիմք որդիք փրկուած , այլ՝ բարկութեւ և կորստեան ուղի զսանդարամետականս :

Բայց ես ուրախ եմ վա՛ ձեր սիրելիք , զի տեսանեմ զձեզ յերկնաւոր ծնրագրաց և 'ի ճշմարիտ երկրպագունաց կարգի . զի ժողովեալ յեկեղեցի մայ 'ի նոր սիովն՝ ոչ միայն յաւուր անունն յսի երկիրպագանէք անունն նր 'ի սրահս սրբութեւ նր , այլև զգրած : Լա կարի իսկ քաջ . զի եթէ հինն ինչ առաւել և օրինակաւ պաշտէր երկնաւորացն , քանի՞ ևս 'ի մեզ 'ի նորս ինչ երեւին տիրապէս նմանութիք երկնային պաշտամանն . վա՛ զի հինն օրինակ էր նորոյս , և նորս՝ գերադրական խորանին երկնից . առաջինն ստուգէր , երկրորդս ճշմարտութի՛յար և նման երրորդ երկնից . բայց միայն վարագունքաւ խորհրդոց ծածկեալ , մինչև հասցուք 'ի գէմյանդիման տեսութի . ոչ աւանիկ և փառաբանութիք և երգաբանութիք նորոյս սիովնի՛նոյն և նման են լն վերնոյն սիովնի , երկրորդելով զառ 'ի հրէշտակաց ուսեալ օրհնաբանութիս . ուղի թէ յանդիման աթոռոյն մայ պաշտէաք՝ ձայնակցուածք գասուցն երկնաւորաց :

Լա զի՛նչ մնայ այսուհետև . զի ահա բանիւն գտաք ճշմարիտ երկրպագութեւ և փառաբանիչք անունն յսի քսի՛ տն և մայ մերոյ : Վիտէք , և ոչ կարէք անգիտանալ , եթէ կայ և մնայ գործով կամակատար լինել մայ ,

Օ .

որ

որ է լրումն անձնական : Այլ զայս ուր-
պէս արասցուք՝ ասէք՝ երկրաւորքս հանգէտ
երկնաւորաց . հողեղէն մարմին պէտս ունի
պաշտելոյ և զիւր պէտս կարեւորս . ուտել,
ըմպել, զգենուել, հանգչել . որոց վրա առա-
ւել անհանգիտ աշխատի անձ մարդ զքայլ
և զցերեկ . և ՚ի նոյնս հարկաւ պատաղին
անձ գործք և վաստակք որդւոց մարդկան .
իցէ՞ թէ հողեղէն լինէաք , և փոխանակ
Ժառայելոյ մարմնոյ՝ հողեւոր Ժառայուծի
միշտ կատարէաք ՚ի փառս անունն բարձրե-
լոյն :

Այլ այդպէս . զայդ պատճառանս ստուծե-
րբարձ անձ ճշմարտութե՞ր՝ առաքելով զորդի
իւր յերկնից ՚ի յերկիր . որ եկն էառ մարմին
հողեղէն , և եղև նման մեզ անմահ առանց
մեղաց . և կատարեաց ՚ի մարմնի անդ զանձ
կամս անձ և հօր իւրոյ , և զնոյն նոյնօրինակ
առնել մեզ՝ ետ զանձն յօրինակ : Այս-
ցարուք և ՚ի պօղոս , զի ասէ . նմանօղք ինձ
եղերուք , որնքս և ես քսի . որ և դարձեալ
յայտնի կացուցանէ , եթէ անձ Ժառայք ան-
հաւատարիմք զանձ գործս մարմնոյ կարգե-
լով ՚ի փառս անձ լինին նր ճշմարիտ երկր-
պագուք յանձ Ժամ . զի ասէ , եթէ ուտի-
ցէք , եթէ ըմպիցէք , եթէ զինչ և առնի-
ցէք , զանձն ՚ի փառս անձ արասցիք :

Իսկ արդ՝ ասիցէք . ոչ ապաքէն և մեք զնոյն
գործեմք . ապա ուրեմն ելաք վերացաք և
անցաք ՚ի կարգ երջանկաց վերնոց , որ ծունդ
երկնեն հանապաղ յանուն յիքն երկնաւոր

Ե

Գ

բա

քաղաքավարութիւն , և գործով փառաւոր
առնեն զնա : Իցէ՞ թէ ճշմարտեալ գացին
բանք ձեր , լէ որ և դուք յերկո՞ւնանայք . ի-
ցէ՞ թէ կատարեալ իցէ՞ ՚ի ձեզ բան տրուեալ
կան աղօթից՝ զոր միշտն երկրորդէք . եղի-
ցին կամք քո՞ ոնկ յերկինս , և յերկրի : ( ) Ե
եթէ այդ այդպէս իցէ՞ ոնկ փափաքեմն , ոչ
գիտեմ՝ զի՞նչ պնուհետեւ զձեզ կոչեցից
լէ ուրումն բանի . մարդի՞նս երկնաւորս , ե-
թէ հրեշտակս երկրաւորս :

Եւ ես զհակառակն տեսանեմ ՚ի յիս , որ
եմ իբրեւ զմի ՚ի ձեռք , և դուք զգոյշ լերուք
չլինել իբրեւ զիս : Եւ երբեք եթէ զկամս տն
առնէի յերկրի , ոնկ լինի կամք նր յերկինս .
և նմանէի տն իմոյ և փրկչին յսի , որ ասացն
զանձնէ . իջի ես յերկնից , ոչ զի զկամս իմ
արարից , այլ զկամս հօր իմոյ՝ որ առաքեացն
զիս : Եւ ես պատաղեալ կամ բողոքովին
զիմովք կամօք , զբաղեալ եմ զօր տմ ՚ի կա-
տարութեն կամաց իմոց՝ որ խորհրդով , որ
բանիւ , և որ գործով : Եւ զի խորհիմ , թէ
զիարդ և երբեք ՚ի գլուխ ելցէ մտածութիւն
իմ և յօժարութի , որով և կամքս կատարի .
խօսիմ զիրաց՝ որ հաճոյ են անձին իմոյ , կի՞
բարեւոք թողին յաչս իմ , կի՞ ախորժելի ըն-
ծային բերման ողւոյս և զգայութեցս . և
այնու կատարել կամիմ զկամս իմ : Եւ որ-
ծեմ զոր բարի առդնեմ անձին , թէպէտեւ
անբարի . զանձին օգուտ՝ փառու ընկերին .
զմարմնոյս հաճոյս՝ ք զհոգւոյս . զմարդա-
հաճոյն՝ քան զանձահաճոյն : Եւ իսկ վերեւ
իդն .

ինդիր եմ, զի այլք խորհեցին և խօսեցին և գործեցեն զբարին և զհաճոյն և զկատարեալն յաչս նոյ. ոնկ թէ ասել. ես պաշտօն տանիմ աստից իմոց, և ծունր կրկնեմ անձնասիրութի, և զանուն իմ պատուէմ, այլ կամիմ զի այլք ծունր կրկնեցեն յանուն յի քի՝ հանգոյն երկնաւորաց, զի հրեշտակացին, քա և անարատ լինիցին. մինչ զի և զմանունս ՚ի թերութեց նոյ յանգիմանեմ կամ մտօք դատելով և կմ բերանով դատապարտելով. շտտ ինձ համարեալ զարտաքինն ծնրագրուի, որով և ոչ երկրաւոր պաշտօնեայ լինիմ. երկնչիմ թէ և իւսանդարամեալեանն կապիմ կամապատուութի. զի կամքս անխոնարհելի ոչ տայ ծունր կրկնել յոյ արժանապէս. և եթէ բարձցին չար կամք, փակին դժոխք, և բանին երկնք : Եւ արդ եղբարք յանուն յոյ քոյ աղաչեմ թողուլ այսուհետեւ զմեր կամս, և առնել զկամս նոյ. և այն զի՝ թողուին իսկ զկամս մեր՝ է առնել զկամս նոյ : Եթէ ծնաք ընդ յոյ, և անունենցաք յանուն յի քրիստոնեայք, իւ անունան պտղաբերեցուք և զարդիւնս՝ անսէպմբ և արդեամբ փրկչին մերոյ սրհնելոյ : նմա փառք յաւիտեանս. ամէն :

Բարե անձառութե խորհրդոյս , և մեծունէ խորոցն նոյ բարձրելոյ՝ վս մեր խոնարհելոյ : Լեկայք երկիրպագցուք հաւատով մանկացելոյ նոյ , և 'ի միտ առցուք զսքանչելի ծնունդ միածնին , զժամանակեայն ասեմ . զյաւիտենականին . և համարձակ քարոզեսցուք զծնեալն այսօր 'ի մսուր անբանից՝ բան մարմնացեալ 'ի կուսէ , նծ և մարդ , և բարձր և խոնարհ , անսկիզբն և սկզբնաւորեալ , անմայր 'ի հօրէ՝ յանժամանակ յաւիտենից , և անհայր 'ի մօրէ՝ 'ի ժամանակի՝ կրկնակի ծնունդ՝ կրկին կուսութիւն , հօրն լուսոյ , և մօրն լուսոյ . լի որ հրեայք և հեթանոսք միանգամայն յապշու թի պարտին : Ոչ զանեղական ծնունդ բանին 'ի յաւիտենից առնուն 'ի միտ , և ոչ զժամանակեայն 'ի կոյս մօրէ . զի թէ զառաջինն լուսնէին , Զանապաս և 'ի հաւատս հորդէին երկրորդին : Եւ վսկ սկիզբն և արմատ քրիստոնէութե յայս կրկին ծնունդ հայի . զի առաջինն զերրորդութեն զխորհուրդ բացաճանուցանէ , և երկրորդն զմարդեղութե :

Մի քան զմի հրաշալի և 'ի վերջան զբան : Եւ զի կայ իմ լի հրէի կմ լի հեթանոսի . առ հաւատացեալսդ է բան մեր զբանէն նոյ երեւելոյ 'ի մարմնի , որ ընտրեաց զձեզ 'ի հեթանոսաց , և անոճանեաց զձեզ յանուն իւր քրիստոնեայս . այլ տեսէք և զգոյշ լուրք յանձինս ձեր , զի մի օտարանայցէք 'ի քեզ , այլ ընտիրք գտանլցիք գործովք քեզ . զի ոչ անունն կեցուցանէ , այլ՝ գործն . և

զհա

զհաւատաւ առանց գործոց մեռել տալէ գիրք
Սորին վր զհաւատոյն բան 'ի ձեզ ապաս-
տան արարեալ, զոր սրտի՛ն հաւատայք յար-
դարութի, և բերանով խոստովանիք 'ի փր-
կութի, զխորհուրդն ասեմ ծննդեան ան-
որդւոյն 'ի կուսէն, մինչև բազմօրինակ ըն-
թերցունածովք և երգովք օրհնութե աս-
նախմբել, զգործն առաւել յիշեցուցանել
ձեզ կամ է ինձ, յոր յորդոր տօնիս ձգէ և
զիս և զձեզ :

Եւ աստօնէ ստուգապէս զծնունդ փրկչին,
յորոյ 'ի սիրտ ծնանի փրկչին հոգևորանիս .
նա պատուէ զծնեալն քո, որ ծնանի 'ի նոր
կեանս քո. նա առնու զչնորհս ծննդեան
տն, որ առնու յանձն զնմանութի առաքի-
նութեց նորածին փրկչին. և որ առնու ըզ-
չնորհս, նոյն և առնու զնմանութի նորին .
ոպ այն թէ այնուհետև ճշմարիտ քրիստո-
նէին լինել յո ան յազգեաց վարուք. զի
և քոս գիտեմ զքոնս ասէր անարանն գրի
գոր :

Հապա առաքինիք հայեցարուք յառաքինու-
թիս տն ձերոյ և վիշապի, զորս ուսուցանէ
գործով բան բանի՛ն 'ի բեմէ մերոյն . հայե-
ցարուք ասեմ 'ի քո յո՝ որ տրն է փառաց,
որպէս խոնարհեալ յերկնից յերկիր՝ ծա-
ռայի էառ կերպարան . թիքն թիքաց բազ-
մեալն յաթող քերովբէական՝ յետին խո-
նարհութի բազմի յանբանից մնուր . յետին
աղքատութի աղքատանայ վր մեր՝ որ մե-
ծատունն էր, և անիջևան 'ի յայրին իջևա-
նի՝

Յի՛ իմա՛ 'ի գոմ մի անասնոց . իսպառ համ-
բերութիւն տանի եղանակի ձմերսյնոյ , օրի-
նակի պանդխտութե՛ն , և անձախողութեց
ժամանակին . կատարեալ հնազանդութիւն
անսպ իբրեւ գառն հեզ և անմեռունչ ան-
տկնարկութեց՝ ոչ միայն հօրն երկնաւորի ,
և մօրն երկրաւորի , և յովսեփայ հայր ան-
ոճանելոյ՝ ի յերկրի , այլև օգոստոսի կայ-
սեր և հերովդի արքայի , հպատակելով առ
ցա առաւել ի գօռնարինս՝ վտարանդութիւն
և հալածական վայրաքնակութիւն ի նորա
բողբոջ հասակի :

Եւ թէպէտև անձախողութեց հայերի
զանձն իւր ընծայեցուցանէ նորն անդատին
ի մանկուէ՛ , այլ ի վր իմի և ի վեր քան
զանձն զսերն , որ է զօդ կատարման , աւանդ
դէ մեզ ի սկզբանէ ցովախձան . զի վր մեր
սիրոյ էջ յերկնից յերկիր , և կամաւոր վր
մարդկան՝ կրեաց սիրով զայս անձ . և յայտ
է թէ մարդասիրութիւն է պատու ձեռնորու-
թե . վրջ և սերն անձորդւոյն առ մարդիկ՝
էր արդասիրոյ նր առ հայր իւր երկնա-
ւոր , և այսպէս՝ որչափ սիրէր զհայր իւր , և
պատուէր , և փառաւոր առնել կամէր , նա-
վին սիրով փութացաւ յանձն առնուլ զան-
աշխատուի , զի բարձցէ զմեզս մեր , և հաշ-
տեցուցէ զհայր իւր արարածս . որով հանգի-
ցէ սիրտ հօր իւրոյ և սիրտ մեր : Եւ յայտ
ակնարկէ փառաքանութիւն զօրաց հրեշտա-
կաց յաւուր յայսմիկ . զոր և մեզ արժան է
զուգաձայնութիւն նոճադել ի սքստէ . փառք
ի

Յի բարձունս ան , և յերկիր խաղաղութիւն ,

Յի մարդիկ հաճութի :

Յորմէ յայտ է , թէ որ ոք Յի մէնջ զփառս
անձին իւրոյ խնդրէ , ոչ տայ փառս ան Յի
օրտէ , այլ օտարանայ ինմանութիւն քմի , որ
զփառս հօր իւրոյ խնդրէր յամի , և ինքն ան-
փառունակ կեանս վարէր , և անարգանաց
զանձն պատրաստէր սիրով Յի փառս հօր իւ-
րոյ և Յի փրկուի մեր : Ար ոք Յի մէնջ խռով-
անար է եղբարց իւրոց , կմ խռովեալ լէ եղ-
բարս իւր , անմասն է յերկնաւոր խաղաղու-
թիւն , և օտար Յի քմէ , որ եղև խաղաղարար
տիեզերաց՝ խաղաղութի մեր և կեանք : Ար
ոք Յի մէնջ անձին հաճոյ լինել խնդրէ , և
զանձին հաճոյս խնդրէ , կամ որ մարդկան
հաճոյ լինել կամի՝ ք ան , հեռի է Յի ճանա-
պարհացն քմի . որ ոչ երբեք խնդրեաց զիւր
հաճոյս , այլ եկն առնել և առնէր հանաւ
պազ զհաճոյս հօր իւրոյ : Արդ իւրաքան-
չիւր ոք Յի մէնջ տեսցէ այսուհետև թողուլ
զճանապարհս իւր անբարիս , և դառնալ Յի
ճանապարհս քմի Յի ծննդենէ անտի նր մին
չև Յի կատարած կենաց , մերկանալ զհին
մարդն գործովք իւրովք , և զգեհուլ զնորն՝
որ լն ան հաստատեալ է :

Ալ ո՞րայսմմեզ միջնորդ և բարեխօս , եթէ
ոչ դու . տիրամայր Եբ կոյս անձաձին . որում
խնդակից լինիմք յաւուրս մեծի , յորում
ծնար անձառապէս զորդիդ միածին զան-
դրանիկ մեր եղբայր անունանել . և աւուրս
չնորհիւ պաղատիմք ծնանել և զմեզ Յի նոր
կեսնս

նի՝ իմա՝ ի գոմ մի անասնոց . իսպառ համ-
բերութիւն տանի եղանակի ձմերայնոյ , օրի-
նակի պանդխտութե , և նմ ձախողութեց
ժամանակին . կատարեալ հնազանդութիւն
անսայ իբրեւ գառն հեզ և անմուռն նմ
տկնարկութեց՝ ոչ միայն հօրն երկնաւորի ,
և մօրն երկրաւորի , և յովսեփայ հայր ան-
ունանելոյ ի յերկրի , այլև օգոստոսի կայ-
սեր և հերովդի արքայի , հպատակելով առ
ցա առաւել ի գոմն արինս՝ վտարանդութիւն
և հալածական վայրաքնակութիւն ի նորու
բողբոջ հասակի :

Եւ թէպէտև նմ առաքինութեց հայելի
զանձն իւր ընծայեցուցանէ ձորն անդստին
ի մանկուէ՝ , այլ ի վր նմի և ի վեր քան
զնմ՝ զսերն , որ է զօդ կատարման , աւանդ
դէ մեզ ի սկզբանէ ցվախճան . զի վր մեր
սիրոյ էջ յերկնից յերկիր , և կամաւոր վր
մարդկան՝ կրեաց սիրով զայս նմ . և յայտ
է թէ մարդասիրութիւն է պտուղ նծսիրու-
թե . վր և սերն նծսրդւոյն առ մարդիկ՝
էր արդասիք սիրոյ նր առ հայր իւր երկնա-
ւոր . և այսպէս՝ որչափ սիրէր զհայր իւր , և
պատուէր , և փառաւոր առնել կամէր , նա-
վին սիրով փութացաւ յանձն առնուլ զնմ
աշխատուի , զի բարձցէ զմեզս մեր , և հաշ-
տեցուցէ զհայր իւր արարածս . որով հանգի-
ցէ սիրտ հօր իւրոյ և սիրտ մեր : Եւ յայտ
ակնարկէ փառաբանութի զօրաց հրեշտա-
կաց յաւուր յայսմիկ . զոր և մեզ արժան է
զուգաձայնութիւն նունագել ի սրտէ . փառք
ի

Ի բարձունս Կայ, և յերկիր խաղաղութիւն ,
 Ի մարդիկ հաճութի :

Յորմէ յայտ է , թէ որ ոք ի մէնջ զփառս
 անձին իւրոյ խնդրէ , ոչ տայ փառս Կայ ի
 սրտէ , այլ օտարանայ ի նմանութեն քմի , որ
 զփառս հօր իւրոյ խնդրէր յիմի , և ինքն ան-
 փառունակ կեանս վարէր , և անարգանաց
 զանձն պատրաստէր սիրով ի փառս հօր իւ-
 րոյ և ի փրկուի մեր : Ար ոք ի մէնջ խռով-
 անար է եղբարց իւրոց , կի՞ խռովեալ ը եղ-
 բարս իւր , անմասն է յերկնաւոր խաղաղու-
 թի , և օտար ի քմէ , որ եղև խաղաղարար
 տիեզերաց՝ խաղաղութի մեր և կեանք : Ար
 ոք ի մէնջ անձին հաճոյ լինել խնդրէ , և
 զանձին հաճոյս խնդրէ , կամ որ մարդկան
 հաճոյ լինել կամի՝ ք Կայ , հեռի է ի ճանա-
 պարհացն քմի . որ ոչ երբեք խնդրեաց զիւր
 հաճոյս , այլ եկն առնել և առնէր հանա-
 պազ զհաճոյս հօր իւրոյ : Արդ իւրաքան-
 չիւր ոք ի մէնջ տեսցէ այսուհետև թողուլ
 զճանապարհս իւր անբարիս , և դառնալ ի
 ճանապարհս քմի ի ծննդենէ անտինք մին
 չև ի կատարած կենաց , մերկանալ զհին
 մարդն գործովք իւրովք , և զգեհուլ զնորն՝
 որ ը Կայն հաստատեալ է :

Եւ ո՞րայսմ մեզ միջնորդ և բարեխօս , եթէ
 ոչ դու . տիրամայր Կայ կոյս Կայն . որում
 խնդակից լինիմք յաւուրս մեծի , յորում
 ծնար անձառապէս զորդիդ միածին զան-
 դրանիկ մեր եղբայր անո՛ւանել . և աւուրս
 շնորհիւ պաղատիմք ծնանել և զմեզ ի նոր
 կեանս

կեանս ընծորդւոյդ, առնելով զմեզ նման
 նմա վարութեամբ, որ եկն նմանեցաւ մեզ բա-
 րութեամբ. զի ոչ միայն մեր մարդացաւ վս մեր,
 և էանց ընծաւ կիրս մարդկային կենցաղոյս,
 նոյնպէս և մարդիկ շնորհօք նր՝ և քոյին
 բարեխօսութեամբ յանձնային վարս նր թեւակա-
 խեսցուք, և ընծաւ պատուիրանս նորա անց-
 ցուք սիրով առանց պատուիրանազանցուն.
 և արժանաւորք եղիցուք հառանել առ նա
 յերկինս, և փառաց նր տեսող լինել Քա-
 լաւաւորել հանապազ ընդ հրեշտակս ի յեր-
 կինս յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն :

Ղարձեալ ի նորածին փրկիչն, վս անուն
 նադրութեան : Նա յուր թորեայ թափառուն .
 ի վր բնաբանին .

* Եւստան յի Կի Թոանր կրկնեցի ॥ :

Ո՛վ է սա թագաւոր փառաց, յորոյ անուն
 երկրպագելի՝ ամ ծունր կրկնի . ո՛վ է սա,
 եթէ ոչ՝ ան զօրութեց նստեալն ի քերով-
 բէս և սրբաբանեալն ի սերովբեից ընդ
 և ընդ հոգւոյն սրբի . վոյ երկրորդէ հոգե-
 րոյն ի պինին . սա ինքն է թագաւոր փա-
 ռաց . զոր և փառն տաքսոնեան ընդ
 քնարի միաձայն հնչեցուցանէ՝ ան
 փառաց զնա վերաձայնելով : Ի՞նչ ուրեմն է
 ճշմարտապէս, որ եղևն մարդ ճշմարտապէս՝ բանս

և տղա.

տղայացեալ 'ի կուսէ . զի ոչ զք տիրապէս
երկրպագելի՝ ծաւնր կրկնելով յանունն նր ,
ոչ զք պարզապէս պաշտելի , ոչ զք այլ փա-
ռաց Թագաւոր ճանաչելի , բայց միայն նժ .
լքւ զիւրդ . նժ , ասիցէ զք , անուն ընկալաւ
այսօր յն , որ և անունանեցաւ քն . ուր նժու-
թին է անթարգմանելի և անանունանելի :
լքւ զի՞ զարմանաս , եթէ անուն էառ , երբ
մարմին էառ . զարմացիր լը խոնարհութիւն ,
որում զՏեա գայ կոչումն ընտանի . զի՞ զար-
մանաս , եթէ 'ի մարդանալն՝ մարդկապէս
և անունանեցաւ , ուր և տղայաբար ծնաւ ,
և ոնց մանուկ ութօրեայ երբայեցի՝ Թլփա-
տեցաւ լը օրինաց՝ տուօղն օրինաց և նժն
երբայեցւոց . այլ լը խորհուրդն յաւերաց
տնօրէնութեն և անունանադրուեն : Թլփա-
տութիւն 'ի մանկուէ սկիզբն արար Տեղման
արեան 'ի Թողութի մեղաց մերոց մինչև 'ի
մահ խաչի . որով և զԹլփատութիւն խափա-
նէ այնուհետև , և զՏինն 'ի նորս փոխե-
մկրտութիւն՝ զոր 'ի չափ հասակի ընկալաւ .
զի ծնեալքն 'ի սր աւազանէն մանկուեք նա-
րոյ ուխտին՝ մի լինիցին տղայք մեօք լը ծե-
րոցն երբայեցւոց , այլ 'ի չարեաց տղայաւ-
ցին , և մեօք կատարեալք լինիցին . զի ոչ
ևս են լը օրինօք խափանելեօք , այլ լը շնոր-
հօք յաւերժականօք : Իսկ անունանադրութիւն
զեկեալ հասեալ փրկութիւն ձի աւետարա-
նի . քզի յն՝ (լը երբայականին եաշունհ ,
ապրեցուցիչ) փրկիչ Թարգմանի . որ նոյ
մարդացելոյ է անուն և գործ սեպհական .
նոյ ,

այ , զի այ է փրկել . և մարդացելոյ՝ զի իրաւաւմբ լինիցի փրկու թի պարտաւորելոցս : Որպէս և քոն անուն՝ (իւ երրայեցւոցն մեւսիս ,) որ է յունարէն՝ օծեալ , զականկալեալ փրկին հաւատարմացուցանէ . զոր գալոցն ասէին , և արդ եկն եհաս . և օծութի իմա ոչ միայն ոնկ թիւրի և քահանայապետի ամենեցուն , և օծելոյն օծելոց , այլև որնպս միոյ միայնոյ և միածնի օծելոյ նոր խառնմամբ և սքանչելի խառնունւածով , որով անմարդացաւ , մարդն անծացաւ՝ ըստ անծաբաւնին . զի ՚ի լինել այ մարդ՝ մարդկութիւն աւսի և է օծեալ անծութիւն , իւ որում անծն բաւնին այ անեղական և անսահման անձնաւորեաց և զեղական բնութի մարդկային սահմանաւոր՝ զառեալն ՚ի կուսէն անձառ միաւորութիւն :

Եւ զի այս այսպէս , եթէ յոգ անուն , և եթէ քո , ոչ անծութեն է յատուկ , և ոչ մարդկութեն առանձին , այլ՝ տնօրէնութեն և միաւորութեն . քո է՝ այ մարդացելոյ . վայ և է անուն երկրպագելի , որում անմ ծունր կրկնի և կրկնեացի : Եւ ժամէ տեսանել , թէ որպէս անմ ծունր կրկնի նմա՝ երկնաւորաց , երկրաւորաց , և սանդարամետակաւնաց . և թէ յորոց սակի իցէ մերս վիճակ : Երկնաւորք՝ յայտ է թէ հրեշտակք , եւ երկրպագութի յոյ փրկին մերոյ՝ հոգւով և ճմարտութիւն , ահիւ և խնդութիւն , սիրով և խոնարհութիւն , ծառայս պատրաստականութեան խոստովանելով ան իւրեանց և արար

բարչի և Թֆրի կամակատար մտօք : Եւ երկրաւորք՝ մարդիկ , եթէ իցեն ճշմարիտ երկրպագուք , ՚ի հրեշտակաց համարի են , զօրէնս և զպարտս ծառայութե իւրեանց ճանաչելով ՚ի հարկէ , և զհարկաւորն կամաւոր առնելով . և այնպէս ծուներ կրկնելով օրտի , և կամօք իւրեանց պատարագ մատուցանելով յօրի , և խոստովան լինելով անուան բարձրելոյն : Եւ պա թէ ոչ՝ ՚ի դիւաց համարի գտանին , և ամոգւոց չարաց սանդարամետականաց , որք յակամայ կամս ՚ի հարկէ և ՚ի բռնադատութե բնութե և յերկիւղէ պատժոյ պատուհասին բերեալ , երկրպագեն յօր քօր իբրեւ ահաւոր Թֆրի և դատաւորի և նոն բոլորեցունց , միանգամայն և հայհոյեն զանուն տա նո : Իւր և զմեր ծնրադրութիւն կմ զերկրպագութիւն զննեսցուք :

Եւ յնչափ հարկաւոր է քննել մեզ և գիտել թէ որպէս ծուներ կրկնեմք յանուն յօր քօր , արդեօք ամարժան երկրպագութե սանդարամետականաց , եթէ արժանաւոր երկրպագութե երկնաւորաց , որչափ հարկաւոր է զնո ճանաչել , և զքն նո և մարդ խոստովանել , և անուամբ յօր փրկչի ՚ի փրկութե անդր փութալ . զի և ոչ այլ անուն դոյ ՚ի վր երկրի՝ տուեալ ՚ի մարդիկ , որով արժան իցէ կեալ մեզ . ապա թէ ոչ՝ ոնկ կորուսանէ նոր զայնոսիկ՝ ոյք ոչ ճանաչեն զնա , նոյննոր և զորս ոչ գիտեն երկիրպագանել նմ հոգւով և ճշմարտութե . և ուր միայ այնուհե-

հետեւ գեղեցիկ և փառաւորեալ անունն յնի՝ փրկիչ, եթէ ոչ լինիցիմք որդիք փրկուածէ, այլ՝ բարկութեւ և կորստեան ուղի զսանդարամետականս :

Բայց ես ուրախ եմ՝ վր ձեր սիրելիք, զի տեսանեմ զձեզ յերկնաւոր ծնրադրաց և ի ճշմարիտ երկրպագունաց կարգի . զի ժողովեալ յեկեղեցի մայ ՚ի նոր սիւնս՝ ոչ միայն յաւուր անունն յնի երկրպագանէք անունն նր ՚ի սրահս սրբութեւն նր, այլև զոր մամ : Եւ կարի իսկ քաջ . զի եթէ հինն ինչ առական և օրինական պաշտէր երկնաւորացն, քանի՞ ևս ՚ի մեզ ՚ի նորս ինչ երեւն տիրապէս նմանութիւն երկնային պաշտամանն . վր զի հինն օրինակ էր նորոյս, և նորս՝ գերադրական խորանին երկնից . առաջինն ստունէր, երկրորդս ճշմարտութի՝ յար և նման երրորդ, երկնից . բայց միայն վարագործաւ խորհրդոց ծածկեալ, մինչև հասցուք ՚ի դէմյանդիման տեսութի . ոչ աւանիկ և փառաբանուիք և երգաբանութիւն նորոյս սիւնսն՝ նոյն և նման են ը վերնոյն սիւնսն, երկրորդելով զառ ՚ի հրեշտակաց ուսեալ օրհնաբանութիս . ուղի թէ յանդիման աթոռոյն մայ պաշտեալ՝ ձայնակցուած թէ դասուցն երկնաւորաց :

Եւ զինչ մնայ այսուհետեւ . զի ահա բանի՞ գտաք ճշմարիտ երկրպագութեւ և փառաբանիւք անունն յոյ քոնի՝ տն և մայ մերոյ : Վիտէք, և ոչ կարէք անգիտանալ, եթէ կայ և մնայ գործով կամակատար լինել մայ,
 0.
 որ

որ է լրումն անձ պաշտաման : Այլ զայս ո՞ր-
պէս արասցուք՝ ասէք՝ երկրաւորքս հանգէտ
երկնաւորաց . հոգեղէն մարմին պէտս ունի
պաշտելոյ և զիւր պէտս կարեւորս . ուտել,
ըմպել, զգենուել, հանգչել . որոց վրա առա-
ւել անհանգիստ աշխատի անձ մարդ զքայք-
է զցերեկ . և ՚ի նոյնս հարկաւ պատաղին
անձ գործք և վաստակք որդւոց մարդկան .
իցէ՞ թէ հոգեղէն լինեալ , և փոխանակ
Ժառայելոյ մարմնոյ՝ հոգեւոր Ժառայութի
միշտ կատարեալք ՚ի փառս անունն բարձրե-
լոյն :

Այդպէս . զայդ պատճառանս ստուծե-
նբարձ անձ ճշմարտութիւն՝ առաքելով զորդի
իւր յերկնից ՚ի յերկիր . որ եկն էառ մարմին
հոգեղէն , և եղև նման մեզ անմահ առանց
մեղաց . և կատարեաց ՚ի մարմնի անդ զանձ
կամս անձ և հօր իւրոյ , և զնոյն նոյնօրինակ
առնել մեզ՝ ետ զանձն յօրինակ : Այսե-
ցարուք և ՚ի պողոտ , զի ասէ . նմանօղք ինձ
եղերուք , որմիս և ես քոյ . որ և դարձեալ
յայտնի կացուցանէ , եթէ անձ Ժառայք ան
հաւատարիմք զանձ գործս մարմնոյ կարգե-
լով ՚ի փառս անձ լինին նր ճշմարիտ երկրք .
պագուք յանձ Ժամ . զի ասէ , եթէ ուտի-
ցէք , եթէ ըմպիցէք , եթէ զինչ և առնի-
ցէք , զանձն ՚ի փառս անձ արասջիք :

Իսկ արդ՝ ասիցէք . ոչ ապաքէն և մեք զնոյն
գործեմք . ապա ուրեմն ելաք վերացաք և
անցաք ՚ի կարգ երջանկաց վերնոց , որ ծունր
կրկնեն հանապաղ յանուն յիքն երկնաւոր

Ի .

Գ

բա

քաղաքապարուծի , և գործով փառաւոր
առնեն զնա : Իցէ՞ թէ ճշմարտեալ գտցին
բանք ձեր , լէ որ և դուք յերկոնանայք . Ի-
ցէ՞ թէ կատարեալ իցէ՞ ՚ի ձեզ բան նորունա
կան աղօթից՝ զոր միշտն երկրորդէք . Եղի-
ցին կամք քո՝ ոնկ յերկինս , և յերկրի : Օ ք
եթէ այդ այդպէս իցէ՞ ոնկ փափաքեմս , ոչ
գիտեմ՝ զի՞նչ պնուհետեւ զձեզ կոչեցից
լէ ուրումն բանի . մարդիկն երկնաւորս , ե-
թէ հրեշտակս երկրաւորս :

Ի՞յլ ես զհակառակն տեսանեմ ՚ի յիս , որ
եմ իբրեւ զմի ՚ի ձէնց , և դուք զգոյշ լերուք
չլինել իբրեւ զիս : Եւր էր՝ եթէ զկամս նոն
առնէի յերկրի , ոնկ լինի կամք նոյն յերկինս .
և նմանէի նոն իմոյ և փրկչին յսի , որ առաջն
շանձեւ . իջի ես յերկնից , ոչ զի զկամս իմ
արարից , այլ զկամս հօր իմոյ՝ որ առաքեալսն
զիս : Եւր եսս պատահեալ կամ՝ բողոքովին
զիմովք կամօք , զբաղեալ եմ զօր նմ՝ ՚ի կա-
տարումն կամաց իմոց՝ որ խորհրդով , որ
բանիւ , և որ գործով : Եւ զի խորհիմ , թէ
զիարդ և երբ ՚ի գլուխ ելցէ մտածութիւն
իմ և յօժարութի , որով և կամքս կատարի .
խօսիմ զիրաց՝ որ հաճոյ են անձին իմոյ , կի՞
բարւոք թողին յաչս իմ , կի՞ ախորժելի ըն-
ծային բերման ոգւոյս և զգայութեցս . և
այնու կատարել կամիմ զկամս իմ : Եւր-
ծեմ զոր բարի առդնեմ անձին , թէպէտեւ
անբարի . զանձին օգուտ՝ փառու ընկերին .
զմարմնոյս հաճոյս՝ ք զհոգւոյս . զմարդա-
հաճոյն՝ քան զանձահաճոյն : Եւ իայն վրէժ ,
իւրն .

խնդիր եմ, զի այլք խորհեացին և խօսեացին և գործեցեն զբարին և զհաճոյն և զկատարեալն յաչս ԹՅ. ռն Թէ ասել . ես պաշտօն տանիմ՝ ախտից իմոց, և ծուներ կրկնեմ անձնասիրութե, և զանուն իմ պատուեմ, այլ կամիմ՝ զի այլք ծուներ կրկնեացեն յանուն յի քի՝ հանգոյն երկնաւորաց, զի հրեշտակասցին, Ծք. և անարատ լինիցին . մինչ զի և զմանունս ՚ի Թերութեցնց յանգիմանեմ կամ մտօք դատելով և կմ բերանով դատապարտելով . շտա ինձ համարեալ զարտաքինն ծնրագրաւի, որով և ոչ երկրաւոր պաշտօնեայ լինիմ . երկնցիմ Թէ և ի սանդարտմեալ կապիմ կամապաշտութի . զի քամքս անխոնարհելի ոչ տայ ծուներ կրկնել յի արժանապէս . և եթէ բարձցին շար կամք, փակին դժոխք, և բանին երկնք : Եւ արդե՞ղբարք յանուն յի քի աղաչեմ Թողուլ այսուհետև զմեր կամս, և առնել զկամս ԹՅ. և այն զի Թողուլն իսկ զկամս մեր՝ է առնել զկամս ԹՅ : Եթէ ծնաք ընդ յի, և անո՛ւանեցաք յանուն յի քիստոնեայք, ին անո՛ւան պաղարեւոցուք և զարդիւնս՝ անսէպմք և արդեամք փրկչին մերոյ օրհնելոյ : Իմա փառք յաւիտեանս . ամեն :

Ճ Լ Խ • Լ :

Ղ Գալուստ երեց մոգուց յերկրպագութի նորածին արքային յնի . որ և Հայրնուսնի :

Արչափ յայտնի է 'ի Ծա աւետարանէ , թէ 'ի ծնանիւլ յի քսի 'ի բեթղէհէմ հրէաստանի՝ եկին երջանիկ մոգք թգրու զունք աստղագուշակ տեսեամբ յարեւելից յերկրպագութի տն՝ բերելով զերրեակ ըն ծայս խորհրդոյ , այնչափ և յանյայտութե մնայ՝ նախ տեղին , ուստի՝ եկին յարեւելեան կողմանց . վսյ են որ հայելով 'ի բան օաղ մօսին , ուր թգրք արաբայ և սաբայ պա տարագարերք ասին տն , զմին եգին լինել յարաբիոյ , և զմիւսն 'ի սաբայէ՝ զօր համարեցան լինել եթէովպիա , ք հապէշու տան . և զի յիշէ սաղմոսերգուն զհնգիկս յառաջագոյն ձեռնատու առ տն , զերրորդն ասացին եկեալ 'ի հնգկաց . են որ և զթգր թարսսի և կղզեաց նշանակեալս 'ի սաղմոսի կամեցան իմանալ . բայց որպէս անունն թարսսի պէսպէս առեալ լինի , նոյնպէս և հնգկացն :

Լ Եւք ճշգրտոյնս պահելով զաւետարանին բան , թէ մոգքն եկին յարեւելից , յէն պարօից և պարթեաց ասացին զնո լինել , ուր կայր առանձին գաւառ մոգուց կոչեցեալ . թող զի պարսիկք և պարթեք մոգք կու

կռէին 'ի Ժամանակին . ուն և մոկք է մի 'ի
գաւառաց Թին Հայոց : Թողից ասել զան-
ունսն նոյ յաւանդութէ առեալ , մեղքոն ,
գասալար , և բազտասար . որոնք և երեք լի-
նել թողով 'ի թողոյ ընծայիցն է իմաստա-
սիրեալ , քի են՝ ոսկի , կնդրուկ , և զմուռ .
և թոր անուն ընծայի մոգուցս , լը որում
յիշին գանձք նոյ բացեալ . և օրինակ գա-
լտեանն նոյ և յանդիման լինել Հերովդի ար-
քայի՝ արքայակերպ ցուցանի :

Լորիորդ՝ Ժամանակն ելից նոցա յԹէ իւր-
եանց , և Հասանելոյն յեհմ , և գալոյն 'ի
բեթղեհէմ . ուն և Ժամանակ երեւելոյ առ-
տեղն՝ զոր ասի ստուգեալ Հերովդէս . այլ
մեզ է անստոյգ . մինչ զի ոյք կարծեն՝ թէ-
գիւրին է չափել զայս ամ յօրէ անտի ծնն-
դեանն քի , 'ի զուր աշխատին . զի որովհե-
տեւ ըստ աւետարանին՝ մոգքն ոչ միայն 'ի
գալ Հասանել իւրեանց գտին արդէն ծնել
զյս , այլև յայտ արարին՝ թէ բազմաք վա-
ղագոյն էր ծնեալ , և թէ աստղն երեւցաւ
նոցա իւրեւ նշան ծնելոյն , և ոչ եթէ ծնա-
նելոյն . զի ասին , ուր է որ ծնաւ ար-
քայն հրէից . ապա ո՞ր կարէ ասել , թէ յետ
ծնանելոյ յսի՝ յորում աւուր երեւի երեւալ
և աստղն , 'ի քանի՞ աւուրս կարացին 'ի մի
գալ երեքին մոգք , և 'ի քանի՞ աւուրս Հա-
սին յեհմ և 'ի բեթղեհէմ . երբ ոչ նոյ
է յայտնի , և ոչ Ժմի ելիցն :

Օպսոսիկ նշանակեցաք , զի մի վայրապար-
խնդիրք յուզիցին . մեք 'ի խորհուրդ գա-

լստեան և երկրպագունն նոյ ուշ դիցուք՝ առ
 'ի լինել ուղ զնա ճշմարիտ երկրպագուս յոյ :
 Երանի տամ մագուցս երանելեաց , որք
 այսպիսում մեծի հասին մատին ճարհաց՝
 առաջին լինել 'ի հեթանոսաց ճշմարիտ եր-
 կրպագու այ երևելոյ 'ի մարմնի . և արժա-
 նի եղեն նախապատուութեա տեսութե՝ հոգ-
 ւով և մարմնով , և նախաշաւիղ եղեն դար-
 ձի եկեղեցւոյն հեթանոսաց . զի լցցի նա-
 հօրն առած զփրկչէն յոյ . * եցոյց նոր զփր-
 կութի իւր , առաջի ազգաց յայտնեաց զազ-
 դարութի իւր ॥ . զոյգ ընդ բանից նախնայն
 աւետարանչին , * յիւրսն եկն ('ի հրէայս) ,
 և իւրքն զնա ոչ ընկալան . իսկ որք ընկա-
 լանն զնա (առաւել 'ի հեթանոսաց) , ետ-
 նց իշխանութի որդիս այ լինել . որոց հա-
 լատօքսն յանուն նր ॥ :

Եւ ահա առաջին հաւատացելք քաի եղեն
 երեքին թիրքս մագանունեալք , և որ-
 դիք մագուց . նո ոչ միայն աստեղագէտք և
 աստեղաբաշխք , այլև աստղահմայք՝ որպէս
 քաղդեայք , և աստեղապաշտք . և զիսորդ
 յանկարծակի ուրեմն յարեապաշտութե և
 'ի լուսնապաշտութե՝ միոյ նորանշան աստեղն
 երեւմամբ դարձան 'ի պաշտել զարեգակն
 արդարութե զերեւեալն 'ի մարմնի , և 'ի
 պատուել զլուսինն լրացեալ՝ զարեւմադրն
 ասեմ մարիամ կոյս նախնայն . և այնպէս
 'ի ծագաց երկրի հրաւիրեցան , և եկին և
 տեսին զփրկութի փրկչին , և 'ի միտ առին
 զյայտնեալն նախ զաբդարութի գլխովին :

Ի՛նչ

Ինչ ատեմ արժանացան անպատոււմ շնոր .

հիւ , որ նախանձեւին է ամ ամասիրաց :

Ի պարէն չիք պատճառք շնորհաց , որ չէ
փոխարէն վաստակոց , այլ ձրի պարգև ան .
ապա թէ ոչ շնորհքն ոչ ևս շնորհք լինէր .
տակայն և այն է ճշմարիտ , զի որ զտաղանդ
շնորհաց յարգեն՝ տայ նց ան շնորհս փոխաւ
նախ շնորհաց . իսկ քանքարաթաքոյցն լի պա-
տուհասիւք է . վայ ասէ ան . որ ունիցի՝
տացի նմա և յաւելցի , և որ ոչն ունի՝ և զոր
կարծէն թէ ունիցի , բարձցի ՚ի նմանէ :

Եթէ չէր երևեալ մոգուց նշանակ փրկչին՝
աստղն երկնային , այն է շնորհքն առաջին ,
անմարթ էր նց յառնել գալ ՚ի տեսանել
զփրկութիւն . ապա ուրեմն եցոյց նոցա ան
զփրկութի իւր նշանաւ աստղն . և տակայն
եթէ անփոյթ արարել էր նց զան շնորհիւ ,
և չէր ակնարկել նց կարօտով յաստղ անդր՝
փափաքելով տեսանել զնովաւ երևեալն , և
ոչ փութացեալ ՚ի ճանապարհ փրկուել՝ յոր
առաջնորդէր շնորհքն այն առաջին , չառ-
նէր նց ան և զերկրորդ շնորհ մեծագայն ,
և ոչ յայտնէր արդարութիւն այ զինքն առա-
ջի նց . ապա ուրեմն եցոյց ան , և նք տե-
սին , և ոչ անտես արարին . ան յայտնեաց
զինքն , և նք սիրով ՚ի միտ առին . տեսնէր
զգեղեցիկ կարգ անային գործոց ընդ մե-
րումն գործակցուի . կուէ ան , և մեզ պարտ
է զհետ երթալ կոչողին . տայ շնորհս , և
մեզ պարտ է լուսնել խնդութիւն , ապա թէ
ոչ՝ ապա շնորհ գտեալ՝ անարժան գտանիմք

նորանոր շնորհաց , և անմասն 'ի փրկուէ :
 Եւ արդ' ոչ խիթալի իցէ ինձ և ձեզ , եթէ
 և մեր տեսեալէ բազումս բազում անգամ
 նշանակս կոչման շնորհացն նյ' որնքս մի մի
 աստեղս լուսաւորս և նորանշանս , եթէ 'ի
 լըոյ քարոզութե բանին նյ , և եթէ 'ի տե-
 սոյ ազգի ազգի առթից զգաստացուցանո-
 զաց զմեզ 'ի թմրութե ոգւոց . այլ զբազ-
 մօք զանց արարեչ և հեղքացեչ 'ի փրկուէ
 վերջացեալ գտաք և գտանիմք 'ի փափո-
 քելոյն մերմէ մինչև ցայսօր : ( ) քանի՞
 քանի շնորհօք արդեօք անտես արարաք ,
 զքանի՞ երախտօքն նյ ապախտ արարաք ,
 և անձամբ զանձինս զրկեցաք 'ի շնորհաց և
 'ի կենաց անտի' որ 'ի քս յս 'ի նոր մեր : ( )
 արդեօք յայսմհետէ և առ յապա նոյնպէս
 կուրասցուք . մի արդեօք' ոչ կուրութիւն
 փոքր 'ի շատէ եղև իհիլ հնոյն , շատ ևս կու-
 րուի լիցի նորոյս իհիլ , մինչև գտանիլ իս-
 պառ հեռի 'ի փրկէն և 'ի փրկութե . ըստ
 այնմ , ոչ կամեցաւ զօրհնուի , հեռի եղիցի
 'ի նմանէ : Վաւ լիցի ասել զայդ վս ձեր .
 քաւիչ լիցի նծ աւուրս շնորհիւ , զի մի օ-
 տարասցուք 'ի շնորհաց աստի նծատեսուէ
 և յօրհնութե նծայայտնութե :

Եկայք կանխեսցուք եղբարք լէ երանելի
 միգուցն 'ի լոյս աստեղն երևելոյ' որ ծա-
 դեաց յակորայ նծատեսի , երթալ տեսա-
 նել զարդարութեան արեգակն ծագեալ 'ի
 տունն յակորայ . մի դանդաղեսցուք յուշու-
 թի , և մի յամեսցուք ծաւլութի . մի տա-
 տամ .

տամենացուք երկմտութիւն , և մի պատառեալ
ցուք զհոգովք ձեր . զՅ Լըցուք ի թագաւորացս
երեցունց , և զգաւառ և զքաղաք և
դուռն և զընտանիս և զինչս և զամ խորհուրդս
և զգործս , միայն թէ զյն գտցուք զնորածին
թիւն բոլորից՝ զփրկիչն մեր և զփրկութիւն .
զամ որ մեզ պիտանի երեւի ան պիտան
համարեսցուք , մի միայն կարեւոր զփութալն
ի գործն նյ ծանիցուք . զի և զամ գտցուք ,
և նծատեսք եղիցուք : Եւ հալոնաք զնմանէ
յեփրաթայ բեթղէհէմի . եւ կայք գտանեմք
զնա ի դաշտս մայրեաց՝ արտաքոյ գեղջն
բեթղէհէմի . մտցուք ի յարկս նորա
յայրն անշուք , և երկիրպագուք ի տեղւոյ
ուր կացեալ են ոտք նորա ի մսուր անբանից
խանձարրապատ : ( ) ի կուսէն մալմեացեալ
բանն եկայք ժողովուրդք ընդ հովիւսն
բարեբանեսցուք , և ընդ մոգուցն երկրպագեսցուք .
ի երկնային զօրսն երգեսցուք ,
փառք ի բարձունս նյ :

Փառք ի բարձունս նյ խոնարհելոյ ի յերկիր .
փառք մեծիդ նյ փոքրկացելոյ , մինչև և փոքր
մի խոնարհ թ զհեշտակս քո երեւիլ քեզ
մարդեղութիւն վս մեր մարդկան և վս
մերոյ փրկութիւն . փառք փրկիչիդ մերոյ մեզ
նմանելոյ , որ եղեր որդի մարդոյ՝ առնել
զմեզ որդիս նյ : Եւ երկիրպագանեմք նոր
մեր և թագաւոր նորածին , որ տղայացար
վս մեր ի կուսէն՝ տալ մեզ համարձակութիւն
մերձենալ սիրով և ընտանութիւն իբրեւ առ
եղբայր և աղգակից մեր , ծածկելով զմեզ
վայ

ժայեղութիւն փառաց քոց՝ միանգամայն և
յայտնելով յայտնի նշանօք . արդ ոն յայտ
նեցեր զքեզ հրեշտակօք հսկունաց , և աս-
տեղը մոգոց , յայտնեալ մեզ ար զլուսաւոր
խորհուրդս անձայայտնութեդ քո բանդ ան-
բանիւն բերանայ քո . զի վն այն եկաք յոռո
քո , գիտելով՝ զի զբանս կենաց յաւիտենա-
կանաց ունիս . բարձրեալդ ոչ փայրապար
խոնարհեցար՝ ի մեր բնութիս , և մեծատունդ
ոչ ի զուր աղքատացար վն մեր , այլ զի ան-
ճառ խոնարհութե քով բարձրացուցես ըզ-
խոնարհս , և մեծացուցես զաղքատս կա-
մաւոր աղքատութեդ քո :

Եւ յսպէս ասէ ար՝ յս միածին հօրն լուսոյ
և մօրն լուսոյ , բանն բազմեալ յանբանից
մտուր , եթէ ալդարեւ որդիք մարդկան խա-
նարհ լինիջիք ոն զհօսկիւն , ծանուցից ձեզ
զխոնարհութի իմ բարձրեալս յաւիտենից՝
որ եղէ որդի մարդոյ . եթէ հնազանդ լի-
նիջիք ձայնի կոչողիս ոն զթագաւորս արեւե-
լից , և ես լուսայց ձեզ , և ցուցից ձեզ զփրկ-
կութե իմ , և յայտնի արարից զարդարութե
իմ , զի իրաւամբք և արդարութե փրկել
զձեզ կայ ինձ առաջի , և եթէ արժանաւոր
և յա ընծայիւք լիաձեռն երեւոյջիք առաջի
իմ ոն զմոգս , և ես առատաձեռն եղէց աս-
ձեզ պէսպէս շնորհօք և պարգեւօք , զոր բե-
րի յերկնից բաշխել որդւոց մարդկան : Եւ
պա եթէ ոչ բարձրամիտք ոն զդպիրս և զփա-
րիսեցիս , և չարամիտք ոն զհերոսիկէս , ոչ
տեսցեն զիս զփրկիչս , եթէ զփրկութե իմ .

իմ խոհքն ծայրաբերք անշնորհք և անմարտէրք
ոպ զկայէն՝ ելցեն և հեռի լիցին յերեսաց
իմոց :

Խորհրդաւոր ընծայիւք երեւցարուք առա-
ջի իմ, գիտելով՝ զի պատարագ ան է հոգի
խոնարհ , և ես զիմ խորհուրդս ձեզ յայտ
նեցից՝ ոչ միայն ոպ մեղուց , այլև ոպ մօր ի-
մում կուսի . մինչև պահել և ձեզ նոյնպէս
զմմ բանս՝ զոր տեսանեք , և խելամուռ
մնել ՚ի սրտի ձերում : Եկի ոչ ունիք ոպ
զթագաւորսն եկեալս , և ոչ գանձս երկրա-
ւորս՝ ՚ի բանալ և մատուցանել առաջի իմ .
զաղքատութե ձերոյ զկերս սիրով ինձ նուի-
լեցէք , որ առաւել է ինձ լուսնելի , որպէս
աղքատութի մօր իմոյ , և յովսէփայ հայր
ինձ անուանելոյ : Եթեք ապակասի ձեզ ,
աղօթք մի պակասեսցին . այլ ուղիղ եղիցին
աղօթք ձեր ոպ խունկ առաջի իմ , բարձու-
ուաւ կամացդ շարժութե յնծաղողմն կոյս՝
վերաբերեալ ՚ի բարձրութի մեծիայելութե
իմոյ , և վայրաբերեալ ՚ի խոնարհութիւն
սրտից ձերոց , և անդքէն վերբերել ՚ի յոյս
յոյսի փրկչիս : () մաւս ոչ բուսանի յերկրի
ձերում . զմումել զիս ոչ հրամայեմ լը արեւ
մաթացւոյն կմօծանել լը իւղաբերից , այլ
զիմոց վշտակիր վարուցս՝ զորոյ սկիզբն տե-
սանէք ՚ի ծննդեանս , մինչև ՚ի մահ խաչի
զանցս և զկերս լը կարի յանձինս ձեր բերի-
ջիք , ոպ այն թէ ՚ի ընուլ զպակասութե չար-
չարամայ իմոց ՚ի մարմնի ձերում :

Բանաւոր պաշտօն լիցին ձեր ընծայք , և
այն

այն՝ գործնական բանիւ , և բանական գործով , բնական և գերբնական փութով : Ոչ արտաքին ընծայս 'ի ձէնջ պահանջեմ , այլ ներքինս . ոչ մարդկային , այլ՝ անմարդկային ընծայաբերեալ : Տուր ցիս որդեակ զսիրտքո , և ես տաց քեզ զսիրտիմ ողջոյն . տուր սէր , և ան կրկին զսէր և զտէր . այս է տուրեառ անպատմելի , որով ճոխանաս զանքնին մեծութիւն : Ինձ սեպհականեալ զմիտս և զկամս և զյիշողութիւնդքո՝ հանդերձ անկարողութիւնք հոգւոյ և մարմնոյ . զի այս է սիրել զտէր անձքոյն սրտէ և յամանձնէ և յամ զօրութիւն և յամ մտացքոյ . և ես քեզ սեպհականեցից զարքայուի հօրիմոյ , որոյ եմս եմ ժառանգ , և կամիմ առնել զքեզ ինձ ժառանգակից : Եթէ կամիս զերկինս , եթէ զերկիր . եթէ զիս կամիս գտանել , կորուսցիր զանձնքո . եթէ զիս տեսանել կամիս , անտես արա զանձնքո . եթէ իմանալ կամիս զյայտնուի փրկութե իմոյ , մոռալ զամ բաց 'ի փրկչէդ . և ես յայնժամ անմեղաց յիշեցից զքեզ . և արարից լէքք զամ բարի՝ աստ և 'ի հանդերձելումն , առաւել քան զոր փափաքես և ինդրես և իմանաս : () այս ան և զոր սուցին նմանս լսէ և ուսանի բանս փրկականս՝ որ ոք կամի , 'ի փրկչէն իւրմէ յօրս յայս , և զամ աւուրս կենաց իւրոց . միայն եթէ կամիցի ինդրել զնա և գտանել , հանդիպիլ նմա և տեսանել զնա , և լսել 'ի նմանէ ըզբանս կենաց . որ է բանն ինքնին և կեանքն գլխո :

գլխովին :

Եւ յԵզրժ : Ե ով անասնիք գիտեւ զտեղին , ուր ծնանիցի յս , կի՞մ ուր գտանիցի 'ի նորածին աղայութե . ոնք և զտեղին՝ ուր գտանիցի 'ի մանկութե կի՞մ 'ի պատանեկութե . և զտեղին՝ ուր գտանիցի յերիտաւարդութե . զի յիմ ժամ կարողասցուք գտանել զփրկիչս մեր : Եւ ինդրէ , գտանէ . այլ սակայն եթէ կամիջիք լսել և զգիւրին և զյայտնին օրինակ գիւտի նք յիմ ժամանակի , առէք 'ի ձեռս զխորհուրդ երից խորհրդաւոր ընծայից , խորհրդաբար իմանալով զոսկին և զկնդրուկն և զզմուռն : Եւ ինդրեցէք ասեմ , և գտանէք զյս աղայացեալ՝ 'ի ձոյլ ոսկի և 'ի ձեմարան բանին նայ 'ի մարիամ կոյոն առնապական . զի մանուկ նորածին ուր գտանիցի , բայց աս մօր իւրում : Եւ ինդրեցէք և գտանէք զյս երկոտասանամեայ 'ի կնդրկարանն 'ի տուն աղօթից 'ի տաճարի . և զյս երեմնամեայ 'ի պարտեզ զմուտոյ , 'ի ճգնութիս , 'ի պահս և 'ի փորձուիս անապատի , յաշխատութիս քարոզութե մինչև 'ի ճիգն արեան քրտանց 'ի գեթսեմանի , և մահու խաչի 'ի գողգոթայ :

Ոչ այսպէս գտին զնա մեղքոն , գասպար և բաղտասար 'ի յայրին բեթղէճեմի . զի գրեւ է . * գտին զմանուկն հանդերձ մարեմաւ մարբն իւրով : Ոչ այսպէս գտին զնա մեղքում և յովսէփ 'ի տաճարին : Ոչ այսպէս գտին զնա հրեշտակք 'ի պահս անապատի , մկրտիչն յովհաննէս 'ի յորդանան , և ան ժող

զովուրդն յերեքամեայ քարոզութեն 'ի գալիլեա և յեֆժ, ոկսեալ 'ի մկրտութի քրդ մինչև 'ի մկրտութի արեան 'ի վր խաչին . ոնչ և զկնի յարուն , 'ի պարտիզին՝ յոր թաղեցաւ , և յայլ տեղիս՝ յորս յառաջագոյն գտանիւր , մինչև յեւանել նր յերկինս՝ ուստի իջեալն էր :

( ) Ի՞նչ ապա . եթէ և մեզ կամ իցէ գտաւ նել զյո յերկինս , զճանապարհ երկնից ընթացուք հոգեոր քաղաքավարութի օրէնսակի փրկչին . այլ նախ ինդրեացուք զնա փափաքանօք՝ դիմելով հոգեով 'ի նշանակել տեղիսն՝ ուր գտաւ յո 'ի վր երկրի . զի թէ աստ գտանիցեմք զնա , և անդ գտաւ նեմք անտարակոյս : Ենդրեացուք առեմ՝ փափաքանօք կամ առ մարիամու , կամ 'ի տաճարի , և կամ 'ի սահմանս եֆթի , եթէ 'ի մարութի խիղճ մտաց որ յորդանանաւ նշաւ նակի , և եֆմաւ յայտնաբանի՝ որ թարգմանի իազատութիւն , և եթէ 'ի պահս , 'ի փորձութիս , 'ի տքնութիս , 'ի նեղութիս և 'ի չարչարանս խաչի ի մանութեան յո փրկչի :

Հապա երթ նախ ով հաւատացեալդ քերմեռանդն սրտիւ առ մարիամ . զի 'ի դիմելքս անդ առ տիրամայր կոյս՝ ծնող փրկուէ , նա ցուցցէ քեզ մայրաբար զփրկիչքս և ըզփրկութի քո : զի ոնչ ոչ ոք փրկի , եթէ ոչ յոն՝ փրկչաւ իւրով , նոյնպս և ոչ ոք փրկի , եթէ ոչ միջնորդութիւն մարիամու՝ մօրն փրկչի և փրկութի : Երկրորդ՝ կանխեալ ստեպ 'ի տաւ

ՃԼ Ռ . Բ .

Պատանիների Գալուստի Գրքի . որ է
Տեառնընդամասը :

Տղայ քառասնորեայ 'ի տաճարն եկաւ .
րի այսօր անժամանակն ան տղայա-
ցեալ 'ի կուսէն . զարմացարուք , թմբրե-
ցարուք և եղծարուք յանձինս ձեր որդիք
մարդկան 'ի չափ հասեալք ոչ կատարելու
թէ , այլ անկատարուն , ոչ տղայք մտօք .
զի եթէ ոչ դարձիք և եղիջիք իբրև զմա-
նուկս զայս օր է իմաստութի և բաննայ , ոչ
մտանիցէք յարքայութի երկնից . եթէ ոչ
մտանէք լը նմա 'ի տաճարն , և ոչ յերկինս
մտանէք : Իսաբէ . նորն քառասնորեայ գայ
'ի տաճարն 'ի կատարել զխորհուրդն նայ .
մեք և ոչ քառասնամեայ 'ի նոյն հպաւորիմք
խորհուրդ մեծ և կարեւոր :

Արքիլ յանձն առնու լը օրինաց՝ տոճօղն օ-
րինաց , հանդերձ մարբն՝ որոյ լցեալ ասին
աւուրք սրբութե լը օրինացն մովսեսի . ուր
ամենասք կոյս անժամինն մարիամ ազատ էր
և անարատ յամ օրինաց կանանց , և անոր-
դի նք սրբութի սք , և նոր օրինաց և չոր-
հաց և փառաց . անկարօտ մաքրուն ծնօղն
և ծնեալն . և սակայն գան 'ի տաճարն առ-
նել լը սովորուն օրինաց : Իսկ մեք բժկանք
և արատաւորք՝ հեռի կամք և 'ի տեղոյն

Ե

սրբ

սրբութե . գէթ 'ի մերոց աստի աղտեղունց
ախտից 'ոչ պժգամք , ոչ հարթնումք , և ոչ
գիւթամք ցուցանել խոստովանութք զան-
ձինս քահանայից , զի սրբեսցուք 'ի մեղացն
բորոտութէ , ոտնհարուք օրինաց և օրինա-
դրին միանգամայն , և անձամբ անձին թըշ-
նամիք և ատելիք :

Ընծայէ զանձն իւր միածինն 'ի ձեռն մօր
իւրոյ և կուսի՝ հօր իւրում երկնաւորի . զի
Է Կլիսոյն ընծայեսցուք և մեք անդամք նր ,
հաշտիլ Է նոյ պատարագաւ անորդւոյն , և
լինել պատարագ Էունելի անլունելիքս Է
միոյ միայնոյ սիրելւոյ և անդրանկին հօր .
իսկ մեք խրատուցեալք և շտուուցէլք՝ 'ի բաց
քեցեմք զանձինս 'ի գեղեցիկ ընծայութէ
անտի . վասն զի խիթամք 'ի տալ զմեզ նոյ՝
չմնալոյ ինչ մեզ . և այն զի յորժամ տամք
զմեզ նոյ , առնումք փոխարէն զնա ինքն
զնձ . իսկ յոչն տալ՝ կորուսանեմք զմեզ և
զնձ :

Ինչպէս պատիկ խորին տեսութեց գանձա-
րան է աւուրս խորհուրդ . այլ ոչ թողացու-
ցանէ զիս ամօթապարտ վիճակ մեր մատչիլ
առնուլ բաժին 'ի մեծութէ անտի : Սիրե-
լիք եթէ սիրտք մեր զմեզ ոչ ստգտանիցեն ,
համարձակութի ունիմք առ նձ . իսկ արդ՝
ստգտանեն , ապա չունիմք համարձակութի
և ոչ մի . վնչ նախ զստգտանելի վարս մեր
դատեսցուք , և ապա համարձակ լիցուք Է
առաջ ելանել նոյ Է անորդւոյն . մանաւանդ
թէ նա ինքն փրկիչն յանդիման արասցէ ըզ-

Ի

Ի

մեզ

մեզ հօր իւրում, ասելով համարձակութեամբ ասաւասիկ ես և մանկունք իմ. ուղ տիրամայրն այսօր յանդիման առնէր նայ զմիածինն իւր և զնի, ասելով. ասաւասիկ ես և մանուկն իմ, որ է քո անդրանիկ ծոցածին և սպտի և նա լէ առաջ կոչի տօնս, այս է՝ օր յանդիման լինելոյ նա : Եւ եթէ մատչիմք առաջի նա լէ նա և տիրուհւոյն, 'ի շնորհս երեսաց նից և մեզ տայէ հայրն երկնաւոր մերձենալ առ ինքն :

Եւ արդարեւ եթէ սրբութեւ և մաքրութեւ փոյթ ունեալք, կարօտով լէ սքն սքց և լէ սրբուհւոյն մերում 'ի տաճարն այսօր փութայաք 'ի քաւարանն օրհնեալ, ուր քաւութեան ինքնին ածեալ կայ, ոչ արինակեալն նմանութի տապանակի, այլ նորն բոլորից քաղմեալ յաթոռ փառաց իւրոց 'ի տապանակն նորոյ ուխտի և 'ի հողեղէն քրովաէն՝ 'ի կոյս նծածինն մարիամ : Եւ այլք ուղ հաւատացեալք քնի անդր կանխեսցուք և մեք հոգւով ընդ սիմէոնի, և խնդրեսցուք 'ի գրկաց նծամարն զնծորդին՝ դնել 'ի գիրկս սրտից մերոց, սրբութեւ հաղորդելով սրբութեւ : ( ) Ծնեալն 'ի սքն կուտէն ընկալցուք 'ի սիրտս մեր հաւատով, որպէս երբեմն 'ի գիրկսն սիմէոնի :

Եւ յայտ իսկ է, զի որոց փափաքեն մերձենալ 'ի սքն սքց, պարտ է նից հեռի կալ յանմաքրութեց և որոց ջեռնուլ 'ի հրոց սիրոյն նայ, մերձենալ 'ի վառարտնն՝ որ է մերենին վառեալ մարիամ. ուղ և որոց ցանկանն

կանն հասանել 'ի դէմ' եղեւ վայր , ոչ յետ
նիւ 'ի ճանապարհէն' որ տանի 'ի նոյն . և
որոց ուչ ունին վախճանին' բուռն հարկա-
նել զմիջոցաց : Եւ թէ 'ի տաճար մէն կամիմք
մտանել , մանաւանդ թէ և տաճար մի լի-
նել հոգւով , մի զդուռն նորա անգիտաս-
ցութ . դուռն առաջին մկրտութի , ի որ մու-
ծին զմեզ ծնողք մեր 'ի տղայութե' 'ի դ.ա.
Լիթ' նորոյ տաճարիս . այլ զի յետ յարբունս
ժամանելոյ մեք մեզէն ընդդէմ փակեցաք
զանբքին վարագոյրն սրբուեց , մի հեղգաս-
ցութ բուռն հարկանել յերկրորդ դուռն ա-
պաշխարութե' 'ի բախել զդուռն ողորմուե-
մն . զի որ բախե , բացցի նմա :

Եւ թէ ընծայել զանձինս կամիմք մի , որնոս
և պարտական եմք , նախընծայ արասցութ
դոյիւ՛ չափ զօրինակ սրտից խոնորհաց , դառն
անարատ' տարեւոր հեղիկ , կի՛մաղաւնի մա-
քուր , կամ' տատրակ ողջախոհ : Եւ թէ
այնչափ աղքատասցութ հոգւով , մինչև չ լի-
նել բաւական գառին , այլ զթուշունս սքս
տանել ընդ մեզ . զի և չեմք իսկ կարօտ ան-
բան դառին , ուր փոխանակ մեր ընծայեցաւ
գառն մի' որ բառնայ զմեղս ձի , էական
բանն հօր . տի՛նա և ոչ աղաւնոյ կի՛մատարա-
կի պէտք ինչ են 'ի մերումս ընծայաբերու-
թե' , ուր մաքուր աղաւնին մարիամ , և տա-
րակն զուգական' ողջախոհն յովսէփ , ընդ
յո՛ի և զանձինս ընծայելով հօր երկնաւորի'
ընծայեցաւ ցանեն և զանձինս մեր մի հաճոյ-
ական :

Սիայն թէ զսոց զդեցցուք զոգի և զսիրտ . քաղաքեաց եղիցուք խոնարհութիւն և հեղուք գառին . մարիամայ նմանեսցուք կուսի անարատ վարուք մաքրութե . և յովսէփայ արդարոյ ջերմեռանդն հոգւով պաշտելով զԹր և զտիրամայր նմարթնութիւն և օրբակրօն քաղաքավարութիւն : Եւ եթէ հեռի եմք 'ի նմանութե երեցունց սոցա , առ նոյն դիմեսցուք 'ի խնդրել և 'ի գտանել զշնորհս նմանօղ լինելոյնց . զյովսէփ բարեխօս կալցուք առ մարիամ , և զմարիամ առ յո , և զյո առ հայր իւր երկնաւոր . և այնպէս կատարեալ լինի նման առաւել քան զոր խնդրեմք և խմանամք :

Այնուհետեւ ստորեւ գտանիմք և քան զծերունին սիմէոն , այլ՝ զուգահաւասար , և արժանի նմանօրինակ ընդունելու . քոի և հոգւոյն նայ : Սիմէոն լցեալ հոգւով սթլ , որ է հոգի քոի , արժանի եղև տեսանել զօծեալն նոյն , նոյն զքոն նայ . իսկ որ ոչն ունի զհոգին քոի , սա չէ՛ նոյն , նոյն չէ՛ քրիստոսեայ . և ոչ տեսցէ զօծելն զքոն : Եւ զիարդ լինի որ բնակարան հոգւոյն սթլ , եթէ ոչ մաքրելով զանձն 'ի հոգւոյն , մարմնոյ և սատա նայի , որ եւն անմաքրութիւն հոգեղէնք . ուր հոգին սրբուէ ոչ բնակէ 'ի մարմնի վարեցելոյ մեղօք : Եւ զիարդ լինի լուսնել զքոն 'ի հոգիս մեր և 'ի սիրտս հաղորդութիւն , եթէ ոչ մաքրելով զանձինս խորհրդով ապաշխարուելով մեղաց : Ապա 'ի սոյն կանխեսցուք հոգւով , զի զքոն ընկալցուք և մարմնով : Եւ

Եւ եթէ ծերունին սիմէոն միանգամ եւ թիւունելութիւն փրկչին 'ի գիրկս' փրկուէ իմ հառ զաւետիս , եւ աւետարանեաց տիեզերաց զլոյսն 'ի յայտնութի' հեթանոսաց եւ 'ի փառս Ժողովրդեանն իհլի , մեք քանի՞ն հաղորդս զմեզ գիտացուք այնպիսում շնորհաց փրկութե , եւ լուսաւորութե մտաց , եւ փառաւորութե հոգւոց եւ մարմնոց , եթէ որքութիւն մերձեսցուք 'ի սրբութի' , եւ հաւատով ընկալցուք զնա 'ի սիրտս մեր յամսն ունագս հաղորդութե :

Եւ յաւանդ մերումս հիգութե . զի առնել առնեմք զայս ամ , այլ կամ անարժանութիւն , եւ կիմանք անակոյն սովորութիւն . առնեմք թ սովորութե օրինաց , եւ ոչ թ օրինաց շնորհաց . սովորութիւն է երթալ ստէպ 'ի տաճարս Եւսեփ' ուսեալ 'ի ծնողաց 'ի մանկութե' հետէ . երթամք եւ 'ի չափահաս հասակի որմիս սովորութիւն անխտիր' սք կիմանք անձամբ . օրէնք են մատչիլ 'ի մեղսաքաւիչ խորհուրդ մարմնոյ եւ արեան կենսարարին . առնեմք զգործն օրինացս , այլ արտաքոյ օրինաց , գաղջ եւ հովացեալ սրտիւ , ուն սովորութիւն հասարակաց , ուն կարգ տօնից , ուն պարտք կանոնաց . եւ ոչ ջերմ սրտիւ եւ կատարեալ հաւատով եւ մաքրազարդեալ հոգւով . վոյ եւ բազում այն է՝ զի անպտուղ ելանեմք . իցէ՞ թէ եւ անդատապարտ : Սորին վոյ եւ ոչ գոյ խաղաղութի' 'ի սրտի մերում , թէպէտ եւ զքե 'ի մեղ ընկալաք' որ է խաղաղութի' մեր . եւ ոչ փափագեմք արձակիլ 'ի մարմնոյ

նատի 'ի խաղաղութի երկնից , զի 'ի ճաշակեւ անդ զքս բերանով՝ ոչ ճաշակեցաք հոգւով զքաղցրութի նր անձառ : Եւ պարզաբար . որնս մտաք 'ի տաճարն այ անհոգի , նոյնպէս և ելանեմք անտի անհոգի . վս զի ոչ մտաք լէ յսի 'ի տաճարն՝ ձեռամբ տիրաւ մօր , ոչ ընծայեցաք զանձինս լէքսի 'ի ձեռահօր նր . զոր եթէ առնէաք , յանդիման լի նէաք տն պարզ երեսօք , և լի հոգւով շնորհաց և պարգեւացն քսի ելանէաք 'ի տաճարէն սրբեալ և արդարացեալ , և աճէաք օրքան զօր լէ յսի զաճումն այ :

Եւ ոչ աճեաց յս՝ որ տայ աճելութի հոգւոց և մարմնոց . տե՛ս զպատմութի սթյ աւել տարանին , թէ զինչ ինչ գրէ յետ քառասնօրեայ գալստեան նր 'ի տաճարն , մինչև ընդհատասանամեայ հառակն՝ յօրում գտաւ 'ի տաճարի . զոր խորհրդով ընթեռնումք 'ի պատարագի աւուրս տօնի : Եւ ճեաց յօտարութե հալածանօք յերեւաց մանկակոտորն հերովդի՝ փախստեայ լինելով մինչև յեգիպտոս . և յետ ազգի ազգի նեղութեց և վշտաց վտարանդութե և տարաբնակուն՝ աճեաց 'ի տան մօր իւրոյ 'ի նաղարեթ , երթալով ամ յամէ և 'ի տուն հօր իւրոյ քս 'ի տաճարն՝ լէ մօր իւրում և յովսեփայ : Իսկ յերկօտասանամեանից և անդր զինչ . եցոյց առ մի նո՛ւաք . զհանդէս խմատութե իւրոյ 'ի տաճարին՝ նստելով լէ վիպսն և հարցանելով զնս , և դարձեալ դարձաւ 'ի նաղարեթ լէ մարիամու և լէ յովսեփայ . և եր նոյն հնա

Հնազանդ , ասէ գիր . և աճէր Հասակաւ և
 իմաստութիւն , և շնորհօք յայ և 'ի մարդկա-
 նէ : Եւս վարք եւն փրկչին մերոյ՝ և վիշակն
 մերոյ մինչև ցերեանամեայ Հասակ , յորում
 եկն 'ի մկրտութի : Եւրդ որ կամի նմանօղ
 լինել յսի , ուսցի 'ի նմանէ աճել 'ի հալա-
 ծանս , 'ի վիշտս , յաղօթասիրութե , և 'ի
 Հնազանդութե ան և մարդկան . որով և հա-
 ճօք լինի ան և մարդկան . և իմաստանայ
 գիմաստութի բանին ան , և զօրանայ . շնոր-
 հօք նր , և երթայ զօրութե 'ի զօրութի զօ-
 րութե ան 'ի փառս և 'ի պատիւ անունն նր :

XX

ՃԵՌԻ . Թ .

Դ. Կրտսերի քն :

Ինքորհուրդ խորհրդօց , և խորհուրդ 'ի
 վր խորհրդօց , 'ի վերքան զամմատ
 և զխորհուրդս , սքանչելի յայտնութիւն ան
 մարգեղութե առ մարդիկ : Եւ յայտնեցաւ ան
 ծննդեամբ 'ի կուսէն մարդ ճշմարիտ , ան-
 մարմինն մարմնացեալ , անտեսն արեսունելի
 և աներեւոյթն երևելի եղել . որ և վկայե-
 ցաւ 'ի վերուստ փառաբանութե հրեշտա-
 կաց , և քարոզեցաւ 'ի վայր՝ հօգնուաց եր-
 բայեցօց , և նորօք 'ի հրեաստան : Իւր-
 ձեալ յայտնեցաւ ան ծնեալն 'ի կուսէն ող
 մարդ 'ի գալ մօզուցն յարևելից յերկրպաւ-

այն՝ գործնական բանի՛ւ , և բանական գործով , բնական և գերբնական փութով :
 || Է արտաքին ընծայո՛ւ 'ի ձէնջ պահանջեմ ,
 այլ ներքինս . ոչ մարդկային , այլ՝ անմարդկային սիրով ընծայաբերեալ : Տուր ցիս որդեակ զսիրտքո , և ես տաց քեզ զսիրտիմ ողջոյն . տուր սէր , և ան կրկին զսէր և զտէր . այս է տուրեաւ անպատմելի , որով ճոխանաս զանքնին մեծութիւն : | Եւս սեպհականեակ զմիտս և զկամս և զյիշողութիւնդքո՝ հանդերձ անկարողութքք հոգւոյ և մարմնոյ . զի այս է սիրել զԹՐ անձքո յամ սրտէ և յամ անձնէ և յամ զօրութիւն և յամ մտացքոյ . և ես քեզ սեպհականեցից զարքայուի հօրիմոյ , որոյ եսն եմ ժառանգ , և կամիմ առնել զքեզ ինձ ժառանգակից : | Եւս կամիս զերկինս , Եւս զերկիր . եւս զիս կամիս գտանել , կորուսջիր զանձնքո . եւս զիս տեսանել կամիս , անտես արա զանձնքո . եւս իմանալ կամիս զյայտնուի փրկութե իմոյ , մոռալ զամ բաց 'ի փրկչէդ . և ես յայնժամ անմահաց յիշեցից զքեզ . և արարից Է քեզ զամ բարի՝ աստ և 'ի հանդերձելումն , առաւել բան զոր փափաքես և ինդրես և իմանաս : () այս ան և զոր սոցին նմանս լսէ և ուսանի բանս փրկականս՝ որ ոք կամի , 'ի փրկչէն իւրմէ յօրս յայս , և զամ աւուրս կենաց իւրոց . միայն Եւս կամիցի ինդրել զնա և գտանել , հանդիպիլ նմա և տեսանել զնա , և լսել 'ի նմանէ ըզբանս կենաց . որ է բանն ինքնին և կենանքն զիւր :

գլխովին :

Այլ գործ է ուլ անասելը գիտել զտեղին , ուր ծնանիցի յս , կմ' ուր գտանիցի 'ի նորածին տղայութե . ուլ և զտեղին' ուր գտանիցի 'ի մանկութե կմ' 'ի պատանեկութե . և զտեղին' ուր գտանիցի յերիտառարդուե . զի յիմ' ժամ կարողասցուք գտանել զփրկին . մեր : իբր խնդրե , գտանե . այլ սակայն եթէ կամիջիք լսել և զգիւրին և զյայտին օրինակ գիւտի նր յիմ' ժամանակի , առեք 'ի ձեռս զխորհուրդ երից խորհրդաւոր ընծայից , խորհրդաբար իմանալով զոսկին և զկնդրուկն և զզմուռն : Եւ խորհրդեցէք ասեմ , և գտանեք զյս տղայացեալ 'ի ձոյլ ոսկի և 'ի ձեմարան բանին նյ 'ի մարիամ կոյտն առ նապական . զի մանուկ նորածին ուր գտանիցի , բայց առ մօր իւրում : Եւ խորհրդեցէք և գտանեք զյս երկոտասանամեայ 'ի կնդրկաւրանն 'ի տուն աղօթից 'ի տաճարի . և զյս երեմնամեայ 'ի պարտեզ զմուտոյ , 'ի ձգնութիւն , 'ի պահս և 'ի փորձուիս անապատի , յաշատութիւն քարոզութե մինչև 'ի ձիգնարեան քրտանց 'ի գեթսեմանի , և մահու խաչի 'ի գողգոթայ :

Այսպէս գտին զնա մելգոն , գառարք և բազտասար 'ի յայրին բեթղէհէմի . զի գրեւ է . * գտին զմանուկն հանդերձ մարեմաւ մարբն իւրով : Այսպէս գտին զնա մելքիւս և յովսէփ 'ի տաճարին : Այսպէս գտին զնա հրեշտակք 'ի պահս անապատի , մկրտիչն յովհաննէս 'ի յօրդանան , և նմ' ժողով :

ղովուրդն յերեքամեայ քարոզութեն 'ի գալիլեա և յեֆփ, ոկսեալ 'ի մկրտութե ջրոյ մինչև 'ի մկրտութի արեան 'ի վիթ խաչին . ոնց և զհնի յարուեն , 'ի պարտիզին՝ յոր թաղեցաւ , և յայլ տեղիս՝ յորս յառաջագոյն գտանիւր , մինչև յեւլանել նի յերկինս՝ ուստի իջեալսն էր :

( ) Ի՞նչ ապա . եթէ և մեզ կամ իցէ գտանել զյս յերկինս , զճանապարհ երկնից ընթացուք հոգեւոր քաղաքավարութիւն օրէնսակի փրկչին . այլ նախ խնդրեսցուք զնա փափաքանօք՝ դիմելով հոգեւոր 'ի նշանակել տեղիսն՝ ուր գտաւ յիս 'ի վիթ երկրի . զի թէ աստ գտանիցեմք զնա , և անդ գտանեմք անտարակոյս : Խնդրեսցուք տեսնփափաքանօք կամ առ մարիամու , կամ 'ի տաճարի , և կամ 'ի սահմանս եֆփ , եթէ 'ի մաքուր խիղճ մտաց որ յորդանանաւ նշաւնակի , և եֆմա յայտնաբանի՝ որ թարգմանի խազաղութիւն , և եթէ 'ի պահս , 'ի փորձութիս , 'ի աքնութիս , 'ի նեղութիս և 'ի չարչարանս խաչի ի նմանութեան յիս փրկչի :

Հապա երթ նախ ով հաւատացեալդ ջերմեռանդն սրտիւ առ մարիամ . զի 'ի դիմելքս անդ առ տիրամայր կոյս՝ ծնող փրկուեն , նա ցուցցէ քեզ մայրաբար զփրկիչքս և ըզփրկութի քս : զի ոնց ոչ որ փրկի , եթէ ոչ յիս փրկչաւ իւրով , նոյնպէս և ոչ որ փրկի , եթէ ոչ միջնորդութիւն մարիամու՝ մօրն փրկչի և փրկութե : Երկրորդ՝ կանխեալ ստեպ 'ի

տաւ

տաճար աղօթից , որ և օրինակ մարիամու
տաճար եղեւոյ բանին նոյ . քանզի և բազում
է խորհուրդ նմանուէ եկեղեցւոյ լէ ան-
ծին կուսի և մօր . մի խնդրեր զյն առ դրա-
ցիս և առ ծանօթս , այլ 'ի տանն նոյ . լմ ,
* զի խնդրէիք զեւ . ոչ գիտէիք՝ եթէ 'ի
տան հօր իմոյ պարտ է ինձ լինել և և ար-
դարեւ եկեղեցասեր փոյթ , և ջերմ աղօթա-
սիրութի՝ և խնդրէ և գտանէ զյն , և տե-
տանէ և վայելէ զյն : Այլորդ՝ մատիր ստեպ
'ի տեսութի խղճի մտաց քոց (որ է մատուոյ
աղօթք աղօթից) . եթէ իցէ մաքուր և հան-
դարտ՝ ոնջ ջուր յատակ , երեւցուացէ քեզ
զյն փրկիչք . լմ , * երանի՛ որ Եւ կն սրբ-
որիւք , զի նպքա զանձ տեսցեն : Իսկ այսմ
անհնար է լինել առանց մեծի աշխատութե
ե . կերպարանակից լինելոյ չարչարանաց և
խաչի և մահուան և յարուն անորդւոյն :
Իսկիք բանիս . եթէ գտցուք զյն 'ի ծննդեան
նոյ , գտանեմք և յամ 'ի կեանս նոյ . որով
և զկեանս մեր գտանեմք 'ի քոյն . որով
փառք յաւիտեանս . ամէն :

ՈՒՍԻ :

ՃԵՌԻՆ

Պատանիների Գալուստի Դպրոցի Կողմից . որ և
Տեսանքնորոշող :

Տղայ քառասնորեայ 'ի տաճարն եկաւ .
րի այսօր անժամանակն անժողպե-
ցեալ 'ի կուսէն . զարմացարո՛ւք , թմբո-
ցարո՛ւք և եղծարո՛ւք յանձինս ձեր որդիք
մարդկան 'ի չափ հասեալք ոչ կատարելու
թէ , այլ անկատարուէ , ոնց տղայք մտօք .
զի եթէ ոչ դարձիք և եղիջիք իբրև զմա-
նուկս զայս՝ օր է իմաստութի և բան ան , ոչ
մտանիցէք յարքայութի երկնից . եթէ ոչ
մտանէք լ'նմա 'ի տաճարն , և ոչ յերկինս
մտանէք : Իսկ . Թորն քառասնորեայ դայ
'ի տաճարն 'ի կատարել զխորհուրդն ան .
մեք և ոչ քառասնամեայ 'ի նոյն հպաւորիմք
խորհուրդ մեծ և կարեոր :

Արքիւ յանձն առնու լը օրինաց՝ տո՛ւօղն օ-
րինաց , հանդերձ մարբն՝ որոյ լցեալ ասին
աւուրք սրբութե լը օրինացն մովսեսի . ուր
ամենասք կոյս անժաճինն մարիամ աղատ էր
և անարատ յսմ օրինաց կանանց , և անոր-
դի նի սրբութի սք , և Թոր օրինաց և շնոր-
հաց և փառաց . անկարօտ մաքրուէ ծնողն
և ծնեալն . և սակայն դան 'ի տաճարն առ-
նել լը սովորուէ օրինաց : Իսկ մեք բժկանք
և արատաւորք՝ հեռի կամք և 'ի տեղւոյն

Ե

սրբ

սրբութե . գէթ 'ի մերոց աստի աղտեղունց
ախտից ոչ սխալմբ , ոչ հարթնումբ , և ոչ
փութամբ ցուցանել խոստովանութք զան
ձինս քահանայից , զի սրբեսցուք 'ի մեղացն
բորոտութե , ոտնհարուք օրինաց և օրինա
գրին միանգամայն , և անձամբ անձին թըշ-
նամբ և ատելիք ։

Բնծայե զանձն իւր միածինն 'ի ձեռն մօր
իւրոյ և կուսի՝ հօր իւրում երկնաւորի . զի
Է գլխոյն ընծայեսցուք և մեք անդամբ նր ,
հաշտիլ ը նոյ պատարագաւ անծորդւոյն , և
լինել պատարագ լուսնելի անլուսնելիքս ը
միոյ միայնոյ սիրելւոյ և անդրանկին հօր .
իսկ մեք խրտուցեալք և շրտուցեալք՝ 'ի բաց
քեցեմբ զանձինս 'ի գեղեցիկ ընծայութե
անտի . վասն զի խիթամբ 'ի տալ զմեզ նոյ՝
չմնալոյ ինչ մեզ . և այն զի յորժամ տամք
զմեզ նոյ , առնումք փոխարէն զնա ինքն
զնա . իսկ յոչն տալ՝ կորուսանեմք զմեզ և
զնա ։

Բազմապատիկ խորին տեսութեց քանձա-
րան է աւուրս խորհուրդ . այլ ոչ թողացու-
ցանէ զիս ամօթապարտ վիճակ մեր մատչիլ
առնուլ բաժին 'ի մեծութե անտի . Սիրե-
լիք եթէ սիրտք մեր զմեզ ոչ ստգտանիցեն ,
համարձակութի ունիմք առ նա . իսկ արդ՝
ստգտանէն , ապա չունիմք համարձակուի
և ոչ մի . վնջ նախ զստգտանելի վարս մեր
դատեսցուք , և ապա համարձակ լիցուք ը
առաջ ելանել նոյ ը անծորդւոյն . մանաւանդ
թէ նա ինքն փրկիչն յանդիման արասցէ ըզ-

Բ

Ի

մեզ

մեզ հօր իւրում, ասելով համարձակութեամբ ասաւասիկ ես և մանկունք իմ. ունի տիրամայրն այսօր յանդիման առնէր նոյ զմիածինն իւր և զնոյն, ասելով. ասաւասիկ ես և մանուկն իմ, որ է քո անդրանիկ ծոցածին. ապա ի և նոյն լէ առաջ կոչի տօնս, այս է՝ օր յանդիման լինելոյ նոյն : Եւ եթէ մատչիմք առաջի նոյն լէ նոյն և տիրուհւոյն, 'ի շնորհս երեսաց նոյն և մեզ տայէ հայրն երկնաւոր մերձենալ առ ինքն :

Եւ արդարեւ եթէ սրբութեւ և մաքրութեւ փոյթ ունէաք, կարօտով լէ սքն սքց և լէ սրբուհւոյն մերում 'ի տաճարն այսօր փութայաք 'ի քաւարանն օրհնեալ. ուր քաւութեան ինքնին ածեալ կայ, ոչ արինակեալն նմանութի տապանակի, այլ նոյն բոլորից քաղմեալ յաթոռ փառաց իւրոց 'ի տապանակն նորոյ ուխտի և 'ի հողիղէն քրովալէն՝ 'ի կոյս նծածինն մարիամ : Եւ իւրեք ուղի հաւատացեալք քնի անդր կանխեսցուք և մեք հոգւով ընդ սիմէոնի, և խնդրեսցուք 'ի քրկաց նծամարն զնծորդին՝ զնել 'ի գիրկս սրտից մերոց, սրբութեւ հաղորդելով սրբութեւ : ( ) Ծնեալն 'ի սքն կուսէն ընկալցաւք 'ի սիրտս մեր հաւատով, որպէս երբեմն 'ի գիրկսն սիմէոնի :

Եւ յայտ իսկ է, զի որոց փափաքեն մերձենալ 'ի սքն սքց, պարտ է նոյն հեռի կալ յանմաքրութեց. և որոց ջեռնուլ 'ի հրոյ սիրոյն նոյն, մերձենալ 'ի վառարանն՝ որ է մարենին վառեալ մարիամ. ունի և որոց ցանկանն

կանն հառանել 'ի դէմ' եղեւ վայր , ոչ յետ-
նիլ 'ի ճանապարհէն' որ տանի 'ի նոյն . և
որոց ուշ ունին վախճանին՝ բուռն հարկա-
նել զմիջոցաց : Եւ թէ 'ի տաճար տն կամիմք
մտանել , մանաւանդ թէ և տաճար ան լի-
նել հոգւով , մի զդուռն նորա անգիտաս-
ցութ . դուռն առաջին մկրտութի , ի որ մու-
ծին զմեզ ծնողք մեր 'ի տղայութե 'ի դ.ա.
ւիթնորոյ տաճարիս . այլ զի յետ յարբունս
Ժամանելոյ մեք մեզէն ընդդէմ փակեցաք
զնեւրբին վարագոյրն սրբուեց , մի հեղգառ-
ցութ բուռն հարկանել յերկրորդ դուռն ա-
պաշխարութե 'ի բախել զդուռն ողորմունե
տն . զի որ բախե , բացցի նմա :

Եւ թէ ընծայել զանձինս կամիմք ան , որնդո
և պարտական եմք , նախընծայ արասցութ
դոյիւ չափ զօրինակ սրտից խոնորհաց , դառն
անարատ՝ տարեւոր հեղիկ , կմաղանի մա-
քուր , կամ աատրակ ողջախոհ : Իցէ՞ թէ
այնչափ աղքատասցութ հոգւով , մինչև չլի-
նել բաւական դառին , այլ զթուչունս սնս
տանել ընդ մեզ . զի և չեմք իսկ կարօտ ան-
բան դառին , ուր փոխանակ մեր ընծայեցաւ
դառն ան՝ որ բառնայ զմեղս Թի , էական
բանն հօր . տի՛նա և ոչ աղանոյ կմաատրա-
կի պէտք ինչ են 'ի մերումն ընծայարեւու-
թե , ուր մաքուր աղանին մարխամ , և տատ-
րակն զուգական՝ ողջախոհ յովսէփ , ընդ
յոթի և զանձինս ընծայելով հօր երկնաւորի՝
ընծայեցուցանեն և զանձինս մեր ան հաճոյ-
ական :

Միայն թէ զսոյ զդեցցուք զոգի եւ զսիրտ . քաղաքեաց եղիցուք խոնարհութիւն եւ հեղուք գառին . մարիամայ նմանեացուք կուսի՝ անարատ վարուք մաքրութե . եւ յովսէփայ արդարոյ՝ Զերմեռանդն հոգւով պաշտելով զԹր եւ զտիրամայր ձմարթնութիւն եւ սրբակրօն քաղաքավարութիւն : Եւ եթէ հեռի եմք՝ ի նմանութե երեցունց սոցա , առ նմ դիմեացուք ի խնդրել եւ ի գտանել զճնորհս նմանող լինելոյնց . զյովսէփ բարեխօս կալցուք առ մարիամ , եւ զմարիամ առ յմ , եւ զյմ առ հայր իւր երկնաւոր . եւ սոյն պէս կատարեալ լինի ձմն առաւել քան զոր խնդրեմք եւ խմանամք :

Ոչ այնուհետեւ ստորեւ գտանիմք եւ քան զԹերունին սիմէոն , այլ՝ զուգահաւասար , եւ արժանի նմանօրինակ ընդունելուե քսի եւ հոգւոյն նայ : Սիմէոն լցեալ հոգւով սքլ , որ է հոգի քսի , արժանի եղև տեսանել զօծեալն նմն , նմ զքսն նայ . իսկ որ ոչն ունի զհոգին քսի , սա չէ՛ նր , նմ չէ՛ քրիստոնեայ . եւ ոչ տեսցէ զօծելն զքս : Եւ զիարդ լինի որ բնակարան հոգւոյն սքլ , եթէ ոչ մաքրելով զանձն ի հոգւոյ քսի , մարմնոյ եւ սատանայի , որ են անմաքրութիւն հոգեղէնք . ուր հոգին սրբուե ոչ բնակէ ի մարմնի վարեցելոյ մեղօք : Եւ զիարդ լինի լուսնել զքս ի հոգիս մեր եւ ի սիրտս հաղորդուք , եթէ ոչ՝ մաքրելով զանձինս խորհրդով ապաշխարուե յմմ մեղաց : Եւ պա ի սոյն կանխեացուք հոգւով , զի զքս ընկալցուք եւ մարմնով :
Եւ

Եւ եթէ ծերունին սիմէովն միանգամ և եթէ ընենելու թիւ փրկչին 'ի գիրկս՝ փրկուէ նա էառ զաւետիս , և աւետարանեաց տիեզերաց զոյսն 'ի յայտնութի հեթանոսաց և 'ի փառս ժողովրդեանն ինչի , մեք քանի՞ն հաղորդս զմեզ գիտասցուք այնպիսում շնորհաց փրկութե , և լուսաւորութե մտաց , և փառաւորութե հոգւոց և մարմնոց , եթէ որքութիւն մերձեցուք 'ի սրբութի , և հաւատով ընկալցուք զնա 'ի սիրտս մեր յիմա՝ նունագոս հաղորդութե :

Եւ աւանդ մերումս հիգութե . զի առնել առնեմք զայս իմա , այլ կամ անարժանուք , և կմանք անակոյն սովորութի . առնեմք լի սովորութե օրինաց , և ոչ լի օրինաց շնորհաց . սովորութի է երթալ ստէպ 'ի տաճարս ընդ իմն՝ ուսեալ 'ի ծնողաց 'ի մանկուէ հետէ . երթամք և 'ի չափահաս հասակի որնդս սովորութի անխտիր՝ սք կմանք անձամբ . օրէնք են մատչիլ 'ի մեղսաքաւիչ խորհուրդ մարմնոյ և արեան կենարարին . առնեմք զգործն օրինացս , այլ արտաքոյ օրինաց , գաղջ և հովացեալ սրտիւ , ունի սովորութի հասարակաց , ունի կարգ տօնից , ունի պարտք կանոնաց . և ոչ ջերմ սրտիւ և կատարեալ հաւատով և մաքրազարդեալ հոգւով . վստիք և բազում այն է՝ զի անպտուղ ելանեմք . իցէ՞ թէ և անդատապարտ : Սորին վստ և ոչ գոյ խաղաղութի 'ի սրտի մերում , թէպէտ և զքեզ 'ի մեզ ընկալաք՝ որ է խաղաղութի մեր . և ոչ փափագեմք արձակիլ 'ի մարմնոյ

նստի 'ի խաղաղութի երկնից , զի 'ի ճաշակել անդ զքո բերանով՝ ոչ ճաշակեցաք հոգւով զքաղցրութի նր անձառ : Եւ պարզաբար . որնպս մտաք 'ի տաճարն անհոգի , նոյնպէս և ելանեմք անտի անհոգի . վր զի ոչ մտաք լէ յի 'ի տաճարն՝ ձեռամբ տիրաւ մօր , ոչ ընծայեցաք զանձինս լէքսի 'ի ձեռո հօր նր . զոր եթէ առնէաք , յանդիման լի նէաք նոն պարզ երեսօք , և լի հոգւով չնորհաց և պարզեացն քսի ելանէաք 'ի տաճարէն սրբեալ և արդարացեալ , և աճէաք զքան զօր լէ յի զաճումն ան :

Եւ ո՞նչ աճեաց յս՝ որ տայ աճելութի հոգւոց և մարմնոց . տե՛ս զպատմութի սթյ աւել տարանին , թէ զինչ ինչ գրէ յետ քառասնօրեայ գալստեան նր 'ի տաճարն , մինչև ցերկոտասանամեայ հառակն՝ յօրում գտաւ 'ի տաճարի . զոր խորհրդով ընթեռնումք 'ի պատարագի աւուրս տօնի : Եւ ահա յօտարութե հալածանօք յերեսաց մանկակոտորն հերովդի՝ փախստեայ լինելով մինչև յեգիպտոս . և յետ ազգի ազգի նեղութեց և վշտաց վտարանդութե և տարաքնակուն՝ աճեաց 'ի տան մօր իւրոյ 'ի նազարէթ , երթալով ամ յամէ և 'ի տուն հօր իւրոյ քի՛ 'ի տաճարն՝ լէ մօր իւրում և յովսեփայ : Իսկ յերկօտասանամեանից և անդր զինչ . եցոյց առ մի նո՛ւազ . զհանդէս իմաստութե իւրոյ 'ի տաճարին՝ նստելով լէ վիպսն և հարցանելով զնս . և դարձեալ դարձաւ 'ի նազարէթ լէ մարիամու և լէ յովսեփայ . և եր նոյն հնա .

հաւանդ , ասէ գիր . և աճէր հասակաւ և
 իմաստութիւն , և շնորհօք յայլ և 'ի մարդկա-
 նէ : Եւ վարք են փրկչին մերոյ ' և վիշապն
 մերոյ մինչև ցերեանամեայ հասակ յորում
 եմք 'ի մկրտութի : Եւ որ կամի նմանօղ
 լինել յսի , ուսցի 'ի նմանէ աճել 'ի հալա-
 ծանա , 'ի վիշտս , յաղօթասիրութե , և 'ի
 հաւանդութե այլ և մարդկան . որով և հա-
 ճօք լինի այլ և մարդկան . և իմաստանայ
 զիմաստութի բանին այլ , և զօրանայ . շնոր-
 հօք նր , և երթայ զօրութե 'ի զօրութի զօ-
 բութիւն 'ի փառս և 'ի պատիւ անուան նր :

XX

ՃԼ ՈՒ Թ .

Դ. Կրտսերի Գր . :

Խորհուրդ խորհրդոց , և խորհուրդ 'ի
 վր խորհրդոց , 'ի վերջան զամմիտո
 և զխորհուրդս , սքանչելի յայտնութիւն այլ
 մարդեղութի առ մարդիկ : Եւ յայտնեցաւ ան-
 ծննդեամբ 'ի կուսէն մարդ ճշմարիտ , ան-
 մարմինն մարմնացեալ , անտեան տեսանելի
 և աներևոյթն երևելի եղել . որ և վկայե-
 ցաւ 'ի վերուստ փառաբանութիւն հրեշտա-
 կաց , և քարոզեցաւ 'ի վայր՝ հովուաց եր-
 բայեցւոց , և նորօք 'ի հրեաստան : Իսկ
 ձեալ յայտնեցաւ ան ծնեալն 'ի կուսէն ող
 մարդ 'ի գալ մօզուցն յարեւելից յերկրպա-
 դութի

գուլթի արեգականն արդարուլթէ , վկայել
յերկնային աստեղն ծագմանէ , և քարո-
զեալ ի Պն հրէաստանեայց և ի Պն հեթա-
նոսաց : Եւրոպոյ անգամ յայտնեցաւ այսպէ-
ս թմարմնով եկել ի յորդանան , և վկայե-
ցաւ յերկնաւոր հօրէ իւրմէ և ի հոգւոյն
Թի . զի հայր ցելեալ զերկինս՝ տայր ձայն
՝ ի վերուստ յայտնապէս , զաւել որդի իմ վե-
րելի , դմա լուարուք . և հոգին նոյ իջանէր
իւրեւ զաղաւնի , և հանգչէր ի վրէպակցիւն
զոր տեսեալ կարապետին և մկրտչին յով-
հաննու՝ քարոզէր ի լուր թողովրդեանն ,
որ ի հրէից և ի հեթանոսաց , մինչև յունկն
մաքսաւորաց և մեղաւորաց և զինուորաց .
որով առ ամենեւին տարածեցաւ յայտնուլ
նախկին խորհրդոյն : Եւրին աղագաւ որդի
երկրպագուլթիւն նորածին փրկչին ի մե-
գուց , նոյնպէս և առաւել ևս մկրտուլթին
՝ ի յորդանան՝ կոչի և է նախապաշտուլթիւն :
Եւ ի մի կարգ տօնի վերածի , ի որում գրե-
աւետարանն որ , եթէ ի ժամանակի մկր-
տուլթէ երկր ամաց իւրեւ երեսնից՝ սկսել .
յորմէ մարգէ է իմանալ , զոյգ ի առաքե-
լական աւանդից՝ և զժամանակն , յորում
մկրտեցաւ փրկչն ի սեղան երեսներորդ
ամի հասակին . և յայնմ հետէ տիրապէս
սկսաւ յայտնել զանձն իւր Պի փրկչն Պի .
անկ արեգակն ի միջօրեայ բարձրուլթէ իւ-
րում առաւել ակներեւ առնէ զինքն լուսա-
պայծառ ծագմամբ :

Եւ զինչ օգուտ ի յայտնուլթէ լուսոյն
ճըշ-

Ճմարտութե , եթէ ես չեմ խաւար ստուծե
խորխափեմ . զի՞նչ օգուտ 'ի ծագմանէ ա-
րեգականն արդարութե՝ մատամբ ցուցելոյ
եւ 'ի կարսպետէ նո՞յն յարուսեկէ , եթէ ես
ձեռօք իմովք կափուցանեմ զաչս իմ . զի՞նչ
շահ 'ի մարդանալոյն նոյն , եւ 'ի մերձենալոյ
նո՞յն առ իս , եթէ ես մեղօք հեռացուցանեմ
զանձն իմ յայ . զի՞նչ շահ յայլոցն օգտելոյ
յնծայայտնութե եւ յերկրպագելոյ նոյն ե-
րեսելոյ 'ի մարմնի , զորօրինակ եղեն երջա-
նիկ հովիւք , երանելի մոգք , եւ միրտիչն
յովհաննէս , եւ որ նոցին եղեն հետեօք ,
եթէ ես ոչինչ օգտիմ . վաս զի ոչ երկիր պա-
գանեմ նոյն հոգւով եւ ճմարտութե , այլ ան-
ձամբ անձինն պաշտօնատար լինիմ ողջ չնայ՝
զոխտս իմ պաշտելով :

Ի՞նչ տեմ , զի ասէք ո՞վ դուք հաւատացելքդ .
յուսամբ մեք օգտիլ ճմարտապէս 'ի խոր-
հրդոյ աստի նծայայտնուէ . վաս զի խոստո-
վանիմք եւ հաւատամք յուսաւոր մտօք զքեզ
նծ մարդացել . այլ զի՞նչ ասէ առաքեալն
քեզ 'ի նծեղբայրն յակոբոս . եւ դեք հաւա-
տան եւ սարսեն : Երկիր պագանեմք ասէք
եւ ծունր կրկնեմք յանուն յի ողջ նոյն ճմար-
տի . այլ զի՞նչ ասէ պօղոս բերանն քեզ . եւ
սանդարամետականք անգամ ծունր կրկնեն
յանունն նոյն : Ի սեմք ասէք վկայութե եւ քա-
րոգութե երկնի եւ երկրի եւ քարոգուէ յով-
հաննու . զայդ լսել լուան եւ դպիրք եւ փա-
րիսեցիք . եւ զի՞նչ օգտեցան , երբ ոչ մկր-
տեցան 'ի յովհաննէ ը քեզ . քանզի անաբ-
գե .

գեցին զխորհուրդն նոյ : Ի պառքսն ոչ միայն հաւատալ պէտք են 'ի քո ճշմարտութիւն , այլև մկրտիլ լէքնի 'ի մկրտութիւն քո , այն' որ 'ի մկրտիլ իւրում սահմանեաց և զխորհուրդ փրկական մկրտութե . և յովհաննէս վկայեաց , եթէ մկրտութի իւր է լոկ ջրով յապաշխարութի , իսկ մկրտութիւն քոն է 'ի հոգի սբ և 'ի հուր . արդ լինի բանի' որ հաւատայ և մկրտեսցի լինակիս ըստ այսմիկ , կեցցէ . և որ ոչն հաւատայ , ուր տի և ոչ իսկ մկրտի , դատապարտեսցի : Ի պաքէն մկրտեսցաք և մեք' ասեք , լէքնի մկրտութիւն քոն ջրով և հոգւով և հրով , յանուն հոր և որդւոյ և հոգւոյն սբ . և հաւատացաք և հաւատամք' ոչ միայն 'ի մկրտութի քո , զոր և թոնի՛ն աւուրս հանգիսացուցանեմք ունի յայտնութի , այլև 'ի մի մկրտութի' որ վստահութի սահմանեալ յեկեղեցւոյ 'ի քոն . ապա երանելիք եմք այսուհետեւ , զի որք հաւատացաքս և մկրտեսցաք , կեցցուք աներկբայ , և ոչ դատապարտեսցուք :

Սաւմէ զառաքելականն 'ի գէմն ածել . եթէ զանձինս քննեաք , ապա ոչ դատապարտեաք . քննեցէք զանձինս , եթէ կայք 'ի նոյն հաւատս և 'ի հաւատարմութե առ ձեռք , զոր խոստացայք 'ի մկրտիլ անդ' . հրաժարել 'ի սատանայէ և յէ . կայք և 'ի նոյն մարութե մկրտութե . որով երբեմն լուացայք , սրբեցայք և արդարացայք . ապա թէ ոչ երկերուք 'ի դատապարտութե : Եւ քանզի զի տեմք ,

տեմք , զի միւսանդամ աղտեղացաք , անսր
եղաք , և անօրինեցաք , օն եկայք աւուրս
շնորհիւ հնարեցուք վերստին լուսնալ զան
ձինս նորօրինակ մկրտութիւն յարեանս հա
ռակի , և վերասրբիլ , և արդարանալ 'ի ար :
Այրաի քն՝ գոչե եկեղեցի քնի այսօր , և
սրբին ամ արարածք , և տայ մեզ թողութի
մեղաց՝ ջրով և հոգւով վերասրբելով զմեզ .
զայս 'ի մի ձայն երկրորդեն արեւելեան և
արեւմտեան եկեղեցիք , ապա ուրեմն այսօր
է օր սրբութե մերոյ , և առնլոյ զթողութի
մեղաց վերասրբութիւն , այսօր ասեմ , յորում
կուսածինն քն տրն մեր վերստին ծնանի յե
րիտասարդութե 'ի ջուրն յորդանանու , օր
է և մեզ ծնելոցս յեկեղեցի յօրինակ կու
սին 'ի տղայութե մերում , վերստին ծնա
նիլ յերիտասարդութե յաւազան ապաշխա
րուն . յորոյ 'ի խորհուրդ՝ ոնկ մկրտին յով
հաննէս քարոզէր մկրտութիւն ապաշխարուն
'ի թողութի մեղաց , նոյնն և քն մկրտել
'ի յովհաննէս անմեղ գառն այն ոնկ զմի 'ի մե
ղաւորաց՝ անձառ խմնարհութի 'ի լնու զամ
արդարուն , իսկ և իսկ վարէր հոգւոյն յա
նապատ ապաշխարել վն մեր մեղաւորացս
քառասնօրեայ պահօք , և փորձիլ 'ի ստտու
նայէ՝ առ 'ի տալ մեզ օրինակ և զօրութիւն
յաղթելոյ մարմնոյ , ձի , և տատանայի :
Եւ 'ի դառնալ անդ յանապատն՝ յորժամ
սկսաւ յառնել և ուսուցանել , առնելն
երկեանք իւր ճգնողական ամ վարուք ամա
հրաշ առաքելութեց՝ ամաքսործ նշանօք հան
դերմ

դերձ 'ի բժշկութի հոգւոց և մարմնոց , և առաւելանելն երկնաւոր վիշապութք 'ի նոյն կարգեալ կարգ առաքինի ճգնութե 'ի վեր քան զօրէնս . վսյ և զնոյն բնաբան ձայնին իւրոյ յովհաննու երկրորդէր . ապաշխարեցէք , զի մերձեալ է արքայութի երկնից : Տեսանե՞ն , զի աւազան ապաշխարութեան առնութե՞ր կայ աւազանի մկրտութե . և ո՞նչ մկրտութիւն է առաջին դուռն արքայութե , նոյնպէս և ապաշխարութիւն՝ որ է երկրորդ մկրտութի , դուռն վերջին :

Ի՞յլ ինձ յայսմ վայրի տարակուսանս մեծ , դուցէ և ձեզ ևս մեծագոյն . եթէ 'ի մի հաւատամք մկրտութի , զիւրիւ լինիցի կրկին մկրտութի : Բայ և մի լիցի . զի որ մկրտի միանգամ յանուն հօր և որդւոյ և հոգւոյն սբլ 'ի ջուր աւազանին սրբութե , անհնար է կրկնել 'ի վրնք զկնիքն քօի . և որ առնէ՞ լն նզովիւք է ո՞նչ զկրկնակնունքս . վս զի մի հաւատք և մի մկրտութի հաւատայ և քարոզէ լն առաքելոյն եկեղեցի նյ , և ոչ կրկին : Ի՞յլ սակայն ո՞նչ մկրտեալքն 'ի յովհաննէ յապաշխարութի վս ներգործական մեղաց , պարտական էին մկրտիլ և մկրտութիւն քօի՝ եթէ կամէին սրբիլ 'ի սկզբնական մեղաց նախահօր , և լինել հաւատացեալ քօի , նոյնպէս և մկրտեալքն մկրտութիւն քօի՝ հարկաւորին մկրտիլ ապաշխարութե իբրու օրինակաւ մկրտութեն յովհաննու , եթէ կամին հաշտիլ լն քօի յետ օտարանալոյ 'ի նմանէ զկնի վերստին ծննդեան

դեանս Եւրոպականին , զի մաքրելէքն 'ի սկզբնական արատոյ՝ մաքրեսցին և 'ի ներգործականէն . ապա ուրեմն կայ և մկրտութի ապաշխարուն . ո՛ր թողից՝ զի կայ և մկրտութի սիրոյ կմհրոյ , ո՞նչ և մկրտութի սրոյ կմխաչի :

1) Եւ մկրտութե ապաշխարութե է բանս . լո՛ւս դարձեալ յաւազանին , թէ ո՛չ շնորհօք (որ 'ի ջրոյն յորդանանու), այլ արտառօ՞ք (որ կոչի երկրորդ յորդանան) : 1) Եւ մկրտութե հրոյ սիրոյն նոյն ասէ պետրոս , թէ յորժամ տեսի զիջումն հոգւոյն սքոյ՝ որ է աղբւր սիրոյ՝ հրեղէն լեզուօք 'ի վր հեթանոսաց անգամ , ո՞նչ 'ի մեր վր 'ի վերնաւտան , յիշեցի զբանն նոյն , եթէ յովհաննէս մկրտեաց 'ի ջուր , այլ դուք մկրտիցիք 'ի հօգի Եւրոպականին և 'ի հուր : Որ է ասել , թէ հոգին Եւրոպականին 'ի ջուր մկրտութե կարող է վերածնել զոք , այլ 'ի հուր սիրոյ իւրոյ . մաշականութե՝ և ոչինչ էր ջուրն , եթէ հոգին չլինէր անդ սրբիչ ո՞նչ հրով : ( ) Նոյն իման և զմկրտութե ապաշխարութե , զի թէ պապականացի հոգի շնորհաց և հուր սիրոյն նոյն , ո՛չ է ապաշխարութի մաքրողական : Նոյնպէս իման և վր մկրտութե սրոյ կմարեան , որ ոչինչ լինի՝ եթէ պապականացի կամ ապաշխարութի , կմսեր . լմ , * եթէ մատնիցեմ զմարմինս իմ յայրումն , և զսէր ոչ ունիցիմ , ոչինչ օգտիմ 1 . այլ անհնար է՝ և ըստ նոյն մատնել զանձն 'ի սուր և 'ի հուր , քո 'ի մաքրութե , առանց սիրոյ : Այլ վր այսր մկրտ-

մկրտութե մարտիրոսուէ ասէ ձորն ինքնին .
 * մկրտութի մի ունիմ մկրտիլ , (քի 'ի խաչ
 ելանել) . և զիաւրդ փութամ մինչև կատա-
 րեացի . ուր տեսանես զմկրտութի սրոյ , քի
 խաչի , և սիրոյ միանգամայն . և զայս սրաւ
 գեւէ ձոր առանձին սիրելեաց և սիրողաց իւ-
 րոց . որպէս որդւոցն որոտման , զի տեսց .
 * զբաժանն՝ զոր ես ըմպելոց եմ , ըմպի-
 ցէք . և զմկրտութին՝ զոր ես մկրտելոց եմ ,
 մկրտիցիք ॥ :

Եւ անցանք հաւատացելքդ քօի և մկրտելքդ
 ջրով սրբութե , զի թէպէտև այն է անկրկ-
 նելի , այլ սակայն ստեպ կրկնելի՝ որչափ
 և պէտս ունիցիք վերստին մաքրուէ հոգւոյ՝
 մկրտութի արտասուճաց ազաշխարութ . սեղ
 և հանապաղ փափաքելի՝ մկրտութի հրոյ ,
 քի սիրոյն ար . և միշտ ծարաւով պապքելի՝
 'ի սէլն քօի՝ մկրտութի սրոյ , կմխաչակցու
 թի ը քօի :

1) Ունի ոք ասել , թէ առաջին մկրտութին
 էր գիւրին , բայց յետինքն մի քան զմի դժ-
 ունարին : Եւ զի զոր ձորն արար , զիաւրդ
 դժուարին թոճեացի ծառային առնել . և
 այն զի ձորն քո զդժուարագոյնն անձամբ ա-
 րար , և 'ի քեզ զգիւրագոյնն ապտտտան ա-
 րար : Ինչպիստեցաւ՝ որ էր դժուարին , և
 զքեզ ազատ կացոյց յայնմանէ . և փոխա-
 նակ նք սահմանեաց զգիւրինն՝ զմկրտութի
 ջրոյ . և զայս և ս նախ անձամբ յանձն էաւ՝
 սեղ մեղաւոր երեւելով ամօթապարտ վն մեր
 մեղաւորաց , և քեզ թողացոյց ընդունել 'ի
 աղայ .

աղայութե , զի մի ամսութ անգամ կրեցես
 Կամ մերկութե և կի իմանալով զմեղաւ
 քութի քո . միայն զի մերկասցիս զՏին մարդն ,
 և զգեցցիս զնորն : այլ դու անգրէն դար-
 ձադ գործով ի Տին մարդ . և զի դժուարիս
 նորոգել զքեզ օր լի օրէ ապաշխարութե :
 Եւ այն որպէս . ինքն քո անմեղանշահան և
 արքութի սէջ՝ կամաւ ապաշխարեաց վն մե-
 ջաց քոյ յամ ի կեանս իւր . և քեզ մեղաւ
 քիդ դիւրացոյց զօրինակ ապաշխարութե՝
 խորհրդով խոստովանուն : ( ) Ի՞նչ առնել
 էր մեզ , եթէ ոչ թողոյր մեզ զղջմամբ ըզ-
 մեղս մեր ի ձեռն արձակման քահանայի ,
 այլ պահանջէր անձամբ վճարել զամ պար-
 ախս հանապազ ի քուրձ և ի մեխիւր տա-
 րածանելով , և կոծելով զանձինս մեր քա-
 րամբք . թէպէտև այն ոչինչ օգտէր , եթէ
 ողորմութե չքաւէր . որպէս և սահաւ օգտէ
 յարձակումն և եթ ապաւինիլ , եթէ չկայցէ
 ի մեզ հոգի ապաշխարութե և փոյթ վճա-
 րելոյ ի մեր կողմանէ զմերն պարտիս :
 Իստ ամեն օրինակի դիւրացոյց և զմկրտուն
 հրոյ կմօրոյն նյ . հուր եկի արկանել յեւ-
 կիւր , առե . և զի՞նչ կամիմ , եթէ արդէն
 իսկ բորբոքէր . ոյր վն և զհոգին իւր անա-
 քեաց հրեղէն լեզուօք , և հրահոսան վտա-
 կոք արքոյց զաիեզերս . զի թէև փայտ դա-
 լար ոք իցէ , դիւրապէս գտցի ի հուր օր-
 ոյն նյ . և զոր հուր սաստիկ և հոգեբոր-
 բոք խնդրես քան զսէր նն քո առ քեզ յամի՝
 զոր արար լէ քեզ . մանաւանդ խորհրդով
 մար .

մարդեղութեն , խորհրդով պատարագի խառ
չին , և խորհրդով սիրոյ՝ Եւ հաղորդութեն :
Եւ այս յիշատակ չարչարանաց կրկին քեզ
դիւրացուցիչ՝ եթէ դէպ ինչ լինիցի , նաեւ
մկրտութեն սրոյ . ապաքէն 'ի վր խաչի զե-
նաւ կամաւ վր քո՝ անպարտական գառն ան ,
զի դու պարտաւորդ դէթ յօժարութե բարձ
ցես զխաչս թեթեւ առաքեալս քեզ 'ի անէ .
եթէ ոչ կարես սրով և արեամբ նահատա-
կիլ , գոնէ սիրով և քրտամբ կամաւոր ճշդ
նութեն սպանցես զանդամս քո զերկրաւորս :
Եւ պա թէ ոչ՝ ոնչ ոչ լինիս ճշմարիտ քրիստո-
նէայ առանց մկրտութեն ջրոյ և հոգւոյ , նոյն
պէս ոչ լինիս կատարեալ քրիստոնէայ ա-
ռանց մկրտութեն ապաշխարութեն , և ոչ ա-
շակերտ քոի առանց նմանելոյ քոի մկրտութե
սիրոյ և սրոյ ցո խաչի . և զիարդ մտցես յաւ-
քայսութի և 'ի փառս քոի , եթէ ոչ չարչա-
րեսցիս ի քոի և վր քոի , որ օչն եմնւտ յիւ-
րական փառս առանց չարչարանաց՝ զոր մկր-
տութի կոչեաց . և 'ի նոյն փութամասաց :
( ) այս փութ առաւել յիշեցուցանել ձեզ
կամ եղև ինձ եղբայր իմ 'ի տօնի մկրտութե
ան . զի մի միայն տօնեսցուք , այլև նմանեա-
ցուք ան . և փրկական խորհրդովք 'ի ճանա-
պարհ փրկութեն ելեալ՝ ժամանեսցուք առ
փրկիչն մեր և ան և ան յս քո . որ է օրհ-
նեալ յաւիտեան . ամէն :

XX

ՃԼԻՒ • Ժ •

Յայլաբերպութիւնքս . որ և ասի Լարդաւանի :

Այծա՛ռ է ինձ տօնս , և գերապայծառ՝
անոճամբ և արդեամբք , ոնկայլակեր-
պութի , նոյննկ և պայծառակերպութի ասացել
քոի , և վարդավառ . զոր և նորահրաշ և
գերագոյն անձայտնութի զսա կոչել ոչինչ
յերկոճանամ : Եւ յլակերպութիդ անուն է
ձայն աւետարանական , ոնկ և ընթերցոճած
աւուրս յայտ առնէ , թէ * այլակերպեցաւ
առաջի նց ॥ . կմ * յայլակերպս եղև առաջի
նց ॥ . կմ * եղև տեսիլ երեսաց նորա այլա-
կերպ ॥ : Եւ ՚ի նմին իսկ ՚ի պատմութե՛ս ա-
ւետարանին ծագեն և այլ համանոճանք ՚ի
կոչմանց տօնիս . զի զի՛նչ այլ է պայծառա-
կերպութի՛ քան եթէ , որ գրեալն է . * և
լուսաւորեցան երեսք նր իբրև զարեգակն ,
և հանդերձքնր եղեն սպիտակ իբրև զլոյս ॥ .
կմ * ձորձքնր եղեն փայլուն սպիտակ յոյժ ,
ոնկ թափիչք երկրի ոչ կարեն այնպէս սպի-
տակացուցանել ॥ :

Անուիլին նմանութիւն և կարմիր վարդն վա-
ռեալ գեղեցկութիւն զլուսափայլութի գի-
մացն յայտնէ փրկչին . որպէս և սպիտակն
վարդ պայծառափայլ ոնկ շուշան փայլուն՝
օրինակ լինի ձիւնափայլ և լուսափայլ ձոր-
ձոց փրկչին . զորմէ ասէ հոգերգօղն . * եղ-
ծ .

Ե

բօր .

բօրորդին իմ կարմիր է և սպիտակ ॥ . ապա
և պայծառակերպութիւն քոի վայելչապէս
նաև վարդավառ ձայնի 'ի մեզ :

Իսկ թէ արժան և իրաւ է գերահրաշ անձա-
յայտնուի քլիովին ճանաչել զաւուրս խոր
հուրդ , քաջայայտ է 'ի յայտնելոյ ան ախար
զանձն իւր 'ի թաքոր անձային փառօք այն-
պէս՝ ոնկ ոչ երբէք այլ յայտնեաց . յորում
իսկ է և մեծութիւն տանիս : Եւ զի 'ի ծնն-
գեան անդ իւրում , և յերկրպագութե 'ի
մոգօւց՝ հրեշտակօք և աստեղբ և եթ նշա-
նակեաց զփառս անձութե իւրոյ . 'ի մկրտու-
թե յայտնագոյն արտափայլեաց վկայութիւն
ցեւման երկնից , և գալստեան հայրական
ձայնին , և ազաւնակերպ իջման Խր հոգ-
ւոյն . բայց ինքն տակաւին խոնարհագոյն
ձեռով կայր 'ի մէջ մարդկան՝ ոնկ զմի 'ի նո-
ցանէ : Հայտնել յայտնեաց զկնի անձամբ
զփառս իւր 'ի սկիզբն նշանաց՝ զոր արար 'ի
կանա գալիլեացւոց . և յայնմ հետէ բազ-
մօք անձապէս նշանօք յամ ընթացս քարո-
զութե իւրոյ . այլ ոչ յանձին իւրում այն-
չափ , որչափ 'ի վր սլոց ցուցանելով անձա-
հրաշ գործս . վրջ ասէր . * եթէ ինձ ոչ հա-
ւատայք , սակայն գործոցն հաւատացէք ॥ :
Իսկ այսօր 'ի թաքորական լերին զկատա-
րեալն եցոյց յանձին զնշանակս մեծվայել-
չութե փառաց իւրոց՝ տիրապէս և հրաշալի
անձայայտնութիւն . զի ոչ միայն հոգին Խր հո-
գմանացաւ լուսաւոր ամպով , և հայր յամպոյ
անտի ետ բարբառ զմիածնէն , դա է որդի
իմ

իմ սիրելի՛ լի որ հաճեցայ , զմա՛ լուարուք ,
 ոչինչ լի հատյօրէ մկրտութե՛ն , այլև ինքն ա-
 րեգական արդարութե՛ն՝ զեղեալ զլոյս փառաց
 իւրոց՝ ի մարմին իւր՝ արեգականակերպ փայ-
 լեաց երեսօք , և լուսեղինացոյց զհանդերձս
 անգամ : Եւ ոչ միայն այս արտափայլութիւնք
 նա մարմնացելոյ , այլև անձային զօրութեն
 ներդործութիւնք անդանօր ցուցան , ածեալ
 զմովսէս ի մեռելոց , և զեղիաս ի կենդա-
 նեաց , իբրև ծառայս՝ միանգամայն և երաշ-
 խաւորս վկայուն , եթէ սա ինքն է իմր մեր
 և անձ՝ իմր և դատաւոր կենդանեաց և մե-
 ռելոց . սա է՝ որ ետ ինձ մովսէսիս զօրէնս
 ի սինա , և երևեցաւ ինձ եղիսայիս ի կարմե-
 ղոս . սա ինքն է որ էն եհովահ , և մեք ծա-
 ռայք և պաշտօնեայք նորա : Տեսե՛ր զանձա-
 յայտնութիւն ամենահրաշ . յորում լի խոր-
 հրդոյ մարդեղուն բանին նայ՝ յայտնի քա-
 ըողութե՛ն հանդիսացաւ և խորհուրդ երրօր-
 գութե՛ն . զի որդին ի հօրէ վկայեցաւ հոգ-
 ւոյն սքով . ոյր վս և վկայք ընտրեցան տե-
 սողք փառաց՝ յաշակերտաց երրեակ թո՛ւով-
 ոնք և երրակի տաղաւարացն յիշատակուի ի
 վիմէն հաւատոյ ինոյն հայի խորհուրդ :
 Բայց կայ և առանձին վախճան կմ դիտա-
 ւորութիւն այլակերպութե՛ն իմն՝ ոչ մի , այլ՝
 կրկին , և երեքկին : Եւստ՝ զի կամեցաւ
 փրկիչն հաստատել զաշակերտան և նոքօք
 զտիեզերս ի հաւատս անձուն իւրոյ մեծա-
 վայելուչ և փառաւոր անձայայտնութե՛ն ի լե-
 բինն նայ . լի , * քո են երկինք , և քո է եր-

կիր , զ^Թ լրիճ դու հաստատեցեր . զհիւսիս
 և զհարաւ դու արարեր , Թաքոր և հերմոն
 յանուն քո ցնծասցեն ॥ : Օ ի Թէպէտեւ ամ
 իրօք բաւական էին այլք 'ի գործոց և 'ի
 նշանաց անունէ քո , այլ քանզի մերձեցան
 աւուրք չարչարանաց իւրոց՝ ետ յառաջագոյն
 պետրոսի դաւանել զինքն յայտնութիւն հօր
 որդի ինչ կենդանւոյ , և ապա նաեւ վկայու
 թիւ հօր և հայրենի փառօք իւրովք հաստա
 տեաց զդաւանութիւն պետրոսի . զի մի ոք չ
 հանդերձեալ չարչարանս խաչին գայթակ
 ղեսցի , կամ մարդ լոկ համարեսցի զխաչե
 լեալն անմարմնով . սորին վր և մովսէս և
 եղիա յերեման անդ ոչ զայլ իրաց խօսէին ,
 եթէ ոչ զեղիցն՝ զոր կատարելոց էր յեկեմ .
 Թերեւս և փութացուցանելով զտօն ոմպ ա
 ղաչաւորք 'ի փրկուի Թի՛ երկոքին նախան
 ճաւորք հոգւոց :

Երկրորդ՝ զի կամեցաւ հաստատել զմեզ 'ի
 յոյս յարութեւ և փառաց արքայուէ , յայտ
 առնելով մեզ պայծառակերպութիւն իւրով ,
 Թէ՛ և ձեզ տաց յառնել փառօք և պայծա
 ռանալ ը իս յերկինս , եթէ նոճաստանայք
 որպէս զիս յերկրի . զի եթէ չարչարանացս
 կցորդ լինիցիք , և փառացս հաղորդ լինե
 լոց էք . ըմ , * յայնժամ արդարքն ծագեա
 ցին իբրեւ զարեգակն յարքայուէ երկնից ॥ :
 Եւ այս էր պատճառն , զի ութ աւուրքք
 յառաջ քան զայլակերպութիւն իւր՝ ոմպ աշա
 կերտաց դասուն յայտնապէս ասայ , Թէ
 պարտ է որդւոյ մարդոյ բազումս չարչարել
 և

և անարդիւ և 'ի խաչ ելանել և սպանանիւ
 և յերիր աւուր յառնել , նոյնպէս և առ ա-
 մենեսին զայս վիշպեաց . * եթէ որ կամի
 զկնի իմ գալ , ուրասցի զանձն , և առցէ ըզ-
 խաչ իւր հանապազ , և եկեսցէ զհետ իմ ։
 Այլ քանզի պետրոս ջերմ սիրելին քօի՝ որ
 դաւանեաց զնա որդի նյ կենդանւոյ , ան-
 վայելուչ դատեր նմա գալ 'ի չարչարանս
 խաչի և մահու . և ժողովուրդն՝ որ լուաւ
 զվիշպութի փրկչին վս երթալոյ զհետ նր
 խաչիւ , ծանր զիրան վարկանէին արդեօք ,
 զերկաքանչիւր կարծիս լուծանել կամեցել
 'ի վր եած իորն . * և որ ամօթ համարես-
 ցի զիս և զբանս իմ , զնա և որդի մարդոյ
 յամօթ արասցէ՝ յորժամ գայցէ փառօք իւ-
 րովք և հօր և հրեշտակաց սքց : Այց ար-
 գարև ասեմ ձեզ , եթէ են ոմանք 'ի դոցա-
 նէ՝ որ այդր կան , որք մի ճաշակեսցեն ըզ-
 մահ , մինչև տեսցեն զսրբայութի նյ ։
 Արով բանիւ տայր իմանալ , թէ ինքն է իմ
 արքայութե , և իմ կենաց և մահու . և որ
 այժմս մարդ խոնարհ և գառն հեզ երևի ,
 'ի միւսանգամ գալստեան իմ ահաւոր ցուց-
 ցի , և առիւծաբար ձևացի . և թէ՛ յայն
 սակս կամի ցուցանել ոմանց անդ եղելոց
 զտեսիլ փառաց իւրոց նախ քան զկամաւոր
 չարչարանս իւր՝ իբրև ճաշակ իմն երկնից ար-
 քայութե , ոն զի և անդայ թակղելի լիցի
 'ի խաչն՝ զոր փառս կոչէր , և յուսով հա-
 զորդ լինելոյ այնպիսում փառաւորութե՝
 գիւրասցի ամենեցուն գալ զհետ նր խա-

չի՛ն : Այլ և յետ վեց աւուրց անցելոց 'ի վիճ
բանիցս այսոցիկ ' քի յաւուրն ութերորդի՝
էառ լը իւր զպետրոս և զյովհաննէս և զյա-
կովթոս զգլխաւորսն յաշակերտաց , և եհանն
'ի լեառն մի բարձր առանձին , այն է թա-
բոր հանդէպ հերմոնի . և յայտնեաց նոցա
պայծառակերպուք զփառս արքայուն իւ-
րոյ , և զխորհուրդ միւսանգամ գալտեան
իւրոյ հայրենի փառօք :

Երրորդ՝ զի յայտնել կամեցաւ նորն և զա-
ւուրն խորհուրդ , որ ասի լինել տօն տաղա-
ւարահարաց լը օրինաց , և զի պարտ է զտօնս
կատարել աղօթիւք՝ վերացմամբ մտաց առ-
նձ . և այնպիս արժանի լինել և նժայայտ-
նուէ և նժատեստուէ հոգւով : Այլ յայսմա-
նէ արդեօք 'ի միտս եկն պետրոսի 'ի թմբու-
թէ անդ յերեսաց հրաշալի տեսլեան , ա-
սել զմայլմամբ . տէր բարւոք է մեզ աստ
լինել . արասցո՛ւք երիս տաղաւարս , մի քեզ
և մի մովսէսի և մի եղիայի . ոնք թէ ասէր .
մի այլ իջցուք 'ի լեռնէ աստի , այլ վայե-
լեսցուք աստ 'ի փառս քո իբրև յերանաւոր
դրախտի լը վիճակին եղիայի վերափոխելոյ .
որով և մովսիսականն կատարի օրէնք տա-
ղաւարաշինութե . և դու նոր ազատ մնաս 'ի
չարչարանաց :

Այլ անդէն և անդ լսէր ձայն 'ի հօրէ զորդ-
ւոյ . դմա լուարո՛ւք . այս է , յիշեցէ՛ք զվար-
դապետութի միածնիս , որ զխաչ և զչարչա-
րանս քարոզեաց յձի անդ , և զհանգիստն
յերկինս ասաց լինել . և քեզ պետքէ սորին
վր

զոր ազգեաց սաստիւն , թէ ոչ խորհիս դու-
զնյոն , այլ զմարդկան . և տակաւին զմարդ-
կորէնն խորհիս , և ոչ գիտես՝ զինչ խօսիս .
արդ զմա՛ լուարուք , և ըստ օրինակի դորա
փառս ձեզ համարեցարուք զխաչն , և հան-
գիստ զնեղուն . զի արժանի լինիջիք փա-
ռաւորիլ և հանգչիլ յերկնային թգրուէ ,
ոչ 'ի տաղաւարս բնակելով ոստապաղարթս՝
կարկատուն կրկտեալս 'ի տերևոց ծառոց ,
այլ յանձեռագործ յարկս լուսեղէնս վերին
օթեանացս : Տեսանէն , իրքան է խտիր Ը

Հինն և Ը նորս տօն տաղաւարաց :

Եւ արդարեւ յայնչապի է մեծութիւն խորհրդոց
'ի տօնիս պայծառակերպուէ , մինչ զի յա-
նուն սորա՝ գլխաւոր 'ի մեզ տօնք Խորունա-
կանք՝ տաղաւարաց կոչեցան տօն , որպէս և
ամ՝ միաշաբաթ՝ յանուն Խորունական յարու-
թէ՝ կիրակի ձայնեցաւ առ ամենեւին : Եւ
զոր օրինակ տաղաւարն . հին օրինաց 'ի նոր
օրէնս այլակերպեալ՝ տօն եղև հրաշալի ալ-
լակերպութե Խմն , նոյնպէս և որ հեթանոս
տական տօն էր երբեմն 'ի հայաստան Յ վար-
դաւառ անօճամբ , ասի փոխեալ 'ի ձեռն
լուսաւորչին հոգւոց 'ի սոյն յայս տօն արե-
գակնափայլ և վարդազեղ պայծառակեր-
պութե քոր : (1) Կող զոր յաւելու ստուգաբա-
նել քերթօզն մեր մովսէս զվարդաւառդ ա-
նուն՝ նաև վարժարան և ուսումնարան Խո-
ունական խորհրդոց . որնպս վարժապետն և
ուսուցիչն վարդապետ ասի : (2) Եւ կրկին 'ի
վերայ բերէ ստուգաբանութի՝ արդ աւար

Թարգմանելով . զի յայսմ հետեւ աւար առ-
նուլ մեզ մնայ զիմ զօրութիս թշնամոյն
հոգեւոր զինոճորութիւն ի դրօշակաւ ամե-
նայաղթ խաչին քոր՝ փառաց արքայի :
Եւ արդ ձեզ ասեմ մանկունք սիրոնի՝ առ-
նախմբօղք մեծահրաշ պլակերպուն փրկ-
չին . մի լիցի ձեզ վայրապար անցանել զա-
ւուրս խորհրդովք , այլ փութալ ժաման լի-
նել ՚ի դիտաւորութի փրկական տօնիս : Մի
միտ առէք զօրինակ թաքորական պայծա-
ռակերպուն , և յանձինս օրինակեցէք ըզ-
նմանութի ին ձերոյ աստ և ՚ի հանդերձե-
լումն : Եւ փառացն ցանկացեալ էք հա-
ղորդ լինելքոր , կցորդ լերուք նախ չարչա-
րանաց նր . եթէ բառնայք զխաչ ձեր և եր-
թայք զհետ խաչեցելոյն ՚ի դողգոթայ ,
լսէք ՚ի նմանէ և զերանաւետ հրաւեր յա-
ւուր կոչման ձերոյ , եթէ այսօր ի իս իցես
՚ի դրախտին . որ է լեառն այ՝ երկնաւորն
թաքոր , անանց ուրախուն վայր , և մշտնջե-
նաւոր արքայութի քոր : Եթէ այնմ փա-
փաքէք երանութե անշիջելափառ պայծա-
ռակերպութե , և արեգակնակերպ մշտա-
փայլութե ի գլխոյն ձերոյ յերկինս , հա-
պա մի ծանր ձեզ թոճեացի յառօրեայ կեն-
ցաղումն նոճաստակերպութի յանձինս բե-
րել ի նմանութե ին ձերոյ : Եթէ և ոչ
ինչ երեւեացին յաչս ձեր իմ ծանրութիւնք
վշտաց , աղքատութե , տառապանաց , նա-
խատանաց , չարչարանաց , և ամենափորձ
անցից կենցաղոյս՝ առ մեծութիւն բարեացն
հան .

հանդերձեցող , և առ անհամեմատ ծանրութիւնն որոց համբեր վս ձեր կենարարն ձեր : Եթէ նա վս մեր կրելով զամ յիւրականն եմուտ փառս , մեծ ինչ է՝ եթէ և մեք փոքր ՚ի շատէ կրից համբերեսցուք ՚ի տէր նորա՝ առ ՚ի կարող լինել մտանել ՚ի փառսնր :

Իսկ մարդկայինս թմբրուէ , զիարդ ոչ վառիմք օր քան զօր ՚ի փափաքումն վերին այլակերպութե , և ոչ ճգնիմք զամն յանձն առնուլ աստէն՝ առ երջանկանալ անդէն . որպէս յերկրաւոր կարգի ընտրուի առնեմք անձնդիւրութե , և առ հասանել իմիք հանգրստեան՝ անհանգիստ տառապիմք . իսկ առ երկնաւորն անընտրող գտանիմք ամ իրօք , տակաւ մի աշխատիլ աստ , զի անդ յաւիտեան հանգիցուք . առ փոքր մի վշտագնիլ , և յաւեժաբար միսթարիլ . առ վայր մի նըճաստ երեւիլ , և մշտնջենապէս արեւափայլել . դոյզն մի խոնարհիլ , և անծանման միշտ փառաւորիլ ՚ի բարձունս . մեռանիլ անձին , և կենդանանալ յամ . տալ զփոքրն , և առնուլ զմեծն : « Եւ յայտ է թէ զի ոչ խորհիմք , վս և ոչ գործեմք զարժանն . զի թէ տարրանայր ՚ի խորհուրդս սրտից մերոց առաքելականն , * զվերինն խորհեցարուք , մի զայս՝ որ յերկրի աստ է ॥ . և դարձեալ՝ թէ * ոչ են արժանի չարչարանք Ժմկիս հանդերձեցոցն փառաց , որ յայտնեցող են ՚ի մեզ ॥ , այլազգ առաքինանայաք . իսկ և իսկ այլակերպեալք ՚ի խորհուրդս , ՚ի բանս , և ՚ի գործս .

գործս . և այնպէս աստ նմանող լինելով ձեռն
խոնարհութե , և յաւիտեան յերկինս նմա-
նող լինէաք փառաց նր . որում փառք յաւի-
տեանս . ամէն :

XX

ՃԼԻՒՆ ԺԼՆ

Նախապէս , այսինքն 'ի գալուստ Դէմ
յառար լ'բնակեաց :

Ուստի՞ սկսանել արժան իցէ զաւուր
խորհրդածութի , անգիտանամ . ուր
բազմապատիկ լառաց ելանեն միանգամայն
խորհուրդք՝ մի քաջ մի գեղեցիկ և կարևոր ,
է որ առ փրկին , և է որ առ փրկելքս ըզ-
միտս քննողաց հայեցուցիչք : Նախապէս
զբառեակ տեսութիւնս յիշեցուցանել ձեզ
կամէ ինձ , յաղագս դիտաւորութե գալս-
տեան ձեռն յեմ յաւուր յայսմիկ այսպիսի
փառք :

Նախ՝ կամեցաւ փրկին մեր այսօր յայտնի
առնել ամենեցուն զուրախութի սրտի իւ-
րոյ լը գալուստ իւր 'ի կամաւոր չարչարանս
վր մեր , որպէս թէ տօն ցնծութե կատարե-
լով , զի ելանէ յեմ առ 'ի խաչ ելանել .
որով և մեզ կամեցաւ բերկրալի բնծայել
զնամնեղութի՝ որ վր անունն նր . և մեք
ուրախ առնեմք զմեր մեր , եթէ այսպիսի ու-
րախութե յանձն առցուք զնամ վիշտս կեն-
ցա .

ցաղոյս ՚ի փառս նր . և առաւել պատուէմք
զնա այսպիսի զոճարթածաղիկ առաքինու
թիւք՝ քան ոստովք արմաւենւոյ և ձիթեն .

ւոյ ազգն երբայեցւոց :

Եւրդդ՝ կամեցաւ նորն հանդիսացուցանել
այսօր զնշանակ ինչ թիւրուէ իբրեւ ժառանգ
աթոռոյ դաւթի հօր իւրոյ , առ ՚ի հատա-
նել զպատճառս այնոցիկ՝ որ զպատճառսն
կամիցին թանձրամիտ հրէայք , որք ակն ու-
նէին և իղձ լինէին մեսիա տեսանել փառա-
ւոր լը մարմնոյ՝ արքայակերպ ձոխուք : Եւ
զի ոչ տեսին զնծահրաշ փառս արքայութե
նր արտափայլեալ ՚ի թաբոր , որ ընտրելոց
երից յաշակերտաց միայն ցուցաւ՝ առ ՚ի լի-
նել վկայ յետ յարութե նր . այլ լը հակա-
ռակն տեսանէին միշտ զնորն փառաց նոճաւ
տակերսլեալ և խոնարհ քան զնմ՝ մարդ ,
տեսանէին և ատեցօղ լինել փառաց Յի , և
յանդիմանօղ փառասիրաց և Յասիրաց , տե-
սանէին՝ զի փախչէր ՚ի փառաց՝ յորժամ կա-
մեցան զնա թիւրեցուցանել . և որ մեծն է՝
զի հանդերձել ևս էին ՚ի մօտոյ տեսանել
զնա յանարգական մահ խաչի . արդ զի մի
ասիցեն յետոյ , թի զիարդ էր մեզ հառա-
տալ զնա թիւր գօլ ինչի , որ ոչն եցոյց եր-
բէք նշանակ թիւրուէ , ահա այսօր ցուցանէ
նց զխնդրելին նց :

Եւլ դու տես ինձ , զի եցոյց զնց խնդրե-
լին , բայց ոչ լը խնդրելոյ նց , այլ լը գրե-
ւոցն ՚ի մարդարէէն . * ահա թաքաւոր քո
գայ քեզ հեզ՝ հեծեալ յիշ և յաւանակի
նո

նորոյ 11 : Եւ յս եր կատարել զկամս մարդկան՝ կատարելով զկամս ան . և ոչ եթէ թողուլ զանս վր մարդկան , որպէս մեքս առնեմք . այս եր ցուցանել խոնարհութիւն և ի բարձրուն , որ է անօրինակութիւն . և ոչ ցուցանել բարձրամտութիւն և ի ցածութե , որն սովորութիւն է մարդկան . քանզի ան է մեծատուն խոնարհ , իսկ մարդիկ՝ աղքատ :

Հպարտ :

12 : Եւ զորովք և ձիովք և կառք հանդէս առնէ ան թագաւորութե իւրոյ , այլ իշով և յաւանակաւ . ոչ զօրօք և զինուք և զարդուք , այլ խոնարհ աշակերտօք , որ ի ձկնորսաց և ի մաքսաւորաց ընտրեալ . ոչ ոսկւով և արծաթով և ակամբք պատուականօք և ծիրանօք , այլ աղքատին ձորովք սոսկականաց արկելովք ի վր յաւանակի և ի վր ճանապարհի . ոչ թագօք և պսակօք և դաւազանօք երկրաւոր թիւրաց , և այլ ևս նշանակօք ամբարտաւանութե աստի կենաց , այլ ոստովք ձիթենօք և արմուկենօք ի ձեռս ամբոխին , և երգովք փառատրութե ի բարձունս . զի յայտնի արասցէ՝ թէ թագաւորութի իւր չէ յայսմ Թէ , այլ՝ ի վերուստ . որդի է դաւթի ի ժամանակի , բայց ի յաւիտենից որդի ան . վր և անօրին փառաւանութե փառաւորի Ը հօր իւրում , ի վեր ի սրովքից և ի քրովքից , և ի վայր յորդոց մարդկանէ : Եւ պարզաբար ի ձեռն անի աշտոցիկ եցոյց , թէ վայել է ինքեան անփառք և պատիւ թիւրական , այլ ոչ

ոչ կամի ինքն ինոյն վայելել ի վր երկրի .
 ունի և ասաց իսկ , եթէ որդի մարդոյ ոչ եկն
 պաշտօն առնուլ , այլ՝ պաշտել , և տալ
 զանձն իւր փրկանս փոխանակ բազմաց . ո-
 րով և մեզ ուսոյց յՅի աստ խոնարհութիւն
 թանալ ի ծառայել անի և մարդկան վր
 անի , եթէ կամիմք բարձրանալ յերկինս փա-
 ւօք , և թագաւորել յարքայութեն անի :
 Երբորդ՝ կամեցաւ փրկիչն յայտնի առնել
 մեզ նստելով այսօր ի վերայ տրմղի կրմղի ,
 թէ հանգիստ անախտ բնութե իւրոյ է սիրտ
 խոնարհ և հեզ . ք , * ես յո՞ հանգեայց ,
 եթէ ոչ ի հեզս և ի խոնարհս , և ոյք դո-
 զան ի բանից իմոց ։ Եւ ինչ զի՝ եթէ կա-
 միմք , ունի և աղաչեմք , ասելով * նստեալդ
 յաթոռ քերովբէից՝ նիստ գթութիւն ի մեր
 հոգիս ։ , պարտ է մեզ յիշել՝ եթէ այսօր
 յաւանակ՝ քերովբէ երեւցաւ բարձօղ անի ,
 և կատարել ի մեզ զգրեւն , * ունի զանասուն
 համարեցայ առաջի քո ։ և այն՝ անարգա-
 գոյն և խոնարհագոյն քան զամ անասունս ,
 որպիսի էն ճանաչի , ևս առաւել յաւանակ
 իշոյն . ոյր վր և առաւել ընտրեաց թիւրն
 մեր քո նստել ի վր յաւանակի՝ քան ի վր
 իշոյն : Եւ ողից ասել և զայլ խորհուրդս՝ որ
 ի նմին . ք ընտրել իւր ի հանգիստ զայն
 սիրտ՝ յոր ոչ նստաւ այլ որ ի մարդկանէ
 կմ այլ ինչ մարդկեղէն . թողուլ զհրէայս
 ապաշնորհս , և ընտրել զհեթանոսս՝ ի կրթ-
 թել զնս ունի զտիմարս ի լինել իւր ժողո-
 վուրդ նոր , և նոր ինչ . թողուլ զգալիս և
 զփաւ

գլխաբխեցիս և զիշխանս , և ընտրել զտգէտ
 ձկնորսս , և զպարզամիտ օրինապահս գու-
 չիկս , և զմանկունս անմեղս և անկեղծս :
 Իսկ նմին օրինակի եցոյց այսօր ձորն մեր ,
 թէ պատիւ ինքեան զայն բաւական համա-
 բի , եթէ տարածեսցուք զանձինս առաջի
 նք խոնարհութիւնով զհանդերձս և զոստոս
 ծառոց 'ի վր ճանապարհի , ոնկ զի կոխեա-
 ցէ ձորն ինքնին զհպարտութի մեր զնմ , խոր
 տակեցէ զկամս մեր . և այնպէս կատարե-
 լով զիւր կամս բարձրութե 'ի վր խոնար-
 հացս՝ բարձրացուցէ զխոնարհս : Երեսօրե-
 նակ և ընծայ ընդունելի ինքեան եցոյց գու-
 զոստոս առաքինուեց ծաղկեալս հաւատով՝
 մշտադալար զոճարթութիւն . և զայն ևս , թէ
 օրհնութի և բարեբանութի սիրէ 'ի բերանոյ
 միամիտ և աննախանձ ժողովրդեան , ևս առ-
 ուաւել 'ի բերանոյ մանկանց տղայոց անմե-
 ղաց ստնդիեցաց :

Նորորդ՝ խորագոյնս ծանուցանել կամե-
 ցաւ վրկիչն յաւուրս խորհրդեան , թէ ինքն
 է ձոր և թիւր հոգւոց մերոց , և 'ի ձեռին նք
 են սիրտք ամենեցուն . մինչ զի ցորչափ շար-
 Ժէ ինքն զսիրտ մեր 'ի լաւ անդր , նովաւ
 խորհիմք և խօսիմք և գործեմք զբարին և
 զհաճոյն և զկատարեալն առաջի նք . ապա
 եթէ կամիցիմք ինքնանալ , և ոչ ճանաչել
 զթիւրութիւնն 'ի վր մեր , ի թողուլ նք մեզ
 զմեզ , մեք մեզէն 'ի վատթարն նկրտիմք .
 զոր և թողացուցանէ իսկ 'ի պատիժ ամբար-
 տաւանութե և ապաշնորհութե մերոյ , և 'ի
 հան

Հանդէս արդարութե իւրոյ . մինչև զգատտասցուք և խնդրեսցուք ՚ի նմանէ խոնարհ սրտիւ և յամսրաէ՝ թփրել ՚ի վր մեր :

Ո ի ահա յաւուր յայսմիկ ընդ շարժել տն զսիրտ ամբոխին երբայեցւոց՝ միահամռու եկին ժողովեցան և միաբանեցան ՚ի մեծացուցանել զնա փառօք որպէս Թագաւոր իւրեանց . յիշեցին զամ երախտիս նր, և զի զամ ինչ բարւոք գործեաց , և շրջեցաւ իմ դրեցելուսն բարի առնել մարդկան . և զի , Թող զայլ անբաւ սքանչելիսն , ՚ի նոյն իսկ աւուրս զղազար կոչեաց և եթ ՚ի գերեզմանէն , և յարոյց ՚ի մեռելոց զչորեքօրեայ մեռեալն . վիջ միաձայնեալ աղաղակէին , ահա Թփրն մեր մեսիա . մեսիայն յորժամ դայցէ , միթէ աւելի՞ ինչ նշանս աւանդէ՝ քան զոր սայս առնէ . սա է Ճշմարիտ մարգարէն՝ որ ՚ի նազարեթէ գալիլեացւոց . սա է որդին դաւթի և տրն դաւթի , զոր աչօք հոգւոյն ծանեան և կոյրք , և բացան նաև աչք մարմնոց նց բանիւ հրամանի նր . օրհնեալ Թփրուի հօր մերոյ դաւթի , օրհնուի որդւոյ դաւթի . ովսաննա բարձրելոյն , օրհնուի ՚ի բարձունս . օրհնեալ որ գայ յաւուն տն Թագաւորդ իմի :

Եւ յսոքիկ այսօր . իսկ յետ քանի մի աւուրց զիմչ . ոչ միայն ուրացան զնա յատենին պիղատոսի , և աղաղակեցին , չիք մեր Թագաւոր բաց ՚ի կայսերէ , այլև զօրացան բարբառք նց ՚ի կրկնել և յերեքկնել , բարձ ՚ի մէնջ , բարձ ՚ի մէնջ . ՚ի խաչ հան զգա , ՚ի խաչ

խաչ հան զգա . և այնպէս մահու խայտա-
ռակուէ 'ի փայտ նախատանաց հանին զտըն
և զթգրն փառաց . և զչարեցան ի վերնա-
գրուի անգամ խաչին , յո նազովեցի ' թա-
գաւոր հրէից . այլ որ ինչ գրեցաւ՝ գրեցաւ :
Տեսանէն զանհաստատութիւն սրտից որդ-
ւոց մարդկան . տեսանէն զխտասրտութի
իէլեան տոհմին . տեսանէն , թէ որպէս
գլխեցին նք առ վիմին , և գայթակղեցան
ապստամբեալք 'ի բանէն՝ յոր և եդան :
Հայա երկիցուք և մեք եղբարք յանձանց
մերոց և 'ի դիւրագայթ բնուէս և 'ի դիւրա-
փոփոխ սրտից . մի յանձնապաստան լիցուք ,
եթէ այսօր յայս ժամ սիրեմք և փառաւո-
րեմք զտր մեր քո զթգրն փառաց . մի աք-
դեօք յետ ժամուց , թող թէ աւուրց , խոր-
հեսցուք 'ի խաչ հանել զնա՝ զխաչեալն 'ի
հրէից , և միւսանգամ խայտառակել . ոնկ և
ցարդ արարաք՝ ոչ միանգամ , և ոչ միւսան-
գամ , այլ՝ բոլր անգամ : Ս'ի լիցուք անու-
րացք և անսպանք ոնկ զհրէայս , այլ զան-
ձինս ուրացուք , և սպանցուք զանգամս
մարմնոյ զերկրաւորս . և ոնկ բանիւ բերա-
նոյ նուագեմք նմա զերգս յաղթական օրհ-
նութե իբրև փառաց արքայի , նոյնպէս և
սրտիւ վերերդեսցուք , և գործովք փառա-
ւորեսցուք . ապա թէ ոչ՝ եկեալն այսօր հե-
ղութք , գայ միւսանգամ ահաւորութք , 'ի
կատարել զասացեալն յիւրմէ . զփառաւո-
րիչս իմ փառաւորեցից , և որ արհամարհէն
զիս՝ անսրգեսցի :

Թ՛

ՂԵՒ .

XX

ՃԼՈՒ ՍԿՈՒ

Որ է կտակ 'ի չարչարանս քո, 'ի բերանոյ
տոն և տիրամօրն :

* Լ'նցաւորք ճանապարհաց՝ դարձայր, հայեցա-
քո՛ւտ և տեւէր, Բէ իցե՞ն երբէք ցատ ըստ ցատոց
լեալ՝ որ 'ի վր իմ հասին ॥ . ողբ . Թ . 12 :

Ոչ երեմիաս ողբերգարկու ինձ մարգա-
րէ յաւուրս աղետից, այլ իմրն մարգա-
րէից զայսոսիկ այսօր մեզ բարբառի՝ որդիք
մարդկան . ոչ եէմ մայր քաղաքաց յուդայ,
այլ կոյսն անարատ մայր բանին այ և մայր
նորոյ սիւնի՝ զայս կոծ երկրորդէ մեզ այսօր
ընդ միածնին : Լ'նցաւորք ճանապարհաց՝
դարձարո՛ւք հայեցարո՛ւք 'ի յո՛ որ 'ի խաչին,
և 'ի մարիամ մայր նո՛ որ կայ առ խաչին .
տեսէք տեսէք, եթէ իցե՞ն երբէք ցաւք թ
ցաւոց սոցա լեալ, եթէ ոչ՝ երկոցունց ցաւք
ը մի համարեսցին . ապա թէ ոչ՝ չիք այլ
նման ցաւոց սոցա, եթէ երկաքանչիւրոց,
և եթէ միոյ միոյ՝ որ անբաժան է 'ի միւսմէն :
Չեզ ասեմ ձեզ ասեմ անցաւորք ճանա-
պարհաց՝ որք ճանապարհորդէք ընդ կեն-
ցալս . դիտէք զի անցաւոր էք յանցաւոր 'ի
կեանս . բայց գիտիցէք արդեօք և զայն,
զի յանցաւոր իսկ էք և պարտաւորք այս ցա-
ւոցս .

Ս

K

ւոյս . զի դուք էք՝ որ առթեցիք զայս ան-
կիրս անբերելիս 'ի փրկիչն Յիւսէմ 'ի մայրն
փրկութե . Եւ զի գոնեա դարձարուք միան-
գամ սրտիւք , և հայեցարուք հոգւոյ ա-
կամբ , և տեսէք , մի անտես առնէք՝ զոր
գործեցիքն չարաչար , վերս 'ի վերս յաւե-
լուլ մարմնոյ յոյ , և սրտին մարիամու . և
թէ որպէս , լուարուք զի՞նչ նորն ասէ 'ի բե-
մէ խաչին :

Ղարձարուք որդիք , և ես դառնամ առ-
ձեզ . դարձարուք հայեցարուք 'ի նշանակն
կանգնեալ , ուր ոչ օձ պղնձի 'ի բժշկել ըզ-
հարուածեալսն յօճից , այլ՝ դառն ից անոր-
դիս , որ եկի 'ի բառնալ զմեզս Յի 'ի վր ու-
սոց խոնց , կախեալ զծառայս սաքեկայ խոյ
յողջակէզ փոխանակ իստհակայ . տեսէք
զիս զկեանս ձեր կախեալ զիսաչէ , զի ապրեա-
ջիք 'ի Թաւից հնոյ օձին , և 'ի յաւիտենից 'ի
մահաւանէն . տեսէք զցաւս իմ աննման , զի
բժշկեսցիք յամ ցաւոց ոգւոց ձերոց . ցաւե-
ցարուք և ցաւակցեցարուք լի իս , զի թերեւ
և ինձ փոքր մի սրտի դիւր լինիցի , և ձեզ
կեանք անցաւութե պարգևեսցի :

Հայեցարուք և տեսէք զցաւս իմ տեսանե-
լիս և անտեսանելիս . ցաւ ոչ մի , այլ բա-
զում , ցաւք 'ի վր ցաւոց , լի հոգւոյ և ըստ
մարմնոյ , նեղքոյ և արտաքոյ . որք հաւին
'ի վր իմ յորդւոց մարդկանէ , և վս որդւոց
մարդկան , 'ի թշնամեաց և վս թշնամեաց ,
'ի սիրելեաց և վս սիրելեաց . այս վերք եմ
զորս վիրաւորեցայ 'ի սան սիրելւոյ իմոյ . և
որ

որ մեծն է՝ նաև յերկնաւոր հօրէս վժ սիրոյ
հօր իմոյ : Եւ այս է՝ զոր հայրն իմ գաւթի
բողոքէր ի գէմն իմ առ հայր . Եւ ան իմ
ընդէք թողեր զիս . և զպատճառսն ձեզ ի
գէմն ածէր . վժ բանից յանցանաց իմոց :
Եւ որ ով ի ձէնջ յանդիմանեսցէ զիս վասն
մեղաց . ոչ մեղք իմ և ոչ յանցանք . այլ զի
գրեալ է զինէն , և նոր մատնեաց զնա առ
մեզս մեր . և մեք համարեցաք զնա ի ցաւս
և ի հարունածս իբրև յայ . բայց նա վիրա-
ւորեցաւ վժ մեղաց մերոց : Եւ իսկ են
բանք յանցանաց իմոց , զի եդի զանձն իմ
հովիւն ի վժ ոչխարաց . և ասէ հայրն իմ ,
հարից զհովիւն , և ցրունեսցին ոչխարք հո-
տին . մինչև գիջցի բարկութի իմ , և լցցի
վեժ իմ արգար . յայնժամ արդարասցի
հօտն ի ձեռն հովիւն , որ ժողովեսցէ զոր
գիտն այ ցրունեալսն ի մի՝ քն օրում միա-

ծին որդի այ հաշտեցուցիչ հօր իւրոյ :

Եւ արդ դուք ժողովուրդ իմ և խաշն արո-
տի իմոյ , մարմին իմ և անդամք յանդամոց
իմոց , տեսանէք զցաւս՝ որ ի վերայ իմ հա-
սին . և ոչ ցաւէ ձեզ յերեսաց ցաւոց իմոց :
Եւ նախ մինչև ի գլուխ ոչ գոյր ի ձեզ ա-
ռողջութի , վերք և այտու մն և հարունածք
խզխայթեալք ապականութք մեղաց նա-
խահօրն և անձին իւրաքանչիւր . ոչ էր սպե-
ղանի ի վժ գնել , ոչ գեղ և ոչ պատանք .
և ասա ես եկի՝ զի զկեանս ունիցիք , և
առաւել ևս ունիցիք՝ գեղեցիկ քան զառա-
ջին առողջութի յաւեժական կենդանութք :

և լցցի ասացեալն , թէ նր վիրօքն բժշկեցաք . և վսկ եդի զոգի իմ 'ի բռին իմում , և յոտից մինչև ցգլուխ վիրաւորեցայ վեճեր . յոգի խոցեցայ , մարմնով բւեռեցայ . 'ի մարդկանէ անարգեցայ , 'ի հեթանոսաց ձաղկեցայ , 'ի հրէից ձաղկեցայ , յորդուոց մօր իմոյ պատերազմեցայ , յաշակերտէս մատնեցայ , յընտանեաց լքայ , 'ի հօրէ իմմէ թողայ . և եղէ ես ոնկ մարդ առանց օգնականի . եղէ ես ոնկ խուլ՝ որ ոչ լսէ , և ոնկ համր՝ որ ոչ գոն խօսք 'ի բերան նր . և աւետմ առ հայր . լուռ եղէ , և ոչ բացի զբերան իմ , զի դու արարեր . հնազանդ որդի եմքո մինչև 'ի մահ և 'ի մահ խաչի :

Տեսանէք որդիք մարդկան զպատճառս անման ցաւոցս , այն է առողջութիւն ձեր և փրկութիւն . մատնեցայ , և ոչ ելանէի . աչք իմ տկարացան յաղքատութիւն , զի զձեզ ապրեցուցից և մեծացուցից . ես պարտաւորեցայ անպարտականս յատեան երկրաւոր , զի դուք պարտաւորքդ անդատապարտ մնաւ ջլք առաջի երկնաւոր ատենիս . ես աշխատեցայ մահուչափ , զի զձեզ հանդուցից յանմահ 'ի կեանս : Լըրիւն քրտնեցայ 'ի պարտիզին , զի զքիրտն երեսաց ձերոց սրբեցից , և անդրէն 'ի դրախտն զձեզ մուծից ի աւազակին . կապեցայ կամաւ , զի զձեզ արձակեցից 'ի կապից մեղաց և 'ի կապանաց դժոխոց . ես գանեցայ , զի մի զձեզ գանեսցի հայրն իմ . ես նախատեցայ , զի զձեզ փառաւորեսցի հայր իմ . ես չարչարեցայ , զի

դուք

դուք ապրեալիք ՚ի յաւիտենից տանջանաց . ես ՚ի խաչ բարձրացայ , զի զամենեանս ըզ-
 ձեզ ձգեցից առ իս . և ահա ես մեռանիմ ,
 զի զձեզ կենդանացուցից յարուք իմով .
 Եւ այս են ցաւք իմ ներքին , զի ՚ի ցաւս
 աննմանս մատնեցայ արտաքինս . վն զի կա-
 մաւ և ճոխաբար յօժարութիւն յանձն առի
 զայս ան վասն ձեր սիրոյ . այլ այն են ինձ
 ցաւք անբերելիք ՚ի խորս սրտիս , զի ոչ ցա-
 ւէ ձեզ վն իմ . գէթ ոչ ցաւէ ձեզ վն հոգ-
 ւոց ձերոց , որ եղէքդ գին անգին արեան
 անծորդւոյս . այդ ապերախտութիւն ձեր է
 ինձ ցաւ մեծ և անհանդուրժելի . զի զօրհա-
 նապաղ առ ոտն հարկանէք զիս զփրկիչ ձեր ,
 որով և զփրկուի ձեր . ոնկ թէ զարիւն նո-
 րոյ ուխտիս խառնակ համարիք՝ որով սրբե-
 ցայքն . և կամիք վերստին ՚ի խաչ հանել
 անձանց զորդին ան , և դարձեալ խայտա-
 ւապել :

Եւ ան ձէնջ ոնկ զյուզա՝ մատնէ զիս ար-
 ծաթսիրութիւն . ոմն ՚ի ձէնջ կապէ զձեռս
 իմ՝ ապերախտութիւն . այլ ոմն ապտակէ ա-
 նիրաւութիւն . սա թքանէ յերեսս իմ՝ պրդ-
 ծութիւն , և նա այսին առնէ անհաւատութիւն .
 ոմն փշով պսակէ զգլուխ իմ՝ չար և անօրէն
 խորհրդովք . և ոմն հարկանէ եղեգամբ
 յիսակալուէ և քինախնդրութիւն լըդէմ եղ-
 բօրն . այլք ծաղրեն սուտ երկրպագութիւն ,
 զի արտաքուստ ծուր ինձ կրկնեն , և ՚ի
 սրտէ պաշտօն մատուցանեն ախտից իւր-
 եանց : Եւ որ դատապարտէ լը պիղատոսի

զծանուցեալ ճշմարտութիս , և է՛ որ ար-
համարհէ լը հերովդէի զանմուռն ազդե-
ցութիս իմ 'ի հոգիս . ամն զճշմարտսն հար-
ցանէ կեղծաւորութիւն , և 'ի լուր ճշմարտու-
թե՛ զայրանայ ոռ զկոյիափա : Բազումք 'ի
սիրելեաց իմնց թողուն զիս միայնակ 'ի նե-
ղութիս , երբ փախչին 'ի նեղութեց . այլք
ուրանան զիս գործովք , զի անուն քրիստոս
նէի ունին , և գործ անհաւատի : Բայլք
դահիճ լինին 'ի տալ ինձ հարուածս գա-
նից՝ ազգի ազգի մեղօք , որ խորհրդով , որ
բանիւ , և որ գործով . և այլք խաչահա-
նութիւն , այլ ևս ծանր ծանր յանցանօք : Եւ
առ հասարակ չար օրինակօք մեծամեծք ըզ-
փոքունս , իշխանք և քահանայք զժողովուր-
դս ուսուցանեն՝ վերատին 'ի խաչ հանել զիս
զխաչելեալս վ'սնց , և կրկնամահ և բիւրա-
մահ սաքանանել զիս նորանոր ապիրատու-
թիւք՝ զ'ի սպանդ վարեալս միանգամ յա-
ղագս փրկութեանց :

Տեսանէ՞ք արդ , եթէ իցե՞ն երբէք ցաւք
լը ցաւոցս լեալ՝ որ 'ի վ'ր իմ հասին . ո՞չ ա-
պաքէն մի մի մահ է ինձ մէն մի մահուչափ
մեղք միոյ միոյ 'ի ձէնջ . և քանիցս անգամ
կամիք՝ զի մեռայց մեռեալս միանգամ 'ի
վ'ր խաչին վ'ս ձեր : Եւրեմ՝ ձեզ , եթէ և
զկողս իմ խոցեօջիւք յետ մեռանելոյս 'ի
ձեր օակս . զի բղիկեսցէ ձեզ կրկնավտակ
աղբիւր կրկին կենդանութեան . զմարմինս
իմ ետու ձեզ 'ի կերակուր , և զարիւն իմ
յարբուսն . խորհրդաբար ետու 'ի վերնա-
տան

տան , և տամ մինչև ՚ի կատարած Ժի . այլ
գիտելով զի դուք տակաւին արեան իմաւմ
էք ծարաւի , մատնեցի զանձն իմ կամաւ ՚ի
ձեռս ձեր՝ տանջել և չարչարել զմարմինս
իմ մահուցաւ , և հեղու զարիւն իմ ՚ի քա
ւութի և ՚ի թողութի մեղաց . զի առանց
արեան ոչ լինէր թողութի : Եւրդ ելմէ և
յետ աւանդման հոգւոյս տակաւին կամիք
խոցոտել զիս և գազանաբար գիշտել ,
թող բղինեցէ արիւն հրաշալի ՚ի կողէս ՚ի
զովացուցանել զպաքումն սրտից ձերոց ,
և քուր ՚ի լուացումն նմ անօրէնութեց ձե
րոց . միայն թէ յայսմ հետէ գադարեսցիք
՚ի մեղաց , և հանգիջիք ՚ի գործոց ձեռաց
ձերոց . զի ես հանգեայց քնով մահու ՚ի
տապանի , և ՚ի յառնել իմում յարուցից և
զձեզ ՚ի կեանս անմահ : () Այսոսիկ և զոր
տոցին նման բանս քարոզէ յամպիոնէ խաչին
հանապազ առ մեզ խաչելեալ փրկիչն մեր ,
և յուշ առնէ զարիւն նորոյ կտակին՝ հե
ղել վա փրկուե մերոյ . և մեք մի անհոգա
ցուք ստէպ վերծանել զայս կտակ նծային՝
գրեալ արեամբն նյ , և ճանաչել զերախ
տիս նր և զսէր նր , զի սովին և եթ կտակաւ
լինի մեզ լինել ժառանգ նյ և ժառանգա
կից քով : Եւ ժամէ լսել և զնծամօր կու
սի կենդանախարուկելոյ սիրով միածնին
առ խաչին՝ զազդու բանս առ ունկնդիրս
իւր :

Չեզ աւելմ ձեզ առեմ (ձայնէ տիրամայր)
անցաւորք ճանապարհաց՝ խորհրդածուք

անցից լերինս գողգոթայ յաւուր աստ խա-
չելութե միածնիս , դարձարուք հայեցա-
րուք և յիս 'ի ցաւագին մայր խաչեցելոյն՝
որ կամս առ խաչին մինչև ցլետին շունչ
անորդւոյս , և տեսէք , եթէ իցե՞ն երբեք
ցաւք ըն ցաւոցս լեալ՝ որք 'ի վր իմ հասին :
Ս'ի պատուական ունէի մարգարիտ՝ անգին
և անգիւտ , կոյս մարգարիտ և կոսածին՝
'ի ցողոյ երկնից 'ի հայրական ծոցոյ՝ հոգ-
ւոյն գործակցութե գոյսւորեալ 'ի գոյա-
ցութե անձին իմոյ , միածին որդի հօրն լու-
սոյ և մօրս լուսոյ , լոյս գեղանշոյլ . արդ-
ցաւիմ , ոչ զի կորուսի , այլ զի դուք որդիք
մարգկան կորուսանել կամեցայք և կտոմք
զօրհանապազ . զայն մարգարիտն իմասեմ
զյն՝ գեղեցիկ տեսլեամբ քան զնմ որդիս
մարգկան զանորդին իմ , որ վս ձեր վաճա-
ռեցաւ , զի զձեզ գնեսցէ . և ահա արկաւ
առաջի խողաց և երգիծաւ և անշքացաւ .
տեսէք զնա , և ոչ գոյ նր տեսիլ և ոչ գե-
ղեցկութի . յարիւն թաթաւեչ բոսորային՝
անձն նր անձային . թքով շաղախեչ՝ դէմք
նր անձային . փշով պսակեալ գլուխն անձայ-
ին . բւեռօք հեղուսեալ ձեռք և ոտք նորա
անձային . գեղարդեամբ խոցեալ կող նորա
անձային . գանիւք կապուտակեալ թիկունք
նր անձային . արեամբ լցեալ լանջք նորա
անձային . սիրով վառեալ սիրտ նր անձային ,
և 'ի սեր մարգկան աւանդեալ զհօգի իւր
մարգկային 'ի ձեռս հօր իւրոյ երկնաւորի :
Ս'ի արեգակն էր իմ՝ լոյս աչաց իմոց արե-
գակն

գալին արդարութե յն , ծագումն 'ի հօրէն
լուսոյ անժամանակ որդին՝ ծագեալ 'ի ժա-
մանակի 'ի կոյս մօրէս իբրեւ յարեւելից լոյս
գերարփիական , եկեալ յՅ 'ի լուսաւորեւ
զնմ մնորդ որ գալոց է յՅ . տեսէք այսօր ,
զիւրդ վն ձեր խաւարեցաւ անշեջ ճառա-
գայլին իմ . և ինձ իբրեւ լուսնի խաւար ե-
հաս յետին մթուէ՝ յամփոփիլ լուսոյ լու-
սատու արեգին իմոյ : Օյ թէ նա զադա-
մայն կրեաց պարտիս , և ինձ անկաւ բաժին
զեւային կրել զկիրս : Եւ դուք որդիք ա-
դամայ և եւայի , տեսէք թէ որո՞ւմ մասին
էք վիճակեալ . գէթ ցաւակից ինձ լերուք
և միածնիս . զի լը ցաւակցուէ՝ և միթա-
րակցու թէ լինիջիք արժանիք , և մի յաւե-
լուք ցաւս 'ի ցաւս իմ և անորդւոյս՝ ապե-
րախտութիւն և ապիրատութիւն ձերով :

Սի որդեակ էր իմ , միամօր որդի , միածին
որդի , և միայ կուսիս հարազատ որդի , ան-
որդին իմ յն . և ես միակ մայր նր կուսա-
մայր . արդ յետ մեկնելոյ նր յինէն ի՞նչ միսի-
թարեսցի անձն իմ , եթէ ոչ միսիթար լիջիք
ինձ փոքր 'ի շատե ծառայքդ որդւոյ իմոյ
յանձնե՞լք 'ի նմանէ փոխանակաւ յորդիու-
թի յանուն յովհաննու սիրելոյ . և արդ
տեսէք , զոր վիշտ հասուցանէք ինձ մօր ձե-
րում որդեգրեալքդ որդիք երկանց իմոց
առ խաչին՝ հաւատացե՞լքդ միածնին իմոյ :
և որ այլ վիշտ մեծ քան զայն , ցորչափ տե-
սանեմ զձեզ օտարս 'ի նմանութե և 'ի շաւ-
ղաց անորդւոյս՝ հեզոյն և խոնարհին և ան-
մե .

գլխարիսեցիս և զիշխանս , և ընտրել զտգէտ ձկնորսս , և զպարզամիտ օրինապահս գուհիկս , և զմանկունս անմեղս և անկեղծս : Եւ ստ նմին օրինակի եցոյց այսօր ձորն մեր , թէ պատիւ ինքեան զայն բաւական համարի , եթէ տարածեսցուք զանձինս առաջի նր խոնարհութիւնն զհանդերձս և զոստոս ծառոց 'ի վր ճանապարհի , ոնկ զի կոխեսցէ ձորն ինքնին զհպարտութիւն մեր զնմ , խորտակեսցէ զկամս մեր . և այնպէս կատարելով զիւր կամս բարձրութե 'ի վր խոնարհացս՝ բարձրացուցէ զխոնարհս : Եւ յնօրինակ և ընծայ ընդունելի ինքեան եցոյց գոլ զոստոս առաքինուէց ծաղկեալս հաւատով՝ մշտագալար զոճարթութիւն . և զայն ևս , թէ արհնութիւն և բարեբանութիւն սիրէ 'ի բերանոյ միամիտ և աննախանձ ժողովրդեան , ևս առաւել 'ի բերանոյ մանկանց տղայոց անմեղաց ստնդիւնաց :

Շորրորդ՝ խորագոյնս ծանուցանել կամեցաւ վրկիչն յաւուրս խորհրդեան , թէ ինքն է ձոր և թգր հոգւոց մերոց , և 'ի ձեռին նր են սիրտք ամենեցուն . մինչ զի ցորչաւի շաւթէ ինքն զսիրտ մեր 'ի լաւ անդր , նովաւ խորհիմք և խօսիմք և գործեմք զքարին և զհաճոյն և զկատարեալն առաջի նր . ապա եթէ կամիցիմք ինքնանալ , և ոչ ճանաչել զթգրութիւնն 'ի վր մեր , ի թողուլ նր մեզ զմեզ , մեք մեզէն 'ի վատթարն նկրտիմք . զոր և թողացուցանէ իսկ 'ի պատիւ ամբարառանութե և ապաշնորհութե մերոյ , և 'ի հան

Հանդէս արդարութե իւրոյ . մինչև դգա-
տասցուք և խնդրեսցուք 'ի նմանէ խոնարհ
սրտիւն և յամսրաէ՝ թգրել 'ի վր մեր :

Ո ի ահա յաւուր յայսմիկ ընդ շարժել տն
զսիրտ ամբոխին երբայեցւոց՝ միահամուռ
եկին ժողովեցան և միաբանեցան 'ի մեծա-
ցուցանել զնա փառօք որպէս թագաւոր իւ-
րեանց . յիշեցին զամ երախտիս նր, և զի
զամ ինչ բարւոք գործեաց , և շրջեցաւ լը
գրեցելուն բարի առնել մարդկան . և զի ,
թող զայլ անբաւ սքանչելիսն , 'ի նոյն իսկ
աւուրս զղաղաբ կոչեաց և եթ 'ի գերեզմա-
նէն , և յարոյց 'ի մեռելոց զչորեքօրեայ մե-
ռեալն . վայ միաձայնեալ աղաղակէին , ա-
հա թգրն մեր մեսիա . մեսիայն յորժամ
դայցէ , միթէ աւելի՞ ինչ նշանս աւեօցէ՝
քան զոր սայս առնէ . սա է ճշմարիտ մար-
գարէն՝ որ 'ի նաղարեթէ գալիլեացւոց . սա
է որդին դաւթի և տրն դաւթի , զոր աջօք
հոգւոյն ծանեան և կոյրք , և բացան նաև
աչք մարմնոց նց բանիւն հրամանի նր . օրհ-
նեալ թգրուի հօր մերոյ դաւթի , օրհնուի
որդւոյ դաւթի . ովսաննա բարձրելոյն , օրհ-
նուի 'ի բարձունս . օրհնեալ որ գայ յա-
նուն տն թագաւորդ ինչի :

Եւ յոքիկ այսօր . իսկ յետ քանի մի աւուրց
զի նչ . ոչ միայն ուրացան զնա յատենին պի-
ղատոսի , և աղաղակեցին , չիք մեր թագա-
ւոր բաց 'ի կայսերէ , այլև զօրացան բար-
բառք նց 'ի կրկնել և յերեքկնել , բարձ 'ի
մէնջ , բարձ 'ի մէնջ . 'ի խաչ հան զդա , 'ի
խաչ

XX

ՃԼ Ռ. ՍԻ.

Որ է կտակ 'ի չարչարանս քմի, 'ի բերանոյ
տնս և տիրամօրն :

* Լ'նցաւորդ Ճանապարհաց' դարձայդ, հայեցա-
ցուէ և տեւէ, թէ իցե՞ն երբեք դատ ըստ ցաւոց
լեալ՝ որ 'ի վր իմ հասին ॥ . ողբ . Թ. 12 :

Ոչ երեմիաս ողբերգարկու ինձ մարգա-
րէ յաւուրս աղետից, այլ տնն մարգա-
րէից զայսոսիկ այսօր մեզ բարբառի՝ որդիք
մարդկան . ոչ ե՞մ մայր քաղաքաց յուզայ,
այլ կոյսն անարատ մայր բանին այ և մայր
նորոյ սիրովն՝ զայս կոծ երկրորդէ մեզ այսօր
ընդ միածնին : Լ'նցաւորք Ճանապարհաց՝
դարձարո՞ւք հայեցարո՞ւք 'ի յմ' որ 'ի խաչին,
և 'ի մարիամ մայր նր' որ կայ առ խաչին .
տեսէք տեսէք, եթէ իցե՞ն երբեք ցաւք լը
ցաւոց սոցա լեալ, եթէ ոչ՝ երկոցունց ցաւք
լը մի համարեսցին . ապա թէ ոչ՝ չիք այլ
նման ցաւոց սոցա, եթէ երկաքանչիւրոց,
և եթէ միոյ միոյ՝ որ անբաժան է 'ի միւսմէն :
'Ձեզ ասեմ ձեզ ասեմ անցաւորք Ճանա-
պարհաց՝ որք Ճանապարհորդէք ընդ կեն-
ցաղս . գիտէք զի անցաւոր էք յանցաւոր 'ի
կեանս . բայց գիտիցէ՞ք արդեօք և զայն,
զի յանցաւոր իսկ էք և սարաւորք այս յա-

Ս

K

ւոցս .

ւոյս . զի դուք էք՝ որ առթեցիք զայս ան-
կիրս անբերելիս 'ի փրկիչն Յի և 'ի մայրն
փրկութե : Եւ զի գոնեա դարձարուք միան-
գամ սրտիւք , և հայեցարուք հոգւոյ ա-
նհաճ , և տեսէք , մի անտես առնէք՝ զոր
գործեցիքն չարաչար , վերս 'ի վերս յաւե-
լուլ մարմնոյ յսի , և սրտին մարիամու . և
Թէ ո՞րպէս , լուարուք զի՞նչ տրն ասե 'ի բե-
մէ խաչին :

Վարձարուք որդիք , և ես դառնամ առ-
ձեզ . դարձարուք հայեցարուք 'ի նշանակն
կանգնեալ , ուր ոչ օձ պղնձի 'ի բժշկելըզ-
հարուածեալն յօձից , այլ՝ գառն ան անոթ
դիս , որ եկի 'ի բառնալ զմեզս Յի 'ի վիճու-
սոց իմաց , կախեալ զծառայս սաբեկայ խոյ
յողջակէզ փոխանակ իստհակայ . տեսէք
զիս զկեանս ձեր կախել զխաչն , զի ապրեա-
ջիք 'ի Թառնից հնոյ օձին , և 'ի յաւիտենից 'ի
մահաւանէն . տեսէք զցաւս իմ աննման , զի
բժշկեսցիք յամ ցաւոց ոգւոց ձերոց . ցաւե-
ցարուք և ցաւակցեցարուք լէ իս , զի Թերեւ
և ինձ փոքր մի սրտի դիւր լինիցի , և ձեզ
կեանք անցաւութե պարզեցի :

Հայեցարուք և տեսէք զցաւս իմ տեսանե-
լիս և անտեսանելիս . ցաւ ոչ մի , այլ բա-
զում , ցաւք 'ի վիճ ցաւոց , լի հոգւոյ և ըստ
մարմնոյ , ներքոյ և արտաքոյ . որք հաւին
'ի վիճ իմ յորդւոց մարդկանէ , և վս որդւոց
մարդկան , 'ի Թշնամեաց և վս Թշնամեաց ,
'ի սիրելեաց և վս սիրելեաց . այս վերք են՝
զորս վիրաւորեցայ 'ի սման սիրելեոյ իմոյ . և

որ

որ մեծն է՝ նաև յերկնաւոր հօրէս վն սիրոյ
հօր իմոյ : Եւ այս է՝ զոր հայրն իմ գաւիթ
բողոքեր ի գէմն իմ առ հայր . Եւ Թ Թ իմ
քնգէթ թողեր զիս . և զպատճառսն ձեզ ի
գէմն ածէր . վն բանից յանցանաց իմոց :
Եւ որ ով ի ձէնջ յանդիմանեացէ զիս վասն
մեղաց . ոչ մեղք իմ և ոչ յանցանք . այլ զի
գրեալ է զինէն , և նոր մատնեաց զնա առ
մեղս մեր . և մեք համարեցաք զնա ի ցաւս
և ի հարուածօ իբրև յնյ . բայց նա փրա-
ւորեցաւ վն մեղաց մերոց : Եւ յի իսկ են
բանք յանցանաց իմոց , զի եղի զանձն իմ
հօվիւն ի վն ոչխարաց . և ասէ հայրն իմ ,
հարից զհօվիւն , և ցրուեցին ոչխարք հօ-
տին . մինչև գեջցի բարկութի իմ , և լցցի
փէթ իմ արգալ . յայնժամ արդարացի
հօտն ի ձեռն հօվիւն , որ ժողովեացէ զոր
գիտն նյ զցրուեալսն ի մի՝ ք սրում միա-
ծին որդի նյ հաշտեցուցիչ հօր իւրոյ :

Եւ արդ դուք ժողովուրդ իմ և խաջն արօ-
տի իմոյ , մարմին իմ և անգամք յանդամոց
իմոց , տեսանէք զցաւս՝ որ ի վերայ իմ հա-
սին . և ոչ ցաւէ ձեզ յերեսաց ցաւոց իմոց :
Յոտից մինչև ի գլուխ ոչ գոյր ի ձեզ ա-
ռողջութի , փէրք և այտումն և հարուածք
խզխայթեալք ապականութի մեղաց նա-
խահօրն և անձին իւրաքանչիւր . ոչ էր սպե-
ղանի ի վն դնել , ոչ դեզ և ոչ պատանք .
և ասա ես եկի՝ զի զկեանս ունիցիք , և
առաւել ևս ունիցիք՝ գեղեցիկ քան զառա-
ջին առողջութի յաւեժական կենդանութի :

և լցցի ասացեալն , թէ նր վիրօքն բժշկեցաք . և վնկ եդի զոգի իմ 'ի բռին իմում , և յոտից մինչև ցգլուխ վիրաւորեցայ վր ձեր . յոգի խոցեցայ , մարմնով բևեռեցայ . 'ի մարդկանէ անարգեցայ , 'ի հեթանոսաց ձաղկեցայ , 'ի հրէից ձաղկեցայ , յորդուոց մօր իմոյ պատերազմեցայ , յաշակերտէս մատնեցայ , յընտանեաց լքայ , 'ի հօրէ իմմէ թողայ . և եղէ ես ոն՞ մարդ առանց օգնականի . եղէ ես օն՞ խուլ՝ որ ոչ լսէ , և ոն՞ համր՝ որ ոչ գոն խօսք 'ի բերան նր . և ասեմ առ հայր . լուռ եղէ , և ոչ բացի զբերան իմ , զի դու արարերս՝ հնազանդ որդի եմքո մինչև 'ի մահ և 'ի մահ խաչի :

Տեսանէ՞ք որդիք մարդկան զպատճառս աննման ցաւոցս , այն է առողջութի՞ ձեր և փրկութի՞ . մատնեցայ , և ոչ ելանէի . աչք իմ տկարացան յաղքատութի , զի զձեզ ապրեցուցից և մեծացուցից . ես պարտաւորեցայ անպարտականս յատենան երկրաւոր , զի դուք պարտաւորքդ անդատապարտ մնաւ ջլք առաջի երկնաւոր ատենիս . ես աշխատեցայ մահուչափ , զի զձեզ հանգուցից յանմահ 'ի կեանս : Արիւնք բռնեցայ 'ի պարտիզին , զի զքիրտն երեսաց ձերոց սրբեցից , և անդրէն 'ի դրախտն զձեզ մօռծից լռաւ զակին . կապեցայ կամաւ , զի զձեզ արձակեցից 'ի կապից մեղաց և 'ի կապանաց դժոխոց . ես գանեցայ , զի մի զձեզ գանեսցէ հայրն իմ . ես նախատեցայ , զի զձեզ փառաւորեսցէ հայր իմ . ես չարչարեցայ , զի

դուք

դուք աղերսը ի յաւիտենից տանջանաց .
ես ի խաչ բարձրացայ , զի զամենեսին ըզ-
ձեզ ձգեցից առ իս . և ահա ես մեռանիմ ,
զի զձեզ կենդանացուցից յարուք իմով .
Այս էն ցաւք իմ ներքին , զի ի ցաւս
աննմանս մատնեցայ արտաքինս . վր զի կա-
մաւ և ճոխաբար յօժարութիւն յանձն առի
զայս անմ վասն ձեր սիրոյ . այլ այն էն ինձ
ցաւք անբերելիք ի խորս սրտիս , զի ոչ ցա-
ւէ ձեզ վր իմ . գէթ ոչ ցաւէ ձեզ վր հոգ-
ւոց ձերոց , որ եղէք գին անգին արեան
անժողոճոյս . այլ ապերախտութիւն ձեր է
ինձ ցաւ մեծ և անհանդուրժելի . զի զօրհա-
նապազ առ ոտն հարկանէք զիս զփրկիչ ձեր ,
որով և զփրկուի ձեր . ոնկ թէ զարիւն նո-
րոյ ուխտիս խառնակ համարիք որով սրբե-
ցայքն . և կամիք վերստին ի խաչ հանել
անձանց զորդին ան , և դարձեալ խայտա-
ռակել :

Ամն ի ձէնջ ոնկ զյուզա՝ մատնէ զիս ար-
ծաթսիրութիւն . ոմն ի ձէնջ կապէ զձեռս
իմ՝ ապերախտութիւն . այլ ոմն ապտակէ ա-
նիրաւութիւն . առ թքանէ յերեսս իմ՝ պղ-
ծութիւն , և նա այսն առնէ անհաւատութիւն .
ոմն փշով պսակէ զգլուխ իմ՝ չար և անօրէն
խորհրդովք . և ոմն հարկանէ եղեգամբ
ոխակալուէ և քինախնդրութե ընդէմ եղ-
բօրն . այլք ծաղրեն սուտ երկրպագութիւն ,
զի արտաքուստ ծուներ ինձ կրկնեն , և ի
սրտէ պաշտօն մատուցանեն ախտից իւր-
եանց : Այլ որ դատապարտէ ը պիղատոսի
զծա .

զծանուցեալ ճշմարտութիւն , և է՛ որ ար-
համարհէ ընդ հերովդէի զանմուռնչ ազդե-
ցութիւն իմ 'ի հոգիս . ամն զճշմարիտն հար-
ցանէ կեղծաւորութիւն , և 'ի լուր ճշմարտու-
թե՛ն զայրանայ ոնկ զկայիափա : Բազումք 'ի
սիրելեաց իմնց թողուն զիս միայնակ 'ի նե-
ղութիւն , երբ փախչին 'ի նեղութեց . այլք
ուրանան զիս դարձովք , զի անուն քրիստոս
նէի ունին , և գործ անհաւատի : Բայլք
դահիճ լինին 'ի տալ ինձ հարօճածս գա-
նից՝ ազգի ազգի մեղօք , որ խորհրդով , որ
բանիւ , և որ գործով . և այլք խաչահա-
նութք՝ այլ ևս ծանր ծանր յանցանօք : Եւ
առ հասարակ չար օրինակօք մեծամեծք ըզ-
փոքունս , իշխանք և քահանայք զժողովուր
դս ուսուցանեն՝ վերադին 'ի խաչ հանել զիս
զխաչելեալս վա՛նց , և կրկնամահ և բիւրա-
մահ սպանանել զիս նորանոր ապիրատու-
թե՛ք՝ զ'ի սպանդ վարեալս միանգամ յա-
ղագս փրկութե՛նց :

Տեսանէք արդ , եթէ իցե՞ն երբեք ցաւք
ընդ ցաւոցս լեալ՝ որ 'ի վր իմ հասին . ոչ ա-
պաքէն մի մի մահ է ինձ մէն մի մահուչափ
մեղք միոյ միոյ 'ի ձէնջ . և քանիցս անգամ
կամիք՝ զի մեռայց մեռեալս միանգամ 'ի
վր խաչին վա՛նք : Եւրեմ՝ ձեզ , եթէ և
զկողս իմ խոցեսջիք յետ մեռանելոյս 'ի
ձեր սակս . զի բղխեսցէ ձեզ կրկնաժտակ
աղբիւր կրկին կենդանութեան . զմարմինս
իմ ետու ձեզ 'ի կերակուր , և զարիւն իմ
յարբուսն . խորհրդաբար ետու 'ի վերնա-
տան

տան , և տամ մինչե 'ի կատարած Թի . այլ
գիտելով զի դուք տակաւին արեան իմում
էք ծարաւի , մատնեցի զանձն իմ կամաւ 'ի
ձեռս ձեր՝ տանջել և չարչարել զմարմինս
իմ մահուալի , և հեղուլ զարիւն իմ 'ի քա
ւութի և 'ի Թողութի մեղաց . զի առանց
արեան ոչ լինէր Թողութի : Եւրդ ելնէ և
յետ աւանդման հոգւոյս տակաւին կամիք
խոցոտել զիս և գազանաբար գիշատել ,
Թող բղխեսցէ արիւն հրաշալի 'ի կողես 'ի
զովացուցանել զպապումն արտից ձերոց ,
և ջուր 'ի լուացումն ան անօրէնութեց ձե
րոց . միայն Թէ յայսմ հետէ գազարեալիք
'ի մեղաց , և հանգիջիք 'ի գործոց ձեռաց
ձերոց . զի ես հանգեայց քնով մահու 'ի
տապանի , և 'ի յառնել իմում յարուցից և
զձեզ 'ի կեանս անմահ : ( ) այսոսիկ և զոր
սոցին նման բանս քարոզէ յամպիտնէ խաչին
հանապազ առ մեզ խաչելեալ փրկիչն մեր ,
և յուշ առնէ զարիւն նորոյ կտակին՝ հե
ղել վն փրկուե մերոյ . և մեք մի անհոգաւ
ցուք ստէպ վերծանել զայս կտակ անձային՝
գրեալ արեամբն նոյ , և ճանաչել զերախ
ախս նոյ և զսէր նոյ , զի սովին և եթ կտակաւ
լինի մեզ լինել ժառանգ նոյ և ժառանգա
կից քով : Եւ ժամէ լսել և զանամօր կու
սի կենդանախորուկելոյ սիրով միաձնին
առ խաչին՝ զազգու բանս առ ունկնդիրս
իւր :

Զնէ ասեմ ձեզ ասեմ (ձայնէ տիրամայր)
անցաւորք ճանադարհաց՝ խորհրդածուք

անցից լերինս գողգոթայ յաւուր աստ խաչելութե միածնիս , դարձարուք հայեցարուք և յիս 'ի ցաւագին մայր խաչեցելոյն՝ որ կամս առ խաչին մինչև ցլետին շունչ անորդւոյս , և տեսէք , եթէ իցե՞ն երբեք ցաւք ընցաւոցս լեալ՝ որք 'ի վր իմ հասին :

Ս'ի պատուական ունէի մարգարիտ՝ անգին և անգիւտ , կոյս մարգարիտ և կուսածին՝ 'ի ցողոյ երկնից 'ի հայրական ծոցոյ՝ հոգւոյն գործակցութե գոյաւորեալ 'ի գոյացութե անձին իմոյ , միածին որդի հօրն լուսոյ և մօրս լուսոյ , լոյս գեղանշոյլ . արդցաւ իմ , ոչ զի կորուսի , այլ զի դուք որդիք մարդկան կորուսանել կամեցայք և կամիք զօրհանապազ . զայն մարգարիտն իմ ասեմ՝ զյ՞մ գեղեցիկ տեսլեամբ քան զնմա որդիս մարդկան զանծորդին իմ , որ վս ձեր վաճառեցաւ , զի զձեզ գնեցէ . և ահա արկաւ առաջի խողաց և երգիծաւ և անշքացաւ . տեսէք զնա , և ոչ գոյնք տեսիլ և ոչ գեղեցկութի . յարինն թաթաւեչ բոսորային՝ անձն նք անային . թքով շաղախեչ՝ դէմք նք անային . փշով պսակեալ գլուխն անային . բեռնօք հեղուսեալ ձեռք և ոտք նորա անային . գեղարդեամբ խոցեալ կող նորա անային . գանիւք կապուտակեալ թիկունք նք անային . արեամբ լցեալ լանջք նորա անային . սիրով վառեալ սիրտ նք անային , և 'ի սեր մարդկան աւանդեալ զհոգի իւր մարդկային 'ի ձեռս հօր իւրոյ երկնաւորի :

Ս'ի արեգակն եր իմ՝ լոյս աչաց իմոց արեգակն

գաւկն արդարութե յս , ծագումն 'ի հօրէն
լուսոյ անժամանակ որդին՝ ծագեալ 'ի ժա-
մանակի 'ի կոյս մօրէս իբրեւ յարեւելից լոյս
գերարփիական , եկեալ յՅ 'ի լուսաւորել
զնամ մանրդ որ գալոց է յՅ . տեսէք այսօր ,
զիւորդ վս ձեր խաւարեցաւ անշէջ ճառա-
գայթն իմ . և ինձ իբրեւ լուսնի խաւար ե-
հաս յետին մ'թուէ՝ յամփոփիլ լուսոյ լու-
սատու արեգին իմոյ : Օ ի թէ նա զադա-
մայն կրեաց պարտիս , և ինձ անկաւ բաժին
զեւային կրել զկիրս : Իշւ դուք որդիք ա-
դամայ և եւայի , տեսէք թէ որո՞ւմ մասին
էք վիճակեալ . գէթ ցաւակից ինձ լերուք
և միածնիս . զի լը ցաւակցուէ՝ և միթա-
րակցութե լինիջիք արժանիք , և մի յաւե-
լուք ցաւս 'ի ցաւս իմ և նծորդւոյս՝ ապե-
րախտութիւն և ապիրատութիւն ձերով :

Ս 'ի որդեակ էր իմ , միամօր որդի , միածին
որդի , և միայ կուսիս հարազատ որդի , նծ-
որդին իմ յս . և ես միակ մայր նր կուսա-
մայր . արդ յետ մեկնելոյ նր յինէն ի՞նչ միսի-
թարեսցի անձն իմ , եթէ ոչ միսիթար լիջիք
ինձ փոքր 'ի շատէ ծառայքդ որդւոյ իմոյ
յանձնե՞լք 'ի նմանէ փոխանակաւ յորդիու-
թի յանուն յովհաննու սիրելոյ . և արդ
տեսէք , զո՞ր վիշտ հասուցանէք ինձ մօր ձե-
րում որդեգրեալքդ որդիք երկանց իմոց
առ խաչին՝ հաւատացե՞լքդ միածնին իմոյ .
և որ այլ վիշտ մեծ քան զայն , ցորչափ տե-
սանեմ զձեզ օտարս 'ի նմանութե և 'ի շաւ-
ղաց նծորդւոյս՝ հեզոյն և խոնարհին և ան-
մե-

մեղին և անարատին և սքին սքց . և ահա
այս է իմ ցաւ 'ի վր ցաւոց , զի կորուսի զիմ
միածին , և ոչ գտանեմ զձեզ՝ ոնկ նա կամի ,
կիմ ոնկ եօս կամիմ իմ կամաց նր . զի փոքր
մի միսիթարէր անձն իմ :

Ս'ի տր էր իմ և ձեր , պսակ գլխոյ իմոյ և
բարձրացուցիչ գլխոց ձերոց՝ գլուխն ամե-
նեցուն , տր փառաց և թգր փառաց՝ միա-
ծինն իմ յօ . և ահա 'ի հող մահու խոնար-
հեցաւ վս սիրոյ ձերոյ , և փառաւորեալն
ետ զանձն յանարգանս յետինս վս ձեր . ան-
մեղ բնութին իմ անօրէնս համարեցաւ վս
անօրինացդ : Էջ 'ի մահ մատնեցաւ , զի
դուք նմանեալքդ մարդասպանին յետոճայ
բարսբայ՝ ապրեսձիք . մանաւանդ թէ դուք
ձեզէն սպանիք զարդարն զարքայորդի՝ 'ի
մտանել 'ի Ժառանգութի նր . և զի ոչ կա-
մեցայք՝ կիմ թէ և կարէիք իսկ ոչ՝ տալ զվս
մեղացն , միածինն իմ անմեղանչական՝ մեղք
եղև վս ձեր , և մատնեալ առ մեղս ձեր մե-
ռաւ , զի զմեղս մեռուսցէ . և դուք տակա-
ւին մեղօք կամիք սպանանել զայն , որ 'ի
վր ձեր մեռաւ սիրով :

Օ առաջին մահն ներեաց ձեզ , զոր կամաւ
յանձն էառ , և ես առի յանձն՝ գերի մայրս
նր՝ վս Եի փրկութե , և պատարագեցի սի-
րով զիմ միածինն հօր իւրում երկնաւորի .
այլ զերկրորդն զիմ զնեքն . կամ ես
զիմ զ առից յանձն : Էջ առաջնումն ասաց
ինքնին . հայր թող սոցա , զի ոչ գիտեն՝
զինչ գործեն . իսկ յերկրորդումն մայր ինձ
բռ

բողոքել . մի թողուր սոցա ճողի , զի գիտեն՝ զինչ գործեն : Վնազի զիարդ յանգիտութիւն համարեացի քրիստոնէից զքն վերստին ՚ի խաչ հանել մեղօք . զվերագրնօղն իւրեանց միւսանգամ կամիլ վաճառել . զազատարարն ջանալ կորուսանել . զիարդ լինիցի ոչխարաց զհովիւն անարգել , աչակերտաց զվիշակն հերքել , ծառայից զտրն թշնամանել , որդւոց զհայրն ուրանալ , և արարածոց զարարիչն դառնացուցանել : Եւ ահա այս ցաւք են իմ անսմանք . ոչ է իմ ցաւ այսուհետեւ վե միածնիս , զոր միանգամ պատարագեցի ողջակիզմամբ մարմնոյ նք և սրտի իմոյ , այլ ՚ի վր ձեր՝ եղբարք անուանեալք յորդույ իմմէ և ինձ յորդեգրուի ընծայեալք . երկնչիմ , եթէ ՚ի ձեզ ելանիցեն այն առածք վրէժխնդրուե հօրն երկնաւորի , եթէ տաց զչարս փոխանակ գերեզմանի նք . զի որ ոչն օգտի ՚ի չարչարանաց յոյ , տուժեացի ՚ի տանջանս աններելիս . և որ չարչարել կամի վերստին զանորդին , չարաչար կորիցէ . և ես դարձեալ անզաւակիմ և ՚ի ձէնջ . որ է անզաւակութիւն չարքան զառաջինն :

Եւ արդ՝ այս կտակ սիրոյ լիցի և յինչն առ ձեզ յաւուր ցաւոց իմնց ով որդեակք ցաւոցս . մի խոցէք զմեռեալն վասն ձեր զիմ միածին . և մի խոցոտէք զսիրտ մօր նք և ձեր՝ զցաւադին կուսիս . զի այն ոչ յօգուտ ձեր է . այլ լերուք նմանօղ յովհաննու սիրոյ աշակերտի՝ որ որդեգրեցաւ ինձ յօրինակ ձեր ,

ձեր , և ելից հլուծք զպսկասուծի որդ .
 ւոյս . և հանգոյց զսիրտ իմ զամ աւուրս
 կենաց իմաց՝ սկսեալ յօրէ անտի խաչելուն
 միածնիս . և դուք թէ չկարէք յս լինել ,
 յովհաննէս լերուք սիրելի յոյ . և ես մայր
 յոյ՝ եղէց ձեզ ՚ի մայր :

Ի ունայր ով հաւատացեալք , ՚ի փոքունց մին .
 չն ՚ի մեծամեծս ձեր , զպատճառս ցաւոց
 յոյ փրկչին և մօրն յոյ . տեսիք , եթէ ի-
 ցեան երբեք ցաւք չե ցաւոցս լեալ՝ զոր մեք
 հասուցաք և հասուցանեմք տն և տիրա-
 մօր : Եթէ լուաք և տեսաք՝ առաւել քան
 զոր կարծեաք , գիտասցիք՝ զի ունիմք լսել
 և տեսանել ևս մեծամեծս ՚ի միւսանգամ
 գալստեան անծորդւոյն՝ առաւել քան զոր
 իմացաք այժմ . զի յայնժամ ոչ ևս այլ ՚ի
 խրատ խօսեսցի չե մեզ , այլ ՚ի պատուհաս
 աններելի , եթէ յայժմուս անլուր գտանի-
 ցիմք աւ գորովական ազգմունս նորա . և
 պարզաբար՝ եթէ այժմ անտես առնեմք
 զցաւօք փրկչին որ վս մեր , և նա անտես
 արասցէ զմեզ յօր ցաւոց մերոց ՚ի դատաս-
 տանն ահաւոր . և իրաւամբք պարտաւո-
 րեսցէ զմեզ ՚ի մահն յաւիտենից . որնպս և
 մայրն ցաւագին եթէ ոչ գտցէ այժմ մխի-
 թարութի ՚ի մէնջ , և նա ոչ լիցի մեզ մխի-
 թար յաւուրն յետնում : Հապա այժմէն
 հանտ արասցուք զփրկիչն մեր , և զմայրն
 փրկութե , զի որդիք փրկութե եղիցուք .
 ցաւեսցուք չե ցաւս յոյ , և ցաւակցեսցուք
 ցաւոց մարիամու , զորս կրեցինն ՚ի մեր պատ-

ճառս .

Ճառս . և սփոփեացո՞ւք զսիրտս ն՞ց՝ ցաւե-
լով Ճշմարտապէս ՚ի վր մեղաց մերոց . իսա-
չակից լիցուք նոն և տիրամօր յամ՝ ՚ի կեանս
մեր . մեռցո՞ւք Զի , մեռուացո՞ւք զմարմին
մեր , զի կեցցուք ան . կեցցո՞ւք հոգւով լը
ան , զի փոխեացո՞ւք՝ ոչ ՚ի մահո՞ւնէ՝ ՚ի
մահ , այլ ՚ի կենաց ՚ի կեանս , շնորհօք և
մարդասիրութեամբ մերոյ և փրկչին յի քսի ,
և բարեխօսութեամբ տիրամօր մերոյ : Եւ աղեւ-
ցուք լը քսի՝ ոնք մեռեալ և կենդանի . նա
մեռաւ մարմնով , և անմահ մնաց անձով .
և մեք լիցուք մեռել մեղաց , և կենդանիք
արդարութե . և եթէ տնկակից մահու նք
լինիմք , այլև յարութե նք լինիցիմք , կրո-
կին շնորհօք և փառօք՝ ՚ի փառս հօր ամե-
նակալի , և որդւոյն միածնի կենարարի , և
ողատարար Եւ հոգւոյն յաւիտեանս յաւի-
տենից . ամէն :

XX

ՃԼ Ռ . ԺԳ .

Ի Երուսիմի Բն :

Եսօր է՝ զոր արար նոր , եկայք ցնծա-
ցո՞ւք և ուրախ եղիցուք ՚ի ամա . այս
օր է սկիզբն աւուրց՝ միաշաբաթ , յորում
ստեղծաւ լոյսն եղական . և այս օր է՝ օր
օրհնեալ յաւուրս դարուց և ամաց և ամ-
սոց և շաբաթուց , յորում ծագեաց լոյսն
ան .

անեղական 'ի կայս գերեզմանէն՝ լուսաւոր
առնել զտիեզերս նոր արարչութիւն . յորմէ
և միաշարաթն կոչի և է յայնմօրէ և այսր՝
կիւրակէ , նք անունական . իմն՝ որ փառա-
ւորութե նն մերոյ՝ 'ի յառնել նք յերեքօր
եայ 'ի Թագմանէ , որպէս 'ի քնոյ զարթու-
ցեալ , մանաւանդ թէ ևս դիւրագոյն ինքն
իշխանաբար յարուցեալ նորն կենաց և մա-
հու :

Եւ կարի իսկ քաջ . միթէ որ ննջիցէն՝ ոչ
ևս յաւելուցու յառնել . և միթէ որ լռի-
ցէն՝ ոչ ևս խօսիցի . միթէ որ տայ զշունչ՝
ոչ առնու անդրէն զշունչ . և որ աշխատի-
ցին՝ ոչ ոգի առնուցու : Եւ քուն առիւծու
ասեմ՝ որ 'ի նահապետէն յակոբայ նախա-
ձայնեալ . 'ի շառաւիղէ ելեր որդեանկ իմ ,
ելեր բազմեցար 'ի խաչ . ննջեցեր իբրև զա-
ռիւծ և իբրև զկորիւն առիւծու . ո՞ր յարու-
ցանէ զնա , եթէ ոչ անձամբ զանձն : Եւ
ձայն զառիւծուն ասեմ՝ որ գոչէր 'ի քա-
ռաթեի խաչին զէլի էլին , և դարձեալ ար-
ձակէր ձայն մեծ , հայր 'ի ձեռս քո աւան-
դեմ զհօգի իմ , և անդէն աւանդէր զո-
գին . զի միւսանգամ առցէ զնա յաւուրն
երրորդի . արձակէր զշունչ վաստակեալ , զի
անդրէն առցէ հզօրացեալ : Եւ որ աշխա-
տեցաւ զերեսուն և զերեք ամ , ևս առա-
ւել աշխատ եղև երեքօրեայ չարչարանօք՝
'ի խորհրդոյ անտի մատնութե մինչև յա-
ւանդումն հոգւոյն 'ի խաչելութե , հան-
գեաւ 'ի ապագանի՝ ոչ յոնան 'ի փոք կիտին՝
ե .

երեքօրեայ քնով մահու . արդ զարթեալ
առիւծն հզօր՝ ահաւոր զօրութիւնով . արդ
յարեալ լինի , և ցրուեցան իմ թշնամիքնր :
Եթէ մահ մարդոյ՝ քուն ասի , զի ունի լինի
յարուցանել զնա յաւուրն յետնում . իսկ
զի՞նչ մահանալնորուն այ մարդացելոյ , ե-
թէ ոչ քուն կամաւոր և առօրեայ . ինք-
նառաջ բանին , իշխանութիւն ունիմ զնեւ
զանձն իմ , և իշխանութիւն ունիմ միւսան-
գամ առնուլ զնա . ոչ զք հանէ զնա յինէն ,
այլ ես դնեմ զնա և առնում . այս է տիրա-
պէս կամաւոր մահ , և ինքնազօր ամենա-
զօր յարութիւն . և այն ինչ սահմանելոյ յիւր-
մէ՝ յաւուր երրորդի ինչ օրինակին յովանու ,
և յառաւօտուն պահու՝ վաղայարոյց օրինօք
թեթեւ քնոյ արթուն և զուարթուն ոգւոյ ,
ի զարթեան նախերգուն . զարթիք փառք
իմ , զարթիք , և ես զարթեայց առաւօ-
տուց . ալէլուիա : Թող զի և ինքն իսկ դա-
ւիթ յորգօր մատուցանէր ինձ՝ մի յամենալ
ի քուն մահու , և մի յամեցուցանել զփր-
կուի մեր . զարթիք ասէ , ինչն ննջես չոր .
արի չոր օգնեալ մեզ , և փրկեալ զմեզ վամն
անուանդ քում սքյ : Երդ զարթեալ փա-
ռօք չորն փառաց՝ ակն անքուն , և յարեալ
ի մեռելոց՝ յարուցին մեռելոց , պտուղ կե-
նաց և անգրանիկ ննջեցելոց , նորափետուր
զուարթութիւն հոգւոյ , անապական մար-
մնով , և լինի հաշտեալ տեսլեամբ :
Երդ զարթիք զարթիք և դու սիրովն , և
զգեցիք զզօրութիւն քո և զզօրացուցին քո
զքն՝

զքն՝ նոր եկեղեցի . հան՝ ի քէն զհանդերձ
ագոյ և տրամուլթե , և արկ զքե պատմու-
հան ուրախութե զփառաց յաւիտենակա-
նին յաւուր յարութե նր : Սարգարակից ե-
ղեր անախտ փեսային քում հարան անա-
րատ , և խաչակից , և տնկակից մահու նր .
արդ և յարութե նր լինիջիր . արի՛ ժողո-
վեա՛ ի քեզ զնորածնեալ մանկունս քո , և
արա՛ տօն ուրախութե աննման . և ասա՛ .
այս օր է՝ զոր արար տր . եկայք ցնծասցուք ,
և ուրախ եղիցուք ի սմա . ուրախութի՛ ոչ
մի , այլ բազմապատիկ . զի ը բազում ցա-
ւոց սրտի քո մխիթարութի՛ տն բազմապա-
տիկ ուրախ արար զքեզ , և ուրախ արաս-
ցէ յայսմ հետէ մինչև յաւիտեան :

Եւ պաքէն առաջին և մեծ ուրախութի եկե-
ղեցւոյ՝ յաւուր յայսմիկ տրունական յա-
րութե՛ է փառաւորութի անմահ փեսային
իւրոյ քնի . զի կենդանի է այսուհետե՛ կեն-
դանին յաւիտենից քս , այսուհետև ոչ մե-
ռանի , և մահ նմա ոչ ևս տիրէ . զի մահ-
ո՛ւամբ իւրով մեռոյց զմահ , յաղթեաց իշ-
խանին մահու և իշխանի Ֆիս . և յամօթ
արար բարութիւնով զչարն և զգործակիցս
նր : Սի զոր կարծէին հրեայք և հեթա-
նոսք սատանայիւն հանդերձ գլխով իւր-
եանց՝ մահու խայտառակութեան բառնալ
զկեանս , քի զյո , ի միջոյ՝ նա մահո՛ւամբ
մահու յաղթեաց , և կեանս պարգևեաց
Ֆի՛ ցուցեալ յարդեանց տր կենաց և մա-
հու՛ կամաւոր մահո՛ւամբ և ինքնազօր յա-

ժ

րու

բուլթի . որով և խաչ նախատանաց՝ զոր վա-
ղադոյն իսկ փառաւ կոչէր անձին , ի փառա-
ւորութի փոխեցաւ յեկեղ իրացն . զի կախե-
ցաւ զնմանէ կեանքն , և արար զնա նախան-
ձեւի :

Հարեալ խաչելեալն , և խաչն փառաւորե-
ցաւ՝ երբեմն գործի սպանման և փայտ ա-
նիծից . քանզի անէծքն յօրհնութի փոխե-
ցաւ : Հարեալ խաչելեալն . և խաչն եղև
պարծանք պաշտօնեից խաչեցելոյն : Հա-
րեալ անձ՝ մեռեալն մարմնով ի խաչի . և
խաչն և մահն՝ որ վրայն , այսուհետև պան-
ծալի ցուցաւ , և նշանակ և գրաւական և
առհաւատչեայ յարութե մերոյ : Հարեալ
մեռեալն որդի մարդոյ , ոպ և յառաջն ա-
սաց . և յայտնի եղև՝ եթէ արդարև որդի
այ էր . մարդ էր՝ որով մարթ եղև նմա մե-
ռանիլ , և անձ էր՝ որով կարող եղև անձամբ
զանձն յարուցանել . ինչպէս , եղէ ես որպէս
մարդ առանց օգնականի , և ի մեռեալս
ազատ : Հարեալ նորն ադամ , և յարոյց ի
իւր զադամն հին . յորոյ ի նշանակ՝ ի ժամ
խաչելութե ան գերեզմանք բացան ծա-
ռայից նր . և բազում մարմինք ննջեցելոց
սբբ յարեան . և յետ յարութե նր մտին ի
քաղաքն սբ , և երևեցան բազմաց : Ապա
ուրեմն օրս յարութե է օր փառաւորութե
քնի այ մերոյ , և տիրապէս անձայտնութե
առաջի ան տիեղերաց . և տօն ուրախութե ք
զամ տօնս անուանականս իբրև գլուխ և պը-
ռակ ան փրկական տնօրէնութեց . և առա-

ՍԼ:

L

Ջին

ջին տօն մեծ յառաքելոց անտի պահեալ և
աւանդել եկեղեցւոյ փոխանակ հնոյ զատ-
կին . զի ոնկ ուրախութի և փառք փեսային՝
փառք և ուրախութի է հարսին , նոյնպէս
և փառաւորութի քնի՝ փառք և պարծանք
է եկեղեցւոյ :

Այն իրի՝ երկրորդ , և այն ոչ փոքր ուրա-
խութի եկեղեցւոյ յաւուր յայսմիկ յարուե-
փրկչին՝ է ուրախակցութի ի փառաւորուն
նորածնեալ եկեղեցւոյ . որ էր ՚ի ժամուն
հօտ փոքրիկ թուով , այլ զօրութի մեծ , և
ստուգապէս մայր եկեղեցի , բաղկացեալ ՚ի
պանծալի հիմանց եկեղեցւոյ՝ յառաքելոց և
յաշակերտաց՝ հանդերձ մարեմաւ մարքն
յնի , որ է մայր եկեղեցւոյ : Այլ ո՞ր բաւա-
կան իցէ պատմել զուրախութի սոցա ՚ի լուր
և ՚ի տես յարութեն քնի յաւուր յայսմիկ .
ուրախութի ասեմ հասարակաց , և ուրա-
խութիւն միոյ միոյ առանձինն , որ և բոլո-
րիցն էր միանգամայն . զի էր նմինչնց հա-
տարակաց :

Հասարակաց ուրախութի և փառաւորուն
անպատմելի . վն զի ուր ի մեռանիւքնի ա-
նարգական մահունամբ խաչի՝ անարգեալ
էին և քնեանքն առ հասարակ յաչս հրէից
և հեթանոսաց , ոնկ հաւատացեալք ստուշ
ի սուտ մեսիայ , ոնկ մոլորեալք հետեօզք
մոլորեցուցչի , ոնկ ապստամբք՝ գործակիցք
ապստամբ կարծեցելոյ , ոնկ հայհոյելք իբր
հայհոյիչք մարդապաշտք՝ իբր այն թէ յա-
րեալք ՚ի նա , առ որ ասէին , գու մարդ ես՝
և

և զանազան քո նախնիքներ . և պարզաբար՝ ողորմաբար՝ նազովրացիք ամօթապարտք և յուսահատք ի բառնիլ յերկրէ կենաց նազովրեցւոյն յիշի, ահա այսօր քնդ փառաւորիլ քեզի գլխոյ իւրեանց նախնիքներ . և յարուսի՞ր փառաւորեցան և անդամք նր քեզանք . և յաղթօղ հանդիսաւ նալ զօրագլխին հաւատոց յիշի՝ յաղթական դատան և զինոճորեալ մանկունք նր . և միաբան և մարիամու մօրն նոյ զյաղթողական երգէին զօրհանութի՝ ողորմաբար՝ և անցեալք և ծով դառնութե աւուրց չարչարանաց ի սահման զատկական ուրախութե . օրհնեսցուք զմոր, զի փառք է փառաւորեալ . օրհնեսցուք զմոր և զյաղթօղ զօրութի նր՝ որով յարեալ և յարոյց զմեզ և ինքեան ի նոր կեանս . օրհնեսցուք զմոր՝ որ օրհնեացն զիւր զնորս եկեղեցի : Այս է նախնիք , ճշմարիտն միասիայ՝ յոր հաւատացաք և հաւատամք . գալոցն եկեալ՝ ակնկալութի ի իւր իմր , և արեգակն արդարութե ծագեալ երբեմն ի բարձանց , և այժմ՝ ի խորոց գերեզմանի , լոյս ի յայտնութի հեթանոսաց , և փառք ժողովրդեան իւրում ի իւր : Այնքով լիցին այսօրհետեւ հակառակորդք մեր և նր՝ հրէայք և հեթանոսք և դեք առ հասարակ . և մեք առ հասարակ ցնծացուք ի մեր մեր , և բարձրացուք փառք ի փառս նր , և փառաւորեսցուք զնա նորանունագ սաղմոսերգուք :

Այսպէս առաւօտուց և առաւօտս միաշաբաթուս ողորմութիւն քով մեր , ցնծացաք և ուրախ եղաք և եղիցուք յաւուր յարուսեք քո և

զիմ՝ աւուրս կենաց մերոց . ուրախ եղաք փոխանակ աւուրցն՝ յորս խոնարհ արարեր զմեզ 'ի խոնարհուե քում, և աւուրցն՝ որք հաւասար ամաց երևեցան մեզ, յորս տեսաք զչարչարանս քո : Եւ հա այժմ՝ կատարեալ են բանք քո ով բանդ անձ, զի ասէիր . դուք տրտմեալիք, և Յ խնդասցէ . այլ տրտմութիւնն ձեր յուրախութիւն եղիցի . և եղև այնպէս : ( ) որ օրինակ յառաջնումն արարչութեան՝ 'ի փարատումն անդնդային խաւարին՝ յորն առաջին և 'ի միաշաբաթն առաջին՝ ասացեր, եղիցի լոյս, և եղև լոյս . նոյնպէս եղև և այսօր յերկրորդ արարչուե՝ 'ի նորաստեղծեալ միաշաբաթուս 'ի ձեռն լուսափայլ ծագման քո յարութիւն 'ի մթին գերեզմանէ . որով և մեք լուսով երեսաց քոց տեսանեմք զլոյս փառաց և անպատում ուրախութե . փառք քեզ նոր, փառք քեզ . փառք յարութե քո նոր . Թող նորոգեացեն և հրեշտակք զերգս ծննդեան քո յաւուր վերստին ծննդեան 'ի կոյս գերեզմանէ . փառք 'ի բարձունս ան, և յերկիր խաղաղութի, 'ի մարդիկ հաճութիւն :

Ղարձեչ ուրախութի հասարակաց արտափայլէր 'ի նորածնեալս եկեղեցի այսօր ընդ տես և ի լուր յարութե փրկչին՝ աւետաւորեչ 'ի հրեշտակաց առ մարդիկ, և 'ի մարդկանէ 'ի մարդիկ . օրս ողջոյն կիւրակէի զատկին՝ եր առնուլ և տալ աւետիս միմեանց . հրեշտակն աւետէր կանանց մարիամանց . նոքա միմեանց և աշակերտաց . աշակերտքն իրե .

իրերաց , և էք զի որոց կարծէին տալ աւե-
տիս , 'ի նոցունց առնուն զաւետիս , եթէ
տեսաք զտր : Սա գղաղենացին ասէր , տե-
սի զհրեշտակս՝ որք ասէին , յարեալ խաչե-
լեալն . և ես տեսի , զի բարձեալ է տրն 'ի
գերեզմանէ , այլ ոչ գիտեմ ո՞ւր եգին զնա .
է՛կ աստ՝ լսեմ 'ի զոճարթնոյն , և ո՞ւր իցէ՝
ոչ լսեմ : Այլ քիւղաբերից զնոյն երկրորդ
դէն ահիւ և խնդուք , և զսիրտս և զխոր-
հուրդս տատանեն աշակերտաց : Պետրոս
և յովհաննէս ընթանալ ընթանան 'ի գե-
րեզմանն , և թափուր և ունայն գտանեն
և դառնան . զհետ հասանէ մագղաղենա-
ցին . ձայնէ աւետիս նոր , եթէ ետես նա
զտր 'ի պարտիզի , և զայս ինչ ասաց զնա . 'ի
վր հասանեն ընկերք նի , եթէ և մեք տե-
սաք 'ի ճանապարհի . նա ողջունեաց , և մեք
երկրպագեցաք :

Զայնմ փայրի երեւի տր առանձին կեփայի ,
և առանձին յակօբայ . դարձեալ երկուց յա-
շակերտաց՝ որք երթային յեմմաւուս . և 'ի
գալ նց աւետաւորել՝ լուան , եթէ արդարեւ
յարեաւ տր , և երեւեցաւ կեփայի : Աւե-
տիս չէ աւետեաց խառնի , ուրախութի չէ
ուրախութե զուգախառնի . և յայնպիսովմ
միաբան խնդունէ աշակերտաց 'ի վերնատան
սիրովնի՝ ինքնին տրն երեւի դրօքն փակե-
լովք . և ողջունիւ իաղաղուն ընու զսիրտս
նց և զհոգիս . և տայ տեսանել և շոշափել
զինքն , զի նոյն ինքն է նովին մարմնով . ո-
րով մեռաւ՝ նովին և յարեաւ . կամաւ մե-

ուաւ , և տիրաբար և անօրէն յարեաւ :
 Եւ զի կարէ բանիւ ճառել զայնր աւուր և
 ժամու ուրախութի , որ 'ի սիրտս բոլորեցուն
 միանգամայն և ուրոյն ուրոյն . ուրախութի
 անպատմելի և նախանձելի . և իցէ՛ թէ նա
 խանձեսցուք , զի արժանի լիցուք այնպիսի
 սուս ուրախութեան . և արժանի լինիմք , եթէ
 հանապազ փափաքեսցուք՝ լը թովմայի , որ
 ոչն գտաւ անդ 'ի ժամու . միայն մի թերե-
 հաւատեսցուք , և մի մարմնաւոր աստ տե-
 սութիւն խնդրեսցուք . այլ հաւատոյ աչօք
 այժմ տեսող լիցուք , և զդէմ յանդիման
 տեսութի 'ի հանդերձեալն ժտեսցուք , ա-
 սելով . հաղորդսարա և զմեզ նոր լը սքեց քոց
 առաքելոց , որք արժանի եղեն տեսանել
 զքեզ 'ի յարուէ քո . արժանաւորեալ նոր տե-
 սանել զքեզ 'ի միւսանգամ քո գալստեան .
 օրհնութի առաքողին 'ի բարձունս : Եւ ե-
 ցար խնկաբերից՝ յողջոյն կենաց ուրախա-
 լից , և 'ի լերինն գալիլեայ՝ առաքելոց մե-
 տասանից . արժանացո՞ զմեզ լը նոսին՝ զքեզ
 տեսանել յօրն վերջին . եկայք փրկեալք լը
 զունարթնոյն՝ տուք օրհնութի յարուցելոյն :
 Իսկ զի նչ պարտ է ասել զառանձին ուրա-
 խութեան միոյ միոյ , որոց միանգամ երեւցաւ
 նոր առանձին յաւուր աստ յարուէ : ( ) մագ-
 զաղենացւոյն սէր եթէ ոք ունի 'ի սրտի առ-
 նին իւր , նա առնու զճաշակ այնպիսի ու-
 րախութեան . ես անկարանամ 'ի պատմել :
 ( ) պետրոսի ջերմ սիրելւոյն քնի զսէր եթէ
 ոք ունի առ վիշպն իւր , նա առնու զփորձ
 այն

այնպիսի ուրախութե . ես անկար եմ՝ ի ճառել : ( ) նոյն և զյակորայ իմաստօրէք , որ արդարն կոչեցեալ և եղբայր իմն անուանեալ . լերուք արդարք և հարազատ նմանօղք յո՞րոնք եղբարք սիրունք և սիրեցօղք , և յայնժամ առնուք զհամեղութի քաղցր ուրախութեա՝ ի քաղցր տեսոյնքս , աստ շնորհօք և յերկինս փառօք : ( ) այսօրինակ իմաստասիրեսցիք և զայլոց աշակերտաց և զեղբարց , եթէ երկուք իցեն տեսօղք միանգամայն , և եթէ մետասանք , և եթէ ևս բազումք , ոնք և հինգ հարիւր միանգամայն . եթէ՛ ի տան և եթէ՛ ի ճանապարհի , եթէ՛ ի ծովու և եթէ՛ ի ցամաքի , եթէ՛ ի պարտիզի , և եթէ՛ ի լերին . զի ո՛ր և խորհիք և խօսիք զյո՞ւն , անդ է և նորն ի մէջ ձեր . որեւս և ի սրտի ձերում գտանի՝ ցորչափ սիրէք զնա , և սիրով խօսակից լինիք լէ փեսային հոգւոց ձերոց :

Եւ մի ոք ասիցէ . զիա՞րդ զամենեցուն ուրախութի յիշեցեր , և զտիրամօր կուսին լռեցեր : Եւ զի զոր աւետարանն ծախքրե անճառելի և անթարգմանելի՝ լռութի պատճենաց , ինձ զիա՞րդ էր համարձակելի բանի՞ն բացայայտել : Եւ ատ է ձեզէն ի սրտի ձերում օրո՞ճել , թէ ոնք ոչ ոք էր մերձաւոր յո՞ր քան զմայր նո՞ր մարիամ կոյս ամենօրհնեալ , և ոչ ոք սիրելի և սիրեցօղ ոնք զնա , և ոչ ոք չարչարակից և ցաւակից քո՞ր որպէս զնա , ապա և ոչ ոք ուրախակից ուրախութե յարութե միա՞ծնին՝ ոնք զմարիամ մայր նո՞ր :

Եւ ինչպէս խորհրդով ծածկի՝ ի խորհրդեանս . զի գրեալ է , ամ փառք դստեր թաւորի՝ ի ներքոյ . ի նմին և մօր թաւորի : Եւ սիրտ էր և մի հոգի տիրամօրն և ձեռն . վայ և տեսու թի՛նց՝ նց միայն գիտելի . զորոյ զճաշակն յայնժամ լինիցի մեզ առնուլ փոքր ի շատէ , յորժամ և մեք մի սիրտ և մի հոգի լինիցիմք ի յօրի և ի մօրն յօր , ի նմանութե որդիացելոյն յովհաննու սիրելոյ . զի և վա նր լուծի է յաւուր յարուծե , թէ երբ և ուր և որպէս ետես զմի . բայց յայտ է թէ ետես սրատես արծուին յառաջ քան զբազումս . ոնց և ի տիրեցեալն ծովուն ետես և եցոյց պետրոսի :

Եւ նայ մեզ այսուհետեւ՝ տեսու թի՛ն և ուրախութի ինչորեւ վա մեր հասարակաց և միոյ միոյ առանձին . միաբան ցնծուի՛ տօնախումբեմք զօր յարուծե փրկչին մերոյ , իցէ՞ թէ այսպիսի միաբանութիւն տեսցուք զնա և ի հանդերձեալն՝ երկնաւոր տօնախմբութիւն հանդերձ , մինչև և ոչ միում՝ ի միաբան ժողովելոցս՝ արտաքոյ գտանիլ երկնից ժողովոյ : Եւ պաքէն և թովմաս մի՛ էր յառաջելոցն քնի . բայց զի ոչ գտաւ այսօր ի ժողով միաբանուն ընկերաց իւրոց , զրկեցաւ ի տեսութե ձեռն և յուրախութե հասարակաց . մինչև ուսաւ եօթնեակ մի ապաշխարել բազում տո՛ւայտանօք երկունանաց , և անհնարին կարօտանօք փափաքանաց , կալ միաբան յայնժամ հետէ զօրհանապաղ ի եղբարս իւր , և այնպիս արժանի եղև յետ ութ աւուրց

աւուրց տեսանել զնա ը ժողովոյ առաքե-
լոց : Եւ մեք եթէ զգաստացուք յառաջին
ընթացից մերոց՝ յինքնագլուխ և յինքնա-
հաճ խորհրդոց մերոց ասեմ, և միաբանա-
սէր լիցուք և եկեղեցասէր, արժանանամք
տեսոյն քոի . ապա թէ ոչ՝ յաւիտեան ան-
տես լինիմք ը յուդայի, որ ՚ի թիւն առա-
քելոց էր, այլ անձամբ զանձն ճեղքեաց ՚ի
Խբ հօտէն . ոչ չարչարանաց քոի կցորդ եղև,
և ոչ յարուեն հաղորդ . այլ պատճառ եղև
չարչարանաց ին իւրոյ, և այն՝ սկզբնա-
պատճառ՝ չար և անօրէն մատնութիւն, վոյ
և վաղաքոյն մատնեցաւ ՚ի տանջանս յաւի-
տենից ՚ի խաւարն արտաքին . ուր յաւիտեան
ոչ տեսցէ զլոյսն և զյոյսն բոլորեցունց զքո
Օ այս յիշեցի եղբարք յահարկուի մեզ յա-
ւուր ուրախութե . զի ահիւ և խնդուք կա-
տարեացուք միշտ զտօն փրկական յարուեն,
ոնց և արժանն է, զի մի անմասն ելցուք ՚ի
պարգևաց փրկուեն . զոր արժանն է և այլ-
ազգ պարզաբանել կրկին անոճամբ տօնիս,
որ կոչի միանգամայն Յարուի և Օ առիկ :
Յարուի առի և է տօնս ուրախութե, ոչ
միայն՝ զի Վս յարեաւ ՚ի մեռելոց, մահ-
ուճամբ զմահ կոխեաց, այլ զի և Յարութիւն
իւրով մեզ յարուի և կեանս պարգևեաց .
ապա նա տօնէ ճշմարտութիւն զյարութիւն քոի,
որ միանգամ յառնէ ընդ քոի ՚ի նոր կեանս
ոնց ճշմարիտ անդամ գլխոյն իւրոյ . և այս
յայնժամ յաջողէ, յորժամ յանձն առնու-
ոք սիրով չարչարիւ և իռաչիւ և մեռանիւ և
թա .

Թագիւլ լէքտի . զի եթա չարչարանացն կցորդ
եղիցուք , այլև յարուեն հազորդ լինիցիմք :
Իսկ Օտտիկ կոչի և է տօնա ուրախուեն , զի
յարուիք տի եղև 'ի կատարիւ աւուրց հնոյ
զատկի' որ և պասեք կոչիւր . և այսպս հինն
'ի նորս փոխեցաւ , ստոճերն 'ի լոյս ճշմար-
տեցաւ : Ի պաքէն զատիկն հին էր սահմա-
նեալ 'ի յիշատակ ելիցն ինչի յեգիպտոսէ ,
յսրժամ զատուցաւ տուն առ տուն ինչլացին
յեգիպտացւոյն , ըստ որում արիւն զատկաւ
կան գառլին լը հրամանի փն նշանակեալ 'ի
վր սեմոց դրանց որդւոցն ինչի' պահեաց
զնս 'ի կոտորածէ անդրանկացն եգիպտաց-
ւոց . և 'ի նմին իսկ աւուր 'յորում ուտեին
երբայեցիք զգառն զատկին' զկոչեցեալն
զատիկ , զատան և ելին յեգիպտոսէ' ըստ
փութացուցանելոյ նոցին իսկ եգիպտացւոց .
և այսպս կոչեցաւ այն օր և պապքա կմ ֆա-
ռէք , որ լը ոմանց' զատումն և ազատումն ,
լը կիսոց անդք Թարգմանի , և ըստ այլոց'
չարչարանք . զի ելին 'ի չարչարանաց վայրէ'
չարչարանօք ուտելով զգառն , ցուպ 'ի ձե-
ռին , կոչիկ յոտս' պատրաստեալ 'ի ճպհ ,
հանդերձ գառն եգեգով . և ար էանց ընդ
նմ' տունս եգիպտացւոց , յորս ոչ գոյր նշա-
նակ արեան զատկական գառլին , և եհար
զանդրանիկս նց . և զինչ զանդրանիկն իւր
անցոյց 'ի չարչարանաց 'ի հանգիստ , և ընդ
ծովն կարմիր յանապատ : Իւ ահա այն նմ'
անցանէր լը նս յօրինակ չարչարանաց և յա-
րուիքն քսի , որոյ ճշմարտուեն եղաք մեք
ժա

Ժառանգորդք :

Այսպէս և յաւուրս զատկի զենաւ՝
անարատ գառն ան . նախ խորհրդաբար՝ տա-
լով մեզ յաւուր բաղարջակերաց զմարմին
իւր և զարիւն իւր սբ՝ ի ճաշակումն փոխան
զատկական գառին . և ապա իրօք տալով
զանձն ի զենումն ի վր խաչին յուրբալթու
զատկին . ուր և խորովեալ անձարչարանօք՝
մատոյց զանձն ի վր սեղանոյ խաչին՝ զոհ
հաշտութե և ողջակէզ փրկուե . միայն ոսկր
նր ոչ բեկաւ՝ ըն օրինակին նախանկարելոյ .
և արիւն նր փրկական դրոշմեալ ի սիրտս
հաւատացելոց իւրոց՝ պահեաց և պահէ զմե
ի սատակմանէ հոգւոց . և ճաշակումն ա-
նապական խորհրդոյ մարմնոյ և արեան կե-
նարարին՝ լինի մեզ առհաւատչեայ յարուե
հոգւոց և մարմնոց : Այլ զի եհան փրկիչն
մեր յարութի իւրով զերամն արդարոց ի
գոթխային եգիպտոսի , և ազատեաց ի ձե-
ռաց անմարմին փարաւոնի , վայ և տօն զատ-
կին ը մի համար եղև ը տօնի յարուե . զո-
րոյ զկատարումն տացէ մեզ նր տեսանել և
յաւուր յարուե մերոյ : Ի սոյն կրկին խոր-
հուրդ յարուե և զատկի առցես ինձ և զոս-
վորութի աւանդին , ուտել ի տօնի աստ ձու-
կարմիր . զի ձու է նշանակ յարուե , ողորդ
կենդանւոյ , կամ կենդանի՝ յուսով ի նմին
պարունակել . իսկ կարմրութիւն օրինակ ար-
եան կենարարին . յորոյ ի ցօղելն ի վր մեր
կենդանանամք և յառնեմք ը նմա , շնորհօք
և ողորմութիւն նորին՝ կենարար փրկչին մե-

րոյ

բոյ յարուցելոյ և զմեզ յարուցանողի . նմա
փառք յաւիտեանս . ամէն :

XX

Ճ Լ ՈՒ յ Ե Կ ՈՒ

Պ Տ Զամբարդումն քի :

Օրնչ է՝ զոր տօնեսդ երկրաւորս եկե-
■ ճեցի այսօր տօն ցնծութե վր վերա-
նալոյ՝ի քէն երկնաւոր փեսայիդ . եթէ համ-
բարձումն է քի փրկչին քո և նյ՝ յերկրէ
յերկինս , ոնչ և է , ապա տօն փառաւորութե
նք է յերկինս երկնից՝ ուր ելն , և ոչ յեր-
կրի՝ ուստի մեկնեցաւ . երկնաւորաց է տօն
ցնծութե , իսկ երկրաւորացս գողցես օր
տրտմութեան . զոր արժան է հետազօտել
քննութե՝ առ ի տօնել ճշմարտութե , ոնչ
արժանն է :

Երաւամբք տօնեն այսօր երկնաւորք , և
ցնծան և ցնծասցեն անանց ուրախութե և
յաւիտենական տօնախմբութե , վր զի զթա-
գաւորն իւրեանց երկնաւոր յերկինս առ իւ-
րեանս լնունին , ոնչ այն թէ դարձեալ գայ
ի տար Եւ ի հայրենիս իւր . և այն զի՝ փա-
ռք և յաղթութե՝ դառնայ ոնչ զօրագլուխ
յաղթական ի մարտէ . և յաղթութի՝ տկար
մարմնով լնգեմ անմարմին ոսոխին բռնա-
ցելոյ . որ է մեծ հիացումն անմարմնօցն դա-
սուց . զի ինքեանք թէպէտե հողեղէն զին
ուն .

ունորում թիւ ճակատեալ՝ վանել վանեցին զա-
րուսեալն յերկնից կայանաց , այլ նա իշ-
խան եղև օդոյս , և յերկիր սողեալ իշխան
Թի անուանեցաւ , և ՚ի դժոխս անգամ ըն-
կեցեալ՝ առ անմարմին գոլոյն ոչ փակէր ՚ի
ներքոյ , այլ ելանէր և արտաքոյ , և վարէր
անդադարելի պատերազմ ինչէմ երկրաւո-
րաց . և ոչ թողոյր զոք ՚ի նոցանէ յերկինս
ելանել , այլ առ հասարակ ՚ի դժոխս իջու-
ցանէր՝ զմեղաւորս ՚ի խորս անդնդոց , և
զարդարս ՚ի վերնակողմն բանտին՝ ՚ի գոգն
կոչեցեալ աբրահամու . ոնկ յայտ է յօրինա-
կէ մեծատանն և զաղարու :

Իւրդ զի տեսին զօրուիք վերին , զի Թագա-
ւորն փառաց՝ երկնաւոր արքայն քո , բանն
էական , այն՝ որ յերկնից յերկիր իջեալ և
մարմնազգեստեւի՝ մարմնով եհար վանեաց
զանմարմինն սաաւնայ զթշնամին հասարա-
կաց , կոխան արար զնմա՝ զօրուի նր , կապ-
տեաց զիշխանութի նր , զնա կապեաց ան-
լոյծ կապանօք . և զգերեալսն յանիրաւի՝
իրաւամբք արձակեաց ՚ի բանտէն , և զան-
կեալսն յարոյց իւր ՚ի յարութե իւրում ,
այսօր յաւուր համբարձման իւրոյ յերկինս
եբաց զդրունս երկնից , և գայ մուծանէ ի
իւր զաւարն ՚ի շտեմարանս արքայութե ,
իմա՝ զերամս նահապետաց և մարգարէից ,
անպայման լցան ուրախութիւն . և ի առաջ
եկեալ քոի և սթց նր ՚ի ձայն ցնծութե հո-
գեղէնքն առհասարակ՝ սկսան տօնախմբել
նոր երգովք օրհնութե իննեակ դասակար-
գու .

գութիք հրեշտակաց զաւուրս ինն՝ զայս .
պիսի հրաշալի յազթութի երկնաւոր ար-
քայլն . որ արար ուրախութի երկնայնոց
բազմապատիկ օրինակօք :

Վրախ՝ զի ըստ ասացելոցս , դարձաւ Թորն
և Թագաւորն իւրեանց ՚ի պատերազմէ ,
ոչ միայն խաղաղութեամբ , այլև յազթու-
թեամբ և բազում աւարաւ , զի որ էջն
միայնակ՝ ել բազմութիւն : Երկրորդ՝ զի դար-
ձաւ ունի հովիւ . որ եգիպտ զկորուսեալ ոչ-
խարն , ՚ի լնուլ զթիւ երկնաւոր հօտին . և
զի բացեալ զգրունս երկնից՝ զոր փակեաց
ադամ , եմոյծ անգր իբրև ՚ի նոր դրախտ
զնախահայրն հանդերձ ընտրել զաւակօք ,
գասաւորեալ զնս ՚ի տեգի անկելոց հրեշ-
տակաց : Եւ երրորդ՝ որ մեծն է քան զամ ,
զի որ էջն ունի ամ , ել ունի մարգ ծիրանազ-
գեստեալ մարմնալ և արեամբ . մինչև այ-
լակերպեալ զԹորն տեսանելով զաւարթնոց՝
հարցանէին ցմիմեանս , ո՞վ է սա՝ որ դիմել
դայ յեդովմայ , կարմրութի ձորձոց իւրոց
՚ի բոսորայ , գեղեցիկ պատմութեանաւ և
բաւոն զօրութիւն . և լուեալ ՚ի նմանէ , ես
խօսիմ զարգարութի և զիրաւունս փրկու-
թե , իբրև ՚ի վր հասին գաղտնեաց խոր-
հրդոյն , սքանչացան ի բազմապատիկ իմաս-
տութիւնն այ , և առաւել քան զառաւել զե-
ղան ցնծութիւն :

Եւ յաւհետեւ ոչ միայն իբրև ՚ի հրեշտակե-
սկսան նայել ի հրեշտակացեալս ՚ի մարգ-
կանէ , այլև իբրև յազգակիցս այ . զի տե-
սին

սին զանձ ուղղակից մարդկութեան . և երկիր
պագանէին թաքին փառաց տնօրինաբար
խոնարհելոյ քան զհրեշտակական բնութի ,
և ոչ նուազելոյ յիւրական բարձրութի . և
փառաւանձանայ համարէին փառաւորել ըզ-
բանն մարմնացեալ զանձն մարգացեալ զյո-
քն , որ խորհրդով տնօրէնութե ազգակիցս
արար զերկրաւորս թ երկնայնոց . և պատ-
ռէն լոյ զմարդկային բնութիս՝ պատճառի-
րեաց և զհրեշտակս ոմ զդասս անդրանիկ
եղբարց : Այս անմ և որ ՚ի սոսին հային ու-
րախութե պատճառք՝ յիրաւի տօն փառա-
ւորութե յերկինս առնութեան այսօր երկնա-
ւորաց :

Այլ քեզ զի՞նչ ասեմ , եկեղեցիդ զինուո-
րեալ յերկրի , տօնել զ՚ի յերկինս համբար-
ձումն փեսայացեալ բանին . ոչ ապաքէն
անկ եր քեզ ՚ի սուգ մտանել առաւել և ՚ի
պահս . Ը՞, մինչդեռ թ նա իցէ փեսայն՝ ոչ
է մարթ պահել . այլ յորժամ վերացի ՚ի
նոցն փեսայն , ապա պահեսցեն յաւուրսն
յայնոսիկ : Այլ յիրաւի . զի ո՞ր հարսն փ-
րելի կարօղ իցէ ՚ի տեղի սգոյ տօն ուրա-
խուէ կատարել թ բաժանիլ փեսային յիւր
մէ վա զնալոյ յանդարձ ճաշորդութի , և
հեռանալոյ այնչափ՝ որչափ հեռի են եր-
կինք յերկրէ : Այլ զարմանայք ընդ այս ով
մանկունք եկեղեցւոյ տօնասէրք , կատա-
րիչք աւուրս հանգիսի . այո՛ այդ այդպէս է
ասէք , այլ զպատճառսն կամօմք լսել :
Առնարուք զգեղեցիկ պատասխանինս յեկե-
ղեց-

ղեցւոյ անտի՝ որ է դսւստր վերինն սիմսի :
 Երկրորդմբք ասէ սաղմոսերգուԹք ուսու-
 ցանեմ որդւոց իմոց յաւուրս համբարձման
 զկրկին պատճառս ուրախուԹի իմոյ և տօ-
 նախմբուԹե ը վերանալ անմահ փեսային
 յերկրէ յերկինս : Քաղեցէք՝ զոր նոճագէք
 յաւուրս տօնի , զՏն է երկիր լրիճ իւրով .
 մինչև ցկատարած , սա ինքն է Թագաւոր
 փառաց . և զ( ) անփս հարէքն ամ հեթա-
 նոսք , մինչև ցվախճան , զի այ զօրուԹիք
 յերկրէ յոյժ համբարձան : Սաղմոս ասա-
 ցէք հոգւով , սաղմոս ասացէք և մոգք .
 սաղմոս ասացէք այ իմաստուԹք , սաղմոս
 ասացէք Թգրին մերում , սաղմոս ասացէք
 հոգւով դաւԹի և պօղոսի . և յայնժամ հա-
 տու լինիք իմաստից ուրախարար տօնախրմ-
 բուԹես :

Եւ պաբէն այսօր ուսաք տօնակից հոգեղի-
 նաց լինել հողեղէնքս . այսօր ուսաք ուրա-
 խակից լինել հրեշտակաց ուրախակից եղե-
 լոց բնուԹե ազգի մարդկան . այսօր ուսաք՝
 զի մի է եկեղեցի վերին և ստորին , երկնա-
 ւոր և երկրաւոր , անդրանկաց հրեշտակաց՝
 և կրտսերաց մարդկան . վայ մեր է և նո-
 ցայն ուրախուԹի , մեր է և նոցայն տօնա-
 խմբուԹի . վսկ և սաղմոսեմք . Տն է եր-
 կիր լրիճ իւրով , տիեզերք և ամ բնակիչք
 նր . և յերկրէ յերկինս ելեալ մեր խորհրդ-
 գով՝ որ և երկիր կենդանեաց , զանդանօր
 բնակչացն խորհրդածեմք ցնծուԹի յԵա-
 ռաջել իւրեանց ը վերելա երկնաւոր փե-

ՍԼ .

սայ .

օայլին . Զամբարձէք իշխանք ասելով ըզ-
դրունս ձեր 'ի վեր , և մտցէ թօք փառաց ,
և որ 'ի կարգին : Ս' Զա առաջին պատճառ
տօնիս՝ տօնակցութի երկրաւորաց ի երկ-
նաւորաց . և ո՛ր մնայ այնուհետև սուգ և
տրտմութի , երբ մտօք յերկինս մտանեմք
և յերկինս տօնեմք զվերանալ տն յերկինս :
Իսկ երկրորդ պատճառ ճոխագոյն , այն է
առանձին ուրախութի մեր յերկրի , 'ի խոր
հուրդ միւս սաղմոսին մեկն ստորագրի .
( ) Եւս Զարէք ասէ Խմ հեթանոսք , յայտ
է թէ որդիք մարդկան՝ եկեղեցի հեթանո-
սաց , աղաղակեցէք առ Խմ 'ի ձայն ցնծու-
թեան . Էր վո . 'ի կարգ անկեալ բանիւն
տեսցես . քանզի ասէ . զի տր բարձրեալ և
ահարկու թօք մեծ 'ի վր Խմ երկրի . իմա
երևեցաւ խոնարհեալ յերկիր հեզութի ,
առ 'ի բարձրացուցանել զմեզ 'ի վր երկրի
և 'ի վերոյ քան զերկինս . վոյ հնազանդ ա-
րար զԺողովուրդս մեզ , և զհեթանոսս 'ի
ներքոյ ոտից մերոց . այս է հաստատեաց
քո իւր հոգեւոր թագաւորութի 'ի վր երկրի՝
կացուցանելով նոր եկեղեցի և Ժողովուրդ
սեպհական յԽմ ազգաց և 'ի Ժողովրդոց , և
առնելով մի հօտ և մի հովիւ . զհեթանոսս
մարդիկն նոր իհլ արար , և զխուժադուժ
դէս ի ոտիւք եկեղեցւոյ արար . Ը , ահա
լասիկ ետու ձեզ իշխանութի կոխել զօձս
և զկարիճս և զԽմ զօրութիս թնամուոյն :
Ս' Ե զի ընտրեաց զմեզ իւր 'ի Ժառանգութի՝
զգեղեցկութի յակորայ նորոյ սիրելւոյ քան

ՍԻ

M

զա

դառաջինն . կարգեալ իւր ժառանգաւորս
 և ժառանգակիցս զամ Տաւատացելու , առ-
 նելով զժողով Տաւատացելոց իւրոց՝ ազգ-
 ընտիր , ազգ . ԾԲ , քահանայութի , ԹԳրու-
 թի , ի միաձայն վկայութե նախամարգա-
 րէին և վիմին հաւատոյ . և այս ամ կատա-
 րեցաւ զկնի յարուե փրկչին մինչև 'ի համ-
 բարձումն նր յերկինս՝ յաւուրս քառասուն ,
 յորս խօսէր ի աշակերտսն վա աբքայունն
 ան , այս է՝ վա կարգաւորութե եկեղեցւոյ
 իւրոյ զինոճորելոյ , որ է օրինակ արքայու-
 թեն երկնից կամ յաղթանակող եկեղեցւոյ :
 Եւրդ 'ի լուսն տնօրինական խորհրդոցս ,
 յետ առնելոյ զեկեղեցի ան երկինք յերկրի,
 պէտք էին տն վերանալ յերկինս , և անգր-
 ուղղել զգնացս մեր . վայ ասե , համբար-
 ձաւ ան օրհնութե , և տր մեր ձայնիւ փո-
 ղոյ , ձայնակցութե առաքելոց՝ որ փողք ե-
 ղեն քարոզութե աւետարանի , ի գաբրիէ-
 լեան դասուց : Եւ զիաքդ իցէ մեզ չլինել
 ձայնակից ուրախութե երկնի և երկրի :
 Բայց թէ մեկնեցաւ . 'ի մէնջ երկնաւոր փե-
 սայն , չէ և չէ այդ՝ նշանակ կամաութ սգոյ
 և տրտմութե . նախ՝ զի ինքն իսկ ասաց ,
 եթէ ես ոչ երթայց , միւլթարիչն ոչ եկեա-
 ցէ առ ձեզ . ապա եթէ երթամ , առաքե-
 ցից զնա առ ձեզ : Եւրկրորդ՝ զի ասաց դադ-
 ձեալ . և ահաւասիկ ես ի ձեզ եմ զամ ա-
 լուրս մինչև 'ի կատարած Ծի . զի անմեկ-
 նելի կայ մնայ յեկեղեցւոյ իւրում հոգւոյն
 իւրով սքով : Եւրդ՝ զի թէպէտև մարմնով
 վե-

վերացաւ , բայց տակաւին և մարմնով ոչ
բաժանեցաւ . զի եթող մեզ 'ի միութարուի
զեռորհուրդ . առ մարմնոյ և արեան իւրոյ . և
ոնկերկինս նստաւ յաթոռ սրբութե իւրոյ ,
նոյնպէս և յեկեղեցւոյ բազմի 'ի խորան
սրբութե իւրոյ . և այն ոչ յեհմ և եթ , ոնկ
երբեմն , այլ ի նմ տիեզերս յնմ եկեղե-
ցիս սբց : Սբդ զի գալոց է միւսանգամ ի
իւրում անսուտ խոստման , և ի վկայելոյ
հրեշտակաց առ առաքեալն . այս յմ որ
վերացաւն 'ի ձենջ յերկինս , սոյնպէս եկեա-
լէ՝ զոր օրինակ տեսիք զգա երթեալ ի եր-
կինս : Եւս է իմաստութի սբց՝ պատրաստ
լինել միւսանգամ գալստեան փրկչին . և
այս լինի՝ եթէ սիրտք մեր իցեն հանապազ
ի նմա յերկինս :

Եւ ահա վերջին և վախճանական պատ-
ճառ տօնի համբարձման , իմ համբառնալ և
մեզ ի քո յերկինս , այժմ կարօտով սրտի
առ երկնաւոր փեսայն հոգւոց մերոց . զի
տենչ սրտի առաւելու առ սիրելին տեղա-
փոխեալ 'ի հեռաւոր վայրս . իսկ յելս յաս-
տեաց՝ հոգւով . ոնկ փայլակնաբորբոք բոց
յերկրէ յերկինս սլացեալ , ի առաւելուէ
սիրոյն . և յաւուր հասարակաց յարութե
նաե մարմնով յափշտակեալ ընդառաջ տն
յօդս ի լուսեբամ պարս աջակողմեան գա-
տուն : Եւ զայս նմ միաբան քարոզեն մեզ
գաւիթ և պօղոս :

Գաւիթ ասէ 'ի խորհուրդ տօնիս . իշխունք
ժողովրդոց ժողովեցան առ նմ արբահա-

մու . զի այլ զօրութիւնք յերկրէ յոյժ համ-
բարձան . այս է . փրկիչն մեր 'ի վերանալ
իւր յերկինս յաւուր աստ համբարձման՝ ոչ
եւ 'ի վեր միայնակ , այլև զիշխանս ժողո-
վըդոց մերոց զԹՔ նախահարս , զնահապետս
և զմարգարէս իւր ժողովեալ տարաւ առ
հայր իւր՝ որ կոչէր զինքն իմ աբրահամու .
որով և մեզ յոյս մեծ ետ վս մեր առ նա ժո-
ղովելոյ , յայտարարել ' թէ ոմ զնս նախ-
ին իւր զօրութիւնք եհան 'ի բանտէ , և ամ-
բարձ յերկրէ յերկինս , նովին ամենազօր
զօրութիւնք և զմեզ ունի ամբառնալ . ըբ , և
ես յորժամ բարձրացայ յերկրէ , զամենե-
սին ձգեցից առ իս :

Եւ թէ ոչ իցեն ամենեքին այսոքիկ , դար-
ձեալ վկայէ նախահարս դաւիթ յաւուրս
սաղմոսի . Ով ելցէ 'ի լեառն նոյն յերկինս ,
կի՞ ով կացցէ 'ի տեղւոյ սրբութեան 'ի խո-
րանս երկնից արքայութեան : Որոք է ասէ
ձեռօք , քի բարեգործ և արդարութիւնք ար-
դիւնական ինչ հաւատոց , և անբիծ սրտիւն ,
քի ԹՔ և մաքուր յիմ աղտոյ մեղաց . և ար-
դարեւ երանի որ ոք եւն սրտիւք , զի նք զնա
տեսցեն : Որ ոչ էառ զնանրութիւնս յանձն
իւր , այս է՝ ոչ եղև անձնատուր յունայնու-
թիւնս Թի , յինչս , 'ի փառս , և 'ի գրգանս
Թի . այլ յանձն էառ զխաչն քոյ , և գնաց
զկնի նր՝ հասանել լիութեան երկնից բարութե .
և ոչ երգունալ ի ընկերի իւրում նենգութիւն ,
այլ էր այոն այո , և ոչ ոչ 'ի բերանի և 'ի
սրտի նր . անկեղծ , աննենգ . ճշմարտա-
խոհ ,

խոհ , ճշմարտախօս . ոնց անձանէր՝ նոյնպէս
և եղբայրասէր : Սա առցէ զօգնութիւնն 'ի
անէ իւրմէ , և զողորմութիւնն յայ փրկչէ իւր-
մէ , աստ շնորհօք , և 'ի հանգերձեալն փա-
ռօք : Եւս ազգ. արդարոց է՝ ճշմարիտ հա-
ւատացելոց քմի , որ խնդրէ զմոր յո , խնդրէ
տեսանել զերեսս նոյ յակոբայ , և լինել անձա-
տես յաւիտեան . և յայտ է թէ որ խնդրէ՝
գտանէ , ինչ ան բանի :

Իսկ պօղոս գեղեցիկ բովանդակէ զանձ 'ի մի
բան . եթէ յարեայք ասէ ընդ քմի , ապա
զվերինն խնդրեցէք , ուր քմննստի ինչ ան-
նոյ . զվերինն խորհեցարուք , մի զայս՝ որ
յերկրի աստ է . քանզի եթէ՝ ճշմարիտ քրիս-
տոնեայք էք՝ ոչ միայն խաչակից եղէք քմի ,
այլև մեռայք քմի . և կեանքն ձեր ծածկել
են ինչ քմի յանձ . որ է յարութի հոգւոց և
կենդանութի առաջինն : Սնայ ձեզ խնդրել
համբառնալ ինչ քմի յերկինս նաև յարուցել
մարմնով , զի յայտնի լինիցի կենդանութի
ձեր անմահական . արդ ինչ այդ մի յերկուն-
նայք , այլ երկայնամիտ լերուք յուսով . զի
յորժամ քմ յայտնեսցի կեանքն ձեր 'ի միւ-
սանգամ գալստեան իւրում , յայնժամ և
դուք ինչմա յայտնեսցիք փառօք :

Եւսպիսեօք տօնեսցուք անձմաստ և հո-
գեշահ խորհրդովք զհամբարձումն քմի՝ ով
անձանէր . զի և վախճանի տօնիս արժանի
լիցուք հասանել . որ և այն է վախճան և
դիտաւորութիւն անձ տնօրէնութեց փրկչին ,
քմ փրկութի մեր : Եւսպիսեօք վառեալք
տեն-

տենչանօք փափաքեսցուք տեսոյնք՝ ի յերկինս , և ի օրինակի նր՝ ճանապարհորդեալ ի ամ կիրս մարդկային կենցաղոյս առանց մեղաց , մեռցնօք օիրով ի խաչի , և յարուցեալ այժմ հոգւով , և յաւուր յարութենաւ մարմնով՝ վերասլացուք առ նորն մեր . և յայնժամ տօնեսցուք Վհամբարձումն մեր զոյգ ի համբարձմանն քոր՝ յամենաժողով տօնի երկնային հարսանեաց , անթիւ բազմութիւն երկնաքաղաքացեաց՝ հրեշտակաց և մարդկան , ի փառս փառաւորեալ փրկչին մերոյ և նին և նյ՝ յսի քոր . ի որում հօր և ամենապա հոգւոյն փառք և երկրպագութի յաւիտեանս . ամէն :

XX

ՃԵՒԻ . ԺԵ .

Դ Վալասար հոգւոյն սէյ :

Ոգի նյ , հոգի նին տք և բարի , ով հոգի հեղութե , աղբիւր բարուն , զեղումն քաղցրուն , աւետիք տիրական խոստման , մի միայն մխիթարիչ սրտից մերոց , կեանք և կենդանարար հոգւոց և մարմնոց , շնչեալ յիս աղաչեմ զսիւք զոնարթուն շնորհաց քոց , խոնարհեալ էջ աղաչեմ յաւուր աստ իջման քո ի դասս առաքելոց , էջ և ի օրտ իմ տառապեալ և անարժան՝ բղիւնել զբանս քո բարին զքէն և զքոյոց պարգեաց ,

ա

առաքելային՝ ի հօրէ որդւով՝ ի լինել մեզ
ուսուցիչ, յիշեցուցիչ, զօրացուցիչ, և ա-
ռաջնորդ ի կեանսդ յաւիտենից :

Օ հոգւոյն զգալուստն տօնէ այսօր եկեղեցի ուրախութիւն մեծաւ հանդերձ որդւոյք իւրովք, որք առին զհոգին որդեգրութեան ղի ոչ եթէ զհոգի Ծիս առաք, այլ զհոգին՝ որ յայն շնորհեցաւ մեզ. և երանի թէ առնուցումք յաւուրս հանդիսի զհոգին զայն ճշմարիտ՝ զհոգին անծեղէն. որ է հոգի ան, և ան ճշմարիտ, հոգի հօր և որդւոյ, էա կից և փառակից նոցին, բղիւսմն անձառ և անսպառ. հոգի անեղ և կատարել. փշումն էական և շունչ կենդանական. օրտ անծութե, և տէր անձնաւոր, զօդ միութե անբաժանելի յք երրորդութե :

Օ այս ամ յաւուրս իջման Եւ հոգւոյն 'ի միտ առէք ամ հոգիք հեզք և խոնարհք , և հոգի' առէք այսօր անհղէն ի Եւ առաքեալս . և վառեցարուք հոգւով այ . և նուիրն վարեցարուք յայսմ հետէ յամ 'ի կեանս ձեր . զի որ հոգւովն այ վարին , նք են որդիք այ . քզի և օրս սքանչելի ինքնին զարթուցանէ և արծարծանէ 'ի հոգիս ձեր խոր հուրդս մեծամեծս և հոգեշահս . մանաւանդ սրոց յարուցելէ ի քոի 'ի նոր կեանս , և յօրէ անտի համարձման տն' ի տն պատուիրանի նստեալ յեմ 'ի խաղաղութիւն հոգւոյ , աղօթիւք և խնդրուածովք ակնու նեւով ընդունելութե հոգւոյն սբ յաւուրսստ պենտեկոստի , որ թարգմանի օր յիս

ներորդ ի զատկէ և այսր :

Ս՛վ սքանչելի աւուրս խորհրդոյ . մարմինս մեր քո՝ գլուխ մարմնոյ եկեղեցւոյ իւրոյ՝ տասն աւուրքք յառաջ յերկրէ յերկինս վերանայ , և այսօր յաւուրն տասներորդի՝ հոգին քո յերկնից յերկիր իջանէ , առաքել ի հօրէ յանուն միածնին . մարդիկ առաքեն առ անձ զանձ մարդացել , և անձ առաքէ առ մարդիկ զանձ փոխան անձ , քի հայր զհօգի իւր քի փոխան միածնին իւրոյ : Ս՛չ որդին պակասի հոգւով յերկրէ՝ յեւս իւր մարմնով յերկինս , և ո՛չ հօգին պակասի յերկնից՝ յիջանել անդ իւրում յերկիր : Ս՛վ ամենախնամ տեսչուն , և անհասանելի մարդասիրութե մարդասէր հոգւոյն ան . որ էջն այսօր սիրով առ մեզ սերն անձեղէն . զի անձ սեր է . և սեր հայր ի սիրոյ որդւոյն զսեր իւր զհօգին առաքեաց առ մեզ , ըզպարգէն առատութե , զծովն բարութե , զլիութի երանութե . զի այսօր ստուգապէս ճշմարտեցաւ առաժն հոգերգողին , եթէ հօգի ան ելից զտիեզերս :

Եւ միթէ ո՛չ էր յերկրի քի հօգին ան նախ քան զիջանել իւր այսօր յերկիր . և կարի իսկ քաջ . բայց և այն ճշմարիտ , զի որ էրն լէ մեզ միշտ՝ նորօրինակ եղև այսօր լէ մեզ . միշտ ծագէր անշէջ ճառագայթ իմանալի արեգականս յերկիր , այլ լուսաւորութիւն փառաց նո՛ր և ջերմութի սիրոյ նո՛ր՝ ամպով մեզաց քի խափանեալ՝ ո՛չ այնպէս ազգեր յողիս մարդկան . իսկ այսօր փարստեցաւ ամպն ,

ամպն , և նորոգ ծագեալ երևեցաւ արե-
գակն : Այլ այս է բան շարականոցին . * Այս
սօր զոճարճացան արարածք՝ ճշմարիտ գա-
լստեամբ հոգւոյն սթյ ॥ :

Գիտեմք , զի սա ինքն արարչագործ Եւ հո-
գին՝ արարչակից հօր և որդւոյ՝ ի սկզբանէ
անտի Յի չըջեր ի վր. ջուրց կենդանածը-
նել զարարածս . նոյն ինքն հոգին անեղէն
էր՝ որ ի հօրէ բերանով որդւոյ փչեալ յե-
րեսս նախաստեղծին ադամայ , ոչ միայն
տայր նմա շունչ կենդանութե և հոգի բա-
նական , այլև զհոգի շնորհաց սրբութեան
ներքին մարդոյն և սկզբնական արդարու-
թեան . ոեւ և նա ինքն էր՝ որ ելից զնահա-
պետս , խօսեցաւ ի մարգարէս , և խաղաց
ի վր դաւթի և համօրէն ընտրելոց իւրոց
ի հնութե օրէնս , ոեւ հոգի կենդանութե՝
որ շարժէ զմարդ ի գործ կենդանական , և
ոեւ ոգի զոճարթութեան՝ որ ուրախ աւան-
զսիրտ զսկիզբն կենդանութե . և նա առա-
ւել . զի թէ մարմինն հոգւով կեայ և շար-
ժի , գիտեա՛ զի և հոգին մարդոյ հոգւով
այլ և եթ կեայ և շարժի հոգեպէս . և եթէ
հոգին մարմնոյ՝ է այնչափ կենսառիթ , ըս
հոգին է կենդանարար , մարմին ինչ ոչ օգ-
նէ , զի՞նչ իցէ այնուհետեւ հոգի հոգւոյ ,
քի հոգին այլ անեղէն . քանզի ան հոգի է ,
և հոգին Եւ հոգի այլ . և եթէ այսպէս , ա-
յս ուր հոգի ան է , անդ ազատութի է ,
անդ երանութի , անդ ուրախութի անտր-
տում , անդ խաղաղութի , և խնդութի ի
հո .

Հոգի եք . և վսկ ուն գինի ուրախ առնէ ,
իւղ՝ զուճարթ , ինմին և ներգործութիք
Հոգւոյն 'ի գիրս յարբումն հոգւոր և յօ-
ծումն հոգւոր օրինակին :

Եւ անհարժե-
լի գիպունածոյս . զի ինքն հոգին անձն
խուծութիւն հոգւոց և միութարիչ անախտ և
անտրտում , ոչ էր ուրախ 'ի վերայ հոգւոց
մարդկան՝ յօրէ , յորմէ տրտմեցուցին զնա
նախածնօղք մեր և զաւակք նց վատթարա-
գոյնք . զի մարդասէր հոգին իմաստութե-
փախչի 'ի նենգութե , և հեռանայ 'ի խոր-
հրդոց անմտաց , և ոչ բնակէ 'ի մարմնի վա-
րեցելոյ մեղօք . մաքուր և ջր աղանի ոչ
հանգչի 'ի գէշս և 'ի գարշս , այլ դառնայ
'ի տապանն . զի զի՛նչ միաբանութի է լու-
սոյ ի խաւարի , կմ սթյն ի պղծոյ , ևս ա-
ռաւել՝ սրբուն սթց ի անսթց . մինչև ստոր-
ջանալ իմն այլ վա առնելոյն զմարդ , և ա-
տել . մի մնասցէ հոգի իմ 'ի մարդկանդ
յայդմիկ՝ վա լինելոյ դց մարմին : Եւ այս-
պէս անհոգի մնաց ազգ մարդկան և գիւղ-
նացաւ հոգեպէս , մինչև 'ի լինել բանին
մարմին , և բնակել 'ի մեղ հոգւոյն իւրով
սթվ :

Եւ պա ուրեմն եթէ արդարք ոմանք արժա-
նի եղեն հոգւոյն այ՝ յետ ապականութե
հասարակաց բնուեն մեղօք , այդ էր 'ի նա-
խընթաց արդեանց քնի , և խառնմին շնորհ
անգուգական . և այն տակաւին թերակա-
տար , և ոչ կատարել՝ ուն յօրէնս շնորհաց .
դր :

որ՝ ի հասարակաց արկածից մահու պահիւ
ցայս վայր կենդանի ենովքայ և եղիայի՝
ոչ զայն յայտ առնէ , թէ անմահացան , զի
են տակաւին մահկանացու , և կարեն մե-
ռանիլ . և ունին իսկ մեռանիլ յաւուրս յե-
տինս . այլ հոգի նյ պահէ զհոգիս նոցա ի
մարմինս առանձին պարզեօք տեսուէ իւ-
րոյ մինչև ցժամանակն սահմանեալ ըստ
գազտնի խորհրդոց իւրոց . և եթէ ոմանք
ոմանք յարեան ի մեռելոց զօրութիւն նշա-
նագործ հոգւոյն ին , եթէ նախ քան զգա-
լուստ փրկչին յՅ՝ և եթէ ի գալատեան և
յետ գալատեան կենարարին , ոչ եթէ առ-
մահուէ և անապականուէ էր գուշակ , այլ
առ ժամանակեայ նորոգումն կրկին կենդա-
նութե . վնյ և անդրէն մեռան վերստին .
մինչև յարուցէ զնս հոգին նյ ի կեանս
անախտութե և անեղծութե : Սոյնօրինակ
և հոգեպէս ընդունակ լինել հոգւոյն նյ՝
թէպէտև ոչ սակաւուց վիճակեցաւ յառաջ-
նոց , բայց ոչ էր հասարակաց պարզ , և
ոչ առատաբուղի շնորհի զեղումն ի ամենա
ռատ հաճութե իւրոյ , այլ նշոյլ հանդեր-
ձելոյ բարերարութե , և ըստմանեայ ձիրք
առատութե նր՝ իբրև հանդերձել փրկչին
աւետիք և առհաւատչեայ և արդիւնք կան-
խաժաման :

Սնյ և առաջինք թէպէտև բարեկամք նյ
և մարդարէք արարան հոգւով , այլ առին
ևեթ զհոգի ծառայութե նս . և ոչ զհոգի
ազատութե և արդեգրութե , որով մեքս ա-
զա-

զազակեմք արքայ հայր , ունի որդիք նայ շնորհօք . ուր նք քոր միայն կարդային զմեծ երկիւղիւն : Եւ այս իսկ էր պատճառն , զի թէպէտեւ հաւատարիմ ծառայք բազում եղեն նայ հաւատարմագոյնք և քան զբազումս յօրինաց շնորհաց , այլ ոնկ 'ի ծառայական կարգի մնացին արտաքոյ տանն նայ՝ երկնից արքայութե ասեմ , բանտարգելեալ հոգւով ոնկ պարտաւորք յանցաւորութե նախահօրն 'ի ստոճերս մահու . մինչև հատուցեն զպարտս ադամային բնուե 'ի ձեռն նորոյն ադամայ՝ իմա՛ քնի որդւոյն նայ և որդւոյն ադամայ , և 'ի ձեռն նորա՝ որ էր ճշմարիտ որդի ազատ և ազատարար՝ առցեն զհոգի որդեգրութե և ազատութե . զոր և ընկալանն իսկ յիջանեւ քնի հոգւով 'ի դժոխս առ երամս արդարոց . որով և արժանի եղեն վերանալ լէ փրկչին յերկինս , և մտանեւ 'ի տունն նայ իբրև որդիք և ժառանգք և ժառանգակիցք քնի՝ հոգիք նմարդարոց կատարելոց :

Իսկ 'ի նոր օրէնս զի՛նչ . այն ինչ ծնեալքս լէ մարմնոյ՝ վերածնեալքս աւազանաւ 'ի սբ հոգւոյն , իսկ և իսկ ընծայիմք յորդեգրուի հօրն երկնաւորի և յեղբայրակցութի քնի և 'ի ժառանգութիւն արքայութե . վս զի ծնեալքս որդիք բարկութե՝ վերստին ծնանիմք 'ի ջրոյ և 'ի հոգւոյ որդիք փրկութե : Ո՛վ անձառ շնորհիս , ո՛վ անպատում պարզեացս . միայն թէ մի ապաշնորհ ինչ գտանիցիմք , և մի զպարգէն նայ առ ոտն հարկաւ

կանիցեմք : Այսպիսի են ձիրք պարգևաց
հոգւոյն և շնորհք առատութե նր յետ գա-
լատեան փրկչին . զի յայնմհետէ դարձոյց
հայր երկնաւոր զանէծս յօրհնութիւն , և
զբարկութի իւր 'ի փրկութի . իջցէ ասե-
լով անդրէն հոգի իմ 'ի մարդիկդ յայդ վր
լինելոյ որդւոյ իմոյ մարմին , ք մարդ ճշ-
մարիտ , յորոյ վր էջ հոգի իմ 'ի յորդանան ,
և ես վկայեցի՝ եթէ որդի իմ ես դու , և
ես այսօր վերօտին ծնայ զքեզ , և ք և զոր-
դիս մարդկան . և եղիցին ինձ այսուհետև
յուստերս և 'ի դատերս . և տաց զորդի իմ
'ի նոսա , և մի մեկնեացի 'ի նոցանէ յաւի-
տեան : Ն հնումն մարգարէք ոմանք հոգի-
նկալք լինէին . այլ յետ մարմնանալոյ
միածնիս և կատարման տնօրէնութե նր և
վերանալոյ առ իս , հեղից յոգւոյ իմմէ 'ի
վր նմ մարմնոյ , և մարգարէացցին ուս-
տերք ձեր և դատերք . երիտասարդք ձեր
տեսիլս տեսցեն , և ծերք ձեր երազովք յե-
րազացցին . և եղիցի նմ որ կարգացէ զա-
նուն նոն , կեցցէ :

Տեսանէք զխորհուրդ գալատեան հոգւոյն
սի , որ եղև արգասիք գալատեան բանին
յՅ , և վերանալոյ անդրէն առ հայր , և հաշ-
տեցուցանելոյ զնա ի արարածս . տեսա-
նէք , զի խորհրդով ասէր մեզ նոն , լաւ է
ձեզ՝ եթէ ես երթամ : զի իջումն հոգւոյն
սահմանեալ էր լինել յետ ելից որդւոյ առ
հայր . արդ ոն օրդին ելանելով՝ եբաց մեզ
զդրունս երկնից , նոյնպէս և հոգին իջ-
մամբ

կանիցեմք : Լսապիսի են ձերք պարգևաց
հոգւոյն և շնորհքառատութե նր յետ գա-
լստեան փրկչին . զի յայնմհետէ դարձոյց
հայր երկնաւոր զանէծս յօրհնութիւն , և
զբարկութի իւր 'ի փրկութի . իջցէ առե-
լովանդրէն հոգի իմ 'ի մարդիկդ յայդ վր
լինելոյ որդւոյ իմոյ մարմին , նմ մարդ ճշ-
մարիտ , յորոյ վր էջ հոգի իմ 'ի յորդանան ,
և ես վկայեցի՝ եթէ որդի իմ ես դու , և
ես այսօր վերստին ծնայ զքեզ , և քեզ զոր-
դիս մարդկան . և եղիցին ինձ այսուհետև
յուստերս և 'ի դատերս . և տաց զոգի իմ
'ի նոսա , և մի մեկնեսցի 'ի նոցանէ յաւի-
տեան : Նոգեմն մարգարէք ոմանք հոգի-
ւնկալք լինէին . այլ յետ մարմնաւալոյ
միածնիս և կատարման տնօրէնութե նր և
վերանալոյ առ իս , հեղից յոգւոյ իմմէ 'ի
վր նմ մարմնոյ , և մարգարէասցին ուս-
տերք ձեր և դատերք . երիտասարդք ձեր
տեսիլս տեսցեն , և ծերք ձեր երազովք յե-
րազասցին . և եղիցի նմ որ կարգասցէ զա-
նոն , կեցցէ :

Տեսանէ՞ որ գալուստեան հոգւոյն
սբ, որ սիւստեան բանին
, և վեր հայր , և հաշ-
ւցանէս . տեսա-
զի իս րն , լաւ է
թէ հոգւոյն
ան/ որդւոյ առ
եբաց մեզ
հոգին իջ-
մամբ

մամբ իւրով եբաց զսահանս երկնից , և անձրեւեաց 'ի մեզ զիմ յորդուի շնորհաց և պարգեւաց իւրոց իբրեւ զջուրս բազումս՝ որք ծածկեն զծովս . զի հոգի ան ելից զտիեզերս :

Եւս այն է՝ զոր տրն ասաց . որ հաւատայ յիս , ուն պեն գիրք , գետք յորովայնէ նի՞ բղխեսցեն ջրոց կենդանուէ : Ուս ասէր վս հոգւոյն՝ զոր լուսնելոց էին . զի չև էր հոգի , քանզի յս չև էր փառաւորել : Եւս ուրեմն օրս պենտեկոստէից է օր վայելելոյ յորդիւնս վաստակոց փրկչին . զի գալուստ հոգւոյն օրջ եղև պտուղ մարդեղութե բաւին նիւն և չարչարանաց նի՞ : Եւս այն է՝ զոր տրն ասէր . ես եկի զի զկեանս ունիցին , և առաւել ևս ունիցին . կեանս ունիցին մարմնանալով իմով , յորոյ 'ի նշանակ բժշկեցի զիմ ախտս , և զցաւս ան փարատեցի 'ի մարմնոց մարդկան . այլ ես ետու զմարմին իմ յիմ ցաւս չարչարանաց՝ մահու չափ , և մահու խաչի , զի և հոգիք նոցա բժշկեցին . ես մեռայ մարմնով , զի նորա կեցցեն հոգւով . ես առի զհոգի տա մարդկապէս , զի տաց և մարդկան զիմ հոգի անապէս . այս է ասել՝ առաւել ևս ունիցին ըզկեանս ինև և արգեամբք կենարար մահու իմոյ . քանզի յետ յարուէ իմոյ և ելանելոյ առ հայր՝ առաքելից զհոգի հօր իմոյ . որ և իմ հոգի , զհօգին ճշմարտուէ , զկենդանարարն ազանց բոլորեցունց հոգեպէս . զի ուն ես մարմին զգեցայ վս մարդկան , նոյն պէս

պէս և մարդիկ հոգի զգեցցին ինև և վաճախ
իմ . առի զմարմինն նց , տաց նց զհոգի իմ .
և լինիցին կենդանիք . ըմ , զգենուցուք զգ
րուծի ի բարձանց :

Եւ յամօրինակ զգալի ցուցաւ տեսիլ յարու
թե մարմնոց , զոր եղեկիէն ետես . զինախ
ոսկերք մեռելոսիք . կցեցան յօդ առ յօդ ,
և ջիւք և մարմինք պատեցան զնորօք . ձեռ
ցան մարդ կատարեալ ըն արտաքնոյն . այլ
զի ոչ գոյր ի նս շունչ , ցի հոգի , չէր տիրա
պէս յարուծի . և տակաւին անկե՛լ տարա
ծեալ կային սփիւռ յերեսս դաշտի Զիս .
մինչև ի վերստին սքանչելեաց տի եկն ե
մուտ ի նս շունչ և հոգի կենդանի . և այն
պէս եղեն մարդ կատարե՛լ ի մարմնոյ և ի
հոգւոյ . կենդանացան և յարեան կանգնե
ցան ի վր ոտից . որով և ճշմարտեցաւ յա
րուծի մեռելոց : Եւ ըն ամին օրինակի ի
լինել բանին մարմին՝ սկիզբն եղև նորոգու
թե մեռեալ բնուէս . զի մարմին զգենու
որդւոյ՝ էր որպիս թէ պատել զչորացեալ ու
կերս մեր ջլժք և մարմնովք . այլ ի շնչել այ
սօր հոգւոյն սթյ ի վերնատան՝ զգեցոյց մեզ
հոգի կենդանի , և կենդանացոյց , և ետ
գործել զգործս կենդանութե հոգեպէս ,
նորահրաշ նորոգութիւն ներքին մարդոյն :
Եւ վնկ գալուստ հոգւոյն սթյ եղև այսօր
ի նմանութի սաստիկ հոգմոյ , որ է՝ նշանակ
չնոյ և ոգւոյ . և հանգեալ ի վր առաքե
լոց ի նմանութի լեզունաց հրեղինաց . վն
զի հուրն ի տարերաց միջի է առաւել ան
մար .

մարմին , առաւել ներգործական , և առաւել յայտարար հոգեղէն զօրութեց և ներգործութեց . ոյր վն և հրեշտակք՝ որ են աննիւթական հոգիք , անխտիր կոչին հոգեղէնք և լուսեղէնք , հրեղէնք և բոցեղէնք . ը՛, որ արար զհրեշտակս իւր հոգիս , և ըզպաշտօնեայս իւր ի հուր կիզանօղ . իսկ լեզուն յայտ է թէ գործի է կենդանի բարբառոյ ի բանական կենդանւոյ . մինչ զի այս ամ իրօք յայտնի կացոյց հոգին ան՝ եթէ եկն առ ի կենդանացուցանել շնորհօք զմեզօք մեռեալ բնութիս :

Եւ թէ որպէս կենդանացան , արիացան , մանաւանդ թէ և հոգիացան առաքեալք ի ժամուն՝ յեղակարծ փոփոխմամբ , յայտ է ի ներգործութեց հոգւոյն սբլ . որ տայր նց բարբառել յայլևայլ լեզուս զպատգամս կենդանիս՝ գերահրաշքան զմարգարէս . տայր նց մեկնել զհարազատ միտս մարգարէութեց՝ առաւել քան զոր իմանային տեսանօղք ի մարգարէանալ իւրեանց . տայր նց աւետարանել զեկեղ հասեալ փրկութի տիեզերաց աւետեօք հոգւոյն սբլ՝ ը աւետեացն խոստացելոց ի սկզբանէ . տայր նց տալ և այլոց զհոգիս , և շարժել զսիրտս լսելեաց հոգւով սբլ , և դարձուցանել հոգւով տն զհոգիս նց առ տր :

Եւ զոր օրինակ լոյս վառէ զճրագ , և ինքեան ինչ ոչ պակասի , և ճրագ ի ճրագէ լուցեալ՝ բազմանայ անսպառութի , սոյնպէս և անսպառ աղբիւրն լուսոյս սբ հոգին վա .

ՍԻ

վառեաց զաշակերտս ուն զճրագունս , և զօրու թիւնն վառեցին և ն.ք վաշակերտելն , և լուսաւորելք լուսաւորեցին զտիեզերս ամ . և հրապինելք զինեցին հրով հոգւոյն զմարգիկ : Չկնորսք տգէտք ՚ի դպրութիւն եզեն հոգւով գիտնաւորք կատարեալք , և գերադոյն փիլիսոփոսք իմաստունք ըստ անյ յաղթողք ամ իմաստնոց Ծի . տկարք առաքինաւ ցան և զօրացան ք զթգրս և զինքնակալս . աղքատք մեծացան հաւատով և մեծացուցին զտիեզերս . հինք լը օրինաց կարգի՝ նուրոգեցան շնորհօք , և նորոգեցին զԾ անգիտութիւն . և պարզաբար՝ մարդիկ սակաւաւորք և աննշանք՝ զգեցեալ զհոգի անյ , մեծացուցին զհօտն քի զփոքրիկ , և եղեն կաթուղիկէ ք տիեզերական եկեղեցի առաքելական , զարդարեալ պէսպէս շնորհօք հոգւոյն , և փայլելնշանօք և արունեստիւք . որովք կերպարանափոխ եղև Ծ , և ցուցաւ երկինք ՚ի յերկրի :

Եւ ո՞ր կարէ բանիւ բովանդակել զգալուտեան հոգւոյն սք զանբաւ բարիս՝ յեկեղեցի անյ յօրէ անտի պենտեկոստէից մինչև յօրս յայս . զի զոր յայնժամ վէմն հաւատոյ ասէր առ ժողովեալս , զնոյն և առ ձեզ ունիմ երկրորդել . ձեզ են աւետիքս և որդւոց ձերոց , և ամ հեռաւորաց՝ զորս կոչեսցէ անր անմեք . վն զի լը տիրական խոստման , հոգին Ծ իջեալ ՚ի դասս առաքելոց՝ ոչ մեկնեցաւ և ոչ մեկնի երբէք ՚ի կաթուղիկէ և յառաքելական եկեղեցւոյն քի . զի

Եւ

N

առ

առ ձեզ բնակեցէ՝ ասէ , և լը ձեզ եղիցի
յաւիտեան : Սինչ զի զոր օրինակ ամ կեն
գանու թի մարմնայ և ամ վայելչութի մար
դոյն է 'ի հոգւոյ անտի նի , նոյննայ և ամ
բարիք եկեղեցւոյ և կենդանուի և շնորհք
հոգւոց մերոց է 'ի հոգւոյն սիւ . և զիսչ
ասեմ ամ բարիք , այլև հիմն ամ բարեաց
հաւատք , և դուռն ամ բարեաց՝ աղօթք .
զի և ոչ իսկ կարող է որ՝ ասէ առաքեալն՝
ասել արդի , եթէ ոչ հոգւոյն սիւ . և
զոր կամքն յաղօթս՝ ոչ գիտեմք , այլ ինքն
հոգին լինի բարեխօս՝ քի տուն տուն աղա
թից , 'ի հեծութիս անմահունչս , և որպէս
յանդիմանականաց հօր 'ի դիմաց մերոց ,
այն՝ որ էն էակից և փառակից , միջնորդ և
բարեխօս զինքն ընծայեցուցեալ . ոպ և ծա
ցածին բանն կօշի և է բարեխօս վս մեր :
Եւ զի այս այսնայ , մեք զի՝ կամք թմբբեշ ,
զի՝ կամք տարակուսեալ , իբր անհոգի և
անչնչացեշ , թափուր 'ի շնորհաց և 'ի պար
գեաց կենդանարար յոք հոգւոյն . եկայք
դիմեսցուք յաղբիւր անմահութե , յաղբիւր
շնորհաց և գթութե , որ բղխէ անհատա
հոս և անսպառելի յեկեղեցի մյ՝ հոգին
այ : Եթէ առաքեալք նովաւ զօրացան , ա
շակերտք նովաւ լուսաւորեցան , վիպք նո
վաւ փայլեցին , վիպք նովաւ յաղթեցին ,
կուսանք նովաւ առաքինացան , ճգնաւորք
նովաւ հանդիսացան , և ամ սքք յեկեղե
ցական և յԵկական կարգէ՝ նովաւ սրբեցան
և արդարացան , մեք զի՝ հեղգամք ապաւի
նիլ

նիլ յամենազօր օգնականութիւնորա . որ է
կենսք կենաց մերոց , և հոգի հոգւոյ մե-
րոյ . միիմարիչ , բարեխօս , զօրացուցիչ ,
առաջնորդիչ յիմմ 'ի գործս բարութե . ան-
մեր և ան մեր հոգի անծեղէն :

( ) Եւ կայք աւուրս շնորհիւ մաղթեսցուք 'ի
մարդասէր հոգւոյն զաւուրս շնորհ ընդ Մբ
առաքեալն , և զիմ շնորհս . և զպարգևս
նր՝ զոր առատացոյց և առատացուցանէ յե-
կեղեցի Մբ յիմմ ժամանակի :

( ) Եւ անմահ և անմահաբար Մբ հոգի՝ կենդա-
նացո՛ւ այսօր խորհրդով զալստեան քո զմեզ՝
'ի մեռելոտի գործոց մերոց դառնալ յանձ-
ն կենդանի . խաղաղացո՛ւ զխռովութիւն մեր 'ի
ծով կենցաղոյս՝ խաղաղութիւնդ երկնաւոր .
նորոգեա՛ւ զհոռութիւն մեր , սիրտ Մբ հաստա-
տեա՛ւ 'ի մեզ , և հոգի ուղիղ նորոգեա՛ւ 'ի
սրտի մերում . օձ զմեզ շնորհօք , և փայլե-
ցո՛ւ եօթնարփին քո պարգևօք . լուսաւորեա՛ւ
զաչս սրտից մերոց , և ուղղեա՛ւ զկամս մեր
'ի կամս քո՝ 'ի բարին , 'ի հաճոյն և 'ի կա-
ռարեալն . զօրացո՛ւ զտկարութիւն մեր , ամ-
րացո՛ւ զմեզ ի հոգնեալութեոց քոց յիմմ ար-
կածից երեւելի և աներեւելի թշնամւոյն .
անկեա՛ւ 'ի հոգիս մեր զծառն կենաց զսէրդ
անծեղէն՝ պողաբերել զանձսիրութիւն և զեզ-
բայրօրութիւն հանգերձ իմմ առաքինութիւն ,
որ են պտուղք հոգւոյդ սքյ . և տո՛ւր մեզ
առտէն ճաշակել զքաղցրութիւն քո , և 'ի
հաճութեանն արբենալ և զմայլիլ անմա-
հապառն բաժակաւդ 'ի սեղանի հօրն երկ-

նաւորի , զոր պատրաստեաց մեզ միածինն ,
 և դու հրաւիրես 'ի նոյն զկամարարս և զսի-
 րեւիս անունդ քոսթյ . զի օրհնեցուք հա-
 նապազ յանսպառ ուրախութիս լէ ամսքս
 զերեքսրբեան մի թրութիդ . հօր և սրդւոյ
 և հոգւոյդ սթյ յաւիտեանս յաւիտենից .
 ամէն :

XX

ՂԼ ՈՒ ԴՕ .

Դ Մ Երախտեան սբ Թաթնի :

Գեղեցիկ խորհրդովն ան՝ ունի սկիզբն ,
 նոյնպէս և կատարած տնօրինական
 խորհրդոց և քրոնական տօնից է մի և նոյն
 շառաւիղ օրհնութեան՝ տիրամայր Թք կոյս
 Թաթնի մարիամ . որ ունի ծառ կենաց՝ յետ
 ընծայելոյ երկրի և երկնի զպտուղն կենաց
 զԹորդին իւր , քաղեցաւ և ինքն 'ի կենաց
 աստի , և փոխեցաւ յանմահ 'ի կեանս :
 Ի՞նչ՝ որ ոչ միայն առիթ եղև մեզ կենաց
 ծնանելով մեզ զկեանս , այլև պատճառ ունի
 մարդեղութե , նոյնպէս և ամբ բարեաց ե-
 դելոց 'ի ձեռն մարդ եղելոյն վր մեր կենա-
 րար բանին . որով և գործակից ամբ արդեանց
 փրկագործութե փրկչին , մինչև 'ի վերջին
 պտղաբերութիւն անգամ , 'ի գալուստ ասեմ
 հոգւոյն սթյ . զոր ոչ միայն նախ կոյսն ըն-
 կալաւ լիութե 'ի հիմնարկութե օրինաց շնոր-
 հաց , այլ և նա ինքն կոյսն ետ կանխել զա-
 ռաքումն նր 'ի դասս առաքելոց՝ զօրաւոր
 բա

բարեխառութիւն իւրով , երբ կային մետա-
սանքն 'ի վերնատան միաբան յաղօթս հան-
դերձ մարեմաւ մարքն յոի և եղբարքը նր :
Եւ զոր օրինակ հոգին քա փոխան միածնին
հօր՝ միութարիչ եկն յՅ , աներեւոյթ ան-
ձամբ՝ և երեւելի ներդործութիւն շնորհաց
իւրոց , նոյնպէս և լեռնարան հոգւոյն սթյ
մարիամ՝ մի աղաւնին և կատարեալն՝ անա-
րատ հարսն և անարատ մայր ծն՝ յետ վե-
րանալոյ որդւոյն յերկինս եր մի միայն ե-
րեւելի միութարութի առաքելոց և աշակեր-
տաց , իբրև տիրապէս մայր եկեղեցւոյ : Որ
և մի միայն յոյս մեր ճանաչի յետ միածնին
իւրոյ և լե միածնին իւրոյ՝ նաև յետ ելից
իւրոց յերկրէ յերկինս , զոր տօնախմբէ այ-
սօր եկեղեցի՝ ոնց տօն շրուհնական և Ծագ-
անօրինական խորհրդոց : զի եթէ փառք
որդւոյն՝ մօրն է փառք , ապա և փառաւո .
բութի մօրն՝ որդւոյն է փառաւորութիւն՝
յերկինս և յերկրի :

Երբ տեսէք ինձ հաւատացեալք քօի զսայ-
ծառուի խորհրդոյ տօնիս նմամբ կուսի .
քանզի այսօր տօնէ եկեղեցի զփոխումն նր
յերկինս՝ ոչ միայն հոգւով , այլև մարմնով .
վայ և վերափոխումն առձայնէ . իմա , ընդ-
երեքօրեայ ննջմանն քաղցր քնով անպար-
տական մահու ըստ նմանութե միածնին՝ և
զյարութի նր յաւուրն երրորդի և զվերա-
նալն յերկինս հրեշտակօք 'ի ձեռն նծորդ-
ւոյն՝ միանգամայն տօնախմբելով յերկցս
երբեակ աւուրս՝ լե իննեակ դասուց հրեշ-

տակաց : 11 Կ զի հասարակաց է տօնս երկ-
նաւորաց և երկրաւորաց՝ ի պատիւ վերջին
փառաւորութե և ծայրալիւ ուրախութե
Թագուհւոյն իւրեանց :

Օ պատմականն հատուցաք բան՝ որ վն սո-
ցին իրայ , ի կարգի անդ վարուց սքջ՝ իբ-
րե լրումն կենաց տիրամօր , ի մէջ առեալ
զաւանդութիս եկեղեցւոյ յառաջնոց անտի
հարց և ի վարդապետաց վն վերափոխման
նք անծածնի յերկրէ յերկինս . մնայ աստա-
նօր տօնական և եթ հանդէս նշանակել , իբ-
րե ուրախակցութի տիեզերաց ընդ փառս՝
փառաց դշխոյին՝ ի յերկինս :

12 պաքէն լը վաստակոց բարեաց՝ և պտուղ
փառաւոր ասի և է . ոն և լը իւրաքանչիւր
արդեանց՝ վարձ փոխարինաց օրինաւոր ծա-
նուցեալ է . լը քրտանց և հանգիստ վայե-
լուչ դատեալ . լը մրցանաց և յաղթանակ ,
լը յաղթութեն և պսակ . լը աշտիճանի մե-
ծութի , լը մեծութե և պատիւ , լը պատ-
ուհոյն և փառք և գովութի արժանաւոր :
13 և այս ամ ոչ ի մարդկանէ առ մարդ , այլ
ով սքանչելեացս , յնայ առ ազգակից նայ , որ
միանգամայն գուստր է նայ , և հարսն նայ ,
և մայր նայ՝ ամենօրհնեալ և փառաւորեալ
կոյսն մարիամ . եթէ առաքինի վաստակօք ,
առաւել քան զնաշխարհիկ զինուորութեց
երկնից և ամ ընտրելոց ի մարդկանէ ար-
դիւնաշատ . և եթէ մեծութ գերաշտիճան
պատուոյ անծամայրութե՝ ամ արարածոց
երեւելեաց և աներեւութից վեհագոյն . ա

պա

պա ճիշդիւս փառաց եհաս աշտօր 'ի յերկինս՝ այս դշխոյ փառաց , ճիշդիւս ընկալապսակ պարծանաց մայրն լուսոյ՝ 'ի հօրէն լուսոյ և 'ի լոյս որդւոյն և 'ի լոյս հոգւոյն . յոր բարձրութի անպատում շքոյ ամբարձաւ , և յոր խորս անսահման ծովուն մխցաւ . զի եմուտ յորախուի նին և որդւոյ իւրոյ , տինա և հօլ իւրոյ և փեսային իւրոյ :

( ) ճի 'ի ձեռս առից օրինակ անօրինակ բաւրեմասնութե և անպայման փառաւորութե և անիմանալի երջանկութե կուսին վերափոխելոյ : Վէթ ստուգեալ տպաւորութե այսպէս իմաստասիրեսցուք . եթէ դուստր արքայի 'ի ներքուստ է փառաւոր նմ զարդուք , ըմ , նմ փառք դատեր թիւրի 'ի ներքոյ , ապա 'ի միտ առեք՝ եթէ կարեք , և հաւատացելք անհամեմատ օրինակաւ զան թարգմանելի զփառաւորութի մարիամոս 'ի ներքին և յանմատոյց սենեկի երկնաւոր թագաւորին . ճի այն փառք իցեն , ճի այն փառք ոչ իցեն , զոր ետ կուսին այսօր հայրն երկնաւոր իբրեւ դատեր սիրելոյ : ( ) այս միայն ռեխմք ասել ը գրոց . բազում դրստերք ստացան զմեծութի . այլ դու առաւել եղեր և անցուցեր զամենեքումք : Եւ այսչափ միայն լսեմք 'ի գրոց՝ ասել այսօր հօրն էականի առ ծոցածին որդին . կացցի՞ դշխոյ ը աջմէ քումմէ . այս է՝ զորօրինակ դու նստիս ը աջմէ իմմէ իբրեւ որդի համապատիւ ծնողիս և թիւրակից , կամիմ զի և մարիամ դշխոյ մայր քո ռեխցի տեղի փա .

աւարտութե ը աջմէ քումմէ՝ ոնկ մերձապա-
տիւ իրաւամբք . զի թէպէտե ոչ կարէ նըս-
տեւ յաթոռ անձային , զի է ըսկ արարած ,
այլ սակայն կարէ և պարտի կալ անլմէջ
մերձաւոր աթոռոյ անձութե մերոյ , զի է
ծնող արարչի . վնյ անկ է նմա գերապա-
տիւ լինել քան զամ արարածական բնութե
մարմնաւորաց և հոգեղինաց՝ ոնկ ազգակից
այ , և փառաւորիլ յամենեցունց ոնկ գշխոյ
փառաց յաւիտեան :

Յմիտ առէք դարձեալ՝ եթէ կարէք , թէ
որպիսի փառս ետ կուսին և էակից և փա-
ռակից հօր և որդւոյ՝ ԾԲ հոգին անձ՝ ոնկ ա-
նարատ հարսին իւրում . զի թէ յերկրի հո-
գանացաւ նմա կատարեալ հաճութե՝ ոնկ ամ-
բիծ թեօք անսխլութական ազաւնին , և անմ
շնորհօք ելից զնա աղբիւրն շնորհաց , զի՝ նչ-
պիսի արդեօք փառօք մեծարեաց զնա յեր-
կինս երկնից : ( ) այս գիտեմք , զի շնորհքն
է գրաւական փառաց , և փառքն՝ պսակ հա-
մեմատ շնորհաց . և զի շնորհք հոգւոյն՝ ի
մարիամէր արտաքոյ չափոյ և կշռոյ , ապա
և փառք նն՝ ի վեր է քան զմիտս և զխոր-
հուրդս համօրէն եղականաց . քանզի եղև
վերառեալ՝ ոնկ նունագէ եկեղեցի ի խոր-
հուրդ տանիս , կոյսն յերկրէ յերկինս հարսն
ընծայեալ՝ ի յառաջատն անապական՝
յանմաանելլն եղականացս ը երրորդուն .
վնյ և հոգեկիր հռետորն ասէր . երրորդաւ
թեն անտես թաքնութե խորհրդակից սի-
րոյ կոչեցար : Աւ կարի իսկ քաջ . զի եթէ
փառք

փառք դատեր թագաւորի են ներքին , ապա
փառք նր ը որում հարսն թգրի՝ են ներք-
սագոյն . վնյ և կրկին ևս անհաս՝ խորհրդոց
և բանից հրեշտակաց և մարդկան :

Սնայ ձեզ այսուհետեւ որդիք մարդկան՝
որդիացեալք մարիամու յետ միածնին ան-
գրանկի , ի միտ առնուլ՝ որչափ և կարող
իցէք , թէ որպիսի փառք փառաւորեաց այ-
սոր և փառաւորէ յանանց յաւիտեանս քո
որդին նյ զմայր իւր ը մարմնոյ . որ է մայր
և կոյս , մայր սիրելի և մայր սիրոյ , մայր
նյ՝ սիրեցեալն : Օայս միայն գիտեմք
ասէք , և յիրաւի , զի նոյն փառք են անհա-
ասանելի՝ որով պատուէ զտիրամայրն հայր ,
և որով պատուէ որդի . որնպս և նոյն՝ որով
պատուէ և հոգին Ծք : Նայց և զայն ոչ ան-
գիտանայք , զի դուստր հօր ասի կոյսն Ծք
կթ հարսն հոգւոյն սթյ՝ ընտրուք շնորհաց
նծամայրութե . բայց նծամայր ասի և է՝
իսկապէս ծնողուք նծորդւոյն ը մարմնոյ .
վնյ երրորդութե ազգակից ճանաչի , այլ
որդւոյն նյ բնաւորապէս մայր անմիջական
գտանի :

Եւ զի այս այսպէս , քաջայայտ ուրեմն է՝
թէ իրաւունք մայրութե պահանջէ յորդ-
ւոյ զառանձին պատիւ , և յայնպիսի որդ-
ւոյ՝ որ է նծ և նյ որդի . վնյ ունի առնել
նծորդին մասնաւոր օրինակաւ ևս պատ-
ուասիրութի մօր իւրում սիրելւոյ՝ քան զոր
առնէ նմա իբրեւ դատեր հօր իւրոյ և հար-
սին հոգւոյ իւրոյ : Նոյն է փառաւորել զնա
իւ

իւրովն մարմնով՝ յորմէ էառ զմարմին , ուն
 և սիրէ զնա և որդիական սիրով՝ որում որ
 գիացաւ . և ահա զայս սէր և պատիւ գծ-
 նէ օնդ դիւրըմբռնելի՝ ի միտ առցուք ըստ
 կարի :

Եւ այս է ի վեր քան զմերս տեսութի
 և մեկնութիւն . քանզի զիարդ հնար իցէ
 մարդկեզէն լեզունի թարգման լինել սրտի
 օրդւոյն այ՝ թէ որչափ սիրէ զմայր իւր ըս-
 քանչելի , կամ մեկնել զանչափութի որդիա-
 կան գթոյն , զանբաւութի բնական երախ-
 տագիտութե , և զանեզրական յարգ և մե-
 ծարանս ներքին , և զանհամեմատ փառս և
 զպատիւ առ ճշմարիտ ծնող իւր ըմբարմնոյ .
 զի ոչ գոյ այլ որդի ոնց զյս , և ոչ այլ մայր
 որպէս զմարիամ կոյս . զի մարթացուք ի
 նմանւոյ զնմանն իմաստասիրել :

Եւ յապի միայն մարթ է և պարտ է ի փոք-
 ունէ զմեծն իմանալ , զի թէ երկրաւոր ոք
 թագաւոր փարթամ՝ առաքինի և իմաս-
 տուն՝ փառաւորէ անշուշտ զմայր իւր սիրե-
 լի ըստ նմ կարի իւրում նմ փառօք իւ-
 րովք , կարգելով զնա գշտոյ փառաւոր իւ-
 րումն թգրութե , և տալով ի նր ձեռս ան-
 նախանձ զմեծութի գանձուց իւրոց՝ ճոխա-
 նալ նմիւն և ճոխացուցանել զայլս , անհա-
 մեմատ օրինակաւ զնոյն է առել և զերկնա-
 ւոր արքայէն . որ է նոր նորանց և թգր թա-
 գաւորաց՝ նծապէս և մարդկոպէս՝ անբա-
 ժանելի և անշփոթ միութի :

Այ ոչինչ են զարմանք , եթէ քս փառաց
 թգր՝

Թէր՝ այսօր զմարիամ մայր իւր յերկինս
վերափոխեալ յարքունիս իւր , արար զնա
տիեզերաց տիկին փառաւոր՝ անպետակա-
նին հաղորդ փառաց , կարգեաց զնա գլխոյ
երկնի և երկրի , կացոյց զնա Թագուհի
հրեշտակաց և մարդկան , օգոստատիրու-
հի ան արարածոց , մայր հասարակաց , և
գանձապետ անսպառ և անսահման գան-
ձուց տիրուէ իւրոյ . մինչ զի՝ ունի յանուն յի
քօի անծունը կրկնի՝ երկնաւորաց , և եր-
կրաւորաց , և սանդարամետականաց , որոնք
ան և Թագաւորի բոլորեցունց , նոյնպէս և
յանուն մարիամու անծունը կրկնեացի իբ-
րե տիրամօր և Թագուհւոյ բոլորեցունց .
և ունի ան որ կարգացէ զանուն տն , կեց-
ցէ , նոյնպէս և որ կարգայ զանուն մարիա-
մու մօր տն , մի կօրիցէ . և ունի ողորմութիւն
ան լի եղև երկիր , նոյնպէս և ողորմածութիւն
տիրուհւոյն է առ լցեալ . զի և նա ողորմու-
թիւն ան է ողորմած , և անօրդին ոչինչ ան
խայէ մօր իւրում :

Ոչ ապաքէն և արդիւնք գործոցն զայս ա-
զաղակեն յօրէ անտի փոխման կուսին յեր-
կինս մինչև ցայսօր . և նոյնպէս եզիցի մին-
չև ի կատարած ձի . զի ունի անպակասելի
է եկեղեցի , նոյնպէս և ոչ պակասեցի ի
անանէ գութ սիրոյ կուսին՝ որ է մայր եկե-
ղեցւոյ և մայր փեսային եկեղեցւոյ , վայ և
անխտիր ունիմ ասել , ան հովուեացէ զիս ,
և ինձ ինչ ոչ պակասեցի . և տիրամայր
խնամարկեացէ զիս , և ինձ ինչ ոչ պակա-
սեա

սեպի :

Այն զնոյն յայտնի կացուցանէ զփառաւորուն .
 թիւն անձանի յերկինս և յերկրի՝ նորուն .
 իսկ կանխասաց մարգարէութի . յայտմ հե-
 տէ երանեօցեն ինձ անձ ազգք . զի ոչ միայն
 երկրածնացս ազգք և ազինք երանեցին և
 երանեն նմա , այլև դասք երջանկաց երկ-
 նային զոճարթնոց . զի ոմ ի նովաւ օրհնե-
 ցան անձ ազինք , նոյնպէս և օրհնեն զնա
 անձ ազինք երկրաւորք և երկնաւորք : Ի զ-
 քեզ ոչ միայն որդիք մարդկան , այլև վերին
 զօրութիւնք՝ դասք անմարմնոց՝ հոգեղինաց՝
 հրեղինաց՝ զոճարթնոց և հրեշտակաց՝ գու-
 հաբանեն և վերօրհնեն և փառաւորեն ըզ-
 մայր և զաղախին փրկչին մերոյ . սպասա-
 ւորեալդ՝ ի սերովբէից և երկրպագեալդ՝ ի
 քերովբէից՝ Է որդւոյ քում միածնի մայր
 ամենօրհնեալ մարիամ :

Ի՛յլ ես տիրամայր կամէի ի փառսն քում
 զքեզ տեսանել ի փառս փրկչիդ իմոյ , զի
 թերևս կարօղ լինէի յայնժամ պատմել
 զփառաւորութի քո փոքր ի շատէ . թէպէտ
 և ի հրեշտակաց , և ի սքեց՝ որք կան ի
 պաշտօն տիրուհւոյդ՝ է անձառելի . քանզի
 անձառ է խորհուրդ փառաց կուսիդ և ան-
 մարմնոցն : Եւ կամէի տեսող լինել գէթ կեն-
 դանի պատկերի մերդ լուսոյ , զի նովաւ տե-
 ասանէի և զհարազատ նմանութի կերպարա-
 նաց անօրդւոյդ , որ է միանգամայն կեր-
 պարան հօրն լուսոյ և նկարագիր էուն Եմ .
 այս է ինձ միակ ցանկալի յանձն ի կեանս իմ ,
 և

և զմի զայս խնդրեմ 'ի նոնէ և 'ի տիրուհւոյդ 'ի կեանսն յաւիտենից . տեսանել հոգւով 'ի բանն մարմնացեալ զհայրն երկնաւոր լը միասնական Եւ հոգւոյն , և զմայրդ մարմնոյ աջօք . յայնժամ լինիցի ինձ ոչ կաթօտիլ ճառից անճառութե , այլ զմայլիլ 'ի փառս անբաւութե՝ լը փառս քո , որ արտափայլեալ 'ի փառաց միածնիդ , որ է ծաղումն փառաց հօր իւրոյ . որում և լը որում հօր ամենակալի և կենդանարար Եւ հոգւոյն փառք և երկրպագութի յաւիտեանս . ամէն :

XX

ՃԵՆՈՒՄ ԺԵՆՈՒՄ

'Ի Գերա օք խաչի տակաւարդ :

Տօնք խաչի են զանազան . է՛ որ 'ի պատիւ բուն խաչափայտի՝ որ և կենաց փայտ , յոր բեւեռեցաւ փրկիչն Յի , կախել կեանքն իբրեւ պտուղ կենաց զկենաց ծառոյ՝ 'ի ճաշակումն անմահութե հաւատացելոց , կամ զնշանակե ամբարձելոյ 'ի մէջ երկրի առ 'ի բժշկութի՝ որոց 'ի նա հայիցին յետ հարուճածելոյ 'ի հին օձէն : Ի՛ որ 'ի պատիւ նմանուն օք խաչի երևելոյ յերկինս հրաշապէս՝ լուսատեսակ փայլմամբ , յորինակ հանդերձեալ երևման բուն խաչափայտի իբրեւ նշան որդւոյ մարդոյ՝ քքքք 'ի միւսանդ գամ

գամ գալստեան նորա յաւուրն յետնում զի
 Ժողովեցին ը թեզք նր ամ խաչազգեացք,
 ք ճշմարիտ խաչապաշտք անապաշտք՝ որք
 զինունեցան զկնիքն ուղիղ հաւատով՝ ա-
 ներկբայ յուսով և ջերմ սիրով՝ հանդերձ
 ամ գործովք բարեաց :

Եւ է որ ի պատիւ նոյն նշանի Եւ խաչին
 առ հասարակ , եթէ ի միտս՝ մանաւանդ
 թէ ի սիրտս մեր տպաւորելոյ , և եթէ ի
 ճակատ մեր դրոշմելոյ , եթէ կազմելոյ ի
 պէսնս նիւթոց , և եթէ նկարելոյ ի պատ-
 կերի , եթէ կանգնելոյ ի խորանս եկեղեց-
 ւոյ , և եթէ ուր և իցէ՝ երկրպագելոյ ի
 քրիստոնէից միաբան և առնձինն . զի նշան
 կմ ձև խաչին՝ է երեւցուցիչ պատուական
 խաչափայտին , և նոգաւ յանդիման մեզ կա-
 ցուցիչ զխաչելեալն քո , որ է նոր մեր և փր-
 կիչ մեր , ան մեր և թագաւոր մեր : Սոյ և
 պատիւն և երկրպագութիւն տուեալ նշանի
 Եւ խաչին՝ է միշտ երկրպագութիւն անային .
 զի վերածի առ խաչելեալն՝ որ է ան : () որ
 օրինակ և որ պատուէ զգորշակն արքունի՝
 զարքայն փառաւորէ նովին . և որ պատուէ
 զզէն յաղթութե զօրազլին՝ զզօրազլուին
 փառաւորէ , ուն յաղթող :

Յորմէ յայտ է թէ և տօնք խաչի առ հասա-
 րակ՝ են տօնք նորունականք կարգեալք ի
 պատիւ խաչելեալ փրկին , և ի յիշատակ
 խաչելութե նր ի լեառն գողգոթայ ի փր-
 կութի տիեզերաց , և ի յորդոր ճանաչելոյ
 մեզ զերախտիս խաչեցելոյն , և զհետ եր-
 թա .

Թալոյ նորա ճանապարհաւ խաչի . Եւ այս խակ է վախճան տօնելոյ մեր զԹ Խաչն կմ զնշան սթյ խաչին , և բազմապատիկ ներբռ զելոյ և մեծացուցանելոյ , և պարծելոյ լը պսղոսի . այլ ինձ քաւ լիցի պարծիլ , բայց միայն 'ի խաչն ձոն մերոյ յԹի քԹի , որով թ ինձ 'ի խաչ ելեալ է , և ես թի . զի եթէ չարչարանաց և խաչին յԹի կցորդ լինիցիմք , և փառացն հաղորդ լինելոց եմք :

Եւրդ՝ բաց յօրէ աւագ ուրբաթու , որ է օր չարչարանաց և խաչելութե փրկչին , վայ և օր սգոյ եկեղեցւոյ լը առաքելոց և ընդ ցաւագին մօր խաչեցելոյ , և օր ցաւակցութե և խաչակցութե լը թաչեցելոյն , կարգեցան յեկեղեցւոյ տօնք խաչի ուրախականք՝ 'ի մասնաւոր առթից ուրախութե առեալք . որ յերեւմանէ լուսեղէն խաչին յօդս առ կօտանդիանոսի՛ , և յերեւմանէ այլոյ լուսեղէն խաչի յեմառ կոստանդեաւ որդւո՞վ կոստանդիանոսի . 'ի գիւտոյ խաչափայտին 'ի ձեռն հեղինեայ մօր կոստանդիանոսի . 'ի դարձուցանելոյ հերակլի կայսեր զխաչափայտն 'ի գերութե պարսից անդրէն 'ի տեղի իւր յեմ . յերեւելոյ մասին թաչափայտի լուսազարդ հրաշիւք 'ի հայս 'ի լեառն վարազայ . և եթէ այլ ինչ առանձին նշանք ի ցեն սքանչելեաց խաչի յայլեայլ եկեղեցիս , և ըստ նմին կարգեալ տօնք կմ յիշատակք յազգս իւրաքանչիւր :

Եւ ահա լը այսմ չորս տօնք խաչի կտաարին 'ի մեզ՝ 'ի դէպ եկեալ քաւաթեւ սթյ խաչին

չին կանգնելոյ՝ ի փրկուի քառակողմեան Եփ
 Լ՝ աջին տօնն կուի և է Խաչվերաց , որ և
 մեծ խաչ ասի , եդել ՚ի յայսմաւ ուրս հայոց
 և յունաց և հռովմայեցւոյ , ՚ի սեպտեմբե-
 րի . 14 . և մեծահանդէս տօնեալ յամենե-
 ցուն . այլ ոչ միօրինակ բացատրեալ յիւրա-
 քանչիւրոց և խորհուրդ տօնին : Վանդի
 հռովմայեցիք այսչափ միայն յիշատակեն
 յայն օր . * 11 երացումն (կմբարձրացումն)
 սէյ խաչի , յորժամ հերակլ կայեր յաղթել
 խոսրովու արքայի՝ գարձոյց ՚ի պարսից յե-
 րուսաղէմ 1 : Իսկ յոյնք ՚ի նմին աւուր՝ ա-
 ռանց յիշելոյ զայդ բան , յերկար յիշա-
 տակեն զտեսիլ կոստանդիանոսի , թէ որ
 պէս ետեսնա յօդս զլուսեղէն նշան ձորու-
 նեան խաչի՝ հանդերձ վերնագրովս , այսօր
 յաղթեա . և թէ յետ յաղթուէ հաւատաց
 ՚ի քմ . և թէ յետ գտանելոյ մօր նք հեղի-
 նեայ զխաչն ՚ի գողգոթայ ՚ի ձեռն յուդայի
 կիւրեղ կոչեցելոյ , իբրեւ կամէր նմ ժողո-
 վուրդն մատչիլ յերկրպագուի սէյ խաչին
 յեկեղեցւոյ , եւ քա հայրապետն մակար՝ ի
 բարձր բեմն , և վերացոյց զժր խաչն ՚ի տե-
 սիլ բազմաւն . և յայսմանէ կոչեցաւ տօնս
 այս վերացումն խաչի : Եւ յայն երկրորդէ և
 յայսմաւուրք հայոց , բայց թողեալ զիշա-
 տակ տեսլեանն կոստանդիանոսի՝ նշանակէ
 զգիւտ խաչին ՚ի ձեռն հեղինեայ . և ՚ի վի-
 բերի՝ թէ յայնժամ որարին նաւակատիտ
 եկեղեցւոյ յեմ զաւուրս ութ . և ցուցա-
 նէին զպատուական խաչափայտն նմ ժովս

ՍԿ

ՎԵՐ

վերդեան . և այնուհետև վերացուցանէին
անտես առնել ի մարդկանէ մինչև ի ծաղ-
կազարդն . վճյ և անուն տոնիս խաչվերաց
ասի : Այլ և ևս գրի անդ ի խորագրի ա-
ւուրս . * Այտեմբերի . ԺԴ . ԱմենաԺո-
ղով և երկնագումար տոն , և բարձրունի և
վերացումն երկրպագելի խաչին քնի . յո-
րում աւուր ցուցանի ամենեցուն անաբարձ
և կենդանարար խաչափայտն ի նբ գողգո-
թայն . և յիշատակ փրկագործ չարչարա-
նացն քնի յուսոյն մերոյ ॥ :

Խսկ Խոր Իէլ ի վերնագրի դնէ . * Այտեմ-
բեր . ԺԴ . Տօն է վերացման նբ խաչին , զոր
Եգիտ հեղինէ ॥ . և ընմին ի կարգի գրեչ
լոկ զպատմունի գիւտի խաչին՝ ի վր բերէ,
Թէ ընդ այս յոյժ ուրախացեալ նբ դէսոյն՝
որոյ շինեալ էր և եկեղեցիս յեմ , * հրա-
մայեաց մեծապայծառ ցնծութ տօն կատա-
րել վն նաւակատեաց եկեղեցեացն՝ երե-
մամբ նբ խաչին ի սեպտեմբերի ԺԴ . ամ
յամէ . և ի նոյն օր ցուցանել զպատուա-
կան խաչն բաղմութեն , զի երկիր պագցեն
նմ ի փառս քնի ॥ : Այլ և ի Ն = Ն , պար-
զապէս գրի և պատմի ի նմին աւուր նաւա-
կատիք եկեղեցւոյ սբ յարութեն որ յեմ ,
յաւուրս կոստանդիանոսի և հեղինեայ :
Յայսմ ամէ յայտ է Թէ խաչվերացն , որ և
վերացումն խաչի , էր տօն վաղեմի յառաջ
քան զաւուրս դարձի խաչին առ հերակլիւ .
ոն և յայլ մատենագրաց յայտ է՝ որ յառաջ
էին քան զԺամանակս հերակլի , քզի և նք
ՍՊ 0 յի .

աւարտութե լը աջմէ քումմէ՝ ոնկ մերձապա-
տիւ իրաւամբք . զի թէպէտե ոչ կարէ նրա-
տեւ յաթող անձային , զի է լոկ արարած ,
այլ սակայն կարէ և պարտի կալ անլըմէջ
մերձաւոր անթող անձութե մերոյ , զի է
ծնող արարչի . վն , անկ է նմա գերապա-
տիւ լինել քան զամ արարածական բնուիս
մարմնաւորաց և հոգեղինաց՝ ոնկ ազգակից
այ , և փառաւորիլ յամենեցունց ոնկ գշտոյ
փառաց յաւիտեան :

Սմիտ առէք դարձեալ՝ եթէ կարէք , թէ
մրպիսի փառս ետ կուսին և էակից և փա-
ռակից հօր և որդւոյ՝ որ հոգին անձ՝ ոնկ ա-
նարատ հարսին իւրում . զի թէ յերկրի հո-
վանոցաւ նմա կատարեալ հաճութե՝ ոնկ ամ-
բիծ թեօք աննիւթական աղաւնին , և ամ
չնորհօք ելից զնա աղբիւրն շնորհաց , զի՝ նչ-
պիսի արդեօք փառօք մեծարեաց զնա յեր-
կինս երկնից : ( ) այս գիտեմք , զի շնորհքն
է գրաւական փառաց , և փառքն՝ պսակ հա-
մեմատ շնորհաց . և զի շնորհք հոգւոյն՝ ի
մարիամէր արտաքոյ չափոյ և կշռոյ , ապա
և փառք նն՝ ի վեր է քան զմիտս և զխոր-
հուրդս համօրէն եղականաց . քանզի եղև
վերառեալ՝ ոնկ նուազէ եկեղեցի ի խոր-
հուրդ տանիս , կոյսն յերկրէ յերկինս հարսն
ընծայեալ՝ ի յառաջատն անապական՝
յանմառնելին եղականացս լը երրորդութե .
զի և հոգեկիր հռետորն ասէր . երրորդու-
թեան անտես թաքնութե խորհրդակից սի-
րոյ կոչեցար : Եւ կարի իսկ քաջ . զի եթէ
փառք

փառք դատեր (Թագաւորի են ներքին , ապա փառք նր ը որում հարսն (Թգրի՝ են ներք- ապոյն . վայ և կրկին և սանհաս՝ խորհրդոց և բանից հրեշտակաց և մարդկան :

Անայ ձեզ այսուհետեւ որդիք մարդկան՝ որդիացեալք մարիամնու յետ միաճնին սն- դրանկի , ի միտ առնուլ՝ որչափ և կարող իցէք , (Թէ որպիսի փառք փառաւորեաց այ- սոր և փառաւորէ յանանց յաւիտեանս քո որդին նայ զմայր իւր ը մարմնոյ . որ է մայր և կոյս , մայր սիրելի և մայր սիրոյ , մայր նայ՝ սիրեցեալնայ : Օ այս միայն գիտեմք ասէք , և յիրաւի , զի նոյն փառք են անհա- ռանելի՝ որով պատուէ զտիրամայրն հայր , և որով պատուէ որդի . որնպս և նոյն՝ որով պատուէ և հոգին Ծա : Բայց և զայն ոչ ան- գիտանայք , զի դուստր հօր ասի կոյսն Ծա կմ հարսն հոգւոյն սթյ՝ ընտրուք շնորհաց անձամայրութե . բայց անձամայր ասի և է՝ իսկապէս ծնողուք անձորդւոյն ը մարմնոյ . վայ երրորդութե ազգակից ճանաչի , այլ որդւոյն նայ բնաւորապէս մայր անմիջական գտանի :

Եւ զի այս այսպէս , քաջայայտ ուրեմն է՝ (Թէ իրաւունք մայրութե պահանջէ յորդ-ւոյ զառանձին պատիւ , և յայնպիսի որդ-ւոյ՝ որ է անձ և նայ որդի . վայ ունի առնել անձորդին մասնաւոր օրինակաւ ևս պատ- ունասիրութի մօր իւրում սիրելւոյ՝ քան զոր առնէ նմա իբրեւ դստեր հօր իւրոյ և հար- քին հոգւոյ իւրոյ : Բայն է փառաւորել զնա իւր

իւրոջն մարմնով՝ յորմէ էառ զմարմին , ոեղ
և սիրէ զնա և որդիական սիրով՝ որում որ
գիացաւ . և ահա զայս սէր և պատիւ գծ-
նէ սեղ դիւրըմբռնելի՝ ի միտ առցուք ըստ
կարի :

Ի այց և այս է ի վեր քան զմերս տեսութի
և մեկնութիւն . քանզի զիարդ հնար իցէ
մարդկեղէն լեզուի թարգման լինել սրտի
որդւոյն այ՝ թէ որչափ սիրէ զմայր իւր ըս
քանչելի . կմ մեկնել զանչափութի որդիա-
կան գթոյն , զանբաւութի բնական երախ
տադիտութե , և զանեզրական յարգ և մե-
ծարանս ներքին , և զանհամեմատ փառս և
զպատիւ առ ճշմարիտ Ծնող իւր ի մարմնոյ .
զի ոչ գոյ այլ որդի ոեղ զյս , և ոչ այլ մայր
որպէս զմարիամ կոյս . զի մարթացուք ի
նմանւոյ զնմանն իմաստասիրել :

Ի յսչափ միայն մարթ է և պարտ է ի փոք-
ռէն զմեծն իմանալ , զի թէ երկրաւոր ոք
թագաւոր փարթամ՝ առաքինի և իմաս-
տուն՝ փառաւորէ անշուշտ զմայր իւր սիրե-
լի ըստ նմ կարի իւրում նմ փառօք իւ-
րովք , կարգելով զնա գլխոյ փառաւոր իւ-
րումն թգրութե , և տալով ի նր ձեռս առ
նախանձ զմեծութի գանձուց իւրոց՝ ճոխա-
նալ նմիւ և ճոխացուցանել զայլս , անհա-
մեմատ օրինակաւ զնոյն է ասել և զերկնա-
ւոր արքայէն . որ է նր նորանց և թգր թա-
գաւորաց՝ նծապէս և մարդկապէս՝ անբա-
ժանելի և անշփոթ միութի :

Ս. Եյ ոչինչ են զարմանք , եթէ քս փառաց
թգր՝

Թէր՝ այսօր զմարիամ մայր իւր յերկինս վերափոխեալ յարքունիս իւր , արար զնա տիեզերաց տիկին փառաւոր՝ անպետակա- նին հաղորդ փառաց , կարգեաց զնա գլխոյ երկնի և երկրի , կացոյց զնա Թագուհի հրեշտակաց և մարդկան , օգոստատիրու- հի ամ արարածոց , մայր հասարակաց , և գանձապետ անսպառ և անսահման գան- ձուց տիրուէ իւրոյ . մինչ զի՝ ոնկ յանուն յի քի ամ ծունր կրկնի՝ երկնաւորաց , և եր- կրաւորաց , և սանգարամետականաց , որնոս տն և Թագաւորի բոլորեցունց , նոյնպէս և յանուն մարիամու ամ ծունր կրկնեացի իւ- րե տիրամօր և Թագուհւոյ բոլորեցունց . և ոնկ ամ որ կարգասցէ զանուն տն , կեց- ցէ , նոյնպէս և որ կարգայ զանուն մարիա- մու մօր տն , մի կորիցէ . և ոնկ ողորմութիւն տն լի եղև երկիր , նոյնպէս և ողորմածութիւն տն և Թագուհւոյն է առլցեալ . զի և նա ողորմու- թիւն տն է ողորմած , և անթողին ոչինչ ան խայէ մօր իւրում :

Ոչ ապաքէն և արդիւնք գործոցն զայս ա- զաղակեն յօրէ անտի փոխման կուսին յեր- կինս մինչև ցայսօր . և նոյնպէս եղիցի մին- չև ի կատարած ճի . զի ոնկ անպակասելի է եկեղեցի , նոյնպէս և ոչ պակասեցի ի նմանէ գութ սիրոյ կուսին՝ որ է մայր եկե- ղեցւոյ և մայր փեսային եկեղեցւոյ , վայ և անխտիր ունիմ ասել , տր հովուեացէ զիս , և ինձ ինչ ոչ պակասեցի . և տիրամայր ինամարկեցցէ զիս , և ինձ ինչ ոչ պակասեա-

սեպի :

|| Զ զնոյն յայտնի կացուցանէ զփառաւորուն .
 Թիւն անծածնի յերկինս և յերկրի՝ նորուն .
 իսկ կանխասաց մարգարէութի . յայտմ հե-
 տէ երանեացեն ինձ ամ ազգք . զի ոչ միայն
 երկրածնացս ազգք և ազինք երանեցին և
 երանեն նմա , այլև դասք երջանկաց երկ-
 նային զոճարթնոց . զի ոնց նովաւ օրհնե-
 ցան ամ ազինք , նոյնպէս և օրհնեն զնա
 ամ ազինք երկրաւորք և երկնաւորք : || Զ-
 քեզ ոչ միայն որդիք մարդկան , այլև վերին
 զօրութիք՝ դասք անմարմնոց՝ հոգեղինաց՝
 հրեղինաց՝ զոճարթնոց և հրեշտակաց՝ գու-
 հաբանեն և վերօրհնեն և փառաւորեն ըզ-
 մայր և զաղախին փրկչին մերոյ . սպասա-
 ւորեալդ՝ ի սերովբէից և երկրպագեալդ՝ ի
 քերովբէից՝ լը որդւոյ քում միածնի մայր
 ամենօրհնեալ մարիամ :

Եւ ևս տիրամայր կամէի ի փառսն քում
 զքեզ տեսանել ի փառս փրկչիդ իմոյ , զի
 Թերևս կարող լինէի յայնժամ պատմել
 զփառաւորութի քո փոքր ի շատէ . Թեպէտ
 և ի հրեշտակաց , և ի սքեց՝ որք կան ի
 պաշտօն տիրութեոյդ՝ է անձառելի . քանզի
 անձառ է խորհուրդ փառաց կուսիդ և ան-
 մարմնոցն : Եւ ամէի տեսող լինել գէթ կեն-
 դանի պատկերի մօրդ լուսոյ , զի նովաւ տե-
 սանէի . և զհարազատ նմանութի կերպարա-
 նաց անծորդւոյդ , որ է միանգամայն կեր-
 պարան հօրն լուսոյ և նկարագիր էուն նր .
 այս է ինձ միակ ցանկալի յամ ի կեանս իմ ,
 և

և զմի զայս խնդրեմ 'ի տնէ և 'ի տիրուհւոյդ 'ի կեանսն յաւիտենից . տեսանել հոգւով 'ի բանն մարմնացեալ զհայրն երկնաւոր ի միասնական Նք հոգւոյն , և զմայրդ մարմնոյ աջօք . յայնժամ լինիցի ինձ ոչ կարօտիլ ճառից անճառութե , այլ զմայլիլ 'ի փառս անբաւութե՝ ի փառս քո , որ արտափայլեալ 'ի փառաց միածնիդ , որ է ծագումն փառաց հօր իւրոյ . որում և ի որում հօր ամենակալի և կենդանարար Նք հոգւոյն փառք և երկրպագութի յաւիտեանս . ամէն :

XX

ՃԼ Ռ . ՍԻ :

Մի քանի սէյ խաչի տակասարակ :

Տօնք խաչի են զանազան . է որ 'ի պատիւ բուն խաչափայտի՝ որ և կենաց փայտ , յոր բեւեռեցաւ փրկիչն Յի , կախել կեանքն իբրև պտուղ կենաց զկենաց ծառոյ՝ 'ի ճաշակումն անմահութե հաւատացելոց , կամ զնշանակէ ամբարձելոյ 'ի մէջ երկրի առ 'ի բժշկութի՝ որոց 'ի նա հայիցին յետ հարուածելոյ 'ի հին օձէն : Ս՝ որ 'ի պատիւ նմանութե սէյ խաչի երևելոյ յերկինս հրաշապէս՝ լուսատեսակ փայլմամբ , յօրինակ հանդերձեալ երևման բուն խաչափայտի իբրև նշան որդւոյ մարդոյ՝ քրքի 'ի միւսամբ գամ

գամ գալստեան նորա յաւուրն յետնումս զի
 Ժողովեցին Ը Թեզք նր ամ խաչագագեացք,
 ք ճշմարիտ խաչապաշտք անծապաշտք՝ որք
 զինունսեցան զկնիքն ուղիղ հաւատով ա-
 ներկբայ յուսով և ջերմ սիրով՝ հանդերձ
 ամ գործովք բարեաց :

Եւ է որ ՚ի պատիւ նոյն նշանի օր խաչին
 առ հասարակ , եթէ ՚ի միտս՝ մանաւանդ
 Թէ ՚ի սիրտս մեր տպաւորելոյ , և եթէ ՚ի
 ճակատ մեր դրոշմելոյ , եթէ կազմելոյ ՚ի
 պէտքս նիւթոց , և եթէ նկարելոյ ՚ի պատ-
 կերի , եթէ կանգնելոյ ՚ի խորանս եկեղեց-
 ւոյ , և եթէ ուր և իցէ՝ երկրպագելոյ ՚ի
 քրիստոնէից միաբան և առննձինն . զի նշան
 կիմ ձե խաչին՝ է երեւցուցիչ պատուական
 խաչափայտին , և նոգաւ յանդիման մեզ կա-
 ցուցիչ զխաչելեալն քո , որ է ձեր մեր և փր-
 կիչ մեր , անմեղ և Թագաւոր մեր : Սոյ և
 պատիւն և երկրպագութիւն տունեալ նշանի
 օր խաչին՝ է միշտ երկրպագութիւն անծային .
 զի վերածի առ խաչելեալն՝ որ է անձ : Օ որ
 օրինակ և որ պատուէ զգրօշակն արքունի՝
 զարքայն փառաւորէ նովին . և որ պատուէ
 զզէն յաղթութե զօրադ լինն՝ զզօրադ լուինն
 փառաւորէ ուղ յաղթօղ :

Յորմէ յայտ է Թէ և տօնք խաչի առ հասա-
 րակ՝ են տօնք անուանականք կարգեալք ՚ի
 պատիւ խաչելեալ փրկչին , և ՚ի յիշատակ
 խաչելութե նր ՚ի լեառն գողգոթայ ՚ի փր-
 կութի տիեզերաց , և ՚ի յորդոր ճանաչելոյ
 մեզ զերախտիս խաչեցելոյն , և զհետ եր-
 Թա .

Թաւոյ նորա ճանապարհաւ խաչի : Եւ այս իսկ է փխճան տօնելոյ մեր զԹ Խաչն կմբ զնշան սթյ խաչին , և բազմապատիկ ներբռ զելոյ և մեծացուցանելոյ , և պարծելոյ լը պօղոսի . այլ ինձ քաւ լիցի պարծիլ , բայց միայն 'ի խաչն թն մերոյ յտի քթի , որով թ ինձ 'ի խաչ ելեալ է , և ես թի . զի եթէ չարչարանաց և խաչին յտի կցորդ լինիցիմք , և փառացն հաղորդ լինելոց եմք :

Լըգ՝ բաց յօրէ աւագ ուրբաթու , որ է օր չարչարանաց և խաչելութե փրկչին , վթյ և օր սգոյ եկեղեցւոյ լը առաքելոց և ընդ ցաւագին մօր խաչեցելոյ , և օր ցաւակցութե և խաչակցութե լը խաչեցելոյն , կարգեցան յեկեղեցւոջ տօնք խաչի ուրախականք՝ 'ի մասնաւոր առթից ուրախութե առեալք . Թ յերեւմանէ լուսեղէն խաչին յօդս առ կոստանդիանոսիւ , և յերեւմանէ սյւլոյ լուսեղէն խաչի յեթմառ կոստանդեաւ որդւոյ կոստանդիանոսի . 'ի գիւտոյ խաչափայտին 'ի ձեռն հեղինեայ մօր կոստանդիանոսի . 'ի դարձուցանելոյ հերակլի կայսեր զխաչափայտն 'ի գերութե պարսից անդրէն 'ի տեղի իւր յեթմ . յերեւելոյ մասին խաչափայտի լուսազարդ հրաշիւք 'ի հայս 'ի լեառն վարագայ . և եթէ այլ ինչ առանձին նշանք և ցեն սքանչելեաց խաչի յայլեայլ եկեղեցիս , և ըստ նմին կարգեալ տօնք կմ յիշատակք յազգս իւրաքանչիւր :

Եւ ահա լը այսմ չորս տօնք խաչի կատարին 'ի մեզ՝ 'ի դէպ եկեալ քառաթեւ սթյ խաչին

զին կանգնելոյ ի փրկուի քառակողմեան Եփ
 Լուսինն տօնն կուի և է իրաջվերաց , որ և
 մեծ խաչ ասի , եդեչ ի յայսմաւ ուրս հայոց
 և յունաց և հռովմայեցւոց , ի սեպտեմբե-
 րի . 14 . և մեծահանգէս տօնեալ յամենե-
 ցուն . այլ ոչ միօրինակ բացատրեալ յիւրա-
 քանչիւրոց և խորհուրդ տօնին . Վանդի
 հռովմայեցիք այսչափ միայն յիշատակեն
 յայն օր . * 1) Երացումն (կմբարծրացումն)
 սթյ խաչի , յորժամ հերակլ կայսր յաղթեչ
 խոսրովու արքայի՝ դարձոյց ի պարսից յե-
 բուսաղէմ 1 : Իսկ յոյնք ի նմին աւուր՝ ա-
 ռանց յիշելոյ զայդ բան , յերկար յիշա-
 տակեն զտեսիլ կոստանդիանոսի , թէ որ
 պէս ետես նա յօդս զլուսեղէն նշան անու-
 նեան խաչի՝ հանդերձ վերնագրովս , այսմ
 յաղթեա . և թէ յետ յաղթուէ հաւատաց
 ի քս . և թէ յետ գտանելոյ մօր նթ հեղի-
 նեայ զխաչն ի գողգոթայ ի ձեռն յուդայի
 կիւրեղ կոչեցելոյ , իբրեւ կամէր անձ ժողո-
 վուրդն մատչիլ յերկրպագուի սթյ խաչին
 յեկեղեցւոջ , եւ քր հայրապետն մակար ի
 բարձր բեմքն , և վերացոյց զժր խաչն ի տե-
 սիլ բազմուէ . և յայսմանէ կոչեցաւ տօնս
 այս վերացումն խաչի : 2) Ժայն երկրորդէ և
 յայսմաւ ուրք հայոց , բայց թողեալ զյիշա-
 տակ տեսլեանն կոստանդիանոսի՝ նշանակե
 զգիւտ խաչին ի ձեռն հեղինեայ . և ի վթ
 բերէ՝ թէ յայնժամ արարին նաւակատիւ
 եկեղեցւոյ յեմ զաւուրս ութ . և ցուցա-
 նէին զպատուական խաչափայտն անձովս ,
 1. 1. վեր

վերջեան . և այնուհետև վերացուցանելն անտես առնել 'ի մարդկանէ մինչև 'ի ծաղկազարգն . վայ և անուն տօնիս խաչվերաց ասի : Այլլաւ ևս գրի անգ 'ի խորագրի աւուրս . * Սեպտեմբերի . ԺԴ . Ամենաժողով և երկնագումար տօն , և բարձրունի և վերացումն երկրպագելի խաչին քօի . յորում աւուր ցուցանի ամենեցուն անաբարձ և կենդանարար խաչափայտն 'ի ծաղողգութայն . և յիշատակ փրկագործ չարչարանացն քօի յուսոյն մերոյ ॥ :

Իսկ նոր ինչ 'ի վերնագրի դնէ . * Սեպտեմբեր . ԺԴ . Տօն է վերացման ծաղիկն , զոր քգիտ հեղինէ ॥ . և ընամին 'ի կարգի գրել լոկ զպատմունի գիւտի խաչին 'ի վր բերէ , թէ ընդ այս յոյժ ուրախացեալ ծաղիկոյն 'որոյ շինեալ էր և եկեղեցիս յեմ , * հրամայեաց մեծապայծառ ցնծութ տօն կատարել վր նաւակատեաց եկեղեցեացն 'երկամամբ ծաղիկն 'ի սեպտեմբերի ԺԴ . ամյամէ . և 'ի նոյն օր ցուցանել զպատմունկան խաչն բազմութեն , զի երկիր պագցեն նմ 'ի փառս քօի ॥ : Վայ և 'ի չ = { } , պարզապէս գրի և պատմի 'ի նմին աւուր նաւակատիք եկեղեցւոյ սբ յարութեն որ յեմ , յաւուրս կոստանդիանոսի և հեղինեայ : { } յայտմամէ յայտ է թէ խաչվերացն , որ և վերացումն խաչի , էր տօն վաղեմի յառաջ քան զաւուրս դարձի խաչին առ հերակլիէ . ուն և յայլ մատենագրաց յայտ է 'որ յառաջ էին քան զժամանակս հերակլի , քգի և նք

յիշատակեն զածն խաչի հանդիսացեալ յեկեղեցւոյ, պարզանքս վերացունն կմբարձրութի խաչի անուանեալ . և անտարակոյտ է՝ թէ նաեւ դաւիթ անյաղթն մեր ի նոյն միտս այսնպս սկսանի զճառ խաչին . * Եւ արձրացուցէք զմեր անձ մեր ի հե : Եւ զի բազմապատիկ է իմանալ զբարձրութի խաչի կմբարձրացումն նր, լից բազմօրինակ խորհրդածութիւնն նշանակի ի զանազանից . և ի նոյն յաւելաւ զկնի նաեւ տօն աւրախութեան եկեղեցւոյ ը դարձ խաչին ի գերութի :

Եւ թէ արժատ ամի է առաջին և երեւելի յաղթութի և բարձրութի նշանի սթյ խաչին, քի տեսիլն կոստանդիանոսի, որ ետես զխաչն վերացեալ յօդոս, և նովին նշանաւ յաղթեալ, և յայնմ հետէ բարձրացաւ եղջիւր ի ծնի ճշարտութիւն ի դառնալ կոստանդիանոսի, և ի դտանել մօր նր զտրխաչափայտն, յայտ անտի է՝ զի ուղ կապել է տօն խաչվերացին ը ժող աւուր սեպտեմբեր ամսոյ, նոյննպս և տարեգլուխ յունաց ը սկզբան սեպտեմբերի . և սկիզբն ընդիկտիոսի նց ը յաղթութե կոստանդիանոսի՝ ի ձեռն սթյ խաչին երեւելոյ նմա յամի ամն 312 . ի սեպտեմբերի ինք : ( ) այս ամ նշանակեցաք ի գիտել զպատճառս առաջին և գլխաւոր տօնի խաչին, որ կոչի խաչվերաց, և Երկրորդ տօն խաչի երեւելի՝ զանազանեալ այժմ յառաջիոյն, և հանդիսացեալ առ ամենեան, է Գիւտիսալ . քի գիւտ խաչափայտին քօի յեմ ի ձեռն հեղինեայ դիւոյն մօր

մօր կոստանդիանոսի . զոր յոյնք յիշատա-
կեն 'ի մարտի . 6 . և լատինք 'ի մայիսի
3 . իսկ յայսմաւուրք հայոց դնեն 'ի մայի-
սի . 17 . այլ տօնն փոխադրեալ է յեօթնե-
րորդ կիրակէ խաչվերացի : Ասացի՝ զանա-
զանեալ այժմ 'ի խաչվերացէն . ապա թէ
ոչ՝ ինչ նախագրելոցս՝ առ կոստանդիանոսի
և հեղինեաւ երևի տօնախմբութի գիւտի
խաչին միացեալ ի խաչվերացի :

Այլ է հարկ պատմել աստանօր զգիւտ խա-
չին , զոր փոքր 'ի շատէ նշանակեցաք 'ի վարս
սլին կիւրղի , քի միւս կիւրղի կմ կիւրակո-
սի , որ յառաջն յուդա կոչիւր . որեքս և 'ի
վարս հեղինեայ դշտոյի ի կոստանդիանո-
սի . ուր և ճոխադոյն աւանդեցաք զտեսիլն
կոստանդիանոսի : Թողից յիշել և զմիւս
այլ գիւտ խաչի անստոյգ , որ (ըստ 3 .
փետր . 26 .) ասի լինել վաղագոյն յաւուրս
առաքելոց 'ի ձեռն պատրոնիկեայ կնոջ կղո-
դեայ կայսեր , նովին հանգամանօք ի հե-
ղինեայ դշտոյի . որ եթէ ունէր ինչ հիմն , 'ի
գէպ գայր առաւել հեղինեայ առաջնոյ՝
տիկնոջ արքարու հայոց արքայի , որ թաղե-
ցաւ լառ դրան եէմի առ առաքելովք . այլ
խորենացին՝ որ յիշէ 'ի վարս հռիփսիմեայ
մասն 'ի կենաց փայտէ տունեալ կնոջ կղո-
դեայ յառաքելոց , և անտի անցել 'ի հռիփ-
սիմեանս , զգիւտ խաչի պարզապէս ասէ լի-
նել 'ի ձեռն հեղինեայ մօր կոստանդիա-
նոսի :

Երրորդ տօն խաչին՝ կոչի Երեման խաչ ,
կմ

կի՞ երևու՞մն խաչի , յիշատակեալ միայն առ
յոյնս և առ հայս 'ի մայիսի 7 . այն իսկ է .
հրաշալի երևու՞մն լուսեղէն խաչի յօգոս 'ի
վր լերինն գողգոթայ արփիափայլ ճառա-
գայթիւք յաւուրս սէյն կիւրղի եհմայ հայ-
րապետի , ոեղ լիով գրեցաք 'ի վարս նորա .
զորմէ գրեաց և նա ինքն կիւրեղ թուղթ առ
կոստանդ կայսր որդի կոստանդիանոսի : Առ
այս կատարի 'ի մեզ 'ի հինգերորդ կիրա-
կէի յինանց՝ լը շարականին և եթ , որ պաշ-
տի և 'ի կարգի ութօրեից խաչվերացին :
Չորրորդ տօն խաչի՝ մեզ սեպհական յեր-
րորդ կիրակէի խաչվերացին , է Արագաց
խաչ . որ 'ի յայսմաւուրս դնի 'ի փետրվարի
26 . կամ լը Թր իէլի՝ 'ի մարտի . 3 : Այն է
հրաշալի յայտնութի և երևու՞մն խաչափայ-
տին հռիփսիմեանց 'ի լեառն վարագ , յամի
տն 653 . և 'ի թուականութե հայոց . ԺԺ .
զորոյ զպատմութի այսպէս համառօտէ Թր
իէլ ստուգաբան . * Աք տիկնայքն հռիփ-
սիմէ և Գայիանէ՝ 'ի Գալն իւրեանց յեր-
կիրն հայոց՝ ունէին մասն ինչ 'ի քօի խաչա-
փայտէն . զոր տարաւ տիկինն պատրոնիկէ
յեհմայ 'ի հռոմ . և եր կին կղոդեայ կայ-
սեր . և եր հռիփսիմէ յազգէ նորին . և կա-
պեցին զայն 'ի պարանոց նորա պահապան
կուսին : Առ 'ի Ժամանակս հալածանաց՝
առել հռիփսիմեանց զքա խաչն փրկչական՝
փախստեայ եկին 'ի հայս . և յորԺամ հա-
սին 'ի տոսպ գաւառ 'ի լեառն վարագ , քա
հանայքն՝ որ լը նս էին , և ոմանք 'ի քերցն՝
մնա .

մնացին անդ՝ ունեւոյլ զԾԲ խաչն . և տարեչ
ամփոփեցին 'ի վր Վիմի միոյ անգիտելի 'ի
մարդկանէ . զի ԾԲ տիկնայքն 'ի վաղարշա-
պատ կատարեցան նահատակութիւն . և աշ-
խարհն առժամայն 'ի խաւար կռապաշտու-
թե էին . և ոչ գիտէին՝ թէ ուր է . զի 'ի
համբաւէ լուեալ էին՝ թէ 'ի լեառն վարաւ
գայ է :

Եւ յետ քիմ ժամանակաց յաւուրս Թոթ-
կայ միայնակեցի , և 'ի հայրապետութեն
ներսեսի շինողի , և ('ի զօրավարութեան)
վարդ պատրկի , մինչդեռ կային յաղօթս ԾԲ
ճգնաւորքն Թոթիկ և յովէլ աշակերտ իւր ,
յերիր ժամու աւուրն լցաւ լեառն վարագ-
լուսով , և (ԾԲ խաչն) ակներե տեսեամբ
ամուսնիկ ժողովրդեանն Թուոցե՛լ 'ի տեղ-
ւոջէն լուսափայլ երեւմամբ՝ եմուտ յեկե-
ղեցին , ուր սպասաւորէին ԾԲ ճգնաւորքն .
և նստաւ 'ի վր ԾԲ սեղանոյն . և եկեղեցին
լցաւ լուսով և անուշահոտութիւն . և եկաց
մինչև յերեկոյն լոյսն . և ապա անյայտ եղև :
'Վ նո՛ւաղել լուսոյն ահի՛ւ ըմբռնել արքն ,
ձայն եղև առ նս 'ի խաչանիշ լուսոյն՝ որ
ասէր . աստ հաճեցաւ քն զքնակիլ ԾԲ խա-
չիս՝ 'ի բոշկութիւն և 'ի փրկութիւն ամենեցուն
'ի նա ապաւինելոց : Եւ եկն անդ կաթու-
ղիկոսն ներսէս , և վարդ պատրիկն . և կար-
գեցին ամ յամէ տօն մեծ կատարել 'ի ԾԲ
տեղւոյն զօր երեւման ԾԲ խաչին ('ի վարագ)
'ի փառս քսի մի մերոյ ॥ :

Եւ յսչափ ինչ վս պատճառաց տօնի խաչին .

և զի առաջին երկու տօնքն՝ խաչվերաց և խաչգիւտ՝ են գլխաւորք 'ի մէջ չորից տօնախմբութեց , յանուննէ նոցին առիմ առեալ՝ յորդորական ճառս կրկին առաջի աբասցուք աստօնօր խաչասէր և խաչադգեաց տօնասիրաց , 'ի պատիւ երկրպագելի խաչին քնի :

XX

ՃԼ Ռ . ԺԲ .

'Ի խաչվերացն :

Սքանչեւի՛ է վերացումն խաչի լը զիջման բարձրելոյն , և բարձրութի խաչի՝ լը չափու անչափ խոնարհութե որդւոյն նոյ : Եւթէ երկկիւք աթոռ ասին նմն , և երկիրօ պատուանդան ոտից նոյ , զերկաքանչիւրն ի մասցուք զխաչէն . յորում նստաւ նոյ մարմնով իբրեւ յաթոռ բարձրութե և վերացելոյ՝ ոչ 'ի հանգչիլ , այլ 'ի հանգուցանել զՅ փրկագործութի . և տարածեաց զնոյ ձեռս և զոտս իւր 'ի նմա , զձեռս 'ի Ժողովել առ ինքն զնոտրեալս իւր , և զոտս 'ի կոխել զգլուխ չար վիշապին և զառնութի մահու : Ինարձր է խաչն , միանգամայն և խոնարհ , ոպ գաւազան՝ որոյ գլուխն հայի յերկինս , և ոտորին ծագն յենու յերկիր . և այն՝ գաւազան զօրուն և գաւազան արքայութե , զոր աջն ամենազօր գիտէ վարել

դեւ ըստ բարձրութեն իբրեւ նշան արքունի
 փառաց , և ըստ խոնարհութեն 'ի վանեւ
 զԹշնամիս իւր մինչև 'ի խորս անդնդոց : Եւ
 զի՞նչ են զարմանք պնուհեաւ , եթէ վե-
 րասցի և բարձրացի պատուական խաչն մին
 չև յերկինս , և է՞ զի ասազմնիչ լուսափայ-
 լութեւ Երեւեսցի կոստանդիանոսի իբրեւ զէն
 յաղթուե անմահ արքային . և է՞ զի արե-
 ւոկնային յաղթող ճառագայթից երեւեա-
 ցի եֿհմացւոց՝ ոնյ փառք լերինն գողցաթաց
 և փառք հաւատացելոց . ոնյ և յաւուր յեա-
 նում ունի երեւիլ տիեզիւրաց համարեն՝ իբ-
 րեւ նշան և դրօշակ փառաց արքայի , և պար-
 ծանք նովաւ փրկելոց : Տեսանէ՞ք երկրպա-
 ւսեք սթյ խաչին , որքան է բարձրախոր-
 հուրդ և երկնաբերձ՝ վերացումն խաչի , և
 ասն խաչավերացի՝ մեծ խաչ առ 'ի ձեռն իւր
 ցացել : Եւ ինձ յաւուրս հանգիսի նախ
 խաչն է ինդրելի և գտանելի՝ զի՞նչ և ոնք .
 և ապա խորհուրդ բարձրութե նր տեսա-
 նելի . զի ուսցուք արժանապէս և խոնար-
 հութ և սիրով երկիրպագանել խաչին վե-
 րացելոյ և բարձրացելոյ մինչև յերկինս :
 Օ ի՞նչ է խաչն , եթէ ոչ փայտ նախապա-
 ւաց , կախաղան մահապարտաց , գործի մե-
 հու . ապա ուրեմն փայտ մահառիկի լի օրի ,
 և փայտ անիծից լի օրինաց . լի , անիծեալ
 ամ որ կախեալ կայցէ զփայտե : Եւ ար-
 դարեւ այս այսնպս մինչև 'ի գալուստ բանին
 յի , լի արտաքին տեգուե բանից հին օրի-
 նաց . և ցարգ ևս առ արտաքինս՝ առ հրե-

այս և առ հեթանոսս նոյնպէս : Իսկ մեզ
 ներքնոցս և հաւատացելոց քնի՝ որդւոց նա-
 թոյ սիսիւնի՝ զի՞նչ . * Հրաշափառ տեսուի
 'ի կաթուղիկէ եկեղեցւոջ տեսանի . գոր-
 ծարան մահու՝ մահո՞ւնամբ առիթ գող կե-
 նաց . և մահացուցիչ նախաստեղծին՝ մահ-
 ո՞ւնամբ (նորոյն ադամայ՝ նորուն արարչի)
 գող շնորհօղ յարուէ ॥ . ապա ուրեմն խառն
 այսուհետեւ է փայտ կենաց և կենսառիթ ,
 փայտ օրհնութե՝ օրհնութիւնքեր . զի կս-
 խեցաւ զնմանէ կեանքն և օրհնութիւն , յա-
 րում օրհնեցան նմ ազիւնք . և ող փայտիւ
 եղև մահ , նոյնպէս և փայտիւ կենդանու
 թիւն Եի :

Տեսանէք , թէ ո՞րնքս վերացաւ և բարձրա-
 ցաւ փայտ խաչին , յորժամ արարիչն ի՞նչ
 բարձրացաւ 'ի խաչին . տեսանէք , թէ զի-
 ա՞րդ վերացաւ փայտն օրհնեալ 'ի վր ծո-
 վատարած նախատանաց՝ յոր երբեմն ընկզ-
 մէին զնա օրէնք , որնքս և ցայժմ անօրէնք .
 օրինակեալ 'ի նոյեանն խաչանիչ տապան
 փրկուէ , զոր յերկրէ վերացոյց ջուրն բա-
 ճրացեալ : Եւ յիրաւի . զի բարձրութիւն
 փայտի 'ի վր ծովու՝ եթէ տախտակ իցէ և
 եթէ նաւակ , 'ի բարձրութե՝ անտի ջրոյն
 չափի . մինչ զի եթէ երկնաչափ վերայի
 ջուրն , 'ի վերոյ քան զնա միշտ առկայանայ
 և փայտն՝ անփորձ ընկղմանէ . ինչպիսի օրի-
 նակի և անարգանք խաչի և վիշտ խաչի և
 մահ խաչի՝ որչափ և ցած և անդնդախոր
 երևեսցի յաչա թշնամեաց խաչի , նոյնչափ
 և

և վերամբարձ և երկնաբերձ բարձրութի
է սիրելեաց իւրոյ : Անդ՝ որդիք կորստեան
հրէայք խաչահանութեալ թակղեսցին ընդ
ճառ խաչի , և հեթանոսք յիմարեսցին՝ որք
դահիճք եղեն խաչելոյն . այլ մեզ փրկե-
լոցս փառք է պարծանաց , և փառաւորութի
փրկչին մերոյ . զի նոյ զօրութի է և նոյ իմաս-
տութի . յորմէ և խաչակցութի լը քօի՝ մի
միայն առիթ մերումս բարձրութե :

Եւ արդ՝ եթէ սովին մտօք ոք տեսցէ զվե-
րացումն խաչի , ահա բարի է . զի և ինքն
վերանայ՝ ի խաչ և լը խաչի մինչև յերկինս .
եթէ ոք իցէ ճշմարտապէս խաչասէր՝ նա է
ստուգանքս տօնասէր խաչի , գիտելով զմե-
ծութի խորհրդոյ և զմեծութի օգտի կե-
նաբար խաչին . եթէ կամիս ով դու՝ ի միտ
առնուլ զխաչն , եւ լը քօի՝ ի խաչ . և ահա
հասու եղեր բարձրութե նք և փառաց նք :
Եւ պա թէ ոչ՝ ծաղու արժանի՝ զխաչն տօ-
նել , և ոչ սիրել զխաչ . խաչի երկիրպա-
գաննել ոն խաչապաշտ , և դժոճարիլ ընդ
խաչ ոն օտարախորթ . ոչ ապաքէն փախչիլ
՝ ի խաչէ՝ է փախչիլ ՝ ի փառաց , և օտարա-
նալ ՝ ի փառաց որդւոյն նոյ :

Եթէ տնկակից լինիս նմանութե մահուն
քօի խաչելութի , և յարութե նք հաղորդ
լինիցիս փառօք . ապա թէ ոչ՝ որ ոչ զհետ
երթայ խաչելոյն բառնալով զխաչ իւր ,
երթայ ՝ ի կորուստ . որ ոչն խնդրէ զխաչե-
լեալն , ոչ գտանէ զխաչելիչն . որ ոչն ունի
զկնիք և զնշան քօի զպատճական խաչն ,
օտար

տար է 'ի քնէ , և օտարացեալ յուխակոց աւետեաց . որ ոչն սիրէ զխաչ , ոչ կարէ սիրել զխաչէլէլ փրկիչն , և ոչ սիրել 'ի նմանէ . միով բանիւ , խաչատեացն է լծատեաց , և խաչասէրն՝ լծասէր :

Ի՞նչառուքն խաչն է փայտ կենաց՝ հաւատացեցողն , և փայտ մահու անհաւատին . խաչն է ծառ գիտութե բարւոյ՝ բարի քրիստոնէին , և ծառ գիտութե չարի՝ չար քրիստոնէին : Ի՞նչ զի սեպ խաչէլէւն , նոյնպէս է խաչն կայ կանգնեալ 'ի մէջ տիեզերաց՝ 'ի գլորումն և 'ի կանգնումն բաղմաց 'ի մէջ իշխի , և 'ի նշան հակառակութե . զի օրհնեալ է փայտն՝ որով լինի արդարութի . և ձեռագործն անիծեալ՝ ինքն և որ տարար զնա :

Ո՞րն է խաչն . փայտ քառաթև՝ բազկաւ տարած մարդաձև . զի՞նչ է խաչապաշտն , քրիստոնեայն . մարդ ձեռնատարած խաչաձև՝ մեռանիլ 'ի քառաթևին ինչ մարգացելոյ . ի՞նչ , իսկ որք քնեանքն են , զմարմինս իւրեանց 'ի խաչ հանին կարեօքն և ցանկութեք հանդերձ : Եթէ բարձրացար ինչ 'ի խաչ , վերացար և ինչ 'ի փառս . ի՞նչ , և ես յորժամ բարձրացայց յերկրէ , զամենեւին ձգեցից առ իս . ապա եթէ՝ ոչ հոռիս 'ի խաչն 'ի վեր ելանել , մինչև 'ի գոթիս իջես : Եթէ նախատինս քեզ համարիս զխաչն , մի ելաներ 'ի խաչ . զի որչափ բարձրագիտակ իցէ խաչդ , այնչափ տեսիլ նշառակի լինիս եթի . ապա եթէ պարծանս

Ծանս քեզ գիտես լն պողոսի զխաչն , սիրեմ
զխաչ մեծ և վերացեալ . զի տեսցեն զքեզ
արարածք ամ խաչակցեալ քումդ արարչի .
յայնժամ սարսեցին դժոխք . ի ներքոյ ա-
տից քոց , և աստեղք երկնից խաւարեսցին
'ի լուսոյ փառաց երեսաց քոց . քանզի տե-
սանեն զդէմն քո պարզերես և լուսարժի
պայծառացեալ . ուր յելանել քո ի խաչ՝
խկ և իսկ տեսանի , զի նշանեցաւ առ քեզ
լոյս երեսաց խաչելել փրկչին : Յայնժամ
ճանաչիս ռեյ խաչակից , նոյնպէս և կենա-
կից քոի . լմ , այսօր լն իս իցես ի գրախ-
տին . և գտանիս ոչ միայն արդեամբք քրիս-
տոնեայ , այլև պարծանք քոի այ քո . և նա
եղիցի քո փառք և պարծանք յաւիտենա-
կան՝ Թգրն փառաց : Տեսեր զբարձրութի
և զվերացումն խաչի մինչև յերկինս . տե-
սեր զմեծ և զպատուական խաչն , և զմե-
ծութի և զպատուականութի խաչին :

( ) Ինչ է խաչն . ի գործոյն առել անուռ
նադրութի՞ խաչն է խեչ , նա խեչակ որթոյ
և ամ պտղաբեր տնկոյ . եթէ իցես տունկ՝
զոր տնկեաց հայրն երկնաւոր , և մշակեաց
աջն անեղական , ամբացիր ի խաչն քոի ,
եթէր վերացիր լն նմա՝ յեցեալ ի նա ռեյ ի
նոր հաստատութի . բարձրացի մեծութի և
գոգութի ոչ միայն զխաչն յոի , այլև զքո
խաչ՝ որ է կերպարանակցութիւն նորին :
Լաւձ է Եի ի բերանոյ երկրաւոր որթոյ ,
գիտ ինձ խեչ բարձր և առաւել բարձր , և
ես հաստատեալ ի նա և պատեալ զնովաւ՝
յեր

յերկինս 'ի վեր ամբարձայց . զի տկար է փայտ որթոյն , և ոչ կարէ ինքնին կալ կանգուն . ապա եթէ զօրացուցես զնա խեղակաւ՝ վերանայ լի բարձրունքն : Իսկ արդքս յն՝ քո յոյս՝ որթն ճշմարիտ կամեցաւ յենուլ 'ի խաչ մեծ , և նովին բարձրանալ . լի , լեալ հնազանդ մահու չափ և մահու խաչի , վրայ և անձ զնա առաւել բարձրացոյց . և թէ՛ ոչ զնոյնս պարտ էր չարչարիլ քոի , և մտանել 'ի փառս իւր . և դու քրիստոնեայդ զի՞ շատանաս դուզնաքեայ խաչիւ , և յայնմանէ իսկ հրաժարիս՝ թէ կարես . յայտ է թէ զի ոչ կամիս բարձրանալ առ անձ , և կամ կարծես առանց խեղտի վերանալ որթդ տկար . պարտ էր քեզ հայիլ 'ի նորն քո , յենուլ 'ի նորն քո և 'ի խաչ նոր մեծ . և փարիլ զնովաւ , զի ելցես՝ ուր ելնա . մանաւանդ թէ նա փարեացի զքե , և բարձրացուցէ զքեզ լի իւր յերկինս՝ փառք քո , և գլուխ քո՝ բարձրացուցիչ գլխոյ քոյ : Եւ մի ասիցես , թէ ես եմ փայտ չոր , նա դալար . այլ յիշեա՛ , զի վրայդ որիկ իսկ քեզ պարտ է առաւել կրել զչարչարանս խաչի . ող և ասացն , եթէ լի փայտ դալար՝ զայս առնեն , ընդ չորն զինչ լինիցի : Ա՛յ՛ ի ասիցես , ես մեղաւոր , նա արդար . զի վրայդ քեզ արդարացուցանելոյ՝ եղև նա վրայ քո մեղք . և մեռաւ արդարն 'ի վրայ անարդարոց , զի արդարութիւնն արդարացուք : Ա՛յ՛ ի ասիցես . ես անմեղ , նա սրբութիւն սքց . զի որ սրբէն և որ սրբին , 'ի միողէ էին ամենեւն .

նեքին . վայ և անքն քո մարդ եղև վա քո ,
 զի սրբեսցէ զանսքո սրբութիւն իւրով : Սի
 ասիցես . հեռացեալ եմ ի նմանէ ցարդ ,
 և զհարդ համարձակեցայց առ նա . մի եր-
 կնչիւր , ահաւասիկ կոչէ զքեզ ի խաչին
 առ խաչն . և ահա լի մերձենալ քո առ խա-
 չելեալ փրկիչն՝ զնոյ երբեմն կային առ խա-
 չին յոյ մարիամ մայր նոյ , և մարիամ քոյր
 մօր ինն , և մարիամ մագդաղենացի , և յով
 հաննէս սիրելի աշակերտ , ոգեխառնիս լի
 յոյ , և անդրէն պատուաստիս ի բունն քո .
 որով և ուռճացեալ՝ դալարանաս , ծաղկիտ
 և պտղաբերես . լի , ես եմ որթ , և դուք
 ուռ . անմ որ յիս հաստատեալ է , և ես ի
 նա , նա բերէ պտուղ յոյժ : Տեսնո՞ր զպը-
 տուղ խաչին վերացելոյ . այսպիսի մեզ
 խնդրելի խաչ , և տօն խաչի միացելոյ և
 վերացելոյ լի խաչին քոյ :

Եւ ո՞ր իցէ ասես խաչս այս ցանկալի և եր-
 կրպագելի : () ո՞ր արդեօք հարցանես խաչ .
 եթէ զքոյնն , եւ ի լեառն գողգոթայ . ե-
 թէ զքոյն , դարձեալ ի գողգոթայ . զի
 եթէ երանեալ աւազակ իցես , և եթէ՝ զոր
 երկնչիմ ասել՝ չար աւազակ , յաջմէ և յա-
 հակէ ինն խաչեցան և նոքա ի լերին անդ :
 Տեսանե՞ս , զի տեղի խաչին յայտնի՝ լեառն
 վերացեալ ի տեսիլ անմ Յի . այլ գործ է
 զխաչն գտանել զմորունի՝ զանպարտական
 գառինն նոյ , և ոչ զպատժապարտ աւազա-
 կի : Սի երկնչիւր յանցաւոր երեւիլ , այլ եւ
 զանիլ : Եւ որ ի խաչ բարձրանայ՝ յանցա-
 ւոր

և որ երևի . ուստի և նորն գլխովին լինանո-
րէնս համարեցաւ վաճառորինացս . այլ որ
առանց յանցանաց 'ի խաչ ելանէ , նա է 'ի

ճամարիտ բարձրութե :

Եւ ո՞ր 'ի մէջ ազատ 'ի յանցանաց . ապա-
քէն և ոչ ոք . եթէ և յայս ինչ նունագ խա-
չակրութե անմեղք ամանք իցեմք՝ ոնկ կար-
ծեմք , և տարապարտ դատափետեալք և
գատապարտեչք , երանելիք եմք . զի նմա-
նողք եղեաք քնի . սակայն և ոչ այնպէս .
զի զայլոյ ժամու զմեղս մեր չկարեմք ու-
րանալ , գոնեա 'ի նակս նոցին կրեսցուք՝ լի
նմանութե աջակողմեան երանելի աւագա-
կին , զի արդարացուք ոնկ զնա . և մի կրկին
գատապարտութեան արժանի կացուցուք
վանձինս լի ձախակողմեան չունառացելոյն :
Եւ այս նշանակ քեզ՝ յաջ կմ յահեակ լի-
նելոյդ քնի պոժմ և յաւուրն յետնում . ե-
թէ արժանի համարիս զքեզ խաչի , և գո-
հուք տանիս , աջակողմեան ես , և երանե-
լի . ապա եթէ դժկամակ լինիս ընդ խաչդ
և ազատիլ խնդրես , ձախակողմեան զքեզ
կացուցեր և թշուառական : Եւ ապա ուրեմն
'ի զուր հարցանես , ո՞ր է խաչն , ցորչափ չեն
քեզ կամք գտանել զպատուական խաչն .
ապա եթէ սիրող ես խաչի , ինքնին գտա-
նես զայն 'ի գողգոթայ , որ է տեղի կառա-
փելոյ . քի 'ի փշտս և 'ի չարչարանս և 'ի
մահ վաճառք քնի և լի քնի :

Եւ այժմ որոց կորուսանես զխաչն . զի նմանին
հրէից՝ որք թաղեցին և ծածկեցին զնշանն
փրկ-

փրկանքան . երանի որոց խնդրենն և գտա,
նեն զնա և 'ի խորս գողգոթայ լերին . զի
նմանին անասէր գշխոյին հեղինեայ և ե-
րանելոյն յուգայի . որոց և մեք հետևողք
լիցուք՝ ոնց աշխատութեն , նոյնպէս և վաղ-
ձուց փրկութե 'ի քն յա 'ի նոր մեր :

Ինդ ծածկիլ լուսոյ խնդան խաւարասերք .
զի 'ի խաւարի գործեսցեն զգործս խաւա-
րինս . ըբ , 'ի նմա գնան անձ գազանք ան-
առուի . իսկ ը յայտնիլ լուսոյ ցնծան ճըշ-
մարտասերք . ըբ , ելանէ մարդ 'ի գործս
իւր , և 'ի վաստակս ձեռաց իւրոց մինչև յե-
րեկոյ : Ի սյո եկն յԾ՝ փրկիչն Ծի , և խա-
ւարասէր հրէայք ատեցին զնա . մինչև բառ-
նալ կամեցան զնա 'ի լուսոյ կենաց . և ոչ
այսչափ միայն , այլև զխաչն՝ յոր բեւեռեցին
զնա , անհետ արարին . զի կորիցէ յիշատակ
նր . վնյ և սասանեցան յերևիլ նշանի խա-
չին երբեմն յերուսաղէմ արփիափայլ նշո-
ղիւք , ևս առաւել խաւովեցան ը գտանիլ
սքյ խաչափայտին . զի օր քան զօր վերացաւ
և բարձրացաւ փառք խաչեցելոյն և խաչի
նորա . իսկ զի՛նչ լինիցին յաւուրն ահեղի՝
յորժամ ծագեսցէ խաչն լուսոյ յարեւելից ,
և եկեսցէ խաչելեալն Թճր փառաց հան .
գերձ հրէշտակօք ընդ ամպս լուսաւորս՝ 'ի
գատել զԹնամիս իւր և զԹնամիս խաչին :
Իսկ սիրելիք խաչեցելոյն և խաչի նր՝ որ ,
զիք լուսոյ և որգիք տունջեան զի՛նչ . ցրն
ծան արդ ը ծագումն լուսոյ շնորհաց Թա-
գաւորին իւրեանց 'ի հոգիս խաչեանց . ցրն
ծան

Ժան լի տեսիլ փառաւորութիւն խաչին լի կոս-
տանդիանոսի , և լի յաղթութիւն ամենազօր-
օր նշանին . ցնծան լի գիւտ պատուական
խաչափայտին լի հեղինեայ . ցնծան լի լու-
սափայլ երևումն 'ի գողցութեան 'ի վարագ .
և ցնծասցեն անչափ ուրախութիւն յաւուրն
յետնում , յորժամ տեսանեն զխաչն վերա-
ցել և բարձրացեալ յերկինս՝ սեղնոր արփի
հրաշագեղ՝ լուսաճաճանչ ցոլացել եօթն-
պատիկ պայծառութիւն քան զարեգակն . զի
է նշան գալստեան էական լուսոյն՝ փառաց
արքայի , որ հատուցանէ սիրելեաց իւրոց
զլոյսն մշտնջենաւոր , խաչասիրաց ասեմ և
խաչազգեցից և եթ՝ զխոստացեալ զիւր և-
րանութիւն յաւիտենից 'ի յարքայութե :

Եւ յապիսում մնամք և մնասցուք տօնի վե-
րացման խաչի ով նծասերք . նմին ակն կալ-
ցուք , նմին տենչասցուք յիմ սրտէ . զիմ
աւուրս մեր յայն օր աներեկ դէտակն կալ-
ցուք անյադ փափագմամբ , զի զխաչն տեա-
ցուք զճակեցոյց . և այս լինիցի աներկ-
բայ , եթէ ոչ անոճամբ և եթէ կմբանիւք խա-
չապաշտ երևեսցուք այժմ , այլ արդեամբք
լուսաւոր վարուց փայլեսցուք որպէս խաչա-
սերք և խաչակրօնք և խաչազգեացք . զի յե-
րեկ սէյ խաչին վերացելոյ ընդ առաջ նոն
յօդս՝ և մեք ընդ նմա յափշտակեսցուք , և
նովաւ 'ի նոր պարծեսցուք . և համաձայն
խաչազգեցից օրհնեսցուք և փառաւորե-
ցուք զբարձրեալ փրկիչ մեր և զԹԳՐ փա-
ռաց ամենայաղթ՝ յաւիտեանս յաւիտենից :

ԺԴ

ՂԵԹ

ՂԵՒ • ԵԹ •

Դ Խաչիւտի :

Լ մ գիւտ է խնդարի , ունի և նմ կորուստ
 է ցաւալի , եթէ չիցէ կորուստ չարի՝
 որ է գիւտ բարւոյ , և կամաւոր կորուստ
 լաւին առ 'ի գտանել զլաւագոյնն . ցաւ է
 կորուստնել զինչս , եթէ ոչ տալով զսա-
 կաւն՝ առցես զբազումն . և գժոճարին և ա՝
 կորուստնել զանձն , եթէ ոչ գտանիցես . և
 տակայն քանզի որ կորուսցէ զանձն վ՞ աւ-
 ւետարանին , գտցէ զնա առեւ աւետարանն ,
 ապա խնդարի է կորուստ անձին , վ՞ զի է
 գիւտ անձին : չաւալի էր և կորուստ խա-
 չին՝ կինացն փայտի . այլ վ՞ այն կորեաւ
 առ ժամանակ մի , զի յաւիտեան գտցի . և
 վ՞ այն տրտմեցան հաւատապետք ի թաք-
 նութի նր առ ժամի մի , զի յաւիտեան ցըն-
 ծացեն : Եւ ո՞ կարէ պատմել զքրիստո-
 նէից ցնծութիւն ի յայտնիլ սրբի խաչին 'ի
 գողգոթա 'ի ձեռն նժասէր դշխոյին մօրն
 կոստանգիանոսի . զի տեաին անփուտ պա-
 հեալ զզէնն կենաց , զյիշատակն փրկուե՛ ,
 զպարծանս քրիստոնէութե՛ , զամենայազթ
 նշանն քժի և քրիստոնէից զինոճորութե՛ .
 զպահապանն ազգի մարդկան , և զաշտա-
 քակն ամուր յերեսաց թշնամւոյն . և նոյն
 աւրախութի է՝ որ կատարի այսօր տօնին

ԵԹ

Բ

ԵԹ

և զի առաջին երկու տօնքն՝ խաչվերաց և խաչգիւտ՝ են գլխաւորք 'ի մեջ չորից տօնախմբութեց , յանուննէ նոցին առիժ առեալ՝ յորդորական ճառս կրկին առաջի աբացուք աստօնօր խաչասէր և խաչազգեաց տօնասիրաց , 'ի պատիւ երկրպագելի խաչին քորի :

XX

ՃԼՈՒՍԻՆ :

'Ի խաչվերացն :

Սքանչելի է վերացումն խաչի լո զիջման բարձրելոյն , և բարձրութի խաչի՝ լո չափու անչափ խոնարհութե որդւոյն նոյ : Եթէ երկինք աթոռ ասին ձեռն , և երկիրս պատուանդան ոտից նոյ , զերկաքանչիւրն ի մասցուք զխաչէն . յորում նստաւ նա մարմնով իբրեւ յաթոռ բարձրութե և վերացելոյ՝ ոչ 'ի հանգչիլ , այլ 'ի հանգուցանել զՅ փրկագործութի . և իտարածեաց զնա ձեռս և զոտս իւր 'ի նմա , զձեռս 'ի Ժողովել առ ինքն զընտրեալս իւր , և զոտս 'ի կոխել զգլուխ չար վիշապին և զառնութի մահու : Իւրաքանչէր խաչն , միանգամայն և խոնարհ , ողբ գաւազան՝ որոյ գլուխն հայի յերկինս , և ստորին ծագն յեհեռ յերկիր . և այն՝ գաւազան զօրուն և գաւազան արքայութե , զոր աջն ամենազօր գիտէ վարեւ

բեւ ըստ բարձրութեն իբրև նշան արքունի
փառաց , և ըստ խոնարհութեն ՚ի վանեւ
զթշնամիս իւր մինչև ՚ի խորս անդնդոց : Եւ
զի՞նչ են զարմանք պնտհետե , եթէ վե-
րասցի և բարձրասցի պատուական խաչն մին
չև յերկինս , և է՞ զի ասաղտնիչ լուսափայ-
լութե Երևեսցի Կոստանդիանոսի իբրև զէն
յաղթուե անմահ արքային . և է՞ զի արե-
գականային յաղթող Ճառագայթից երևեա-
ցի ե՞մնացոց՝ ոնկ փառք լերինն գողգոթաց
և փառք հաւատացելոց . ոնկ և յաւուր յետ-
նում ունի երևիլ տիեզ. րաց համօրէն՝ իբ-
րև նշան և դրօշակ փառաց արքայի , և պա-
ծանք նովաւ փրկելոց : Տեսանէք երկրպա-
սեւք սքյ խաչին , ռրբան է բարձրախոր-
հուրդ և երկնաբերձ՝ վերացումն խաչի , և
տօն խաչավերացի՝ մեծ խաչ առ ՚ի ձէնջ կաղ-
զացել : Եւ ինձ յաւուրս հանդիսի նախ
խաչն է խնդրելի և գտանելի՝ զի՞նչ և ո՞ր .
և ապա խորհուրդ բարձրութե նր տեսա-
նելի . զի ուսցուք արժանապէս և խոնար-
հութե և սիրով երկիրպագանել խաչին վե-
րացելոյ և բարձրացելոյ մինչև յերկինս :
Օ ի՞նչ է խաչն , եթէ ոչ փայտ նախապա-
նաց , կախաղան մահապարտաց , գործի մե-
հու . ապա ուրեմն փայտ մահառիթ լը Թի ,
և փայտ անիծից լը օրինաց . լը , անիծեալ
իմ որ կախեալ կայցէ զփայտէ : Եւ ար-
դարև այս այսնկս մինչև ՚ի գալուստ բանին
յԵ , լը արտաքին տեսուե բանից հին օրի-
նաց . և ցարգ ևս առ արտաքինս՝ առ հրէ-

և զի առաջին երկու տոնքն՝ խաչվերաց և խաչգիւտ՝ են գլխաւորք 'ի մէջ չորից տօնախմբութեց , յանունն է նոցին առիթ առեալ՝ յորդորական ճառս կրկին առաջի պրասցութ աստանօր խաչասէր և խաչազգեսաց տօնասիրաց , 'ի պատիւ երկրպագելի խաչին քոր :

XX

ՃԼՈՒՄ :

'Ի խաչվերաց :

Սքանչելի է վերացումն խաչի լը զիջման բարձրելոյն , և բարձրութի խաչի՝ լը չափու անչափ խոնարհութե որդւոյն նոյ : Եթէ երկինք աթոռ ասին տն , և երկիրս պատուանդան ոտից նր , զերկաքանչիւրն ի մասցութ զխաչէն . յորում նստաւ ամ մարմնով իբրև յաթոռ բարձրութե և վերացելոյ՝ ոչ 'ի հանգչիլ , այլ 'ի հանգուցանել զՅ փրկագործութի . և տարածեաց զնր ձեռս և զոտս իւր 'ի նմա , զձեռս 'ի Ժողովել առ ինքն զընտրեալս իւր , և զոտս 'ի կոխել զգլուխ չար վիշապին և զառնութի մահու : Ինարձք է խաչն , միանգամայն և խոնարհ , ուր գաւազան՝ որոյ գլուխն հայի յերկինս , և ոտորին ծագն յենաւ յերկիր . և այն՝ գաւազան զօրուն և գաւազան արքայութե , զոր աջն ամենազօր գիտէ վարել

բեւ ըստ բարձրութեն իբրև նշան արքունի
փառաց , և ըստ խոնարհութեն ի վանեւ
ղթնամիս իւր մինչև ի խորս անդնդոց : Եւ
զի՞նչ են զարմանք պնուհեաւ , եթէ վե-
րացի և բարձրացի պատուական խաչն մին
չև յերկինս , և է՞ զի ասաղսնիչ լուսափայ-
լութ երևեսցի հոստանդիանոսի իբրև զէն
յաղթուե անմահ արքային . և է՞ զի արե-
գականային յաղթող Ճառագայթից երևեա-
ցի եկամուտոց՝ ոնչ փառք լերինն գողգոթաց
և փառք հաւատացելոց . ոնչ և յաւուր յեա-
նում ունի երևիլ տիեզերաց համօրէն՝ իբ-
րև նշան և գրօշակ փառաց արքայի , և պար-
ծանք նովաւ փրկելոց : Տեսանէք երկրպա-
շուք սբյ խաչին , որքան է բարձրախոր-
հուրդ և երկնաբերձ՝ վերացումն խաչի , և
տօն խաչավերացի՝ մեծ խաչ առ իձնչ կազ-
մացել : Եւ ինձ յաւուրս հանդիսի նախ
խաչն է խնդրելի և գտանելի՝ զի՞նչ և ուր .
և ապա խորհուրդ բարձրութեն նր տեսա-
նելի . զի ուսցուք արժանապէս և խոնար-
հութ և սիրով երկիրպագանել խաչին վե-
րացելոյ և բարձրացելոյ մինչև յերկինս :
Օ ի՞նչ է խաչն , եթէ ոչ փայտ նախապա-
նաց , կախաղան մահապարտաց , գործի մե-
հու . ապա ուրեմն փայտ մահառիթ չի ,
և փայտ անիծից չի օրինաց . չի , անիծեալ
առ որ կախեալ կայցէ զփայտէ : Եւ ար-
դարև այս այսնպա մինչև ի գալուստ բանին
յո , չի արտաքին տեսուե բանից հին օրի-
նաց . և ցարգ ևս առ արտաքինս՝ առ հրէ-

այս և առ հեթանոսս նոյնպէս : Իսկ մեզ ներքնոցս և հաւատացելոց քով՝ որդւոց նորոյ սիրովն զի՛նչ . * Հրաշափառ տեսուի՛ր ի կաթուղիկէ եկեղեցւոջ տեսանի . գործարան մահու՝ մահունամբ առիթ գոլ կե . նաց . և մահացուցիչ նախաստեղծին՝ մահունամբ (նորոյն ադամայ՝ նորուն արարչի) գոլ շնորհօղ յարուե ॥ . ապա ուրեմն խաչս այսուհետե Է փայտ կենաց և կենսառիթ , փայտ օրհնութե՝ օրհնութիւնարեւր . զի կս . խեցաւ զնմանէ կեանքն և օրհնութիւն , յարում օրհնեցան իմ ազիւնք . և ող փայտի՛ւ եղև մահ , նոյնպէս և փայտի՛ւ կենդանու .

Թիւն Թի :

Տեսանէ՞ք , թէ ո՞րնչս վերացաւ և բարձրացաւ փայտ խաչին , յորժամ արարիչն իմ բարձրացաւ ՚ի խաչին . տեսանէ՞ք , թէ զի . ա՞նոր վերացաւ փայտն օրհնեալ ՚ի վր ծովատարած նախատանաց՝ յոր երբեմն ընկզմէին զնա օրէնք , որնչս և ցոյժմանօրէնք . օրինակեալ ՚ի նոյեանն խաչանիչ տապան փրկուե , զոր յերկրէ վերացոյց ջուրն բարձրացեալ : Եւ յիրաւի . զի բարձրութիւն փայտի ՚ի վր ծովու՝ եթէ տախտակ իցէ և եթէ նաւակ , ՚ի բարձրութե՛ անտի ջրոյն չափի . մինչ զի եթէ երկնաչափ վերայի ջուրն , ՚ի վերոյ քան զնա միշտ առկայանայ և փայտն՝ անփորձ յընկղմանէ . ինմին օրի . նակի և անարդանք խաչի և վիշտ խաչի և մահ խաչի՝ որչափ և ցած և անդնդախոր երեւեոցի յաչս թշնամեաց խաչի , նոյնչափ

և

և վերամբարձ և երկնաբերձ բարձրութի
է սիրելեաց իւրոց : Սո՞ղ որդիք կորստեան
հրէայք խաչահանութեալ զայլ թակղեացին ընդ
ճառ խաչի , և հեթանոսք յիմարեսցին՝ որք
դահիճք եղեն խաչելոյն . այլ մեզ փրկե-
լոցս փառք է պարծանաց , և փառաւորութի
փրկչին մերոյ . զի նոյ զօրութի է և նոյ իմա-
տութի . յորմէ և խաչակցութի լէ քօի՝ մի
միայն առիթ մերումն բարձրութե :

Եւ արդ՝ եթէ սովին մտօք որ տեսցէ զվե-
րացումն խաչի , ահա բարի է . զի և ինքն
վերանայ՝ ի խաչ և լէ խաչի մինչև յերկինս .
եթէ որ իցէ ճշմարտապէս խաչասէր՝ նա է
օտուգանքս տօնասէր խաչի , գիտելով զմե-
ծութի խորհրդոյ և զմեծութի օգտի կե-
նարար խաչին . եթէ կամիս ո՞վ դու՝ ի միտ
առնուլ զխաչն , ել լէ քօի՝ ի խաչ . և ահա
հասու եղեր բարձրութե նոյ և փառաց նոյ :
Եւ պա թէ ոչ՝ ծաղու արժանի՝ զխաչն տօ-
նել , և ոչ սիրել զխաչ . խաչի երկիրպա-
գանել ոնի խաչապաշտ , և դժոճարիլ ընդ
խաչ ոնի օտարախորթ . ոչ ապաքէն փախչիլ
՝ ի խաչէ՝ է փախչիլ ՝ ի փառաց , և օտարա-
նալ ՝ ի փառաց որդւոյն նոյ :

Եթէ տնկակից լինիս նմանութե մահուն
քօի խաչելութի , և յարութե նոյ հաղորդ
լինիցիս փառք . ապա թէ ոչ՝ որ ոչ զհետ
երթայ խաչելոյն բառնալով զխաչ իւր ,
երթայ ի կորուստ . որ ոչն խնդրէ զխաչե-
լեան , ոչ գտանէ զխաչելեւն . որ ոչն ունի
զկնիք և զնշան քօի զպատճախն խաչն ,
օտար

այս և առ հեթանոսս նոյնպէս : Իսկ մեզ
 ներքնոցս և հաւատացելոց քօր՝ որդւոց նա-
 րոյ սիրովնի՝ զի՞նչ . * Հրաշափառ տեսուի
 ՚ի կաթուղիկէ եկեղեցւոյ տեսանի . գոր-
 ծարան մահու՝ մահոճամբ առիթ գոլ կե-
 նաց . և մահացուցիչ նախաստեղծին՝ մահ-
 ոճամբ (նորոյն ադամայ՝ նորուն արարչի)
 գոլ շնորհօղ յարուէ ॥ . ապա ուրեմն խաճ
 այսուհետեւ է փայտ կենաց և կենսառիթ,
 փայտ օրհնութե՝ օրհնութիւնքեր . զի կս-
 խեցաւ զնմանէ կեանքն և օրհնութիւն , յու-
 րում օրհնեցան իմ ազինք . և ոնք փայտի՛ն
 եղև մահ , նոյնպէս և փայտի՛ն կենդանու-
 թիւն Եր :

Տեսանէ՞ք , թէ որնքս վերացաւ և բարձրա-
 ցաւ փայտ խաչին , յորժամ արարիչն իմ
 բարձրացաւ ՚ի խաչին . տեսանէ՞ք , թէ զի-
 ւորք վերացաւ փայտն օրհնեալ ՚ի վր ծո-
 վատարած նախատանաց՝ յոր երբեմն ընկզ-
 մէին զնա օրէնք , որնքս և ցոյժմ անօրէնք .
 օրինակեալ ՚ի նոյեանն խաչանիչ տապան
 փրկուէ , զոր յերկրէ վերացոյց ջուրն բար-
 ձրացեալ : Եւ յիրաւի . զի բարձրութիւն
 փայտի ՚ի վր ծովու՝ եթէ տախտակ իցէ և
 եթէ նաւակ , ՚ի բարձրութե՛ն անտի ջրոյն
 չափի . մինչ զի եթէ երկնաչափ վերայի
 ջուրն , ՚ի վերոյ քան զնա միշտ առկայանայ
 և փայտն՝ անփորձ յընկղմանէ . ինչպիսի
 նաւի և անարգանք խաչի և վիշտ խաչի և
 մահ խաչի՝ որչափ և ցած և անզնդախոր
 երևեսցի յաչա թշնամեաց խաչի , նոյնչափ
 և

և վերամբարձ և երկնաբերձ բարձրութի
է սիրելեաց իւրոց : Եւ որդիք կորստեան
հրէայք խաչահանութեալ զայլ թակղեսցին ընդ
ճառ խաչի , և հեթանոսք յիմարեսցին՝ որք
դահիճք եղեն խաչելոյն . այլ մեզ փրկե-
լոցս փառք է պարծանաց , և փառաւորութի
փրկչին մերոյ . զի նոյ զօրութի է և նոյ իմաւ
տութի . յորմէ և խաչակցութի լը քօրի՝ մի
միայն առիթ մերումս բարձրութե :

Եւ արդ՝ եթէ սովին մտօք որ տեսցէ զվե-
րացումն խաչի , ահա բարի է . զի և ինքն
վերանայ՝ ի խաչ և լը խաչի մինչև յերկինս .
եթէ որ իցէ ճշմարտապէս խաչասէր՝ նա է
ստուգանքս տօնասէր խաչի , գիտելով զմե-
ծութի խորհրդոյ և զմեծութի օգտի կե-
նարար խաչին . եթէ կամիս ով դու՝ ի միտ
առնուլ զխաչն , եւ լը քօրի՝ ի խաչ . և ահա
հասու եղեր բարձրութե նր և փառաց նր :
Եւ պա թէ ոչ՝ ծաղու արժանի՝ զխաչն տօ-
նել , և ոչ սիրել զխաչ . խաչի երկիրպա-
գանել ոն խաչապաշտ , և դժոճարիլ ընդ
խաչ ոն օտարախորթ . ոչ ապաքէն փախչիլ
՝ ի խաչէ՝ է փախչիլ ՝ ի փառաց , և օտարա-
նալ ՝ ի փառաց որդւոյն նոյ :

Եւ եթէ տնկակից լինիս նմանութե մահուն
քօրի խաչելութե , և յարութե նր հաղորդ
լինիցիս փառք . ապա թէ ոչ՝ որ ոչ զհետ
երթայ խաչելոյն բառնալով զխաչ իւր ,
երթայ ՝ ի կորուստ . որ ոչն խնդրէ զխաչե-
լեալն , ոչ գտանէ զխաչելեչն . որ ոչն ունի
զկնիք և զնշան քօրի զպատճախն խաչն ,
օտար

օտար է 'ի քնէ , և օտարացեալ յուխափց աւ
ւետեաց . որ ոչն սիրէ զխաչ , ոչ կարէ սի-
րել զխաչէլէլ փրկիչն , և ոչ սիրիլ 'ի նմա
նէ . միով բանիւ , խաչատեացն է անտե-
տեաց , և խաչասէրն՝ անտաւեր :

Եւստի յառն է փայտ կենաց՝ հաւա-
տացելոյն , և փայտ մահու անհաւատին .
խաչն է ծառ գիտութե բարւոյ՝ բարի քրիս-
տոնէին , և ծառ գիտութե չարի՝ չար քրիս-
տոնէին : Եւ ինչ զի սեպ խաչելէալն , նոյն
պէս է խաչն կայ կանգնեալ 'ի մէջ տիեզե-
րաց՝ 'ի գոորումն և 'ի կանգնումն բաղմաց
'ի մէջ իհլի , և 'ի նշան հակառակութե .
զի օրհնեալ է փայտն՝ որով լինի արդարու-
թի . և ձեռագործն անիծեալ՝ ինքն և որ
արար զնա :

Որնչ է խաչն . փայտ քառաթև՝ բազկա-
տարած մարդաձև . զինչ է խաչապաշտն ,
քրիստոնեայն . մարդ ձեռնատարած խա-
չաձև՝ մեռանիլ 'ի քառաթևին ինչ մար-
դացելոյ . ըմբ , իսկ որք քնեանքն են , զմար-
մինս իւրեանց 'ի խաչ հանին կարեօքն և
ցանկութեբ հանդերձ : Եւ թէ բարձրացար ի
այ 'ի խաչ , վերացար և ի նմա 'ի փառս .
ըմբ , և ես յորժամ բարձրացայց յերկրէ ,
զամենեւին ձգեցից առ իս . ապա եթէ՝ ոչ
կոմիս 'ի խաչն 'ի վեր ելանել , մինչև 'ի
գոմիս իջես . Եւ թէ նախատինս քեզ հա-
մարիս զխաչն , մի ելաներ 'ի խաչ . զի որ-
չափ բարձրագիտակիցէ խաչդ , այնչափ տե-
սիլ նշաւակի լինիս երբ . ապա եթէ պար-
ծանս

ծանաքեզ գիտես թէ պօղոսի զխաչն , սիրեալ
զխաչ մեծ և վերացեալ . զի տեսցեն զքեզ
արարածք ամ խաչակցեալ քումդ արարչի .
յայնժամ սարսեցին դժոխք 'ի ներքոյ ու-
տից քոց , և աստեղք երկնից խաւարեացին
'ի լուսոյ փառաց երեսաց քոց . քանզի տե-
սանեն զդէմն քո պարզերես և լուսարժի
պայծառացեալ . ուր յեւանեւ քո 'ի խաչ
իսկ և իսկ տեսանի , զի նշանեցաւ առ քեզ
լոյս երեսաց խաչելի փրկչին : (յայնժամ
ճանաչիս ոնկ խաչակից , նոյնպէս և կենա-
կից քոի . թմ , այսօր թէ իս իցես 'ի գրախ-
տին . և գտանիս ոչ միայն արդեամբք քրիս-
տոնեայ , այլև պարծանք քոի այ քո . և նա
եղիցի քո փառք և պարծանք յաւիտենա-
կան՝ Թիքն փառաց : Տեսեր զբարձրութի
և զվերացումն խաչի մինչև յերկինս . տե-
սեր զմեծ և զպատուական խաչն , և զմե-
ծութի և զպատուականութի խաչին :

( ) Ի՞նչ է խաչն . 'ի գործոյն առեւ լանու-
նադրութի խաչն է խեչ , իս խեչակ որթոյ
և ամ պտղաբեր տնկոյ . եթէ իցես տունկ
զոր տնկեաց հայրն երկնաւոր , և մշակեաց
աջն անեղական , ամբացիր 'ի խաչն քոի ,
եւ ինք վերացիր թէ նմա՝ յեցեալ 'ի նա ոնկ 'ի
նոր հաստատութի . բարձրացի մեծութի և
գովութի ոչ միայն զխաչն յոյ , այլև զքո
խաչ՝ որ է կերպարանակցութիւն նորին :
Լուած է Յի 'ի բերանոյ երկրաւոր որթոյ ,
գիտ ինձ խեչ բարձր և առաւել բարձր , և
ես հաստատեալ 'ի նա և պատեալ զնովաւ՝

յեր

յերկինս 'ի վեր ամբարձայց . զի տկար է փայտ որթոյն , և ոչ կարէ ինքնին կալ կանգուն . ապա եթէ զօրացուցես զնա խեչակաւ՝ վերանայ լի բարձրուն նի : Իսկ արդ քո յո՞ք յոյս՝ որթն ճշմարիտ կամեցաւ յենուլ 'ի խաչ մեծ , և նովին բարձրանալ . լի , լեալ հնազանդ մահու չափ և մահու խաչի , վստ լ ան զնա առաւել բարձրացոյց . և թէ՛ ոչ զնոյնս պարտ էր չարչարիլ քոի , և մտանել 'ի փառս իւր . և դու քրիստոնեայդ զի՞ շատանաս դուզնաքեայ խաչիւ , և յայնմանէ իսկ հրաժարիս՝ թէ կարես . յայտ է թէ զի ոչ կամիս բարձրանալ առ ան , և կամ կարծես առանց խեչակի վերանալ որթդ տկար . պարտ էր քեզ հայել 'ի նորն քո , յենուլ 'ի նորն քո և 'ի խաչ նի մեծ . և փարիլ զնովաւ , զի ելցես՝ ուր ելնա . մանաւանդ թէ նա փարեսցի զքե , և բարձրացուցէ զքեզ լի իւր յերկինս՝ փառք քո , և գլուխ քո՝ բարձրացուցիչ գլխոյ քոյ : Եւ մի ասիցես , թէ ես եմ փայտ չոր , նա դալար . այլ յիշեա՛ , զի վստայդորիկ իսկ քեզ պարտ է առաւել կրել զչարչարանս խաչի . ոնկ և ասացն , եթէ լի փայտ դալար՝ զայս առնեն , ընդ չորն զի՞նչ լինիցի : Եւ 'ի ասիցես , ես մեղաւոր , նա արդար . զի վստ ըզքեզ արդարացուցանելոյ՝ եղև նա վստ քո մեղք . և մեռաւ արդարն 'ի վիտ անարդարոց , զի արդարութիւն նի արդարացուք : Եւ 'ի ասիցես . ես անօր , նա սրբութի սքեզ . զի որ սրբէն և որ սրբին , 'ի միջէ էին ամենեւն .

նեքին . վայ և անն քո մարդ եղև վա քո ,
 զի սրբեսցէ զանսքդ սրբութիւն իւրով : Ս'ի
 ասիցես . հեռացեալ եմ 'ի նմանէ ցարդ ,
 և զիարդ համարձակեցայց առ նա . մի եր-
 կընչիր , ահաւասիկ կոչէ զքեզ 'ի խաչին
 առ խաչն . և ահա լի մերձենալ քո առ խա-
 չելեալ փրկիչն՝ դնէ երբեմն կային առ խա-
 չին յոյ մարիամ մայր նր , և մարիամ քոյր
 մօր նոն , և մարիամ մագդաղենացի , և յով
 հաննէս սիրելի աշակերտ , ոգեխառնիս լի
 յոյ , և անդրէն պատուաստիս 'ի բունն քո .
 որով և ուռձացեալ՝ դալարանաս , ծաղկիս
 և պտղաբերես . լի , ես եմ որթ , և դուք
 ուռ . ամ որ յիս հաստատեալ է , և ես 'ի
 նա , նա բերէ պտուղ յոյժ : Տեսեր զպը-
 տուղ խաչին վերացելոյ . այսպիսի մեզ
 խնդրելի խաչ , և տօն խաչի միացելոյ և
 վերացելոյ լի խաչին քոյ :

Եւ ո՞ր իցէ ասես խաչս այս ցանկալի և եր-
 կրպագելի : () ո՞ր արդեօք հարցանես խաչ .
 եթէ զքնի՞ն , եւ 'ի լեառն գողգոթայ . ե-
 թէ զքոյ՞դ , դարձեալ 'ի գողգոթայ . զի
 թէ երանեալ աւազակ իցես , և եթէ՝ զոր
 երկնչիմ ասել՝ չար աւազակ , յաջմէ և յա-
 հեկէ նոն խաչեցան և նոքա 'ի լերին անդ :
 Տեսանե՞ս , զի տեղի խաչին յայտնի՝ լեառն
 վերացեալ 'ի տեսիլ ամ Ծի . այլ գործ է
 զխաչն գտանել զնորունի՝ զանպարտական
 դառինն այ , և ո՞չ զպատժապարտ աւազա-
 կի : Ս'ի երկնչիր յանցաւոր երեւիլ , այլ ե-
 ղանիլ : Եւ որ 'ի խաչ բարձրանայ՝ յանցա-
 ւոր

ւոր երևի . ուստի և նորն գլխովին լէ անօրէնս համարեցաւ վր անօրինակս . այլ որ առանց յանցանաց 'ի խաչ ելանէ , նա է 'ի

Ճմարիտ բարձրութե :

Եւ ո՞ր 'ի մէջ ազատ 'ի յանցանաց . ապա-
քէն և ոչ ոք . եթէ և յայս ինչ նունագ խա-
չակրութե անմեղք ամանք իցեմք՝ ոնկ կար-
ծեմք , և տարապարտ դատափետեալք և
գատապարտելք , երանելիք եմք . զի նմա
նօղք եղեաք քնի . սակայն և ոչ այնպէս .
զի զայլոյ ժամու զմեղս մեր չկարեմք ու-
րանալ , գոնեա 'ի նակս նոցին կրեսցուք՝ լի
նմանութե աջակողմեան երանելի աւազա-
կին , զի արդարասցուք ոնկ զնա . և մի կրկին
գատապարտութեան արժանի կացուցուք
վանձինս լի ձախակողմեան չունառացելոյն :
Եւ այս նշանակ քեզ՝ յաջ կմ յահեակ լի-
նելոյդ քոյ պիտի և յաւուրն յետնում . ե-
թէ արժանի համարիս զքեզ խաչի , և գո-
հօւք տանիս , աջակողմեան ես , և երանե-
լի . ապա եթէ դժկամակ լինիս ընդ խաչդ
և աղատիլ խնդրես , ձախակողմեան զքեզ
կացուցեր և թշուառեալն : Եւ ապա ուրեմն
'ի զուր հարցանես , ուր է խաչն , ցորչափ չեմ
քեզ կամք գտանել զպատուհան խաչն :
ապա եթէ սիրօղ ես խաչի , ինքնին գտա-
նես զայն 'ի գողգոթայ , որ է տեղի կառա-
փելոյ . քո 'ի փշտս և 'ի չարչարանս և 'ի
մտհ վր քոյ և լի քոյ :

Եւ ան որոց կորուսանեն զխաչն . զի նմանին
հրէից՝ որք թաղեցին և ծածկեցին զնշանն
փրկ-

փրկանք . երանի որոց խնդրենք և գտա-
նեն զնա և 'ի խորս գաղղութայ լերին . զի
նմանին անասէր գլխոյին հեղինեայ և ե-
րանելոյն յուղայի . որոց և մեք հետևողք
լիցուք՝ ոպ աշխատութեն , նոյնպէս և վաղ-
ձուց փրկութե 'ի քո յա 'ի մեր :

Ինդ ծածկիլ լուսոյ խնդան խաւարասէրք .
զի 'ի խաւարի գործեսցեն զգործս խաւա-
րինս . ըմ , 'ի նմա գնան անձ գաղանք ան-
աստի . իսկ թ յայտնիլ լուսոյ ցնծան ճրջ-
մարտասէրք . ըմ , ելանէ մարդ 'ի գործս
իւր , և 'ի վաստակս ձեռաց իւրոց մինչև յե-
րեկոյ . | Եյո եկն յձ՝ փրկիչն Թի , և խա-
ւարասէր հրէայք ատեցին զնա . մինչև բառ-
նալ կամեցան զնա 'ի լուսոյ կենաց . և ոչ
այսչափ միայն , այլև զխաչն՝ յոր բեռեցին
զնա , անհետ արարին . զի կարիցէ յիշատակ
նք . վայ և սասանեցան յերևիլ նշանի խա-
չին երբեմն յերուսաղէմ արփիափայլ նշո-
ղիւք , և ս առաւել խառնեցան ի գտանիլ
սք խաչափայտին . զի օրքան զօր վերացաւ
և բարձրացաւ փառք խաչեցելոյն և խաչի
նորա . իսկ զի՞նչ լինիցին յաւուրն ահագին՝
յորժամ ծագեսցէ խաչն լուսոյ յարեւելից ,
և եկեսցէ խաչելեալն թէր փառաց հան-
դերձ հրեշտակօք ընդ ամպս լուսաւորս՝ 'ի
գտել զԹնամիս իւր և զԹնամիս խաչին :
Իսկ սիրելիք խաչեցելոյն և խաչի նք՝ որ
գիրք լուսոյ և որգիրք տունջեան զի՞նչ . ցրն-
ծան արդ ի ծագումն լուսոյ շնորհաց թա-
ղաւորին իւրեանց 'ի հոգիս իւրեանց . ցրն
ծան

Ժան ի տեսիլ փառաւորուն խաչին ի կոս .
 տանդիանոսի , և ի յաղթութի ամենազօր
 Ծր նշանին . ցնծան ի գիւտ պատուական
 խաչափայտին ի հեղինեայ . ցնծան ի լու-
 սափայլ երեւման 'ի գողգոթա և 'ի վարագ .
 և ցնծաօցեն անչափ ուրախութի յաւուրն
 յետնում , յորժամ տեսանեն զխաչն վերա-
 ցել և բարձրացեալ յերկինս՝ սեյնոր արփի
 հրաշագեղ՝ լուսաճաճանչ ցուացել եօթն-
 պատիկ պայծառութի քան զարեգակն . զի
 է նշան գալստեան եական լուսոյն՝ փառաց
 արքայի , որ հատուցանէ սիրելեաց իւրոց
 զլոյսն մշտնջենաւոր , խաչասիրաց ասեմ և
 խաչազգեցից և եթ՝ զխոստացեալ զիւր ե-
 րանութի յաւիտենից 'ի յարքայութե :

Եւ յապիսում մնամք և մնասցուք տօնի վե-
 րացման խաչի ով նծասերք . նմին ակն կալ-
 ցուք , նմին տենչացուք յիմ սրտէ . զիմ
 աւուրս մեր յայն օր աներեկ դէտակն կալ-
 ցուք անյազ փափագմամբ , զի զխաչն տեա-
 ցուք զՅակեցոյց . և այս լինիցի աներկ-
 բայ , եթէ ոչ անունամբ և եթէ կմբանիւք խա-
 չապաշտ երեւեսցուք այժմ , այլ արդեամբք
 ըուսաւոր վարուց փայլեսցուք որպէս խաչա-
 սերք և խաչակրօնք և խաչազգեացք . զի յե-
 րեւիլ սբյ խաչին վերացելոյ ընդ առաջ նոն
 յօդս՝ և մեք ընդ նմա յափշտակեսցուք , և
 նովաւ 'ի նոր պարծեսցուք . և համաձայն
 խաչազգեցից օրհնեսցուք և փառաւորե-
 ցուք զբարձրեալ փրկիչ մեր և զԹէր փա-
 ռաց ամենայաղթ՝ յաւիտեանս յաւիտենից :

ԺԴ

ՁԼԼԻ

XX

ՃԼԻՒՆ

ԴՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ :

ԼՍՊԻՐԻՏԻ Ե՛ ԽՆԴԱՂԻ, ՈՒՊ Ե՛ ԻՃԱՎ ԿՈՐՈՒՍՈՒ
 Ե՛ ԾԱԼԱՂԻ, ԵԼԹԵ՛ ԶԻՅԵ՛ ԿՈՐՈՒՍՈՒ ԶԱՐԻ՛
 ՈՐ Ե՛ ԳԻՒՄ ԲԱՐԸՅ, Ե՛ ԿԱՄԱԼՈՐ ԿՈՐՈՒՍՈՒ
 ԸԼԱԽՆ՝ ԱՈՒ՝ Ի ԳՄԱՆՆԵԼ ՂԸԼԱԼԱԳՈՅՆՆ՝ . ԾԱԼ Ե՛
 ԿՈՐՈՒՍԱՆՆԵԼ ՂԻՆԶԱ, ԵԼԹԵ՛ յԵ՛ ԹԱՂԻՎ ՂԵՄ,
 ԿԱԼՆ՝ ԱՈՂԵՍ ՂԵՄԱԳՈՒՄՆ՝ . Ե՛ ԳԺՈՒՆԱՐԻՆ Ե՛ Ա՛
 ԿՈՐՈՒՍԱՆՆԵԼ ՂԱՆՃՆ, ԵԼԹԵ՛ ՈՂ ԳՄԱՆԻՅԵՍ . Ե՛
 ԹԱԿԱՅՆ ՔԱՆՂԻ ՈՐ ԿՈՐՈՒՍԵՅԻ, ՂԱՆՃՆ ՎՄ՝ ԱԵ,
 ԼԵՍՏԱՐԱՆԻՆ, ԳՄՅԵ՛ ՂՆԱ ԱՍԵ՛ ԱԼԵՍՏԱՐԱՆՆ՝,
 ԱԿԱ ԽՆԴԱՂԻ Ե՛ ԿՈՐՈՒՍՈՒ ԱՆՃԻՆ, ՎՄ ՂԻ Ե՛
 ԳԻՒՄ ԱՆՃԻՆ : ՅԱԼԱՂԻ՝ ԵՐ Ե՛ ԿՈՐՈՒՍՈՒ ԽԱԳ,
 ԶԻՆ՝ ԿԻՆԱԾՆ ՓԱՅՍԻ . ԱՅԼ ՎՄ ԱՅՆ ԿՈՐԵՍԼ
 ԱՈՒ ԺԱՄԱՆԱԿ ՄԻ, ՂԻ յԱԼԻՍԵՍԱՆ ԳՄՅԻ . Ե՛
 ՎՄ ԱՅՆ ԱՐՏԱՄԵԾԱՆ ՏԱԼԱՍՏԱԵԼԱԼՔ Ը ԼԹԱՔ,
 ՆՈՒԼԹԻՆՆԻ ԱՈՒ ԺԱՄԻԿ ՄԻ, ՂԻ յԱԼԻՍԵՍԱՆ ԿՐՆ-
 ԺԱՅԵՆ : ԼԵ՛ Ո՞ ԿԱՐԵ՛ ԱԿԱՄԵԼ ՂԵՐԻՍՏՈՒ-
 ՆԵԻՅ ԿՆԺՈՒԼԻՒՆ Ը յԱՅՍՆԻԼ ՍԸՅ ԽԱԶԻՆ՝ Ի
 ԳՈՂԳՈԼԹԱ՝ Ի ՃԵՈՆ՝ ԻՃԱՍԵՐ ՂԶԽՈՅԻՆ ՄՈՐԻՆ
 ԿՈՍՏԱՆԳԻԱՆՈՍԻ . ՂԻ ՍԵՍԻՆ ԱՆՓՈՒՄ ԱԿԱ-
 ՏԵՍԼ ՂԶԶՆՆ՝ ԿԵՆԱԾ, ՂԵՂԶԱՍԿՆ ՓԵՐԿՈՒՄ,
 ՂԱԿԱՐԺԱՆՈՒ ՔՐԻՍՏՈՆԵԼՈՒԹԵ՛, ՂԱՄԵՆԱՅԱՂԹ
 ՆԶԱՆՆ՝ ՔՄԻ Ե՛ ՔՐԻՍՏՈՆԵԻՅ ՂԻՆՈՒՆՈՒԹԵ՛ .
 ՂԱԿԱՏԱԿԱՆՆ՝ ԱԳԳԻ ՄԱՐԳԿԱՆ, Ե՛ ՂԱԶԱՍ-
 ԲԱԿՆ՝ ԱՄՈՒՐ յԵՐԵՍԱԾ ԼՅՆԱՄԸՈՅՆ . Ե՛ ՆՈՅՆ
 ԱՐԱՐԻՍՈՒԹԻ Ե՛ ՈՐ ԿԱՍԱՂԻ ԱՅՍՈՐ ՍՈՒՐԻՆՈ

ՍԵ

Բ

ԵԵ

յեկեղեցւոյ :

Եւ զի՞ խնդամք , և տօնեմք ևս ուրախութիւն , ասիցէ ոք 'ի Թերեհաւատից , եթէ գտաք զփայտ չարչարանաց արարչին . ո՞չ արդեօք ընդ կորուստն առաւել խնդալ պարտ էր , զի անհետ եղև 'ի միջոյ գործի տանջանաց անպարտականին , գործի մահառիթ անմահին , և գործի նախատանաց փառաւորելոյն յետեթիւ իւրում :

Եւ յսպէս խորհին ատեցօղք խաչի և ատելիք քօի , որ ոչն սառնուն 'ի միտ զգորութի փրկական նշանին՝ որ է փառք փրկչին , և պարծանք փրկելոցս . այսպէս խորհին խաչատեացք , զի մի և ինքեանց կի՞ իւրեանցն գտցի խաչ . այսպէս խորհին օտարացելքն 'ի սիրոյ խաչելոյն 'ի սէր իւրեանց , զի ո՞չ յօժարին խաչակից լինել նմա . այլ մեք զմիտս քօի ունիմք , քի զդիտաւորութի խաչելոյն . զի ճառ խաչին՝ կորուսելոցն յիմարութի է , այլ փրկելոցս մեզ զօրութի նոյ :

Եւ արդ ուրախ լեր եկեղեցի նոյ խաչի՞ն պսակեալ , զի գտաւ պսակ գլխոյ քո . և դրօշակ զօրագլխին քո կանգնեցաւ յանդիման տիեզերաց . և նշանակ յաղթութի հաւատոց քոց կրկին հանդիսացաւ այսօր ընդդէմ հրէից և հեթանոսայ՝ 'ի ձեռն երանելոյն յուդայի առն հրէի , և 'ի ձեռն Թադուհւոյ մեծի՝ հեղինեայ դշխոյի 'ի հեթանոսութի այն ինչ դարձելոյ . որ են կրկին վկայք ճշմարտութե լեզւիմ համազգայնոց նոյ օտարացելոց 'ի ճշմարտութի . զի տե-

սին

սին առ օրին աչք իւրեանց և զգորութիւն
սըյ խաչին , զյառնել մեռելոյն՝ յոր մեռ-
նեցաւ պատուական փայտն կենաց , և զայլ
ևս լուսափայլ նշանս՝ ի վր՝ Եր նշանին . մին
չէ հրէին ը այլս՝ ի հրէից դառնալ և մկր-
տիլ , և հեթանոսաց հաւատացելոց հաս-
աատիլ ի հաւատս քնի : Վննդի խաչն՝ որ
ը առաքելոյն , պարծանք է քրիստոնէից ,
այլ հրէից գայթակղութի և հեթանոսաց
յիմարուի , նոցին իսկ կոչեցելոց ի հրէից
ը յուգայի կիւրեղ կոչեցելոյ , և ի հեթա-
նոսաց ը հեղինեայ և ը կոստանդիանոսի՝
յայտնեցաւ լինել նոյ զօրութի և նոյ իմառ-
տութի . զորոց ունիմք այսուհետեւ ասել
ուրախակցութի յաւուր գիւտի կենարար
խաչին , եթէ ի քն յո ոչ հրէայ և ոչ հե-
թանոս , ոչ խուժ և ոչ դուժ , ոչ ծառայ և
ոչ աղատ , ոչ արու և ոչ էգ . այլ ամենե-
քեան մի ի քն յո :

Հապա եկայք ուրախ լիցուք այսօր միաբան
հաւատացեալք քնի , և պաշտօնեայք խա-
չին . ուրախ լիցին ը մեզ և հրեշտակք յեր-
կինս . զի գիւտ խաչին՝ է գիւտ հոգւոց մե-
րոց , գիւտ փրկութե կորուսելոց , գիւտ
անմահարար փայտին կենաց , գիւտ անգին
գանձին ծածկելոյ ի գողգոթա . զի և ի
խաչն ծածկել կայ ը քնի՛ն նմ կեանք մեր
և ճոխուի հոգւոր , և նմ գանձ իմաստու-
թեն նոյ : Սա է ծառն կենաց՝ յորմէ եր-
բեմն ի բաց օտարացաք , այլ այժմ շնոր-
հեցաւ մեզ կթել զպտուղ նոյ կենսառիթմ

տարածելով զձեռն ընդ ձեռաց խաչերեալ
 փրկչին խաչակցութիւն : Սա է սանդուխդ
 երկնից յակօրեան , յորոյ 'ի գլուխն խնքնին
 ամր հաստատեալ կայ . վերոտնեսցուք ընդ
 աշտիճանս խաչի՝ ազգի ազգի կրիւք և կա-
 րեօք չափ . որով և վերելակեմք 'ի բար-
 ձունս երկնից : Սա է ստուգապէս զէն զին
 ունորութե մերոյ , և նշան յազթուէ լեզեմ
 աներեւոյթ թշնամւոյն՝ սատանայի ասեմ ,
 որնպս և մարմնոյ և Ծի՛ որ են միանգամայն
 երեւելի և աներեւոյթ թշնամիք ընտանիք .
 նշան դրոշմել 'ի ճակատս զինուորացս քառ-
 դրոշմ բանակին . և պարզապէս՝ նշան փրկ-
 կութե յուսացելոցս 'ի քս :

Օ ի որ գտանէ զխաչ , որ սիրէ զխաչ , որ
 փարի զխաչիւ , որ ելանէ 'ի խաչ և մեռա-
 նի 'ի խաչի , է փրկութե որդի . և լը հակա-
 աակն՝ ամ , յորոյ վր չիցէ նշանս այս , որ-
 դի է կորստեան , լը տեսլեանն եղեկիւն ,
 և լը յայտնաբարբառ քարոզութե աւետա-
 րանի :

Եւ ահա յայսմ վայրի տարակոյս զիս պա-
 տեալ պաշարեաց՝ վր իմ և վր քո և վր
 նր , երեցունց իմն՝ դերանունն՝ անունամբ
 և եթ քրիստոնէից : Ես կորուսանեմ զխաչ
 զարդէն գտեալ . գու ոչ կամիս գտանել
 զխաչն կորուսեալ . նա ոչ գիտէ՝ զինչ խաչի
 իցէ պատուական , թող թէ գիւտ նր և կմ
 կորուստ . և զիմրդ լինիցի մեզ խաչն՝ նշան
 փրկութե :

Ես եմ ասեմ , որ կորուսանեմ զխաչն կե-
 նա

նարար՝ Թաղելով զնա 'ի գողգոթա յաղ-
բևս խառն ը խաչից աւազակաց : Եւ զայս
քաջ իմանայ ամ ոք՝ որ իբրեւ զիսն է . վո
զի ցորչափ Թողացուցանէ ձոր գալ յիմ վր
և կմառաքէ առ իս զնեղութի ինչ մեծ կմ
փոքր՝ որպէս խաչ փրկառիթ , զի ը քօի 'ի
խաչ ելից , և ը քօի 'ի վեր ելից մինչև յեր-
կինս՝ կատարեալ հնազանդութի և իսպառ-
համբերութի , ես կամ փախչիմ 'ի խաչէ
անտի նախ քան զբռնելին՝ ստուիք զանձն
արգարացուցանելով ողմ անպարտական , կմ
կամիմ իջանել 'ի խաչէ անտի անհամբե-
րութի , և կմ նախատինս դնեմ ան ը ձա-
խակողմեան աւազակին՝ ազատուի ինդրե-
լով դժկամակութի և տգողհութի : Եւ
այնպէս կորուսանեմ թէ ոչ զխաչն , դէթ
զչնորհս խաչին . աշխատիմ , և 'ի ժամ վար-
ձուն անմասն ելանեմ . սերմանեմ , և ոչ
հնձեմ . սկսանիմ , և ոչ կատարեմ : Եւ այ և
ոչ ունիմ ասել ը փրկչին իմոյ , ամ ինչ կա-
տարեալ է , այլ՝ ամ ինչ անկատար է . և
զիանդ ահնկալայց խոնարհեցուցանել ըզ-
դլուիս իմ 'ի ժամ մահու սիրով՝ յըռնել
զպսակ պարծանաց խաչին , և աւանդել
զհոգի իմ ուրախութի՝ ի ձեռս ան , և մտա-
նել յուրախութի նախ իմոյ . այն՝ որ ասաց
և զանձնէ . ոչ զնոյնս պարտ էր չարչարիլ
քօի , և մտանել 'ի փառս իւր : Եւ ամ ոքպէս
համարձակեցայց ասել ը երանեալ աւա-
զակին . յիշեալ զիս ձոր , յորժամ գայցես
արքայութի քով . և լսել անդէն առ նմին

գերանաւէտ հրաւեր փրկչին . ամէն ասեմ քեզ , այսօր ընդ իս իցես 'ի դրախտին . զի այս քնասիրաց է և խաչասիրաց , առաքելոց և մարտիրոսաց և ամ դասուց ընտրելոց խաչիւ , և պսակելոց նշանաւ սբյ խաչին քնի' աստ և 'ի հանդերձելումն . զորոց երկրորդեմք բանիւ պողոսի , խաչակցեալք լէ քնի , և լէ նմին թագաւորեալք :

Իսկ դու , ոչ գիտեմ , լաւագոյն արդեօք , եթէ վատթարագոյն քան զիս պատահեալ վիճակի , անխաչ եո գլխովին , անվիշտ , և հանգիստ կարծեցեշ . այլ սիրտ քո անհանգիստ 'յերեսաց կասկածանաց հանդերձեշ խաչի . այնչափ խորչիս' խորչիս և փախչիս 'ի ստոճերէ անգամ խաչին' որ ասի անկեշ 'ի վր երանեալ աւազակին , մինչ զի և յիշատակ խաչի և նեղութեն վշտագնէ զքեզ . վրջ ոչ երբէք խնդրես , ուստի և ոչ երբէք գտանիցես զխաչն փրկականն :

Այ մերձենաս մատամբ 'ի բեռն ինչ' օգնել ընկերի քում , կմաղքատի և տառապելոյ , մանաւանդ թէ քնի , խիթացեալ' զի մի բաւոր բեռն 'ի քո վր բարձցի , ոնկ խաչն յտի յուս սիմոնի կիւրենացւոյ : Այ վստահիտ աղօթել , աստ կիզեա' , աստ կտրեա' , աստ մի խնայեր , զի անդ յաւիտեան խնայեսցես . հայր զիս Ծր իմ' ոնկ հայր զսիրելի որդի' գաւազանաւ խաչի յայսմ Ծի , զի 'ի հանդերձելումն ընկալցիս զիս սիրով 'ի հանգիստ քո . այլ հանապազ սրտիւ' քան բերաւ նով զայս ասեա . աստ և անդ հանգո' զիս ,

տմբ

առեր ինձ յամի հանգիստ . և ոչ գիտես՝ զի
զանհնարինս խնդրես . զի ոչ լինի յերկուս
յաւիտեանս թորել : Նախատենիս յայս-
միկ՝ որ է անցաւոր , պանդխտութիւն պարտ
է տառապիլ . և յանանց յաւիտեանս երջան-
կանալ ՚ի հայրենիս մեր յերկինս . այս է
հովիտ տրտմութե , և այն՝ տեղի ուրախու-
թե . աստ ժամանակ է աշխատելոյ , և անդ
անժամանակ մշտնջենաւորութիւն հանգչե-
լոյ . որ աստ տանջի , անդ մխիթարի . իսկ
որ աստէն մխիթարիլ կամի առ ժամանակ
մի , անդ տանջեսցի յաւիտեան . ըմբ , դու
ընկալար զմխիթարութիւն քո ՚ի կեանս քո ,
և զազարոս նոյնպէս զչարչարանս . արդ սա
աստ մխիթարի , և դու այդր պապակիս :

Օ ի՞նչ և զնմանէ ասացից , որ զերրորդ
դէմս յինքեան բերէ զմեծի մասին ՚ի մարդ-
կանէ . ոչ ճանաչէ զխաչ , և անծանօթ է ՚ի
խաչէն քմի . ոչ գիտէ ընտրութիւն առնել լի
պատուական փայտ խաչի , և լի անփայտ
անտառի , ոչ լի դալարն և ոչ լի չորն . հար-
կանի ոմբ բրօք՝ պէսպէս վշտօք , և ոչ լի ոստ
նու . զի ոչ խրատ ան համարի զի վիճ հա-
սեալ նեղութիւն , այլ՝ դիպունած . թաւալի
ի մեղս , և իւր հանգիստ վարկանի . զի թէ-
պէտեւ ՚ի խղճէ իւրմէ տանջի , այլ զբաղա-
նօք օհ անզգայ է և խայթից խղճի . ոչ զելս
խորհի և ոչ զմոտս կենաց իւրոց . ոչ գիտէ
զաջ իւր և զահեակ , թող թէ զխաչ իւր ,
արդեօք անկողնաւն իցէ ինքն աւազակ ,
եթէ ձախակողմեան : Ոչ զվարձս կշռէ աշ-

խառութե՛ր՝ի՛ փառս ո՞յ , և ո՛չ զտուժանս զը
րաչար աշխատանաց՝ի՛ փառս սատանայի .
այլ վարէ՛ կեանս ալէկօժ և մառախլապտտ ,
կոյր չողւով քան ու՛ջօք՝ խաւարազդեաց՝ի՛
լոյս տոճնջեան , անհաւատ՝ի՛ քրիստոնէու
թէ , և անբուն՝ի՛ բանականութե՛ :

Ի՛չ իցե՛ն արդեօք՝ի՛ խաչապաշտ անունա-
նեալ քրիստոնէայս այսպիսիք ունա՛յք . երա-
նի՞ թէ չլինէին , կ՞ստկաւք և եթ լինէին .
այլ այն է ողբալի , զի բազումք են կոչե-
ցեալք , և սակաւք են ընտրեալք՝ի՛ քրիս-
տոնեայ անուններոց . վ՛ն զի որք քսեանքն
են ճմարտութ՛ զմարմինս իւրեանց՝ի՛ խաչ
հանեն կարեօքն և ցանկութ՛ք հանդերձ .
և յայտ է թէ սակաւք են առ մեօք այսպի-
սիք ընտրելք . ուր բազումք այն են՝ որ ըզ-
հեռ երթան կարեաց և ցանկութեց իւ-
րեանց . ողբալի վիճակ , թէպէտև ցանկալի
յաչս Ծի . իցե՛ թէ մեք ոչ գտցուք յայս վի-
ճակ աւաղելի քան զառաջինսն . զի մի՛ կո-
րիցուք զյաւիտենական կորուսան , այլ գըտ-
ցուք տ՞ք մերով զկեանսն յաւիտենից :

Ի՛չ այս գեղեցիկ յաջողէ , եթէ խնդրեա-
ցուք և գտցուք զկենարար խաչն . ըմ , որ
զիսն գտանիցէ՛ գտանիցէ զկեանս . և դար-
ձե՛լ , որ գայ զկնի իմ , ի՛նչ խաւար մի՛ գնա-
ցէ , այլ ընկալցի զլոյսն կենաց : Ի՛չ ո՛ր
լինիցի մեզ ասէք գտանել զայս ցանկալի
գանձ զփրկական խաչն : Օ որ գիտէքդ՝ զի՞
հարցանէք . մի՛ ի լեառն Թաքոր դիմէք , և
ասէք , բարւոք է մեզ աստ լինել , այլ ի՛

գող

գողգոթա , և ահա գտանէք զնա ի անձն
սեր դժխոյին . քի ոչ գտանի խաչն 'ի տեղի
հանգատեան , այլ 'ի տեղի կառավման ։
Եւ նա ինքն հեղինէ դժխոյն՝ որ եգիտ ըզ-
պատուական խաչն քո , ոչ օտարացոյց զայն
'ի տեղւոյն . այլ անդէն 'ի գողգոթա ետ
կանգնել՝ տաճար հոյակապ շինել 'ի ձեռն
որդոյ իւրոյ մեծին կոստանդիանոսի 'ի
նախն տեղւոյ՝ որ յարուծի անունեալ , 'ի
մէջ փակելով զտեղի որ գերեզմանին քո
և զտեղի խաչելու միանգամայն . և անոր
ընթանային յամ կողմանց հաւատացեալք՝
ոպ յաւուրս խաչելու թէ և յարուծէ , նոյն
պէս և 'ի տօնի խաչվերացին և խաչգիւտին՝
յերկրպագութի ։

Երանի տամ աւուրցն այն երանութե և
պայծառութե եկեղեցւոյ , յորս 'ի տաճա-
րի նոյ պաշտէին զխաչն հաւատացեալք եր-
կիրպագանելով հաւատով , յուսով և սի-
րով , հոգւով և ճշմարտութեամբ . և այն
պէս գտանէին 'ի տեղւոյ գիւտի խաչին և
զանձանց փրկութի՝ խաչակցութի ի քո
անդ 'ի գողգոթա , և ի նմա՝ յառնէին հոգ-
ւով 'ի տաճարի սք յարութե ։ Այլ աւանդ ,
զի ոպ յետ ամաց իբրե երեք հարիւրոց 'ի
խաչելութե անտի փրկին՝ եղև գիւտ սք
խաչին 'ի ձեռն հեղինեայ առ կոստանդիա-
նոսի , նոյնպէս և իբր երեք հարիւր ամօք
զկնի գիւտին՝ գերի վարեցաւ զէնն փրկու-
թե մերոյ յանհաւատից . զի խոսրով արքայ
պարսից առեալ զեմ քաղաք՝ գերեաց ըզ-
գլխա .

գլխաւորս 'ի քրիստոնէից լի զաքարիայ հայ-
րապետի տեղւոյն , և լի նոսին առեալ տա-
րաւ 'ի պարսս և զփայտն կենաց՝ զնշան յաղ-
թութիւն և զպարծանս քրիստոնէից . մինչև
մնալ խաչապաշտից առանց խաչի :

Ողբացէք հաւատացեալք , զի բարձաւ 'ի
գլխոց մերոց պսակն փառայ մերոց , առաւ
'ի ձեռաց մերոց դրօշակն քոի՝ ամենայաղթ
Ծր նշանն , կապտեցաւ դանձ կենաց մերոց .
բեկան մէջք մեր , և կորացան գլուխք մեր
առաջի թշնամեաց խաչին . և մեք մնացաք
անխաչ , և խաչն օտարացաւ 'ի մէնջ : Եւ յա-
պէս պարտ է մեզ կոծիլ , յորժամ չունիմք
զխաչ , զվիշտ և զնեղութիւն յՅի աստ . զոր
օրինակ 'ի սուգ համակեցաւ յայնժամ եկե-
ղեցի նոյ լի գերութիւն պատուական խաչին :
Եւ լի հակառակն՝ ուրախ լինել և խնդալ
պարտ է , յորժամ գտանիցեմք զխաչ , ոնկ
ուրախ լինէր առաքեալն պօղոս . և ոնկ ու-
րախ եղև եկեղեցի լի գերեդարձ խաչին՝
իբրև ընդ գիւտ վերստին , 'ի ժամանակին՝
յորում զօրացեալ տի՛ջ հերակլ կայսր՝ յաղ-
թեաց պարսից , և դարձոյց զխաչն անդրէն
'ի տեղի իւր յեհմ մեծաւ ուրախութիւն և
հանդիսիւն : Ուր և յանցանել կայսեր լի Ծն-
հայոց՝ մասն մի երևելի պարգեւէր հայոց
Ծին 'ի խնդրոյ տիկնոջն սիւնեաց , և կոչէր
յանունանէ տեղւոյն այնուհետև մասն այն՝
հացունեաց խաչ :

Եւ իբրև եկն հերակլ արքայ յեհմ , և մե-
ծեցաւ 'ի տաճար Ծր յաբութե , բարձեալ
պար

պարծանք յաւ իւր արքունի՝ զնշան երկնաւոր թիւրին զժախաչափայտն՝ ինքնին հանէր տանէր և դնէր ի տեղի իւր ի գողգոթայ ի մէջ եկեղեցւոյ ծառարութե . և անգրէն վերացուցանէր հայրապետն ի բեմէ անտի զժախաչն ի տեսիլ նմ հաւատացելոց , ոնկ յամ տօնս խաչվերացի : Եւ ո՞հարէ պատմել զայնր ժամու ուրախութի տիեզերական . մինչև տօն սահմանել՝ վերստին գիւտի կի՞ վերադարձի խաչին . զոր ոմանք նոյնացուցին լէ տօնի խաչվերացին , և այլք զօրութի յիշատակեն ի տօնի խաչգիւտին . զի ոնկ առաջին գիւտն էր ցնծութի կաթողիկէ եկեղեցւոյ , նոյնպէս և երկրորդն գիւտ գերեդարձի :

Իսկ յետ այնորիկ զի՞նչ . խորհրդովն նոյն հետ զհետէ մասն առ մասն սփռեցաւ փայտըն կենաց լէ նմ Թ . զի ոնկ հեղինէ տարել էր կանխաւ լէ իւր՝ յարեմուտս զմասն երևելի , նոյնպէս և հերակլ տարաւ զերևելի մասն ի կոստանդինուպօլիս . և զկնի ժամանակաց այնչափ ծաւալեցաւ լէ տիեզերս , մինչև գրեթէ չմնալոյ յե՛մ աւելի մեծութի՞ք քան զոր կայր և կայ յայլ տեղիս բազումս : Եւ այսպէս խաչն բոլոր և ամբողջ այլ ո՞չ ևս է խնդրելի կի՞ գտանելի ուրեք ի վր երկրի , այլ մասն մասն՝ է որ մեծ , և է որ փոքր , գտանի նմ ուրեք , օփիւռ տարածել քառաթևին՝ ոնկ զճառագայթս արեգական՝ ընդ քառակողմեան Թ համօրէն . զի լէ նմ եկեղեցիս տիեզերաց սփռեալ

տիւեալ են մասունք փայտին կենաց . և իւրաքանչիւր մասն պատուական խաչին է պատուական և երկրպագելի՝ ոնց երբեմն բոլորն . և նոյնպէս նշանագործ և ամենազօր և ամենայաղթ ընամ տեղիս ընհաւատոց մերձեցելոցն՝ ի սէն սրբութիւն :

Եւ զի զայս գիտէք , ի խորհուրդ անդր յառեցարուք բաժանման խաչին քով ի մասունս բիւրաւորս առ ժամանակ մի . մինչև եկեսցէ ժամանակ՝ յորում ժողովէ զիւր զհամասփիւռ ճաճանչս , այս է նմ մասունք խաչափայտին միասցին անդրէն՝ ի մի բոլոր յաւուր միւսանգամ գալստեան փրկչին , այն է օր հասարակաց յարութե : Եւ զի նչ խորհուրդ իրացս . « Եւ այն իսկ , զի ոչ ոք ի մէնջ զբովանդակն բառնայ կմկրէ կամ ունի երբեք զմեծ խաչն . զի այդ քով և եթէր սեպհական մերումն գլխոյ . իսկ մեք անդամք նք զմանր մանր մասունս փոքրկունս կրեմք կմուսիմք զխաչի . Կր գլուխն է կրող նմ ցաւոց սփռելոց յանդամն իւրաքանչիւր . իսկ մի մի յանդամոց զայս և զայն միայն կրէ ցաւ իւրական , և ոչ զնմն՝ որ ի մարմնի . վայ մի մեծ ինչ համարեսցուք՝ զոր ինչ և կրեմք , այլ կարի փոքր՝ առ մեծութիւն կրից փրկչին . և այն առաւել թեթեւանայ՝ եթէ ապաւինեսցուք ի զօրութիւն սքյ խաչին , և ի սէր նք կրեսցուք՝ ոնց խաչակիցք նոն մերոյ ըն երանեալ աւագակին :

Երկրորդ՝ այն . զի ոչ ոք ի մէնջ լինի ճշմարտապէս քսեան , ցմ ճշմարիտ անդամ քով ,

քաի , եթէ ոչ խնդրէ և ոչ գտանէ զԵրյ խաչի զմասն , իմա զմասնակցութի ընդ խաչելեալ տն իւրոյ՝ կամաւոր խաչակրութ . յիշեցէք զոր յուշ արարի այլուր բանիւ առաքելոյն , պարծիլ ՚ի խաչն քաի և եթ , և ՚ի խաչ ելանել Եի , և ՚ի խաչ հանել զմարմինս մեր կարեօք և ցանկութեք հանդերձ , իմ ոչ միայն զաւելորդ ցանկութիս հատանելով , այլև զկարևոր կարծեցեալ պէտք առ ՚ի նմանօղ լինել քաի կամաւոր չարչարանօք :

Եւ երբ՝ այն , զի որ կամի տեսանել այսուհետև զկենարար խաչն քաի ամբողջ և անթերի , խնդրեսցէ զայն ՚ի վեր . զի ոչ յերկրի գտանէ զայն , այլ՝ յերկինս . ըն , և ապա երևեսցի նշան որդւոյ մարդոյ յերկինս , ծագել յարևելից արեգակնակերպ ճառագայթիւք՝ կարապետ լինելով գալլաւ տեան փրկչին . յայնժամ թռչին արդարք ի առաջ տն յօդս՝ ի լուսաթռիչ նշանի նր , յարուցեալք ՚ի կեանս՝ ի կենարար խաչին յարուցելոյ՝ նորափետուր զարդուք լուսոյ փառաց . այն իսկ է յաջակողմն փրկչին վերանալ գրեւոյն ի դրօշակաւ նր խաչակրոն վարութ . սւր խաչահանութ և թնամիք խաչին , իմ են հրէայք և անհաւատք և տուտքիստոնեայք , ՚ի ձախակողմն դնին գլխակորեալք ՚ի վր երկրի . զորոց գրեալն է և յայնժամ կոծեսցին տմ ազգք երկրի : Եւ արդ ընտրեցէք ով հաւատացելք զքաւրին ձեր և զօգուտն , թէ յնրդաս կամիք որո

արշիլ յայն օր ահագին . գիտեմ, զի ընտ-
րէք և աղօթէք զօր ամ վճ ձեր և վճ ձեր
ննջեցելոց՝ դասաւորիլ յաջակողման դա-
սուն . ապա ուրեմն լինին ընտրեցէք այժմ
զխաչն քօի և զխաչակցութին ընդ քօի . զի
և թէրակից լինել նմին արժանապիք , լը
կոչմանն՝ հասանելով և ընարութե , շնոր-
հօք և մարդասիրութե կոչողին ձերոյ և նոն
և թէրի և փրկչի , քօի յօի յուսոյն մերոյ և
նայ . որում փառք յաւիտեանս յաւիտենից .
ամէն :

XX

ՃԼ ԼԻ . Ի .

Պատմն լքեղեցւոյ առհասարակ :

Իսկ արդ՝ և եկեղեցին ինքնին գլխովին
եղև տօնելի , այն՝ որ տօնէ զամ տօնա
նորունեան , և զյիշատակս սբց . գիտեմք՝ զի
ոք է եկեղեցի և տօնելի , այլ թէ զիարդ
մարթիցէ նմա անձամբ զանձն տօնել՝ գի-
տութե է արժանի : Եթէ արդարև եկեղե-
ցին լինէր մարդ ոք առանձին , անմարթ էր
նմա և գովել անգամ զինքն , թող թէ տօ-
նել . լը , գովեսցէ զքեզ ընկերն , և մի քո
բերան . օտարն , և մի քո շրթունք . բայց
քանզի եկեղեցին է բազմութի միացեալ ,
այն է ժողովուրդ հաւատացելոց , մնայ ա-
ռել իրաւամբք , և երանի թէ ասեաք ճշ-
մար .

մարտութիւն , թէ տօնել եկեղեցւոյ զեկեղեցի պարտի լինել՝ գովելն և փառաւորելն և մեծացուցանելն , նախ՝ իւրաքանչիւր հաւատացելոյ զհաւատացեալ եղբայր իւր իբրեւ զանդամ քոյի և անդամակից իւր լինելով ի միում մարմնի . երկրորդ՝ և իւրաքանչիւր խմբից եկեղեցւոյ զայլ խումբս , ինչ առանձինս եկեղեցեաց զիւրաքանչիւր եկեղեցիս՝ իբրեւ համաթիւն անդամք իրերոաց և գլխոյն իւրեանց քոյի . և երրորդ՝ բոլորեցունց միանգամայն զբոլոր մարմին կաթուղիկէ եկեղեցւոյ՝ իբրեւ մարմին քոյի . զորմէ գրեալ է , զի յանդիման կացուսցէ իւր փառաւոր զեկեղեցի՝ Ծաւ և անարատ , կամ ուղկոյս մի Ծաւ խօսեցեալ հաւատով , և յանդիման կացեալ քոյի :

II° տայր ինձ տեսանել զեկեղեցի նոյ յայսպիսի ուրախութեւն ճշմարիտ տօնախմբութեան իւրոյ , լինելով նոյն հաւատացելոց՝ ուղ երբեմն մի սիրտ և մի ոգի և մի անձն , և ի պատիւ զմիմեամբք ելանելով տօնական փառաւորութիւն : Իցէ՞ թէ այսպիսի լինելը միշտ տօն ցնծութեւն եկեղեցւոյ . իցէ՞ թէ ճշմարտեալ լինելը բանս , որով լինելը կատարեալ հաղորդութիւն սքեց յեկեղեցւոյ , և կատարեալ միութիւն կաթուղիկէ եկեղեցւոյ սքեց՝ ուղ դաւանիմք , և ոչ լինելին հերձոնածք ի մարմնի անգ : Իցէ՞ թէ ասեմ , իւրաքանչիւր ոք ի մէնջ ճանաչէր զեղբայր իւր տօնելի ի քոյ . իցէ՞ թէ ազգ ազգ քրիստոնէից առնէր փոխանակաւ զպաշտօնակից եկեղեցիս քրիստ .

քրիստոնէից . և իցէ՞ թէ բոլորն միանգամայն ճշմարտապէս տօնէր , ո՞նց և խոստանայ տօնել և կարծէ տօնել , զբոլորական եկեղեցին՝ որ լը տիեզերս . որ է մի , Յբ , կաթողիկէ , իմ ըհանրական , և առաքելական եկեղեցի՝ խոստովանել յամենեցունց ի հանգանակի :

Եւ յայտ է թէ երեքին սոքա կախեալ են զմիմեանց , և երեցունց միանգամայն պէտտունի եկեղեցի ո՞յ յիմ ժամանակի : Եւ զի եթէ առաջինն՝ ի սոցանէ լինիցի , ո՞չ մնայ առիթ երկպառակութե մանկանց եկեղեցւոյ , ո՞չ հեռ և ո՞չ նախանձ , ոչ թշնամութի և ո՞չ ատելութի երբեք ի մէջ եղբօր և եղբօր , այլ կատարեալ եղբայրսիրութիւն թիւրեմածսիրութի . զի ուր զեղբայրն իմ ճանաչեմ և յարգեմ ո՞նց Յբ և տօնելի , զիմոր ոչ սկսեցից զնա և ի նմա զո՞ծ . և զիմոր ոչ եղեց մի սիրտ և մի ոգի լը նմա հոգևորանիս . կիմ զիմոր ոչ կատարեսցի յայնժամ տիրական խոստումն , եթէ ուր իցեն երկու և երեք ի ձենջ ժողովեալ յանուն իմ , անդեմ ես ի մէջնց :

Եւ եթէ այս լինէր , լինէր և երկրորդն ինքնին , իմ նոյնօրինակ վարիլ և ազգի ընդ ազգի ի մէջ քրիստոնէից , իբրև համազգից ի բն և պաշտօնակիցս և տօնակիցս . զի ո՞նց ընդ ակամբ հայիլ յիբեարս և պառակտիլ և անգոսնել զմիմեանս՝ յառաջ գայ ի պաշտօնէ սիրոյ , նոյնպէս և անդրէն շաղկապումն նոցա և ի պատիւն զմիմեամբք ելան

ՍԵՆ

ՆԵՆ

Եւ ի իմ արդարեւ զոչ զայն Կա-
տարման : Եւ ոչ ասիցէ , զի Թէ այսօր
ակիզան արասցէ ազգ զազգ քրիստոնէից մե-
ծարեւ ուն Գիտեալի ի քս , ահա եղև միուԹի
կատարեալ Ծաւ և կաթողիկէ և առաքելա-
կան եկեղեցւոյ :

Եւ եթէ այն լինէր , կատարեալ լինէր և
երրորդն . Եւ տօնել բովոնդակ եկեղեցւոյ
զբովանդակ եկեղեցի , կամ բոլորին զբո-
լորն՝ ուն մի հօտ և մի հովիւ , ազգ մի և լե-
զու մի հոգւոյն սքով , ազգ ընտիր , ազգ Ծա-
քահանայուԹի , Թիքուի , գովելի , և տօ-
նելի՝ նոյն որ տօնէ : Եւ եթէ ոչ այսօրիկ ,
այսպէս կամ սուտ լինի , և կամ ի զուր լինի
տօնել զեկեղեցի . տի՛ նա՛ սուտ լինի , Թիք-
Թէ վայրապար , հաւատալ և ի մի միայն
Ծաւ կաթողիկէ և առաքելական եկեղեցի .
զի զնոյն զայն տօնեմք՝ յոր հաւատամք , և
զոր տօնեմքս՝ ի նոյն հաւատամք . որնքս և
յայտ է : Եւ պառնակն՝ զոր օրինակ հաւա-
տալն մեր յեկեղեցի ոչ է հաւատալ յան-
ձինս մեր , Թէպէտև մասն եմք եկեղեցւոյ
և որդի եկեղեցւոյ , այլ հաւատալ բոլորից
և իւրաքանչիւրոց ի մի բոլոր , նոյնպէս և
տօնել մեր զեկեղեցի՝ է տօնել մասանց ըզ-
բօլորն , անդամոց զմիուի մարմնոյ , որդւոց
զմայրն , գառանց և ոչխարաց և խոյոց զմի
հօտն և զմի հովիւն : Օ՛ ի ուն՝ եթէ վշտա-
նայ ինչ մի անդամն , վշտանան ամ անդամքն
լնդ նմա , և եթէ փառաւորի մի անդամն
խնդան ամ անդամքն ընդ նմա , նոյնպէս և

Ժ.Օ.

Ռ

մեք

մեք համարէն անդամքս եկեղեցւոյ՝ որ եմք մի մարմին՝ ի քս , տօնեմք շէկեղեցի քսի խնդալով ը փառաւորութի կաթողիկէ և առաքելական եկեղեցւոյ : Լսյս է առաջին պատճառ տօնից եկեղեցւոյ առ հասարակ . և ի սոյն վերածին և այլ պատճառք . զորոց ժամէ ասեւ :

Լսյա երկրորդ՝ տօնէ եկեղեցի զկոչումն նորս եկեղեցւոյ , կմզժողովումն իւր յամ ազգաց ի մի ժողովուրդ քսի . զի և եկեղեցիդ անուն հեղինական՝ կոչումն լսի , մանաւանդ արտակոչութի . զի արտաքուստ կոչեցեւ ի զաք հեթանոսքս ի փարսիսն քսի , լինել նմա ժողովուրդ նոր՝ փոխանակ հայոց օտարացելոյ . վսյ և նոր սիոն և նոր իէլ կոչի եկեղեցի քսի , և եկեղեցի անունի հեթանոսաց . զի թէպէտև ի հրէից էառ սկիզբն , այլ յամ ազգաց էառ զկատարումն , և եղև մի հօտ և մի հովիւ . զի ի քս յս չիք խտիր ոչ հրէի և ոչ հեթանոսի , ոչ ծառայի և ոչ ազատի , ոչ արուճի և ոչ իդի . զի ամենեքեան դուք մի էք ի քս յս . զի ոնք մի հաւատ , մի նոր , և մի մկրտութի , նոյնպէս և մի եկեղեցի քսի , շինեալ ի վր վիմին հաւատոյ , և ի վր հիման առաքելոց և մարդարէից : Եւ վէմն նախ ինքն քս . և յետ նր փոխանորդ նր ետեղակալ երևելի անունաւ նակիր նորա՝ երեսփոխանն ասեմ քսի , և գլուխն առաքելոց պետրոս՝ որ և կեփառ , որ թարգմանի վէմ . ըր , * Եւ քեզ ասեմ , զի դու ես վէմ , և ի վր այդք վիմի շի .

շինեցից զեկեղեցի իմ . և դրունք դժոխաց
զնա մի յաղթահարեսցեն ։ Պանոյն միտս
հայի և փակակալն լինել երկնից արքայու-
թե , և կարգիլ հովիւն ի տեղի քաջ հովուին
առ ի արածել զգառինս և զօջտարս նր . և
լը նմին անահրաման կարգի եղեն լը միով
հովուապետաւ հովիւնք իւրաքանչիւր՝ ա-
ռաջնորդք իւրաքանչիւր ազգի . այլ այս ան-
է տակաւին մի հօտ և մի հովիւ , ոպ և ան
եկեղեցիք ուղղափառաց յամ լեզուաց և
յաղգաց՝ ասին և են մի կաթողիկէ և առա-
քելական եկեղեցի :

Երրորդ՝ տոնէ եկեղեցի զհոգեւոր իւր հար-
անախ , իմա զխորհուրդն մեծ , զոր ասէ պա-
ղոս ի քս և յեկեղեցի . զի խորհրդաբար կո-
չի նորս եկեղեցի հարսն քսի , և քս փեսայ
եկեղեցւոյ . որում փեսաւէր եղև բարեկամն
նր մկրտիչն յովհաննէս՝ կատարումն օրինաց
և նախասկիզբն շնորհաց , և առաքեալք՝
մանկունք առաքաստի՝ հիմունք եկեղեցւոյ ,
նախկին ծնունդք նորոյ սիրմի , և առաջին
ծնողքնորածնեալս եկեղեցւոյ . Եւ այս
հանգէս հոգեւոր հարսանեաց անմահ փե-
սային առաւել կատարի լը մեզ յաւուր նոր
կիրակէի իբրև առաջին նաւակատիք եկե-
ղեցւոյն քսի , յորում փեսայացել բանն հան-
գիսացոյց զպսակ իւր լը ժողովեալ եկեղեց-
ւոյ իբրև լը նորոյ հարսին . և օժիտ ետ նմ
զհոգի իւր սբ . և յետ համբառնալոյ իւրոյ
առաքեաց զհոգին երևելի զօրուլ և նշա-
նօք՝ զարդարել զեկեղեցի պէսնիս շնորհօք ,

և ծնանել զորդիս նորոյ փառնի ջրով և հագ-
լով և հրով, քի ուրով :

Եւ զի յայսմ մեծի խորհրդեանս՝ իսկութի
պսակին կատարեցաւ 'ի ձեռն խաչի, որով
պսակեաց քս զեկեղեցի իւր ընդ իւր . նմին
իբի խորհրդով գլխաւոր տօնք եկեղեցւոյ
կատարին 'ի մեզ զոյգ Է տօնս խաչի, իմա՝
յուլթօրէս անդ խաչի՝ զաւուրս երիս, յե-
րեքշաբաթի, 'ի չորեքշաբաթի, և 'ի հինգ-
շաբաթի . ուղ և նախատօնական խաչվերացի՝
քի շաբաթ օրն՝ նաւակատիք ԾԲ խաչի՝ և
միանգամայն նաւակատիք եկեղեցւոյ տե-
սականի և նիւթականի : Եւս

Սարգսդ՝ տօնէ եկեղեցի տեսական, քի ժա-
ղով հաւատացելոց, զեկեղեցի նիւթական,
քի զժողովարան իւր, որ և տաճար աղօթից,
և սեղան խորհրդոց իւրոց . զի ուղ տաճարն՝
որ կօչի եկեղեցի նիւթապէս, շինի 'ի բաղ-
մութենէ քարանց 'ի տունն նոյն, նոյնպէս և
տունն նոյն՝ որ եմք մեք լը առաքելոյ, և շի-
նեալ 'ի բաղմութէ հաւատացելոց՝ եկեղե-
ցի տեսական : Իսկ թէ զիարդ լինիցի առ-
նելի նաև եկեղեցին քարաշէն կ'փայտա-
շէն, կրկին են պատճառք . Եւ 'ի զի ունի
զնմանութի տօնելի իրաց . քի է՝ լը որում
բնակարանն նոյն, ունի զնմանութի անբնակալ
առաքաւարին արարհամառ, առաքանակի աւխ-
տի կատկարանաց, խորանի վկայութե՝ որ
և վրան ժամառ, և տաճարին սողոմանի, և
այլոց սրբազան իրաց՝ զորս բնակարանս իւր
կօչեաց ան 'ի հնումն . ևս առաւել ունի
զնմա

զնամանութիւն հոգւոյ մարդոյն՝ որ լինի տա-
ճար հոգւոյն նոյն . ևս քան զէս ունի զնմա-
նութիւն խաչի , որ եղև աթոռ , և զենարան
կամ սեղան քոի . և ՚ի վեր քան զնմա՝ ունի
զնամանութիւն կուսին , որոյ օրինակք էին
և՛ տաղաւարն և՛ տապանակն և՛ խորանն և՛
տաճարն . կուսին առեմ՝ որ եղև մարմնա-
բան բանին նոյն , միանգամայն և հաճոյա-
կան տեղի հանգստեան հօրն երկնաւորի ,
և մի միայն տաճար և բնակարան հոգւոյն
նոյն . ինչ և եկեղեցին աւետական ունի նմա-
նութիւն ընտրամօր՝ որպէս մայր և կոյս . և
նախ տիրամայրն է մայր եկեղեցւոյ , նոյննախ
և՛ եկեղեցին մայր մեր ամենեցուն : Եւ
ահա վաղայր նմի՝ տօնք եկեղեցւոյ տեառ
կանի և նիւթականի միանան ՚ի խորհր-
դեան . և յերկոսին անխտիր հային տօն տա-
պանակի նախ քան զտօն տաղաւարահարաց ,
յո իբր նախատօնակ վարդափառի , և տօն
չորակաթին նախ քան զվերափոխումն Եր-
մեայի , և տօն Յամատրան զկնի նոր կի-
րակէին :

Եւ միւս ևս՝ զի տօնելի եղև ՚ի Եկեղեցւոյ
հետե կատարումն շինուածոյ տանն նոյն , որ
և կոչի նաւահատիք , ինչ թէ նորակերտիք ,
ամ ընտան զնոյն օր ուրախութե տօնախմբ-
բելով , և նորոգելով զյիշատակ նոր շինուե-
լ և պայծառութե նոյն . և եթէ սողովման
տաճարին վայել էր նաւահատիք , ևս տա-
ւել քանեան տաճարին . և այս եթէ ըհան-
րապէս , և եթէ ՚ի մասնաւորի :

Ի նդհանուր նաւակատիք եկեղեցւոյ է տե-
րապէս՝ Յամատրան կիրակէն տօնախմբել
'ի յիշատակ հիմնադրութե եկեղեցեաց և
տաճարաց և վկայարանաց 'ի ձեռն օրջ ա-
ռաքելոց ի նմ տիեզերօ : Իսկ մասնաւոր
նաւակատիք բազում են 'ի զանազան եկե-
ղեցիս . յորս առաւել հանդիսացաւ այն , զի
մեծն կոստանդիանոս նոր մեր սողումնս յետ
կատարելոյ զշինուած եկեղեցւոյ Պա յա-
բութե յեկեմ՝ արար մեծ նաւակատիս այնոր
տաճարի զոյգ . ի նաւակատեաց խաչի , կամ
ի տօնի խաչվերացին , ոնց և գիւտի խաչին .
յոր յաւելաւ և տօն երեւման խաչին յաւուրս
որդւոյ նր . և այնպէս տօնք խաչի և եկե-
ղեցւոյ կրկին և կրկին դաճնաւորեցան ընդ
միմեանս : Իարձեալ և Պա լուսաւորիչն մեր
յետ կատարելոյ ի տեսլեան զշինուած ե-
կեղեցւոյ մեծի 'ի տեղի իջման միածնին՝ յոր
կաթեաց շող անեղէն լուսոյն , զոյգ ընդ
վկայարանաց հռիփսիմեանց և գայիանեոց
և ընկերաց նց , արար և կարգեաց նաւա-
կատիս ուրախութե . յորմէ և տօնն այն կո-
չեցաւ շողակաթ : Իստ այսմ օրինակի և 'ի
մեծն հռովմ , և յայլ նմ երեւելի երեւելի
աթոռս կատարի տօն նաւակատեաց մայր
եկեղեցւոյ քաղաքին՝ յաւուր կատարման
շինուածոյ նորա կմ նախկին օրհնութե և
օծութե նր , և կթհիմնարկութե նր , ամ
ի ամէ : Թող զի ի քաղաքական և Թրա-
կան սովորութե նաւ հիմնարկութե քաղա-
քաց , կմ Թագադրութե Թաւորաց՝ լինէր
նա .

նաւահատիք , ևս առաւել օծութե կմխոյ .
բադրութե հայրապետաց : Մկա քանի՞ ևս
անկ տօն նաւահատեաց եկեղեցւոյ , կամ
տանն այ տեսականի և նիւթականի :

Հինգերորդ՝ ի վախճանի , այս ամ տօնք ե-
կեղեցւոյ կատարին յեկեղեցւոջ յօրինակ
հանդերձեւոց . զի ունի հին օրէնքն էր օրի-
նակ նորոյս , նոյննս և նորս է օրինակ հան-
դերձեւալ յաւիտենին . նմին իրի նորս եկե-
ղեցի կոչի դուստր վերին եկեղեցւոյ . և վե-
րինս եմկոչի և է տիրապէս մայր եկեղե-
ցի . ուստի և պէսպէս կոչմունք անխտիր
ընծային վերնոյն և ներքնոյն . որ թիւրու-
թիւն քոր , քոր արքայարան , հրեշտակաց
ընակարան , սքց ժողովարան . ևն . քանզի և
իրօք է մի և նոյն եկեղեցի այ յայլևայլ վի-
ճակի՝ երկրաւորս և երկնաւորն , զինուո-
րելն և յաղթականն , ուղեորս և հասեալն .
վոյ և մի տօն է երկօցունց : Մյլ վայր որոց
յերկրի եւթ կատարեն զտօն եկեղեցւոյ ,
և անարժան գտանին կատարելոյ յերկինս .
երանի որոց աստ և անդ կատարել արժա-
նացին . որ արդարոցն է կատարելոց սեպ-
հական , սքցն ասեմ . որոց նախանձաւոր
լինել փութասցուք՝ շնորհօք և ողորմութիւն
նն մերոյ յի քոր . որում փառք յաւիտեանս
ամէն :

ՃԼՈՒԼՈՒ

Նապոլեոն Բոնապարտ :

Սքք ամ և միայն՝ են արժանի տօնելոյ
 ող յերկինս և յերկրի՝ զտօնս ւայ ըւ-
 ձորունականս և զսքքն ւայ, և սքք ամ և մի-
 այն են տօնելի յերկինս և յերկրի . և փառք
 այս են ամ սքք նի : ( ) ի՞նչ փառքն իցեն ,
 և ո՞չք սքք ամ . փառք ո՞րպիսի , և սրբութի
 յորում կարգի : Երկաքանչիւր խնդիր կա-
 րէ որ , և երկոքին ցանկալի և զոճարձալի .
 զոր քննել արժան է սկսել ի յետնոյն մին-
 չե ցառաջինն , ի պսակել զգործ մեր յանկ
 ելեալ ամ , զվարս ասեմ տօնելի սքք և ըզ-
 րօնս ձորունիս . զի մարթասցուք տօնակից
 լինել սքք յերկինս :

Ի՞մ սքք ասէ , որք յաւիտենից բարեհա-
 ձոյացան սքքն սքք , այնմ՝ որ ասացն . ե-
 ղերուք նք , զի ես նք եմ : Եւ արդ ի միտ
 առ զամին զանազանութի ի սքք , յազգս
 ազգս արդարոց՝ հնոց և նորոց , եղեւոց և
 լինելեաց , եթէ ումանք իցեն , և ո՞րպիսի
 գեղեցիկ և բազմազունի ծաղկունք դրախ-
 տին ւայ , ո՞րպիսի ծառք պտղաբերք տնկելք
 ի տան ւան , և ի դաւիթս ւայ մերոյ ծաղ-
 կեալք , հրաշալի վարուք սրբութե , և կա-
 տարեալ առաքինութե . կենդանի հաւա-
 տով :

տով, աներկբայ յուսով . և ջերմ սիրով, և
 Խմ գործովք բարութե :

Արպիսիք ոմանք էին նահապետք առաջինք՝
 Թաժամերձ անձինք ընտրեալք ՚ի բարեկա-
 մութիւն Խյ , աբէլեանք , սէթեանք , նոյ-
 եանք , աբրահամեանք , իէլեանք , հիմունք
 հինն եկեղեցւոյ . և մարգարէք գրաւոր և
 անգիր՝ տեսանողք անունանակոյնէք , խոր-
 հրդածուք խորոցն Խյ , դետպանք և հրեշ-
 տակք բարձրելոյն՝ պատգամատուք տանն
 իէլիյաժակոյս կողմանէ , և օրէնսդիրք և
 գաւտաւորք Խ օրինաց . ուն և ալ արդարք
 և օրինապահք՝ երկիւղածք յԽյ , որք ակն-
 առնէին փրկութեն իէլի . մինչև ՚ի կարա-
 պետն յովհաննէս՝ մեծն ՚ի ծնունդս կա-
 նանց , որ եղև միջնորդ օրինաց և շնորհաց՝
 իբրև սպասաւոր և պաշտօնեայ : Իսկ մի ա-
 ղաւնին և կատարելն՝ մայր բանին Խյ կոյնն
 ավենօրհնեալ՝ միջնորդ օրինաց և շնորհաց
 իբրև գործակից միածնին իւրոյ , ծնող փրկ-
 չին Յի և մայր եկեղեցւոյ՝ նոր իէլ կոչե-
 ցելոյ . յորում օրհնեցան Խմ ազգինք . և նա
 է մայր Խմ կենդանեաց՝ ընտրելոց ՚ի նոր
 օրէնս գերագոյն շնորհք և փառք :

Արպիսիք ոմանք առաքեալք եղեն և աշա-
 կերտք՝ բարձակիցք Թագաւորին երկնաւո-
 րի՝ առաջինք յաւագանիս , Թագաւորք եր-
 կրի, իշխանք Յաց , հոգւով առլքեալք Խյ՝
 և մեծատունք հաւատով , նոյնք և դատա-
 ւորք աթոռակիցք Խն իւրեանց յահեղ ա-
 րեւին : Իսկ աշակերտք աշակերտաց՝ վշտք
 և

քրիստոնէից . և իցէ՞ թէ բոլորն միանգամայն ճշմարտապէս տօնէր , ունի և խոստանայ տօնել և կարծէ տօնել , զբոլորական եկեղեցին՝ որ լի տիեզերս . որ է մի , Եբ , կաթողիկէ , քի լի հանրական , և առաքելապէս եկեղեցի՝ խոստովանել յամենեցունց 'ի հանգանակի :

Եւ յայտ է թէ երեքին սոքա կախեալ են զմիմեանց , և երեցունց միանգամայն պէտք ունի եկեղեցի ունի յետ ժամանակի : Եւ զի եթէ առաջինն՝ ի սոցանէ լինիցի , ոչ մնայ առիթ երկպառակութե մանկանց եկեղեցւոյ , ոչ հեռ և ոչ նախանձ , ոչ թշնամութի և ոչ ատելութի երբէք 'ի մէջ եղբոր և եղբոր , այլ կատարեալ եղբայրսիրութիւն թշնամութիւն . զի ուր զեղբայրն իմ ճանաչեմ և յարգեմ ունի Եբ և տօնելի , զիմոր ոչ սխրեցից զնա և 'ի նմա զոնձ . և զիմոր ոչ եղէց մի սիրա և մի ոգի լի նմա հոգեւորանիս , կամ զիմոր ոչ կատարեսցի յայնժամ տիրական խոստումն , եթէ ուր իցեն երկու և երեք 'ի ձէնջ ժողովեալ յանուն իմ , անդեմ ես 'ի մէջնց :

Եւ եթէ այս լինէր , լինէր և երկրորդն ինքնին , քի նոյնօրինակ վարիլ և ազգի ընդ ազգի 'ի մէջ քրիստոնէից , իբրեւ համագործ 'ի քո և պաշտօնակիցս և տօնակիցս . զի ունի ընդ ակամբ հայիլ յիբեարս և պառակտիլ և անգոսնել զմիմեանս՝ յառաջ գայ 'ի պատասխանի սիրոյ , նոյնպէս և անդրէն շողկապումն նոցա և 'ի պատիւն զմիմեամբք եւրոպական

ՍԿ

նել

Ներ՝ ՚ի սիրոյ ունի գոյաւորիւ, որ է զօդ կաւ
տարման : Եւ ո՛չ ասիցէ , զի Թէ այսօր
տկիրքն արասցէ ազգ զազգ քրիստոնէից մե-
ծարեւ ոնց տօնելի ՚ի ք՞մ , ահա եղև միութիւն
կատարեալ յբ և կաթողիկէ և առաքելաւ,
կան եկեղեցւոյ :

Եւ եթէ այն լինէր , կատարեալ լինէր և
երրորդն . քի տօնել բովանդակ եկեղեցւոյ
զբովանդակ եկեղեցի , կամ բոլորին զբո-
լորն՝ ոնց մի հօտ և մի հովիւն , ազգ մի և լե-
զու մի հոգւովն սքով , ազգ ընտիր , ազգ յբ ,
քահանայութի , Թէրուի , գովելի , և տօ-
նելի՝ նոյն որ տօնէ : Եւ եթէ ոչ այսօրիկ ,
այլ կամ սուտ լինի , և կամ ՚ի զուր լինի
տօնել զեկեղեցի . տի՛ նա՛ սուտ լինի , Թիզ
Թէ վայրապար , հաւատալ և ՚ի մի միայն
յբ կաթողիկէ և առաքելական եկեղեցի .
զի զնոյն զայն տօնեմք՝ յոր հաւատամք , և
զոր տօնեմքս՝ ՚ի նոյն հաւատամք . որնքս և
յայտ է : Եւ պա ուրեմն՝ զոր օրինակ հաւա-
տալն մեր յեկեղեցի ոչ է հաւատալ յան-
ձինս մեր , Թէպէտև մասն եմք եկեղեցւոյ
և որդի եկեղեցւոյ , այլ հաւատալ բոլորից
և իւրաքանչիւրոց ՚ի մի բոլոր , նոյնպէս և
տօնել մեր զեկեղեցի՝ է տօնել մասանց ըզ-
բոլորն , անդամոց զմիութիւն մարմնոյ , որդւոց
զմայրն , գաւառնց և ոչխարաց և խոյոց զմի
հօտն և զմի հովիւն : Օ՛ ի ոնց եթէ վշտա-
նայ ինչ մի անդամն , վշտանան ամ անդամքն
ընդ նմա , և եթէ փառաւորի մի անդամն՝
խնդան ամ անդամքն ընդ նմա , նոյնպէս և

Ս.Ս.

Ռ

մեք

մեք համարէն անդամքս եկեղեցւոյ՝ որ եմք մի մարմին՝ ի քս, տօնեմք շէկեղեցի քո խնդալով ը փառաւորութի կաթողիկէ և առաքելական եկեղեցւոյ : Եւս է առաջին պատճառ տօնից եկեղեցւոյ առ հասարակ . և ի սոյն վերածին և այլ պատճառք . զորոց ժամ է ասել :

Եւս երկրորդ՝ տօնէ եկեղեցի զկոչումն նորս եկեղեցւոյ, կմ զժողովումն իւր յամ ազգաց ի մի ժողովուրդ քո . զի և եկեղեցիդ անուն հելլենական՝ կոչումն լսի, մանաւանդ արտակոչութի . զի արտաքուստ կոչեցելեղաք հելթանոսքս ի փարսին քո, լինել նմա ժողովուրդ նոր՝ փոխանակ հեռոյն օտարացելոյ . վոյ և նոր սիոն և նոր իէլ հոյի եկեղեցի քո, և եկեղեցի անունի հելթանոսաց . զի թէպէտև ի հրէից էառ սկիզբն, այլ յամ ազգաց էառ զկատարումն, և եղև մի հօտ և մի հովիւ . զի ի քս յ չիք խտիր ոչ հրէի և ոչ հելթանոսի, ոչ ծառայի և ոչ ազատի, ոչ արունի և ոչ իդի . զի ամենեքեան գուք մի էք ի քս յս . զի ոն մի հաւատ, մի յոր, և մի մկրտութի, նոյնպէս և մի եկեղեցի քո, շինեալ ի վր վիմին հաւատոյ, և ի վր հիման առաքելոց և մարգարէից : Եւ վէմն նախ ինքն քս . և յետ նր փոխանորդ նր ետեղակալ երևելի անուն նակիր նորա՝ երեսփոխանն ասեմ քո, և գլուխն առաքելոց պետրոս՝ որ և կէփառ, որ թարգմանի վէմ . ը, * Եւ քեզ ասեմ, զի դու ես վէմ, և ի վր այդ վիմի շի .

շինեցից զեկեղեցի իմ . և դրունք դժոխաց
զնա մի յաղթահարեսցեն ॥ : Ի նոյն միտս
հայի և փակակալն լինել երկնից արքայու-
թե , և կարգիլ հովիւն՝ ի տեղի քաջ հովուին
առ ՚ի արածել զգառինս և զոչխարս նր . և
լը նմին անահրաման կարգի եղեն լը միով
հովուապետաւ հովիւնք իւրաքանչիւր՝ ա-
ռաջնորդք իւրաքանչիւր ազգի . այլ այս ան-
է տակաւին մի հօտ և մի հովիւ , ոնկ և ան-
եկեղեցիք ուղղափառաց յամ լեզունաց և
յազգաց՝ ասին և են մի կաթողիկէ և առա-
քելական եկեղեցի :

Երրորդ՝ տօնէ եկեղեցի զհոգեւոր իւր հար-
անիս , իմա զխորհուրդն մեծ , զոր ասէ պօ-
ղոս ՚ի քս և յեկեղեցի . զի խորհրդաբար կռ-
չի նորս եկեղեցի հարսն քոր , և քս փեսայ
եկեղեցւոյ . որում փեսաւէր եղև բարեկամն
նր մկրտիչն յովհաննէս՝ կատարումն օրինաց
և նախասկիզբն շնորհաց , և առաքեալք՝
մանկունք առաքաատի՝ հիմունք եկեղեցւոյ ,
նախկին ծնունդք նորոյ սիրովի , և առաջին
ծնողք նորածնեալս եկեղեցւոյ . ॥ Եյ և այս
հանգէս հոգեւոր հարսանեաց անմահ փե-
սային առաւել կատարի լը մեզ յաւուր նոր
կիրակէի իբրև առաջին նաւակատիք եկե-
ղեցւոյն քոր , յորում փեսայացել բանն հան-
գիսացոյց զպօսկ իւր լը ժողովեալ եկեղեց-
ւոյ իբրև լը նորոյ հարսին . և օժիտ ետ նմ
զհոգի իւր Կր . և յետ համառնալոյ իւրոյ
առաքեաց զհոգին երևելի զօրութ և նշա-
նօք՝ զարդարել զեկեղեցի պէսնչս շնորհօք ,

և ծնանել զորդիս նորոյ փառքի ջրով և հագ-
ւով և հրով, իմ սիրով:

Եւ զի յայսմ մեծի խորհրդեանս՝ խեղութի
պոսկին կատարեցաւ ՚ի ձեռն խաչի, որով
պսակեաց քս զեկեղեցի իւր ընդ իւր. նմին
իրի խորհրդով գլխաւոր տօնք եկեղեցւոյ
կատարին ՚ի մեզ զոյգ. Է տօնս խաչի, իմա՝
յուլթօրէս անդ խաչի՝ զաւուրս երիս, յե-
րեքշաբաթի, ՚ի չորեքշաբաթի, և ՚ի հինգ-
շաբաթի. ուն և նախատօնակն խաչվերացի՝
իմ շաբաթ օրն՝ նաւակատիք Կր խաչի՝ և
միանգամայն նաւակատիք եկեղեցւոյ տե-
սականի և նիւթականի: Եւ պա՝

Նորորդ՝ տօնէ եկեղեցի տեսական, իմ ժո-
ղով հաւատացելոց, զեկեղեցի նիւթական,
իմ զժողովարան իւր, որ և տաճար աղօթից,
և սեզան խորհրդոց իւրոց. զի ուն տաճարն՝
որ կոչի եկեղեցի նիւթապէս, շինի ՚ի բազ-
մութենէ քարանց ՚ի տունն նոյն, նոյնպէս և
տունն նոյն՝ որ եմք մեք իմ առաքելոյ, և շի-
նեալ ՚ի բազմութի հաւատացելոց՝ եկեղե-
ցի տեսական: Իսկ թէ զիարդ լինիցի տո-
նելի նաւ եկեղեցին քարաշէն կամ փայտա-
շէն, կրկին են պատճառք. Եւ ՚ի զի ունի
զնմանութի տօնելի իրաց. իմ է՝ իմ որում
բնակարանն նոյն, ունի զնմանութի անձրեկալ
տաղաւարին արքահամու, տապանակի ուխ-
տի կտակարանաց, խորանի վկայութե՝ որ
և վրան ժամու, և տաճարին սողոմնի, և
այլոց սրբազան իրաց՝ զորս բնակարանս իւր
կոչեաց անձ ՚ի հնուն. և ս առաւել ունի
զնմա.

զնամանութի հոգւոյ մարդոյն՝ որ լինի տա-
ճար հոգւոյն նոյն . ևս քան զէս ունի զնմա-
նութի իտաշի , որ եղև ամուսն , և զենարան
կամսեղան քոյ . և ի վեր քան զնմա՝ ունի
զնմանութիւն կուսին , որոյ օրինակք էին
և՛ տաղաւարն և՛ տապանակն և՛ խորանն և՛
տաճարն . կուսին ատեմ՝ որ եղև մարմնա-
րան բանին նոյն , միանգամայն և հաճոյտ
կան տեղի հանգստեան հօրն երկնաւորի ,
և մի միայն տաճար և բնակարան հոգւոյն
նոյն . ոնչ և եկեղեցին տեսական ունի նմա-
նութի ընտիրամօր՝ որպէս մայր և կոյս . և
ոնչ տիրամայրն է մայր եկեղեցւոյ , նոյննապ
և՛ եկեղեցին մայր մեր ամենեցուն : Եւ
ասա վա աշար նմի՝ տօնք եկեղեցւոյ տեսա-
կանի և նիւթականի միանան ի խորհր-
դեան . և յերկուսին անխտիր հային տօն տա-
պանակի նախ քան զտօն տաղաւարահարաց ,
նոյն իբր նախատօնակ վարդաւառի , և տօն
չողակաթին նախ քան զվերափոխումն սր-
ածածնի , և տօն Յամատրան զկնի նոր կի-
րակէին :

Եւ միւս ևս՝ զի տօնելի եղև ի սեղանէ
հետէ կատարումն շինուածոյ տանն նոյն , որ
և կոչի նաւակատիք , ոնչ թէ նորակերտիք ,
ամ ինչ ամէ զնոյն օր ուրախութե տօնախում-
բելով , և նորոգելով զսխառակ նոր շինուե
և պայծառութե նոյն . և եթէ սողունեան
տաճարին վայել էր նաւակատիք , ևս տա-
ւել քօեան տաճարին . և այս եթէ ըհան-
րապէս , և եթէ ի մասնաւորի :

Բնդհանուր նաւակատիք եկեղեցւոյ է տի-
 րապէս՝ Յամատրան կիրակէն տօնախմբել
 'ի յիշատակ հիմնադրութե եկեղեցեաց և
 տաճարաց և վկայարանաց 'ի ձեռն սբօց ա-
 ռաքելոց ի նմ տիեզերս : Իսկ մասնաւոր
 նաւակատիք բազում են 'ի զանազան եկե-
 ղեցիս . յորս առաւել հանդիսացաւ այն , զի
 մեծն կոստանդիանոս նոր մեր սողմին յետ
 կատարելոյ զշինուած եկեղեցւոյ Թա յա-
 րութե յեկմ՝ արար մեծ նաւակատիս այնր
 տաճարի զոյգ ի նաւակատեաց խաչի , կամ
 ի տօնի խաչվերացին , ոնց և գիւտի խաչին .
 յոր յաւելաւ և տօն երեւման խաչին յաւուրս
 որդւոյ նր . և այնպէս տօնք խաչի և եկե-
 ղեցւոյ կրկին և կրկին դաշնաւորեցան ընդ
 միմեանս : Իարձեալ և Թա լուսաւորիչն մեր
 յետ կատարելոյ ի տեսլեան զշինուած ե-
 կեղեցւոյ մեծի 'ի տեղի իջման միածնին՝ յոր
 կաթեաց շող անծեղէն լուսոյն , զոյգ ընդ
 վկայարանաց հռիփսիմեանց և գայիանեանց
 և ընկերաց նց , արար և կարգեաց նաւա-
 կատիս ուրախութե . յորմէ և տօնն այն կո-
 չեցաւ շողակաթ : Իստ այսմ օրինակի և 'ի
 մեծն հռովմ , և յայլ նմ երեւելի երեւելի
 աթոռս կատարի տօն նաւակատեաց մայր
 եկեղեցւոյ քաղաքին՝ յաւուր կատարման
 շինուածոյ նորա կմ նախկին օրհնութե և
 օծութե նր , և կթ հիմնարկութե նր , ամ
 ի ամէ : Թող զի ի քաղաքական և Թէրա-
 կան սովորութե նաւ հիմնարկութե քաղա-
 քաց , կմ Թադադրութե Թէւորաց՝ լինէր
 նա .

Նաւակատիք , և՛ս առաւել օծուած է կմխոյ .
բադրուած է հայրապետաց : Ղի պաքանի՞ ևս
անկ տօն նաւակատեաց եկեղեցւոյ , կամ
տանն նայ տեսականի և նիւթականի :

Հինգերորդ՝ ի վախճանի , այս նմ տօնք ե-
կեղեցւոյ կատարին յեկեղեցւոջ յօրինակ
հանդերձելոց . զի ունի հին օրէնքն էր օրի-
նակ նորոյս , նոյննաւ և նորս է օրինակ հան-
գերձեալ յաւիտենին . նմին իրի նորս եկե-
ղեցի կոչի դուստր վերին եկեղեցւոյ . և վե-
րինն եէմ կոչի և է տիրապէս մայր եկեղե-
ցի . ուստի և պէսպէս կոչմունք անխտիր
ընծային վերնոյն և ներքնոյն . մք թիւրու-
թիւն քսի , քսի արքայարան , հրեշտակաց
բնակարան , սքց ժողովարան . ևն . քանզի և
իրօք է մի և նոյն եկեղեցի նայ յայլևայլ վի-
ճակի՝ երկրաւորս և երկնաւորն , զինոճո-
րեշ և յաղթականն , ուղևորս և հասեալն .
վայ և մի տօն է երկօցունց : Ղի վայ օրոց
յերկրի և եթ կատարեն զտօն եկեղեցւոյ ,
և անարժան գտանին կատարելոյ յերկինս .
երանի օրոց աստ և անդ կատարել արժա-
նասցին . որ արդարոցն է կատարելոց սեպ-
հական , սքցն ասեմ . որոց նախանձաւոր
ընեւ փութասցուք՝ շնորհք և ողորմութիւն
նո մերոյ յսի քսի . որում փառք յաւիտեանս
ամէն :

ՃԼ Ռ. ԻԼ.

'Ի պարիւն տմ օքց :

Սքք ամ և միայն՝ են արժանի տօնելյ
 ուղ յերկինս և յերկրի՝ զտօնս ւայ ըլ-
 արունականս և զսքցն ւայ, և սքք ամ և փ-
 այն են տօնելի յերկինս և յերկրի . և փառք
 այս են ամ սքց նր : ( ) Ի՞նչ փառքն իցն ,
 և յիք սքք ամ . փառք ո՞րպիսի , և սրբութի
 յորում կարգի : Երկաքանչիւր խնդիր կօ-
 բեօր , և երկոքին ցանկալի և զուարճալի .
 զոր քննել արժան է սկսել 'ի յետնոյն մին
 չև ցառաջինն , 'ի պսակել զգործ մեր յանկ
 ելեալ ամ, զվարս ասեմ տօնելի սքց և ըլ-
 արուն տօնելի . զի մարթասցուք տօնակից
 լինել սքց յերկինս :

Ի՞մ սքց ասէ , որք յաւիտենից բարեհա-
 ճոյսցան սքցն սքց , այնմ՝ որ առացն . ե-
 ղերուք նբ , զի ես նբ եմ : Եւ արգ 'ի միտ
 առ զամին զանազանութի 'ի սքս , յազգա
 ազգս արդարոց՝ հնոց և նորոց , եղբւոց և
 լինելեաց , եթէ ոչ բոմանք իցնն , և ո՞րպիսի
 գեղեցիկ և բազմազունի ծաղկունք դրախ-
 տին ւայ , ո՞րպիսի ծառք պտղաբերք տնկելք
 'ի տան տն , և 'ի գաւիթս ւայ մերոյ ծաղ-
 կեալք , հրաշալի վարուք սրբութե , և կա-
 տարեալ առաքինութե . կենդանի հաւա-
 տով ,

տով, աներկբայ յուսով . և ջերմ սիրով, և
 ամ գործովք բարութե :

Արպիսիք ոմանք էին նահապետք առաջինք՝
 ամամերձ անձինք ընտրեալք ՚ի բարեկա-
 մութիւն անյ, աբէլեանք, սեթեանք, նոյ-
 եանք, աբրահամեանք, իէլեանք, հիմունք
 հինն եկեղեցւոյ . և մարգարէք գրաւոր և
 անգիր՝ տեսանօղք անունանակոյնէք, խոր-
 հրդածութիւն խորոցն անյ, դեպանք և հրեշ-
 տակք բարձրելոյն՝ պատգամատուք տանն
 իէլի յամակոյս կողմանէ, և օրէնսդիրք և
 գառաւորք ըն օրինաց . ոն և ալ արդարք
 և օրինապահք՝ երկիւղածք յանյ, որք ակն-
 տեսին փրկութեն իէլի . մինչև ՚ի կարա-
 պետն յովհաննէս՝ մեծն ՚ի ծնունդս կա-
 նանց, որ եղև միջնորդ օրինաց և շնորհաց
 իբրև սպասաւոր և պաշտօնեայ : Իսկ մի ա-
 ղաւնին և կատարեւն՝ մայր բանին անյ կոյսն
 պսենօրհնեալ՝ միջնորդ օրինաց և շնորհաց
 իբրև գործակից միածնին իւրոյ, ծնօղ փրկ-
 չին Յի և մայր եկեղեցւոյ՝ նոր իէլ կոչե-
 ցելոյ . յորում օրհնեցան ամագինք . և նա
 է մայր ամ կենդանեաց՝ ընտրելոց ՚ի նոր
 օրէնս գերագոյն շնորհք և փառք :

Արպիսիք ոմանք առաքեալք եղեն և աշա-
 կերտք՝ բարձակիցք թագաւորին երկնաւո-
 րի՝ առաջինք յաւագանիս, թագաւորք եր-
 կի, իշխանք Յաց, հոգւով աւլթեալք անյ
 և մեծատունք հաւատով, նոյնք և դատա-
 ւորք աթոռակիցք ան իւրեանց յահեղ ա-
 տենին : Իսկ աշակերտք աշակերտաց՝ վարդ
 և

և հայրապետք , երիցունք եկեղեցւոյ , և քահանայք և պաշտօնեայք նորս եկեղեցւոյ , խորհրդակատարք խորհրդոցն այլ , և քարոզք բանին ճշմարտութե , տնտեսք և հաղարապետք հաւատարիմք 'ի տանն այլ : Պարծեալ վկայք՝ մարտիրոսք ասեմ , զօրք և զօրավարք քնադրոշմ բանակի՝ հետևողք զօրսդ լինն հաւատոց խաչելելի փրկչի՝ մահու չափ և մահունամբ խաչի և սրոյ և հրոյ և ջրոյ և ամենափորձ տանջանաց և չարչարանաց , վարդապոյն արեամբ նահատակելէք , և պսակաւորեալք գունակ գունակ պսակօք և դաքնեօք և արմաւենեօք ըստ բազմահանդէս մրցանաց յաղթանակի , յաւրանց և 'ի կանանց , յերիտասարդաց և յօրիորդաց , 'ի ծերոց և 'ի տղայոց , որ յեկեղեցական և որ յՅական կարգէ :

Սուսանք իմաստունք՝ մաքրազարդք՝ ջահագետք՝ շուշանափայլք , յառաքապետ հրաւիրեալք երկնաւոր փեսային՝ լուսանդկար զարդուք , և մեծապանծ փառօք յաղթութե լիզէմ բռնութեց մարմնոյ՝ տկար բնութի : Սիանձունք՝ Յի և դիւի ընդոռնիչք յասպարէզ մենամարտութե՝ 'ի վերնափան զօրութենէ հանդիսադրին , որ այնպիսեօք պարծի քաջ արամբք՝ նախագրաւ մարտկօք :

Մշտարհիկք՝ որ ոչ են յՅէ , այլ ընտրեալք յՅէ՝ ըստ նն բանի , դասք դասք առաքինեաց՝ ճշմարիտ նծապաշտից , գաօակարգելէք 'ի պարս վերին զոհարթնոց՝ 'ի սպասար

արքունեաց երկնաւոր Թագին , չքեղք և պանծալիք , Ժիրք և Ժրագլուխք , արք և կռնայք , ուստերք և դստերք , յնմ հասակէ և յաշտիճանէ . սկսեալ յանմեղ մանկանց մինչև ցկատարելն աւուրբք և արդեամբք , յաղքատաց մինչև 'ի հարուստս՝ աղքատս հոգւով , 'ի ծառայից մինչև 'ի տէարս՝ 'ի միոյ ան ծառայս , 'ի հպատակաց և 'ի ստրկաց մինչև 'ի Թագի և յաղատս՝ որք որդիք հնազանդք եղեն բարձրելոյն . և առհասարակ սրբութիւն կեցին , և հասին 'ի կեանս երանաւետ դրախտին երկնից :

Իհա աստեղք լուսափայլք՝ որք ճաճանչեն արդ 'ի վերին կամարն , մի քան զմի փառաւորք , աստեղք հաստատունք և անմուլարք՝ բեւեռալք 'ի հաստատութե երրորդ երկնից , յերկինս երկնից դասաւորեալք 'ի զարդ գեղեցիկ Խաւարքալութե : Իւր Թողից և զբնութիւն գերազանցել հրեշտակական գումարս խմբից , զանմարմին զուարթնոց զհրաշագեղ հանդիսարանս՝ հազարս հազարաց և բիւրս բիւրուց , յիննեակ սահմանեալ քահանայապետութիւնսն 'ի սրբաշնապետութիւնս , յորս ազգ մարդկան տասներորդ համարել է՝ իբրև կրտսեր եղբայր անդրանկաց դասու , կմ հարիւրորդ ոչխար առ իննսուն և ըննիւք : Իւ ահա մարդիկ անգամ հրեշտակացան , զի լցին զպակասութիւն անկելոյ դասուն 'ի յերկինս . վնջ և անքն ասաց զսբց , իբրև զհրեշտակս իցեն . և եղիցին մի հօտ և մի հովիւն նաև 'ի վերին

ընդհանուր .

Տեսի՞ք զսքս ամ՝ որոց անուններ դրեալ են
'ի գորութե կենաց . տեսի՞ք և զփառս նոյն .
այլ ես տակաւին բացուստ 'ի բաց ի ազատ
նշմարեմ, զոր ճգնիմս անազատ նկատել .
ճգնեցարո՞ւք և դուք ի իս ով մանկունք ե-
կեղեցւոյ, զի թերեւ հասանիցեմք ազո-
թիւք և բարեխօսութիւն ամ սքս՝ գտակից
լինել նոյն յերկինս և տօնակից . միայն թէ
եղիցուք աստ նմանօրք վարուց նոյն՝ սքս և ա-
նարատ քաղաքավարութիւն ըստ կամացն նոյն՝
ամ երկիւղածութիւն հանգերձ . ապա թէ ոչ
երկիցուք երկիւղ մեծ, զի բազումք են կու-
չեցեալք, և սակաւք են ընտրեալք՝ յերկ-
բաւորս եկեղեցւոյ յերկնաւորս .) քէ եկե-
ղեցի նոյն և յերկրի, այլ անգամք նոյն և որ-
դիք՝ կան սքս և անսքս . մինչև օրն ընտ-
րեսցէ՝ ի յաւիտենից ընտրութեն : Այս
յասելն, և փառք այս են ամ սքս նոյն, յայտ
առնէ զամենեւին զնոստ միայն՝ որք աստ և
անդ սքս գտան և գտանին :

Այն հասկանալութիւն և ոչ մարդարեւութիւն,
ոչ առաքելութիւն և ոչ այլն ամ՝ ի պաշտա-
մանց սրբութե՝ սքս կացուցանէ յերկրի և
յերկինս . զի և ոչ հրեշտակային բնութիւն .
հրեշտակ կացուցանէ սքս . ոնկ յայտ է՝ յորոց
անկանն յերկնից իբրեւ զփայլակն, աստեղք
մոլորք՝ մոլորեալք ի արուսեկի՝ որ գլուխն
էր հրեշտակաց, այլ անկաւ խաւարասերն
'ի խաւարն արտաքին՝ ի խորս անդնդոց՝ իւ-
րովքն հանգերձ . ուր միջոցեւանք և գա-
րիէ .

ընկերանք կացին մնացին 'ի զօրավարութե
երկնից՝ գլխաւորք 'ի գլխաւորս հրեշտա-
կաց սբց :

Եւ հա ե կայէն առաջին նահապետ՝ անդ-
րանիկն նախահօր՝ սկիզբն ե գլուխ եղե
անսբց 'ի մարդկանէ . ուր արդարն արել
որ երկրորդն էր նր, գլուխ եղե նմ արդա-
րոց սբց : Արդարեք անդամ բազումք ե-
զեն , որք լուսիցեն 'ի տնէ , ամէն ասեմ՝ ձեզ ,
եթէ ոչ գիտեմ զձեզ . 'ի բաց կացէք յինէն
նմ մշակեղ անիրաւութե . ե սը մնաց բո-
ղոք նյ , նր նր ոչ յանուն քո մարդարեա-
ցաք , ե յանուն քո դէս հանաք , ե յանուն
քո զօրութիս բազումս արարաք . ասի' իւե-
րան եզեն բանիւն՝ որ հատու է քան զնմ
սուր երկայրի . ոչ նմ՝ որ ասէ ցիս նր նր ,
մոցէ յարքայութի երկնից , այլ որ առնիցէ
զկամս հօր իմոյ՝ որ յերկինս է :

Այլ ապաքէն առաքեալ էր յուզա որդին
կորստեան . ոչ ապաքէն յաշակերտաց եօ-
թանառնից համարոյ թողին փիգեղոս ե
հերմագինէս , ե նիկողայոս տարկաւագ՝ մի
յեթմանց ընկերաց նախատարկաւագին ե
նախավկային սբյն ստեփաննոսի , ե դե-
մաս այլովքն հանդերձ , որք նեխեցան ե
փտեցան 'ի թողոյ անդամոց քոի՝ կամ մա-
լար վիշպաք , ե կիմովի վարուք իւրեանց .
ոչ վիշաք էին ե հայրապետք՝ բազումք 'ի
հերեօթովտաց ե 'ի հերեօթովտապետաց հա-
տելոց 'ի մարմնոյն քոի . ոչ ե կէսք 'ի կու-
սանաց յիմար գտեալ , ե պակասեալ յիւ-

դոյ սիրոյ և ոգորմութեն , արտաքոյ փակեցան դրան երկնից հարսանեաց . ոչ և առանց սիրոյ անպէտ դատաւ և անօգուտ մարտիրոսութի անգամ մինչեւ 'ի մասնել զանձն յայրումն . և զի՞ մի մի թուիցեմ . ոչ ապաքէն բազումք կոչեցան յեկեղեցի 'Եբ և 'ի կոչումն 'Եբ , և անսք գտան :

Տեսանէք , զի ոչ պաշտօնն և ոչ կոչումն , այլ ընտրութիւն և ընտիր վարքն առնէ 'Եբ , և 'ի թիւ և 'ի դասս մուծանէ անմ սքց տօնելեաց յերկինս և յերկրի , փառաւորելոց յայ և 'ի մարգկանէ . զի փառք այս են անմ սքց նք . ըմ , զփառաւորիչս իմ փառաւորելից . և որ արհամարհէն զիս՝ անարգեացի : Հայպա զայս հոգացուք , այսմ և եթ ուշ կալցուք , պաշտել զ'Եբ անմ սրբութ և արգարութ առաջի նորա զ'անմ աւուրս կենաց մերոց . զի այս է սք լինել յերկրի և յերկինս :

Եւլ արժան է և զայն խնդրել՝ որոց փառքեն 'Եբ լինել , թէ ո՞ր այն իցէ նշանակ և օրինակ կմ կանոն սրբութ : Եւն իսկ է , զոր կանխաւ յուշ արարաք . եղերութ 'Եբ , զի ես 'Եբ եմ , պատուիրէ սքն սքց՝ անմ 'Եբ և 'ի սքս հանգուցեալ . և վէմն հաւատոյ 'ի վք բերէ . ը սքյն՝ որ կոչեացն զձեզ , և գութ 'Եբ յանմ գնացս ձեր լինիջիք : Եւ ո՞ր տէս . զիարդ մարթ է մեզ այդմ անեղրական կանոնի միաբան լինել : Եւ ասի անմ և ամենապք՝ լրութք անմ ուղղուն անսահման մտաց , և արդարուն ամենաբարի կամաց , և

և ճշմարտութեան սուտ բանից , և գեղեցկութեան մի գործոց բարեաց . և ահա որչափ որ մերձենայ յանձն աշխարհի անձանմանութիւն , այնչափ առաւել լինի և ասի Եր :

Օ այս և 'ի հակառակէն դիւրագոյն իմանամք . զի որչափ որ օտարանայ 'ի նմանութենայ 'ի պատկերէ անտի ասեմ սթ , յոր ստեղծաւ , այնչափ տխեղծ գտանի և անտա . զի է թիւրեալն մտօք , անուղղայն 'ի կամս . անիրաւն 'ի կշիռս , օտարացեալն 'ի ճանապարհաց արգարութեան . ստախօս և ստերդումն կամակար խանգարիչ ճշմարտութեան , և կամաւոր կոյր՝ զրկեալ 'ի լուսոյ ճշմարտութեան . տգեղ վարութեան և աղտեղի գործով . ծրդեալ 'ի չարիս , և հակամիտեալ 'ի կամս մարմնոյ անբարիս . և պարզանքս՝ հոգի ախտաւոր՝ անտեղի տալի հոգւոյն սրբուն :

Եւ զի իւրաքանչիւր որ 'ի մէնջ վարակեալ կայ յաշխարհի անտա ախտաւորութիւն , վնասեթէ կամիմք Եր լինել , հարկ 'ի վր կայ փութալ սրբել զանձինս 'ի մեղաց , մաքրել զաղտս հոգւոց յաւազանն ապաշխարութեան ջերմարտասուճօք , նորոգել զպատմութեանն առաջին՝ զոր զգեցաք 'ի Եր մկրտութեան , վերանկարել 'ի մեղ զսկզբնատալին գեղեցկութիւն՝ զոր կորուսաք . և լինել այսուհետեւ օւղիղ 'ի խորհուրդս , ճշմարիտ 'ի բանս , արդար 'ի գործս . զգաստութեան անձինս , և արդարութեան առ ընկերս , անպաշտութեան անձն՝ կեալ յայսմ Եր . մաքուր մարմնով , Եր հոգւով . մաքուր մտօք , Եր սրտիւ , ակն

ու

ուենել արժանաւոր գտանիլ անձառեառէն .
 Ո՛չ միայն սրբիլ յարատոյ , այլև զարգա-
 րիլ սրբութիւն անարատ քաղաքավարութե-
 լստ նոյ . ոչ միայն խոտորիլ 'ի չարէ , այլև
 զհետ երթալ բարւոյ . ջանալ լինել խո-
 նարհ և հեզ ընդեղեցիկ օրինակին յսի նոն
 մերոյ և վիշապի՝ աշակերտ ուշիմ արքայուէ .
 համբերօղ 'ի չարչարանս , և հնազանդ նոյ
 մահուչափ և մահու խաչի . անձառէր և եղ-
 բայրասէր , դէմեղեալ 'ի ծագ սիրոյ՝ որ է
 զօր կատարելութե . օրինակ վարուց մերոց
 ունելով և զնմ սքան և զյաղթօղ նահա-
 տակնն , որք 'ի սկզբանէ հաճոյ եղեն նոն և
 փրկչին բաղորեցունց . ոնկ և պօղոս խրախոյս
 տայ մեզ՝ ասելով . նմանօղք ինձ եղերուք ,
 ոնկ և ես քսի : Ի՞հա օրինակ և ճշմարտութիւն
 սրբութե . զի այսպիսի եղեն և են և լինի-
 ցին նմ սքք նոյ՝ սիրունք և սիրեցեալք :
 Եւ փառք այս են նմ սքք նոյ . քանիպա-
 տիկ փառք , և զի՛նչպիսի փառք : Ո՛չ փառք
 են մեզ մեծ՝ անձանման լինել . ոչ փառք ի-
 ցեն և նոյ՝ ունել զայսպիսի ծառայս . որ ոչն
 կոչին այնուհետեւ ծառայք . այլ՝ բարե-
 կամք . և զի՛նչ այլ փառք և պարծանք մե-
 ծագոյն , քան նոյ բարեկամ լինել և անուա-
 ճիլ : Ի՛յս ընդ ներքնոյն՝ որ անպատմելին է .
 տեսցուք և զարտաքինն՝ եթէ իցէ պատ-
 մելի :

Եւ փառք այս են ասէ նմ սքք նոյ : Ո՛ր այն
 արդեօք փառք : Սաղմոսեա՛ հոգւով , և
 յայտնաբանեալ տեսնեն 'ի աննման առա-
 յի .
 Ս.Օ.

ջինս .

Յինս . նախ՝ զի ասէ , Հաճի ինր ընդ ժողովուրդ իւր նք , և բարձր առնէ զհեզս ի փրկութե . երկրորդ՝ զի ասէ , Այս ժողովն սքեմ փառք , և ցնծասցեն ի հանգիստ իւրեանց , և բարձր արասցեն զամբերանօք իւրեանց . երրորդ՝ զի ասէ տալ սուր երկսայրի ի ձեռս նց առնուլ զհատուցումն ի հեթանոսաց , այլովքն հանդերձ . և շրթո՝ առնել նց դատաստան ըստ գրոց . և փառք այս են ամսքց նր :

Բարե բիւրապատիկ պարծանացս փառաւորութե լը նյ . տեսեր , որպէս փառաց ի փառս բարձրացեալ պարծին սքե ամ հաստատեալք ի բարեկամութեն նյ . ըս , Առունի զսրբութի սրտի , վս շնորհի շրթանց իւրոց բարեկամունիցի զթագաւորն : Այս պաքէն անձառ և անպատում են այս փառք , զի հաճի ինր լը սքս իւր : Առեալ զմեծն ի փոքունէն . եթէ այր թիր հաճեսցի լը քեզ՝ գովելով կմգգունելով , և այլ ևս նշանակօք հաճութե բարեսէր կամաց՝ իբրեւ ընտանի բարեկամ սիրելի , որպիսի պատիւ և փառս անձին քում զայն համարիս , և որպիսեալ զեղուս ուրախութի սրտի . քանի՞ն ապա՝ եթէ հաճեսցի լը քեզ ինրն ինրանց և թիրն թիրաց և ամբ աստուծոց . որոյ հաճութե ոչ է լոկ բանիւք , այլև արդեամբք բարձր առնելոյ : զխոնարհ հեղութի քո ի փրկութե . բարձրութի երկնաշափ՝ և գերիվերոյ քան զերկինս , լինել ի թիւ փրկելոց յաւուրն փրկութե , բարձակից և անթողակից

ՍԻՆ

R

ամ

Թմ սբց՝ գեղեցիկ Նրաւիրանաւ բարձր-
 լոյն , բարեկամ՝ ի վեր մատիր . յայնժամ ե-
 զիցին քեզ փառք առաջի բարձակցացն քոց .
 զի փառաւորեցար յայ , և գտար ոմ Թժա-
 ցեալ ի մէջ Թծոց՝ աւագանւոյն ասեմայ .
 ըմ , Թժ. եկաց ի ժողովս աստուծոց :

|| Ը ապաքէն անճառ և անպատում են և
 այն փառք , պարծիլ սբց ի փառս Թյ , և
 ցնծալ ի հանգիստս իւրեանց . և բարձր
 առնել զԹժ. բերանսք սրտից իւրեանց՝ ըզ-
 փառս և զբարձրացուցիչ գլխոց իւրեանց :
 || Յայտ է ի նմին օրինակէ փոքր ի շատէ . զի
 Թէ չարքայի արքայակից լինիցիս , և սեղա-
 նոյ նր սեղանակից , զհանգիստ վայելեացես
 արքունեաց յետ աշխատութեց մարտի , և
 մեծարեսցիս առաջի մեծամեծաց Թգրին .
 և պսակ փառաց ընկալցիս յաջոյ նր՝ հան-
 դերձ մեծաձիր պարգեւք , որպիսի ցնծուի
 սրտի՝ որպիսի կայտուումս ոգւոյ տիրէ քեզ .
 և զի սրտի բերկրելոյ երեսք ծիծաղեսցին ,
 Թէ զիարդ զոճարԹերես և զոճարԹա-
 խօս գտանիս ի ժամուն . որպէս գոհ լի-
 նիս , որպէս գոհանաս զբարերարէն և զա-
 ռատ բարեացն . և բարձր առնես նաև բե-
 րանով զբարձրացուցիչն քո : || Ը զի՞նչ նմա-
 նութիւն կայցէ Թագաւորին երկրաւորի
 ընդ երկնաւորին , եղականին ընդ անեղի ,
 ստացականի և ստացողի , արարածոյ և ա-
 րարողի , չափաւորի չ անչափին . ինչն և
 ուրախութիւն երկնային չափեսցի՝ անչափ
 լինել և անանց՝ առ չափաւոր և անցաւոր
 փա .

փառօք : Եւ զի՞նք ինձ օրինակօք ստոճերա-
ցուցանել զձշմարտութիւն անօրինակ . շատ
է առել թէ ականատես և ականջալուր վկայ-
իւն՝ որ յափշտակեցաւ յերբորդ երկինս , զա-
ռածն անառտ . զոր ակն ոչ ետես , և ունկն
ոչ լուաւ , և ՚ի սիրտ մարդոյ ոչ անկաւ , զոր
պատրաստեաց ԹՄԻՍԻՄԻ սիրելեաց իւրոց :

Ո՞ր պայմանն փառք են անձառ և անպա-
տուժ , յորժամ ԹՄԻՍԻՄԻ փառաց Թագ քեզ կա-
պիցէ յանդիման տիեզերաց . և զԹագաւ-
ւորս երկրի ձեռակապօք և ոտնակապօք դի-
ցէ պատուանդան օտից քոց . դու փառա-
ւորեալ հոգւով և մարմնով , և նք անարդ-
հոգւով և մարմնով . դու արեգակնակերպ
պայծառացեալ , և նք ունի խանձող դժո ,
խային սեւացեալ . դու ազատ յազատաց , և
նք գերիք չուառականք . և սուր երկսայրի
՚ի ձեռք քո ամենահատու՝ տոճեալ ՚ի բար-
ձրելոյն՝ առնուլ քեզ հատուցումն յոսոխաց
քոց , և առաւել ՚ի դիւաց : Եւ այնպիսի նք
ամաչեսցեն և յամօթ լիցին , և դու ցնծաս-
ցես և պարծեսցիս ՚ի ԹՄԻՍԻՄԻ . նք ՚ի պարտուի
մատնեալ , և դու յաղթական փառօք պեր-
ձացեալ թէ ԹՄԻՍԻՄԻ . զի ԹՄԻՍԻՄԻ բարձրացու-
ցանէ զանձն՝ խոնարհեսցի , և ԹՄԻՍԻՄԻ որ խո-
նարհեսցուցանէ զանձն՝ բարձրացի . և այս-
պէս խոնարհ դարձրասցիս , նկունդ վերա-
ցիս , աղքատ դարձրամասցիս , ծառայդ
տիրասցիս , և ԹՄԻՍԻՄԻ թէ ԹՄԻՍԻՄԻ յաւի-
տեան . ուր ԹՄԻՍԻՄԻ հպարտք և մեծամեծք եր-
կրի զհոյ օտից քոց լիցեսցեն , և ՚ի խորս
եր

երկրի կորիցեն :

Ո՞չ ապաքէն փառք են անձառ և անպա-
տում , յորժամ 'ի հանդէս համձական
հրապարակին արասցէ նորն դատաստան լը
քեզ և լը նեղիչս անձինքո , առ 'ի զքեզ
արդարացուցանել լը գրելոցն 'ի վարս քո
բարիս և 'ի դպրութե կենաց , և զնո դա-
տապարտ առնել լը գրելոց 'ի գործս նոյ ան-
բարիս և 'ի դատակնիքն մահու . և այնպս
զքեզ փառաւորել և պսակել ողորմութիւն
և գթութիւն , և զնո անարգել և պատուհա-
սել արդարութիւն . զքեզ լը հրեշտակս , և
զնո լը դիճագունդս դասել . զքեզ օրհնել ,
և զնո անիծանել . տի՛նա զքեզ անձայուցա-
ցանել , և զնո մերժել , յերեսաց փառաց իւ-
րոց յաւիտեան :

Ո՞չ ապաքէն փառք այս են ասեմ ան սքեզ .
փառք անձապարգև 'ի յերկինս՝ փառաւոր-
չացն այ 'ի յերկրի . փառք արժանի տոճո-
ղին , և 'ի վեր քան զարժանիս առողին ,
անհաս մտաց հողեղինաց . միայն նա գի-
տէ՝ որ ետն , և նա գիտակից գտանի՝ որ
ընկալաւ . և զի ան սքեզ են ընկալուչ այս
ան պատրաստել բարեաց՝ լը իւրաքանչիւր
աշտիճանի փառաց , լը չափու գործակցութե
հնորհաց , տօն ցնծութեան է հասարակաց
յերկնաւոր հարսանիս անդ վերինն եհմի .
և ուրախուի միոյ միոյ՝ ուրախութիւն է հա-
սարակաց , և փառք և պատիւն իւրաքան-
չիւրոց՝ փառք և պարծանք է բոլորեցունց .
զի մի սիրտ և մի հոգի է յամենեւին , և ա-
մե .

մենեքին միացեալք ընդ նոյ փառօք նր և 'ի փառս նր . ոնկ և նորն ասէր առ հայր զիւրօցն . * Այլ ես զփառսն՝ զոր ետուր ինձ , ետուր նոյ . զի իցեն մի , ոնկ և մեք մի եմք . ես 'ի նոսա , և դու յիս . զի եղիցին կատարեալք 'ի մի . . . և սիրեցի զնոյ՝ ոնկ դու զիս սիրեցեր . . . զի սէրն՝ զոր սիրեցեր զիս , 'ի նոյ իցէ , և ես 'ի նոյ ॥ :

Այսպիսի պահին ձեզ փառք նծեղէն , փառք անպատում , փառք յաւիտենական , ով երջանիկ դասք սքց ընտրելոց . ձեզ ասեմ հաւատացելոց սքց՝ հաւատարիմ եղելոց 'ի ծառայութե նոյն , որ կոչեաց զձեզ 'ի կոչումն եւ , և ընտրեաց յառաջ քան զլինելն Յի : Այլ արդ ում կայք , զի՞ յապաղէք . զի՞ տատամսիք , հիմ վարանիք , և ոչ զգենուք զօրութի 'ի բարձանց՝ յուսով կենացն անվախճանից . 'ի փոյթ մի վեհերոտք , հոգւով եռացէք , նոյն ծառայեցէք . ծառայեցէք նոյն՝ չասեմ երկիւղիւ , այլ ուրախութիւն և որդիական փութով . և ցնծացէք առաջի նր՝ ոչ ասեմ դողութիւն , այլ՝ անչափ հրճունօք ընտանի բարեկամութե : Այց ոչ վայրապար ասէ գիր , ծառայել նոյն երկիւղիւ , կմահիւ և դողութիւն զանձանց փրկութիւն գործել . զի երկիւղ նոյն է սկիզբն իմաստութե և նմարութե և առաքինութե . որում զհետ գայ և ցնծալ առաջի նոյն դողութիւն , այս է պատկառանօք իբրեւ 'ի նոյն , իբրեւ 'ի սիրելի հօրե , իբրեւ 'ի փառաց Թագաւորե , իբրեւ 'ի դատաւորե կենդանեաց և մեռեալե .

աւելոց , և իբրեւ 'ի փրկչէն բոլորեցունց . զի
 Թր հայր մեր , Թր դատաւոր մեր , Թր իշ-
 խան մեր , Թր Թիգր մեր , Թր փրկիչ մեր , և
 նա փրկեսցէ զմեզ :

Ո՛վ ամենաթր և ամենաթիգր , ո՛վ հայր բո-
 լորիցս և փրկիչ բոլորիցս և կեանք բոլո-
 րիցս , ո՛վ սքող և ամենասքող անձ , սբ սբ սբ՝
 Թր զօրութեց , լի են երկինք և երկիր փա-
 բօք քո . և զիսկոյ մեք երկրաւորքս՝ զորս
 հրաւիրեցեր լինել երկնաւորս , մնասցուք
 այսպէս անսբ և անփառունակ՝ ոնց մինչեւ
 ցայսօր : Ինչայեւ՝ Թր ոնց մարդասէր և ան-
 ոխակալ , ողորմեա՛ բարեգութ և բարեխը-
 նամօղ , և տո՛ւր մեզ այսուհետեւ սրբիլ՝ ոնց
 զոսկի՝ ոնց զարծաթ 'ի հուր , եթէ 'ի նե-
 ղութիս և եթէ 'ի կրթութիս ամենափորձ
 անցից կենցաղոյս՝ 'ի փառս անունս քո սքյ
 չնորհօք ողորմութե քո . զի մարթասցուք
 քեւ վերագրիլ 'ի Թիւն սքց քոց :

Եւ փառք այս են մեզ՝ ոնց և անձ սքց , ծա-
 աայել քեզ սրբութիւն և արդարութիւն զան-
 աւորս կենաց մերոց , ծառայել քեզ 'ի սով
 և 'ի մեքիութե , 'ի խաչ և 'ի չարչարանս ,
 'ի խոնարհութե և 'ի համբերութե , ծա-
 աայել քեզ սիրով և յօժարութիւն , երկիւղիւն
 և օւրախութիւն . և փառաւորել զփառաւո-
 րեալդ յինքնութե հութեդ , և փառաւո-
 րիլ առ 'ի քէն փառօք մեծութեդ 'ի փառս
 մեծվայելչութե քո : Եւ այս հաստեցեր
 զմեզ յանդոյից 'ի գոյից կարգի . առ այս
 ետուր մեզ զօգումս սրբութե և զկնիք փրկ-
 կու

կուլթե , և զբանն ընտրուլթե . արդ մի ունայնասցի խորհուրդ բարեսէր կամաց անուլթեդ քոյերեսաց անկատարուլթեց մերոց . դո՛ւ լցո՛ զպակասուլթիս մեր անպակասելի շնորհօք քո , և կատարեա՛ծ ՚ի մեզ զամենամեծ կամս քո՝ զբարին , զհաճոյն և զկատարեալն :

Օ օրացո՛ զտկարուլիս մեր՝ աղաչեմք , ուսո՛ զտգիտուլիս մեր , և բարձ զչարուլթիւնս՝ մեր . հան՝ ՚ի մէնջ զսիրտ քարեղէն՝ լըգեղեցիկ խոստմանց քոց , և տո՛ւր մեզ զսիրտ մարմնեղէն՝ առ ՚ի լինել մեզ հոգեղէն . ուղղեա՛ զխորհուրդս , զբանս և զգործս մեր ՚ի ճանապարհս արդարուլթե քո . յաջողեա՛ զընթացս մեր ՚ի շաւիղս սրբակրօն առաքիչնուլթեց . ձգեա՛ զմեզ զհետ քո՝ ՚ի հոտ իւղօց քոց անուշից՝ սիրով սրբուլթեդ սքց , վերալթեւելո՛ք և անարատ կարգօք ՚ի հովտէս տրտմուլթե յոլթեանս վերինս անտրտում ուրախուլթե . զի սրբուլթ միացուք ՚ի լոյսդ վերին , և տեսցուք զվայելչուլի յարկի փառաց սրբուլթ քո , և աննարկեսցուք զո՛ւարթերես և պարզերես յամենամեծ դէմս երեակ լուսոյդ , և փառաւորեսցուք զքեզ , և փառաւորեսցուք ՚ի քեզ՝ ընդ ամ՝ սքս քո յաւիտեանս յաւիտենից . ամէն :

- Ս** քո սրբոց՝ ամենասք՝ էական ,
երեքսրբեան՝ մի փրութի՝ անսահման ,
Հայր , և որդի , և Սք հոգի՝ զուգական ,
սրբութեց նա , սրբարար մեր՝ միական :
Չքեզ օրհնեն՝ յաւեժարար՝ միաբան ,
գասաք սքց՝ որ քեւ հայն սրբեցան .
յորդա հանդիւս՝ իբրեւ ի գահ հանգստեան ,
ի կամարարս անոճանդք յո սրբութե :
Հոգեզինաց՝ հոյլք բիւրաւորք՝ երգարան ,
երէց եղբարք՝ մեր , երջանիկք՝ յաւիտեան .
և ձայնակից՝ նոցին պարուց՝ գեղազան ,
հրեշտակացեալք՝ անթիւք յազգէ մարդկութե :
Տօնախմբեն՝ ըզտօնելիք՝ մի հայն ,
փառաարութիւն անբոք փառաց՝ յինքնութե .
անհատական ձայնիւ սրաի օրհնութե ,
անլուելիք՝ յանյազ տեսոյդ՝ փափաքման :
Արդ բարեխօս առքեզ անիմք զմով ,
զերկնաւանակիլ գունդրս սքց բազմութե .
արժանացո՞ զորոս ի հովտիս՝ տրամոնութե ,
գալ ըխառնիլ ի տօն սքց ցնծութե :
Տուր կատարել իմքո կամուց՝ հաճութե ,
զընթացես մեր յայս առօրեայ անցարան .
և կատարել՝ անկատարիցս՝ իմ արժան ,
զամ իմ առէ՝ ըզկարդ տօնից՝ փրօնեան :
Ահաւատչեայ՝ երկնից լիցին՝ բարութեան ,
այս երկրաւոր՝ տօնահանդէսք՝ տիրական .
ըզձափափաք յիշատակաւ խորհրդեան ,
ժաման լինել և խորհրդոյն իսկութե :

ՅԸ Ի Ե Լ Ո Ւ Ը Ն

ԺԱ. ՀԱՏՈՐՈՅ

Լիակատար Վարուց և Վկայաբանուէ Սք

Որպէս Ներածութի կ'Բովանդակութի գործոյս
աղջոյն, 'ի հաստատութի գրելոցս ամբ, և 'ի տեղե-
կութի աղբերացն, ց' Ճառքնորաց, Յայտնաւո-
րաց, և հին Վկայագրաց. ևս և կարգաւորութի
Տօնից:

'ի յեռն հաւաքողի բանիցս. Հ. Մ'հր. Վ. Ա-4:

1814. Խմբ. .

— 'ի Վ Ե Ն Ե Տ Ի Կ

'ի Վանս օգին Ղազարու:

Ն Ե Ր Ա Ճ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Որ և Բովանդակութի բովանդակ գործոյս
Վարուց և Վկայաբանութե Սբօյ :

Գ Լ Ա :

Հանգամանք սրտագործութե հարապ
Վարուց Սբօյ :

ԱՐՔ ՄԱՐԴՈՅ՝ ՊԱՏԿԵՐ
մարդոյ, յանդիման երեւցուցիչ կերպարանաց հոգւոյ նորա . ըն նմին և գրիչ վարուց ուրուք՝ պատկերահան դիմաց նի՛ ճանաչի . եթէ՛ նմանեցոյց սկզբնատպին գեղեցկութե, քաջարոճեաւ է ճարտար . և եթէ օտարացաւ ՚ի նմանութե անտի՛ թէպէտև սեթևեթ գունագեղեղ, է անարոճեաւ տիմար : Սովին դիւրիմաց օրինակաւ իմաստասիրեա՛ ինձ զեմ օրինաւոր կարգ դատելոյ զստոյգ և զանստոյգ գրութե հարազատ և անհարազատ վարուց . միայն թէ անդրատին ՚ի վերագոյն գաղափարաց ճշգրիտ պատկերի մինչև ՚ի յետինս քաջ կշռադատեցես :

Ապաքէն նախկին իսկութի մարդոյ գլխովին՝ արարաւ ՚ի պատկեր և ՚ի նմանութի այ ՚ի նմին իսկ արարչապետէ . և զի անձամբ զանձինս եղծաք զեղծաք

Ծաքնախաճօրն յանցաւորութիւն , կարօտացաք վերբը տին նորոգութեան յաջոյն բարձրելոյ , լը բանի երգողին՝ (շնորհ ունելով նորոգողին մերոյ , և ազերտարկանելով պահել և պահպանել 'ի շնորհազարգ լիճակի) . * Որ վերաստին նորոգեցեր զմեզ 'ի հնութեմէ հինն ագամայ , և զսկզբնատալին գեղեցկութեն նկարեցեր՝ նորաստեղծեալ յոգիս հրաշափառապէս , աղաչեմք զքեզ քն , ողորմեալ :

Յայտ է ուրեմն նախ թէ առաջին և վերջին տնտեսեղծ նկարիչ բնութեա է մի միայն ամ . և լը նմին՝ զորմէ վկայէ ամ ինքնին , թէ բարի է բարոյապէս , քն սք , ուն զնահապետաց , զմարգարէից , և զառաքելոց և զայլոց բնարեւոյ 'ի գիրս սքս , չիք տեղի բնութեմէ զլաւութեմ վարուց նց՝ զոր ձեռն տն նկարագրեաց և արձանագրեաց . այլ այն և եթ ոչ հանջի 'ի մէնջ՝ նմանող լինել սրբութե վարուց այն պիտոյն . զի որ նմանի գովելոյն ամ , լինի և ինքն գովելի յայ . քն նմանողն սքն՝ ամ և միայն՝ լինի սք : Եւ զի ամ միայն է՝ միայն սք և սրբութե սքց , յոր միտ առի , * չիք ոք բարի , բայց մի ամ և , նմին իրի մարդկօրէն գայթակղութիւն բնարեւոյն 'ի մարդկանէ՝ ոչ են մեղ նպատակ նմանելոյ , այլ զգուշանալոյ . վայ և ոչ ունին զտեղի 'ի կարգի վարուց սքց (որք կարգին յօրինակ մեզ) , եթէ ոչ 'ի պէտս բզգուշութե . մինչ զի անիրաւին՝ ոյք պահանջեն 'ի գրողաց վարուց սքց՝ զամ պակասութեմ նց 'ի մէջ առնուլ յանօգուտս . ուր և ինքեանք 'ի ճառելն զարանց քաջաց՝ զարութեմ քաջութեմ նց առաջի առնեն քան զտկարութեմ : Այլ գու գառաքելոյն որոճեալ զանհրաժեշտ առած . * նմանողք ինչ եղերուք , ուն և ես քնի և :

Յայտ է և երկրորդ , թէ ուրեմն այնչափ առաւել կատարեալ մարդ գտանի ոք , որչափ և ամծամբձ և ամծաման տեսանիցի տիպ կերպարանաց հոգւոյ նք՝ լը հոգեղէն կարողութե , և ներգործութեմ գործնաւ

նական կարողունց, ը մտացն յտակունե և քաջիմաց հանձարոյ, գիտուն և իմաստուն, խոհեմուն և զգօնութե, լրջմտուն և նախատեսուն յիւրում կարգի . և ը կամացն ուղղուն և բարելաուն, և յառաջադիմուն 'ի լաւ անդր՝ օր ք զօր յևս լաւագոյնս յամի թեւակոխելով, 'ի կարգի բնուն և շնորհաց միանգամայն, իբրեւ քաղցե՛լ և ծարաւի արդարուն՝ նախանձաւոր լինելով շնորհաց որ լաւքն են, և նպատակ առաջի ունելով զանհասանելին՝ այլ զը կարի մերձենալին սկզբնատիպ . ը այնմ՝ * եղերուք դուք կատարեալք, ոպ և հայրն ձեր երկնաւոր կատարե՛լ է ॥ . մինչև մարթասցի ասել արարօղն . ահա դու կնիք նմանուն իմոյ, հայելի անարատ ազդեցուն իմոյ, և պատկեր առատուն կմ բարերարուն իմոյ : Եւ այս այնչափ դիւրաւ յաջողէ, որչափ փութասցուք նմանօր լինել անորդւոյն՝ մեզ նմանելոյ . ը հոգեկիր հռետորին ձայնի . * որ միայն մարմնացար վն մեր ը մեզ, զի արասցես զմեզ մեք ը քեզ ॥ . և ըստ առաքելական քաջալերութե . * Հայեցարուք 'ի զօրագլուխն հաւատոց և 'ի կատարիչն յմ . . . անէ ածէք զմտաւ ॥ , և որ 'ի կարգին :

Յայտ է և երրորդ, զի որպէս պատկեր եմք նայ՝ և նայ շինած եմք, նոյնպէս և բանաւոր գոլով պատկեր՝ նայ գործակից եմք . և այնչափ պայծառ փայլեմք, որչափ և գործակից լինիմք շնորհացն նայ . վն յետ անաստեղծ պատկերի՝ պատկեր իւրաքանչիւր մարդոյ ստուգագիր, որ ասի կենդանագիր և հարազատ նմանուն, է ձեռագործ նոյն մարդոյն . ք բուն իսկ վարք մարդոյ՝ 'ի կենդանուն իւրում, գեղեցիկ կմ տգեղ, անարատ կմ արատաւոր . ապա ուրեմն * իւրաքանչիւր ոք զգոյշ լինիցի՝ թէ որպէս շինիցէ ॥ , կամ նկարիցէ զվարս իւր . և դարձեալ՝ * իւրաքանչիւր ոք զգործս իւր կշռեսցէ, և այնպէս անձին իւրում միայն պարծանս տացէ, և մի

առ ընկերաւն ॥ . զի այս պատրանք են հասարակաց՝ հայել 'ի յայտնի չարագործս , և զանձն առլաւս ունել : գործ է հայել 'ի բարեգործս , և նմա նօղ լինել նց թ առացելոցս : Եւ պարտ իսկ է մատչել առն 'ի խորուի սրտի իւրայ , որով լինի նմա խնարհիլ , և 'ի միտ առնուլ զբարձրունիւն ձյ . պարտ է թսեմ հայել թմ մարդոյ յիւր պատկեր ինքնանկար , թ 'ի վարս իւր՝ խղճի մօօք . զի ոչ ոք գիտէ զօրոս մարդոյն , եթէ ոչ հոգի մարդոյն՝ որ 'ի նմա : Եթէ գեղեցիկ և վայելուչ տեսանէ զայն անաչառ տե , սուլթ , ևս քան զևս զարդարել դէտակն ունիցի , հայելով 'ի մեծամեծս 'ի ոքց , և 'ի սքն սքց . ապա թէ ոչ՝ ձեռն 'ի գործ արասցէ նորոգել զանձն ըստ պատկերի արարչին՝ օգնականութի շնորհաց նորա : Զայսմանէ կախի և թողուլ յետնոց յիշատակ քառքի կմ չար զկենդանագիր իւր լաւ կմ յոռի , զվարս ասեմ արդար կմ վատթար : Եւ ը նմին նմանութե գրեն և պատկերասանք զնմանուի վարուց նորա , եթէ 'ի կենդանութե՝ ում ականատեսք զկենդանագիրն հանելով , և եթէ յետ մահուան՝ 'ի կենդանագրէ անտի օրինակելով , և հետզհետէ՝ պատկերէ 'ի պատկեր անցանելով . ուր խնդրելին մեր այն է , զի պահեսցի միշտ հարազատ նմանութի սկզբնաւ տակն ը կարի :

Եւ պահի , եթէ կայցեն ստուգութի այս պայմանք և աշտիճանք արժանահաւատ պատմագրաց . թ . ինքնագիր յիշատակարան . ք . գրիչ ականատես . ք . ականջալուր յականատես . ք . լսող 'ի լսողէ յականատեսից . ե . հաւաքող 'ի յիշատակագրաց անտի , եթէ 'ի միոյ և յերկուց , և եթէ յերեցունց և 'ի չորեցունց միանգամայն . ք . որ ժողովէ և բնորէ 'ի զանազան հաւաքողաց՝ բազդատութի և քննութի : Զառաջնոյն յայտնի է բռնն . զի թէ այր ոք անկեղծ և վկայեալ 'ի լաւութե առ ամենեան գրեացէ զպատմուի վարուց իւրոց , վկայութի նք է նախապա-

պատիւ՝ ի սրտում քաջ գիտակ անցից անձինն . Թո՛ղ
զկեզծաւորն և զանհաւատարիմն առ ձեռք և առ
մարդիկ , որում ոչ ոք է պարտական հաւատաւ ըն-
ծայել . զի գոյ հաւատաւ գրոյ՝ ի վիճիչ , կի՛մ պատ-
կերի յօդս երևուածացելոյ , քան ստուգուէ բանից
տախտոսաց՝ մանաւանդ . ՚ի խօսելն զանձանց իւ-
րեանց : Այլ մեր բանք են զսքց՝ որք խորհին և
խափն զբարին առաջի ձեռք և մարդկան . վայ և չի՞ք
երկբայութի չ գրութի նց և զանձանց . միայն կարե
լինել և լինի միշտ յայսպիսիս անկատարութի պատ-
մութե . զի սակաւս ՚ի բազմաց գրեն , կամ առ
ծածկելոյ դոյլովս յառանձին շնորհաց վն խոնար-
հութե (զի հոգիք սքց՝ են , և պարտին լինել խա-
նարհ) , և կի՛մ առ տկարութե լսելեաց . (զի տգէտք
մտքելին կարծել զայնպիսիս՝ գովիչս անձանց .)
յոր հայի և առաքելոյ ասելն . * անխայեմ , գուցէ
ոք իմանայցէ ինչ աւելի քան զոր տեսանիցէ յիս ,
կամ զոր լսիցէ յինէն ॥ :

Եւ զի այս այսպէս , ապա ոչ ոք ունի ասել (և
եթէ ասիցէ՝ լինի այսպանելի ,) Թէ գրիգոր Թո՛մա-
բանն , ոսկեբերանն , և այլք ՚ի սքց՝ որ միանգամ
՚ի գիրս իւրեանց աւանդեցին զվարս իւրեանց , եթէ
խոստովանաբար , և եթէ պատմաբար առ ՚ի յիշա-
տակէ , բաւական են մեզ ՚ի լրութի վարուց նոցա .
մինչ զի՛ զոր ինչ ոչ յիշեն նք զանձանց , այլ՝ այլք
զնոցանէ , չիցեն թուների : Յայտնի է բանս . բայց
կարեւոր ՚ի մտի պահել . զի յորժամ կամին Թերե-
հաւատք ստել զգործս ինչ սքց հրաշալիս , յայս-
պիսի ցուրտ և սուտ պատճառանս լինին ապա-
տան :

Այլ զայս թողեալ , (զի սահաւազիւտ է ունի պատ-
կեր ուրուք ինքնանկար , նոյնպիս և ինքնագիր վարք
սքց ,) յայտ իսկ է՝ զի օտվորական պատկեր մար-
դոյ՝ նոյնպէս և վարք՝ է գրեալն յայլմէ , եթէ զբռ-
վանդակ ընթացից կենացն , և եթէ զգլխաւոր մաս

նէ բազաքաւարունն՝ յորում զօրութիւն է տեսանել զքողորն . զգործինակ եթէ զգլուխ թագաւորինկա բեսցես 'ի պատկերի , մնացեալ անդամք և մարմինն ողջոյն լը նմին համեմատուն դիւրաւ իմացեալ լի նին : Եւ ահա այսպիսի բողոքական կմ մասնաւոր պատկերազրութի է վարք միոյ միոյ 'ի սբց . և այն կամ իբրեւ կենդանազիր անբնիշտմէս գծադրեալ յակնատեսս գրչաց , կմ իբրեւ օրինակազիր՝ միւնորդաբար յառաջնոց առ յետին գրիչս փոխանցեալ :

Արդ՝ ո՞չ գիտէ , թէ յերկաքանչիւր կարգի ևս հանդիպի պատմաբան իբրեւ պատկերահան ճարտար , որ լուսնելի առնէ զնկար իւր ամ տեսողաց՝ եթէ նման իցէ զազափարին , և եթէ աննման . և դարձեալ հանդիպի պատկերահան միջատահման , որոյ նկարն ոմանց 'ի ճարտարաց հաճոյ թուի , և ոմանց ոչ . կամ լը մասանց ինչ լուսնելի լինի , և լը մասին ոչ . և դժոճարուն ընտրուն առաւել յայնմ է , զի կենդանի պատկերն չէ 'ի միջի՝ առ 'ի համեմատել և 'ի վր հասանել նմանուն կմ աննմանուն : Թող զի հանդիպի և պատկերահան յոռի , որ և զգեղեցիկ մարդոյ կերպարան անշքացուցանէ , և 'ի մարդկունէ գլխովին հանէ . քի լինի գրիչ վարուց այնպիսի , որ կամ կցկցէ ստայօզս , և կմ աղաւաղէ զստոյգ գործս անհարթ ոճով . մեծացուցանէ զփոքրն յիւրաց , փոքրկացուցանէ զմեծամեծս . և անհետեթ պարագայիւք զգեստաւորեալ անշարհ առնէ զշնորհալի դէմս անգամ : Այս խտիրք են՝ լը երեւութին շշմարիտ , երկբայական , և սուտ կարծեցեալ պատմութեց :

Թող այնուհետեւ իմաստուն քննիչք՝ ոմ ճարտարք արհեստի՝ կանոնս սահմանեսցեն լուսնելի և անընդունելի պատմուն , լը հնութե և լը հաւատարմութե գրչի , որք բազում կշռութե պէտոռ աւնին . վայ դարձեալ կանոնք բազումք 'ի վեր ելին և վասն անա

անաչառ քննուե՛ն՝ ՚ի լինել արդար կրիտիս , ցի դա-
տաւոր մաաննադրաց . բայց և այն է հաւատոտի ,
զի ունի տխալական է պատկերն անձնաւոր , նոյնպէս
և պատկերահանն . չէ՛ անսխալ և պատկերազնինն :
Ազատ է մարդն՝ որ գործէ զայս ինչ և զայն . և
պատմաբանն երբեմն տայ ազատուի գրչի իւրում .
իսկ ընթերցողը առաւել ապատուք վարին լուսնել
կամ չընդունել , մանաւանդ յանձնապատանք ՚ի
կշռութիս իւրեանց :

Զինչ ապա . թողցո՛ւք զայր իւրաքանչիւր լի կշ-
ռութե իւրում դատել զպատմութիս և զվարս սքց ,
ոնի երևին կամիլ բազում մասամբ մարդիկ դարուցս
յետնոց : Այլ քանզի անմարթ է այդմ լինել , զի
ոչ ոք կեայ և գործէ լի դատելոյ այլոց կամ լի կա-
թող լինելոյ դատել ՚իյետին ժամանակս , վնի պէտք
են ոչ զանցս եղեալս՝ այժմու մեր կշռութե ներքոյ
արկանել , այլ կկշռութի մեր լի եղելոցն ուղղել .
զմամ ինչ փորձել , և զբարին լուսնել . կի՞ որ նոյն է՝
՚ի բազմապատիկ աւանդուեց զհնադոյնս և զմիա-
բանս լի միմեանս իբրև ստուգադոյն յանձն առ-
նուլ , և զնորաձև երևեալս՝ զհակառակս հնութե
՚ի բաց թողուլ : Ապա թէ ոչ առանց միեւլոյ զանձն
յայտպիտի աշխատասիրուի դժոճարաքիրտն՝ դատա-
ւոր նստիլ ամ բանի , և լի մտի հաւանիլ կի՞ չհա-
ւանիլ , վատթարագոյն է քան զգործ տխմար կոշ-
կակարի , որ զնկարն երևելի պատկերահանի յոտից
մինչեւ ՚ի գլուխ կամեցաւ կշռել և եպերել՝ համար-
ձակուի առել ՚ի գիտելոյ իւրոյ զչափ և զձև կոշկի .
և լուճաւ , թէ չէ բեզ ՚ի վեր քան զկոշիկն քննել :

Այլ քանզի գործս առաջիկայ՝ ոչ միայն տխմարաց ,
այլև իմաստնոց առաջի հանդիսանալ ունի , ժամ
է յայտ առնել ամենեցուն՝ թէ պարծանք մեր այս
են , զի ոչ ջանացաք յայս գործ երեւիլ նոր պատկե-
րահան , այլ լինել հաւաքիչ նկարուց հին և ճարտար
պատկերահանաց . զորոյ զյարգ արուեստագետք

ունին գիտել, թէ և անարուեստից ամանց այլազոյն թունիցի : Վա՛ղ զի փոյթ մեր առաջին եզլ ժողովել զքնախոր զինակս չին վկայաբանութենց և վարուց սքց . և երկրորդ՝ լը կարի անփոփոխ պահել զձև բանից՝ ցմ. զշարադրութիւն անգամ ճեղքնակին . և ուր 'ի յորումնց էր բանն , բազադրել ըստ մերումս ոճոյ՝ պահամբ իմաստից . զի յամի լինիցի գրեալն՝ մերով մասամբ անսուտ . ցմ. հաւատարմութիւն առեալ 'ի բուն աղբերաց . զորոց և զտեղիսն նշանակեցաք 'ի սկզբան իւրաքանչիւր վարուց : Եւ զի մի՞ ոք ափեցէ , թէ քոյդ հաւատարմութիւն է գովելի յօրինակելոյ կմ՝ 'ի քաղելոյ և կմ՝ 'ի բազադրելոյ , բայց թէ կարօղ ինչ ես՝ ցոյց մեզ և զհաւատարմութիւն աղբերացդ , կմ. զարժանահաւատն լինել պատմութեցդ , ունիմք յայտմ վայրի առլ տեղեկութիւն վասն ողջին իրաց :

Գ Լ . Բ :

Քննութիւն ստուգութիւն վարուց սքց ընդհանրապէս :

Յընթացս գործոյս եղին առանձին քննութիւն մասնաւոր ծանօթութիւնք զմիոյ միոյ՝ 'ի վարուց սքց , որչափ և բաւական դատեալ եղին լը օրինի քննասիրաց ստուգել զաւանդեալսն պատմաբար . մնայ աստանօր 'ի մէջ բերել զճհանրական փմաստ վա՛ ճհանրապէս ստուգութիւն , և ցրել զպատճառանս ոմանց ոմանց՝ որք է՛ զի 'ի մասնաւորի , և է՛ զի 'ի հասարակի դիմախօս գտան պատմական աւանդութենց՝ որ զսքցն յայ :

Առած է իմաստասիրաց , գիտունն է զճհանրոց , և չիք գիտութիւն զեզականաց . զսոյն իմա՛ ինձ և ըզգիտնաւոր քննութիւն ստուգութիւն անցելոց կամ վարուց ուրուք , որ ոչ է հաստատել յայս և յայն պատմ .

պատմութիւն առանձին գործոյ, (որ մարթի պէսպէս
գրել, կամ վրդապետ և սուտ աւանդ լինել), այլ 'ի
հանրական ընթացքս կենաց, յորմէ է հանդիտացել
անուէն և վարք որ և է անձին, մանաւանդ սէջ. զոր
օրինակ՝ թէ գոյր ներսէս անուէն հայրապետ հայոց՝
պարթև յազգէ լուսաւորչին. և թէ՛ էր 'ի չորրորդ
դարու. և փայլեաց արբուք և իմաստութիւն, և փայլ
լեցոյց զհայաստանն Յեկեղեցական բարեկարգութիւն.
որոյ վն իսկ է տօնելի իբրև զմի 'ի գլխաւոր հարց և
'ի վիճակաց հայաստանեայց եկեղեցւոյ: Արդ այս
այնչա է ստոյգ 'ի պատմական կարգի, մինչ զի եթէ
ճարտ քննուէր դիցես, յանցանես լեզւմ սովորուէր
ազգաց և ազանց՝ որք ոչ աւելի ստուգութիւն գիտեն
դերևելի երևելի թիւորս և զհայրապետս իւրեանց
այնքապետելիս: Բայց թէ զայս ինչ և զայն ինչ արար
սքն ներսէս կմ ոչ, այսպէս և այնպէս արար զայս
ինչ գործ, թէպէտև ստոյգ իցէ, վն գոլոյն մաս
նաւոր դիպուած՝ պէսպիսօրէն աւանդեալ 'ի մա
տենագրաց՝ կարէ անկանիլ թէ քննութիւն:

Բայց քննութիւն որպէս. կարգեալ 'ի խնդիր ճշմար
տութեան, ցի 'ի հաստատութիւն հանրական ստուգութեան
վարուց նոյն անձին, և ոչ յեղծումն նր. 'ի վրնոյն
հիման շինեալ, և ոչ օտարի. ապա թէ ոչ՝ հիմն 'ի
վեր տապալել զպատմութեան՝ է բառնալ յօ՛ւն զամ
հաւատս և զհաւատարմութիւն: Ոչ է օրէն ջանալ
ստել վարապար խորհրդով զհաստատահիմն աւան
դութեան, և ոչ պնդել իբրև անսուտ զերկբայա
կանս և զտարտամս. այլ՝ եթէ թեթև իբր իցեն,
չափաւոր ցուցակութիւն շատանալ, կմ թողուլ յանր
տուգութեան. ապա եթէ ծանր՝ տեսանել զգուշաւոր
և անաչառ քննութիւն, թէ այն ինչ պատմեալ զուր
քէ՝ զինչ յարմարութիւն կմ անյարմարութիւն ունի այնմ
անձին թէ առանձին վիճակի, թէ տեղոյ և թէ Ժա
մանակի. և միթէ յառաջնոց է աւանդեալ, եթէ
'ի յետնոց եւեթ. զորօրինակ գտանիլն սէյն ներսե

սի

սի 'ի ժողովն կոստանդինուպոլսի' է ամեն յարմար վիճակի նորա և տեղւոյն, զի էր արդէն 'ի բաղաքի անդ. և թէ և անդ ոչ լինէր' չէր դժուարին երթալ. և ժամանակին՝ զի էր յաւուրս մեծին թէոգոսի. և այն աւանդի 'ի խորենացւոյն' որ էր աշակերտ սահակայ պարթևի որդւոյ մեծին ներսեսի : Եւ զի այսոքիկ այսպէս, պատմաբանօրէն ստոյգ գտանի այդ գործ. յորոյ 'ի դնիլն' դիւրաւ լուծանի. և պարտի լուծանիլ պակասական ձեռնարկ արտաքուստ առեալ, թէ զհարդ է՝ զի ոչ գոյ անունն նք յայժմու օրինակս այնր ժողովոյ. զի պարտ է ասել, թէ դիւրաւ մարթ էր շփոթել յոյն և լատին գրչաց ի այլ անունանս զարեւելեան անունդ ներսէս. կի՞ 'ի բազմութե անունանց զանց տռնել զայսու և զայնու. ուր և ոչ յամ օրինակս նոյնչափ և նոյն անունանք հանդիպին, այլ պէսպէս փոփոխութիք նշմարին : Բայց թէ 'ի յետնոց և եթ պատմել լինէր, մնայր անստոյգ և երկբայելի. ապա եթ արտաքոյ լինէր գործն քան զվիճակ անձին և զտեղին և զԺմէն, զորօրինակ թէ գտեալ իցէ 'ի ժողովն նիկիոյ, կի՞ սպանիոյ, ևն, լինէր սուտ :

Յօրինակէս յայտ է նախ, թէ թէպէտև չկայցէ գիտութի զեզականաց, և ոչ հաւաստի ստուգութի զառանձին գործոյ, սակայն ցորչափ եզականն միաբանի ի չհանրոյն է գիտելի, և ցորչափ առանձին գործն միաբանի ի հանրական վարուց ուրուք՝ է ստոյգ դատելի. ապա թէ ոչ չլինէր և գիտութի զչհանրոց, որք յեզականաց բաղարկոցին, և ոչ հանրական ստուգութի 'ի պատմութե' որք բաղկանան 'ի մասնաւոր գործոց :

• Յայտ է երկր, զի որչափ խնդրի առ իմաստունս քննուի ստուգութե պատմութեց, և ս առաւել խնդրելի է ստուգութե քննութե : Վայ խտորին 'ի կարգէ ճշմարտութե այն քննիչք, որք յաճախեն քննութիս առանց ստոյգ և բաւական պատճառաց, այլ ընդ տե-

տեսանելն զԵդիմուի ինչ՝ իսկ և իսկ Ե երկբայու-
թի արկանեն զերսն . ապա եթէ կայցէ և ինչ մի՝ որ
կծանէ զյօժարուի նց, զորօրինակ բարձրուի այլոյ
ազգի, իրողութի արտաքոյ կարծեաց և սովորուի
իւրեանց, զարմանալի ինչ վարուք և գործովք՝
անձանց տգիտաց քան զիմաստնոց Ը Ե, և տկա-
րաց քան զհզօրաց, հրաշք գերբնական, ևն, իս-
պառ ջանան՝ ի սուտ հանել, կամ ծաղրելի ցուցա-
նել . թող զի գիւրին է ժխտել զիմն՝ քան ցուցանել .
և ունչս առնել զրեւոյն յայլոց՝ քան քրտամբք ե-
րեսաց ստուգագրել :

Յայտ է երրորդ, թէ որչափ զգուշուի պիտի ընտ-
րուի թի առնել Ե պատմագիր հաւատարիմ և անհա-
ւատարիմ, ուղղախօս և բաղմավրեպ . նոյնպէս՝ և
գաւգէ ևս առաւել՝ Ե քննիչ և Ե քննիչ . զի կայ և՛ ի
սոսա զանազանուի յոյժ : Ապա ունի յորում բանի միայ
բանին ամ պատմիչք անուանիք, չմայ տեղի քննուի
ստուգուի, նոյնպէս և՛ ի միաբանուի ամ անուանի
քննչաց՝ չիք տեղի օտարաւորոյ՝ ի կարծեաց նոցա .
բայց ուր քննիչք առաւել անմիաբան են յիւրեանս
քան զպատմագիրս, չէ՛ օրէն զհետ երթալ բաղմա-
շաւիղ հետոց նց : Եւ սակայն տեսանեմք առ մեօք,
զի ոմանք զքանի մի արանց քննուիս յակն արկեալ,
և տեսեալ թէ շատաբանեն և կռուին պնդագոյնս
վս իրիք խնդրոյ, կարծեն թէ շատխօսուի նոցա և
հակառակուի ստեաց զստուգութի իրաց . այլ դու
գիտեա՛, զի առաւել հաստատեաց . զի թէ յայտնա-
պէս ստել կարէին, ոչ կարօտանային երկայն բա-
նից . այլ այն է չարն, զի պղտորեն զմիտս տկարաց
և թերեհաւատից . զի մի աւելի ինչ ասացից :

Բայց կարեաւոր է տալ զմի նշան որոշիչ ճշմարտա-
սէր և անճշմարտասէր քննչաց . ոչ է նշան խոստա-
բանելն զանաչառութի, զի զայդ ամենեքին խոս-
տանան . ոչ է նշան հմտութին, զի յոլով մասամբ
զանձինս քաջահմուտ ցուցանեն . տինա, ոչ է նշան
և

և ուղղահաստառութիւն և կարծեցեալ բարեպաշտութիւն, զի այսոքիկ օգտեն ճշմարտասիրութե ազատ մտաց, և ոչ կապելաց ակնառութիւ մարդկան կամ մարդահաճութիւ կամ նախապաշարմամբ, ուրի եւ բազումք 'ի քննչաց . զի տեսանելով զարա հզօր գրչաւ 'ի մէջ այլաղանդից՝ որք զստուգութի վարուց սքց հեգնեցին անդգամութիւ, և է զե առիթ առեալ 'ի տխարմանց ոմանց՝ զորս 'ի վեր հանին, զմեացեալն 'ի պատմութեց ը նովին արկին կարծեօք, ինքեանք ևս գայթ 'ի գայթ խօսեցան . մանաւանդ թէ յիրս իրս զանցին զնորօք . և սովորական եղև նշանակ իմաստուն երևելոյ՝ ստղանեւ զաւանդս պատմականս : Ահա ասեմ, քեզ նշան ճշմարտասիրութե և անճշմարտասիրութե . եթէ առանց ակնաճութե և աներկիւղութե յայսպիսեաց արանց՝ քաջ սի որ, նա է ճշմարտասէր և անաչառ քննիչ պատմութեց կամ վարուց սքց . (և այսպիսի ճանաչեմ զքաջն բոլանդ, և զոմանս ոմանս 'ի հետևողաց նի . այլ ոչ զամենեան) . իսկ որ մարդահաճութիւ կմ ինքնահաճութիւ վարի, օտար է 'ի ճշմարտասիրութե :

Ոչ ապաքէն և բազումք յիշխանաց հաւատացին, թէ յս է քս, այլ քանզի սիրեցին զփառս մարդկան առաւել քան զփառսն ան, կեղծաւորէին չհաւատալ 'ի նա : Ուն և կէսքն ասէին վս նորին առաջին ճշմարտուն, թէ բարւոք է . և այլք՝ ոչ, այլ՝ մոլորեցուցանէ զժողովուրդն . * և ոչ որ 'ի նցէ համարձակ խօսէր վս երկիւղին հրեից ॥ զայս և 'ի քննիչ տեսանեմք : Ուն և այն ձեք բանից դիմախօսացն յսի . * քննեա և տես, զի մարգարէ 'ի գալիլէէ ոչ յառնէ ॥ կամ նաև երկիւղածաց, * իսկ 'ի նազաբն թէ մարթ ինչ իցէ բարւոյ խմբ լինել ॥ ևս առաւել՝ փարիսեցւոց, * միթէ և գովք մոլորեցաբար . այլ այն խաժամուժ ամբոխ՝ որ ոչ գիտէ զքէնս, և նզովեալք են ॥ յար և նման տեսանին սո

վր

վարձան ձևոյ եպերոզական բանից շքմարտատեայ
քննչաց . մինչ զի 'ի գէպ գայ ուն սէջ' նոյնպէս և
վարուց սէջ' բանն անորոշական անստեղծ . * եթէ
դիւ հալածեցին , ապա և զձեզ հալածեցեն . եթէ
զքանն իմ պահեցին , ապա և զձերն պահեցեն Ե :
Եւ ահա ինչով յայտարար հալածչաց վարուց սէջ
'ի միտ առ զառաջիկայ առաջարկութիւն , որովք
իմանա՞ թէ որպիսի պարտի լինել քննութի վարուց
սէջ ը շքմարտասիրաց , և զոր աստիճան ըստու-
գութիւն արժան է ընծայել նոյն :

Խ. Քննութիւն պատմական՝ մանաւանդ 'ի վարս սէջ,
ոչ պարտի լինել դատաւորաբար իբրու ինչով պար-
տաւորի ձգելոյ յատեան , այլ շքմարտասիրաբար 'ի
գտանել զստոյգ աւանդութիւն . վնջ եթէ կրիտիկ
կրին քննիչք՝ մի ընտանն ձարգմանութի կար-
ծեցեն զանձինս գտաւոր կարգելն 'ի վն բանից
և գործոց այլոց , մանաւանդ սէջ . ապա թէ ոչ՝ 'ի
դէմն ածէ նոյն քաղաքակն . * բայց և ինչ այս ա-
նարգանք են , եթէ 'ի ձէնը դատեցայց կմբնաւ 'ի
մարդկանէ . նաեւ զանձն իմ ոչ քննեմ . զորմէ տես
'ի մեկնութի :

Բ. Քննութիւն պարտի լինել ստոյգ և բացայայտ քան
զքննելին . ապա թէ ոչ՝ ոչ լինի գիւտ շքմարտութի ,
այլ կամ կորուստ և կմխանգարութիւն շքմարտութի :
Վնջ այն ամբ վէճք կրիտիկաց՝ որք ոչ են հաւաստի
պատճառօք սպառազինեալ , այլ մտացածին կամ
թեթեւ գուշակութիւն , են պարտաւելի . և իցէ՞ թէ
չլինէր մեծ մասն քննութի նոյն այսպիսի :

Գ. 'ի քննութի գործոյ , ունի է վարք սէջ , առաւել
պարտի զօրել վիպարութի՝ քան տրամաբանութի . ուն
և իրաւունքն պահանջեն ամարգար տեսնի . վնջ
մեծագոյն մասամբ տրամաբանօղ քննիչք՝ անիրա-
ւին ինչով շքմարտութի :

Դ. Եւ առաւել 'ի քննութի հնութից ոչ ունի տեղի
ձեռնարկելն յայժմու վիճակէ Թի , ուն և 'ի քննութի
թի

Թէ սովորութեց այլում կողման փ' ոչ լինի ձեռնարկել 'ի սովորութե օտար կի' տար փ' : Եւ տակայն յայսմ է պակասութի յուզից 'ի քննչաց յամնիւթս , զի հայելով 'ի հանդամանս ժամանակի իւրեանց և 'ի սովորութե օտար իւրեանց' այնպէս չափեն և զհինս և զհեռաւորս :

Ե . Որչափ և իմաստուն իցէ երիտասարդ հասակն , պարտի պատկառանս իմն ցուցանել առ ծերութե հասակն . ունի և ինքն քաջ իմանայ և պահանջէ զիւրաւունս զայս 'ի ծերանալ իւրում . նոյնպէս և մեք պարտիմք յարգել զհնութի լի կարի , և ոչ վայրասպար համարել զառ 'ի նախնեաց աւանդեալս կամ ընկալեալս . կարծեմ թէ և 'ի յետնորդաց մերոց պահանջեմք' մի թեթեւ ինչ առգնել զգրեալսն 'ի մէնջ , և նք յղկի եկելոց իւրեանց . ապա մի զգոյալոց պահանջեմք մեք ժխտեցուք այլոց :

Զ . Ստուգուի պատմական ինդրէ զհաւատարմութի գրողն , բայց և զհաւատս յրնթերցողն . զամծալին յամծայինս , և զմարդկային 'ի մարդկայինս . իսկ 'ի վարս սքց առաւելք զմարդկային' մերձ յամծային . քանզի և գործք և բանք սքց' լի որում սք , և ոչ լի որում մարդ սխալական , ամծային շնորհաց են արգասիք : Զայս ոչ որոճեալ յուզից' սոսկ մարդկօրէն չափեն , ասելով . զի'նչ են վարք սքց , եթէ ոչ մարդկային պատմութի . և այնպէս' թէ կամեմք , իշունիմք , թէ չկամեմք , չիշունիմք : Ոչ այդպէս . վարք սքց ոչ են պատմութիք լոկ մարդկային գործոց , ունի թագաւորաց , զօրավարաց և իշխանաց փ' , այլև գերմարդկային գործոց' ամենողէն զօրութի վճարելոց . և պահանջեն ոչ միայն զարաւորն հաւատս վն հաւատարմութի պատմողին , այլև ընդ ներքին հաւատս' որով և գործեցան այն գործք : Պարզաբար ասել . վարք սքց' ունի 'ի լինելն , նոյնպէս և յեղեալ գտն , 'ի գործիլն և 'ի պատմելն , ոչ է պարզ մարդկային , այլև ամծային , լի հիման և

Եւ շինուածոյն միանգամայն :

Ըստ հիմանն, զի վարք սքց հաստատել են 'ի ճշմարտութի բրիտոնէական կրօնի, յանյաղթելի գոն եկեղեցւոյ 'ի դրանց դժոխոց, 'ի լինելն քսի ըստ խոստման իւրոյ. Եւ մեզ մինչև 'ի կատարած օրի, և 'ի կատարել բանից ան և առաքելոց և մարգարեից նորա, թէ անպակաս լինիցին եկեղեցւոյ անձինք ընտրեալք և սքք, հաւատով զօրացեալք, սիրով յաջողեալք, նշանադործք, հրաշալիք, յաղթօղք թգրաց և իշխանաց օրի՝ իմաստութի հոգւոյն ան, և առաքելիք անպարտելիք՝ արեամբ և անարիւն նա հատակեալք քգէմ օրի, մարմնոյ և սատանայի. աղքատք հոգւով, մեծատունք հաւատովք. աղէաք Եւ օրի, բայց անուսոյցք. արհամարհեալք յօր և պք համարհօղք օրի, փառաւորիցք ան և փառաւորեալք ան: Եւ Եւ շինուածոյն. զի և գրեալ վարք սքց զայս ամ յայտնեն, ոչ պելի, այլ թերևս պակաս. զի սակաւք 'ի բազմաց գրեցան. զնոյն յայտ առնեն և բանք հարց սքց և վգպաց եկեղեցւոյ 'ի ճառելն զսքց առ հասարակ և առանձինն. զնոյն հաստատել և տօնելն և յիշատակելն եկեղեցւոյ զմի մի 'ի սքց, իբր զի այսպիսի վարուք հաճոյացան ան. վն և զվարս նոյ ոչ իբրեւ զարտաքին պատմութի ընթեռնու, այլ յետ սք գրոց իբրև սրբազան պատմութի 'ի կարգի անային պաշտամանց: Ապա մեծապէս սխալեն, որք նովին աջօք հային յարտաքին պատմութի և 'ի վարս սքց. և ծանունս յանցանեն՝ որք յարտաքինսն աջոյ ահամբ թուին հայել, և 'ի վարս սքց ձախոյ ահամբ: Այլ մեք ոչ ունիմք զայնպիսի սովորուի, և ոչ եկեղեցիքն ան: Է. Զստուգութի վարուց սքց չի պարտ կշռել և չափել յանձնէ մերմէ, այլ՝ կանգնաւ հսկայից, և եղեգամբ հրեշտակի, մանաւանդ թէ անկշռելի և անչափելի զօրութն ան՝ որ զօրացոյց զսքս իւր, և 'ի մարդկանէ հրեշտակ արար: Եւ թէ զայս 'ի միտ

Թե սովորութեց այլում կողման Ծի՛ ոչ լինի ձեռնարկել՝ ի սովորութե՛ օտար կի՛ տար Ծի : Եւ սակայն յայտ է պակասութի յոլովից՝ ի քննչաց յամնիւթս , զի հայելով՝ ի հանգամանս ժամանակի իւրեանց և ի սովորուի Ծաց իւրեանց՝ այնպէս չափեն և զհինս և զհեռաւորս :

Ե . Ո՛րչափ և իմաստուն իցէ երիտասարդ հասակն , պարտի պատկառանս իմն ցուցանել առ ծերութե հասակն . ունի և ինքն քաջ իմանայ և պահանջէ զիւրաւունս զայս՝ ի ծերանալ իւրում . նոյնպէս և մեք պարտիմք յարգել զհնութի լը կարի , և ոչ վայրտպար համարել զառ՝ ի նախնեաց աւանդեալս կամ ընկալեալս . կարծեմ թէ և ի յեանորդաց մերոց պահանջեմք՝ մի թեթեւ ինչ առդնել զգրեալսն՝ ի մէնջ , և նք յզկնի եկելոց իւրեանց . ապա մի զգոյալոց պահանջեմք՝ մեք ժխտեսցուք այլոց :

Գ . Ստուգուի պատմական խնդրէ զհաւատարմութի՝ ի գրօղն , բայց և զհաւատս յընթերցօղն . զմծային յմծայինս , և զմարդկային ի մարդկայինս . իսկ ի վարս սքց առաւելք զմարդկային՝ մերձ յմծային . քանզի և գործք և բանք սքց՝ լը որում սք , և ոչ լը որում մարդ սխալական , մծային շնորհաց են արգասիք : Զայս ոչ որոճեալ յոլովից՝ սոսկ մարդկօրէն չափեն , ասելով . զի՛նչ են վարք սքց , եթէ ոչ մարդկային պատմութի . և այսպէս՝ թէ կամիմք , խռնիմք , թէ չկամիմք , չխռնիմք : Ո՛չ այդպէս . վարք սքց ոչ են պատմութիւր լոկ մարդկային գործոց , ունի թագաւորաց , զօրավարաց և իշխանաց Ծի , այլ և գերմարդկային գործոց՝ մածեղէն զօրութի վճարելոց . և պահանջեն ոչ միայն զարտաքին հաւատս վը հաւատարմութի պատմողին , այլ և ընդ ներքին հաւատս՝ որով և գործեցան այն գործք : Պարզաբար ասել . վարք սքց՝ ունի ի լինելն , նոյնպէս և յեղեալ գօղն , ի գործիլն և ի պատմիլն , ոչ է պարզ մարդկային , այլ և մծային , լը հիման և

Ըն շինուածոյն միանգամայն :

Ըստ հիման, զի վարք սբօց հաստատել են 'ի ճշմարտութիւն քրիստոնէական կրօնի, յանյաղթելի գոն եկեղեցւոյ 'ի դրանց դժոխոց, 'ի լինելն քսի ըստ խոստման իւրոյ. Ը մեզ մինչև 'ի կատարած Զի, և 'ի կատարել բանից ան և առաքելոց և մարգարէից նորա, Թէ անպակաս լինիցին յեկեղեցւոջ անձինք ընտրեալք և սբօք, հաւատով զօրացեալք, սիրով յաջողեալք, նշանագործք, հրաշալիք, յաղթողք Թիւրաց և իշխանաց Զի՝ իմաստութիւն հոգւոյն ան, և առաքելիք անպարկեղիք՝ արեամբ և անարիւն նա հաստակեալք Ըդէմ Զի, մարմնոյ և սատանայի . աղքատք հոգւով, մեծատունք հաւատովք . ազէտք Ը Զի, բայց անուսոյցք . արհամարհեալք յԵ և արհամարհողք Զի, փառաւորիչք ան և փառաւորեալք ան: Եւ Ը շինուածոյն . զի և գրեալ վարք սբօց զայս ամ յայտնեն, ոչ աւելի, այլ Թերևս պակաս . զի սակաւք 'ի բազմաց գրեցան . զնոյն յայտ առնեն և բանք հարց սբօց և վիպաց եկեղեցւոյ 'ի ճառելն զսբօց առ հասարակ և առանձինն . զնոյն հաստատէ և տօնելն և յիշատակելն եկեղեցւոյ զմի մի 'ի սբօց, իբր զի այսպիսի վարուք հաճոյացան ան . վիպ և զվարս նոյն ոչ իբրև զարտաքին պատմութիւն Թի ընթերցու, այլ յետ սբօ գրոց իբրև սրբազան պատմութիւն 'ի կարգի անձային պաշտօնմանց: Ապա մեծապէս սխալեն, որք նովին աջօք հային յարտաքին պատմութիւն և 'ի վարս սբօց . և ծանուսն յանցանեն՝ որք յարտաքինսն աջոյ ակամբ Թոնին հայել, և 'ի վարս սբօց ձախոյ ակամբ: Այլ մեք ոչ ունիմք զայնպիսի սովորութիւն, և ոչ եկեղեցիքն ան: Է . Զստուգութիւն վարուց սբօց չէ՝ պարտ կշռել և չափել լայնքն մերմէ, այլ՝ կանգնաւ հակայից, և եղեգամբ հրեշտակի, մանաւանդ Թէ անկշռելի և անչափելի զօրութն ան՝ որ զօրացոյց զսբօ իւր, և 'ի մարդկանէ հրեշտակ արար: Եւ Թէ զայս 'ի միտ

Բ

Ե

առ

առնուին իմաստուն քննիչք , ոչինչ անհաւատալի կի՞ գոժոճարքնկալ տեսանէին 'ի վարս սքց . և ստոյգ համարէին ստուգապէս զբազում ինչ , և որ մարդ կօրէն թերեհատաւին :

Ը . Ո՛չ է պարտ ստունգանօղ լինել միոյ կողման 'ի կրկնադիմի պատուիրանի տն' , 'ի գրել կամ 'ի քննել զվարս սքց , ունիւք և յամ 'ի գործս մեր . այն զի ասէ . * եղերունք խորագէտք իբրև զօձ , և միամիտք իբրև զաղաւնիս ॥ Յայտնի է և միւս առածն անուանեան . * զայս պարտ է առնել , և զայնու ոչ անցանել ॥ :

Թ . Ո՛չ գտի զոք 'ի սքց , որում չեցէ քաղցրացեալ վարք սքց . և սահաւտ է տեսանել որք տարակուսեացին և մի 'ի հազարաց բանից պատմելոց զսքց . թո՛ղ զանյայտ կի՞ զանքունելի դիրս պատմութից յօդեալս կի՞ խարդախեալս յաղանդաւորաց . զի քէմք էմք վրէժխնդիր են սքց ամ , զի մի 'ի պատճառս անհարազատ վարուց և հարազատքն անքնդունելի լինիցին : Ընդ հիւնկն' ոչ գտցես զոք' որում անհամասցի վարք սքց , և ինքն արգասնիցի . զի այս չմիաբանի և չեղերաց . նման զնման սիրէ՝ գիտէ և Ծ : Խիթալի է և այն , զի որ ոչ հաւանի գրելոց վարուց սքց , կենդանագրէ ոչ յանձին զնմանութիւնց . և առաւել զի նոճագեալ է այժմ կենդանի սք յԾի , երկնչիմ թէ նա՝ որ 'ի վախճանելոց սքց չառնու օրինակ , և 'ի կենդանեաց չունի գտանել զոք ի հաճոյս իւր՝ զի նմին նմանօղ լիցի . և այնպէս մնայ անսք . այլ մեր բանք առ սրբասէրս են և առ վկայառէրս :

Իսկ առ քննիչս վարուց սքց ասելի է , տեսցեն վկայասէր իցեն , եթէ իմաստասէր , մի արդեօք և անձնասէր . ամ մարդ երկրպագու է մի , բայց են՝ որ հոգևով և ճշմարտութիւն երկիրպագանեն , ունիւք սքց . են որ՝ մարմնով և եթ , ունիւք բազումք , յայտ է թէ անսք . և են՝ որ ստութի , ունիւք կեղծաւորք և

չարք :

չարք : Երանելի մոզք հարցանեն , քննեն , ո՛ր ծնանիցի քն . զի ստուգապէս փափաքեն երկիրպաշտանել նմա . և հերովդէս հարցանէ՝ քննէ և ստուգել կամք , զի թէ պատրուակաւ երկրպագելոյ բարձրցէ զքն : Այս խտիր է թէ բարեսէր քննիչ վարույ սքց իբրեւ վկայտաւ , և թէ չարասէր բանախնդիր : Երանի՞ հովուաց պարզամտաց , որք առանց կարօտելոյ առ 'ի մարդկանէ քննութե՝ վերին լուսաւորութիւն հասու եղեն ճշմարտութե , և հոգւով և ճշմարտութե երկրպագու գտան փրկչին . զայս սիրտ և հոգի՝ տացէ ԹԹ և բարեսիրաց :

Ժ . Չիք պատմութիւն արտաքոյ սք գրոց , որ ոչ տանիցի խնդիր կիմ հակառակուի . այլ ոչ վն պնորիկ ԹԹ է երկբայելի կիմ անստոյգ դատելի : Եթէ սք գիրն չլինէր բան ԹԹ անժխտելի , զի՞նչ ոչ առնէին քննիչք վն առերեւոյթ անմիաբանութե աւետարանի թէ աւետարանի , կամ նոյն գրոյ թէ այլ բանս իւր , կիմ վն անհաւատալի կարծեցեալ իրաց , կիմ վն լուելոյ միոյն զերեւելի իրօք՝ զոր միւսն պատմէ , ևն . ոմ և ԹԹ անմիջ կրօնի կամակորեն զգիրս սքս առ իւրեանց անձանց կորուստ . ապա ուրեմն պահի ճշմարտութիւն և թէ հակառակութիւն կիմ 'ի հակառակ կարծեցեալ պատմութիւն :

Իսկ ԹԹ սք գիրն է անսխալ , և վարք սքց որչափ և հաւատարմի իցէ՝ սխալական , և մեք գիտեմք , և աշխատասիրեմք ուղղագրել զսխալանս պատմագրաց ստուգագոյն վկայութե և փաստիւք . և եթէ ինչ ինչ մնասցէ յանստուգութե , սչինչ զարմանամք . այլ պատուեմք և զնոսին որպէս նշխարս անանուն սքց , կիմ գոնէ ոմ զանստոյգ նշխարս : Եւ ո՛ր ոչ գիտէ ԹԹ ոչ սաղաւ նշխարք պատուին յանգէտս . յորս եթէ կայցէ սխալութե ինչ անգիտելի , ոչ ինչ փաստ ժողովրդեանն ԹԹ՝ որք յանուն սքց պատուեն զնն : Ո՛չ ապաքէն նովին օրինօք ստոյգ կիմ անստոյգ աւանդութե պահին յամ տեղիս և յիշատակք արտա-

քին հնուեց, արձանաց, պատկերաց, և այլ մասնաւոր իրաց երևելի արանց. նոյնպէս և պատմութիւնն, յորս առաւել են ստուգեք և սխալանք՝ ք ճշմարտութեք և ստուգութեք: Արդ եթէ յայսր ամփ վի արտաքինը աւելին զիւրեանց հաւանական արժանահաւատութիւն, ինչո՞ւ ոչ ունիցին սրբազանքն՝ եթէ նշխարք և եթէ պատմութիւն առեմ սքց, որք իհասարակէս յամ եկեղեցիս և յամ դարս պահեցան և պահին լի կարի և առաւել քան զկար պնդապահ յիշատակարանօք և աւանդութեք:

ԺԹ. Յամ պատմութիւն հանգիպին դժուարութեք՝ ի հաւատալ, և անկատարութեք՝ ի ստգտանել ըզգրեալն: Ի դժուարութիւն յիշեալ զառակն եպիկտետոսի, թէ ամ ինչ ունի երկու ունկունս. միոյն բառնալ չկարես, բոլուն հար և զմեւսին. զի. թէ լի միում տեսութեան անբռնելի թուի, լի այլում է իռնելի: Յայտնի է և այն, զի բազում ինչ է բազմամասնեայ. է՝ որ ի փուտ և ի տկար մասն բուռն հարկանէ, որով անդէն փրճանի կամ փրթանի, և հայեցեալ մարդոյն ի անպիտան կոտորակն՝ որ մնայ ի ձեռին, զգետնէ առ զայրոյթ սրտին. և է՝ որ յառողջ և ի զօրեղ մասն բուռն հարեալ մաքրէ զփուտն, զօրացուցանէ զտկարն, և պահէ և սիրէ զբոլորն անարատ: 3

Իսկ ի անկատարութիւն մի ինչ զարմանար. զի ոչ միայն մարդոյ է գրութի՝ բնութիւն անկատարի (վի զի ամ միայն է կատարեալ), այլ և բազում պատճառք լինին թերակատար գրելոյ. զորօրինակ լինի կամաւ չնշանակել զկարեւոր պարագայս ինչ՝ վառն չտանելոյ ժամանակին. ունի եթէ և դու գրէիր ըզմերոյ ժամանակի պատմութիւն կի՞ զվարս մեծի և փոքու առ մեօք, գիտեմ՝ զի յաւանայ կամս առաքատիւն զերևելի երևելի իրս, և զանոճանս սորա և նի, և այնպէս մի ժազնէիր զբանն, մինչև յետնոց չգտանել զել բանիցդ. բայց շատ է թէ զգոյացութիւն գրես.

գրեցեալ . և այն՝ ոչ գիտեմ, որպիսի ոճով . զի ամ
գրիչ ունի զիւր ոճ սեպհական՝ հարթ կամ անկող-
տան : Դարձեալ լինի երբեմն լռել զբնիկին իրս
ի բրեւ յայտնիս ամենեցուն եղելոց առ գրչաւն . որք
յետ ժամանակաց անյայտ մնան բոլորովին : Եւս
առաւել լինի զբազմօք լռել, զորս չժամանէ որ ան
ձամբ ստուգել ըստ պարագայից . վնյ առ չխօսել
զսուտ՝ լռէ և զճշմարիտն . զոր այլք յետ նր խոսն
յայլոց տեղեկութեց՝ որ ՚ի գրոյ, որ ՚ի լրոյ : Թող
զի անբաւ զրուցաց մատեանք կորեան յերեսաց
պատեւրազմաց, հրկիզուեց, աւերուեց, ՚ի կամա-
ւոր բացբարձմանց . և յետինք կամին՝ զի ՚ի մնա-
ցեալ սակաւ մատեանս գտցին ամ տեղեկութիւնք . որ
է անհնարին :

Ժք . Այլ է համբաւն, և այլ է ճշմարտութիւն՝ յոլո-
վանի . և ս առաւել այլ է իրն, և այլ կարծիքն . այլ
է միտք և կամք առնողին, և այլ դատողին . և վնկ
հասարակօրէն ոչ միաբանի պատմութիւն թ կշռութե
կրիտիկաց : Ոչ ամ և ոչ մարդիկ առնեն զամ ինչ ը
մտի բանախոյզ քննողաց . զի զոր կարծեն՝ թէ
վայել է, պատշաճ է, և պիտոյ է, մանաւանդ թէ
և կարեւոր, բազում անգամ այլազգ տեսանեն ար-
դեամբք . առ քեզ անթիւ օրինակս ՚ի տնտեսութե
տան Յիս և յամենապիսի յեղափոխուեց արտաքոյ
կարծեաց մարդկան . ՚ի հին օրինացն խտրանաց՝ որք
ծաղը թուին ը վեր ՚ի վերոյ տեսուէ, և ՚ի նոր օրե-
նացն շնորհաց՝ որ ամ սարօք իւրովք է հրէից գայ-
թակղուի և հեթանոսաց յիմարուի . և զինաւ վարք
սքց է մասն և հաղորդութիւն նոյն շնորհաց, թող
հրէամիտք գայթակղեացին, և հեթանոսամիտք յի-
մարեսցին . իսկ իմաստունք կամ ապշեցցին և կմ
վարանեսցին . այլ յոչ կարել հասու լինել ամին
ստուգուէ մի ինչ զարմանցին . և մի պատմութե
այնչափ՝ որչափ անձանց իւրեանց մեղադիր լիցին :
Ապաքէն պատմագիրք (ցորչափ չեն այլով մասամբ

կառնածելի) պատմեն զներգործութի կարելեաց. իսկ իմաստուն քննիչք զննեն զկարելութի ներգործելեաց, և հաստատեն զկարելի կարծիս իւրեանց իբրեւ առաւել յանկաւորս՝ ի լինել ներգործութի. որ է ձեռնարկուի ի կարողուէ՝ ի ներգործութի, ոչ հետեւեցուցիչ գործոյ, այլ հաւանեցուցիչ կարելուոյ. իսկ ներգործութի ենթադրէ զկարողութի՝ կամ մարդկային, կմ գոնէ անձային: Յայտ ոչ հայեցեալ, կմ ոչ կամեցել հայել թերեհաւատ անձանց՝ հաստարկօրէն ձեռնարկեն յարեւման կրօնիսաց. քանզի ընթերցեալ ի վարս սքց՝ թէ այս ինչ եզև անձային սքանչելեօք, կմ այն ինչ գործեցաւ վն սիւրոյն ւայ, ի վի բերեն անդուռն բերանով. այդ կարէր արդեօք և լն իմիք բնապէս լինել ինիք հնարիւք. և այն կարէ լինել մարդօրէն շահասիրութեւն առանց առաքինուէ ևն: Առ որս ասելի է. կարելին այլ է, և եղեալն այլ. կարէ լինել անձինչ, բայց եղեալն է այս ինչ, որում կայ վկայ. և ոչ այն ինչ որ ի միտս քո և եթ կայ թիւր երեւակայութի. ապա թէ ոչ զամ պատմութի մարթ է այլազգ դատել. և ի յաւելուածոյ սրտի խօսի բերանն:

Այլ անխոհեմութի թուի իմաստնոց Յի այս և այն գործ սքց. մինչ զի եթէ չկարեն բամբասել զսքս, բամբասեն զգրիչս. և ոչ դիտեն՝ թէ առ անգամ ձգի բամբասանքդ, որ գլխմարս Յիս ընտրեաց, զի յամօթ արասցէ զիմաստունս. և ետ սքց իւրոց առնել գործս գերմարդկայինս, ևս առաւել հակառակս իմաստութե Յի: Եւ արդարեւ եթէ պահէին սքք զօրէնս Յի, ոչ լինէին արք ւայ. եթէ խնայէին ի մարմինս, ոչ լինէին արք հողևորք և հրեշտակք ի մարմնի. եթէ ոչ դնէին զանձինս ի ի վառնդ վն սիրոյն ւայ, ոչ լինէին վկայք և ճգնաւորք ևն: Եւ զի զայսոսիկ չկարեն ք չկամին առնել ամենեքին, վն և թերեհաւատին կմ ստղատանն զվարս սքց. օտար լեզու է կեանք սք գոլոյ, զոր

զոր ոչ դիւրաւ իմանայ Յ. օտար գիր է դպրութիւն վարուց սքց, զոր ունի գրեալ յաջմէ յահեակ՝ Թէ կամիցի որ յահեակէ յաջ վերծանել, անիմանալի լինի. այլ դու լեր դպիր աշակերտեալ արքայութեան երկնից, և յայնժամ քաջավարժ գտանիս՝ ի վարս սքց:

ԺԷ. Նոր Յ, ոչ հակոտնեայ նորագիւտ ունի դամբրիկա, այլ ի վեր քան զաչաց մտաց տեսուի՝ անադիւտ, վարք սքցն նայ: Նոր Յ, ոչ քառակողմեան, այլ ի քառակողմեան ծագած ի համատարած՝ քաղաքավարութիւն սքց ի հին և ի նոր օրէնս. դրախտ նորագոյն արձ տնկեալ յանեղական աջոյն ամենապատիկ տնկօք և ծաղկօք առաքինութեց, ոչ միայն բնաւորականաց, այլ առաւել գերբնաւորականաց: Երանի տամ որոց բնակեալ իցեն շնորհօք՝ յայտ նոր Յ՝ ծննդեամբ և սննդեամբ սրբութե. զի նց է սեպհական և բնակութիւն նորոյ երկնից և նորոյ երկրի կենդանեաց՝ վերածնութիւն և աճելութիւն փառաց ի փառս: Վայ է քահանային՝ որոց Թարթափին ի հինն Յ աշխարելի, որ երթալով երթայ և հնանայ և ծերանայ. վայ և մերձ է յապականութիւն յաւիտենից: Այսպիսեանց առաջի միայն նորաշուր և անհաւատալի Թո՛ւի Յագրութի վարուց սքց. տինտ և անկարելի՝ հանգոյն տխմար կարծեաց ի մտտոնոց անգամ առաջնոց, Թէ զեմբդ լինիցի Յ քոտիւք կմ հակոտնեայ. զի հակառակ ելանէ երեւակայութիւն յոտին կալ նց, և ոչ Թօթափիլ գլխի՝ ի վայր յերկինս: Այսպէս ծիծաղելի գտանին, որք անհաւատալի առդնեն զհարազատ վարս սքց. յորա կան գերծիկ տեսարանք առ հասարակ՝ կամ սքանչելի, և կամ սքանչելիք. և ոչինչ են զարմանք. զի գրեալ է, * սքանչելի է անձ ի վր սքց իւրոց ॥, կմ ի սքս իւր:

Ապա ի զուր զարմանան և ընդարմանան և անհաւատանան Թերտհաւատ քննիչք ք ստուգութիւն ան-

բաւ հրաշից գտեղոց 'ի վարս սքց : Զինչ անհաւատ թո՛ւի , ասէր առաքեալն յատենի հեթանոս դատաւորի ցթերեհաւատն և ցանաարբերեայն ագրիպպաս , եթէ ԾԾ զմեռելիս յարուցանէ : Որում ոչ կարացին դիմախօսել , զի մի՛ երեւեացին ուրանալ զամենակարողութիւն ԾԾ . և այսպէս գեղեցիկ յառաջ տանէր փողն տարսոնեան զբարոզութիւն ճշմարտուն վստարունն յի : Զնոյն բնաբան և մեք երկրորդեմք առ թերեհաւատս և թիւրահաւատս . և գիտեմք , զի ո՛չ ժխտեն զայդ , թէ կարող է ԾԾ յարուցանել զմեռեալ մի կամ զբազում . ունի և յարուցանել ունի զԾԾն յաւուրն յետնում : Բայց և զայն գիտեմք , զի թէ իրօք պատմեցուք իբրեւ ականատեսք կմականջալուրք , թէ յարոյց զայս ոք կմ զայն բարեխօսութիւն այս անուն սքյ , անհաւատանան . և եթէ նկարագրեսցուք զգիւորդն յարութեան սորա կմնորա , ծաղրեն . այսպէս իմա և զԾԾ հրաշից . զկարելութիւն յանձն առնուն , 'ի ներգործութիւն սարտուն . որ է յետին տխմարութիւն և տկարամտութիւն , թող թէ թերեհաւատութիւն և հակասութիւն յառաջագայեալ 'ի սկզբանց անհաւատութեան :

Ունի եթէ ասէի ցմանուկ տխմար , թէ կարող եմ ես գանել զքեզ , թերեւ ո՛չ ժխտէր և ո՛չ դիմախօսէր բանիցս , զի մի՛ ցուցից զկարողութիւն իմ , և ինքն անկցի ի ներգործութիւն գանից . ապա եթէ իրօք գանցից , յայտ է թէ դժկամակի առ ցաւոցն : Այսպիսի գանք և կշտամբանք են թերեհաւատից՝ ԾԾագործ զօրութիւն . զի յԵրուսելն զնոսին՝ հարկաւորին ասիւ և դողուք զանձանց փրկութիւն գործել , ուր նք կամէին աներկիւզ և ի հաճոյս ընթանալ 'ի կորուստ : Եւ վնկ որչափ և թերեհաւատեալս տեսցես զբարս ի սքանչելիսն ԾԾ , այնչափ առաւել հաւատարիմ համարես ջիւր զեղեալսն . իսկ ուր բարիք և առաքինիք քննուէ արժանի տեսանեն կմ ի անստոյգս գրեն զպատմելն յանվաւերական վկայից ,

և

Քննութիւն ստորագրուեց վարուց սէջ ին

և, դու անտրան կալ զմտածուիդ, թէ ո՞նչ ո՞չ ամ՝
որ ասի, է սուտ, նոյնպէս և ոչ ամն ճշմարիտ . և
յայտմ իսկ հանդիսանայ ճշմարտասիրութիւն տիր
քննչաց . միայն թէ բազումք են կոչեցեալ (քննիչ
կմ կրիտիս), և սակաւք են ընտրեալ :

ԺԴ. Վախճան գրուեց վարուց սէջ, նոյն և ընթեր-
ցողուն է փառաւորել զմծ 'ի սէս իւր, և հետեօղ
լինել առաքինուեց սէջ . և վախճան քննուն սառ-
գուն վարուց սէջ պարտի լինել յառաջնցուցանել
զնոյն դիտաւորութիւն՝ որոշելով զյարդն 'ի ցորենոյ
և զանհարազատ բանս 'ի հարազատից, ուղղադրե-
լով զսխալանս, և առաջնորդելով վերծանողաց ի
արքունական կուռ պողոտայ ճանապարհի արքու-
թե . և ոչ եթէ վնասարդի զցորեանն ևս այրել, ի
անհարազատ գրոնածոց և զհարազատութնամա-
նել, զուղիղտ սխալ առգնել, և փակել զճանա-
պարհ վարուց սէջ . և արդարեւ են են քննիչք գո-
վելիք ը առաջնոյ կարգի . թայց շատ ևս այնք են,
որ ոչ ինքեանք մտանեն, և ոչ այլոց թոյլ տան
մտանել 'ի սբ վարս սէջ :

Ապաքէն բազում խտիր է ի խրատել զոք առ ուղ-
ղութի, և ի պախարակել 'ի նախատինս . առաջինն
է սէր՝ գործ բարեկամի, երկրորդն՝ առելութի, որ
է գործ թշնամոյ . և ահա նոյնպէս զմտանս 'ի
քննողաց հնութի կմ վարուց սէջ տեսանեմք յա-
ռաջնում կարգի, և զմտանս յերկրորդում . մեք զա-
ռաջինն փութացաք և փութամք պահել, և զերկ-
րորդն կշտամբեցաք և կշտամբեմք . և եթէ ամե-
նեքին խոստանան առ նախանձայուղութե ճշմար-
տութե առնել զոր առնեն, մի հաւատար . զի են՝
որ զնախանձն ւնյ ունին, այլ ոչ գիտուի . և են՝ որ
խոստանան դիտել զմծ և զսէս, և գործովք իւ-
րեանց ուրանան :

ԺԵ. Մի ամ հոգւոյ հաւատայք, առէ դիր, այլ
ընտրեցէք զհոգիան՝ եթէ յայ իցեն . և ըստ այսմ
պարտ

Ի՛նչ

Ներածութիւն . ԳԵՒԷ .

պարտ է քաջ գիտել, թէ ո՛րք 'ի պատմագրաց որո՞վ
հոգւաւ վարին . զի կան չարամիտք և բարեմիտք ,
զգուշաւորք և անզգուշք , խորամանկք և անկեղծք .
բայց և քննիչք հոգւոց այլոց՝ պարտին 'ի միտ առ-
նուլ զասացեալն . * ո՛չ գիտէք , որո՞յ հոգւոյ էք ॥ :
Լաւ է անաչառուի , այլ ըստեղեցին պիտի և ներա-
դուի . արդարուին եթէ առանց ողորմուի լինէր՝
անողորմ լինէր : Զի՞նչ արտսցուք և զխրատն , թէ
մի կացցես քի մի անդեսցես յարդարուի քաւմ . զի
լաւ է կալ յարդարուին մի , այլ ո՛չ յարդարութիւն
անձին . և ո՛ւր գտից քննիչ՝ որ զարդարուի մի և եթ
խնդրեսցէ և զճշմարտուի նարա : Զայս գտի . զի
քննիչ զքննիչ 'ի սուտ հանէ . այլ ճշմարտութիւն ան
մնայ յաւիտեան :

ԺԳ . Ո՛չ վայրապար տօնելի եղեն սքեք , այլ ար-
դեամբք արբուիթե և հրաշալի վարուց իւրեանց .
վնայ եթէ զգրեալ վարս նց չընդունիցի ոք , հարկա-
ւորի ոտեղծանել 'ի մօտ զսրբավայել վարս . և ո՞
կարէ տանել այսմ , զի թողցին վարք՝ որով սքեք և
տօնելի եղև ոք , և ստեղծցին ըստ բանաստեղծից
եղջերուճաբաղ պատմութիւնք : Գոհանամք զմեռնէ , զի
վարք սքեց չեն գրեալ ստեղծաբանուի , այլ անսե-
թեւեթ պատմուի . որ ինքնին յայտնէ՝ որպիսի հա-
ւատա արժան է ընծայել բանիցն ասացելոց :

Եւ սակայն կասկածեն քննիչք , թէ ուրեք ուրեք
նաե 'ի հարազատ և յարժանահաւատ կարծեցեալ
պատմուիս սքեց իցեն կուտակութիւնք բանից , մա-
նաւանդ յատենախօսութիւն և յաղօթակացութեա ,
կի՞ 'ի նկարագրուիս տանջանաց և ճգնուեց : Այլ
այդ չէ ինչ , եթէ արդարև այդպէս իցէ , որ և ոչ
միշտ ճշմարտի : Նախ՝ զի գրիչք վարուց և վկայա-
բանուի սքեց ոչ են բանահիւսք և քերթօղք հեթա-
նոսաց՝ յօդիչք անգոյ պատմուեց , և կցկցողք մտա-
ցածին բանից , այլ՝ եղելոց և եթ իրաց արձանա-
գրօղք , եթէ իբրև տկանատեք կի՞ տկանջալուրք ,
և

և եթէ յայնպիսեացն աւանդուէ հաւաքիչք: Երկրորդ՝ զի թէպէտև ընտելոյն ինչ ինչ յարմարեալ իցեն հետտորական կամ ներբողական զարդաբանութիւն, ոչ են աւելաբանութիւն քան զարժանն, այլ՝ դոյզն ճաշակք յորդահոսան վտակաց: Ապացոյց այսմ զի՝նչ տաց, բայց եթէ աղաչեցից զԹՅ, զի ասն՝ ի թերեհաւատից ժամանակիս զօրացեալ ԹԵՐ՝ ի հաւատոս՝ արժանացի վկայուէ, և ես առ նմա գտեալ՝ գրեցից զտանջանս նոյն մի առ մի, և զդաւանութիւն նորա յատենի, և զազօթս նորա ի բանտի և ի ժամ գլխատման. ուր անտարակոյս եմ, թէ ոչ կարէի զարժանն ի գիր արձանագրել. քզի տեսանէի զգիւցազնական քաջութիւն նորա, և լսէի զհոգեւորից և զհրաբուհի բանս բարբառելիս ի նմա նէ. զորոց հագին՝ զուրոճականն կարօղ էի Է գրով բովանդակել՝ որքան և ճոխաբան երևէի: Երրորդ՝ այսչափ մատենագիրք կան ականաւորք, որք զարտաքին առաքինեաց և զքաջաց զվարս գրեն երկարապատում բանիւք. և ընդէր ոչ թերահաւատին թերեհաւատքս Է նմ. թերևս ի վայելուէ կարգաբանութիւն կարծեն կախեալ և զճշմարտութիւն. մի աղաչեմ, մի ընտելոյն դատիք, այլ ուղիղ դատաստան արարէք. մի և ի գրչաց վարուց սքց բան պահանջէք ճարտար, այլ անկեղծ. ոչ ճարտարութիւն բանից քարոզեցաւ և աւետարանն, զի մի ընդունայն լիցի ճառ խաչին քնի. Չայս ճշմարտեալ գիտեմ, զի եթէ առ հելլենս և հռովմայեցիս լինէին բառունք իմն վարուց սքց, զորօրինակ առաքինի և գիւցազնեայ նահատակուեց մարտիրոսաց և կուսանաց ևն, զի՝նչ ինչ ոչ գրէին զնոցանէ, և այն՝ ի վայր քան զարժանն. որպիսի գերապանծ բանիւք չյօրինէին զվիպասանութիւն նոյն, և այն յաւելուածով բիւրապիսի ձեռք բանից, առածից, նմա նութեց, փոխաբերուեց ևն. մինչև սպառել ճարտասանական կանոնաց. և այն լինէր հաւատարմ և

Ի՞նչ

Ներածութիւն . 41 . Բ :

գովելի իմաստնոց Եփս . և զեմք խանդան՝ եթէ
և գրիչք վարուց փոքր՝ իշատեզարդարեցին զբանս-
կամ զեմք անհաւատանան ընդ պարզ և անզարդ
Ճշմարտախօսութիւն :

Են ևս՝ որք գոհարին ի լսել, թէ ար վկայք ի
ժամնահատակուն մաղթանս առ ան մատուցեալ
իցեն վս պէսպէս կարեաց եկեղեցւոյ հագեորաց
և մարմնաւորաց , և վս տալոյ զօրութի նշխարաց
իւրեանց ի բժշկութի հաւատացելոց : Եւ ոչ զայս
խորհին , զի թէ ինքեանք ևս լինէին առաջնկայ
յայնմ հանդիսի՝ ունի միշտ գտանէին քրիստոնեայք ,
ազաչէին զվկայս մաղթել այլ ևս վս իւրեանց ա-
ռաւելապէս , գիտելով՝ զի ան լսէ մարտիրոսին ուն
սիրելի բարեկամի . զի մեծ ևս սէր քան զայս որ ոչ
ունի , եթէ զանձն իւր դիցէ ի վր բարեկամի իւ-
րոյ :

Թողից զանբանական ծաղր ոմանց յանհաւատ ան-
ձանց ընդ լուր վարուց սքց . որով զխօթամիտս և
զտկարս պզտորել կամին , և պզտորեն իսկ . Թող և
զայլ չարացար հնարս առ ի բանսարկունէն ուսելս՝
որ նախանձի ի փառս նոյ և ի պատիւ սքց նորա :
Բազում ինչ ունէաք ասել ի յանդիմանութի այնպի-
սեաց , այլ ոչ համարիմք արժանի պիտեալ . մեայն
յառաջ բերցուք զկարեւոր բանս քաջին յովհաննու
բողանդայ վս սոցին իրաց , և վս սառուգութե նա-
խագրելոցս անի :

Գ Լ . Գ :

Պապականութեան Բողանդայ առ պապականս
անհաւան եղելոց ընդ վարս սքց :

Լրդիւնական այրն ի քննութե վարուց սքց՝
յովհաննէս բողանդ յեման՝ յեա ըմբերա-
նելոյ ի յառաջաբանի իւրում զանհաւանս ի հին
և

և վաւերական աւանդութիւն անգամ, ապա սկսաւ
 նի քննել՝ թէ արդեօք ունիցի՞ն իրաւունս այնորքիչ,
 որք չհաւանին աւանդից գտելոց առ մատենագիրս
 միջին և յետին դարուց . ունի՞ թէ չիցեն տիրապէս
 վաւերական՝ յանձանօթ աղբերաց վտակացեալ ,
 թո՞ղ զի ինչ ինչ անշուք և անպիտան տեսանի՝ ինք .
 զօրօրինակ ՚ի յայսմաւուրս իւրաքանչիւր ազգի , և
 ՚ի հետևօլս այնպիսի մատենից :

* Ասեն (ասէ) , թէ սիրեմք զվարս սբց . . . այլ
 զխարտոցեալս քննութիւն , և զհաստատեալս յամ
 կողմանց ճշմարտութիւն , զորս չիցէ մարթ ոչ միայն
 մերժել , այլև դիմախօսել անգամ ॥ :

Առ այս ասէ բուլանդ . * Ապաքէն ըղձալի էր , եւ
 թէ սբք ամ՝ այնպիսում , ունի դոքա խնդրեն , վի
 ճակեալ էին հռչակողի առաքինուց իւրեանց . և
 կի՞մ թէ կային թերևս երբեմն այնպիսի գրիչք , դո
 քա ՚ի խորոց ուստեք ՚ի լոյս հանէին . և կի՞մ գոնէ
 որք զայդ խօսին՝ ինքեանք՝ ձեռն ՚ի գործ առնէին ՚ի
 պայծառացուցանել կի՞մ նորոգ շարադրել զանըստ
 գիւտ վարս սբց . . . Եւ եթէ այդ ոչ է ակնկալե
 լի , և ոմանց ՚ի սբց իսկազոյն օրինակք վարուց են
 անհետացեալ , և միայն մնացեալ են գրեալքն ՚ի
 լոյ՝ ոչ ամ մասամբ հաւաստիք . . . զի՞նչ կամիս ,
 ՚ի բանց թողցուք , ՚ի խաւար ընկեացուք , կամ թէ
 հրոյ իսկ ճարակ տացուք , և բնաջինջ արասցուք :
 Իրաւացի է զայդ առնել , եթէ կայ ինչ ՚ի նմա Բ
 դէմ ուղղափառ հաւատոյ՝ կամ օրինաց բարիք վա
 րուց . զի այդմ չէ՞ արժան տանել . արժան է իսկ և
 իսկ բառնալ ՚ի միջոյ , զի մի ումեք մնաս հասանի
 ցէ : Այլ երանի թէ որք այդչափ խառն վարին առ
 վարս սբց , նովին դատակնքով զսպէին , մանաւանդ
 թէ անհետ առնէին զյոլովագոյն գիրս ապակա
 նարարս վարուց և բարուց մարդկան :

Ապա եթէ կայցէ ՚ի վարս անդ . . . ինչ ինչ հակա
 ռակ յորունց , կամ ամ ստուգաբան պատմագրաց

դա

գարու այնք սթյ . . . յանձն առցուք և զայն բանս
'ի բաց հանել, կամ նշանակել իբրեւ սխալ: Բայց
եթէ իցէ ինչ, որ ոչ միաձայնեացի ընդ միում և եթ
հին պատմադրուե, ոչ է օրէն յայն սակս տարագիր
առնել զայն . ուր ստեպ տարաձայնին յիբերաց մա
տենագիրք եթէ առաջինք և եթէ յետինք, ևս և
ժամանակակիցք և անձամբ առաջիկայք իրացն ե
ղելոց:

Չգիտեմ, քէր ամմիանոսի մարկեղինոսի՝ քրիստո
նէից թշնամոյ, կիմ այլում 'ի նմին ալերէ զանգե
լոյ, առաւել հաւատ ընծայելի իցէ, քան թէ ու
մք 'ի քրիստոնէից, թէ և իցէ սա հետեակ, և ոչ
ներկուռ մատենագիր . զի թէպէտև գտանիցի սա
թերեւս յոյժ դիւրահաւան, ուն բաջաղեն, բայց
նա մախանօք և խորամանկութիւն կամ լուէ, և կամ
մոռագեցուցանէ զմերոցն զպարծանս . . . .

Եւ ոչ իսկ գունոց կիմ զարդուց կարօտի ճշմարտու
թին . բառական է ինքն ինքեան՝ թէպէտև մերկ և
թափուր յամ օտար գեղերեսութեց, առ հաճոյա
նալ լաւաց . . . . .

Ծիծաղին՝ ասես՝ հերեսիովտայք ընդ իրող: Եւ
զինչ այտի: Նոքա և զետրհրդովք հաւատոյ մերոյ
ծաղրեն . ծաղրեն և զքանի մի անշուշտ անձաշունչ
գրովք . ծաղրեն զբազում գովելի գործովք բարե
պաշտից . ծաղրեն և զվարուք գրեցելովք յազանա
տես և յամենիմաստ և յամենաոք արանց: Մեք
ոչ զմ նոցա գրեմք (զվարս սթց, կամ զառաջիկայ
բանքս) . Չէր ինչ դժուարին զնոցայն վանել ըզ
ժպրհութի, այլ չեն ինչ 'ի յարգի . թո՛ղ զիւրեանց
ամենեւին անալի փղս՝ յորինչ և կամին՝ ծախեսցեն .
մեղ չէ ինչ փոյթ: Աճապաշտ և առաքինասէր մար
դոց գրեմք, որոց խթան լինիցին բանքս՝ զհետ
պնդիլ առաքինութեց . . . . .

Բայց և ուղղափառք անգամ (ասես) մարթին
յափրանալ: Եւ կարի իսկ քաջ . զի և անձն յաւե

Լորդս

լարդս յազեալ զխորիսի մեղու արհամարհէ . սա-
կայն և այլ յոլով անյադ փափաքմամբ բերի-
ցին . . . . Եւ չէ՛ օրէն բառնալ 'ի սեղանոյ զեւղ և
զպանիւր և զպտուղս և զբանջարս՝ վն չկամելոյ միոյ
'ի կոչնականաց ճաշակել յայնպիսեաց անտի . . . .
Բայց բազում այն է , զի բազումք 'ի սկզբան անդ-
չախորժեն զայն ինչ իրս , որք յետոյ հաճոյ թո՛ւն
նց զարմանալի օրինակաւ , և օգտաբեր լինին : Խոս-
տովան լինի ուրեք բարոնիոս , թէ վարք ինչ զա-
ռաջինն յանկանիւն 'ի ձեռս իւր՝ դժպատե՛հ և ան-
համ երևեցաւ . այլ յետ քաջ խռզարկուե՛ն՝ մեծա-
պէս հաւանելի , և ամ քունելուե՛ն արժանի դատե-
ցաւ : Եւ ընդ իս նոյն անցք անցանեն , թէպէտև
բազում մասամբ զուսպ ունել բնաւորեալ եմ ըզ-
հաւանութիս , մինչև քննեցից զիրան ողջոյն :

Եթէ ոմանց կարի գիրդ և փափուկ իցէ ախորժակ,
պարտ է դարման տանել սւղղուե՛ն նորին . զի մի և
զառողջարար , մանաւանդ թէ զհարկաւոր դեղն
գլխովին մերժիցէ , եթէ հնասցի ախտն : Եւ յերա-
ւի՝ եթէ ուժէ ինչ ձեռնարկն այն , ո՛չ ապաքէն բա-
զումք այն են՝ որք տաղտկան ք՛ ճառս բանից յա-
ղադս ամպաշտուե՛ն և այլոց առաքինուեց , ք՛ կիր-
առուե՛ն սք խորհրդոց , ք՛ կարդացմունս բարեպաշ-
տական գրոց , ոսկ և ք՛ աղօթականցութիս : Եւ մի-
թէ վնկ պարտ է չար առել , հերքել , և 'ի բաց տա-
րագրել զայս ամ . այլ ք՛ հակառակն՝ պիտի արծար-
ծանել և բռնադատել զանձն , զի գոնեա 'ի չափ
ինչ միջաստճման ժաման լինիցի : Ո՛չ որ դամ , և ո՛չ
որ զոչ ինչ ընդունի , մարթի աներկեալ լինել 'ի
սխալմանէ :

Ձանձրացեալ էր երբեմն հայրն ընկերութե՛ն մերոյ
իգնատիօս 'ի գրոց՝ որ զհոգեւորաց ճառեն . խընդ-
րէր զանոտիապատումս , որք գեղեցիկ , տինա ստա-
յօդ , կթ՝ այլօրինակ բանիւք խազակաց յերկրեալ
իցեն ք՛ հոգւոյ օի , զի նոցին վերծանուք զո՛ւար-
ճաւ .

ճացի, և դիւր լիցի նմա յերեսաց հիւանդութեն : Այլ երբևայլ թեաց ձանձրութեն, ոչ ևս կարէր յազենալ ընթերցունածովքնոյն հոգևոր գրեանց : Եւ պտուղ, եբեր այնպիսի, զոր ճաշակեաց կաթաղիկէ եկեղեցի : Նոյն և աստ թերևս դէպ լինիցի յառթէ գլխովին առողջութիւն անտուտ ծնելոյ, յորմէ մեծապէս խորշէր անձն ուրուք (յըն-

թերցողաց վարուց սքց) :

Գէթ չէ մարթ ուրանալ ասես, թէ բազում ինչ ծաղրաշարժ պատմի 'ի նոսրին : Չեմ ես այնպէս դաժան բարուք, մինչև արգելից անձին իմում և բոլորից զառիթա զունարթութե. բայց որ զօրհա նապազ գեղերիմ 'ի վարս սքցս, ոչ երբէք յիշեմ թէ նոքին 'ի ծաղր զիս շարժեալ իցեն : Ծաղրաշարժ են, խոստովանիմ և ես, մեքենայք անմիտ, դիւանց լարեալք քղեմ սքց առ 'ի դրդունել զնձ 'ի փութոյ աղօթից և այլ առաքինուեց . մինչև չգիտեմ՝ առ կատաղութե՞ արդեօք մեքենայեն, եթէ առ խորամանկ խաբէութե . այլ ուրանամ, թէ ծաղրական իցէ պատմելն զայդոսիկ : Ապա եթէ մարմալք փայծաղն ուրուք, թող ցնդեսցի այնպիսին 'ի ծաղր և 'ի ծիծաղ ըստ կամի . բայց մի կարծեսցէ, թէ 'ի կառութե անտի ելանէ ձեռնարկուի հաստա տուն 'ի զօրել խախտել զվարս սքց, որք յոլովագունից ողբս մանաւանդ առթեն փրկարարս, խորհելեսցն ասեմ՝ թէ որչափ ինչ և որպիսիս սքցն դործեցին, և անայնոցն եղեն հաղորդ, յայնմ հասակի, 'ի վիճակի, և 'ի տեղևոյ, յորում մեք այժմ կամք խօթամիտք և օտարախորթք, անբաւ միջոցաւ տարատրոհեալք 'ի նոցանէ : Չորս միանգամ այսպէս խթեն և շարժեն վարք սքց, 'ի կատարածի առթեսցեն նոցա և զծաղր և զուրախութիւն մշտնջենաւոր :

Թէպէտև ոչ ծաղրական երևեսցին՝ ասես, ապա քէն բազում ինչ իրք են անհաւատալի : Եւ զեմբդ :

Վն զի զանցանեն զսովորական օրինօք մարդկեղէն իրաց : Եւ միթէ մարդկեղէն ուժով ասին գործել . ոչ ապաքէն յաժողատ , կիմ ամային օգնականութիւն . և զինչ անհնարին կայցէ ւայ : Եթէ լինիոս կիմ սալուստիոս (հեթանոս) պատմէր զայդպիսի անցս , կարծեմ թէ հաւատայիր , այլ կախարդանօք դիւնաց լեալ ասէիր : Եւ արդ միթէ զօրագոյնք իցեն դէք քան զամբ բարձրել և անբաւելի բնուի . մինչ զի զոր յայ լեալ պատմի՝ հրաշք , անհաւատալի վըճարեցա . իսկ զոր ՚ի դիւնաց հրէշք՝ անդէն և անդարժանաճաւատ :

Ասես . կարօղ էր ամ առնել . այլ ուստի՛ յայտ՝ թէ արարել իցէ : Եւ քեզ ուստի՛ յայտնի լինէր ՚ի պատմել զայն լինիոսի . կարծեմ թէ մարդկային հաւատով . և ասա նաև աստ նոյնն ունի զտեղի : Խնդրես թէ ուստի՛ գիտացից , եթէ արարեալ իցէ ւայ զայն ինչ . և ուստի՛ գիտացեր՝ թէ չէ՛ արարել : Ես յառաջ մատուցանեմ մատենագիր՝ որ ստորասէ . դու ունիս զոք՝ որ բացասէ : Եթէ ունիս , խնդրելի է՝ ոյր վկայուի իցէ զօրաւոր . ապա եթէ՝ ոչ ունիս , և զկարելին գոլ խոստովանիս , տես գուցէ յանդգնուի իցէ առանց իրիք պատճառի ուրանալ զեղեալսն :

Չգոյր ասես պատճառ և ոչ մի՛ գործելոյ զհրաշք : Եւ ինչ գիտացեր զայդ : Վն զի պատճառն չէ՛ գրել : Եւ միթէ ամ իրաց եղելոց գրեալ իցեն պատճառք : Աւանդի արդեօք և պատճառ ինչ , այլ այն չեղև քեզ հաւանելի . իբր այն թէ՛ զնեալ է քո զամ խորհուրդս ւայ : Բարէ , անգիտանառ ով դու , անգիտանաս , թէ որքան է նի բարուի և առատաձիր բարերարուի . որում դուդ չափ և սահման դնեմ , ունի թէ անդր ևս ք զայն անվայելուչ իցէ նմա շնորհատու լինել արարածոց : Տալ խօսել անբանից , կենդանացուցանել և յարուցանել զաշխունացեալս , հասմամբ փոշւոյ պողպտերել հասկ տոռքացեալ և

Հասունացեալ 'ի վայրկենի անդ, զի՞նչ դժուարեմ
իցէ տանել ան : Միթէ ատաւել անհաւատալի՞ իցէ
վերապէս կենդանացուցանել զգազանակուրս, քան
դարուցանել 'ի քարանց որդիս արքա համու : ՄԻ
թէ դժուարագոյն ի՞նչ իցէ բանալ զընդուն աղաւ
նոյ կի՞ ըլլաու՝ 'ի սփոփանս կի՞ 'ի զօրավիգն և կամ
'ի խրատ սքց, ք առ բարբառել ուն երբեմն՝ իշոյն
բաղամու, թէպէտ և նա յետ սակաւաց հանգը
ձեալ էր կորնչել, առ ըմբերանելոյ զյանդուզն նի
զանգզամութի :

Այլ երկնչիմ ասես, թէ այգալիս իրք ծնանիցին
կարծիս սուտ և խառնաձայն մոլորութիւն և պա
ռաւական գողցես աւելորդապաշտունս . որք յետ
միանգամ արմատս 'ի խոր արձակելոյ և հնանալոյ՝
թէ հանգիստցեալ, անխելի միան : Թող անդր 'ի
բաց զերկիւղդ զայդ : Գիտակ իսկ ես, թէ քանի՞
զօրաւոր և գործունեայ է շմարտունին, որչափ ոչ
է և զինն . . . և թիւն . . . և կինն (նորում յայտ
նի կացոյց զօրաբարէլ) : Արդէն իսկ ուղղադրե
ցան ինչինչ 'ի յայտնաւորս . և ո՞ր ոչ մտադիւր կա
մօք ընկալաւ զճմարտութիւն :

Եւ ոչ վտանգաւոր սխալումն է աստ, եթէ անդի
տացայց զծագումն ուրուք 'ի սքց, կի՞ զգործ ինչ
նորս . ուն և սք գիրն ինչ ինչ ծածկեաց : Զի՞նչ
խաբէ է, եթէ սքն գէորդ զստոյգ վիշտոյ, կի՞ զալ
լաբանեալն (զատտանայ) սպանեալ իցէ : Ուսմիկն
կարծէ, թէ զստոյգն սպան . գիտնաւորք յայլ մտա
նն . մին յերկուց կողմանց սխալէ՝ առանց յանցաւոր
ութի :

Որպիսի վէճք յարեան առ գաղղիացիս՝ ոչ եթէ վի
մոյ և երկուց 'ի սքանչելեաց, այլ և զնոյն իսկ սքց
տմանց տօնելեաց : Համարեցան գիտնական տն
ձինք, թէ սքն գիրն սխալ առաքեալն փարիզացոյց
եկեալ իցէ 'ի գաղղիա յամի ամ 250 . և թէ այն իցէ

զոր

զոր ինքեանք տօնեն . իսկ այլք՝ Թէ անգոյ իսկ է տօնենէին անձն այնպիսի , այլ դիոնեստոս արքայազացին է տօնեալն : Թեթե ինչ իցէ հակառակու թիւ . 'ի հարկէ մի կողմն սխալէ . բայց ոչ ամբոխին տորին վառաջնորդք եկեղեցեաց , որն է սչ դահադըսին և ղեկավարն և հայրն բոլորից՝ հռովմայ հայրապետն : Վէ զի չէ այդ մարտութի այնպիսի , որ ստնանիցէ ինչ անպաշտուէ կի՞ այլում յառաքի նուէց : Եւ ոչ դժկամակ լինի սքե կնիսն այն դիոնեստոս՝ Թէ զիւր պատինն արքայազացուոյն տան , և ոչ արքայազացին յաջադէ վառքին իրաց . զի երկոքեան դիտեն զիւրեանց պատինն՝ 'ի փառս ւայ զիւրուզեալ : Եւ եթէ եկեացէ օր , յորում յայտնապէս 'ի լոյս գայցէ՝ Թէ ոչ 'ի ձեռն արքայազացապէս , այլ անշուշտ 'ի ձեռն փոքուն դիոնեստոսի լեալ իցէ դարձումն փարիզեանց , ոչինչ դժուարանան ձայնակից լինել ճշմարտուէ ծագելոյ 'ի վաղեմի մթութե . . .

Եւ եթէ հրամայէ ևս եկեղեցին ուղղագրել զպատմութիւն ինչ սքե , որնիս ինչ թունի՝ այդու բանիւ չփամի իշխանութի տալ ամենեցուն , զի այր իւրաքանչիւր անձնահաճ պժգանօք կամ անձնապաշար դատաստանաւ ը կարծեաց և ը խելաց իւրեանց իշխան լիցին մերժել և հերքել զանհաճոյս յաջալեւրեանց որպէս զկեղծիւ : . . . Եւ տհա յայտ եղև 'ի նախաճառելոցս . . . Թէ չիք պատճառ զոր և է վարս սքե հետախաղաղ ծածկելոյ կի՞ անհետ առնելոյ :

Տի՛ նա , վա՛կ իսկ՝ զի գրեալ են 'ի բարի և 'ի պարզամիտ և յանկեղծ մարդկանէ , Թէպէտե ոչ ծայրագոյն ճարտարութիւն , և զի գրողքն են ազատ յամ կասկածանաց մարդահաճուէ , ուր ոչ գոյր նոցա նպատակ վարձուց 'ի մարդոյ ուստեք , բայց միայն հովանաւորութիւն սքե և ձիրք առատապարգևիւն ւայ , և զի գրեալքն 'ի նոցանէ յածեցան յայնչափ դատար

ի ձեռս յոքունց դրագիտաց , և ոչ երբէք մերժեցան իսպառ , ևս և 'ի ծանրագլուխ անարարաց , խոստովան լինել ունիմք՝ թէ պարտ է շնորհաշնորհ համարել զնս , և չնայել բազում մասամբ , և օգտակար ճանաչել ընթերցանելեաց . միայն թէ ակնարկեսցեն և 'ի ծանօթութեան մեր և յազգարարութեան այլոց ևս գիտնաւորագունից ॥ :

Այսչափ քննեմ անհաւան եղելոց շատ լեցի բանիւք մեծի առն բոլանդայ . որ ունիցի ականջս լսելոյ , լո՛ւիցէ . իսկ առ բարեմէրս և հոգեմէրս՝ առ սրբասէրս ասեմ և վկայասէրս՝ նոքին իսկ սքեթիս սրտէ 'ի սիրտս նց , յորժամ ընթեռնուն բզվարս սքեթ , թէ զի՛նչպիսի հոգւով պարտ է սւշունել պատմուէն և օրինակաց նց՝ առ 'ի կարօղ լինելոյ նմանօղ լինել նոցա , և վաստակակից և պատկակից :

Եւ զի մի՛ ոք ասիցէ , թէ բոլանդեանք յետինք ուղղագրեցին զբոլանդ նախահայր իւրեանց յայսմ մասին , 'ի մեջ առից զվկայուէն միայն 'ի յետնոց անտի բոլանդեանց , որ զօրագոյն քան զյոգունս ճանաչի . այն է յովհաննէս ստիլաինդ . և այնչափ առաւել՝ որչափ սա գտաւ այլով մասամբ մեզ ոտոխ 'ի լուսաւորչեան պատմութեան առ անտեղեակ գոլոյ արեւելեան դպրունց և հնութեց : Արդ տես , թէ ո՞ւր անաչառ յանդիմանէ սա իրաւացի բանիւք զոմն յերեւելի կրիտիսաց համարձակախօսից՝ 'ի քննուէն վարուց սքեթ անդրիանոսի և կնոջ նորա անատոլայ կի՛մ նատալեայ , 'ի 4. հափ . սեպ . 8. յօդ . ք . էջ . 210 .

աւր սկսանի խօսել այսպէս :

* Առաջին ձեռնարկ տիլեմոնտի առեալ լինի յերկար զրուցաց գտելոց յայսմ վկայաբանուէն . զի այս բանք ևեթ բաւական են ասէ ցուցանել , թէ "յօգեալք են 'ի պարապորդ շատախօսէ" . և դարձեալ ասէ , "խօսակցուիքն այն բնով մասամբ լի են թշնամանօք քննեմ կայսեր . որ չէ՛ բարինշուն" : Պիմեմ . .

Ապա .

Ապագէն և սքն բարսեղ, սք ոսկեբերան, և այլք
'ի հարց, զորս ուն քաջալաւ մատենագիրս Եռնի
տիլլեմոնտիոս, ոչ սակաւ խօսակցուիս նմանաւորս
ընծայեն մարտիրոսաց . այլ սակայն այն երկար
զրոյցք ոչ լինին արգելք ընդունելի լինելոյ անցից
վկայից՝ զորոց ճառենն հարք, ուն ճշմարիտս : Թող
զի և այլ բազում վկայաբանուիք իբրև հարազատ
Եռնելիք են տիլլեմոնտի, թէպէտև 'ի նոսին կայ-
ցեն նոյնպէս երկար խօսակցուիք . ուն մարթ է տե-
սանել յանկեղծ և յընտիր վկայաբանութիւնս առ
հռուինարտայ : Ապա ուրեմն անդէպ է առաջին
պատճառ դիմախօսին առ 'ի ժխտել ամի՛ զհաւա-
տարմութի վկայաբանութն :

Իսկ երկրորդ պատճառն ոչ միայն է անյարմար,
պալկ՝ ուն ինչ թուի, սուտ, և ամենեկն ծաղրա-
կան : Քանզի ասէ տիլլեմոնտ, թէ խօսակցութիւն
այն բազում մասամբ լի են թշնամանօք քղէմ կայ-
սեր : Պիսեմ. ամ իրօք սուտ է այդ . և եթէ որպէս
ճշմարիտ առցուք զայդ բան տիլլեմոնտի, առաւել
թշնամանք լինին սք վկայից : 'Ի կարճոյ ցուցից
զայս : Նա ինքն տիլլեմոնտ 'ի խօսելն զսքին տարա-
գոսէ, պրոբոսէ, և անդրոնիկոսէ՝ խոստովան լի-
նի, թէ չէ մարթ գտանել վկայաբանուի առաւել
վաւերական քան զվկայաբանուի սքցս, որ տպա-
գրեալ կայ առ նմին հռուինարտայ . երես . 422. և
թ . տպ . և ոչինչ երկո՛ւնայ, թէ են բուն իսկ բանք
նոյն վկայից՝ եղեալքն իբր այնպիսի 'ի վարս նց :
Իսկ արդ՝ ոչ որ կարէ ուրանալ, թէ խստագոյն են,
կամ գոնէ նոյնչափ խիտ՝ բանքն այն՝ զորս նոյն
վկայք բարբառեցան ստէպ քղէմ դատաւորին, առ
համեմատութ բանից՝ որք ընծային սքին անդրիա-
նոսի և ընկերաց նորա : Ապա ուրեմն՝ եթէ որ ք
կանոնաց տրամաբանուի ձեռնարկեացէ ք այդմ,
թէ նաև սքքն տարագոս, պրոբոս և անդրոնիկոս
բանիւքդ այդոքիւք թշնամանագիր գտան ընդդէմ

դատաւորին և Թիբին, ոչ ապաքէն առաւել ունէ
զուծք ունի տրամաբանել, Թէ բանք տիրելմանս
Թշնամանս դնեն սք վկայից, ուր առաւել կամ
դժամարձակախօսուի նց դատաւարա առնել իբրեւ
Թշնամանադրութի, քան խոստովան լինել՝ որպէս
պարտն էր, Թէ չէր բնաւ հարկաւոր՝ զի վկայքն
զայլով մասամբ օրինաւոր ակնածութի ցուցցին
դատաւորաց և Թիբաց, յորժամ նք մտ իրօք՝ ի չար
անդր յորդորէին զնա և տախէին. այլ յոյժակէ
լաւ ևս էր յանդիմանել զամբարշտութի նց քրիստոս
նէական համարձակութի....

Բողանդակ պատճառաբանութի տիրելմանս յայտ
վերածի, Թէ հեղութի և մեղմուի պարտ է պահել
քրիստոսնէից լը քնի պատուիրանին, և վիպութի
առաքելոց. և Թէ պարտ է մեծարել պատուով
զառ ի յայ կարգեալ իշխանս և զգաւաւորս. անս
ասէ զառաքելոյն հրամանս. հա. մ. և տիտ. Գ. . .
Ուստի չնք ասէ տարակոյս, Թէ քրիստոսնայք պարտ
տական են իշխանաց ոչ միայն հպատակութի և հնա
զանդութի բնծայել, այլև ակնածութի և պատիւ:
Առ ար ասելի է. զորօրինակ ոչ մեղանչէ քրիստոս
նեայն չդէմ հնազանդութեա, յորժամ չառնու յանձն
հնազանդիլ իշխանի՝ որ զմեզս հրամայէ, վասն զի
պարտ է առաւել նայ հնազանդ լինել ք մարդկան.
տոյնպէս ևս ոչ պտկատին առիծք, յորս խստուիք
բանից ի դէմս անծաւր կարի մեղապարտ իշխանի,
կամ մեղսառիթ անձին, ոչ չդէմ ելանիցեն առա
քելական հրամանի յաղաքս պատիւ տալոյ իշխա
նաց: Անշուշտ ոչ առնեմք դատաւարա զմերտիչն
յովհաննէս վա յանդիմանելոյ նորա զհերոգիէս.
ոչ դատաւարտեմք զմք եղբարս մակաբայեցիս՝ վա
ձգելոյ բանս խստագոյնս չդէմ անախոքոսի. ոչ
դատաւարտեմք զսքն ատեփաննոս վա ծանր բա
նիւք կշտամբելոյ զհրէայս յանդիման քհնայապե
տին. ոչ դատաւարտեմք և զբաղումս այլ ի սքց
հին

հին և նոր կտակարանաց, իբր զի խառն խօսեցան է իշխանաց և թգլորաց ամպարշտաց, կմ Էդէմ չարեացապարտից, այլ զարիութի նց գովեմք և սքանչանամք:

Եւ եթէ արդարեւ կայցէ ինչ իրաւացի պատճառ խառն խօսելոյ կամ կշտամբելոյ, կարծեմ թէ ոչ կարէ լինել առաւել արդարացի՝ քան զոր է տեսալ նել՝ ի որ վկայս. վն զի նք զայսօրինակ խօսելով՝ ցուցանէին, թէ ինքեանք չերկնչին յանիրաւ ապառնալեաց դատաւորաց. միանգամայն և զպատճառան յայտնի կացուցանէին, թէ Էէր չհաղանդին. և ոչ կարեն և ոչ պարտին հնազանդիլ այնպիսի հրաւանաց պետութեւ:

Ի դէպ է այժմ հետազօտել, թէ յինչ միտս իցէ քմակաբայեցւոցն պայքարմանէ ամենիմաստ հայրն սք գրիգոր անձաբան՝ ի ներբողել անդ զնս՝ ի ծառն. Իք. * Այնչափ իմաստուի և մեծանձնուի կայ (ասէ) ի պննիս սոցա առ բռնաւորն, մինչ զի եթէ զեմքաջաց արիական հանդէսս ի մի վայր բերեալ ի կշիռ որ զնիցէ Է սոսա, հարկաւ չնչին և դուզնաքեայ ունին երեւիլ առ սոցայս պնդութե հպտատութե և արիութե. և դարձեալ փաքր գտանիցի գովեստն արիութե և պնդութե՝ առ գերիմատա պննատուութն. մինչ զի այս գովուի է սոցա սեղհական, այնպիսի ոգւով ընդունել զտանջանս, և այնպիսի իմաստուի ի կիր արկանել ի պննիս անդ Էդէմ ապառնալեաց հալածչին և ահարկուեց տանջանաց: Ապաքնն այս բանք սքն գրիգորի այնչափ հեռի են ի շաղիաղիութեց տիլեմոնիսի, որովք զարիական պննատուութե վկայից կոչէ Թշամմանս (կմ անիրաւութե) Էդէմ իշխանաց, որչափ հեռի է ոգջամիս դատաւորանս յանխոհեմ դատմանէ պառտաւոր առնելոյ: Եւ մի որ ասիցէ աստանօր, թէ մեծ և ս հեզուի և համեստուի խնդրի ի նոր օրէնս՝ քան ի հնուսն. զի ոչ հպի բանդ յառաքիկայս իբն

գիր . ուր նազիւնդացին զմականալայեցւոցն ասաց ,
 ունեմ զորս միւսանգամ գեղեցիկս և ամենագե-
 ղեցիկս կարդայ , անդէն առաջի առնէ քրիստոնէից
 առ 'ի լինել նմանօղ , ունելով բանին այսպէս . * Չոր
 օրինակ նահատակութեն , նոյնպէս և բանիցն , որ
 անկ են վկայից , օրինակ պատրաստական ունիցիք ,
 եթէ յայնպիսի Ժմկս (հալածանաց) անկանիցիք ॥
 Չայսոպիկ մարթ էր հաստատել վկայութիւն յոլովեց
 'ի հարց . այլ ինչ շատ լիցին բանք սքն օգոտինա-
 ւի 'ի սաղմ . ԼՍ . * Չվկայիցն կատարեմք զկատարումն
 (ասէ օգոտինոս) : զօրինակս մեզ առաջի առնեմք
 զմարտիրոսաց . ուշ եղեալ հայիմք ք հաւատանց ,
 զհարդ ըմբռնեցան , որպէս ձգեցան քարշեցան ,
 որով օրինակաւ առաջի կացին դատաւորաց . . .
 համբերօղք 'ի տանջանս , հաւատարիմք 'ի խոտո-
 վանութե . ճմարտախօսք 'ի բանս : Վս զի ձգէին
 զնետս նոյ յերեսս հարցանողաց իւրեանց , և խոց-
 ակին զնս՝ մինչև ցզայրոյթ . այլ զբազումս ևս խո-
 ցեցին առ 'ի փրկութի : Չայս ամ առաջի առնեմք
 մեզ , և ցանկամք լինել նմանօղ ॥ :

Լուհիցուք առաւելապէս գեղեցիկ խստուն կարդի-
 նալ լամբերտինի , որ է այժմ բենեդիկտոս ԺԳ ե-
 րորդ , որ 'ի գիրսն յազադս կանոնաւորման ծնիցն
 նոյ . Գ . 17 . համար : 3 . զայսօրինակ բարբառի (ասէ)
 յոյժ վայելչապէս . * Ո՞րք երբէք կարօղ իցէ մե-
 ղագիր լինել մարտիրոսի , որ ք ձեռամբ անկեալ
 բռնաւորի , կամ ներքոյ արկեալ տանջանաց , կամ
 մերձ 'ի չարչարիլ , կշտամբէ զամպարշտուի նք . որ
 'ի կապանս պարաւանդեալ վս հաւատոցն քսի՝ զա-
 ւետարանն պատմէ , և զանօրէն աղանդս՝ յորոց
 գարշի , դատապարտ առնէ . և 'ի ստիպել տաղնա-
 պել վս 'ի բաց կալոյ 'ի հաւատոց՝ վառի բորբոքի
 'ի նախանձ , և լուեալ՝ եթէ անուռն նա հայհոյի ,
 զհայհոյիս և զդիւս նոյ միանգամայն անխճանէ ॥ :

„ Եւ զի այս այսպիս , կարի նպատամատոյց գտա-
 նի

նի սկզբանց ամբարշտութե՛ որ միանգամ կարծէ, թէ չիցէ մարթ և ո՛չ յայնժամ իրաւամբք կշտամբել և յանդիմանել զն՝, յորժամ հրապուրեն 'ի մեզս, և մեղանչել ստիպեն՝ որչափ կարեն : Զայդմեք ո՛չ 'ի քնէ, և ո՛չ յառաքելոց ուսաք, թէպէտև մեծապէս պատուիրեն քրիստոնէիցս զհետեւութի և զհամեստութի : Եւ արդ՝ ո՛չ գիտեմ, որով իրաւամբք զայնպիսի օրէնս իշխէ սահմանել մարտիրոսաց, զսր ոչն սահմանեաց նոց անոն : Տի՛ նա խոստացաւ քո՛, թէ ո՛չ պակասեսցին վկայից բանք առաջի բռնաւորաց . մատթ. Ժ||. ևն : Տես և զորս գրէ ստիլտինգ զկնի Եդէմ այլ ևս մասնաւոր ձեռնարկուեց տիլեմոնտի : Այլ ճոխագոյն և՛ս, և պանծագոյն խօսի 'ի վարս սքիյն գենարիոսի սքանչելագործ եմպի 'ի հաստատութի հրաշից եղելոց 'ի սքց և 'ի վք սքց անծեղէն զօրութե՛ :

Ուստի ունիա իմանալ, թէ որչափ և գիմախօսք գտան վարուց և վկայաբանուեց սքց՝ միշտ յաղթահարեցան յայլոց ճշմարտասիրաց . և չիք երկբայութի, թէ 'ի վերյերկինս՝ որում արժանի արասցէ անգերկիւղածս իւր, ունիմք խելամուտ լինել, թէ սակաւք 'ի սքանչելի բանից և գործոց սքց են գրեալ յերկրի, որոց անմարձանագրեալ կայ անվրէպ 'ի դպրուենն այլ, որ ընտրեաց զիւրսն, և փառաւորեաց, և փառաւորէ յաւիտեան, և փառաւորեալ է 'ի նն :

Գ Լ. Գ.

Հաստատիւ բաղձօրինակ գանձանաց սէյ վէտից. ուր և
 նկարագրին ազգի ազգի Գործիչ չարչարանաց և նա
 հաստիւթի նոցա :

Ոչ քի՛ն միտա ունողաց կարէ երկբայիւ, թէ ան
 մեծ և արանցեւադարձ զորուի՝ որ արանցելին
 է 'ի սքեռ իւր, կարող էր տալ նց առնել նշանաւ և
 արանցելին 'ի վեր քան զընուի, կի՛մ տալ նց զորուի
 արանցեւապէս տոկալոյ մմ տանջանաց և չարչարա
 նաց, պահելով կենդանի կի՛մ թողլով մեռանիւ, երբ
 և կամի, և ուն և կամի, 'ի հանդէս առարկիի նահա
 տակաց ճշմարտուի, և 'ի փառա իւր, և 'ի փառաւոր
 քուի նց: Ինչ մի միայն մարթի իրաւամբբ դժուարա
 հաւատարի լինել, թէ մարդ զմարդ այնչափ չարչա
 րիցէ, և ոչ շատանալով այսու կի՛մ այնու օրինակաւ
 կարճել զկեանս ընկերին ազգի ազգի խիտաւ քսամը
 նելի տանջանս հնարեացի 'ի վի՛ն անել. վնճի ո՛րչափ
 և դազանաբարոյ դռուղ և բռնաւոր ոք իցէ, մա
 նաւանդ այր թի՛ղւոր և իշխանաւոր, այնպէս երեւի
 մեզ՝ թէ ունի մեանդամայն և զմարդկային աղիւս և
 զգութ ընական. վնճ խնայէ, և անխայէ նաե յե
 տին ցասման իւրում. նմին իրի և անհաւատալի
 կարծին վեր 'ի վերոյ տեսուի ազգք ազգք տանջա
 նաց և չարչարանաց անդադար յիշատակեալք 'ի
 վկայաբանութիւն :

Արդ առ 'ի ցրումն այսր ուսմական կարծեաց՝ ևս
 և իմաստուն զանձինս կարծելեաց, լուր զվկայուի
 սենեքայի հեթանոս փրիսոփայի՝ որ դաստիարակն
 էր ներոնի կայսեր, և իրազէս մմ ամենական սո
 վորուեց հեքենացւոց և հոռվմայեցւոց. տես թէ
 զորպիսի տանջանս նշանակէ սովորականս 'ի հրա
 մանէ թի՛ղաց և դատաւորաց լիզէմ՝ առարկայից
 ցառ

ցասման իւրեանց, գրելով 'ի Թուղթն. ԺԺ. այս-
 պէս. * Երեք ազգ են երկիւզայեաց մարմնոյ. աղ-
 քատուի, հիւանդուի, և բռնական տանջանք հզօր
 ձեռին. յայսցանէ տու հնրի ոչինչ այլ այնպէս ստը-
 սափ արկանէ 'ի մեզ, ապ կախեալն զկարողութի ալ-
 լոյ. վն զի մեծաւ շառաջմամբ և զզորդմամբ 'ի վի-
 հասանէ: Բնաւորական չարիքն՝ զորս յիշատակե-
 ցի, աղքատուի և հիւանդուի, յարամբի 'ի ներքս
 մտանեն. սչ աչաց և ոչ ականջաց ահրնկէց լինին:
 Ահաբին է հանդէս միւսոյ չարին. Սուր և Հուր
 գեւրև բարձեալ բերէ, և Ըգթայս, և վոհմակո
 Գազանաց՝ տու 'ի տալ յարձակիլ յազիս անդրմադ
 դոյ: Յուշ լիցին քեզ յայսմ վայրի Բանա, և Խաչք,
 և Փայտք Քերանաց (կի՞ գելարանք), և Ճանկք,
 և Յից վարսեալ Է մէջս մարդոյ, և Ը. բերանն 'ի
 վեր ելեալ. և Յօշոտումն անդամոց 'ի շրջշրջելոյ
 Անունոց սայլեց. և Պատմութեանն օժեալ և նիւ-
 թեալ ճարակօք հրոյ. և որ զինչ միանգամ քան
 զայսոսիկ հնարեցաւ անագորոյն գժնդակուի...
 Չեն ինչ թեթև և այն ժանտ տխրք, Քաղցն ա-
 սեմ և Ճարաւ, խղիւսյթումն փորտտեաց, և տենդ
 կիզանող զաղիս գլխովին. այլ են 'ի ծածուկ. չու-
 նին ինչ երկիղուկս արկանել և սպառնալիս ցուցա-
 նել. իսկ սք (բռնական տանջանք) հանգոյն մե-
 ծամեծ պատերազմաց՝ տեսուի և պատրաստութի
 յաղթօղ գտան. ॥: Եւ արգարև 'ի տեսուի անտի
 շրտեան բազումք, և ուրացօղք եղեն. իսկ առա-
 քինի վկայք մը զօրացեալ յաղթօղ հանդիսացան
 Եղէմ այնպիսի յաղթօղ անուն տանջանարանաց:
 Եւ դարձեալ գրէ նա ինքն սենեքա 'ի ճառն բար-
 կութե. գիրք. Գ. գլ. 3. * Մի համարիբ զեռ յա-
 ւելորդս ժամավաճառ, եթէ Է վայր հարկանեմ
 զբարկուի... պէտք են ցուցանել զկատաղութի
 նորա անսանձ և գոռ. և զհանդերձանս զարդուց
 նի՞ յանդիման տունել նմա. նի են կախաղանք, գե-

լարանք , կապարանք , խաչք , հուր շրջապատ ըզմարմնովք 'ի փոս արկելովք , և ճանկ քարշող զգիւկունս անգամ , ազգք ազգք շլթայից , ազգի ազգի պատուհասք , գիշատմունք անդամոց , դրոշմունք ճակատուց , և կաղաղք անարի դազանաց : 'Ի միջի անդ տանջանարանացս ղետեղեսցի բարկութիւնն՝ դժնդակ տեսլեամբ , և սարսափելի մրմռօղ , ձառադէմ և յոռի քան զամ՝ ոյր վն մոլեգնի ॥ :

Արդ՝ ունի այլոց չարագործաց , կամ բարեգործաց անգամ՝ Ըցասմամբ բռնաւորի անկելոց , սովորական էին այսպիսի եզերական տանջանք , նոյնպէս և առաւել ևս համօրէն մարտիրոսաց քրիստոնէից՝ ըստ վկայելոյ նոցին իսկ հեթանոս մատենագրաց , սկսեալ յառաջին հալածանաց նեոն անուն ներոնի կայսեր . ը որում և կուռնելիոս տակիրոս 'ի տարեգրութիւն իւր՝ գիրք . Ժե . խօսելով զքրիստոնոնէից չարչարելոց 'ի հռովմ զայնու Ժմկաւ , ասէ .

* Չկնի նց յաւելան այսպանութիւք այնպիսիք , մինչ զի թիկամբք մորթոց դազանաց վերարկեալք՝ գիշատամբ առ 'ի շանց սատակեսցին . կամ 'ի խաչ հեղուսեալք , կամ բոցակիղեալք . և 'ի պակասիլ տունջեան՝ 'ի պէտս գիշերային լուսոյ վարեսցին ॥ :

Եւ զի՞նչ են զարմանք , զի թէ զտանուտն բէէղ զեբուղ կոչեցին , որչափ ևս առաւել զքնտանիս նր . եթէ զտն 'ի խաչ հանին , որչափ ևս զծառայս նր կռիեսցեն և կառափնատեսցեն : Եւ յայտ իսկ է , թէ խաչն էր ծանրագոյնն 'ի պատիժս գլխապարտութե առ հռովմայեցիս՝ սահմանել 'ի նախնի թգրաց անտի յաջորդաց հռոմուլոսի , և կոչեցեալ 'ի կիկերոնէ տուղղիոսէ՝ * Ծառ ապերջանիկ ॥ , կմ փայտ թշուառ . նախ՝ զի էր վառահամբաւ . երկրորդ՝ չաբատանջ . երրորդ՝ երկարատանջ . զի 'ի կախ զփայտէ բեւեռեալն անգամ՝ թող թէ կապեալն , յերկարեր 'ի ցաւս . ուր ը առածին սննեայի , * ազգինչ գթուէ է փութապէսն սպանանել ॥ : Չորրորդ՝

զի խաչելին կանխաւ յածեալ լինէր Է քաղաքն՝ հալ-
 րեալ խարաղանօք, արջառաջօք և կարճօք. և այն՝
 բարձեալ յուսն զխաչ իւր. թող զնախն թաց գանա
 յապարանս դատաւորին. և յայն հարոճածս գանից
 ոչ սակաւք մեռանէին նախ քան զխաչին :

Եւ պարզաբար՝ գլուխ ամ չարչարանաց էր խաչ-
 մինչև հռովմայեցիք Գողութիւնէ՝ այսինքն խաչել
 ասելով, անխտիր զամ չարչարանս իմանային. ուն
 և ՚ի մեզ խաչ ասի ամ վիշտ և նեղութիւն, առեալ ՚ի
 բանէ ան՝ որ հրաւիրէ զմեզ առնուլ զխաչ մեր իւ-
 րաքանցիւր, և երթալ զհետ նորա, եթէ կամիմք
 աշակերտիլ նմա : Մեծն կոստանդիանոս արգել
 զպատուհաս խաչի՝ ՚ի պատիւ փրկական խաչին քնի:
 Արդ՝ կամելով ՚ի հանդէս ածել համառօտ տեսու-
 թիք զազգի ազգի գործիս մահու կմ զտանջանարանս
 վկայից, քաղեսցուք զգրեալսն ՚ի հաւաքման հնու-
 թենց յունաց և հռովմայեցւոց առ գրեվի և գրո-
 նովի ՚ի զանազանից, սկսեալ ՚ի խաչէ :

Փայտ խաչին կամ էր քառաթեւ, ուն քնի փրկչին մե-
 րոյ. կմ եռաթեւ, քի անգլուխ, որ և թաւ կոչի, կմ
 խաչ սթյն անտոնի. և կմ խոտորնական, որ ասի խաչ
 սթյն անդրէի : Հասարակօրէն կապէին նախ, և ա-
 պա բեւեգէին հեղուսիւք. այլ զոմանս լոկ կապա-
 նօք պրկէին : Այլևայլ ձևով լինէր ՚ի խաչ հանել,
 ուղղորդ կմ կանգուն, գլխիվայր, և խոտորնակի,
 եթէ պրկեալ և եթէ բեւեռեալ : Անարգական էր
 խաչն. վնյ զազնոճականս ոչ խաչէին, այլ զծա-
 ոայս և զսինիքորս, և զայն վն ծանր տպիրատու-
 թի մատնիչ լինելոյ կմ դաւաճանօղ, կամ գող, և
 աւազակ, սիկարեան, խաբեբայ, ևն :

Այլ է և խաչաձև կախաղան երկձղի ՚ի վերուստ
 կմ եռամասն, ուր ողրէին կմ ջաղխէին և կմ գըլ-
 խատէին. և զայս ետ կոստանդիանոս ՚ի կիր արկա-
 նել վն մահապարտից, զի մի երեւցին նման յմի.
 ուն և խեղդամահ առնել կախմամբ յայնմ հետէ ա-

ռաւ

խի

Ներածութիւն : Գլ. Դ :

առաւել յաճախեաց : զի խեղդէ յառաջ դուռն ուրեք լինէր առ հռովմայեցիո . և այն՝ ի բանտի : Հին հռովմայեցիք է զի լոկ ի նշտակ Ծի տային պատժապարտի ըստանձնել զայս կախաղան իբրև լուծ և շքեցուցանել, և է զի յետոյ խաչէին ևս, կամ գլխատէին ի վերայ նի, և կմ կախմամբ խեղդէին : Թայս միտ առէ խիդորոս . * Տանջանք կախաղանի փոքր է քան զհաչի . զի կախաղանն զկախեալս իսկ և իսկ անշնչացուցանէ . իսկ խաչն զՏեղուսեալս յերկար տանջէ ॥ :

Կախաղան կոչի կմ կախան՝ և փայտն քերանաց, և գելոցն կմ գեթարանն . զոր բազումք բազմօրինակ նկարագրեն . իբր ձիաձև փայտ, կմ կանգուն, կմ ի շեղ, յոր հապէին պրկելով և ճարճատնելով զոս կերս . և կմ կախեալ զլծեոց և կմ զՏերաց, քերէին երկաթի քերչօք, կմ գան հարկանէին . ևն :

Գլխատուածն յայտնի է սրով կմ սակրով . որպէս և խողեսողեն զենմամբ որմնս զոչխար :

Հրով այրելն նոյնպէս յայտնի . է՝ զի զենելով զօք ի վերայ դիզափայտի՝ հապել ի ցից մի, և ի ներքոյ հուր մատուցանելով է՝ զի ի հնոց կամ ի խարոյկ բորբաքեալ արկանելով . որպէս և երբեմն ի ցուլ պղնձի, կմ ի ջերմ բաղանիս :

Ի նոյն հայի և ի կաթսայ արկանել՝ եռացել ջրով, կմ ձիթով ևն . ոպ և երբեմն զձեռս կմ զոտս ուրուք միտէին ի հուր, կմ յեռանդն կաթսայի . կամ լնուին ի գլուխն կմ լք բերանն և կմ զմարմնով ձէլծ կմ կապար եռացեալ . զոմանց և զմօրուս օծանէին հալրով, և տային ի հուր հոտոտիլ : Թաղ զկախելն գլխովայր առ բոցով, կմ առ գարշահոտ ծխով :

Ջրահեղձոյց առնէին՝ ի ծով, ի գետ, ի ջրհոր, հապեալ քար պարանոցէ, կմ խարիսխ նաւու :

Նետահար կորուսանէին զոմանմ, և զայլս գեղարդեամբ խոցէին ցմահ . զոմանս սուր եղեգամբք խոցոտէին :

կեն

Երեսնամեայ թաղերին կի՞ բոլոր անձամբ , կի՞ պա-
րանոցաթաղ :

Քարկոծումն լինէր 'ի բացի , կի՞ 'ի խորագիւտ վայ-
րի . թո՛ղ զկոչկոռնն քարամբք , կի՞ ջարդել զբե-
րանն : Գրէ պողոթնոս , թէ զգինո՛ւորս ոչ միայն
դան հարկանէին , այլև քարամբք հարկանէին զե-
րեսս նո՛յ . զորոյ զնմանն է տեսանել 'ի սո՛ք քառա-
սունս :

Գահազէժ առնել 'ի բարձունց՝ էր հին սովորու՜թ
'ի հռու՛մ :

Գաղանակաւր առնել՝ նոյնպէս եղև սովորական
յեւ տիրելոյ ափրիկէի , քի՛ արկանել 'ի տեսարանի՝
առաջի առիւծուց , վարազուց , արջուց ևն : Էր
զի և կապէին բնդ փայտ ինչ կի՞ լէ կոռն՝ կանգուն
գտնին . և այնպէս թողուին գիշատել 'ի դաղա-
նաց :

Անի՛ւք բազմօրինակք էին՝ յորոց վերայ կապէին և
դէլէին . եթէ 'ի ձև անո՛ւոյ կառաց (քի՛ թէքէուլէ-
կի), և եթէ 'ի ձև թմբկաձև անո՛ւորդի (քի՛ սուլա-
պի) . զոր և երբեմն հաստատեալ ուրեք , և զա-
ռանցիւք պաշտօնեալ՝ վառէին և 'ի ներքոյ հուր :
կային և այլ դժնգակ մեքենայք արալից անո՛ւոց :

Մորթեգերծ առնելն յայտնի , կի՞ տիկ հանել՝ ու՛մ
զոչխարս . որպէս և երբեմն թրածեծ առնէին , եր-
բեմն փոկս հանէին՝ 'ի բաց հանելով և զշիւս . է՛ զի
ծայրաքաղ առնէին 'ի ձեռաց և յոտից . է՛ զի ջաղ-
իւնէին և ջախջախէին սո՛ւ սանդահարելով , և է՛ զի
ձգձգէին 'ի վր՛ երկաթի տառասակաց . թո՛ղ զբեւ-
ռնն զերկաթի կօշիկ յոտս , կի՞ զքնթացուցանելն
բեւռնի ստիւք . թո՛ղ և զպատառնն զորովայնս ,
և զալք բառնն լի տանջանս տալ 'ի ստորին կողմն :
Բրել զաչս , հատանել զու՛նչս և զականջս , էր ա-
ռաւել նշան ազատու՛ն , կի՞ թողլոյ յանպիտանու՛ն ,
և կի՞ խայտառակու՛ն . բայց և բազմոց՝ զորս նա-
հատակէլ կամէին , կանխաւ տային զայնպիսի մատ-

նա-

նաւոր տանջանա . ունի և զլեզուն հատանել . զաւ
տամուռնս քանցել , զհերս փետել , ևն :

Թաղուլ բացօթեայ 'ի պարզի , կմ 'ի մէջ լճի առ 'ի
սառնուլ . ղնել 'ի տապարեառ 'ի խորշատիլ . և որ
մեծն է ' օծանել մեղու , ևս և կաթամբ , և տալ
շիթել մեղուաց , պիծակաց և գոռեխաց , և մրջ-
մանց . արկանել 'ի վերապ զեռնոց . ունի և արձա-
կել 'ի վերայ զբաղմուի մկանց 'ի կրծել . կապել ք
նեխեալ դիակուսն , ևն : Գրէ վաղերիոս մաքսի-
մոս վն մաքսիմինոսի՝ բռնաւորի , թէ * 'ի դուրս
հանեալ զփորոտիս սպանդից՝ տայր զմարդիկ կա-
րել 'ի միջի , զգլուխս նց և եթ արտաքոյ թողլով .
և առ երկարելոյ զտանջանա՝ հացիւ և ջրով տայր
յերկարել յագւոջ . մինչև 'ի ներքուստ ծախեացին
յերեսաց ճանաց՝ որք բնաւորեցան ծնանիլ 'ի նեխ
մարմնոց ॥ : Եւ ապուլէյոս 'ի գիրսն յաղագս աօթ
նիոսի պատմէ , թէ 'ի դատարկեալ փոր իշոյ փա-
կեցին զկոյս մի՝ գլուխն 'ի դուրս . և եդին 'ի աօթ
արեգական . մինչև լինել ճարակ թռչնոց և շանց
և որդանց եռացելոց : Յայտնի է և գիւտ մեղէնափ
բռնաւորի , զորմէ ասէ վերգիլիոս յենեականն . ք .

* Չմեռեալ մարմինս՝ կապէր ընդ կենդանիս ,
ձեռն 'ի ձեռն յարեալ՝ դէմ առ դէմս 'ի կից .
տանջանք սոսկալի՝ նեխիչ չարահիւժ ,
ողորմ գրկախառն՝ յերկար օրհասիս ॥ :

Պատմէ և շոճեառն վն կայիոսի կալիգուղայ , թէ
վն դոյզն մնասու տայր մարդկան սատակիլ 'ի նե-
խութիս աւելորդաց իւրեանց : Եւ յուլիոս փիրմի-
կոս ասէ . գիրք . Թ . ԳԼ . 1 . * Պրետորական առն ,
իմա՝ մարիոսի կրտսերոյ , իբրև 'ի հրամանէ սիդ-
ղայի՝ խորտակեն նախ զբարձս . տպա խախտեալ 'ի
մարմնոյն զբաղուկս՝ զքայքայեալսն առ ուսովք 'ի
բաց հատանն . յետոյ հատեալ զլեզուն՝ թողուն
զձայնն 'ի հաղագն և եթ . և զկնի ծայրաքաղ արա-
բեալ

ընտել զնոմ մասունս մարմնոյ՝ բրեն զաջս, որ մնացեալ էին՝ ի տեսանել զայն տեսիլ. և այն ինչ անձն յայնչափ վէրս էր վարակել, աստի տնտի հոսեալ տնգամոցն՝ առ սակաւ սակաւ ոգին քաղեցաւ ॥ : Արդ յայտ է թէ զայս ամ և առաւել քան զայդ ամ անցուցին և ընդ սբ վկայս զանազան բռնաւորք :

Կապել յազիս երկվարաց, և ընթացուցանել ընդ քարոտոս, կմ ձիարշաւ ընթացիւք կոխոտել, քաջայայտ են :

Չահիւք խորովել զկողս քերեալս և զլանջս, կամ տարածել ի վր երկաթի մահճաց, եթէ ի բրե կապարայ՝ և եթէ ի բրե տախտակ, նոյնպէս յայտնի : Եայտոսիկ հայի և տանն կիկերոսի ի վերրէս շառ. դ. * և զինչ. ուր կրակք, և հրացայտ տախտակք, և այլ ևս տանջանք ի վր անեալ լինին ॥ : Թող զգիեն զվէրս բարկ քացախով առ առաւել կսկիծ բերել : Հրացեալ սաղաւարտ ի գլուխ անցուցանել. կմ զգլուխն ի մամուլս ոլորել. կմ ի մէջ վիմաց ձմել զմարմինն ողջոյն. և այլ որ ինչ նման են սց կմ աննման :

Չինչ ևս առացից. և զոր հայրասպանաց էր տեպհական՝ արարին Է ոմանս ի վկայից. քմ դնել ի քուրձ կամ ի պարկ մի Է կապիկ և Է աքաղաղի և Է օձի, և ընկենուլ ի ծով : Այս տանջանք մահու խափանեցաւ առ Ժմկ մի առ հռովմայեցիս. քայց վասն հայրասպանաց իրաւամբք նորոգեաց կոստանդիանոս :

Ընդ հկնին արգել կոստանդիանոս, զի մի ի շահաւ՝ որ կնքեալ է սբ նշանաւ, կմ յինքեան բերե զպատկեր նյ, լիցի խարան դրոշմեալ. այլ ի ձեռս կմ յուսս կմ ի թիկունս :

Իսկ հարուածք գանից լինէին պէսպէս գաւաթաւորք, բրօք, մահակօք ևն. յորս փշոտքն կմ խայթոցաւորք կոչին տնխտիր՝ քուք (քմ դ. Թագ. ԺԷ.

11. և 14), և կարիճ (Թ Է. 35-րդ. Ժ. 11. և 14) :
'ի նոյն միտա առեալ երեւի երբեմն և ջայլոսն կմ'
ջալոսն . որ կամ է չալոս , փշոտ , և կամ ջալա ,
ջոտ , ուստի և նոյնանայ Ը արջառաջ լի : Թափ
դիւսկն կմ' զկաշեայ ձաղկիչն , և զխարաղանն չոճա
նեայ , որովք զողայս գանէին , մանաւանդ զման
կունս ծառայից : Այլ է տղեմբաւան (կամ բլոււմ
պաղէ) , որ են արձնեայ գունաք , կամ կապարի
'ի ծայրս ձաղկչաց . որովք ծեծէին և զպարտա
պանս , կմ' կախէին զձեռաց և զստից նց ծանր կա
պարս . զոր արգել կոստանդիանոս :

Թաղում յիշել զբանտս և զկապանս , զսով և զծա
րաւ , զարտաստհմանութի'ի մետաղս , և զաքա
րանս պէսպէս . շատ լիցի քեզ քաղել զյմ արգին'
Ը հատուածոյն , զոր եղի 'ի վախճան ծաղկի վա
րուց սքց տնելեաց , մինչև ցայն բան . * և զի'նչ
տանմ , զի ոչ Թա՛ին , լիզո՛ւա մարդկան՝ տանջանք
նոցին ։ Տես և յեկեղեցական պատմ. եւսեբ. Է .
14 ; կմ' 15 . և առ այլ հին և նոր մատենագիրս .

ես զմիոյն երկրորդեցից զքաղուած :
'ի հաւաքմունս հնութեց գրեվի և գրոնավի , 'ի
յաւելլուածս սաղինգրայ . հատ . Է . երես . 644 .
տաղման ոմն այսպէս համառօտէ զտեսակս ազգի
ազգի տանջանաց մարտիրոսաց . 'ի գլ. 130 . * Ընթեա
նումք զվկայից , զի 'ի խաչ բւեռեցան' է' ար աղ
ղորգ , է' որ խոտորնակէ , և այլ ոմն շրջուն կամ
գլխիվայր . և այն 'ի բունս և յոտոս ծառաց , 'ի
ցից , 'ի ձող , 'ի փայտ , և 'ի սիւն' բազմապատիկ
օրինակօք . զորօրինակ փրկիչն մեր քմ խաչեցաւ
գլուխ 'ի վեր , և ոտք 'ի վայր . իսկ սքն պծարոս
ոմզ առի , ուրք 'ի վեր' գլուխ 'ի վայր : Էջր երբեմն ,
զի զմիոյ ոտանէ կախեալ գարշահոտ ծխով տան
ջէին , և գաւաղանօք հարկանէին . կմ' զմիւս ոմն
անհնարին' կշռով երկաթոյ ծանրացուցանէին ,
մինչև յօշոտել : Եւ էր երբեմն , զի զերկոցանց ոտից
կա

կախեալ՝ ծխով կի՛ բոցով հեղձուցանէին . զգլուխն
նոց կռանօք թռպէին . բարինս՝ ի պարանոցս կա-
պէին . և զանձինս նոց ջահէւք լուցելովք խանձո-
ղէին : Եւ այլ երբեմն զմեոյ բազկէ կախեալ բզ-
մկայն՝ բոլորչի վիմաց ծանրութիւն, կի՛ գնտովք կա-
պարի և երկաթոյ ձկտէին . և դարձել զբազուկան
յետտկոյս ուրեալ կապէին . կի՛ զծայրոս մատանց
և զծագոս բուծաց բարակ չուանօք ընդ ահագին
ծանրութիւն կապեալ շարժատէին . զպարանոցս՝ ի
բարձանց՝ ի վայր շլթայիւք կի՛ գնտովք ծանրէին .
կի՛ ի վր՝ թիկանց շառաշիղս աղի բարձեալ ճմլէին
ճնշէին :

Եւ ևս բռնաւորք տային օծանել զմարմինս օքց
մեղաւ կի՛ իւզով, և պրկել զնս՝ ի ցիցս՝ կանգնէին
՝ ի լոթածամբ հանդէպ կիզանող շառաղայթից
արեգական , ի շիթել և ի մահուչափ խայթել պիւ-
ծակաց և գռռիւաց : ի կախողան հանեալ՝ ճան-
կօք կի՛ խեղդիւք սպանանէին . կի՛ թ սիւն կախէին՝
առանց մորձնալոյ ստից՝ ի գետին : Չփութկա-
տուն կանայս և զկուսանս մատաղս՝ զհերացն կա-
խեալ թ կախազանն , հանգոյն արանց շարաշար՝ ի
գննաց կարճէին : Բազում անգամ զվկայս ի կորն
թիւ անոնոց տարածեալ՝ ի բարձրութե ցնդեալ
թաւալէին թ ժայռս , թ առապարս . և թ փշուտ
վայրս . կի՛ թ շառաւիղս անոնոց ուրեք թողուն
կամ պտոյտքեալ ի վր՝ երկաթի ետտասակաց շառ
մորէին . և կի՛ գելարանօք ձգտէին . կի՛ ի մամուլս
ճմլէին . կի՛ սայրասուր գայլախաղիւք տանջէին .
կի՛ ի փայտ քերանաց ծուռտէին . փոկովք , խա-
րաղանօք , բրօք , ձաղկջօք , գաւազանօք , քքովք
կի՛ հարձօք , և պղուժբաւիւք նո կապարեայ գըն-
տովք գան հարկանէին , մանաւանդ թէ պատառ-
տէին : Չայլս քարկոծ առնէին , կի՛ քարամբք կոշ-
կոռնէին . զայլս երկաթի բեւեռօք , ճանկօք , ագ-
ցանօք , ժանկոք սանաւրովք , կի՛ խեշերանօք խե-

ցեաց գզէին , կմ'ի վր' տատասկաց շրջ շրջել կեղե-
քէին : Զայլս շանթիւք երկաթի տախտակաց , ջա-
հիւք , զամբարօք , և արցակօք այրէին . զայլս 'ի
ցուլ պղնձի փակէին 'ի բառաչել հեծեծանօք . զայլս
տապակօք , կասկարայիւք , պղնձի մահճօք , նստա-
րանօք , սաղաւարտիւք , և երկաթի կմ'պղնձի պտ-
տենիւք , լանջապանակօք , զրահիւք , առ հասարակ
շանթացելովք խանձողէին . զայլս կաթսայիւք ,
սանիւք կամ պակօք եփէին , կամ ջերմ բաղանեօք
խարշատէին , և կամ 'ի հնոց հրոյ բոցակիզէին :
Բազում անգամ առաջի արկանէին գաղանաց և
էրէոց' հեղադռնից քան զբռնաւորս , է ղի մերկ
մարմնով , և է ղի ը մորթովք անտանոց . կամ ը
զառ 'ի վայր խորաբորոտ թաւալլոր խաղացու-
ցանէին . կամ կիսով չափ 'ի հող , և կամ 'ի խորք
փրատ արկանէին 'ի կերակուր ղեռնոց և որդանց :
Եւ շատ ևս այն էր , ղի յետ յերկար և անխոջ
մրցանաց' 'ի ծով ընկզմէին և 'ի դետս և 'ի ջրհորս .
և այն փակեալ 'ի տապանակս և 'ի քուրձս և 'ի
պարկս : Զայլոց զոտս ծակեալ սայրասուր տա-
աասկօք , և անուր երկաթի անցուցեալ ը պարտ-
նոցս' շրջեցուցանէին 'ի հրապարակս : կմ' զհիւզս
ծառոց վայրաբերեալ , և ընդ մէջ կապել զվկայս'
թողացուցանէին անդրէն փեռեկել 'ի մասունս .
կմ' ը կոճեղս պնդեալ մորթեղերծ առնէին . կամ
եղեգամբք և գրչովք և բեռնօք չարաչար ծակո-
տէին զձեռս և զոտս : Առաւել քան զամ որով ,
սակրով , գեղարդեամբ , նիղակաւ , նետաձգութիւն ,
աշտէնիւք , շամփրովք հարեալ կմ' հարստեմ , յետ
ծայրաբաղ առնելոյ յոտից և 'ի ձեռաց' գլխաւ
մամբ կատարէին . է ղի և խծուծս կպրով օծելս
և լուցեալս ը բերանս մխեալ տային ծխել . կամ
երկաթի սղոցիւք սղոցէին , կմ' շաղափով ծակէին .
կմ' զատամուռնս և զլեզուս քանցէին : Իսկ զկուրառ
նաց զստինս հասանէին , զարովայնս պատառէին ,
զարուսն

զարուսն ջախջախէին, և զայլ ևս անդամս չարա-
չար կտրատէին. ուն և մկանց կրծել տային. կամ
խոզից տային ծասկել՝ գարի լցեալ՝ ի պարտս նոցա
ջերաջերմ պատառեալս. և զայլս առիւծուց, ար-
ջոց, և այլ ևս գազանաց և ամենի երիվարաց ա-
ռաթուր կոխել տային. կի՞մ յերկանս աղօրեաց լե-
ռուին. և ցորչած շունչ երանելեացն՝ ի նոսա էր՝
զո՛ւնարթուք և արիուք և անպարտելի համբերու-
թի՛ք պատարագ զանձինս մատուցանէին ան՝ ։

ԳԼ Ե.

Ագիւսի Վարդաց և վայաբանութեյ սէր ։

Ը կնի գրոց սէր, յորս վերջին մատնան պատ-
մական է Գործք Առաքելոց գրեալ հոգ-
ւոքն սքի՛ ի Ղուկայ աւետարանէ, գրեցան ար-
դեօք և յայլոց աշակերտաց, և յաշակերտաց աշա-
կերտաց՝ բազմապատիկ անցք եկեղեցւոյ. զի եթէ
լի վկայելոյ նորին սքին Ղուկասաւ՝ բազումք յօ-
ժարեցան գրել զաւետարանական պատմութիւն, իմա՛
մարդկօրէն յօժարութիւն, վնյ և ոչ անցին ի կարգ-
մածաշունչ տառից, նոյնպէս յօժարեցան և գրեցին
զառաքելոց և զաշակերտաց և զհետևողաց նոյն.
այլ զի դարձ հալածանաց եկեղեցւոյ ոչ կարէին
յաճախել զօրինակս այնպիսի գրուածոց, սակաւք
ի բազմաց մնացին յաւուրս անդորրութե յզկնի
դարս, ևս առաւել ցաւուրս մեր. զոր օրինակ
վարք սքին պօղիկարպոսի գրեալ յեկեղեցւոյն ըզ-
միւռնացւոց, վարք սքին իգնատիոսի գրեալ յա-
շակերտաց նոյն անտիօքացւոց. վարք սքին Թադեո-
սի առաքելոյ և սանդիստոյ կուսին՝ գրեալ ի նախ-
նի Գաւատացելոց հայաստան Ծի. վարք սքին անդ-
րէի առաքելոյ յաքայեցւոց. սոյնպէս և որ այլ ևս

վաւերական յիշատակարանք կայցեն յիւրաքանչիւր
եկեղեցիս քրիստոնէից 'ի սկզբանէ և այսր :

Մնացին և ոչ սակաւ պատմական յիշատակք 'ի
գիրս առաքելական հարց , և վիճակաց և մասնեա-
գրաց առաջին և երկրորդ և երրորդ դարու , ոնց և
է տեսանել ցարդ կամ 'ի մատեանս նոց , կմ 'ի մա-
տեանս յետնոց՝ որք 'ի վկայութի առնուին զբանս
առաջնոց : Այլ քանդի առաւել քան զայլոց ոնց՝
մարտիրոսացն վարք , որ կոչին վկայաբանութի , 'ի
բազմաց արձանագրեալ լինէին՝ վն մեծութե գոր-
ծոյն և վն յաղթական հանդիսի կրօնին և վն առ-
նախմբելոյ յեկեղեցւոց , ժամ է զտեղիս կմ զաղ-
բիւրս սոցա հետազօտել :

Գրեալ է 'ի մատեանս քահանայապետաց՝ ոնց ապի,
'ի սբին գամաստսէ՝ վն սբին կղեմայ հռովմայ Գա-
րապետի աշակերտի սբ առաքելոյն պետրոսի , թէ
* Սա ետ բաժանել զեօթն կողմանս (քաղաքին
հռովմայ) 'ի վի հաւատարիմնօտարաց եկեղեցւոյ,
զի մի մի 'ի նոցանէ զանցա մարտիրոսաց հետազօ-
տեսցէ յիւրում կողման ամ զգուշութ և փութով
պնդութե և . զի քաղաքն հռովմայ 'ի չորեքասան
բաժինս էր բաժանեալ . վն իւրաքանչիւր գալրի
երկու բաժին անկանէր : Եւ այս հայի 'ի ժամա-
նակս առաջին հալածանաց առ ներոնիւ , արնգ և
երկրորդին՝ որ առ դոմեափանոսիւ . և յայտ է թէ
մնաց նոյն տովորութի և յղկնի ժամանակս : Վն
գարշեալ գրի անդ , թէ յորժամ նստաւ փաբիա-
նոս հայրապետ հռովմայ յերրորդ դարու՝ յամի
մն 236 , * սա բաժանեաց զկողմանս (քաղաքին)
'ի վի տարկաւագաց , և տարս եօթն կիսատարկա-
ւագունս , որք վերականգու լինիցին եօթանց նօտա-
բաց , զի զանցա մարտիրոսաց անթերի հաւաքեա-
ցն և :

Զմամորինակ փոյթ յայտ առնէ և սբն կիպրիա-
նոս , որ էր 'ի նմին ժամանակի 'ի հալածանս գե-
կոսի

կատարելով, յասելանդ 'ի թուղթն Լ. առ երկնացունս և սարկաւադունս. * Նշանակեցէք և զաւուրս մեկնելոցն առ 'ի մէնջ, զի մարթասացաք կատարել զյիշատակութիւն նց 'ի կարգի յիշատակաց վկայից. ուն և տերտուղոս հաւատարիմ և ջերմեռանդն յոյժ եղբայր մեր... Գրեաց և գրեացէ, և նշանակեացէ ինձ զաւուրս՝ յորս 'ի բանաի երանելի եղբարքն մեր յեւ վախճանի հասեալ՝ անցանեն յանմահուի փառաւորեալ մահու. և կատարեսցին աստ 'ի մէնջ նոճէրք և պատարագք վն յիշատակի նց. և կատարեսցուք փութապէս Է ձեզ մին հովանաւորութիւն ։ Եւ յայտ է թէ որք այսչափ տախալ կատարէին զյիշատակ վկայից և խոստովանողաց, և նշանակէին 'ի աօնացուցի եկեղեցւոյ զանոնանս նց, ոչ զանց առնէին գրել և զօրինակ կատարման նց կի՞ զվկայաբանութիւն նց, եթէ թեքակատար՝ և եթէ լիակատար՝ մանաւանդ զերեւելեացն. ուն և լիով գրեցաւ նահատակութիւն նորունս սքին կիպրիանոսի և գիւնական մատենից։

Վնց և պոնտիոս սարկաւադ սքին կիպրիանոսի 'ի յառաջաբանի վարուց նի ասէ. * Նախիք մեր՝ ժողովրդականաց և երեսայացելոց մարտիրոսութիւն կատարելոց այնչափ պատիւ ընծայեցին 'ի մեծաբանս մարտիրոսուն, զի զնահատակութեց նոցա զբազում ինչ, և գրեթէ զմին գողցես՝ գրեցին. զի գայցեն 'ի մեր ծանօթութիւն՝ չև յայնժամ ծնելոցս ։ Ապա տալոյ է և գրեալն 'ի վարս սքին միւռոսայ եմպին կրեաւացւոց՝ որ էր 'ի նմին ժամանակի առ դեկոսիւ, թէ ոչ միայն փոյթ էր 'ի կատարել զաօնս սք վկայից, այլև ընթեռնուլ զվարս նց. և զնոյն օրինադրէր եկեղեցւոյ իւրում։

Զնոյն իմա և զարեւելեան եկեղեցեաց առ հասարակ, առ որս առաւել պահեցան յիշատակագիրք և պատմութիւն մարտիրոսաց. ուն և աօն յիշատակի նց տնդակաւ կատարելու ամ և ամ։ Օրինակ

Իմն, գրիգոր նիւսացի գրէ 'ի ներբազան վարս
 ալին գրիգորի սքանչելագործի՝ որ էր 'ի նմին եր-
 րորդ դարու, թէ յետ դադարման հալածանաց՝
 * իջեալ անդրէն 'ի քաղաքն (նէոկեսարիոյ), և ը-
 ամ յածեալ շուրջանակի գաւառն՝ յաւելոճած ա-
 րար ամուրեք ժողովրդոց՝ փութոյ յաժարինսն,
 օրինադրեալ ամենաժողով տօնս վն նահատակե-
 լոցն հաւատով. և առեալ աստի և անտի զմար-
 վինս այլևայլ վկայից՝ ընտարեկան պարագայուն
 տարեւոր շրջանի 'ի մի ժողովեալ՝ ուրախ լինէին,
 'ի պատիւ վկայիցն ամենաժողով տօն առնելով և:
 Եւ եթէ տօնէին այսչափ հանդիսառայէս, ապա և
 զնահատակուն նց գիտէին գրով և անգիր:
 Իսկ 'ի չորրորդ դարու՝ յորում յետ Ծաւրդով հա-
 լածանաց դիոկղետիանոսի և մաքսիմիանոսի,
 շնորհեցաւ յայ խաղաղուն եկեղեցւոյ՝ 'ի դառնալ
 մեծին կոստանդիանոսի, ուն և փոքր մի յառաջ
 մերոյն արդատայ, ոչ միայն պայծառացան տօ-
 նախմբունք սքց՝ շինուի տաճարաց և վկայարա-
 նաց (որք մաքսուս կոչէին, ցմ մարտիրոսանոց, ընյն.
 մարտիրոս), այլև վարք և վկայաբանութիւնք նոցա
 հանդիսացան, եթէ հաւաքմամբ գրելոցն յառաջ-
 նաց, և եթէ նորոգ յօրինուածով ականատես և
 տկանջալուր արանց: Այս ամ քաջայայտ է 'ի
 դրոց առանձին մատենագրաց. զարօրինակ ազա-
 թանգեղոս ատենագրայի տրդատայ գրեաց զպատ-
 մութիւն սք լուսաւորչին մերոյ բազմաչարչար և
 խոտտովանօղ վկայի, և զվկայաբանուն սքց հոգի-
 սիմեանց ճոխաբար. նոյնպէս և այլք զայլոցն.
 յայտ է և 'ի յիշատակարանաց՝ որ 'ի վախճան Թ-
 մանց ոմանց 'ի վկայաբանունց. զարօրինակ աբ-
 դար դպիր սքն թէոդորոսի ստրատելատի տրակ-
 լացւոյ գրեաց զկատարումն նր: Թաղ զի կային և
 դիւանագրայիք արքունի՝ քրիստոնէայ հաւատով,
 քմ յետոյ եկեալք 'ի հաւատոս. և 'ի սոցունց և յայ-

ընդ ևս վկայաւոր անշանց և 'ի հոգեւորաց և 'ի ազ-
նասիրաց (որոց անուննք չեն 'ի միջե ,) գրեցան
պէտպէս վարք և վկայաբանութիւնք սքն . Թող զի-
շատակեալսն յեկեղեցական մատենադրաց :

Այլ այն է խնդրել , թէ ո՞րք եղեն հաւաքողք 'ի
միայնակի գործոց , (զի վաւերական և հին վկայա-
բանութիւնք՝ Գործք , Կոչիւն , յունարէն Բրահմա , և
բաւիններէն ահագ , ընմանաւն պրակաց քն գործոց
սուաքելոց) , կմ ո՞րք եղեն հեղինակք Ճառնութեաց
և յայտնաւորաց յիւրաքանչիւր ազգի . զորս հան-
րական անուամբ վկայաբանա կմ վկայադիրս յոր-
ջորջեմք :

Երեսներու :

Եւսերեսս պամփիղոս կետարացի՝ քն եպիս կեսա-
րիոյ պողեւտինացւոց առ մեծն կոստանդիանոսիւն ,
իրաւամբք հայր կարդացեալ եկեղեցական պատ-
մութե և ժամանակագրութե 'ի սկզբանէ ցաւաւոր
իւր , ճանաչի յամենեցունց և առաջին վկայաբան՝
հաւաքող 'ի մի ճառնտիր զգրեալսն յառաջնոց :
Զի ո՞չ միայն 'ի կարգի եկեղեցական պատմութե
իւրոյ քաղէ զբազում յիշատակարանս 'ի հին վկայ-
ադրաց , և ուրոյն ևս անդանօր արձանագրէ ա-
ռանձին գրով զհամառօտ պատմութե վկայից պա-
լեստինու , այլ և վկայէ՝ թէ ինքն յայլ մատեն
ժողովեաց զհին վկայաբանութե . քանզի 'ի պարհ .
Կիւր . 15 . յեա քաղելոյ զգործս նահատակութե
սքն ոյողիկարպոսի՝ ասէ 'ի վախճանի այտպէս .

* Եւ կատարած նորա՝ որ ամիւն լի կատարեալ էր
(կմ 'ի վր ձմ հրաշալեաց նի , լիակատար) դրոշմել
է 'ի պատմութեան՝ որ յաղագսն ինն , որ միանգամ
սիրեն և կամեն ուսանել , անդր առաքեմք . ահա
գրեալ է 'ի վճիռս վկայից , որ ժողովել է մեր յա-
ղաքագոյն ॥ : Եւ դարձել ասէ . Ե . 1 . Թէ վկայա-

բա-

քանակն մարտիրոսաց եղբայր յառաջ վերաբեր
կայսեր, * գրեցաւ և աւանդեալն որ ընդ էջ
վն յիշատակն շաւից. բայց զմեռ գրածութեաց
այս՝ թէ բաղնիկով զբաշխուլ է մի Ե զիսկին .
զոր ծաղկեցաւ. թէ ոչ միայն Ե պիտի գրա-
ծութեց, առաջեալ է մի, այլ և զիսկով . բայց
այսմ զայս՝ որ պիտի ևն այսմ շաւից՝ զոր պի-
տի է մի, քաղաքացի և զիսկով և. առաջեալ իւր
թի և ի Ե. 5. և 20:

Արդ՝ որպէս և խնայեց որ զհաւաքումն և ան-
բնան, որ այսմ ոչ գրածն յառանձին մասեան յա-
նուն նի, հարկ է խառախան ընդ թէ ապիւր
նմ վկայարանից էր այն, և անոք պիտի գրեցան և
սփռեցան առ յեւթան՝ ի բաղնիկով ձեռ շա-
ղաքացի և յայտնաւորաց, որպէս յարկնանով
խառնանցիւր պիտի գրեցին. ան հաւաքումնաց, ան
կրօնականաց. ան շարժականաց ներքաղական սնով,
ան սեթեւեթեաց հաւաքական ձեռով: Վայ և
անասանեմք յիմ ազգս զանազան պիտի և նոյն
վկայարանումն Ե գոյացուն, այլ ոչ Ե շարադրա-
թն. թող զյառնելունս անանց անանց եթէ ի
սաղոգ և եթէ յանասոյգ աւանդութեց: Եւ եթէ
չիցէ անհաւատաղ, կարծիք մի այն է՝ թէ հաւա-
քումն շաղաքացի միայն ի ձեռն գրեցաւ վկայա-
սիրի, առաւել քան զայլոցն մարմնաւոր երեւի և
անբնան աղբերն. Ե որում յիշեալ և ի հին պի-
տիաց առեալ, յորս չի էր մտեալ ոչ մտադրաւ
անան. զորմէ ժամ էր անել:

Մեթոդաբանութիւն:

Ե յունս այս որչափ անկուր է յազգի մերում կի
՝ ի գիրս մի, նոյնչափ հանդիսացել է առ լատինս՝
առեալ ի յունաց. քանզի համարեալ ընդ իւր քի
միայն հետեւող աշխատասիրուն և անբնայ ի հա-
ւաք

ւաքմունս վարուց և վկայաբանուէն սքց՝ մասնաւ
ւոր աճով պարզաբանուէն և քաղցրաբանութե՝ , ի
դէպ եկեալ և կոչման անժւանն (եթէ չիցէ ի
գործոյն առեւ) • քանզի կոչի Արմէն մեղափրառ
դէս , որ Թարգմանի՝ Թարգմանիչ , մեկնիչ , պար
զաբանիչ • կոչի և լողթէդէս , քի բանադիր , բա
նադիր կ՛մ պատմաբան , առաւել վ՛մ պաշտամանն
'ի դրանն արքունի , սնվ դիւանապետ , վ՛մ կոչի և
պատրիկ :

Չամտեակ մետափրաստեսի՝ ի բազմաց բազմորէ
նակ գուշակեալ , լ՛ ճաւանելի կարծեաց բոլան
դայ դնի ի վերջոյս իններորդ դարու՝ յաւուրս
լեռնի իմաստասէր կայսեր՝ որդւոյ վասիլ արշա
կունւոյ , ունի և ինքն մետափրաստէս երեւի յայտ
նի ցուցանել ՚ի նոյեմբ . 10 • ՚ի վարս արբուհւոյն
Թէոփտատայ լեռացւոյ • և զգործակալուէ իւր
արքունի յայտ առնէ , լ՛ որում ճրամանաւ լեռնի
կայսեր գնաց ՚ի կրեաէ սնվ գործակէց հիմերեոսի
զօրավարի , և իբրեւ դեսպան ՚ի խօսել Է պլազ
գիս : Այս ճառ ներբողական ՚ի վերայ սիմէոնի մե
տափրաստեսի ՚ի պսելոս անուն յոյն մատենագրէ
ժամանակակցէ • ուր նշանակի ազնուատոհմութի
և մեծութի նր , գիտութի և խմատութի նորա ,
և առաքինի քաղաքավարութի և բարի մասն : Եւ
զի կայ միջայէլ պսելոս վարժապետ լեռնի իմաս
տասիրի , և այլ ոմն պսելոս կարծի լինել յաւուրս
կոստանդնի տուկիծայ , կամ առաջինն է գովիչ
մետափրաստեսի՝ եթէ յերկարակեաց եղև քան
զնա , և կ՛մ այլ ոք երկրորդ՝ յառաջ քի զյետինն :
Իսկ գործք մետափրաստեսի առաւել յանյայտու
թե՛ն մնան • զի ոմանք զամ յունական վկայաբանու
թէս գտեալս ՚ի զանազան ճառքնախորս յունաց բե
րեն ՚ի վկայուէ անխափր յանուն մետափրաստեսի ,
սնվ թէ մետափրաստէս ասել՝ իցէ ճառքնախորս ա
սել կամ վկայադիր • Կէսք Է լեպոմոնոսի՝ և առ
բեւ

րիոսի՝ զմասնաւոր ճառքնտիրս ինչ յունաց օրի-
նակեալ՝ ի խորագրի յաւելին զանուն մետափրապ-
տեոսի առ իւրաքանչիւր վարս . այլք ընդ լեոնի
ալլատիոսի զևս լաւագոյն վկայաբանուէս գտեալ
աստ և անդ յունարէն՝ զայնս արժանաւոր գրեն
մետափրատեոսի . և մեք տեսանեմք՝ զի ո՞չն մե-
տափրատեան՝ քաղցրաբան և ճոխաբան՝ ինքնին
որոշի յայլոց վկայաբանուեց հնագունից և նորա-
գունից . այլ ոչ կարեմք յնմի տիրապէս վճիռ հա-
տանել . միայն թէ կարծեօք յանուն նր վերադրեմք
ը այլևայլ քննչաց զայս կի՞ զայն վկայաբանուի :
Նորազանդք թշնամիք վարուց սքց այնչափ ընդ-
վայր հարին զմետափրատեոս , մինչև տեսեալ թէ
կոչի սա նաև վիճող կամ մագիստրոս , եթէ՛ իբրև
վարժապետ արքայորդւոց , և եթէ՛ իբրև իշխան
ի կարգի զօրավարաց , շաղփաղփել իշխեցին՝ թէ՛
լեալ իցէ արդեօք վարժապետ թատրոնական խա-
ղուց . զի այնպիսի գով հայհոյեն և զնկարագրու-
թիւն նր՝ ի վարս . սքց : Եւ զի ապականեն զբարս
քաղցունս բանք չարք , սկսան և ուղղափառք ո-
մանք , և այն՝ նաև գիտնաւորք և բարեպաշտք թէ
ակամք հայել ի մարտիրոսասէր այրն . մինչև հա-
մարձակել և բելլարմինոսի տաել այոպէս . * Այլ
գիտելի է , զի պատմութիւնք վարուց սքց գրեալ են
ի մետափրատեոսի բազում յաւելունածովք հան-
ճարոյ իւրոյ . սչ ոնկ եղեն , այլ ոնկ կարելին լինել .
(քանզի) յաւելու մետափրատեոս շատ խօսակցու-
թիւս կի՞ արամախօսուէր վկայից թէ հալածչաց . ոնկ
և զգարձմունս առաջիկայ եղելոց հեթանոսաց՝
անհաւատալի թունով . և ոքանչելիո յոլովս և մե-
ծամեծս կործանմամբ մահնաց և բազնեաց , և
ոտաակմամբ հալածչաց . զորոց և ոչ մի յիշատա-
կուի թէ առ հին մտանադիրս ॥ :

Այլ լուր , զինչ ասէ առ այս քաջն բոլանդ .
* կամէի՝ թէ հեղագոյնս բարբառէր զառնէ մեծէ
այրն

այսին մեծագոյն : Ուստի՛ յայտ է՝ թէ նա չեղև հե-
տևող հին յիշատակագրուեց . կարծեմ թէ առա-
ւել զանց իցէ արարելի զինքն ինք , ք որ չէր այն-
չափ հաւան , քան թէ յաւելուածս իցէ արարեալ
յիւրով . հանձարոյ : Բայց դիցուք թէ անցուցեալ
իցէ ՚ի կարգ . պատմուե իւրոյ . ինչ ինչ , որ ք ընա-
րական գրուածոց հարցն առաջնոց չերևիցի այն-
չափ զուգընթաց , մարդ էր սխալական : Եւ ուս-
տի՛ յայտ , թէ չիցեն լեալ խօսակցութիւնք վկայից ք
հալածչաց : Դիցուք թէ քարձակեալ իցէ զնոսին
՚ի շահ և ՚ի զոճարձուի ընթերցանելեաց . ո՞վ կա-
րէ իրաւամբ մեղադիր լինել այդմ բանի . իցէ՞ որ
արդեօք՝ որ ոչ թողացուցէ զայդ առն պատմա-
բանի : Օրէն է լինիոսի և այլոց յերևել ռճով
զատենախօսուիս զօրավարաց ՚ի խրախուռել անդ
զիւրան ՚ի պատերազմ . և չիցէ՞ օրէն սրբազանադրի
պարզագոյնս բացադրել զխորհուրդս կրօնիս մե-
րոյ՝ յաւանդելն հեթանոսաց , և ՚ի կշտամբելն
զանոսի պաշտամունս նոցա : Ո՛չ երբէք եղև ինչ
զարմանալ , թէ յոգնաթիւ բազմութիւն դարձեալ
իցեն ՚ի մեր հաւատս՝ ՚ի տեսանել անդ զառ . ՚ի սք
դործեալ սքանչելիս . ապա թէ ոչ զիարդ ՚ի սուղ
ժամանակի այնչափ ազգք և ազինք կարօղ լինէին
մտանել ՚ի հնազանդութի քնի : Զամ սքանչելիս՝
նաև զարդիս որք լինին , եթէ ՚ի մատեանս իւրեանց
անցուցանէին՝ այլ յայժմուս գրեն զեկեզեցական
պատմուիս , որքան բազմակոյտ շեզլ լինէր յամէն .
և քանի՞ դժոճարին և դժոճարալուր իրք լինէին :
Ոչ զամն , և ոչ զօրինչ պատմն , այլ ինչ ինչ առա-
ւել մեծապայծառ . եթէ հռչակաւ վկայից , և եթէ
պտղաւէտ յոյժ երևելով : Նոյն եղև և առաջնոց
ջան . որք վն այն ստեպ աւանդեն՝ թէ , կամ՝ ՚ի
ցոյց սրբուն և ՚ի հանդէս գովուե սք , և կմ՝ ՚ի
հաստատութի առաջելոցն , բազում և մեծամեծ
դործեցան սքանչելիք զօրութիւն իւր , բայց առանց
յի-

Երբեք և ոչ զմին : Բայց թէ ոք խորհուրդ 'ի մտի
զնիցէ գրել զպատմութիւնսն յաւուրս , չէ՛ արժան
նմա կամաւ զանց առնել զինքն , որ իցէ գործ կմ
բան նր երևելի , կմ 'ի պատճառսն լեալ 'ի մարդ
կանէ , և կմ հրաշագործեալ յայլ :

Յաւելումք և մեք ասել . Նոյն ցուցցեն դիմա
խօսք մատափրաստեսի , թէ մի այն վկայաբանու
թիք իցեն նր յորինումաք , և ապա մարթասցին
դատաստան առնել . ապա թէ ոչ՝ երբեմն նր չեն
յանցանք , այլ՝ առաջնոց և կամյանոց 'ի վկայա
գրաց , որք անունամբ նր չընին : Երկրորդ՝ ոչ ապա
քէն կան հին վկայաբանութիւք վաւերականք ար
տաքոյ մատենից ընծայելոց մատափրաստեսի , զի
'ի նոսա և ոչ են պակաս ատենախօսութիւք և սքան
չելիք . ապա մի զմատափրաստես , այլ զամ նախնի
վկայագիրս և զվկայս միանգամայն դատեսցին :
և զի զայս չկարեն . առնել , ապա զտկարութիւ իւ
րեանց յայտնեն՝ գիմախօսելով տկար կարծեցե
լոյն : Երրորդ՝ զինչ և աստացեն , մեք փորձին
տեսաք , զի վկայաբանութիւք ճշտութեամբ մերոց
հասարակօրէն են գործք հնադոյնք . և մի 'ի հա
րիւրոց ոչ է նոյն շարադրութիւք ի մատափրաստե
սին . և սակայն գոյացութիւ պատմական նոյն է 'ի
մեզ և 'ի նմա . և այս է տարբերութիւն ողորական .
զի մատափրաստես ոչ պահէ զբառս , այլ զբանս .
զհին ոճն անզարդ , զարդարէ փոխաբերութիւք , ի
մէջ աղմուկ առանձն բարոյականս , և խորժա
ղուր՝ միանգամայն և շարժիչ ասացումս՝ հելե
նական քաղցրաբանութիւք . զատենախօսութիւնս ուրեք
թուի յերկարել կմ իւրանել , այլ զհրաշս և զգործս՝
առաւել կարճէ քան երկայնէ , անմի՛ հակառակ
կարծեաց բամբաստողաց նր : Եւ աստի միւստն
զամ իմաստասիրեմք , թէ քանի մի վարք ընծայելի
յոմանց ոմանց մատափրաստեսի՝ են յորինումանք
այլոց աննշան արանց 'ի յունաց , զի կայ ճշտ պի

առանձն , և ճառ անպիտան՝ լին ալլ և ալլ ճառողաց .
գետ ընտրեալ զճառ ընտիր , զի մի լեցիտ չարքաւոր :

Յայտնաւորք Յանայ :

Ի նդ սովին անուամբ իմանամք զհամառօտ վկայ
ազիրուի , որ քոչի Բասիլեան կ'Մ Լատիւսան Միւշ
լոչին , քի ամառնաւ . զի է լին կարգի ամսոց քաղ-
աւած վարսւց սից՝ յօրինեալ 'ի խնդրոյ և 'ի հրաւ-
մանէ Խժանէր Կայսեր յունաց Վասիլ Արշակու-
նոյ , որ և Բասիլ Մարկեդոնացի ասի . (Թէպէտ
և ոմանք կարծեն 'ի խնդրոյ Վասիլ եղբօր կոս-
տանդնայ) . և ունի ձեռագիր ժառանգան գրեցաւ
պատկերադարդ լին միոյ միոյ 'ի վարսւց սից , նոյն
պէտ և պահեցաւ լին Գարի ապագրութիւն : Այս
գործ է ընտիր և գովելի մեծաւ մասամբ քան զայլ
վկայագիրս . մի՛ զի առաւել միաձայնի է սառ-
գաւոյն աւանդից նախնեաց . և երկրորդ՝ զի ընդ-
պարզուի և անկեղծութեմ ոմոյն՝ է իմաստուն և
ներհուն անձին հաւաքումն . և երրորդ՝ զի սակա-
ւախտս լինելով՝ ինքն ազատ լինի 'ի վրիպանաց շատ-
խօսուե , և միանգամայն զերծ գտանի 'ի չարաշնչ-
սեաց . որ 'ի սակաւ բանս ոչ կարեն բարդում պատ-
ճառանս կրկեւել մեղադրուի . և նովին իսկ՝ անաւ-
շառ ասելով՝ խաբին , զի ոչ գիտեն՝ Թէ 'ի բուն
Էարձակ վկայաբանութեց է քաղեալ . և ունի մեզ
Թոնի՝ 'ի հին հեղինակէ ճառքնարաց մերոց . զի
հասարակօրէն աւելի ձայնակից երևի նոցին . ունի
և երբեմն օրինակաց՝ արոց հետեւեցաւ մեռաւի-
րաստէս : Եւ զի մետաքրաստէս իսկ էր 'ի նմին
դարու , քի յառուրս լեռնի որդւոյ վասիլ , և կոս-
տանդնի պերթեռութենայ Թոնի վասիլ , յայտ-
նապէս իմանամք՝ Թէ յառուրս կայսերաց արշա-
կունեաց արծարծեալ էր 'ի յոյնո վկայապիրութի
առաւել . մինչև ոմանց համառօտեւ զնախնի վկայ-
ադիւտ ,

ազիրս, և ամանց զարդարել ճոխաբանութիւն :
Յայտնի է և այն, զի յետ մեծին կոստանդիանոս-
սի և մեծին յուստինիանոսի՝ առաւել քան զայլ
կայսերս փոյթ գտաւ սա ինքն մեծն վասիլ 'ի շե-
նել զվկայսարանս սբջ. և 'ի նմին փութոյ յառաջ
զայր տալ հանդիսացուցանել և զվկայաբանութիւն .
և ի թէ միւս վասիլ ընծայեացէ ոք զայն, և նա 'ի
նորին սերնդոց էր, ցոյց թոռն պերճեռութենայ
թոռին վասիլ արշակունւոյ : Առաջինն թգրեաց
յամի ամ 867. և երկրորդն յամի 976 : Պէտպէս
օրինակք գտանին բասիլեան յայսմաւուրաց, այլ
հարազատ և ընտիր ճանաչի գտեալն 'ի մատեանս
վատիկանու . ը որոյ տպեցաւ յն. և լա. 'ի քաղաքն
ռուպինի՝ յամի 1727. զառաջինն . ունի և փափա-
քէր բոլանդ տպագրուե նր :

Ժամգիրք Յունաց :

Եւ յո մատեան արձակածաւալ՝ որ կոչի յունարէն
Մէն, ցոյց Արս, է քունարան համօրէն տարեկան
պաշտամանց և երգոց եկեղեցւոյն յունաց . սւր
ը աւուր աւուր զկնի բազմապատիկ շարականաց
դնի և պատմութի սբյն, սրոյ յիշատակն կատա-
րի . տարբեր ամիւն յոճոյ շարագրութե բասիլեան
յայսմաւուրաց, լարձակագոյն քան զայն մեշա,
և անխտիր ժողովածու յորև է գրոց և աւանդից .
վայ 'ի վայր է յարգ սորա քան զառաջնոյն . և սա
կայն այն իսկ է սովորական ընթերցուած առ
յոյնս յաւուր յայսմիկ, ունի յայսմաւուրք հայոց
առ հայո : Թող զի Եւնիմք տաել զկնի, թէ նաեւ
յայսմաւուրք հայոց է թարգմանութի յունական
յայսմաւուրաց իրիք, զորոյ զբնագիրն չեղև մեզ
տեսանել :

Վհայագիր Լաթնացոյ Կոմ Հոռովմայեցոյ :

Թեպէտեւ 'ի հոռովմ առի լինել նախկին փոյթ արձանագրելոյ զանցս և զյիշատակ սբց վկայից՝ ը կարգելոյ սբյն կղեմայ աշակերտի վեմին հաւատոյ, այլ սակայն դարձ հալածանաց հետախաղաղ ծածկեցին զայնպիսի հին յիշատակագրութեա . իսկ յաւուրս խաղաղութե եկեղեցւոյ՝ նոքին իսկ հոռովմայեցիք 'ի յունական մատենից առաւել հաւաքեցին զճառս վկայից, մանաւանդ ասիացւոց . և 'ի վերջին դարս իսկ 'ի գրոց յունաց պէտք եղեն 'ի փոխ առնուլ զլիակատար վկայաբանութեա, բաց 'ի վարուց մասնաւոր սբց արեւմտեայց գրելոց և գտելոց 'ի հոռովմ կամ յիտալիա, 'ի գաղղիա, 'ի ռուսիա, 'ի գերմանիա, և յայլեւ կողմանո եւրոպիոյ :

Իսկ ասոնացոյցք կմ կաղանդացոյցք, յորս նշանակին լոկ անոճանք սբց ը աւուրց, կային 'ի հոռովմ 'ի լատին բարբառ 'ի սկզբանէ հետէ անկորուստ . յորս յաւելան յետոյ և համառօտ ատորագրութք վարուց սբց, զորօրինակ թէ այս անուն վկայ կա տարեցաւ յայն ինչ քաղաքի 'ի Ժմկս այս անուն թգրի այսպիսի տանջանօք . և այսպիսի ասոնացոյց հանդերձ համառօտ յիշատակաւ պատմութե՝ կոչեցաւ Դարդիօլօլիոն կմ Դարդիօլօլիոն, ց Դարդիօլիոն Դարդիօլիոն, որ է վհայաբանութի : Եւ սորա հեղե նակ ճանաչի 'ի մէջ նախնեաց սբն հերոնիմոս դաղմատացի 'ի հինգերորդ դարու . թէպէտեւ հալազատ օրինակ նր չենք 'ի միջի, բայց եթէ պատճառաւ թանից 'ի յետին օրինակագրաց : Յետ նր առաւել հանդիսացեալ է յօրինոճածն բեղայի պատճառական քահանայի անգղիացւոյ . որոյ են զանազանեալ օրինակք՝ հարազատ և անհարազատ . ապա ուսոճարդոսի առաւել հոչակաւոր .

Ե

Ե

ա

ապա ազատի . և նախերի , և այլոց բազմաց 'ի դարս դարս . մինչև որինսկի մի բազմալյառմանց և ուղղագրութիւն 'ի յայս ընծայեալ 'ի ձեռն բարոնիստի կարգինստի ' կոչեցաւ Նորդիոյնի մասննաւ . քի վայրենութիւն կառնութիւն . այն է՝ զոր նշանակեմք չ առաին . Լ . իբր սովորական յայդ մասուրք համարեն ազգին լատինացոյ . այլ է և որեւէ վայրենաւ մասնաւ . քի կանաւորութիւն , կամ ծաւակիւն կառնութիւն . ուր միայն սից տեսնելոց առ նա՝ կայ յիշատակ և պատմութիւն փոքր մի ընդարձակ ' իբրեւ ընթերցում յայտնաւորաց :

Արդ՝ արտաքոյ այոց համառօտեալ վկայագրոց՝ մի կարեւորեւ զանբաւութիւն մասնագրաց լատինացոյ՝ յաշխատասերել 'ի գրութեւ , 'ի հաւաքում , 'ի բովանդակութեւ , յճարձակում , 'ի ներբողում , 'ի քննութիւն և 'ի ծանօթութիւն վարաց և վկայաբանութեց սից՝ որ ընդ նմ տիեզերս , առաւել 'ի ժեւ , ժիւ , ժեւ , և ժիւ դարաւ . մինչև կոչել բելարմինոսի զաւուրս իւր՝ դար սից : Յայսպիսեաց առ տի որնիս նոխազ առաջնորդ հօտի դատա լիպոմա նոս , որ համահաւաքեաց զլիակատար վարս և զվկայաբանութիւն սից սչ միայն 'ի լատին մասննից , այլ և 'ի յունականաց՝ զորո ետ թարգմանել յունագիտաց . այլ առաւել հանդիսացաւ նոյն դորն փոքր մի զինի 'ի ձեռն սուրբասի . որ զմեծ մասն նորին սեպհականեալ ինքեան՝ կոչելով և զլիպոմանոս յանունն , առաւել 'ի կարգի եդ . ինչ ինչ եթող , և բազում ինչ յաւել յայլոց մատենից . և զերկոտասան ամիսս տարւոյն 'ի վեց հաւորս մեծամեծս բովանդակեալ՝ դաշա ընդարձակ վարուց սից յօրինեաց :

Յարեան զինի և այլ անթիւ անձինք , որք եղեն հաւաքիչք կի՝ քննիչք վարուց սից . այլ պսակեաց զամենեցուն երկասիրութիւն , և զանցոյց զամենեքումբք դորնն բոլրանդեանց յընկերութիւն յի .

որոց յառաջընթաց և ուղեցոյց եղև մեծն Բողոքականութեան . զմի ամիս յերկուս մեծամեծ հատորս հազիւ պարփակեալ . վնջ յունկար և փետրվար եղևն չորս հատորք . զմնացեալսն սկսաւ շարունակել նովին ոճով և աւելի Եարձակելով գործակից նիւ և աշակերտ 'ի սմին կարգի հենարանիս , զմի ամիսն յերիս հատորս անգամ ծաւալեալ . և յետ նորա նորուն աջակից և աշակերտ 'ի նմին կարգի բարեպաշտ , զմի ամիս 'ի չորս և 'ի հինգ հատորս ձկտելով . նոյնպէս և այլք 'ի յաջորդաց նիւ . մինչ զի իբրև 'ի միջոցի հարիւր տարւոյ և ետ աւելի 'իբրև յետին չափ ահագին հատորք 'ի վեր ելին , բայց գործն ոչ գլխաւորեցաւ . զի բարձաւ ընկերութի նց առ Ժմկ մի , և գործն մնաց լծերակատար 'ի միջոցի ամսեանն հոկտեմբերի : Երանի թէ կեանք չափ պակաս գրելին՝ զոր ինչ և գրեցին , և կատարելն . ուր յայնմ հետեւ տնտեսալի էր կատարել այլոց զնոցա սկսեալն . զի նք ընկերութի գոյով մեծ յոյժ , և յամ Ծ ձեռն և բազուկ ունելով զօրաւոր՝ հաւաքեցին զամ կարելի յիշատակարանս , և հնչեցուցին Ե տիեզերա զմեծագործութի իւրեանց . որոյ նմանն պահանջէ զայլ նոր վիճակ նորոգելի տի :

Այս գործ սոցա՝ ունի եղև մեզ մեծապէս ստատար , զոր խոստովանիմք , նոյնպէս լինէր և նց ոչ սակաւ օգնութի , եթէ և զմեր ճառքնաիրա 'ի ձեռառնելին . այլ բանգի անգէտք էին ոչ միայն հարեւրէն դպրութե , այլև այնմ՝ թէ գանձ ծածկեալ կայ յազարակի հայտատան տի՝ հին թարգմանութի հնագոյն վկայաբանութեց , նմին իրի շատաքան այնպիսիք՝ զորս մարմացան ժողովել 'ի յունական գրոց մնացելոց . թէպէտև ոչ զմեծ կարացին կի կարօզ էին հաւաքել :

Ստիպու և գրեթէ ոչինչ տեղեկութի ստացան և զմտեմեկն ասորւոց , արաբացւոց , եգիպտացւոց ,

և այլոց արեւելեան ազգաց . վնջ և զոր ինչ հա-
տուկտիր յառաջ բերեն 'ի նոցունց , ոչ ինքեանց
և ոչ մեզ տայ յագուրդ : Այլ այս ինչ յայտնի է
ամ գիտնոց՝ որ է մեր խնդրելն , թէ նաև աւան-
դութիք ամ ազգաց միաբանին քառանդութեց
երեցունց ազգաց , զորս հասարակօրէն նշանա-
կեմք առաւելապէս . ցոյցնաց , լատինացւոց , և
հայոց . և զի զերկոցունցն վկայագրաց փոքր 'ի
շատե տասցաւ , եկեցեալք յերրորդն՝ որ է մեզ
սեպհական , ցոյցն վկայագիրս հայոց :

Ճառքսիւր Էրայոց . Կամ վկայագիրս «Բն Գրիգորի
վկայասիրի :

Սաւրեմնական յիշատակ արդարոց օրհնութիւն
եղիցի , եղիցի եղիցի : Այսպիսի յիշատակ եթազ
հայաստանեայց եկեղեցւոյ այրն տօնելի՝ սբ կա-
թօղիկոս հայոց Գրիգոր վկայատէրմեծ՝ երբեմն
վահրամ վեպտ կոչեցեալ որդի իմատունոյն և հզօր
առն բարեպաշտի Գրիգորի Մագիստրոսի 'ի ժամ
դարու . վս զի անխոնջ աշխատասիրութիւն հաւա-
քեալ առաւել 'ի յունական ընտիր մատենից զհին
և զվաւերական վկայաբանութիւն սբց , ցոյց զլիակա-
թար պատմութի գործոց նց , որչափ ինչ պակա-
սէր 'ի մեզ , հանգերձ այլ ևս ներբողական ճա-
ռիւք սբց և անունական տօնից՝ որչափ ինչ պա-
կաս մնացեալ էր յառաջին թարգմանչաց , թարգ-
մանեաց վայելուչ և հաւատարիմ ոճով 'ի հայ
բարբառ . որ և հաւաքեալ 'ի մատեան երեւելի՝
կոչեցաւ 'ի յետնոց Ճառքսիւր :

Իսկ թէ գլխաւոր հեղինակ այսպիսի մեծի գործոյ
է վկայատէրն գրիգոր , ոչ միայն այլք 'ի մատենա-
դրաց մերոց յիշեն՝ զոյգ ք յայտմաւորաց , այլև
ինքն իսկ յայտնապէս նշանակէ 'ի վախճան զանա-
զան վկայաբանութեց զանուն իւր . և քհանրա-
պէս

Ագիտութեան Ժողովոյ Եւ Գ. Ե. Կ. Ե.

պէս ծանուցանէ 'ի յիշատակարանն ճաշոցի, զոր
 ունիմք յառաջ բերել 'ի յաջորդ գլուխդ . առ
 այժմ լուր զայս հատուած գրել անգամս . * Եւ
 այս է յիշատակարան տօնից փրութեանաց եւ սքեց
 ան . . . . զորոց զՎարո քաղաքավարական պատ-
 մութեց, զոր ոչ գոյր առ մեզ հայ գրով մեր աշ-
 խատութիւն թարգմանեցաք 'ի յունականէն 'ի մերո
 գիր եւ բառ ։ Այլ եւ աշակերտ նորա կիւրակոս
 թարգման գործակից սքեց կոչէ զվիշակ իւր վայա-
 սի . * Հոգիւն մը ազգեաց (առ) սք հայրապե-
 տին Գրիգորիսի Ածասիւրի եւ Վկայասիւրի ։
 Եւ այսին եւ եւ բանք շնորհալոյն 'ի վկայասիւրի .
 սիւր, ոճի . եւ . * Զգրիգորիոս յառաջ անեալ ,
 որ եւ վահրամ նախաձայնեալ . . . . երկրորդ մե-
 քապ մեզ երեւեալ , զգիրոս բազումքս թարգմա-
 նեալ . առ 'ի յունացն եւ յառաջ, Ճառքս Ար-
 քոց վերաբերեալ : Տօն յիշատակ նոցին կարգել,
 ընթերցուածովքն զարդարեալ . զորո ոչ միայն
 լոկ վերծանեալ, այլեւ վարուցն նախանձեալ . ը-
 որում անուն իսկ ընկալեալ, վկայասիւր վերաձայ-
 նեալ : Ժառանգութիւն ոչ ըստացեալ, ոչ 'ի միում
 վայրի բնակեալ . պանդխտաբար յերկրի շրջեալ,
 զքաղցեալ հոգիսն կերակրեալ ։ . տնս եւ զորո
 գինի, թէ որպէս շրջեալ յարեւելս եւ յարեւմուտս
 հաւաքեաց զվարս սքեց . մինչեւ դալ բնակել 'ի
 սեաւ լեռուն ճգնութիւն , * զքանի սիրողուն հաւա-
 քել, եւ առ ինքեան բնակեցուցեալ . զգիրոս հոգ-
 ւոյն միշտ ընթերցեալ, եւ ընդ նոսին յար խօսակ-
 ցեալ ։ . մինչեւ փոխեցաւ յերկինս մօտ 'ի կարմիր
 վանս 'ի քեան քաղաք եփրատացւոց, յամի 1105 .

Շնգ .

Ասացի՝ գլխաւոր հեղինակ ճառընտրաց եղև վը-
 կայասիւրն . վն գիյայտ է 'ի յիշատակարանաց քա-
 նի մի վարուց սքեց եւ 'ի բանից պատմագրաց ազ-
 գիս, զի եւ բազմաք յառաջ քան զնա Գաղիկ վար-

քանութի մարտիրոսաց եղելոց յաւաւրս վերտո՞
կայսեր , * գրեցաւ և տոճաւ այնոցիկ՝ որ լինի նոյն
վճիռչատակի ճառից . բայց զգիրս պատմութենցս
այս՝ լի բովանդակ գրողեալ և մեր Ը վկայիցն ,
զոր ժողովեցաք . զի ոչ մեայն լի օրինակի պատ-
մութենց տեսցեալ և մեր , այլ և վճիպութիւն . բայց
այժմ զայս՝ որ պիտոյ են այսմ ճառից՝ զոր տը-
կեալ և մեր , քաղեսցուք և զիցուք ॥ . Եղինպէս խո-
սի և 'ի Դ. 50. և 20:

Արդ՝ որպէս և խմացի ոք զհաւաքուածն եւսն-
բեան , որ այժմ ոչ գտանի յառանձին մատեան յա-
նուն նոյն , հարկ է խոստովան լինել՝ թէ աղբիւր
ամ վկայաբանից էր այն , և անտի օրինակեցան և
սփռեցան առ յետինս՝ 'ի բազմադիմի ձևս Ճառ-
քնտրաց և յայսմաւորաց , պէտքս յօրինուածով
իւրաքանչիւր օրինակագրի . ոմն համառօտեաց , ոմն
կրճատեաց . ոմն Եւրձակեաց ներբողակոն ոչով ,
ոմն տեթեւեթեաց հոկտորական ձեով : Այլ և
տեսանեմք յամ աղգս զանազան օրինակս մի և նոյն
վկայաբանութիւն լի գոյացուէ , այլ ոչ Ը շարադրու-
թիւն . թող զյաւելուածս ոմանց ոմանց եթէ 'ի
տաղդ և եթէ յանոտոյդ աւանդութեց : Եւ եթէ
չիցէ անհաւատալի , կարծիք մեր այն է՝ թէ հաւա-
քուածն ճառքնտրաց մերոց 'ի ձեռն գրիգորի վկայա-
ւորի , առաւել քան զայլոցն մերձաւոր երևի եւ-
տեբեան աղբերն . լի սրում յընտիր և 'ի հին օրի-
նակաց առեալ , յորս չի էր մտեալ ոչ մեծափրօս
տեան . զորմէ ժամ է տեսել :

ՄԵՓՈՒՐԱՍՓԷՍ :

Նունս այս որչափ անլուր է յաղգի մերում կ'ի
'ի գիրս մեր , նոյնչափ հանդիսացել է առ լատինս՝
առեալ 'ի յունաց . քանզի համարեալ լինի իբր մի
միայն հետեւող աշխատասիրութիւն եւսեբեայ 'ի հա-
ւաք-

ւաքմունս վարուց և վկայաբանուէն սքց՝ մասնաւոր
աշով պարզաբանուէն և քաղցրաբանութեն, ՚ի
գէպ եկեալ և կոչման անժամն (եթէ չիցէ ՚ի
գործոյն առնէ) . քանզի կոչի Արմէն մեղափրազ
դիս, որ թարգմանի՝ թարգմանիչ, մեկնիչ, պար-
զաբանիչ . կոչի և լորթիդիս, քի բանադիր, բա-
նադիր կի՝ պատմաբան, առաւել վի պաշտամանն
՚ի դրանն արքունի, ունի դիւանապետ, վի կոչի և
պատրիկ :

Ժամանակ մետափրաստեսի՝ ՚ի բազմայ բազմորդ-
նակ գուշակեալ, ը հաւանելի կարծեաց բոլան-
դայ դնի ՚ի վերջկոյս իննբորդ գարու՝ յառաւ
լեռնի իմաստասեր կայսեր՝ որդւոյ վառի արշա-
կունւոյ, ունի և ինքն մետափրաստէս երեւի յայտ-
նի ցուցանել ՚ի նոյնի . 10 . ՚ի վարս արբուհւոյն
թէոկտիստայ լեւապոյ . և զգործակալուէն իւր
արքունի յայտ առնէ, ը որում հրամանաւ լեռնի
կայսեր գնաց ՚ի կրեակն ունի գործակից հիմերիտի
զօրավարի, և իբրեւ դեսպան ՚ի խօսել Է պլազ-
դիս : Այս ճառ ներբողական ՚ի վերայ սիմէոնի մե-
տափրաստեսի ՚ի պսելոս անուն յոյն մատենագրի
ժամանակակիցէ . աւր նշանակի ազնուատոհմութի
և մեծութի նի, գիտութի և իմաստութի նորա,
և առաքինի քաղաքավարուէն և բարի մահն : Եւ
զի կայ միջայել պսելոս վարժապետ լեռնի իմա-
տասիրի, և այլ ոմն պսելոս կարծի լինել յառաւ
կոստանդնի տուկիծայ, կամ առաջինն է գովիչ
մետափրաստեսի՝ եթէ յերկարակեաց եղև քան
զնա, և կի՝ այլ ոք երկրորդ՝ յառաջ քի ղյետինն :
Իսկ գործք մետափրաստեսի առաւել յանյայտու-
թեն մահն . զի ոմնք զամ յունական վկայաբանու-
թեն գտեալս ՚ի զանազան ճառքնորս յունաց բե-
րեն ՚ի վկայուէն անխափր յանուն մետափրաստեսի,
ունի թէ մետափրաստէս ասել՝ իցէ ճառքնորս ա-
սել կամ վկայադիր . քեց Է լիպոմանոսի և աս-
րիւ

րիտսի՝ զմասնաւոր ճառքնսիրո ինչ յունաց օրի-
նակեալ՝ ի խորագրի յաւելին զանուն մետափրաս-
տեոի առ իւրաքանչիւր վարս . այլք ընդ լեոնի
ալլատիոսի զլս լաւագոյն վկայաբանուէս գտեալ
աստ և անդ յունարէն՝ զայնս արժանաւոր գրեն
մետափրաստեոի . և մեք տեսանեմք՝ զի ո՞չն մե-
տափրաստեան՝ քաղցրաբան և ճոխաբան՝ ինքնին
որաշի յայլոց վկայաբանուեց հնազունից և նորա-
գունից . այլ ոչ կարեմք յեմի տիրապէս վճիռ հա-
տանել . միայն թէ կարծեօք յանուն նր վերագրեմք
թէ այլեւայլ քննչաց զայս կ՞մ զայն վկայաբանուէ :
Նորադանդք թշնամիք վարուց սքց՝ այնչափ ընդ-
վայր հարին զմետափրաստէս , մինչև տեսեալ թէ
կոչի սա նաև վճալ կամ մաղիստրոս , եթէ իբրև
վարժապետ արքայորդւոց , և եթէ իբրև իշխան
'ի կարգի զօրավարաց , շաղփաղփել իշխեցին՝ թէ
լեալ իցե արդեօք վարժապետ թատրոնական խա-
ղուց . զի այնպիսի գոյ հայհոյեն և զնկարագրու-
թիւն նր՝ ի վարս . սքց : Եւ զի տպականն զբարս
քաղցունս բանք չարք , ակասն և ուղղափառք ս-
մանք , և այն՝ նաև գիտնաւորք և բարեպաշտք թէ
ակամբ հայել 'ի մարտիրոսասէր այրն . մինչև հա-
մարձակիլ և բելարմինոսի տեսլ այսպէս . *

Այլ գիտելի է , զի պատմութիւն վարուց սքց գրեալ են
'ի մետափրաստեոի բազում յաւելուածովք հան-
ճարոյ իւրոյ . ոչ ոմ եղեն , այլ ոմ կարէին լինել .
(քանզի) յաւելու մետափրաստէս շատ խօսակցու-
թիւն կ՞մ արամախօսուէս վկայից թէ հալածչաց . ոմ
և զգարձմունս առաջիկայ եզելոց հեթանոսաց՝
անհաւատալի թուով . և սքանչելիս յուովս և մե-
ծամեծս կործանմամբ մեհենաց և բազմեաց , և
տատակմամբ հալածչաց . զորոց և ոչ մի յիշատա-

կութի է առ հին մատենագիրս ॥ :

Այլ լուր , զինչ ասէ առ այս քաջն բողանդ .
* կամի՛ թէ հեղագոյնս բարբառէր զառնէ մեծէ

այրն

այրն մեծագոյն : Ուստի՛յայտ է՝ թէ նա չեղև հե-
տևող հին յիշատակագրուեց . կարծեմ թէ առա-
ւել զանց իցէ արարելի զինիք ինիք , Է որ չէր այն-
չափ հաւան , քան թէ յաւելուածս իցէ արարեալ
յիւրմէ . հանճարոյ : Բայց դիցուք թէ անցուցեալ
իցէ 'ի կարգ պատմութիւն իւրոյ ինչ ինչ , որ Է բնա-
րական գրուածոց հարցն առաջնոց չերեւցի այն-
չափ զուգընթաց , մարդ էր սխալական : Եւ ուս-
տի՛յայտ , թէ չիցեն լեալ խօսակցութեք վկայից Է
հալածչաց : Դիցուք թէ Էարձակեալ իցէ զնոսին
'ի շահ և 'ի զոհարճուի ընթերցանելեաց . ով կա-
րէ իրաւամբ մեղադիր լինել այդմ բանի . իցէ՞ ոք
արդեօք՝ որ ոչ թողացուցէ զայդ առն պատմա-
բանի : Օրէն է լինիոսի և այլոց յերկրել ոճով
զատենախօսուին զօրավարաց 'ի խրախուսել անդ-
զիւրոն 'ի պատերազմ . և չիցէ՞ օրէն սրբազանաբոյժի
պարզագոյնս բացադրել զխորհուրդս կրօնի մե-
րոյ՝ յաւանդելն հեթանոսաց , և 'ի կշտամբելն
զնոսի պաշտամունս նոցա : Ո՛չ երբէք եղև ինչ
դարմանալ , թէ յողնութիւն բազմութեք դարձեալ
իցեն 'ի մեր հաւատոս՝ 'ի տեսանել անդ զառ . 'ի սքեց
դործեալ սքանչելիս . ապա թէ ոչ՝ զիարդ 'ի սուգ
ժամանակի այնչափ ազգք և ազինք կարող լինէին
մտանել 'ի հնազանդութի քնի : Զամ սքանչելիս՝
նաև զարդիս որք լինին , եթէ 'ի մատենան իւրեանց
անցուցանէին՝ զյբ յայժմուս գրեն զեկեղեցական
պատմութիւն , որքան բազմակոյտ շեղջ լինէր յամէն .
և քանի՞ դժուարին և դժուարալուր իրք լինէին :
Ո՛չ զամն , և ոչ զոչինչ պատմեն , այլ ինչ ինչ առա-
ւել մեծապայծառ . եթէ հռչակաւ վկայից , և եթէ
պողաւէտ յոյժ երևելով : Նոյն եղև և առաջնոց
ջան . որք վստայն ստէպ աւանդեն՝ թէ , կամ 'ի
ցոյց սրբուե և 'ի հանդէս գովուե սքեց , և կմ 'ի
հաստատութի տասցելոցն , բազում և մեծամեծ
դործեցան սքանչելեք զօրութն մի , բայց առանց

յի-

յիշելոյ . և ոչ զմին : Բայց թէ որ խորհուրդ 'ի մտի
գնիցի գրել զպատմութիւն սէյ ուրուք , և արժան
նմա կամաւ զանց առնել զինիք , որ իցի գործ կմ
բան նր երևելի , կմ 'ի պատճառս նր լեալ 'ի մարգ
կանէ , և կմ հրաշագործեալայ և :

Յաւելումք և մեք ասել . Նախ 'ցուցնին դիմա
խօսք մետափրաստեաի , թէ որ այն վկայաբանու
թիք իցեն նր յօրինումք , և ապա մարթասցին
գատաստան առնել . ապա թէ սչ երբեմն նր չեն
յանցանք , այլ առաջնոց և կամ յետնոց 'ի վկայա
գրաց , որք անումամբ նր չըլին : Երկրորդ ' ոչ ապա
քէն կան հին վկայաբանութիք վաւերականք ար
տաքոյ մատենից ընծայելոց մետափրաստեաի , զի
'ի նոսա ևս ոչ են պակաս ասանախօսութիք և սքան
չելիք . ապա մի զմետափրաստէս , այլ զամ նախնի
վկայադիրս և զվկայս միանգամայն գատեացին
և զի զայս չկարեն առնել , ապա զտկարութի իւ
րեանց յայտենն ' գիմախօսելով տկար կարծեցե
լոյն : Երրորդ ' զինչ և ասացեն , մեք փորձիւ
տեսաք , զի վկայաբանութիք ճշունարաց մերոց
հառարակօրէն են գործք հնազոյնք . և մի 'ի հա
րիւրոց ոչ է նոյն շարադրութի ք մետափրաստե
աին . և սակայն գոյացութի պատմական նոյն է 'ի
մեզ և 'ի նմա . և այս է տարբերութիւն ողորական
զի մետափրաստէս ոչ պահէ զբառս , այլ զբանս .
զհին ոչն անզարդ ' զարդարէ փոխաբերութիք , ք
մէջ արկանէ առանձն բարոյականս , և անորժա
ղուր ' միանգամայն և շարժիչ առացումս ' հելե
նական քաղցրաբանութի . զտեանախօսութիւն ուրեք
թուի յերկարել կմ ք լայնել , այլ զհրաշս և զգործս
առաւել կարճէ քան երկայնէ , անմի ' հակառակ
կարծեաց բամբաստողաց նր : Եւ աստի միւսմա
գամ իմաստասիրեմք , թէ քանի մի վարք ընծայելի
յոմանց ոմանց մետափրաստեաի ' են յօրինումանք
այրոց աննշան արանց ' ի յունաց : զի կայ ճառ ալ

Աւելիս Ժողովք և Վի. օրն ԳԳ
առանձն, և ճառ անպիտան՝ ինչպէս ալ ճառողաց ,
գառ ընտրեալ զճառընտիր , զի մի լիցեա չարընտիր :

Յայտնառարք Յանայ :

Ինչ օրովն անուամբ իմանամք զհամառօտ վկայ
ազիրուի , որ կոչի Բասիլեան կ՞ Վասիլեան Միւլ
ըդիւն , քի օմաօրտուի . զի է ինչ կարգի ամսոց քաղ-
տնած վարուց օրց՝ յօրինեալ ՚ի խնդրոյ և ՚ի հրաւ-
մանէ Թեոփիլոսի կայսեր յունաց Վասիլ Արշակու-
նոյ , որ և Բասիլ Մովսէսի հոգեւոր ասի . (Թէպէտ
և ոմանք կարծեն ՚ի խնդրոյ Վասիլ եղբօր կոս-
տանդնայ) . և ոմ ձեռագիր մասեանն գրեցաւ
պատկերազարդ ինչ փոյ փոյ ՚ի վարուց օրց , նոյն
պէտ և պահեցաւ ինչ փոյի տպագրութիւն : Այս
գործ է ընտիր և գովելի մեծաւ մասամբ քան զայլ
վկայագիրս . մի՛ զի առաւել փառաւորն է սառ-
գազոյն աւանդից նախնեաց . և երկրորդ՝ զի ընդ
պարզութե և անկեղծութե ոմոյն է իմաստուն և
ներհուն անձին հաւաքումն . և երրորդ՝ զի տակա-
ւախօտ լինելով ինքն ազատ լինի ՚ի վրիպանաց շատ-
թօտուն , և փանդամայն գերծ գտանի ՚ի չարաշին-
տնաց . որ ՚ի սակաւ բանս ոչ կարեն բաղում պաժ-
ճառանոտ կրկտել մեղադրութե . և նորին իսկ՝ անա-
շառ ասելով խաբին , զի ոչ գիտեն թէ ՚ի բուն
Ճարձակ վկայաբանութեց է քաղեալ . և ոմ մեզ
թոճի՛ ՚ի հին հեղինակէ ճառընտրաց մերոց . զի
հասարակօրէն աւելի ձայնակից երեւի նոցին . ոմ
և երբեմն օրինակաց՝ որոց հետեւեցաւ մեռափ-
րաստէս : Եւ զի մեռափրաստէս իսկ էր ՚ի նմին
դարու , քի յառուրս լեռնի որդւոյ վասիլ , և կոս-
տանդնի պերճեռութենայ թոռին վասիլ , յայտ-
նապէս իմանամք՝ թէ յառուրս կայսերաց արշա-
կունեաց արծարծեալ էր ՚ի յոյնս վկայաւորութի
առաւել . մինչև ոմանց համառօտել զնախնի վկայ
ազիրոս ,

ազիրս, և ամանց զարդարել ճոխաբանութիւն :
Յայտնի է և այն, զի յեա մեծին կոստանդիանոս
սի և մեծին յուստինիանոսի՝ առաւել քան զայլ
կայսերս փոյթ գտաւ սա ինքն մեծն վասիլ 'ի շի-
նել զվկայսարանս սէջ . և 'ի նմին փութոյ յառաջ
գայր տալ հանդիսացուցանել և զվկայաբանութիւն .
և ի թէ միւս վասիլ ընծայեացէ ոք զայն, և նա 'ի
նորին սերնդոց էր, ցոյց թողն ակերփեռութենայ
թողին վասիլ արշակունւոյ : Առաջինն թիւրեաց
յամի ամ 867 . և երկրորդն յամի 976 : Պէտպէս
օրինակք գտանին բասիլեան յայսմաւուրաց, այլ
հարազատ և ընտիր ճանաչի գտեալն 'ի մատենանս
վասիլկանու . ը որոյ տպեցաւ յն . և լա . 'ի քաղաքն
ուսուպինի՝ յամի 1727 . զառաջինն . ունի և փափա-
քէր բոլանդ տպագրուէ նի :

Ժամգիրք Յունաց :

Եւ յս մատենան արձակածաւալ՝ որ կոչի յունարէն
Մի, ցոյց Աի, է լեռնարան համօրէն տարեկան
պաշտամանց և երգոց եկեղեցւոյն յունաց . ուր
ը աւուր աւուր զկնի բազմապատիկ շարականաց
դնի և պատմութի սէյն, որոյ յիշատակն կատա-
րի . տարբեր ամիս յոչոյ շարագրութի բասիլեան
յայսմաւուրաց, լեարձակագոյն քան զայն միշտ,
և անխտիր ժողովածու յորև է գրոց և աւանդից .
վիլ 'ի վայր է յարդ տորա քան զառաջնոյն . և սա
կայն այն իսկ է տոմարական ընթերցողած տա-
լոյնս յաւուր յայսմիկ, ունի յայսմաւուրք հայոց
առ հայո : Թող զի ունիմք ասել զկնի, թէ նաև
յայսմաւուրք հայոց է Թարգմանութի յունական
յայսմաւուրաց իրիք, զորոյ զբնագիրն չեղև մեզ
տեսանել :

Վճայագիր Լաբորայի և Զոռմայեցայի :

Թեպէտեւ 'ի հռովմ տաի լինել նախկին փոյթ արձանագրելոյ զանցս և զյիշատակ ոքց վկայից՝ ը կարգելոյ սքին կղեմայ աշակերտի վիմին հաւա տոյ, այլ սակայն դարբ հալածանաց հետախաղաղ ծածկեցին զայնպիսի հին յիշատակագրուիս . իսկ յաւուրս իաղաղուէ եկեղեցւոյ՝ նոքին իսկ հռովմայեցիք 'ի յունական մատենից առաւել հաւաքեցին զճառս վկայից, մանաւանդ ասիացւոց . և 'ի վերջին դարս իսկ 'ի գրոց յունաց պէտք եղին 'ի փոխ առնուլ զիսկատար վկայաբանութիւն, բաց 'ի վարուց մասնաւոր սքց արեւմտեայց գրելոց և գտելոց 'ի հռովմ կամ յիտալիա, 'ի գաղղիա, 'ի ռալանիա, 'ի գերմանիա, և յայլևս կողմանս եւրոպիոյ :

Իսկ տօնացոյցք կմ կաղանդացոյցք, յորս նշանակին լոկ անոճանք սքց ը աւուրց, կային 'ի հռովմ 'ի լատին բարբառ . 'ի օկզբանէ հետէ անկորուստ . յորս յաւելան յետոյ և համառօտ ստարագրուիք վարուց ոքց, զորօրինակ թէ այս անուն վկայ կա տարեցաւ յայն ինչ քաղաքի 'ի Ժմկս այս անուն թգրի այսպիսի տանջանօք . և այսպիսի տօնացոյց հանդերձ համառօտ յիշատակաւ պատմութիւն կոչեցաւ Դարգիւօլդիոն կմ Դարգիւօլդիոն, քմ Դարգիւօլդիոն, որ է վճայաբանութիւն : Եւ սորա հեղե նակ ճանաչի 'ի մէջ նախնեաց ոքն հերոնիմոս դաղմատացի 'ի հինգերորդ դարու . թէպէտեւ հալազատ օրինակ նրջերէ 'ի միջի, բայց եթէ պատճառատուէ բանից 'ի յետին օրինակագրաց : Յետ նր առաւել հանդիսացեալ է յօրինուածն բեդայի պատճառական քահանայի անգղիացւոյ . որոյ են զանազանեալ օրինակք՝ հարազատ և անհարազատ . ապա ռւսոճարդոսի առաւել հռչակաւոր .

Ե

c

ա

ապա ազսջի , և նոռկերի , և այլոց բազմաց . ի դարոս դարոս . մինչև օրինակ մի քաղեալ յամենեցունց և ուղղագրութիւն յայն ընծայեալ ի ձեռն քարոսնոսի կարգինալի՝ կոչեցաւ ճարտիրօյնութիւնսմանամ , իմ վայաբանութիւն հոռիմեական . այն է՝ զոր նշանակեմք թ տառիւն . Լիբր արարական յայլ մաւութիւն համարէն ազգին լատինացւոց . այլ է և պաշտօնաբանութիւնսման . իմ համարութիւն , կամ ծախսիւն հոռիմեական . ուր միայն սքց տօնելեաց առնմ կայ յիշատակ և պատմութիւն փոքր մի ընդարձակ իբրեւ ընթերցունած յայտմաւորաց :

Արդ՝ արտաքոյ այսց համառօտեալ վկայագրոց՝ մի կարե թուել զանբաւութիւն մատենագրաց լատինացւոց՝ յաշխատասիրել ի գրութիւն , ի հաւաքումն , ի բովանդակութիւն , յարձակումն , ի ներբողութիւն , ի քննութիւն և ի ծանօթութիւն վարուց և վկայաբանութեց սքց՝ որ ընդ ամ տիեզերս , առաւել ի ժե , ժի , ժէ , և ժի գարու . մինչև կոչել բելարմնոսի զաւուրս իւր՝ դար սքց : Յայտպիտեաց առտի որպիս նոխազ առաջնորդ հօտի գտաւ լիպոմա նոս , որ համահաւաքեաց զլիակատար վարս և զվկայաբանութիւն սքց ոչ միայն ի լատին մատենից , այլև ի յունականաց՝ զորս ետ թարգմանել յունագիտաց . այլ առաւել հանդիսացաւ նոյն գործ փոքր մի զկնի ի ձեռն տուրիտի . որ զմեծ մասն նորին տեպհականեալ ինքեան՝ կոչելով և զլիպոմանոս յանոնանէ , առաւել ի կարգի եդ . ինչ ինչ եթող , և բազում ինչ յաւել յայլոց մատենից . և զերկատասան ամիսս տարւոյն ի վեց հատորս մեծամեծս բովանդակեալ՝ դաշտ ընդարձակ վարուց սքց յօրինեաց :

Յարեան զկնի և այլ անթիւն անձինք , որք եղեն հաւաքիչք կի՞ քննիչք վարուց սքց . այլ պտակեաց զամենեցուն երկասիրութիւն , և զանցոյց զամենքումք գործն բոլրանդեանց յընկերութեն յի .

արոց յառաջնութեան և ուղեցոյց եղև մեծն Բոլ-
լանդ յովհաննէս . զմի ամիս յերկուս մեծամեծ
հատորս հաղիւ՝ պարփակեալ . վոյ յունվար և փե-
տրվար եղևն չորս հատորք . զմնացեալսն սկսաւ
շարունակել նոյին աշով և աւելի լարձակելով
գործակից նիւ և աշակերտ 'ի ամին կարգի հնարե-
նիտս , զմի ամիսն յերիս հատորս անգամ ծաւա-
լեալ . և յետ նորա նորուն աշակից և աշակերտ 'ի
նմին կարգի բաբեպրաք , զմի ամիս 'ի չորս և 'ի
հինգ հատորս ձկտելով . նոյնպէս և այլք 'ի յա-
ջարդաց նիւ . մինչ զի իբրև 'ի միջոցի հարկւր տար-
ւոյ և ևս աւելի իբրև յիսնիւ չափ ահագին հա-
տորք 'ի վեր ելին , բայց գործն ոչ զխաւորեցաւ .
զի բարձաւ ընկերութի նց առ Ժմկ մի , և գործն
մնաց թերակատար 'ի միջոցի ամսեանն հոկտեմ-
բերի : Երանի թէ կիսով չափ պակաս գրէին՝ զոր
ինչ և գրեցին , և կատարէին . ուր յայնմ հետե-
անյուսալի էր կատարել այլոց զնոցա սկսեալն . զի
նք ընկերութի գոլով մեծ յոյժ , և յամ Ե ձեռն և
բազուկ ունելով զօրաւոր՝ հաւաքեցին զամ կա-
րելի յիշատակարանս , և հնչեցուցին լէ տիեզերա
զմեծագործութի իւրեանց . որոյ նմանն պահան-

ջէ զայլ նոր վերահի նորագելի ալ :

Այս գործ ողջա՝ ունի եղև մեզ մեծապէս օտար ,
զոր խոստովանիմք , նոյնպէս լինէր և նց ոչ առ-
կառ օգնութի , եթէ և զմեր ճառքնաիրա 'ի ձեռս
ունէին . այլ քանզի անդէտք էին ոչ միայն հայե-
րէն դպրութե , այլև այնմ՝ թէ դանձ ծածկեալ
կայ յազարակի հայատտան Երի՝ հին թարգմանու-
թի հնագոյն վկայաբանութեց , նմին իրի շատա-
ցան այնպիսիք՝ զորս մարթացան ժողովել 'ի յու-
նական գրոց մնացելոց . թէպէտև ոչ զմնն կարա-
ցին կիւ կարօզ էին հաւաքել :

Սակաւ և գրեթէ ոչինչ տեղեկութի ստացան և
զմտեանից ասորոց , արաբացւոց , եգիպտացւոց ,

ԼԷ

Ներածութ. 42. Ե:

և այլոց արեւելեան ազգաց . վնջ և զոր ինչ հա-
տուկաբր յառաջ բերեն 'ի նոցանց , ոչ ինքեանց
և ոչ մեզ տայ յագուրդ : Այլ այս ինչ յայտնի է
ամ գիտնաց' որ է մեր ինդրելին , Թէ նաեւ աւան-
դութիւնք ամ ազգաց միաբանին Է աւանդութեց
երեցունց ազգաց , զորս հասարակօրէն նշանա-
կեմք առաւելապէս . քի յունաց , լատինացոց , և
հայոց . և զի զերկոցունցն վկայադրաց քաջք 'ի
շատէ ասացաւ , եկեսցաւք յերրորդն' որ է մեզ
տեսչական , քի 'ի վկայադրերս հայոց :

Ճառքովիւ Հայոց , և ամ վկայագիրս սէշ Գրիգորի
վկայութիւն :

Յաւիտենական յիշատակ արգարոց օրհնութիւնք
եղիցի , եղիցի եղիցի : Այսպիսի յիշատակ եթող
հայաստանեայց եկեղեցւոյ այրն տօնելի' սբ կա-
թողիկոս հայոց Գրիգոր վկայառէր մեծ' երբեմն
վահրամ վեստ կոչեցեալ որդի իմաստնոյն և հզօր
առն բարեպաշտի Գրիգորի Մագիստրոսի 'ի ժամ
դարու . վս զի անխոնջ աշխատառիրութիւնք հաւա-
քեալ առաւել 'ի յաւնական ընտիր մատենից զհին
և զվաւերական վկայաբանութեւս ոքց , քի զլիակա-
ռար պատմութի գործոց նց , որչափ ինչ պակա-
սէր 'ի մեզ , հանդերձ այլ ևս ներբողական ճա-
ռիւք սքց և արունական տօնից' որչափ ինչ պա-
կաս մնացեալ էր յառաջին թարգմանչաց , թարգ-
մանեաց վայելուչ և հաւատարիմ ոճով 'ի հայ
բարբառ . որ և հաւաքեալ 'ի մատեան երեւելի'
կոչեցաւ 'ի յետնոց Ճառքովիւ :

Իսկ Թէ գլխաւոր հեղինակ այսպիսի մեծի գործոյ
է վկայասէրն գրիգոր , ոչ միայն այլք 'ի մատենաւ
գրաց մերոց յիշեն' զոյգ Է յայտմաւուրաց , այլև
ինքն իսկ յայտնապէս նշանակէ 'ի վախճան զանա-
զան վկայաբանութեց զանուն իւր . և Էհանբա-
պէս

Ագիտութիւնը և վ. սէջ ԿԹ

պէս ծանուցանէ 'ի յիշատակարանն ճաշոցի, զոր
ունիմք յառաջ բերել 'ի յաջորդ գլուխդ . առ
այժմ լուր զայս հատուած գրել անդանօր . * Եւ
այս է յիշատակարան տօնից Թրունականաց և սբց
նյ . . . . զորոց զՎարս քաղաքավարական պատ-
մութեց, զոր ոչ գոյր առ մեզ հայ գրով . մեր աշ-
խատութիւն թարգմանեցաք 'ի յունականէն 'ի մերս
գիր և բառ . ։ Վնյ և աշակերտ նորա կիւրակոտ
Թարգման՝ գործակից սբյն՝ կոչէ զվիշալ իւր՝ վայա-
սէր . * Հոգիւն սբ ազգեաց (առէ) սբ հայրապե-
տին Գրիգորիսի Ածասիւրի և Վկայասիւրի . ։
Յայտնի են և բանք շնորհալոյն 'ի վիպասանութե-
սիւ, ոճի . Են . * Զգրիգորիոս յառաջ անեալ ,
որ և վահրամ նախաձայնեալ . . . . երկրորդ մե-
քայ մեզ երեւեալ , զգիրըս քաղաքավար Թարգմա-
նեալ . առ 'ի յունացն և յասորուոց, Ճառքս Սըր-
բոց վերաբերեալ : Տօն յիշատակ նոցին կարգել,
ընթերցուածովքն զարդարեալ . զորս ոչ միայն
լոկ վերծանեալ, այլև վարուցըն նախանձեալ . Ը
որում տնուն իսկ ընկալեալ, վայասէր վերաձայ-
նեալ : Ժառանգութիւն ոչ ըստացեալ, ոչ 'ի միում
վայրի բնակեալ . պանդխտաբար յերկրի շրջեալ,
զքաղցեալ հոգիսըն կերակրեալ . ։ տես և զորս
զինի, թէ արպէս շրջեալ յարեւելս և յարեւմտոս՝
հաւաքեաց զվարս սբց . մինչև գալ բնակել 'ի
սեաւ լեառն ճգնութիւն , * զքանի սիրողսն հաւա-
քել, և առ ինքեան բնակեցուցեալ . զգիրըս հոգ-
ւոյն մշա ընթերցեալ, և ընդ նոսին յար խօսակ-
ցեալ . ։ մինչև փոխեցաւ յերկինս մօտ 'ի կարմիր
վանս 'ի բնսն քաղաք եփրատացուոց, յամի 1105 .

շնդ :

Ասացի՝ գլխաւոր հեղինակ ճառընտրաց եղև վը-
կայասէրն . վն զի յայտ է 'ի յիշատակարանաց քա-
նի մի վարուց սբց և 'ի բանից պատմագրաց աղ-
դիս , զի և բաղմօք յառաջ քան զնա Գաղիկ վար-

գապեա՝ առաւմտայ վանից առաջնորդ՝ զործակցու-
թիւ Գրիգորի սարկաւազի իւրոյ 'ի թ դարու .
(իմա ժամանակակից սիմէօնի մետափրաստեսի)
Թարգմանեալ էր յասորւոց ոչ սակաւ վարս սից .
ուստի և մատենան այն Արմատիւ կոչեցաւ . ուն
և Եովհաննէս բժիշկ հայկազն 'ի յունականէ՝ 'ի
նմին դարու . և այլք յայլ դարս ինչ ինչ Թարգ-
մանեցին : Թող զի անտարակոյս է , թէ նախնի
Թարգմանիչք մեր 'ի ն դարու չէ այլ մատենան , և
չ ճառս հարց սից՝ որ կան 'ի ճառընարաց կար-
դի , Թարգմանեցին և ոչ սակաւ վարս սից , և ոչ
սակաւ ինքեանք շարագրեցին զսիցն եզելոց 'ի
սահմանս հայաստանեայց : Եւ այս իսկ է պատ-
ճառն , զի գտանին և յօրինուածք կի՞ Թարգմա-
նութիւն վարուց մի և նոյն սից 'ի զանազան ճա-
ռընտիրս , երբեմն նոյնօրինակ , և երբեմն գլխո-
վին տարբեր . իսկ թէ զորս 'ի նոցանէ արժան ի-
ցէ ընծայել աշխատատիրութե վկայատիրին կի՞ ա-
ռաջին Թարգմանչաց , այլոց Թողումք տեսանել
յորժամ 'ի ձեռս բերցեն և զայլ բազմութի ճա-
ռընարաց . որոց յառկութի է ի՛նքե նման լինել ,
և ի՛նքե աննման իրերաց , ը հաճութե հաւաքո-
ղոց 'ի զանազան մատենից զայս և զայն ճառս և
զվարս : Զայս ամ յայտնապէս նշանակէ և ինքն
վկայատերն՝ ը այնու բանիւ , * զոր ոչ գոյր առ-
մեզ հայ գրով , մեք աշխատուի Թարգմանեցաք .
յայտ է թէ կամի առել , թող զոր գոյր առ մեզ
յառաջագոյն աշխատատիրեալ յայլոց . որպէս և
խորենացին իսկ առաքէ զընթերցողս 'ի վարս սիցն
Թաղէի աշխատատիրեալ 'ի յառաջագունից քան
զինքն :

Ապա անուամբ ճառնորդայ իմանամք զհին ձեռա-
դիր մատենան , որ են չունարան այս ամ հնունց ,
և առաւելապէս աշխատատիրութեան Գրիգորի
վկայատիրի 'ի Թարգմանութի վարուց և վկայա-
բաւ .

Բանալիք սքց : Յայտարարեալ մատենից իբր տասն
թուով 'ի ձեռն ունեաց , յորոց և բազում մա-
տաւ առաք զգր. ալքս . վիյ արժան է տալ զնս-
ցանկ տեղեկութի , թէ որ այն իցէ Ա. կամ Բ .

Ճառքնաւոր . ևն :

Ճ . Ա . է Ճառքնաւոր մեծ՝ ահաւոր տեսլեամբ ,
որ խու զգրտտեղանա 'ի կամել ինչ օրինակել տն-
տի . բայրդիր ընտիր՝ թագէտս գրչի յանապատն
նր լուսաւորչի , 'ի ոգի թուականիս , քի յամի տն
1224 . զանձարան վարուց և վկայաբանութեց
սքց , և այն 'ի վրայ այբուբենի լը անունաց սքց ,
զորօրինակ Ա. թիմոսի . Ա. թանասի , ևն , մինչև
'ի Փսկաս , և 'ի Քրիստինէ . և դարձեալ այլ վարք
և պատմութեք այլով կարգաւ :

Ճ . Բ . է մատենան մեծ՝ փոքր մի նունալ քանա-
կաւ քան զառաջինն , հնագոյն գրչութի խոշոր
իբր երկաթադիր . զոր յետ դարուց նորոգեալ են
լը կազմութե այլք կի՞ ստացեալ 'ի թուին . պծե-
այլ բուն գրութին է ժա , կի՞ ժի դարու . և սո-
րայս հաւաքումն յաղթէ ուրեք ուրեք ընտրութե
առաջնոյն : Գրչիքն են սարգիս , հայրուկ , ստե-
փաննոս ևն :

Ճ . Գ . է մատենան չափաւոր և թանձր՝ նօտրդիր ,
այլ 'ի հին և յընտիր օրինակաց առեւ . մեծագոյն
մատաւ են 'ի սմա ճառք տօնից , և քանի մի հին
վկայաբանութեք երևելիք : Գրեալ է 'ի մկրտչէ
ղազարեան յեւէմ 'ի դուռն սքցն յակոբայ , թուին
ռճ . 1637 :

Ճ . Դ . բայրդիր հին . և 'ի սմա սակաւ են վարք
սքց . և այն՝ ոչ լը ոչոյ ճառքնաւորաց , այլ յար և
նման յայտմաւորաց :

Ճ . Ե . բայրդիր ընտիր , գրեալ յեւէմ 'ի սքն յա-
կոր . 'ի թուին . ոկդ . 1215 . յաւուրս լեւոնի հայ-
ոց արքայի . ճուռարան վարուց և վկայաբանութեց

Յ Ա . և Բ .

Ճ . Զ . երկաթագիր ընտիր , և մասամբ բոլոր գիր խոշոր , յայլև այլ գրչաց գործակցաց 'ի մաշկէոր անապատի , հին և նոր թուական :

Ճ . Է . բոլորգիր հին . յորում կան պատմական բանք և ճառք , այլ ոչ տիրապէս վկայաբանութիւն :

Ճ . Ը . բոլորգիր գրեալ 'ի թուին չղի և չղք . 1342 . 1343 . յեզնկա . առաւել ներբողական ճառից Էռնարան , քան վարուց սէց :

Ճ . Թ . բոլորգիր խոշոր . յորում են ճառք և մեկնութիւնք և տօնապատճառք , և ոչ վարք :

Ճ . Ժ . երկաթագիր ' հին յոյժ . յորում կան ճառք մանգականնայն և այլոց հարց . և 'ի վերջոյ քանի մի հին վկայաբանութիւնք և վարք :

Թ . ող զի և 'ի ձեռն բարեկամաց հատուածս ինչ եղև մեղ 'ի ձեռս բերել 'ի ճառընտրաց գտերոց առ այլս . զորոց զվկայութիւն լինի յիշել ընդ տն աւամբս Ժ . կի՞ ճառընտրաց առհասարակ : Ունկաբեն գտանիլ և այլ ճառընտիրք , յորս կայցեն այլ իրք ' կի՞ նոյն պատմութիւնք այլով շարադրութիւն և թարգմանութիւն . ունի յայտ է 'ի վկայուեց , զորս բերեն երբեմն մատենագիրք մեր . մանաւանդ նաբեկացին 'ի մեկն . երգոց :

Յայտաւորք Հայոց :

Երեք և չորս ազգք են յայսմաւուրաց յազգի մերում , որչափ ինչ եհաս ցայս վայր ունել մեզ տեղեկութիւն . զորօրինակ են այսոքիկ . Հ = Յ . քի Հայոց ըն Յունաց ամսոյ Յայսմաւուրք . ար Եկաւնի յեկեղեցական 'ի տարեգլխոյ հառումոց , քի 'ի սեպտեմբեր ամսոյ 'ի տօնէ սէյն Ամենի ունաւկեցի . զոր և մարթ է կոչել Մայր Յայսմաւուրք . ոչ զի մեծ է քան զսովորական օրինակս , այլ զի է սկզբնատիպ և ծնող նոցին , հին թարգմանութիւն 'ի

ի յունկն հանդերձ սակաւ պատճառատուութիւն հայոց : Այլ զի բաց ի տօնէն ալ լուսաւորչին և հոգիականաց և գաղափարականաց, և թարգմանչացն սահակայ և մեսրոպայ, բովանդակն է տօն և յիշատակ այլոց սէր հանդիսացելոց առ յոյնս՝ հանդերձ չափաւոր պատմութիւն վարուց միոյ միոյ ի նոցանէ, հասարակօրէն նովին շարագրութիւն՝ զոր ընթեռնութիւն ի սովորական յայտնաւորս հայոց : Երբեք իմանամք, թէ զայսպիսի օրինակ ունելով ի ձեռին՝ յարմարեցին այլք զինի և զբուն յայտնաւորս հայոց, յաւելլով ի նոյն և զազգային սէս, ունի և թողլով զոմանս ի սէր յունաց՝ որք ոչ էին ծանուցել հայոց : Զայսպիսի յունակերպ հայերէն յայտնաւորս ունիմք ի ձեռին՝ մի և եթ օրինակ՝ բոլորգիր հին, ուրեք ուրեք նորագեալ և կարկատեալ նոսր գրչութիւն, յայտ է թէ հայելով յայլ օրինակ համանման . զոր թերեւ մարթ է գտանել ցարդ առ հայհոռոմս :

Տէրէն օրինակ . զոր մարթ է կոչել յայտնաւորք հայոց ընդ Հռովմայեցւոցն ամսոց . զի սկսածի ի յունվար ամսոյ, առնթեր դնելով և զամսագիր հայերէն ընդ անշարժ հաշուի սարկաւազ վիպին կի յայտնաւորաց . վն հանդէպ առաջին աւուր յունվարի՝ որ է տօն սէրն բարսղի, գրէ . * Քաղոցի ինչ . և յունվարի . ան . և յերկրորդ աւուր՝ որ է տօն սէրն սեղբեստրոսի, * քաղոցի . ինչ, և յունվարի ք . և ամսակէս երթայ մինչև ի տօնն արգարու թիւրի, դնելով * քաղոց . ինչ : Ղեկտեմբ . ևն : Իսկ շարագրութիւն պատմութեան վարուց սէր է նոյն ճհանրապէս ընդ առաջնոյն, այլ առաւել հարթ և հայկաբան . և ուրեք ուրեք գեղեցիկ համառօտեալ . և յաւելլուած իւր ընթացոս սէրն յունաց՝ է տօն և վարք սէրն հայոց, վայելուչ ոչով . մինչ զի երանի թէ այս օրինակ լինէր հանդիսացեալ յազգին՝ փոխանակ օրինակի խլածեցւոյն .

բոյն . յորոյ 'ի ձեռս չերեւի անկեալ օրինակաւ ար-
իելի : Զսորա ընտիր օրինակ Եւնիմբ 'ի ձեռին զմ-
զորոյ զյիշատակարանն արժան է աստ արձանա-
գրել :

Յետ յառաջաբանելոյ գրչին յաղագս հանդիսեց
առաքինութեց ամ առաքինեաց և մարտիրոսաց ,
'ի վերայ բերէ զմեր խնդրելին՝ ասելով . * Որ կայ
պատմութիւն սոցա 'ի Լիակատար Ճառս սոցա (ցո-
'ի Ճառքնտիրս) . զոր յետոյ կարգել էր և բովան-
գակ տօնք սոցա (ցո համառօտ ընթերցողաձք զա-
րուց 'ի տօնս սոցա) աշխատութեամբ ՏԻ Իէլի 'ի
խնդրոյ Զալադաւլային ամն խաչենոյ (որ յետոյ
մարտիրոսացաւ) , հրամանաւ Վանական վիպի ,
և հարազատին Գրիգորոյ՝ ՏԻ Իէլի . զի նոքա հրա-
մայեցին նմա՝ հայելով 'ի համբերուել և 'ի հնազ-
ւումաց գիտութիւնն . զի ջանս եղեալ՝ գտցէ զօր
նահատակութիւն սքցն . որ գրեալ կայ 'ի լիակա-
տար պատմութիւնն , համառօտելով նմա զսքան-
չելի կատարուածն սոցա : Եղ Է այլ կարգի և զայլ
մատուցաւ . զոր միաշունչ եղեալ՝ անտխալ զտարին
կատարին : Բայց ոմանք յանգէտս եղեալ հակա-
ռակին այսպիսի գեղեցիկ և սքանչելի ընթերց-
մանց . որ յամ օր զլսելիս մեր զարհուրեցուցա-
նեն , և դողումն ցաւագին տան անձանց միոց .
և ճանաչել իմանամբ , թէ այնպիսեացն է արքայ-
ութիւնն ար . և զայս զմտաւ տծեալ՝ խորհիմբ , թէ
մեզ զի՞նչ լինիցի ծուլիցս և հեղգացելոցս ॥ :

Յայսցանէ յայտ է թէ ՏԻ Իէլ հեղինակ այսր տե-
տակի յայսմատուրաց էր 'ի սկիզբն ժողերորդ դա-
րու , յորում էր և վանական վիպն և երանելին
Ջալալ կի՞ Ջալալադուլա՝ իշխան խաչենոյ , որ նահա-
տակեցաւ 'ի թոճին չԺ . 1261 . և զի վանական
վիպն մեռաւ տասն ամօք յԵջ քան զայն , ցո 'ի
թոճին չ . 1251 . ապա նախ քան զայն թոճական
է լեալ աշխատանքութիւնն ար Իէլի : Իսկ օրինակն՝

զոր

զոր ունիմք, գրեալ է 'ի Թոմին. պճզ. 1427. 'ի տարապիզոն՝ ձեռամբ զազարի զրիմեցոյ. որ զնախազրեալ յիշատակարանդ երևի հանեալ 'ի հին օրինակաց՝ բացատրելով անհարթ ոճով իւրովս Ուր ունի եղաք փակագծիւ, քան ասելով՝ պարտ է իմանալ զընթերցողածո տեղից, զհամառօտեղս իմա 'ի ճառքնարաց զվարս. ունի և զհին բացատրէ: Եւ Գրանիւ ասելով զոր նահապետութե՝ պարտ է իմանալ զվերածելն զամիսն հռովմայեցւոց յամիսն հայոց: Եւ եր ընդ այլ նարգի և զայսմառարս ասելով՝ պարտ է իմանալ, թէ վարք սէջ 'ի կարգի յայսմառարաց ունին զայս զանազանութ. զի յիւրաքանչիւր աւուր դնի նախ պատմութի մոյն 'ի սէջ՝ դնելով վերնագիր, Վարք, կի՞ վկայաբառ նութի, կի՞ տօն, և կի՞ յիշատակ այս անուն սէջ. և ապա 'ի նմին աւուր եթէ կայցէ և այլ սբ, սկսանի անվերնագիր պատմութի այսպէս. Յայսմ աւուր յիշատակ է այս անուն սէջ, կի՞ 'ի սմին աւուր կատարեցաւ այն սբ. ևն. վնյ առաւել յայսմ երկրորդ կարգէ՝ հառ 'ի մեզ անուն այսպիսի վկայագրութի համառօտեալ կոչել Յայսմառարս, կի՞ Այսմառարս: Եւ այս ոճ պահի նաև առ յայնս, եթէ 'ի բառիւնան վկայագիրս և եթէ 'ի ժամագիրս. ունի և 'ի Հ = Յ. բայց յոյնք՝ ունի տեսաք, ոչ այնչափ յօրէ, որչափ յամոյ կոչել սովորեցան զայսպիսի մատենանս՝ Ամիս կի՞ Ամսախօսութի, ունի թէ Ամսագիրք:

Յայսմառարս՝ կարծեցե՛լ Վերանի վարդապետութեւնցոյ իմ Գրեհայն, 'ի Ժե դարու. զոր չունիմք 'ի ձեռին, այլ 'ի տեսողէն տո՛ւաւ մեզ տեղեկութի: Սկսանի 'ի տեղտեմքեր ամոյ՝ հանգոյն Հ — Յ. բայց յարադրութի և հայերէն ամոյ՝ ը անշարժ կարգի յայսմառարաց կի՞ ը հաշուի սարկաւադ վնյսի. և նախ խօսի զտարեգլխոյ ընդիկախոնի յունաց, դնելով բնաբան. * 'ի գլուխս ամոսց փոզ

հա

հարե՞ք մարգարէն գաւիթ սաղմոսէ ॥, ընտիր աճող շարագրութե կմ թարգմանուէ 'ի յունէ . և յեա յիշելայ 'ի նմին աւուր զյիշատակ հրաշալի պատկերի սբ Թադեոսին՝ ունելով 'ի գիրկս զտղայացել Թոն մեր , 'ի վր բերէ . * Յայտմաւուր ննջումն է երանելոյն սիմէոնի սիւնակեցի ॥ :

Պատմութիւն սբց են նոյնօրինակ աճով և շարագրութե՝ է զի Է ար իելի , կմ Է Հ - Յ . և է՝ զի Է Հ . այլ միշտ հարթ և վայելագոյն քան զսովորական Հ . ոնկայա է 'ի հատուածոցն՝ զոր աւնիմք 'ի ձեռին . կայ և ինչ ինչ աւելի քան զնոյնս . գուցէ և ինչ ինչ պակաս : Այս գործ՝ որնա ինձ թուի , է աշխատասիրութի Սարկաւագ վիպի Թ հիմանն , այլ զվերջին լրումն առեալ 'ի ձեռն կերակոսի վիպի արեւելցոյ , որ ասի երզնկացի . ապա թէ ոչ է գործ կերակոսի վիպի աշակերտին վկայատարի . 'ի յետնոց զարդարեալ այլ ևս յաւելուծածովք՝ զկնի աւուրց շնորհալոյն , զի և նր վարք կայ 'ի միջի , ոնկ և քանք 'ի բանից նորա . ևս և ուսմիօրէն՝ * ողբ 'ի յարհիւնսն տարսոնի 'ի մեծն ներոէս ॥ . 'ի մեհեկի . ԺԴ . փետր . ԺԹ . Է խորագրով , * Վարք մեծի ներսիսեանցն կլայեցւոյն և լամբրունեցւոյն ॥ :

Կերակոսի անուանեցաք զայս յայտմաւուրո , ըստ որում 'ի սեպտ . Ը . կայ այսպիսի յիշատակարան . * Զկերակոս վիպ արեւելի 'ի վանաց գետկցի , զյարմարիչ և զլուսաւորիչ այսմ կտակիս , և զըստացօղ տորա ॥ ևն . այլ է և նիւթապէտ ստացօղ գորոցս ցի օրինակել տուող՝ Աւաքել եմա , որ յիշէ 'ի դեկտ . Ժե : Այլ զկատարեալ տեղեկութի գործոյս ունի առնուլ՝ որ զամբողջ օրինակն 'ի ձեռք բերիցէ : Աւ այժմ շատ է մեզ գիտել , զի և սա Է առաջնոց կրկին տեսակաց յայտմաւուրաց՝ է նախապէս և մայր սովորական օրինակին , զոր նշանակեմք տառին Հ :

Տ. Կ. Տայոց յայտմաւորը սովորական՝ ծանուցել տալնեցուն, և տպագրեալ՝ ի կոստանդինուպօլիս միանգամ և երկիցս, և գործ խառն՝ յարմարեալ ՚ի վրէնսխառնեւերրեակ տեսակաց, և զի պահ մամբ շարագրութե նոցին, և է զի բացատրեալ տաւելի բաժնական ոճով. ինչ ինչ թողեալ, և բազում ինչ յաւելեալ աւելորդ՝ հետզհետէ ի կամի օրինակողաց և տպագրողաց. ույ յայտ է ՚ի բաղդատութէ հին և նոր օրինակաց: Այս գործ ի հիմանն՝ է աշխատասիրութի Գրիգորի խլածեցւոյ՝ ծերենց կոչեցելոյ, ՚ի ժն դարու. որ նահապետակեցաւ յայլազգեաց յամի 1425, պէջ:

Այլ ուղղագոյն և լաւագոյն օրինակ գործոյս է այն, զոր ունիմք առ մեզ՝ գրեալ քանի մի ամօք քչի կատարման նորա. զի ունի յիշատակարանն գրչի (որ է անսխալագիր և ընտիր) այսպէս.

* Փառք ամենամբ համագոյ և միասնական Երբ երրորդութեն հօր և որդւոյ և հոգւոյն սէյ, որ ետ կարողութի տկար և մեղապարտ անձին Աւրդան սուտանուն քահանայիս հասանել յաւարտ Եայմառարաց Գրոց. որ օր ի տաւորց տեսկացուցանէ զոսկերս լսողաց սորա՝ պատմութի կարծրագոյն տանջանաց և սքանչելի վարուց Արցն, որ աստ հաւաքեալ կան... Եւ արդ գրեցաւ սա ՚ի թուականութեա հայոց մեծաց. Կղ. ամին, (այն է յամի ամ 1441. յորում եղև փոխադրութի աթոռոյն ՚ի սոսյ յէջմիածին. վայ և յարէ.) յերկիրս վասպուրականի ՚ի քաղաքիս վան կոչեցեալ ընդ հովանեաւ Խր. Թեմանի տաճարիս, և այլ սէջս, ՚ի հայրապետութեանն մեծ աթոռոյն սրտայ, որ յայտմամբ զլուսաւորչի աջն գողացեալ տարան, և աթոռն ունայն մնաց. ՚ի դառն և ՚ի չար ժամանակիս, ՚ի պարոնութեն ջհանշային, զորոյ զբռնաւարութին պատմէ. յիշէ և զթովմա վէպ որ ՚ի վանս մեծոփայ, և զհէրապետ կրօնաւորն

յորոյ 'ի խնդրոյ գրեալ է մատեանս :

Եւս ասրա ընտիր համարելի՝ միւս այլ օրինակ
գրեալ յամի մն 1491 . յորոյ 'ի յիշատակարանն
կան այս բանք կարեւորք . * Փառք եղակի նորու-
թեւ եւ եռահիւսակ անձնաւորուեն երկց անձանց
եւ մի ընաւեն հօր եւ որդւոյ եւ հօգւոյն սբյ . . . . .
(ե յետ գնելոյ ժք պատճառս 'ի գովութիւն վն
գրելոյ եւ կարգալոյ զվարս սբց , 'ի վն բերէ բանս
վն հեղինակին՝ ցմ գրիգորի խաթեցւոյ ծերենց ,
տակելով) . Այլե ըն այսմ յարացուցողի՝ ամենա-
գովելի , երջանիկ՝ ընտրեալ՝ պատուելի եւ անծա-
հաճոյ , ամ գովութեց արժանաւորեալ , արի եւ
քաջ եւ վնպն Գրիգոր , տերելի գտեալ ամ սբց՝
'ի տօնախմբութի անյապազ առանց ձանձրանա-
լոյ միջմիջէ կատարելով զտօնս սբցն , նահապե-
տաց , նախահարց , սբց մարգարէիցն . . . սբց ա-
ռաքելոցն , սբց մարտիրոսացն , սբց հայրապե-
տացն , սբց չղնաւորացն , եւ սբց Թարգմանչացն ,
Թորոցն , եւ կուստանացն . կատարեալ եւ յրնտիր
օրինակէ (ցմ 'ի ճառընարաց) առաջին եւ վնպքն
փարթամացուցեալ էին . ե յետոյս եւս եւ պատ-
ուելի անծահաճոյ վնպն՝ Գրիգոր Ծերենցն՝ մե-
ծաւ աշխատութի իբրեւ զմեղու ժրաջան գտեալ՝
'ի Ածաշունչ գրոց Մեկնչաց , 'ի Տօնական գրոց ,
'ի Գաւազանգրոց , 'ի Հարանց վարուց , 'ի Մար-
տիրազոյ գրոց (այն է մարդէրօլօճիում , ցմ վկայա-
բանութի) . զոր եւ յինքնեւ նորահրաշ պատմու-
թիք սբց , եւ զարգարեաց զամ տօնս նորունական .
զաւետեացն , զծննդեանն , զանճառաջին , զարմը-
շութեւ աւարքն , զայլակերպութեւն , զանծանին ,
զմբ խաչին , եւ զխաչ գիւտին . եւ զամ Տօնս Ասց
զարգարեաց . նոր ան յմ քն զարգարեացէ զնա
հոգւով . . . . . Արդ գրեցաւ սա 'ի Թվարեորուեա
հայկազեան տաւմարի՝ ջ ե իւ . ձեռամբ մեղապարտ
եւ փծուն գրչի՝ Վրթանէս մեղսաներկ կրօնաւորի՝
'ի

՚ի դառն և ՚ի նեղ ժամանակի . զի յոյժ նեղիմք
յանօրինաց և յանիրաւ պահանջողաց, ՚ի գաւառա-
տրապառեան ՚ի յանապատիւ յուրծայ, որ կոչի
տըջառ էրեկ, Է հովանեաւ մը սարգսի և մը յա-
կոբի . ՚ի հայրապետութենն մին սարգսի, և մերոյ
հայրապետի մը մանուկի . և յՅակալութենն պայ-
տգուրի որդւոյ յաղպի : . . . . . Ազաշեմ յիշել ՚ի
բարին և զվարպետն իմ զխաջատուր քահանայն,
որ զօրինակն շնորհաց մեզ . . . . . Եւ սոճաք ըն-
ծայ մը ստեփաննոսի նախաժկայիս ՚ի դեղոյս սա-
կաւաքերոյ, և սպասուոր մը եկեղեցւոյս մը
ստեփաննոսի՝ ըստեփանոս նորընծայի քահա-
նայի ։

Արդ՝ ունի յերկրորդ օրինակին կան տարբերուիք ինչ յառաջնոյն, և ասուաւել՝ ի յետին երկուստ օրինակս գրեալս՝ ի կոտտանդինուպօլիս յամի. ո.ՃԲ. 1563. և ռճին. 1676. մուճաննելով զանազան վարս՝ ճչ միայն նոր նահատակաց ոմանց, այլև զյետին վիճպաց ը կամի. ունի և զբանս և զինդիրտ հակառակութե՝ ի վիճածնից ինչ, և զայլ աւելարդ. և անպիտան բանս. զորս և տպագրողք ը յետնագոյն օրինակաց պահնցին և պաճուճեցին, թողեալ և ինչ ինչ ի կարեւորաց գտելոց ի հին օրինակս. թող զպիսմայ սխալանս գրչուէ և տպագրուէ, որ չէ մեղադրելի, ունի մեղադրելի և աններելի է կամաւորն :

Եւ զի փոքր մի խմոր զմմ զանգուածն խմորեմ,
այսպիսի ալլափոխուիք հետզհետե մտելք՝ի յաշ-
մաւուրս՝ ազաւաղեցին զպատուական գործն, եւ
Եւանայնացուցին զաշխատուի առաջնոց վիպաց-
մինչեւ անգն գլխովին Եվայր հարկանե՝ զոր ըն-
թեռնու յաւուր յայտմիւ: Եւ այս ողորմելի վե-
ճակ ոչ ալլաղգ է լաւ անդր փոխի, եթէ ոչ վերա-
ծելով զգրեալսն յառաջին աղբիւրս յստակս. եւ
այս իսկ եզեւ մմ փոյթ մեր, ոպ տեսանես յըն-

ഭരണ

Թացս գործոյս . զի զճճարտաւէր վկայաւորաց
զաւանդս հագ կալաք աւանդել , և զստուծիւնս
կամ զսխալանս յետնոց 'ի բաց տարագրել : Եւ
եթէ ազգն կամօցի ըն այսպիսի անաչառ ճճար-
տասիրութեն փայլի և փայլեցուցանել զայսամա-
ւութիւնս , դիւրին է զյաւելունս յապաւել , և ըզ-
սխալանս ուղղագրել՝ առանց ծանր աշխատութեն ,
և այնպէս անստգիւտ ընթերցունս ըստ հետոց
նախնեաց կարգաւ յեկեղեցւոջ յօգուտ և 'ի շահ
լսողաց : Եւ ունի վկայաբանութիւն սբօց այնչափ է
ուղիղ , որչափ միաբանի թէ հին աւանդութիւն , նոյն
պէս և տօնախմբութիւն սբօց . ոյր վն ժամ է ասել
սակաւուք և զկարգմանէ տօնից :

Գ Լ . Զ :

Կարգաւորութիւն Տօնից ըստ հին ցուցակաց , որ են հին
Տօնացոյցս , և Տօնախմբի կամ Ճաշոցս :

Լ մենայն եկեղեցական կարգաւորութիւնք պա-
հանջեն զհնութիւն՝ եթէ 'ի կաթողիկէ և
եկեղեցւոջ , և եթէ յառանձին եկեղեցիս ազգի և
ազգի . և զորօրինակ կայ ծագ հնութեն սկսելոյ ,
նմանապէս կայ և ծայր հնութեն ոչ եթէ դադա-
րելոյ , (զի ցորչափ կայ եկեղեցի քի մինչ 'ի կա-
տարած Եփ , պահի 'ի նմա և կարգաւորութիւն
նախնի) , այլ ծայր հնութեն վաւերականի . յորմէ
և անդր փոփոխեալն՝ կոչի և է նորաձեւութիւն , ցմ
նորութիւն՝ որ չմիաբանի թէ հնոյն , վն և անքու-
նելի : Ծագ հնութեան սկսելոյ թէ հանրապէս՝ է
սկիզբն նորաձեւալ եկեղեցւոյ , ուստի է ամ քնա-
կան և առաքելական կարգաւորութիւն . և զի օրնօրէ
աճեաց հօտն փոքրիկ , և առաւել պայծառացաւ
եկեղեցին 'ի դառնալ բազում ազգաց և թիրութեց
միան

միանգամայն, ունի առ տրդատաւ և առ կոտտան-
դիանոտիւ, հարկ էր և առաւելու բարեզարդու-
թեց եկեղեցւոյ. ունի և եղև իսկ 'ի չորրորդ դա-
րու անդ, և 'ի հինգերորդն. բայց որպէս. շինելով
'ի վր'նոյն հիման, և զարդարելով վիշապ զկար-
գաւորութիւն առաքելոց: Իսկ յորժամ էառ զհափ-
վայեղահան սահմանի պայծառութեւ, այնուհե-
տև փոխել զպայծառն՝ լինէր նսեմացուցանել, և
զգեղեցիկն տգեղացուցանել. վայ և հարբ և վար-
դապետք՝ սր 'ի հինգերորդ դարէ մինչև 'ի տասնե-
րորդն, և առ առաւելն ցերկոտասաններդն, ոչ
դիտէին նոր յաւելուած առնել 'ի վերայ առաջնոյ
կարգաւորութեւ, այլ զխաթարեալն յանկարգուէ
անհոգացելոց՝ յառաջին բարեկարգութի վերա-
ծել. զորորինակ է տեսանել 'ի բազմապատիկ աշ-
խատութիւն շնորհալոյն և լամբրոնացւոյն. մինչ
զի եթէ պահեսցուք մեք՝ զոր առ նորօք խրատս
և զկարգաւորութիւն, լինիմք հաւաքարիմ աւան-
դապահք, և հետևողք հարցն մերոց և վիշապ
հետևողաց առաքելոց. ապա թէ ոչ՝ նորաձեւութեց
զհետ կրթեալ՝ ոչ լինիմք բարեկարգիչ, այլ խան-
դարիչ եկեղեցական կարգաց: Ապա ծայր հնուեւ
մերոյ՝ քան զոր չէ արժան նորաձեւել ինչ երևելի.
է դար շնորհալոյն և լամբրոնացւոյն. զի և յետ
նոցա ոչ որ ել նման նոց. և միանգամայն բարձու-
թիւրութի և իշխանութիւն ազգին՝ որ ոչ սակաւ
սատար լինէր 'ի կարող լինել առնել զարժանն յիմ
կարգի:

Չայսոսիկ կանխեցաք, նախ՝ զի մի՛ որ զարմացի,
թէ դարուց 'ի դարս յաւելան պէտպէս կարգաւո-
րութիւն յիմ եկեղեցիս. զի այդ էր նշանակ պայ-
ծառութեւ և յառաջագիմութեւ. զորորինակ սքեւ
բարսեզ և սք ոսկեբերան զարդարեցին զպատա-
րագամատոյցս յունաց, և լը նոցին՝ թարգմանիչք
մեր զմերն: Երկրորդ՝ զի մի՛ որ ասիցէ, թէ որպիս

առաջին հարը զարդարեցին զառաքելական բա-
րեկարգութեան, և վերջնը զառաջնոցն պայծառաւ,
զարգեցին, նոյնպէս և յեպիֆան զմիջնոցն և ըզ-
վերջնոցն կարեմք և ևս փայեցուցանել զլուսա-
փայլութեան. վն զի որմն ոչ որ 'ի յետնոց կարաց
կմ' կարէ յօրինել զշարական համեղ և անստգիւտ՝
լն ոճոյ նախնեաց 'ի շնորհալուոյ և այսր, լն որում
փորձեցին և 'ի գերեւ ելին կիլիկեցիք, նոյնպէս և
չէ օրէն վստահել 'ի նորաձեռութի ինչ՝ որ օտարաւ
նայ 'ի հետոց առաջնոց. մանաւանդ եթէ չիցէ
յաւելած 'ի զարդ (որ լն իմիք մարթի առդա-
բանալ), այլ բացբարձումն կմ' այլափոխութիւն
(որ ոչ ի՛նչ արդարանայ): Եւսմ է արդ նշանա-
կել զմեր խնդրելն, թէ հրպիսի էր՝ կարգաւորուե-
աշնից և տօնական մասենից՝ առաջին, միջին, և
վերջին, առ 'ի չափ տեղի յետնադուեցի:

Առաջին կարգաւորութիւն տօնից յազգի մերում
յայտ է թէ 'ի մը լուսաւորչէն մերմէ սկիզբն առ-
նու. զորմէ և յայտնաւոր գիտեմք, թէ կարգեաց
զտօն. օրց հռիփսիմանց, և զսբ' կարապետին.
աւատի իմանամք, թէ նոյնպէս և զայլոց օրց հան-
գիսացելոց յամ եկեղեցիս ցաւուրս իւր՝ կարգեաց
կատարել անթերի զտօնախմբութիւնս և զյիշա-
տակս. որմն և զգլխաւորս 'ի տօնից նորունակա-
նաց. և այն է՝ զոր Տնաւորման հարգ Լուսաւորչի
կոչէ արշարունին գրիգոր. 'ի Գլ. Ը. ըստ հին յեռ:
Եւ այսմ ոչ միայն ազգային աւանդութիւն գրաւոր
և անգիր՝ վկայէ յաներկբայս, այլև ինքնին մը
հայրն մեր բազմօք հաստատէ 'ի յաճախապատում
գիրս իւր. ասելով 'ի Գլ. Ժ.

* Ամենայն ժողովուրդք՝ որ ժողովին 'ի Յեռա-
տակս Արցն, 'ի միտ առցեն հաւատով և մը սի-
բով զհանդէս նահատակութե նց. և նց բարեխա-
ռութեամբ ազաւել զամ ջերմաւանդ արատաւօք
հսկելով զսիւճ և զգիշեր 'ի պաշտատանս մը սրտիւ,

զի

«Պէտք ունեցէ՛լ, ապա չարէ առաքինատէր վա-
րուք՝ որպէս Վաթն զայնստիկ, որոց Յիշատակքն
կատարին՝ ի փառս Այ... Զի այս իսկ են Աքցն
կամք, զի և ժողովուրդք՝ նոցա բարեխօսութիւն՝
յայ պաշտօնն յորդորեացին . և այնպէս առնուն
զաշխատութեան փոխարէնս յամենամբ Երրոր-
դութիւն . . . .

Եւ Ամենայն Աքք՝ իւրեանց առաջնորդութեամբ
ճշմարտեալ խոնարհութիւն առ տէրն ի բարձունս
ընթացուցանեն զամ հաւատացեալս յամ . զի ար-
ժանի լիցին յամենեցունց անէն փրկութիւն և քա-
ւութիւն սխալանացն բարեխօսութիւն Աքցն . և այլ
մի ևս գտնալ ի գծնդակ վարս սատանայի . այլ
Լեւել զիւրաքանչիւրոցն Նահատակութիւն, և զկա-
տարեալն սէրն, որ առ ամ էր յոյսն նց համբե-
րութեանն . Նախանձ Ունել Գործ . որ հրով և
ցրտով, ջրով և սառամանեօք, քերանովք և հար-
ունածովք, բանգիւք և կապանօք, սովով և ծա-
քաւով, արով և մահու, սպառնալեօք և ողոր-
նօք . . . Արդ զհետ երթիցուք կոչողին զհետ
Աքցն նք սիրով . . . զի ճշմարտեալ սիրովն՝ որ առ
ամ, կարացուք մասին Աքցն աւետեացն արժա-
նի լինել յետ զկեանս Եիս լուծանելոյ : Զի այս-
պէս ի ժողովս սքց հաղորդեացուք . և Տօնեա-
ցուք ի փառս ամենակալին այ, որ եա նց զյաղ-
թութիւնն առ չար բռնաւորս, և փառաւորեացն
յերկինս և յերկրի, որ կան և մնան . . . Այսպէս
է իմանալ զԱքցն զբարեխօսութիւն առ հաւատա-
ցեալ ժողովուրդն . զի իւրեանց մտերմ վաստա-
կովքն, որք զմարմնս իւրեանց պատարագեցին
յերկրի վն անունն այ ի հոռ անուշից, և նք
Հոգիք նց հոգեօք բարեխօսութիւն զամ յողոր-
մութիւն Եիս ամեն . և Նշխարք Ոսկերաց նոցա՝
փրկութիւն շորհք ընծայեն ի ժողովս հաւատա-
ցելոց . . .

Զի այսպիսի շնորհք տո՛ւան յայ Առաքելոց և Մարգարէից և Մարտիրոսաց և Ամբարեւելոց Սբօյ յերկրի աստ և 'ի յերկինս , զի նց առաջնորդական հանգիսիւքն և Առաքինատէր վարուք հաճոյասցուք այ . և նք պատճառք լինին մեզ վրը կուէ և կենաց միշտ բարեխօսուէն իւրեանց ॥ : Սոցին հանգոյն խօսի և յայլ բազում տեղիս ար լուսաւորիցն մեր , յայտ արարեալ թէ յաւուրց անտի իւրոց կարգեալ և սահմանեալ կային տօնք և յիշատակք սբօյ . այլ թէ որպէս կմ զիարդ , չուէնիմք ինչ յիշատակարան . բայց յանրնդհատ աւանդութէ և 'ի սովորութէ ազգին իմանամք , թէ բաց 'ի կիւրակէէ և յայլոց արուեստական տօնից , և յաւուրց պահոց՝ որ երկիցս 'ի շաբաթու , և 'ի շաբաթապահոց , և յազուհացից , քնացել աւուրքն էին յիշատակք սբօյ . ուն և յաւուր յայսմիկ . զոր աներկբայ ընծայեն և յաջորդ կարգաւորութիւն : Միջն , կմ երկրորդ գլխաւոր կարգաւորութիւն տօնից և ամ եկեղեցական բարեկարգութեց եղև 'ի հայս , որպէս և ազգի ողջոյն դիտէ և դաւանի , 'ի ձեռն արք թարգմանչաց մերոց , ցմ սբօյն Սահակայ պարթևի հայոց հայրապետի , և սբօյն Մեսրոպայ՝ որ և Մաշտոց վիպ , և նոցուն աշակերտաց 'ի հինգերորդ դարու : Առ այս ունիմք և ապացոյց ոչ միայն զգիրս ծիսարանաց , որ յանուն սբօյն Մեսրոպայ՝ Մաշտոց կոչի , և 'ի հին երկաթագիրս 'ի սկզբան անդ դրոշմեալ կայ անուն Եովհաննու մանդակունւոյ աշակերտի նմ իբրև լրացուցչի , ուն և զկարգ օրհնութեաբեր ցուցակի՝ ուր նշանակին անունանք միոյ միոյ յաշակերտաց թարգմանչաց , կմ զժամագիրս՝ որ սովորաբար մակագրի * կարգաւորութիւն հասարակաց աղօթից հայաստանեայց եկեղեցւոյ , արարեալ սբօյն Սահակայ հայրապետին , և Մեսրոպայ վիպին . Գիւտայ , և Եովհաննու մանդակունւոյ ॥ , այլև զու

վը .

վորական մակադրութիւն հին օրինակաց տօնացուցի, որ սննի այսպէս . * Աւետարանացոյց, և Տօնացոյց, և Կարգաւորութիւն, և հրահանգ արուեսական Տօնից . զոր կարգեալ և սահմանեալ է սեյն Սահակայ հայրապետին ։

Յայտ է և 'ի կարգէ ազգային պատմութե, զի ը գտանել սեյն մեսրոպայ զհայերէն գիր 'ի վերին տունութե, իսկեիսկ ձեռն էարկ 'ի թարգմանութե նր գրաց մեծն սահակ 'ի խնդրոյ վռամշապհոյ բարեպաշտ արքային հայոց և ամ եմպաց Յին . թարգմանեցան և բազում մատեանք և ճառք սեց հարց 'ի ձեռն սահակայ և մեսրոպայ և աշակերտաց նց . և զարդարեցան եկեղեցիք հայաստանեայց ամ գրաւորական իմաստիւք և բարեկարգութե . վայ ոչինչ մնաց պակաս 'ի հայաստան ը ամ եկեղեցական կարգաց ը նմանութե երևելի աթոռաց իւրաքանչիւր եկեղեցեաց, հռովմայեցւոց, աղեքսանդրացւոց, եէմացւոց, անտիոքացւոց, և բիւզանդացւոց . զի և յամէ 'ի սոցանէ ժողովեցին ընտրանաւ ազգի ազգի կարգաւորութիւն, և յարմարեցին ազգի իւրեանց և հին աւանդութեց ազգին 'ի լուսաւորչէ հետէ :

Եւ ը կարգաւորութե տօնից յաւելան բաց 'ի սեց առաջնոց, որոց լինէր յիշատակութե և յառաջագոյն, եղեալքն 'ի լուսաւորչէ անտի մինչև 'ի ժողովն եփեսոսի . զորօրինակ մեծամեծ նքր ծաղկեալք 'ի չորրորդ դարու, և անուննի վկայք նահատակեալք 'ի յուլիանոսէ և յարիանոսաց . ընդորս և սեք ազգայինք . ուն և ը փոխիլ իւրեանց 'ի կենաց ինքեանք իսկ կենդանւոյն տօնելիք՝ սեյն սահակ և սեյն մեսրոպ իսկեիսկ անցին 'ի կարգ տօնացուցի . և ամ ը ամէ կատարիւր տօն յիշատակի նց փառօք . ուն գրեն աշակերաք նց : Նոյնպէս և որ զկնի եղեն սեք անուննիք յազգին մանաւանդ նահատակք, մտին 'ի նոյն կարգ տօնացուցի .

ցի • իսկ յայտոց ազգաց մի և երկու անուններ սբօց
հաղիւ՛ եղան յայնմ հետէ՝ ի տօնացոյց մեր, մինչև
'ի մետասաներորդ և յերկուսասաներորդ դար,
ցաւուրս վկայատիրին և շնորհաւոյն:

Եւ եր այս միջին կարգաւորութիւն տօնից լի օրի-
նակիս լի՛ այսմիկ: Անուններ սբօց դասաւորեալ
էին լի կարգի շարժական ամսոց հայոց՝ ի նաւա-
սարդէ մինչև ի հրոտից, ի միջոց աւուրց շաբա-
թան՝ յորս և եթ լինի յիշատակ սբօց • և ո՛չ որմիս
զայլոց ազգաց, կի՛մ լի յայտմաւորաց՝ որքան ի հաս-
օր լի օրէ նշանակին զսբօ • զի աւուրք պահոց և
կիւրակէք ի հատէին զյիշատակ սբօց, ոնկ և յա-
ւուր յայսմիկ: Թո՛ղ զի՝ թէպէտև կային նշանա-
կեալ աւուրք կատարման ոմանց ի սբօց հռովմէա-
կան աւուրք, բայց քանզի տօնական աւուրք սբօց
չէին կապեալ յանշարժ ամիս հռովմայեցոց, այլ
'ի շարժական տումար հայոց, վի՛յ տարւոյն ի
տարի և դարուց ի դարս՝ նաւասարդն անկանէր
յայլ ժամանակ, լի նմին և հետեւեալ ամիսքն • և
այսմիս նաև յայսմ պատճառէ փոփոխէին աւուրք
տօնից սբօց: Եւ ոնկ երեւի՝ ի նորոգութե տումա-
րի ի սկզբան թո՛ւականուէ հայոց, խորհեալ են
առնել այսմ հնարս ինչ, բայց չունինք հաւաստի
տեղեկութիւն, թէ զի՛նչ արարին կի՛մ ոչ • որպէս և
անանիս շիրակացի ասի հոգացեալ վի՛ն նորոգուէ
տոմարի, այլ ոչ ի գլուխ տարեալ:

Այս ինչ յայտնի է յերկաթագիր հին ճաշոցէ՝
զոր ունինք առ մեզ՝ նախ քան զկարգաւորութիւն
վկայատիրին, զի մարգարէական և առաքելական
և աւետարանական ընթերցողածք ճաշու վի՛ տօ-
նից սբօց՝ սակաւ էին թո՛ւով • զի թէպէտև մար-
գարեից և առաքելոց և ոմանց ոմանց ի սբօց կալ-
ին առանձին կարգացմունք, բայց հասարակ հայ-
րապետաց մի էր ընթերցողած՝ զոր ի տօնի իւրա-
քանչիւր հայրապետի երկրորդէին • ոնկ և հասա-
րակ

բաւկ մարտիրոսաց ընթերցուած մի՛ առ՛ի կարգալ՝
'ի յիշատակի իւրաքանչիւր վկայից . ընմին և մի՛
ճգնաւորի , մի՛ թգրի . ևն . զոր յետոյ ճոխացոյց
վկայասէրն . և ընմին նշանակեցաւ յաւելլուած
ծով ընթերցուած 'ի յետագայ ճաշոցս և 'ի առ-
նացոյցս :

Ապա Բերթի՛ ախ է երբորդ կարգաւորուի առնից ,
ընդ նմին և ճաշոցի և առնացուցի եղև 'ի ձեռն
գրիգորի վկայասիրի , որ և էառ զլրումն յաւուրս
շնորհալուոյն մամ ասորոք : Այլ վկայասիրին ունիմք
ինքնագիր յիշատակարան 'ի հին ճաշոց լրացեալ
օրինակ զայս , զկնի առաջին աւուր պենտեկոս-
տէի .

* Այս ինչ կայ 'ի գիրս . և այս է յիշատակարան
Տնից Տնունականաց , և Սրբոց այ , ցուցմամբ
աւուրք հոռոմի ամսոց ըն իւրաքանչիւր սթց՝ հան-
գիւմամբ շարժարանաց կատարման , և կիմ ըն խա-
ղաղական ելից հանգստեան՝ Մարտիրոսաց և
Հայրապետաց սթց , որք հաճոյացան այննդ և
տնձուկ ծանադարհաւն յի : Զոր Ես Գրիգորիս
ծառայ այ և Ռիտապետ հայաստան ազգիս , հա-
մարձակեալ վմ սիրոյ վկայից քնի , յաւելի 'ի նա-
խակարգեալ առնոն հոռոմի ամսոց՝ ընտրեալ 'ի
Տոնամակաց՝ յորունց զսակաւս . որ 'ի բազմաց
անփոյթ էր լեալ . և մեք աշխատեալ զայսպիսի
համառօտահաւաք Տոնամակս գրեցաք 'ի պայծա-
ռութի եկեղեցւոյ . զոր ընթերցցի 'ի նմա՝ 'ի ժա-
մու սոսկալի պատարագին . զոր մի ոք աւելորդ
վարկից : Զորոց զվարս քաղաքավարական պատ-
մութեց , զոր ոչ գոյր առ մեզ հայ գրով , մեք աշ-
խատութի թարգմանեցաք 'ի յունականէն 'ի մերս
գիր և բառ : Այլ աղաչեմ Սրբովք վկայիւք զա-
մանեան առհասարակ , մի անփոյթ առնել զմեր
աղետանջ երկս աշխատուեն , այլ Եօրինակել գա-
ղափարու , և գրելով պարհելյամ սք եկեղեցիս .

և անխափան առանց յերկունաւոյ կատարել
դիւանոն ընթերցո՞ւածիս՝ ի Տօնս Յիշատակի Սէջն :
Եւ որ սք գրէ զգիրս զայս , աղաչեմ գրել ՚ի գը-
լուխս գրոցն զգոյզն բան յիշատակի մերոյ , և ա-
ղօթիւք յիշել ՚ի քս զարարող գրոցս : Եւ զգրիգո-
րիս համանուն իմ և համազգի , որ և գրիչ և յօ-
րինիչ գրոցս , յիշեալիք ՚ի քս . և որք յիշեքդ , յի-
շեալ լիջիք օրհնութիւն ՚ի նր : Եիշեա՛ նր և սղոր-
մեա՛ :

Ես կիւրակոս տրուպ գիտնական , և անարժան
Ժառայ նյ՝ ծանուցանեմ ձեզ վն նք կտակիս Տօ-
նամակի եկեղեցւոյ սքյ , և անայնոյ յիշատակի :
Ոն՛ գիտեք , ՚ի սկզբանէ հաւատոց մերոց՝ մեր
ազգապաշտան ազգիս արամեան որդիացեալք աշա-
կերտութիւն սքյն Գրիգորի անանիայն Լուսաւոր-
չին մերոյ , համօրէն ան սրբովք՝ որ եղին յազգս
մեր հաճոյ նյ , զայս Գրոյ Եկեղեցւոյ (ն՛ կատա-
րեալ ճաշոցի) անփոյթ արարին վն ժամանակին :
Եւ մեծ և անային տօնքն խաչի կամ Աճաճնի ,
Վկայիցն և նք Հայրապետացն , Հարցն և Ճըզ-
նաւորացն , և կուսանաց վկայիցն՝ անփառաւոր
և անկատար և անյարմար լինէր առանց այս
Գրոց : Ապա հոգին նք ազգեաց նք հայրապե-
տին Գրիգորիսի Աճախիի և Վկայասիի . և նոր
սկսեալ յօրինեաց զսա ըն Ամենայն Տօնից արժա-
նապէս՝ ՚ի դէպ սաղմոսիւք և ընթերցո՞ւածովք
անձախօսիւք : Բայց ոչ ՚ի գլուխ աւարտեաց զանմ,
զոր պարտ և արժան էր Տօնելոյ :

Ապա ինձ՝ որ միշտ քննմ էի , և յամիրս անայինս
կցորդ , և յորդորիչ և փոյթ յաշխատութիւնս հո-
գեւորաց և նյ սիրելեաց , հոգ եղ ՚ի վախճանելն
իւրում (որ եղև յամի . 1105 . շճդ .) մի անփոյթ
առնել զամանէ , այլ յանկել ընթերցո՞ւածովք ըն
արժանին . զոր և արարի . զի հարկ եղեալ է մեզ
յնյ տօնել զսոսա . և է այսպէս : Քառասուն և

վեց

զից Տօն (իմա ընթերցունած տօնից) մը հայրապետան կարգեաց . և երեսուն եւ տրուալ յաւելի . որ լինին եօթանասուն և զից . զորս բոլոր տարւոյն բաւական համարեցաք , ընթերցունածովքն և մարտիրոջօքն : (ցո՛ւ ու՛յ ընթերցունածն եղան , նոյնպէս և վկայաբանութիւն պատրաստեցան . կմ ստոզողիք և կցուրդք մարտիրոսաց) :

Իսկ եթէ տարւոյն աւուրքն չլինի բաւական . զի է տարի՝ որ երկոստասան լուսին լինի , և է՝ որ երեքտասան , և տօնքն՝ կարճ տարին յաւելուն , գուք զերկուսն 'ի մի տօնեցէք , (ևս և) երեք և չորս . և այնպէս զմեան 'ի գլուխ տարէք . զի ըհաւատոց մերոց և Տօնք Աթոն պարտ է որ կատարին : Իսկ զիսկզբնից (կմ զբանքս) աթց և Թնաօիբաց գրեցի , զի մի հայիցիք 'ի ծայլ և յորովայնամոլ կրօնաստանան , և թնորին կորնչիցիք 'ի կենացն ւայ , այլ աթց նմանեալ՝ մեծ փափագմամբ տօնեսցիք : Մեք զընթերցունածն առատապէս օրիշ օրիշ եղաք ըստմայն , զի մի աղքատ եղիցի կարգք եկեղեցւոյ :

Հարկ և հրաման ունիք յայ՝ զսակաւ յիշատակարանս խրատու , 'ի գիրսն՝ զոր նորոգիցէք , յօրինակիւ . ու՛յ և զհոգեւոր ամն յիշատակ 'ի նոր գիր : Եւ 'ի վթ ամի՝ զմեզ զերեքեանս 'ի նոյն , զմք կաթողիկոսն (Գրիգոր Վկայասէր) , և զհամանուն կարեւոր իւր գրիգորիս (որ եղև եմիս եգիպտոսի) , և զիս զկիւրակոս յիշեսցիք առաջիքս 'ի մը խորհրդին , և 'ի խորոց սրտէ (Թողութի ինդրեցէք 'ի քսի . և նոյն ինքն յմքս ամենեցուն ողորմեսցի , և արժանի արասցէ արքայութե երկնից . որում փառք յաւիտեանս ։ Սախնքն է կիւրակոս վիշապ

Թարգմանիչ՝ գործակից վկայասերին յամի :

Երանի թէ երախտագէտ գրիչք լինէին և փոխանցէին զայս յիշատակարան յամ օրինակս , զոր մեք գտաք յօրինակն ճաշոցի գրելոյ , * 'ի թունականու-

Թէ հայկազեան տուժարի ոհթ (այն է թմնն 1230),
'ի լեւոնն Կր լուսաւորչիս՝ յանապատիս որ կոչի կա-
պոսի, հրամանաւ պատուական քահանայիցն վաղ-
դանայ և սարգսի՝ որ են 'ի գաւառէն եկեղեցաց,
'ի գեղէնն որ կոչի իշոխա՝, 'ի մօտի(թար անուն գրէէ:
Չոր և լեւոն արքայ հայոց որդի հեթմոյ՝ յամբ . չնը-
1279 . պարգև է առաքեալ յարեմուտս՝ հայոց
քնակելոց 'ի փերուժ քաղաք 'ի յիշատակ եկեղեց-
ւոյ սքիս մատթէոսի աւետարանչի :

Արդ՝ 'ի հաստահիմն յիշատակարանէ առտի, հան-
դերձ կարգաւորութիւնն հին օրինակի ճաշոցին,
և համեմատութիւն ը հնագոյն երկաթագիր ճաշո-
ցի գրելոյ յառաջ քան զայդ կարգաւորութիւն, ան-
երկբայ իմանամք զայստսիկ իրո : Նախ՝ թէ թէ-
պէտեւ տօնք սքց՝ երբեմն այսքանեաց, և հետ-
զհետէ յալովագունից՝ կատարէին անխափան յաղ-
դի մերում լը առաջին կարգաւորութիւն լուսաւոր-
չին, և լը երկրորդ պայծառութիւն եղելոյ 'ի ձեռն
թարգմանեաց, բայց 'ի տօնացուցի առննթեր ան-
ունանց սքց աւուր աւուր՝ չկային միշտ աւետարա-
նացոյց և ընթերցումած առանձին, այլ 'ի սակաւս
էէթ . և քնացեալքն լը նոցին ունէին զկարդաց-
մունս . և այսպէս նաև ճաշոցն էր ազգատ ըն-
թերցումածովք . ուն և տեսանեմք 'ի հնագոյն օրի-
նակի, զի միայն իրր քսան, կմ ին՝ կարդ ընթերց-
ումածոց կայ վն սքց . և քանի մի վասն գլխաւոր
մարունական տօնից, մանաւանդ ծննդեան և զաւ-
ղի, աղցից և յինանց : Իսկ գրիգոր վկայասէր՝
գործակցօք իւրովք հանդերձ՝ յաւել այլ ևս եօ-
թանասուն և վեց . և այնպէս եղին լը թմ՝ իբր
հարիւր ընթերցումածք սքց 'ի տարւոյն . որք ոչ
միայն բաւական լինէին վն միոյ տարւոյ, այլև եր-
բեմն առաւելուին . զի 'ի բաց բարձեալ 'ի միջոցէ
աւարդն զաւուրս կիրակիէից և արունական տօ-
նից և յինանց, և ազուհացից, և շաբաթապա-
հոց .

հոց , և ամ չորեքշաբաթու և ուրբաթու , յորո ոչ լինի 'ի մեզ յիշատակ սքց , մնան աւուրք վասն սքց տօնելեաց իբրեւ հարիւրիւ՝ չափ . և ահա նովին չափով են յօրինեալ 'ի վերջին կարգաւորութեն ընթերցուածք սքց . ուն և տետաք և տեսանեմք : Երկրորդ՝ թէ կարգաւորութեն Տօնացուցինոյն է Է կարգաւորութեն Ճաշոցի (որ առ նախնիս Տնւմայ կոչելու , մի ցուցակ տօնից ամի ամի . ուն յիշեւ և կամրջաձորեցին սամուէլ) . զի տօնացոյցն է իբրցանկ Ճաշոցի , և Ճաշոցն է հանդիսարան տօնացուցի . վն զոր ինչ յաւել վկայասերն 'ի Ճաշոցն , ամն այնուհետեւ նշանակեցաւ 'ի տօնացուցի , մի որ ինչ կարգալին է 'ի ժամ Ճաշոցից կմ 'ի պատարագի . ուստի և Ճաշոցի յայտ առնէ զգիրո Ճաշոցի . որպէս և տօնացոյցն զցանկ պաշտամանց աւուր տուր . և ը նմին յարմարութեն նշանակեցան և այլ իբր ը աւուր պատշաճի յառաւօտեան և յերեկոյեան ժամու . մի շարականք , ալիլուք , կամ Թագաւարք , մեսեդիք , կցորդք ևն . յորոց ինչ ինչ և յառաջագոյն եր կարգեալ , և ինչ ինչ հետ զհետէ յօրինեցաւ՝ յաւուրց անտի Թարգմանչաց մինչև 'ի շնորհալին և 'ի լամբրոնացին :

Երրորդ՝ թէ շնորհալին իւրովք գործակցօք մինչև 'ի լամբրոնացին՝ եղև հանդիսացուցիչ կարգաւորութեն վկայասիրին . և զոր ինչ բարեզարդուի յաւել 'ի վն՝ ոչ էր նոր կարգաւորութեն , այլ հաւտատութեն նախընթաց կարգաւորութեց . և այնպէս նոյնն մնաց յղկնի դարս անյեղի . մինչ զի Թէպէտև կիլիկեցիք փորձեցին բաղում հարիւրք այլաձևել ինչ ինչ , բայց ոչ եզրիտ տեղի յողգին : Իսկ շնորհալոյն շնորհքն յայանի են 'ի գործոց նն և 'ի յիշատակարանաց իւրացանչիւր գրոց պաշտամանց . զորօրինակ 'ի տօնացուցէ , 'ի Ճաշոցէ , 'ի շարականէ , և 'ի ժամագրոց , յորս փայլեն բարեզարդութիւնք նն առ 'ի փառաւոր առնել զպաշտօնն

առնն այլ և սքց նր, եթէ զարդարելով զմրսւնա-
կան առնս երգովք և ընթերցոճածովք, և եթէ
եռօրեայ կի՛ իննօրեայ առնելով զհանդէսն, նոյն
պէս և զսքցն առնս պայծառացուցանելով աւելի
շարականօք և այլ ևս հանգամանօք : Եւ ունի եղ-
բայր նր գրիգոր պատշաւաւնի էր գործակից նորա
Թ խիբ, նոյնպէս և յաջորդ շնորհալուոյն գրիգոր
աղայ՝ ընդ լամբրոնացւոյն՝ եղև յառաքեցուցիչ և
լրացուցիչ հոգևոր փութոյ շնորհալուոյն, առհա-
սարակ հետևօզ լինելով ջանից վկայասիրին՝ որնպս
աշակերտեալք հոգւոյ նր : Այլ գրի՝ ի հին յայս-
մաւորս մը կիրակասի . յօգոսա . Է . * Յայսմա-
ւոր յիշատակ Թք հայրապետաց գրիգորի և ներ-
սէսի : Երջանիկ և Թք հայրապետքս գրիգոր և
ներսէս՝ եղբարք էին հարազատք՝ յազգէ սքցն գրի-
գորի (լուսաւորչի), և ազգականք մը վահրա-
մայ, որ գրիգորեան կոչեցաւ . զորկոչէին Վկայա-
սէր վասն պատուելոյ զվկայսն, և Թարգմանելոյ
բազում Ճառս ի հայ լեզու և ի գիր . և (նոյնպս
ազգականք յաջորդի նր) մը բարազի : Սք պայ-
ծառացուցին զենկղեցիս հայաստանեայց կարգա-
ւորուիք և առնիւք, և սպասուք, և գիրո Թարգ-
մանել (տալով, կի՛ յօրինելով), որ ոչ գտանիր առ-
մեղ . . . և կալեալ զհայրապետութեն մը գրիգոր
ամս ծգ . վախճանի բարիսք . և յաջորդէ զաթոռն
մը ներսէս ամս Է . և առաւել պայծառացոյց
զկարգս եկեղեցւոյ . զի այր իմաստուն և գիտնա-
կան էր . և եհաս համբաւ իմաստուն նորա յամ
աղգա . . . (մինչև ասէին յոյնք), նոր ոմն գրիգոր
մծաբան յարուցեալ է . և զօր հանգստեան նորա
առն կարգեցին Է այլ հայրապետաց և վիպաց և
ինկեցւոյ ॥ . և գուցէ այն է՝ զօրոյ զնշմարանո
ուրդոյն ևս տեսանեմք ի ժամադիրս յունաց . ի
յունիսի . 15 . * Թք վկայ ներսէ՝ կալմամբ, առանց
վարուց և ժամանակի : Իսկ ի հայս հաստատուիք
կար

կարգեցաւ տօն նր'ի տօնացուցի՝ որպէս վերջին 'ի հարս և 'ի վիշապ . և ունի տօնելի Է նմա եղաւ 'ի կարգ յայտնաւորաց և արժանին յիշատակաց լամբրոնացին , 'ի փետր . 19 . ուր գրի վարք Ներսիսեանց Է մետրպեանց՝ ը հին օրինակի մօր կիրակոսին . իսկ յայլ օրինակս յօգոստ . 9 . դնի . * Յիշատակ մը հայրապետացն մերոց գրիգորիսեանցն և ներսիսեանցն ॥ : Յորով և անդր ոչինչ տօն կմ յիշատակ յաւելաւ յազգի մերում . և ոչ այլ կարգաւորութի եղև կմ պարտի լինել 'ի տօնացուցի . վաղ զոր ինչ ոք արար կմ առնէ ինչ յայնմ հետէ , է նորաձեւութի և օտարութի յաւանդուէ հարցն մերոց սբց :

Գ Լ Է :

Տօնապարճութի :

( ) այս անուն կրեն գիրք ոմանց ոմանց 'ի վարդապետաց , յորս աւանդին պատճառք տօնից , առաւել մորունականաց , ցուցմամբ հնութեանց , և բացադրութի խորհրդոց նոցին . ունի և դիտաւորութի աւուրց առաջաւորաց և քառասնորդաց և այլ պահոց : Եւ արդարեւ եթէ ը արժանւոյն յօրինեալ գոցի գիրք այդպիսի , մեծապէս արդիւնաւոր լինի գործն և մօր գործոյն . որպէս և յայտ է մմ տօնասիրաց՝ որք փափագեն խելամուտ լինել պատճառաց և խորհրդոց տօնից . ապա թէ ոչ անպիտան ճանաչի գործն և գործելին : 'ի գովելի մասին նախ զառաջինն յօրինեցաւ գործ այսպիսի իմաստուն բանիւք 'ի Գրիգորիսէ արշալունեաց եպիսկոպոսի 'ի վախճան եօթներորդ դարու և 'ի սկիզբն ութերորդին՝ 'ի խնդրոյ մօն վահանայ պատրկի՝ պահլաւտն կամաարականի , անունանել

ՄԷ .

Մեկնութիւն ընկերայնութեան . զորոյ զհին օրինակ երկաթագիր ունիմք 'ի ձեռին . ուր վայելուչ խորհրդածութիւն առաջի դեր խորհուրդ գլխաւոր տօնից և պահոց , և ընթերցողածոց նոյն աւուրց . որիչ 'ի պարզ մեկնութեան տի մարգարէական ընթերցողածոց եղելոց 'ի գիրս կիւրղի եմացւոյ , որ Թաղադրեալ է յանուն արշարունւոյն 'ի վախճան հոգման ընծայութեան . զի երկրորդիս այս հեղինակ յետին ոք է , և գուցէ գանձակեցին յովհան . զորմէ տես 'ի Ծանօթութեան պատմ. հյ. հատ. ք. երես.

562 = 564 :

Խոհական իմաստութիւն արշարունւոյն՝ բաց յայլոց բանից իւրոց , հանդիսանայ և յայնմ , զի 'ի խօսելն՝ թէ գլխաւորքն 'ի Թրուական տօնս են երկուքին սոքա , ծնունդ և յարութիւն , որոց և կարգ ճրագալուցի է յար և նման , պարզապէս յայտնաբանէ զհնութիւն սովորութեան ազգին , առանց արատ գնելոյ սովորութեան յունաց կմ այլոց եկեղեցեաց : Ուր ելծէ և այլք նովին ոճով ընթանային 'ի բանս , չլինէր ինչ հակառակութիւն :

Ապա 'ի տառնորդ գարուն՝ սամուել կամրջաձորեցի յերասխաձորոյ , 'ի խնդրոյ անանխայի արշարունեաց եկաւ արար զայլ գործ՝ յաղագս տօնից Թրուականաց , գողանալով ինչ ինչ 'ի բանից գրի գործի արշարունւոյ , և այլ ինչ ինչ պատուատուելով յիւրմէ՝ հոգւով հկեկուէ լեզւմ յունաց . վայ տեսանել 'ի բանս սորա այնպիսի ալեկոծութիւն , մինչև կամել լէ իւր ընկզմել և զայլ , և կրկին միւս տեղ զայնս , ունի ոմանք 'ի նոցանէ առատելութեան սկսեալ էին առնել լէ հայս . և զմէնչ տպուղ յայլ պիսի բանից 'ի մէջ քրիստոնէից , ելծէ ոչ պառակտումն միոյ հօտին քնի հերձուածով , և պատառումն անկար պատմութեանին քնի , քնեկեղեցւոյ :

Ետ այսորիկ իբր 'ի վախճան ԺԳ գարուն յովհաննէս վԷպ ոմն գանձակեցի ձեռն էտրկ գրել

ՂԱՅԼ

դայլ լճարձակ մատեան , եթէ իբրև մեկնութի ըն-
թերցողածոց , և եթէ իբրև աստատարածառ , մա-
կադրելով՝ Պատճառ փոխի , առ իւրաքանչիւր տե-
րունական տուն , առ տուն եկեղեցւոյ և խաչի ,
առ աւագ տուն , ունի և առ գլխաւոր կիւրակէս և
առ աւուրս պահոց , խառն 'ի պիտանի և յան-
պիտան բանից . զի ոչ միայն պարզաբանելով իմն
ընդարձակէ զպիտանի բանս արշարունւոյն , այլև
առաւելութիւն երկրորդէ զանպիտանս 'ի բանից
կամրջաձորեցւոյն . ոչ միայն քաղէ բազում ինչ
պատուական 'ի գրոց նախնի հարց , ունի և միջոց
և վերջոց՝ մինչև 'ի լամբրոնացին և 'ի վանական
և 'ի վարդան , այլև կարկատէ յովովագոյն իրս 'ի
զրուցաց վիպաց հասակակցաց իւրոց , ևս և յա-
ւանդութեց ռամկաց :

Եւ որ մեծն է , եթէ միօրինակ պահելու առ գրիչ
բան հեղինակին , չէր ինչ . այլ տեսանեմք , զի կան
երկու և երեք տեսակք նոյն գործոյն 'ի հին և 'ի
նոր օրինակս (յամենսին տառաց անունն հեղի-
նակի)՝ բազմօք տարբեր , և աւելի և պակաս բա-
նիւք . և չարագոյնն այն է , զի 'ի յետին օրինակս
լաւագոյնքն 'ի բանից պակասին , և յուեգոյնքն
առաւելուն . յայտ է՝ թէ 'ի տխմար , միանգամայն
և 'ի հկեկասէր տրանց անկեալ 'ի ձեռս , հետ զհե-
տէ այլափոխեալ է գործն :

Զայսոտիկ լճանրապէս և եթ շատ լիցի նշանակելու
զի ոչ կամեմք իջանել 'ի մասնաւորս . զի զի զինչ
շահյանշահ բանից , և 'ի դեգերանաց 'ի նիւթս բա-
նակուութիւն 'ի կործանութիւն լսողաց . մասնաւոր
զի և առ յոյնս ոչ պակասին , այլ առաւելուն այն
պիտի դիմախօսութիւն չգէտ տունական սովորունց
և պահոց հայոց . և 'ի նոցանէ փոխանցեալ չա-
բախօսութիւն առ այլս . զորովք լռելն է բաւական
զգոնութիւն :

Այն յայտ իսկ է , զի ան ոչ է խռովութիւն , այլ՝
խա-

խաղաղութեան . և տօնք և պաշտամունք և առ-
վորութիւնք եկեղեցեաց ոչ են 'ի պէտա' եղբայ-
րաւոցութեան , այլ 'անտիրութեան' . այլ քանզի
ստատանայ նախանձի ք պաշտօնն այ և ընդ փառս
նք , սերմանէ անդադար զորոքն իւր չար 'ի մէջ
քրիստոնէից , առ 'ի քաղելնաւ 'ի բարի ազարա-
կէ նիւթս գեհնոյն : Եթէ որ կամի լինի հասու
լինել բանիցս , զլամբրոնացւոյն ընթերցցի զատե-
լանութի' հոգւով այ բարբառեալ :

Կամի բերել աստ բազմապատիկ բանս վն սոցին
իրաց 'իմք վիշպաց մերոց և յունաց և հռովմայեց-
ւոց , 'ի ցուցանել թէ յինչ խորհուրդ և որով ոգ-
ւով կարգեցան տօնք ամ 'ի փառս այ և 'ի պատիւ
ամսեց նիւ և 'ի պայծառութիւ և 'ի ցնծուի եկե-
ղեցւոյ , և թէ քանի խառորին 'ի հետոց առաջին
մք վիշպաց' որք փոխանակ զայսոսիկ քարոզելոյ ,
յօտարոտի բանս կրթին . այլ աւելորդ համարե-
ցայ զյայտնիսն երկրորդել : Զի զայդ ինքնին ընտ-
րեն տօնասէրք և վկայասէրք հոգւով անպաշտու-
թն , ըն չափու գեղեցիկ տենչանաց առ յանչափս
տենչալին վերբերութե' մշտափափաք կարօտով
ժաման լինելոյ յօթեանս երկնաւորս' պարակցութե'
ամենաժողով տօնի երանելեացն երկնաքաղաքա-
ցեաց' հրեշտակաց , և մարդկան հրեշտակացելոց .
որոց լիցի և միզ դասակից լինել յանեզրական և
յօնարտում 'ի կեանս' շնորհօք և մարդասիրութե'
մն մերոյ և փրկչին յմի քմի . ընդ որում հօր ամե-
նակալի և ամենամք հոգւոյն տացուք գահութի
և փառս' երկրպագութե' հոգւոյ յաւիտեանս յա-
ւիտենից . Ամէն :

Վ Ա Խ Ճ Ա Ն

Գործոյն :

Յ Լ Ն Կ

ՀԼԽՈՅ ԺԼ. Հատորոյ :

ՏՕՆԸԿԸՆ ՆԱԸՌԻՐ

Նառ . ւ .	Ի Յղուի անարատ կուսին մարիամու 'ի յոն նայէ	5
	Պարձեալ 'ի նոյն խորհուրդ	19
Ք .	Ի ծնունդ տը ւծածնի .	31
	Պարձեալ 'ի պատիւ անուան Սարիամու	42
Պ .	Յնծայումն կուսին	49
Պ .	Յաւտումն կուսին	62
Ե .	Յայցելութի կուսին	71
Հ .	Ի ծնունդն Քթի	83
	և դիձլ՝ Յանունն Յթի	92
Է .	Ի գալուստ երից մոգուց յերկրպագութի նորածին արքային Յթի	100
Ը .	Ի քառասնօրեայ գալուստ տն 'ի տաճարն	
	որ և տնընդառաջ	112
Թ .	Ի մկրտութի տն	119
Ժ .	Յայլակերպութի քթի ,	
	որ	

	որ և տօն Վարդավա-	
	ռի	129
ԺԾ .	Ն ծաղկազարդն	138
ԺՔ .	Ն չարչարանս քօի՝ որնյս կտակ Ն բերանոյ ին և տիրամօր :	145
ԺԴ .	Ն Յարութի քօի	167
ԺԴ .	Ն Նամբարձումն քօի . . .	172
ԺԵ .	Ն Ղալուստ Նոգւոյն սթյ	182
ԺԶ .	Ն Վերադիոխումն սուրբ Լ՝ ճածնի	196
ԺԷ .	Ն տօնս սթյ իյաչի առ- Նասարակ	205
ԺԸ .	Ն խաչվերացն առան- ձին	215
ԺԹ .	Ն խաչգիւտն առան- ձին	225
Ժ .	Ն տօնս Լ՝ կեղեցւոյ առ- Նասարակ	238
ԻԾ .	Ն պատիւ Լ՝ մենայն սթց	248

ՅԵՒՆԼՈՒՆԸ

Իբրեւ ներածութի և բովանդակութի գործոյս :

ՊԼ .	Ծ : Նանգամանք ստուգադրու- թե Տարազատ վարուց սթց .	Դ
Ք .	Ն Ննուի ստուգուե վարուց սթց ը Տանրապէս	Ժ
		Դ .

Գ . Պննատունութիք բոլանդայ առ պատճառանսանհաւան եղելոց վարուց սքց . . .	10
Դ . Հաւաստիք՝ բազմօրինակ տանջանարանաց վկայից .	10
Ե . Լղբիւրք վարուց և վկայա, բանութեց սքց . . .	87
Եւսեբիոս . . .	87
Մետափրաստէս . . .	87
Յայսմաւուրք յունաց . .	47
Ժամագիրք յունաց . . .	47
Սկայագիրք լատինացւոց կմ հռոմայեցւոց . . .	47
Ղառնտիրք հայոց , կամ վկայագիրք սքյն գրիգորի վկայասիրի . . .	47
Յայսմաւուրք հայոց . . .	57
Զ . Կարգաւորութիք տօնից ըստ հին ցուցակաց , որ են հին Տօնացոյցք , և Տօնամակք կմ Ղառնցք . . .	77
Է . Տօնապատճառք . . .	7

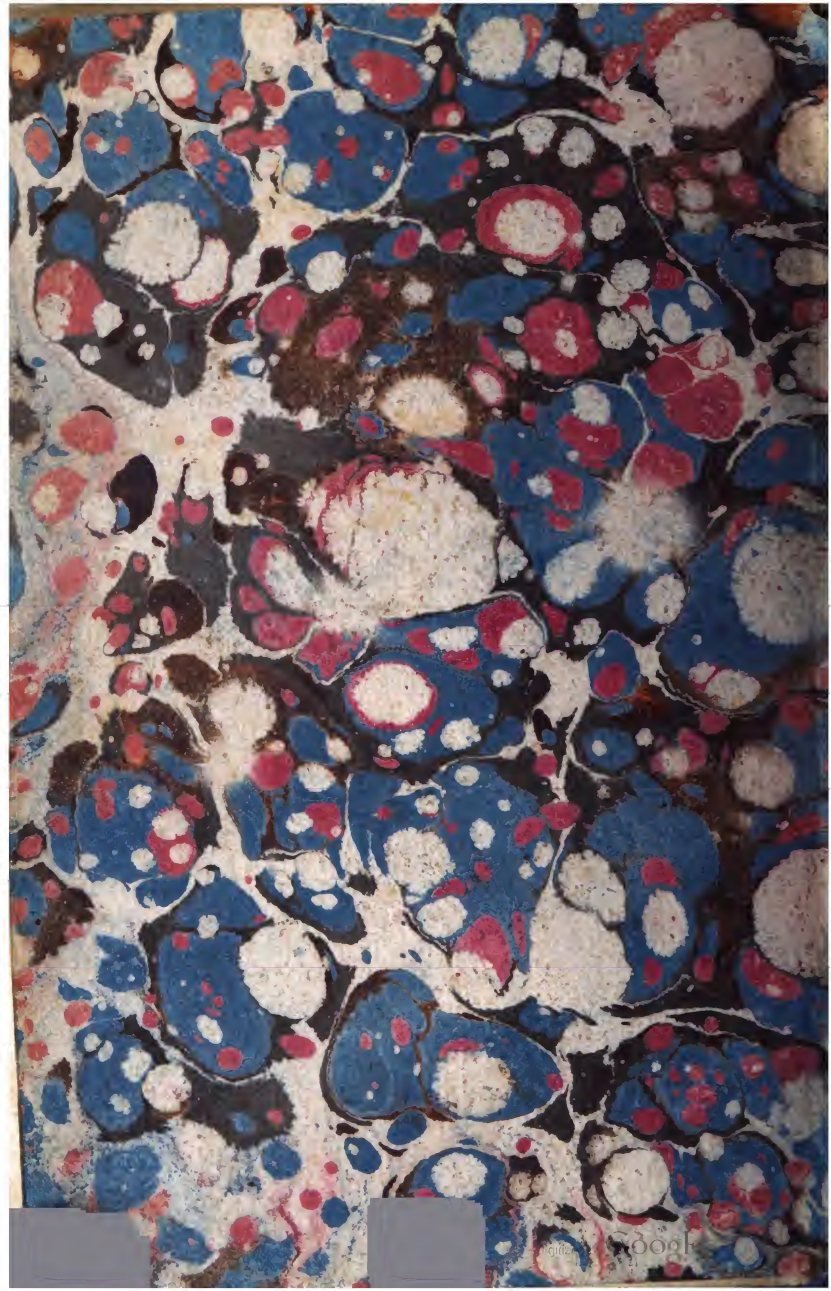
Վ.Լ.ԽՆԸ.Ն

Հատորիս :

UNIVERSITY OF MICHIGAN

3 9015 04146 2477

